

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Kirkens Verden

KIRKENS VERDEN

udgivet af Ejnar Munksgaards Forlag og Skandinavisk
Bogforlag med støtte af kirkeministeriet

REDAKTION:

Cand. jur. Kaj Erik Lindqvist
Professor, dr. theol. N. H. Søe

Redaktionsadresse: Kirkens Verden,
Norregade 6, København K. Telefon Central 6970.

REDAKTIONSUDVALG:

Lektor, dr. phil. Jørgen Andersen
Professor, dr. theol. Niels Knud Andersen
Biskop Chr. Baun
Pastor, dr. theol. Poul Erik Bjerno
Pastor Svend Borregaard
R. Broby-Johansen
Rigsantikvar, professor, dr. phil. Johs. Brøndsted
Højskoleforstander, cand. jur. Poul Engberg
Arkitekt, m. a. a. Johannes Exner
Redaktør Jørgen Ginnerup
Redaktør, cand. theol. Aage Falk Hansen
Seminarieforstander Poul Hartling
Forfatteren, direktør Olov Hartman, Sigtuna
Seminarieforstander, cand. mag. Paul Holt
Professor, dr. theol. Flemming Hvidberg
Biskop Erik Jensen
Forfatteren Erik Aalbæk Jensen
Kirkeminister Bodil Koch
Forstander, cand. theol. Otto Krabbe
Pastor K. Kyro-Rasmussen
Højskoleforstander Johs. Magelund
Overrabbiner, dr. phil. Marcus Melchior
Pastor Hubert Messerschmidt
Indremissionær Hans Munck
Sognepræst Orla Møller
Generalsekretær, pastor Erik W. Nielsen
Læge Ruth Poort
Professor, dr. theol. Regin Prenter
Provst N. J. Rald
Maleren, professor Elob Risebye
Forfatteren Erik Rostbøll
Pastor Peter Schindler
Biskop Gudmund Schiøler
Fru Anna Sophie Seidelin
Professor, dr. theol. K. E. Skydsgaard
Biskop Johannes Smemo, Oslo
Foredragschef, cand. mag. Hans Solvhøj
Rektor G. Tolderlund-Hansen
Sognepræst Harald Vilstrup
Kapelmeister, mag. art. Mogens Wöldike
Sognepræst Sv. Zachariassen

I N D H O L D

Introduktion

side 1

Den store Jellingsten

af redaktør, cand. mag. *Erik Moltke*, Nationalmuseet
side 3

På strejftogt gennem Bibelens planteverden

af pastor, dr. theol. *K. E. Jordt Jørgensen*
side 5

En moderne fransk kirke

af dominikanerpater *M. Drouzy*
side 13

Kristus i kunsten

af sognepræst *Sv. Zachariassen*
side 19

Stjernen over Bethlehem

af professor, dr. theol. *Bent Noack*
side 27

Kirkens Verden

REDIGERET AF
KAJ ERIK LINDQVIST OG N. H. SØE

ÅRGANG 1959

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG
SKANDINAVISK BOGFORLAG

FORFATTERREGISTER

- Aagard, Johannes*
Tilhængerne af profetens slægtninge 336
- Andersen, Ib Lindegreen*
Vorherres eget land? 289
- Anér, Kerstin*
Reklame for Guds hus 202
- Borregaard, Svend*
Den anglikanske kirke 97
I billed og tegn 272
- Brøndegaard, V. J.*
Bibelens vej til fjerne folkeslag 312
- Dessau, Birgitte*
Fra ikonernes verden 71
- Clemmesen, Erik*
Niels Larsen Stevns som kirkelig maler 353
- Drouzy, M.*
En moderne fransk kirke 13
Moderne kirkekunst i Frankrig 140
- Exner, Johannes*
Nye tyske kirker 171
- Ginnerup, Jørgen*
Et udfordrende brev 124
- Giversen, Søren*
Nyt og gammelt i Thomasevangeliet 231
- Görmandt, Werner*
Johann Bugenhagen og hans forhold til Danmark 379
- Hansen, Ernst Fr.*
Sakrale kunstskatte fra Limoges 83
- Hegnsvad, H.*
De stærke jyder 89
- Henning, Henning*
Danske kirkeskibe 40
- Jakobsen, Sv. Ebbe*
Der må et kirkeligt nybrud til 225
- Jensen, H. M.*
Religion på frimærker 47
- Juncker, Elsebeth*
Simone Weil 167
- Jørgensen, K. E. Jordt*
På strejftogt gennem Bibelens planteverden 5
På strejftogt i Bibelens dyreverden 116
- Kjærums, Franz*
Gustav Olsen 283
- Kyrø-Rasmussen, K.*
Hvornår skal et menneske døbes? 210
- Lauesen, Bodil Winding*
Jochen Klepper – en mand undervejs til det evige hus 193
- Lindqvist, Kaj Erik*
De tyske kirkedage 240
Kirke og modkirke i Østtyskland 326
- Magelund, Johs.*
Evangeliske akademier uden for Tyskland 250
- Melchior, Marcus*
Jødiske udsagn om Jesus 188
- Moltke, Erik*
Den store Jellingsten 3
- Nielsen, Eduard*
Dødehavsteksterne og arkæologien 105
- Nissen, Jan*
Den overlevende er altid skyldner 321
- Noack, Bent*
Stjernen over Bethlehem 27
Jesusord udenfor evangelierne 136
Et nyt syn på Paulus 343
- Nørfelt, Aage*
Børn og bibelsyn 161
- Olsen, Harald*
Georges Rouault 264
- Poort, Ruth*
Har den hvide kittel afløst den sorte kjole? 148
- Rald, N. J.*
T. S. Eliot 65
- Rigg, Margaret (oversat fra MOTIVE)*
Byzantinske mosaikker 296
- Rudbeck, Børge*
Arbejderpræster 257
- Schiøler, Gudmund*
Hvornår skal et menneske døbes? 214
- Søe, Gudrun*
Kan vi laves om? 347

- Søe, N. H.*
 Barmen-bekendelsens 25-års dag 155
 Darwinisme og kristendom 306
- Thomsen, Harry*
 Kristendommens møde med Japans religioner 180
- Torm, Axel*
 Jødedom og kristendom 218
- Trock, Carl*
 Folkekirken og socialdemokratiet 129
- Wandall, Poul*
 Den syddindiske kirke 33
- Vilstrup, Harald*
 Fire salmer af Jochen Klepper gendigtet 197
- Zachariassen, Sv.*
 Kristus i kunsten 19
 Kristus i kunsten 53

TITELREGISTER

- Arbejderpræster*
 (Børge Rudbeck) 257
- Barmen-bekendelsens 25-års dag*
 (N. N. Søe) 155
- Bibelen vej til fjerne folkeslag*
 (V. J. Brøndegaard) 312
- Byzantinske mosaikker (oversat fra MOTIVE)*
 (Margaret Rigg) 296
- Børn og bibelsyn*
 (Aage Nørfelt) 161
- Danske kirkeskibe*
 (Henning Henningsen) 40
- Darwinisme og kristendom*
 (N. H. Søe) 306
- De stærke jyder*
 (H. Hegnsvad) 89
- De tyske kirkedage*
 (Kaj Erik Lindqvist) 240
- Den anglikanske kirke*
 (Svend Borregaard) 97
- Den overlevende er altid skyldner*
 (Jan Nissen) 321
- Den store Jellingsten*
 (Erik Moltke) 3
- Den syddindiske kirke*
 (Poul Wandall) 33
- Der må et kirkeligt nybrud til*
 (Sv. Ebbe Jakobsen) 225
- Dødehavsteksterne og arkæologien*
 (Eduard Nielsen) 105
- En moderne fransk kirke*
 (M. Drouzy) 13
- Et nyt syn på Paulus*
 (Bent Noack) 343
- Et udfordrende brev*
 (Jørgen Ginnerup) 124
- Evangeliske akademier uden for Tyskland*
 (Johs. Magelund) 250
- Fire salmer af Jochen Klepper*
 (Harald Vilstrup) 197
- Folkekirken og socialdemokratiet*
 (Carl Trock) 129
- Fra ikonernes verden*
 (Birgitte Dessau) 71
- Georges Rouault*
 (Harald Olsen) 264
- Gustav Olsen*
 (Franz Kjærum) 283
- Har den hvide kittel afløst den sorte kjole?*
 (Ruth Poort) 148
- Hvornår skal et menneske døbes?*
 (K. Kyrø-Rasmussen) 210
- Hvornår skal et menneske døbes?*
 (Gudmund Schiøler) 214
- I billed og tegn*
 (Svend Borregaard) 272
- Jesusord udenfor evangelierne*
 (Bent Noack) 136
- Jochen Klepper – en mand undervejs til det evige hus*
 (Bodil Winding Lauesen) 193
- Johann Bugenhagen og hans forhold til Danmark*
 (Werner Görnandt) 379
- Jødedom og kristendom*
 (Axel Torm) 218
- Jødiske udsagn om Jesus*
 (Marcus Melchior) 188
- Kan vi laves om?*
 (Gudrun Søe) 347
- Kirke og modkirke i Østtyskland*
 (Kaj Erik Lindqvist) 326
- Kristendommens møde med Japans religioner*
 (Harry Thomsen) 180
- Kristus i kunsten*
 (Sv. Zachariassen) 19
- Kristus i kunsten*
 (Sv. Zachariassen) 53

- Moderne kirkekunst i Frankrig*
(M. Drouzy) 140
- Niels Larsen Stevns som kirkelig maler*
(Erik Clemmesen) 353
- Nye tyske kirker*
(Johannes Exner) 171
- Nyt og gammelt i Thomasevangeliet*
(Søren Giversen) 231
- På strejftogt gennem bibelens planteverden*
(K. E. Jordt Jørgensen) 5
- På strejftogt i bibelens dyreverden*
(K. E. Jordt Jørgensen) 116
- Reklame for Guds hus*
(Kerstin Anér) 202
- Religion på frimærker*
(H. M. Jensen) 47
- Sakrale kunstsatte fra Limoges*
(Ernst Fr. Hansen) 83
- Simone Weil*
(Elsebeth Juncker) 167
- Stjernen over Bethlehem*
(Bent Noack) 27
- Tilhængerne af profetens slægtninge*
(Johannes Aagaard) 336
- T. S. Eliot*
(N. J. Rald) 65
- Vorherres eget land?*
(Ib Lindegreen Andersen) 289

BØGER ANMELDT I 1959

- Barnelærdom for voksne*
(Orla Møller) marts
- Beichtlehre für evangelische Christen*
Wolfgang Böhme (Svend Borregard) juni
- Dansk Kirkeliv*
(Kaj Erik Lindqvist) december
- De kristne og afværgelsen af krig i atomalderen*
(Jens Rosenkjær) april
- Det Nye Testamente (med nøgle)*
ved Peter Schindler (Bent Noack) juni
- Dødehaustekesterne*
(N. H. Søb) februar
- Dåben*
Anna Sophie Seidelin (Kaj Erik Lindqvist) november
- Eivind Berggrav, Spinningens mann*
Alex Johnson (Jørgen Ginnerup) december
- En kampens mand – Overlæge Carl Ottosen*
Ved Arne Hall Jensen og Carla Ottosen
(Kaj Erik Lindqvist) februar
- En sjæls historie efter hendes eget manuskript*
Therese af Lisieux (Gudrun Søb) april
- En udfordring til ny tænkning om kirkens mission*
Lesslie Newbiggin (N. H. Søb) september
- Die Evangelische Christenheit in Deutschland*
Günter Jacob, Hermann Kunst og Wilhelm Stählin
(Kaj Erik Lindqvist) juli
- Fra trældom til frihed*
B. H. Pearson (Kaj Erik Lindqvist) juni
- N. F. S. Grundtvig*
Hal Koch (Poul Engberg) maj
- The High Tower of Refuge*
Edgar H. S. Chandler (Kaj Erik Lindqvist) august
- Hinsides Hungerens Land*
Louise A. Stinetorf (Erik W. Nielsen) november
- Jesu liv i kunstens mesterværker*
Marvin Ross (Kaj Erik Lindqvist) april
- Kirchliche Dogmatik*
Helmut Gollwitzer (N. H. Søb) marts
- Kirkehistorie I*
Poul Saxe (Regin Prenter) juli
- Kirken kaldte mig hjem*
J. Rudfeld, A. Strange og O. Rørdam Bonnevie
(Kaj Erik Lindqvist) november
- Kritik an der Kirche*
Hans Jürgen Schultz (Jørgen Ginnerup) februar
- Kvinden og Kirkens Embede*
(Kaj Erik Lindqvist) september
- Mennesker og andre dyr*
Mogens Højgaard (N. H. Søb) oktober
- Norden og Europa. En hilsen fra Snoghøj*
Poul Engberg, V. Tams Jørgensen, Bent A. Koch
(Jørgen Ginnerup) august
- A-mappe, Religion II*
Kr. Jensen og Sv. Ebbe Jakobsen (Kai Vardrup)
oktober
- Sei fünf Minuten still*
Heinrich Giesen (Orla Møller) maj
- Storstadsneger*
Gunnar Helander (Erik W. Nielsen) maj
- Thadden-Trieglaff – Ein Leben unter uns*
Werner Hühne (Kaj Erik Lindqvist) oktober
- Verdens store religioner*
(Kaj Erik Lindqvist) januar
- Vi*
Jevgenij Samjatin (Jørgen Ginnerup) november
- Vækkelse og kirkelige retninger*
P. G. Lindhardt (Carl Trock) december

KIRKENS VERDEN

udkommer ud fra forvisningen om, at netop kirkens verden i dag er så interessant og spændingsfyldt og af den dybeste interesse for vægne mennesker.

I KIRKENS VERDEN vil der i almen tilgængelige artikler blive givet grundige oplysninger angående hele denne brogede side af tilværelsen. Kyndige specialister er medarbejdere, og der vil herudover blive lagt vægt på gode illustrationer, således at KIRKENS VERDEN bliver af varig værdi – en ting man til stadighed kan ty til for at søge oplysninger.

Kirkens verden! Nogle vil studse og kritisere. Kirken, det kristelige, er i dag vel ikke et udsnit af tilværelsen, en rubrik, som teatrets eller sportens eller det politiske livs verden? Et vandtæt rum, pænt adskilt fra det øvrige i menneskelivet? På ingen måde. Kristendommen vedrører hele menneskelivet, men den ser dette under en bestemt synsvinkel. Hvis KIRKENS VERDEN får held til i nogen måde at løse sin opgave, vil det netop være med til at åbne læsernes øjne for, at »det religiøse« har at gøre med hele den menneskelige tilværelse.

Den kirkelige kunst og arkitektur – den gamle som den helt moderne, i fremmede lande som herhjemme – vil blive eet af KIRKENS VERDENs tyngdepunkter. Kirkens stilling bag jerntæppet, på missionsmarkerne, i de underudviklede lande og antsteds, hvor den tager livtag med andre kræfter, vil blive udførligt behandlet, når tualiteten kræver det. Bibelforskningens fremskridt, arkæologiske fund af interesse, den teologiske videnskabs nyeste resultater vil i populær form blive behandlet ensides med kirkemusikalske og kirkehistoriske emner. Det er derimod ikke tidskriftets opgave at konkurrere med dagbladenes kirkelige nyheder, med den kirkelige presses opbyggelige og kommenterende stof eller med de teologiske fagskrifter.

KIRKENS VERDEN vedkender sig et kristent livssyn. Kirke er jo iøvrigt et kristent ord. Men vinduerne må selvfølgelig være åbne ud til det religiøse liv i videste forstand, som det leves eller er levet ud over verden. Vi vil lægge vægt på også fra den ikke-kristne verdens brogede mangfoldighed af religiøst eller anti-religiøst liv at bringe saglig oplysning. Den økonomisk-politiske brydning er vigtig. Måske dog livsanskuelsernes kamp er endnu mere afgørende. I hvert fald kalder den i sandhed på interesse.

Magnus Lindquist

N. H. Sæ.

Den store
Jellingstens
indskrift-
side.

FORSIDEN – Som vi på bagsiden bringer et stykke helt moderne dansk kirkekunst, viser vi på forsiden Danmarks ældste Kristusbillede, som det findes på den store Jellingsten. I dag står Jellingstenen i grå granit, men da den rejstes, var den rigt dekoreret. Nationalmuseet har forsøgt at gengive stenen i de rigtige farver, idet man i dag ved, hvad slags jordfarver man dengang kendte og anvendte og også hvilken farveskala, der blev brugt. Om farverne er placeret korrekt i de enkelte felter, kan fagfolk imidlertid ikke 1000 år efter med sikkerhed udtale sig om. – Om bagsiden: se side 32.

Den store Jellingsten

JELLING runestenen 2 eller den store Jellingsten er Danmarks dåbsattest. Harald Blåtand lod dens lange indskrift indhugge ikke blot for at ihukomme sin fader og moder, men også for at overgive sine egne tre storværker til erindringen: Han vandt sig hele Danmark, han vandt sig Norge, han gjorde danerne kristne. Indskriften på den store, tresidede granitblok, der på de to sider pranger med det ældste danske Kristusbillede og det store, hedenske dyr, lyder: *Harald konge bød gøre dette minde efter Gorm sin fader og Thyre sin moder, den Harald som vandt sig hele Danmark og Norge og gjorde danerne kristne.*

Indskriften er endnu fuld af problemer (hvad var »Danmark«?, hvad blev vundet og hvornår?), og selv dateringen af sten og minde ligger ikke fast; man bør nok med la Cour (»Danevirkestudier« 1951) henlægge monumentet til 960'erne i nærheden af den tyske kejser Otto I.s brev af 26. juni 965, Danmarks kristningsbrev.

Einar Dyggves udgravning 1941 f. af sydhøjen har helt ændret opfattelsen af Jellingmonumentet; nu ved vi, at Gorm – ved Thyres død – rejste *nordhøjen* i forbindelse med en sydgående spidsvinklet stensætning, hvis ben en-

der ved højens sider. I dennes dobbelte gravkammer lagde han sin afdøde dronning, og da han selv gik til sine fædre, højsatte Harald ham ved siden af Thyre og fuldførte gravhøjen; men samtidig opførte han *sydhøjen* som et kenotaf (d.v.s. mindehøj uden begravelse) til dels oven på (og skjulende) faderens stensætning, der af Dyggve opfattes som Jellings hedenske »vi« (d.v.s. fredhelligt sted). Midt imellem de to høje plantede han den store Jellingsten, herligt hugget med runer og prydet med farvestrålende billeder. Senere har han rejst en stavkirke på stedet.

Hvad betyder nu ordene: han gjorde danerne kristne? og hvilken realitet ligger bag dem? Hvad symboliserer billederne: Kristus og »det store dyr«?

Århus-runestenen, fra omkring år 1000, med den også fra andre runestene kendte »skræmmemaske«, der skulle holde alt ondt borte fra monumentet.

Hunnestad-monumentet, Skåne, fra omkring år 1000, sikret med hedenske symboler («det store dyr», skræmmemaske, jettekvinden Hyrrokkin, en øksebærende as (?) og det kristne kors. – Til dels ødelagt. Metalsnit fra Worms runeværk 1643.

Der kan næppe være tvivl om, at kong Haralds officielle »kristning« af Danmark (forden at være en politisk handling) betegner en erkendelse af en udvikling, der ikke længere lod sig standse. Omkring 960 rummede Danmark talrige kristne, og mange steder havde der sikkert rejst sig små, beskedne gudshuse af træ som det, der er fremgravet i Snoldelev på Sjælland: Gennem udlandstogter, gennem fremmede handelsmænd og gennem missionærer, hvis navne vi aldrig har hørt, var kristendommen dulgt, langsomt og sikkert trængt ind i landet. Haralds kristning gav frit lejde for den officielle mission; men det er værd at huske, at det først var under Sven Estridsøn, at Bremerkirken var i stand til at

gennemføre en fast stiftsdeling i Danmark, så den officielle kristning har næppe sat større fart i udviklingen lige med det samme.

Det er så naturligt at sige, at Kristusbilledet står som symbol på den nye, sejrende tro, mens »det store dyr« betegner hedenskabet. Sådan har man også sagt. Men det store dyr kan også symbolisere Satan, således som de grumme, menneskefortærende løver på vore gamle, jyske stenkirker må antages at gøre. Endelig er der en tredje mulighed, måske – i forbindelse med den anden – den rigtige: Den ottonske klerk, der leverede skitsen til Jellingstenen, har sikkert bekendt sig til en af de to nævnte opfattelser. Men Harald? – og hans hird? – »Det store dyr« træf-

*Vidste De,
at den forbudne frugt i Paradiset
ikke var et æble,
men en abrikos?*

*Eller vidste De,
at »liljerne på marken« slet ikke
var liljer, men anemoner?*

*Om disse og andre overraskelser
i den bibelske botanik
fortæller denne artikel.*

På strejftogt gennem

BIBELENS PLANTEVERDEN

AF K. E. JORDT JØRGENSEN

FOR seks år siden læste jeg en mærkelig beretning fra Det britiske Bibelselskabs udsending i Israel, pastor Magne Solheim. Han oplyste, at hebraiske Bibler var en fin vare på *den sorte børs* i dette land. Hvad var nu årsagen til dette pludselige og store behov for Bibler i Israel? Det er tydeligt, at i dette land hører jøderne og Bibelen sammen på en ganske særlig måde. I andre lande kan børn blive undervist i landets sprog og historie uden at man derfor behøver en Bibel som undervisningsmateriale. Men i Israel er det nødvendigt, for dér findes historien og sproget kun i Bibelen. Når børnene i Israel skal oplyses om deres forfædres land, som de nu er vendt tilbage til efter så mange århundreders forløb, må de gribe efter Bibelen. End ikke ateisterne kan undvære den.

Denne historie kan give en og anden bibel-læser stof til eftertanke: Når Bibelen er en bog, som handler om, hvordan Gud greb ind i menneskeslægts historie på et bestemt sted og i et bestemt folk, må det have betydning for bibel-læsningen at kende noget til dette sted og dette folk, til landet og dets geografi og natur, til folket, dets sprog og historie.

I ældre tid interesserede man sig ikke så meget for, hvilke planter, træer eller blomster der

omtales i Bibelen. Men i vore dage har man lært at indse betydningen deraf, fordi Bibelen vrimler med skønne naturskildringer. Det farverige orientalske billedsprog, hvoraf både salmerne og profeterne i Det gamle Testamente og Jesu lignelser i Det nye Testamente gør brug, kommer med stadige hentydninger til landets flora og fauna, som tilhørerne var fortrolige med, men som vi, der lever under nordlige breddegrader, må sætte os ind i.

En vækkelsesprædikant som profeten Jeremias i Det gamle Testamente var tillige et i høj grad poetisk gemyt og havde en kunstners blik for naturen. Det viser sig allerede i begyndelsen af hans bog (kap. 1, vers 11), hvor det hedder: »Siden kom Herrens ord til mig således: »Hvad ser du, Jeremias?« Jeg svarede: »Jeg ser en mandelgren.« Da sagde Herren til mig: »Du ser ret, thi jeg er årvågen over mit ord for at fuldbyrde det.« Uden kendskab til mandeltræet er denne skildring uforståelig. Men botanikerne fortæller os, at mandeltræet kaldes »det årvågne træ«, fordi det næsten ikke synes at sove vintersøvn. Det er det tidligst blomstrende af alle frugttræerne i Palæstina og blomstrer endnu inden bladene er kommet frem. Allerede i januar-februar frembyder de lyserøde blomster-

knopper og udsprungne hvide blomster et yndigt skue i alle dalene, som små vægtene, der i det tidlige forår forkynder sommerens komme. Sådan blev mandeltræets blomster en hjælp for Jeremias til at forstå Guds planer.

I evangelierne læser vi om »figentræets forbandelse«, en symbolsk handling af Jesus, som også nødvendiggør et vist kendskab til Palæstinas natur for forståelsens skyld. Markus-evangeliet giver den udførligste skildring heraf (kap. 11, vers 12-14): »Den næste dag, da de gik fra Betania, blev han sulten; og da han langt borte så et figentræ, som havde blade, gik han derhen for om muligt at finde noget på det. Men da han kom hen til det, fandt han ikke andet end blade; thi det var ikke figentid. Da tog han til orde og sagde til det: »Aldrig i evighed skal nogen mere spise frugt af dig!«

Figentræet har sit hjemsted i Lilleasien og Syrien, men findes i vore dage i dyrket tilstand over det meste af Sydeuropa. Det er et meget smukt træ. Den sølvgrå og glatte bark på stam-

Mandel

me og grene lyser frem gennem det mørke og tætte løvhang. Når et figentræ står alene, således som man undertiden kan se det i vore dage plantet i hjørnet af en vingård, er det en seværdighed og let at få øje på i landskabet. Således er det jo, der fortælles om Jesus, at han »langt borte så et figentræ«.

Men når figentræet var yndet af jøderne – og det var det, for det er en af de mest omtalte vækster i Bibelen – hang det ikke alene sammen med dets dekorative ydre. Men frugten er både velsmagende og nærende. Så vel i frisk som i tørret tilstand har figner været en yndet spise fra de ældste tider. I Bibelen nævnes figenkager f. eks. blandt de levnedsmidler, Abigajil sendte til Davids lejr (1 Sam. 25,18).

Det var også figner, Jesus søgte på træet, da han var sulten (Mark. 11,13). Han fandt imidlertid ikke andet end blade, står der, »thi det var ikke figentid«. Men var det så ikke urimeligt af Jesus at vente frugt på træet? Nej, når der var løv, kunne man vente også at finde – om ikke just modne, så dog spiselige figner. Med ordet: »figentid« er sikkert ment den tid, da de mest velsmagende frugter modnes. Figentræet er så frugtbart, at det bærer spiselige figner i de ti af årets måneder.

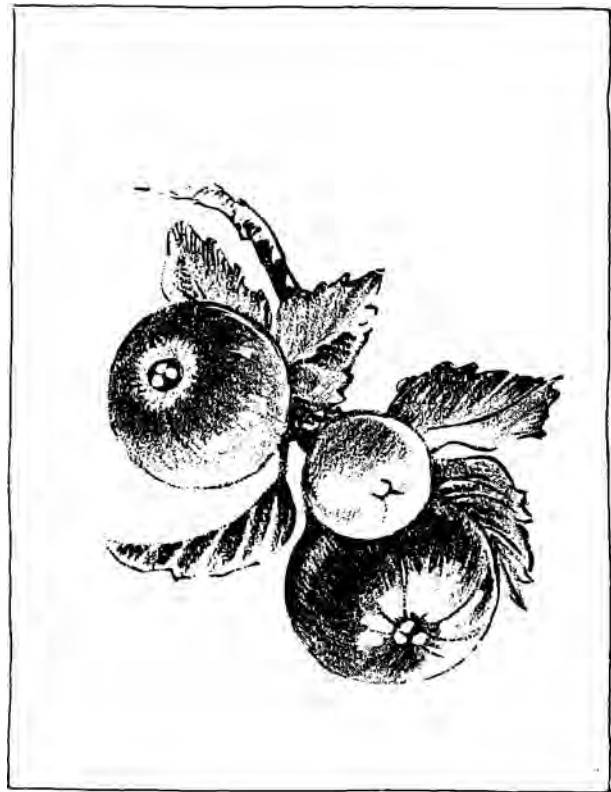
Der findes tre forskellige slags figner, som i Orienten har hver sit navn:

- 1) Tidlige figner, »vårfigner«, var de mest yndede. Endnu før bladene kommer frem om foråret, finder man ansats til de såkaldte vårfigner. De er modne i juni, og så spiser man dem gerne friske fra træet. De kan med lethed rystes af træet, – ja rystes lige ned i munden! Profeten Nahum bruger et morsomt billede, når han skal advare det ugudelige Ninive (3,12): »Alle dine fæstninger er figner og tidlig moden frugt; når de rystes, falder de den spisende i munden.« Og profeten Esajas kan true de drukne gudsbespottere med at sige: »Det går dem som en tidlig moden figen før frugthøst. Hvo der får øje på den, plukker den, og knap er den i hånden før han har slugt den.« Det samme billede møder os i Johannes' Åbenbaring (6,12), da Lammet har brudt det sjette segl, og apostlen ser, hvordan verdenskræfterne ry-

stes: »Himmelens stjerner faldt ned på jorden, ligesom et figentræ kaster sine umodne figner, når det rystes af en stærk storm.«

- 2) Den anden slags figner er de »sildige figner«, som udvikles på de nye friske grene og kviste i bladhjørnerne og modnes efterhånden, mens nye skyder frem i deres sted. I Palæstina modnes de fra august-september måned. Disse figner benyttes gerne til at tørre og gemme sammenpresset i firkantede kager, som bl. a. anvendes til forsendelse.
- 3) Mange af disse figner når imidlertid ikke at blive modne i sommerens løb. De umodne frugter bliver siddende på træet vinteren over, når løvet er faldet af og træets vækst standser. Først næste forår begynder de atter at vokse og modnes, nogle af dem endnu inden træets blade er blevet helt udfoldede. Disse i regelen noget mørkere og stundom violette figner kaldes »vinterfigner«. Det var sådanne vinterfigner, Jesus med rette kunne vente at finde på figentræet, der stod med fuldt løv ved påsketide – for beretningen om figentræet findes jo i Mattæus-evangeliet (kap. 21) og i Markus-evangeliet i sammenhæng med skildringen af Jesu indtog i Jerusalem.

Endnu en fortælling i Det nye Testamente vinder i interesse, når man sætter den i forbindelse med, hvad vi ved om figentræet. Det er den hjertegribende og levende skildring i Johannes-evangeliets første kapitel af kaldelsen af Jesu første disciple. Filip har en ven, der hedder Natanael, og da Filip selv er blevet en disciple af Jesus, har han intet højere ønske end at vennen også skal blive det. Han finder Natanael og skildrer begejstret sit møde med Jesus: »Ham, som Moses i loven og ligeså profeterne har skrevet om, ham har vi fundet, Jesus, Josefs søn, fra Nazaret.« Natanael er dog skeptisk og kommer med et spørgsmål, som må virke svalende på vennens varme: »Kan noget godt være fra Nazaret?« Det virker derfor overraskende, da Jesus ved deres møde straks udbryder: »Se, det er i sandhed en israelit, i hvem der ikke er svig.« Jesus, hjertekenderen, har allerede set, at al Natanaels skepsis og kritik ikke bunder i forudfattede meninger eller bedrevenen, men i oprig-

Figen

tighed og sandhedskærlighed. Natanael må, da Jesus således straks rammer det rigtige, spørge – og vi synes: med fuld ret –: »Hvorfra kender du mig?« Og her hjælper figentræet os til forståelsen, for Jesus svarer: »Før Filip kaldte på dig, så jeg dig, mens du var under figentræet.«

Det er figentræets tætte løvhang, der giver forklaringen på denne tildragelse. Løvet sidder så tæt og når helt ned til jorden, så man kan opholde sig under træet og være lige så ugenert som i et lysthus med faste vægge. Figentræet var israelittens lønkammer, og Natanael har været hensunken i bøn, dengang Jesus »så ham under figentræet«. Om rabbinerne ved vi, at de gerne opholdt sig under deres figentræ og drev deres studier og holdt deres andagt der. Skyggen under et figentræ er køligere og friskere end i et telt, og man forstår, at et sådan træ er elsket af orientaleren, der må flygte fra solens brand og søge tilflugt i skyggen. Figentræet og vinstokken var de hyppigst dyrkede planter i nærheden af menneskeboliger i Israel. Sammen nævnes disse to atter og atter både i Det gamle

og Det nye Testamente, så det næsten blev en ordsprogsagtig talemåde: »Juda og Israel boede trygt, så længe Salomo levede, hver mand under sin vinstok og sit figentræ, fra Dan til Be'er-sjeba (1 Kong. 4,25). Og da den assyriske øverstkommanderende vil overtale Jerusalemets forsvarere til at overgive byen, lover han dem, at enhver af dem skal »sidde under sin vinstok og sit figentræ« (2 Kong. 18,31). Også i de messianske forjættelser finder vi denne vending: »På hin dag skal I byde hverandre til gæst under vinstok og figentræ« (Mika 4,4 og Zak. 3,10). »Under vinstok og figentræ« var ensbedyende med fred og lykke!

Fignen er en meget nærende frugt. Også i oldtiden kendte man til medicinsk anvendelse af figner. Da kong Ezekias var blevet dødsyg (2 Kong. 20,7), ordinerede Esajas et figenplaster, og »da de kom med plasteret og lagde det på det syge sted, blev han rask.« Ezekias har måske haft pestbylder eller en halsbyld. Figenplasteret har så virket som et kataplasma.

I 1 Mos. 3,7 omtales figenblade. Figentræet er altså den første plante, der nævnes med navn i Bibelen. Adam og Eva »syede figenblade sammen og bandt dem om sig«, står der. Man har herom sagt, at figenblade er lidet egnede til at dække nøgenhed, og at, når de anvendes i dette øjemed, viser det de første menneskers ubehjælpelighed. Den gamle Genf-bibel fra 1560 oversætter 1 Mos. 3,7: »De syede figenblade sammen og lavede sig bukser« (hvilket har givet denne bibeloversættelse det populære navn »buksebibelen«). Andre oversættere siger »bælter« eller »forklæder«.

»Der er slet intet nyt under solen« siger et mundheld, som er blevet så almindeligt, at mange har glemt, det står i Bibelen (Prædikerens Bog 1,9). Det er som sagt en gammel sandhed. Vi må sande det, når vi begiver os ind i Bibelens planteverden, og dér støder på – hennaplanten eller »koferklassen« (*Lawsonia inermis*). I Høj-

sangen (1,13) giver bruden udtryk for sin kærlighed i disse blomstrende vendinger: »Min ven er mig en myrrapose, der ligger ved mit bryst, min ven er mig en koferkasse fra En-Gedis vingårde.«

Hennaplanten har sit hjemsted i det nordlige Indien, men findes udbredt over hele Orienten. Der er en indtil 3 m høj busk med tornede grene, mørk bark, lysegrønne elliptiske blade og talrige klaser af små hvide og gule blomster med en stærk resedaagtig duft. Veddet er hårdt og barken er mørk og grov. Den mørktfarvede bark kontrasterer smukt til det lysegrønne løv og gør busken til en dejlig prydblade i haver. Orientaliske luksuskvinder lægger buketter af hennablomster i deres badevand for at give det duft, og ægypterinderne bærer de smukke gulhvide vellugtende blomsterklaser ved barmen på samme måde som det skildres i Højsangen. Hennabuskens blade indeholder et farvestof, der bl. a. bruges til at farve safian gult. Men især anvendes farvestoffet til fremstilling af den også i vore dage kendte vellugtende gullige sminke. Man har fundet henna allerede på neglene af mumier. Den fremstilles ved, at bladene tørres, knuses til et pulver, blandes med vand og laves til en blød flydende masse. Når henna-pastaen er smurt på, skal den blive natten over. Den giver da huden den dybe gullige farve, som Østens befolkning sætter pris på. Farven holder sig 3–4 uger. Formodentlig lærte Israelitterne brugen af henna under opholdet i Ægypten.

Det er ikke udelukket, at der i Moselovens bestemmelse om behandlingen af krigsfangne kvinder findes en antydning af, at man var utilfreds med den udenlandske skik at farve hår, negle og hud med henna (5 Mos. 21,40–14): »Når du ... blandt fangerne får øje på en kvinde som ser godt ud og ... ønsker at tage hende til ægte, da skal du føre hende ind i dit hus, og hun skal klippe sit hår af, skære sine negle ... opholde sig en månedstid i dit hus ... så kan du

Tegneren Kirsten Rode har til KIRKENS VERDEN samlet denne buket af bibelske planter, hvoraf flere er omtalt i artiklen. 1: Abrikos (1. Mosebog 3,6), 2: Poterium spinosum, hvoraf de romerske soldater lavede Kristi tornekrone (Matt. 27,29), 3: Vin, 4: Granatæble (Højsangen 4,3), 5: Nardus (Markus 14,3), 6: Morbær (Lukas 17,6), 7: Aloe (Johs. 19,39), 8: Oliven (1. Mosebog 8,11), 9: Loranthus acacie, der på grund af sine talrige ildrøde bær kan se ud til at brænde (2. Mosebog 3,2), 10: Anastatica hierochuntica, der i Bibelen omtales som »hvirlvende løv« (Salme 83,14).

R.

ægte hende.« I det hele taget er det slet ikke så lidt, vi får at vide om oldtidens kosmetiske skikke ved at læse i Bibelen. En af de mest detaillerede skildringer findes i Esters Bog kap. 2. Ved kong Ahasverus' hof varede skønhedsplejen intet mindre end tolv måneder: »seks måneder blev de behandlet med myrraolie og andre seks måneder med vellugtende stoffer og de andre skønhedsmidler, som bruges af kvinder.«

Men var det en dyr behandling, hofdamerne hos kong Ahasverus fik, er den recept, der findes på den hellige salveolie (2 Mos. 30,23) og som anvendtes i åbenbaringsteltet, ikke mindre kostbar: 500 sekel ædel myrra, 250 sekel vellugtende kanelbark, 250 sekel vellugtende kalmus og 500 sekel kassia og dertil en hin olivenolie.

Myrra er en gummiharpiks af mørkerød farve og med en balsamisk duft og bitter, krydret smag. Den udsondres gennem barken på et træ af balsamtræfamilien, som vokser i Arabien, Abessinien og på Somalikysten. Det er et træ eller en busk, der har en vis lighed med hvidtjørn og har strittende grå grene og kviste, som er beklædt med enkeltstående blade og ender i spidse torne. Den ædle myrra afsondres af sig selv som en tyktflydende olie, men under luftens påvirkning løber den sammen til en gullig smør-lignende masse, bliver efterhånden gylden og hærdes til sidst til korn og bliver rødlig. Rigmænd kunne have myrratræer i deres haver, som vi læser i Højsangen. Men bortset derfra fandtes myrratræet ikke vildtvoksende i Palæstina, så produktet måtte importeres og det var en kostbar luksusartikel. Fordi myrra var så kostbart kunne det bruges som en æresbevisning og gave til en nyfødt kongesøn, som det fortælles om de vise mænd fra Østerland, der »lukkede op for deres skatte og bragte gaver: guld, røgelse og myrra.« (Matt. 2).

Myrra anvendtes også i gamle dage som medicin. Soldaterne tilbød Jesus vin med myrra i, da han hang på korset (Mark. 15,23). Det var en barmhjertighedsgerning, man ifølge jødisk tradition ville vise en døende, idet denne driks bedøvende virkning kunne lindre smerterne ved korsfæstelsen. Når Jesus ikke modtog drikken, var det, fordi han ville være ved fuld bevidsthed lige til det sidste. Endelig brugtes myrra i pulveriseret form til balsamering af lig. Den

rige Nikodemus bragte til Jesu begravelse et betydeligt kvantum af myrra og aloë (Joh. 19,39).

Enhver bibellæser vil forstå, at det er umuligt selv for den dygtigste botaniker at identificere alle planter, der omtales i Bibelen. Mange gange nævnes de ikke med navn og undertiden er skildringen af dem så kortfattet, at man ikke kan slutte sig til noget. Men tit er skildringen så levende, at sandsynligheden for at nå det rigtige resultat er stor. Således i den mærkelige og levende historie om profeten Elisa i 2 Kong. 4,38-41. Der var hungersnød i landet og Elisa havde mange munde, han skulle mætte. Han havde jo sine elever, »profetsønnerne«, boende hos sig, så »den store gryde« var nødvendig, når der skulle koges. En dag gik en af dem ud på marken »for at plukke urter, og da han fandt en slyngplante med vilde agurker, plukkede han så mange, han kunne bære i sin kappe; da han kom tilbage, skar han dem itu og kom dem i gryden, thi han kendte dem ikke. Derpå øste man op for mændene, for at de kunne spise, men så snart de smagte maden, skreg de op og råbte: »Døden er i gryden, du Guds mand!« Og de kunne ikke spise maden.«

Uden tvivl drejer det sig her om kolokvinten, *Citrullus colocynthis*. Denne plante ligner nemlig agurken. Det er en slyngplante, som enten kryber hen ad jorden eller klatrer op ad gærder og buske ved hjælp af slyngtråde. Bladene ligner melonens og vinrankens, blomsten er gul og frugten, der er på størrelse med et æble, er næsten rund, glat og af gulbrun farve. Kødet er svampet og blødt, og saften har en meget skarp og bitter smag. Den er giftig og virker voldsomt afførende. I vore dage bruges den stadig i medicinen som afføringsmiddel. Også araberne bruger den som sådan: En beduin ved Jordan fortalte en rejsende, at de huler kolokvinten ud, fylder den med mælk og nyder den som medicin; saften alene ville virke alt for stærkt.

En pudsig misforståelse er i tidens løb trængt ind i en af de kendteste bibelske fortællinger, nemlig den om mennesket i Edens have og om syndefaldet. Ofte, når der hentydes hertil, kaldes den forbudne frugt et æble, skønt Bibelen aldeles ikke nævner træets eller frugtens navn, men blot beskriver det som »godt at spise af,

Myrra

en lyst for øjnene« (1 Mos. 3,6). Nu er de fleste botanikere enige om, at Palæstina ikke er hjemsted for æbletræet. Man har ment, at det er Milton, som i »Det tabte Paradis« (5. sang) med megen poetisk omstændelighed skildrer frugten og giver den navn, der bærer ansvaret for »æblet i paradiset have«. Men traditionen synes at være langt ældre. En gengivelse af syndefaldet i S. Gennaro's katakombe i Neapel fra slutningen af det 2. årh. viser ligeledes et æbletræ.

Men har det ikke været et æbletræ, hvad skal man så tænke sig, at det har været? Moderne botanikere hælder alle til den anskuelse, at det har været abrikosen. Den gror overdådigt alle vegne i Palæstina, både ved kysten, i højland og lavland. Skyggen er vederkvægende, duften af træ og frugter er sød.

Endnu en plante skal nævnes, som den kirkelige tradition må bære ansvaret for, men hvor sagkundskaben siger fra. Det er liljen. Selv moderne bibeloversættelser har ikke turdet røre ved

liljen, fordi den forekommer i et af de kendteste og skønneste ord af Jesus, hvor han opmuntrer sine disciple til ikke at give sig bekymringerne i vold (Matt. 6,28): »Hvorfor er I bekymrede for klæder? Læg mærke til liljerne på marken, hvorledes de vokser; de arbejder ikke og spinder ikke; men jeg siger jer, at end ikke Salomon i al sin pragt var klædt som en af dem.« Det er disse ord, som har gjort liljen til måske den berømteste af Bibelens blomster. Overalt i den kristne kunst træffer man på liljen: Fra Angelicos, Tizians, Murillos, og Botticellis Madonnabilleder og i legenderne og den øvrige kristne digtekunst. Og når det hebraiske ord, som oversættes ved lilje, lige fra Bibelens tid og til vore dage har været et yndet pigenavn, Susanna, er det ligeledes et tegn på, med hvilken kærlighed denne blomst har været omfattet.

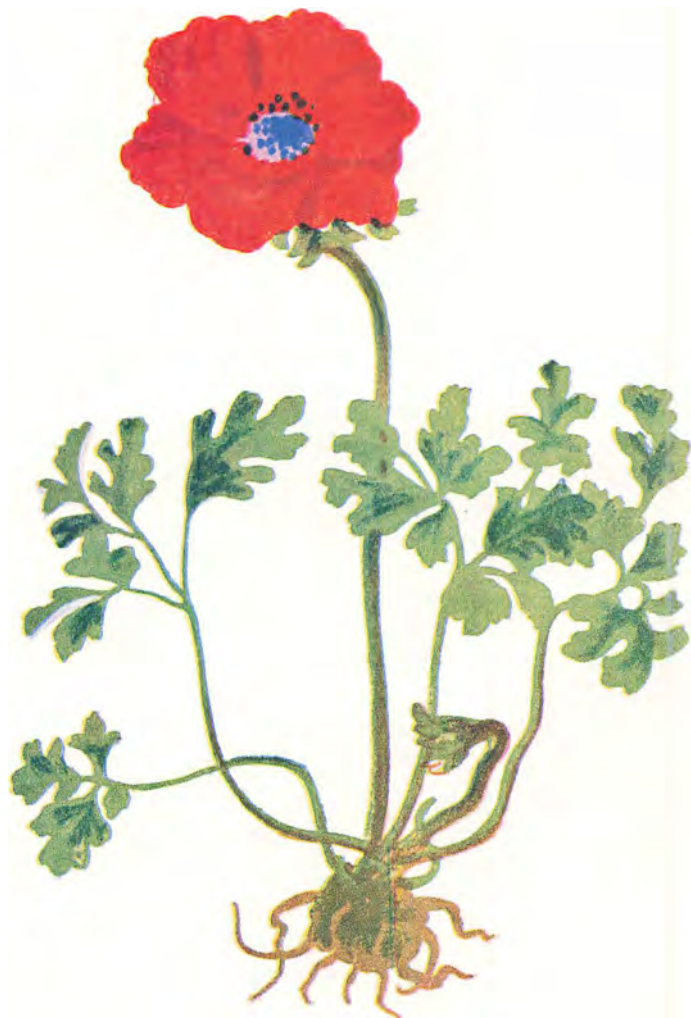
Imidlertid gør botanikerne opmærksom på, at af de hened halvtreds arter af liljefamilien, som kendes, forekommer kun én i Det hellige Land og det endda yderst sjældent. Derfor vil det være vanskeligt at forestille sig, at Jesus skulle have hentydet til denne blomst i sin tale til disciplene med ordene: »Læg mærke til liljerne på marken«. Nej, siger man, »liljerne på marken« har været en blomst, som er almindelig, som kendtes af alle og som man havde umiddelbart for øje på det sted, hvor Jesus talte sådan. Derfor har det uden tvivl været purpuranemomen (*Anemone coronaria*), en i Palæstina hyppigt forekommende blomst med stærke farver. Dens mange strålende farver, hvid, lilla, rød i alle afskygninger, gul og blå gør den til den mest iøjnefaldende blomst »på marken«, så den passer til ordene: »Læg mærke til liljerne på marken«. Den gror især frodigt i Galilæas højdedrag og Jesus og hans disciple har sikkert haft den for øje, da disse ord lød.

Men der er god grund til at omtale en interessant hypotese fremsat i 1934 af professoren i bibelsk botanik ved det jødiske universitet i Jerusalem. Hans teori går nemlig stik imod tidligere opfattelser, at »liljerne på marken« skulle være farveprægtige blomster, iøjnefaldende ved deres skønhed. Når Jesus siger – hævder han – at »end ikke Salomon i al sin pragt var klædt som en af dem« beryder det, at Salomon i al sin pragt end ikke kan stå mål med selv den uan-

seligste lille blomst. »Liljerne på marken« har, mener han, ikke i nogen måde været påfaldende, men sådanne, hvis skønhed måtte opdages – man fristes til at sige – ved forstørrelsesglassets hjælp. Altså en tanke, der svarer til Brorsons i salmen »Op, al den ting, som Gud har gjort«, hvor alle jordens konger i al deres magt og væld konfronteres med den foragtede nælde, og hvor digteren undres over selv det mindste græs i skove og dale! Således kommer denne jødiske lærde til den antagelse, at der kan være tale om *Anthemis palæstina*, den palæstinensiske kamille, en meget almindelig, hvid, tusindfryd-lignende blomst.

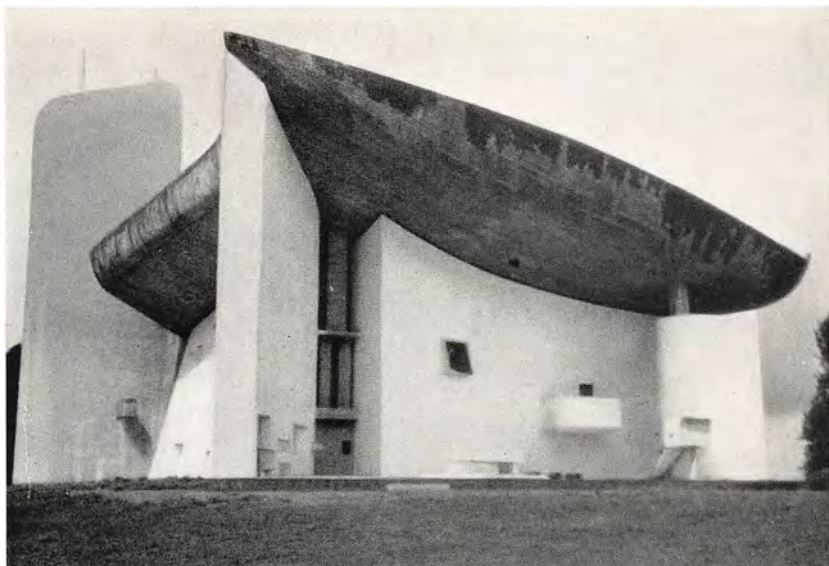
Hver og en, som læser sin Bibel, vil deri finde, hvorledes himlene forkynder Guds ære. Gud har gjort sin skabning så skøn, at vort øje og vort øre kan fryde sig derover, men han taler også til os gennem sin skabning. Han taler til os i billeder, for se Ham eller høre Ham som Han virkelig er, kan vi ikke. Derfor har de smukke naturskildringer, der findes i Bibelen, en særlig mission.

H. E. Jørgensen

Purpuranemonen vokser frodigt i Galileas højedrag. Her ses den i den botaniske tegner, Ruth Coppel-Merman's, naturtro gengivelse.

»Sandelig,
Herren er på dette sted,
og jeg vidste det ikke.
Visselig,
her er Guds hus,
her er himlens port!«
1. Mos. 28, 16-17

LE CORBUSIERS VALFARTSKIRKE I RONCHAMP

En moderne fransk kirke

AF
M. DROUZY

DET var i august måned 1956. Der er allerede gået to år siden da, men jeg kan huske det, som var det i går. En af mine brødre, der er arkitekt, havde indbudt mig til at bo hos en af sine venner, der om sommeren boede på en gammel gård nogle få kilometer fra Besançon. Gården havde i sin tid hørt til et kloster, og i det værelse, hvor jeg boede, kunne man endnu skimte resterne af en romansk bue. Fra dette gæstfrie hjem kørte

vi hver dag ud for at bese omegnens kirker. Der fandtes i dette bispedømme snesevis af gamle kirker, der var udmærket restaureret og malet op med pastelfarver i blåt, gråt, violet, lysegrønt og okker, som de havde været i det 17. århundrede. Hver eneste af disse kirker var en oplevelse. Vi havde desuden set nogle moderne kirker, der lige var bygget færdige: Jeanne d'Arc kirken i Belfort og Helligkorskirken i Sochaux. Vi havde været i Audincourt for at beundre Le-gers kirkeruder og Bazaines mosaik. Vi havde oplevet Manessiers vidunderlige glasmosaikker i den lille romantiske kirke i Les Brézeux. Lykkeligt det bispedømme, der har råd – og mod – til at finansiere så mange kunstværker!

Vi manglede imidlertid stadig at se det væsentligste, nemlig Le Corbusiers kirke i Ronchamp. Jeg havde allerede læst flere artikler om denne kirke, da den var blevet indviet et år tidligere i juni 1955. Jeg havde set mange billeder af den, men var lidt i tvivl og kunne ikke rigtig tage stilling til den. Var dette virkelig alvor? Havde Le Corbusier ikke bare skabt et excentrisk værk, hvor han med vilje havde ladet ønsket om at lave noget usædvanligt herske over inspirationen? Kirken skulle selv besvare disse

spørgsmål. I bilen var vi tavse, som man instinktivt bliver tavs foran en begivenhed af stor betydning for at samle sig og finde sig selv. Både min broder og jeg havde i et helt år så brændende ønsket at se denne kirke. Vi ventede os så meget af den. Fem-seks kilometer fra Ronchamp – lige efter at bilen har passeret et vejsving – ser vi pludselig kirketårnet. Eller kan det virkelig kaldes et kirketårn? Det ser snarere ud som et fyrtårn af den slags, man bygger for flyvemaskiner. Her på dette sted, hvor Tyskland, Schweiz og Frankrig mødes, her, hvor folkeslag så ofte har kæmpet mod hinanden, virker dette høje hvide tårn som et signal, som et samlingspunkt, der kalder til kristent broderskab.

Vi kommer til landsbyen Ronchamp og får at vide, at vejen til kirken ikke er færdig. Vi bliver nødt til at forlade bilen og gå gennem skoven ad en smal, stejl og leret sti. Det har regnet. Det tykke røde ler klæber til vore fødder. Min hvide ordensdragt kommer ikke uskadt fra den historie. Lige i dette øjeblik er det ikke venlige tanker, vi sender Le Corbusier, som ikke i tide har tænkt på turistene. Men snart går det op for os, at det netop er på den måde, man skal komme til Ronchamp. Man skal ikke komme som turist, mageligt kørende i en amerikansk bil. Ronchamp er en valfartskirke: man skal komme til fods, som pilgrim. Man skal »for-

tjene« Ronchamp – stige tålmodigt op ad den smalle sti med det røde ler.

Og så pludselig ender vejen, og vi står ansigt til ansigt med kirken. Er det virkelig en kirke? Den ser ud som en slags skib, der er parat til at gå til søs, eller som en fugl, der lige skal til at flyve. Dens smidige linjer skaber en mærkværdig kontrast til de omkringliggende bygningers stærkt understregede vandrette linjer. Disse bygninger, som Le Corbusier også er mester for, ligger dybt i jorden, de har slået rod. Det er huse for mennesker, medens kirken derimod er Guds hus. Den er som en milepæl på vejen til himlen. Den er selv på vej til himlen. Den opfordrer os ikke til at blive stående: man må gå rundt omkring den for rigtig at opdage den. Det er en kirke for mennesker, der er på vandring. Den er en fortsættelse af vejen. Det er virkelig en valfartskirke.

Da vi står på bakkekammen, vender vi os om for at beundre landskabet. Mod vest ser vi højlandet og det bølgende sletteland omkring Saônes øvre løb, mod øst har vi Vogesernes afrundede kamme, og mod syd øjner vi Juraberget og Alpernes toppe. Landskabet er roligt, horisonten bred. En dybt menneskelig egn i skovens blålige lys ... Da Le Corbusier første gang kom til Ronchamp, havde han ikke bestemt sig for at bygge denne kirke. Han følte sig ikke værdig til et sådant værk. Men han blev så betaget af stedets ro og storhed, at han straks gav sig til at tegne. Hans kirke er tydeligt præget af det sted, hvor den står. Det er ikke en abstrakt regnet kirke, der er blevet anbragt her ved et tilfælde. Den er bygget på denne bakke for denne bakke. Enhver anden arkitekt ville sandsynligvis have frembragt en falsk tone, men Le Corbusier følger nøje landskabets musik. Med sine kurvers spil lovsynger han himlen på samme måde som skyerne og de omkringliggende højder – og i fuld harmoni med dem.

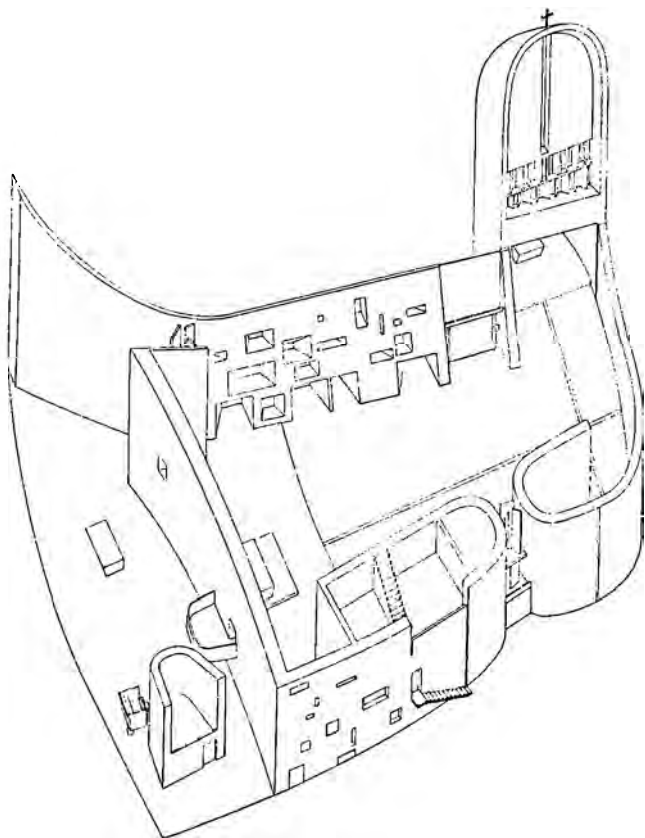
Forgården har han lavet som en slags udvendig kirke. To gange om året, den 15. august og den 8. september, mødes her tusinder af pilgrimme. De kommer alle vegne fra med deres madpakker og deres paraplyer. De er for mange, til at gudstjenesten kan fejres inde i kirken. Derfor har man bygget dette alter og denne prædikestol ude i det fri, dækket af dette halvtag, der ligner

en stor teldug. Alt svarer nøjagtigt til sit formål. Men samtidig virker hele værket frit og uden tyngde.

Så går vi ind i kirken. Jeg må tilstå, at vor første reaktion var forbavselse for ikke at sige skuffelse. Vi er så vant til en bestemt type kirker, at vi har svært ved at forestille os nogen anden. Og for øvrigt er Ronchamp – som ethvert originalt værk – en »vanskelig« kirke, som ikke lader sig overskue ved første øjekast. Ligesom et levende væsen bærer den et mysterium i sig. Der skal tid til at forstå den. Man må tæmme den, langsomt nærme sig den. Hvis man vil forstå den, må man først begynde at holde af den ... En gruppe unge mennesker synger en salme. Vi står tavse og lytter. Efterhånden griber stemningen os. Vi bliver betaget som af hellig storhed. Vi tager lidt efter lidt rummet i besiddelse, eller rettere sagt er det rummet, der lidt efter lidt tager os i besiddelse. Det forandrer os, – det lutrer os. Le Corbusier havde ret, da han skrev: »Da vi byggede denne kirke, ville jeg skabe et sted, hvor man kunne fornemme tavsheden, freden og den indre glæde. Sansen for det hellige besjælede vort arbejde.« Når man kommer til Ronchamp, er det dette indtryk, der er det stærkeste, og som man siden vil huske. Det er lykkedes arkitekten ved hjælp af formernes spil og kontrasten mellem lys og skygge at skabe et helligt rum. Man har lyst til at blive der i lang tid for at betragte og bede. Den store væg bagved altret tiltrækker blikket. Midt på den i en lysende åbning ses en silhuet. Det er den gamle Maria-statue, »Notre Dame du Haut«. Badet i lys, beskedent, lidt tilbagedrøkket, står den der lige netop på det sted, hvor den hører til. Den fylder kirken med sin nærværelse, men samtidig viger den for altret og for den hellige handling, der skal fejres på dette sted. Mange kirker, der er overlæsset med sentimentale og sukkersøde billeder af sekundær betydning, kræver lang tids anstrengelse, før man i dem gen-

finder sansen for det usynlige. Her er det nok at samle sig og at se.

Og alligevel får stemningen i denne kirke ikke én til at lukke sig inde i sig selv og falde hen i selvbetrægtninger. Den er åben for livet, for det mest konkrete og moderne liv. Le Corbusier har bygget den i vor tids materiale, i »ærlig beton«. Det indre rum, der er temmelig lavt ved indgangsdøren, udvider sig i alle sine linjer op mod hovedaltret. Den store væg sørger ved en rigtig balance mellem lys og skygge for, at rummets indre fred bevares; men gennem kurnernes og lysets spil føler man, at bevægelsen fortsættes og udvikler sig videre udenfor. Selve Maria-statuen hører, som den står der i modlysvirkning, både sammen med himlen og med kirken. Væggen til højre lader os gennem sine morsomme brogede ruder skimte træer og skyer udenfor. Derved åbner selv den mest personlige bøn sig af sig selv og kommer til at omfatte den

»Problemet er gennem det sammensatte at nå frem til det enkle, og gennem livets nedbrydende indflydelse at holde fast ved en længselsfuld drøm: ikke om at forblive ung, men om at blive ung.«

LE CORBUSIER

Min broder gør mig opmærksom på endnu et paradoks. Som fagmand vurderer han bygningen set ud fra et teknisk synspunkt. Han viser mig, hvordan alt er omhyggeligt overvejet, forudset og gennemtænkt. Kirkens arkitektur er lige så nøjagtig som et skibs. Alt er indrettet på at tjene formålet med den. Le Corbusier har selv sagt, at et hus skal være »en indretning til at bo i«, og en kirke skal være »en indretning til at bede i«. Men langt fra at lammes, bliver inspirationen netop understøttet af denne formålstjenlighed. Ligesom Bach, der aldrig føler sig friere, end når han må underkaste sig musikens strengeste former, gør Le Corbusier aldrig ind-

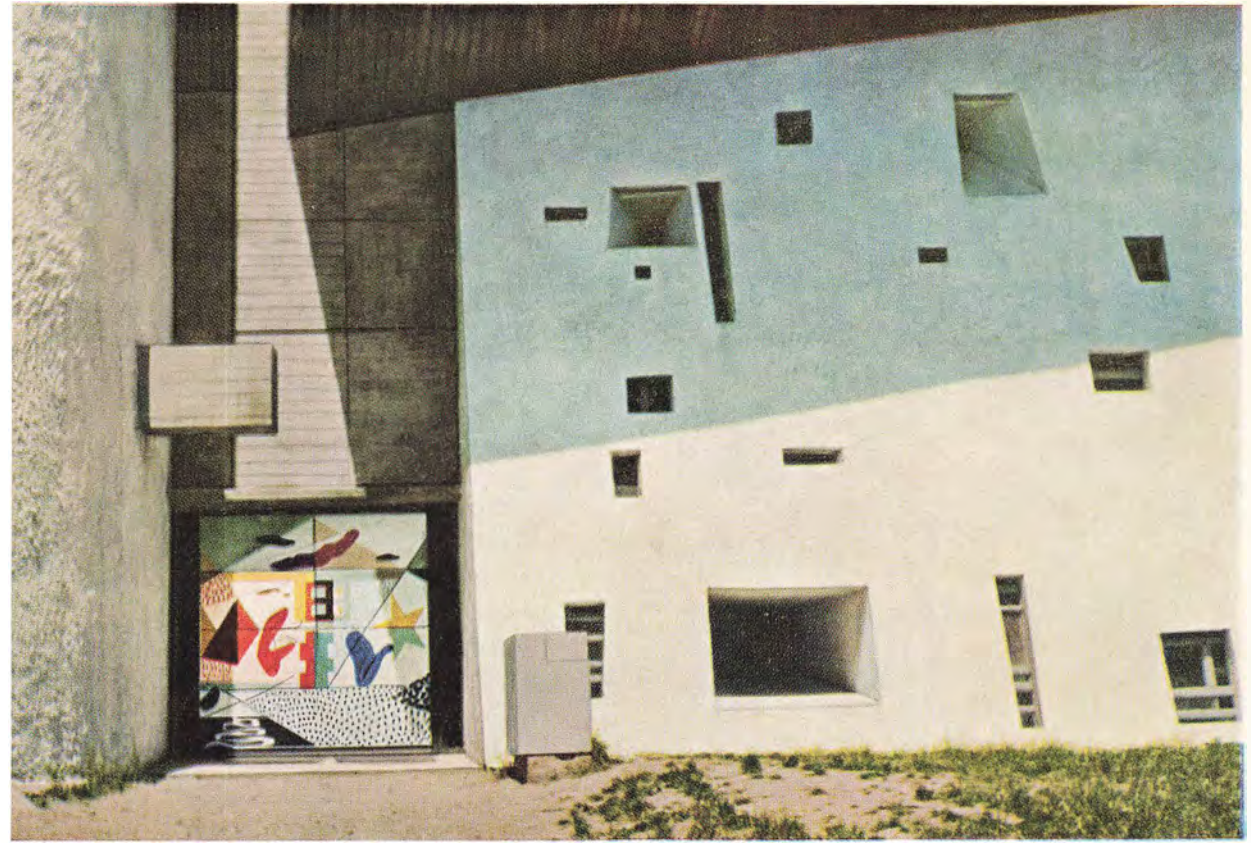
omliggende verden. Kirken indgyder ved selve sit væsen modvilje mod at sætte sig fast og slå sig til ro. Der er intet i den, som ikke er rettet ud imod verden. Der er intet fast i dens struktur, som ikke bliver til bevægelse. Den er ligesom ufuldendt og samtidig stræbende hen imod en fjern fuldendelse. Den minder os om, at det kristne liv er en Påske, d.v.s. en overgang, om at sejren er vis, men at vi endnu ikke har vundet den, og om at opstandelsens glæde erobres ved døden på korset.

Intimitet og åbenhed, stabilitet og bevægelse, det er den balance, der hersker i Ronchamp.

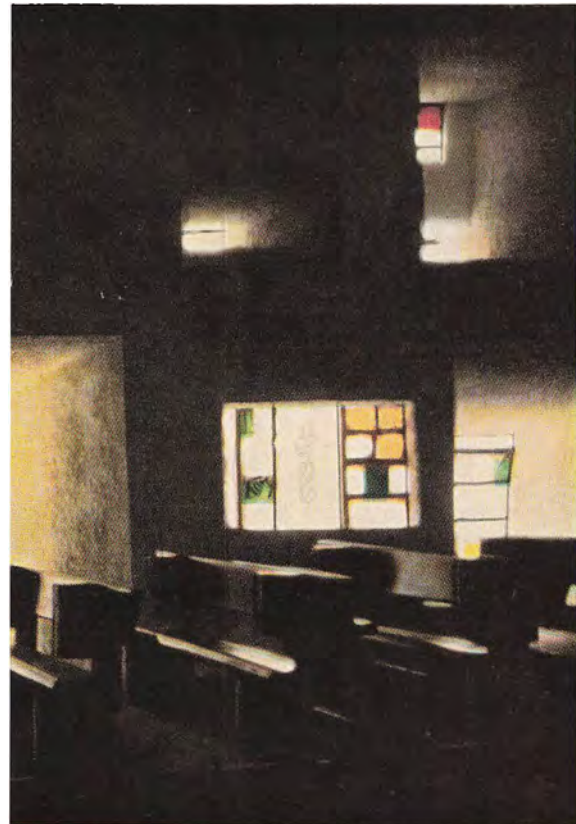
Som i en af Bachs fuga'er er alt nøjagtigt på sin rette plads, intet er blevet til ved et tilfælde. Og alligevel, – kan man forestille sig en større frihed? Matematikken er blevet poesi.

Le Corbusier har selv malet emaljedøren, hvor han symbolsk fremstiller de fire elementer. Den er det eneste farvepunkt på kirkens yderside og understreger derved tydeligt, hvor indgangen er. Døren drejer sig omkring en midterakse. På den måde kommer pilgrimmene ikke ind som en uordentlig skare, men som en procession i to rækker.

tryk af, at den tekniske nødvendighed dræber lyrikken. Tværtimod! Den synes hos ham at fremkalde den mest sprudlende poesi. Kirkens tag er f. eks. uden tvivl et mesterværk inden for brugen af beton. Det ejer den samme elegance som et sejl eller som en umådelig teltdug. Har Le Corbusier tænkt på denne symbolik? På åbenbaringsteltet eller på Petri båd? Det er usandsynligt. Hans hensigt har været mere enkel. Da vandet på dette klippefyldte bakke- drag er sjældent og kostbart, har han simpelt- hen villet opsamle regnvandet fra himlen. Den store nedløbsrende og cisternen har ingen sekundær betydning, de er nyttegenstande. Men

... Den store nedløbsrende
og cisternen har ingen sekundær
betydning
- de er nyttegenstande

ligger der ikke et lysende symbol i dette, at man opsamler og omhyggeligt opbevarer regnvandet? »I himle, nedsend jeres dug, I skyer, lad den retfærdige regne ned. Jord, åbn dig og lad Frelseren spire frem,« skriver Esajas. Uden at ane det, bare ved at løse sin opgave som arkitekt, har Le Corbusier fundet frem til et af de smukkeste symboler i Bibelen ...

Vi går ud af kirken og møder en ung præst, der hilser på os. Det er valfartspræsten, og han har boet i Ronchamp i flere måneder, medens kirken blev bygget. Han kender Le Corbusier og taler om ham med begejstring. Han har set ham på arbejdspladsen: det var ham, der lavede betonarbejdet og forskallingerne, når murerne

syntes, det var for vanskeligt. Denne digter er nemlig også håndværker. Han ved, at skønheden skabes ved nøjagtighed og præcision.

Jeg ser på mit ur. Vi har allerede været her i fire timer uden at lægge mærke til, at tiden er gået. Før vi går ned ad bakken, går vi en sidste gang ind i kirken. Tavse beder vi for denne mand, der måske er vantro, men som har udført sit værk med mod og geni, og som har skænket Kirken en af de mest udtryksfulde og talende bygninger i vor tid.

Ronchamp
O.P.

KRISTUS *i kunsten*

AF SV. ZACHARIASSEN

FRA OLDKIRKEN TIL REFORMATIONEN

Hvordan så Jesus ud? For de fleste er der ingen tvivl om svaret: således som Thorvaldsen har fremstillet ham i sin kendte statue i Københavns Domkirke og som den findes i gipskopi i tusinder af hjem over hele jorden. Hvorledes kunstnere fra de ældste tider og indtil i dag har opfattet Kristus er et spændende kapitel af kunstens historie, som her behandles af en af vore hjemlige specialister i kirkelig kunst, sognepræst Sv. Zachariassen, Kliplev. I denne illustrerede artikel når forfatteren frem til tiden umiddelbart før reformationen, og i en senere fortsættelse berettes i tekst og billeder om kunstens Kristusbillede fra reformationen og helt op til vor egen tid.

DET er en forunderlig oplevelse under et besøg i Rom at køre ud ad Via Appia og der langt ude vandre ned under markerne udenfor, ned i katakomberne, de kristnes gamle kirkegårde, sovepladser, som de selv kaldte dem.

Den gang havde man ikke malerier på lærred og indrammede, men billederne blev malede direkte på den dertil præparerede væg. På samme måde smykkede man også gravstederne.

De første billeder er meget afhængige af den samtidige hedenske kunst. Men snart fandt man frem til kristne motiver. Men med undtagelse af hyrdebilledet, der var meget yndet, er de ikke let tilgængelige for os. Sakramenterne spillede en stor rolle. Men når man f. eks. ville skildre nadveren, fremstillede man ikke indstiftelsen, men bespisningen i ørkenen, idet man gik ud fra Johs. 6. Man ser nogle skikkelser samlede om en eller flere fisk og en række kurve med brød (Johs. 6,13). Ja, billedet af en fisk og en kurv med brød betød nadveren. Da man senere malede billeder af selve nadverens indstiftelse, var traditionen med fisken så stærk, at man ofte, i stedet for lammet, ser en fisk på bordet. Det er f. eks. tilfældet endnu på korstolene i Roskilde fra det 14. årh.

Når man vil skildre Jesu opstandelse, maler man Jonas og hvalfisken, ofte i en række scener. Man skal kende en del til dette, før man får noget ud af disse billeder. Til gengæld forkynder de en forunderlig tryghed, skønt de er fra en tid, hvor de kristne blev forfulgt.

Det næste billede er fra en tid, da kristendommen har sejret. Kejser Honorius har ca. 400 flyttet sin residens fra Rom til Ravenna ved Adriaterhavet, der var lettere at forsvare. I nogle århundreder bliver denne by, der i dag næsten kun lever af sine minder, hovedstaden i det mægtige romerske rige. Her opførtes store kirker med rig mosaikudsmykning. Foruden de store bygninger er der mindre. Blandt disse er Galla Placidias gravkapel

fra ca. 440. Hun regerede faktisk i riget, mens hendes søn, Valentinianus, var kejser. Hendes gravbygning er udadtil noget medtaget af tidens tand. Men indeni er den, med undtagelse af gulvet, endnu smykket med mosaiker overalt. Disse billeder skifter jo, i modsætning til alle andre billeder, aldrig farve. Men det er vanskeligt her at se disse mosaiker, for vel er der vinduer, men i stedet for glas er der tynde alabastplader. Når døren er lukket, er der næsten mørkt. Og det smukkeste billede findes over indgangsdøren, nemlig af Jesus som den gode hyrde. (Fremviseren lader en lommelygtes lys fare hen over det. Det er bedst at tage sin egen med sig).

Om man med Kraus vil kalde det det skønneste af alle oldkristelige billeder, må man jo selv om. Men smukt er det. I kirkerne i Ravenna er det centrale billede Kristus på tronen, til tider omgivet af sin livvagt af engle og gejstlige. Det er denne troende Kristus, der er steget ned fra magtens sæde og nu sidder blandt sine egne uden derfor at miste sin majestæt. Han støtter sig til sit kors. I dag ville man ved dette tænke på Kristi lidelse. Men det var ikke tilfældet den gang. Korset er det smykkede kors, og det var snarere fyldt af opstandelse og herredømme end død. I Sct. Vitale ses Kristus tronende. I Sct. Apolinare i Classe er denne troende Kristus erstattet af det smykkede kors. Det samme siges endnu stærkere på et loftmosaik i Areanernes dåbskapel, også i Ravenna. Her ses en tronstol med en pude. I stedet for Kristus er her anbragt et kors med et skulderklæde.

Det er dette Kristi herskersymbol, der ses på vor mosaik. Det er sandt, at der er langt fra katakombernes hyrdebilleder, hvor Jesus bærer fåret på skulderen, til denne fornemme skikkelse. Ikke desto mindre er det et skønt udtryk for, hvad verdens mægtigste kvinde, kejserrigets faktiske regent, så i Jesus Kristus. Dermed gav hun vel også udtryk for, hvad der var en kejsers opgave: at give fred og tryghed til sine undersåtter.

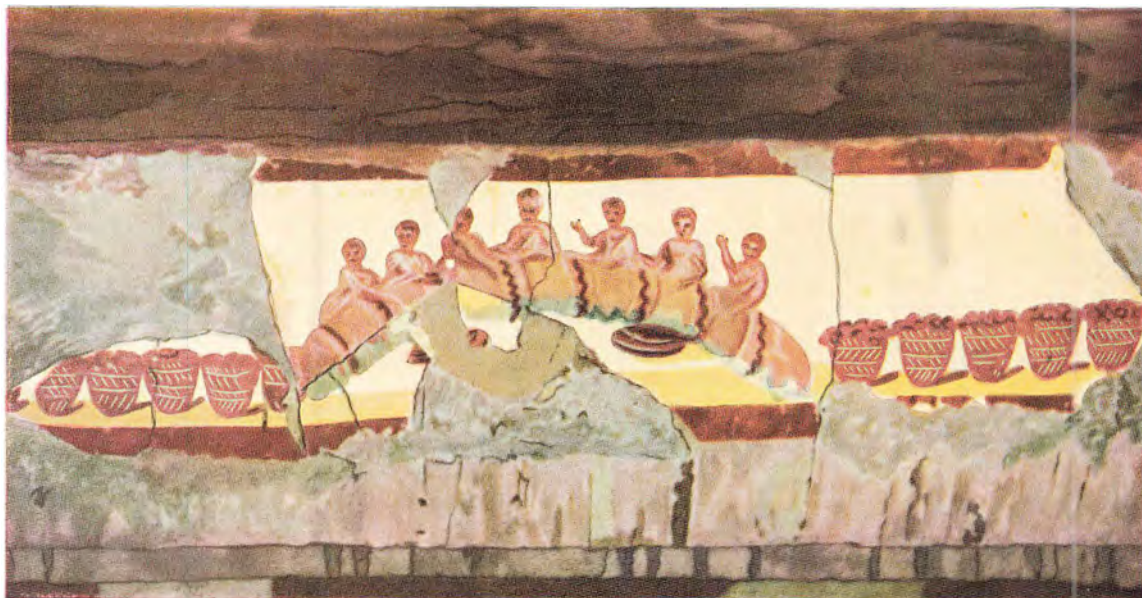

I tankegang er der i virkeligheden ikke så langt fra dette billede til Thorvaldsens Kristus.

Der er atter et såre langt spring til det næste billede, Østfrontalet fra ca. 1200, der nu er i Nationalmuseet. Det er et af de gyldne altre, som vi fik på grund af vor fattigdom. Egentlig skulle disse altre have været af guld eller sølv. Sådanne har vi også haft. Men de er for længe siden omsmeltede. I stedet for guld fandt man heroppe på at lave altrene af udhamrede kobber-

derste række forestiller Jesu opstandelse, der på den tid skildres gennem engelen ved graven. Til tider er der kvinder der, til andre tider, som her, soldater. Med undtagelse af selve korsfæstelsen er der ingen hentydning til Jesu lidelse. Mødet med Thomas fortæller derimod om opstandelsen.

Går vi fra de firkantede relieffer til midterbilledet understreges fællesskabet med Ravennas billeder stærkt. Her har vi Kristus som majestæt. På ram-

Katakombernes anonyme kunstner har villet fremstille den hellige nadver, og han gør det ved at male bispisningen i ørkenen. På det stærkt medtagne billede ses personer, som er samlet om fisk og brød. Fisken ses på fadet foran de spisende og ud til siderne ses mange store kurve med brød. Farveoptagelsen er foretaget af den pavelige kommission for kirkelig arkæologi.

plader, som man bagefter forgyldte. Under senere tiders plyndring af kirkerne blev disse altre tilbage, for de var intet værd. Vi har i hvert fald en række »gyldne altre« i Danmark. Det sydligste af disse fandtes i Kværn i Angel. For ca. 70 år siden solgte man det, da man ville have et nyt alter, til en omrejsende mand for 50 mrk. Denne solgte det til en kloster for 500 mrk. Denne igen solgte det til museet i Hamborg for 5000 mrk. Da man oprettede et kirkeligt museum for hele Tyskland i Nürnberg, ville man gerne have alteret dertil, og man betalte 50.000 mrk. for det. Det var blevet meget berømt, og beboerne i Kværn ville gerne have det tilbage. De skrev og spurgte, om det var muligt. »Jo, for 500.000 mrk.,« blev der svaret. Det findes nu som dronningen i museets skatkammer.

Motiverne er alle fra det Nye Testamente. Det bliver for langt at gennemgå dem alle. Nr. 2 fra højre i ne-

men omkring figuren står: »Fra majestættens sæde velsigner os Gud Faders højre hånd«. Jesu sæde ved Faderens højre hånd er ofte omtalt i Det nye Testamente. Det var det centrale billede i tiden til 1250 i Danmark, men blev så fuldstændigt skubbet til side til fordel for dommedagsfremstillingerne. Mens det første billede indgyder glæde og fred, fylder det andet sindet med angst. For Luther var Jesus den, der kæmpede for os, »En antager sig vor sag«. Derimod betød sædet ved Guds højre hånd ikke noget afgørende for ham. Man kan se det af hans katekisme, hvor dåbsbefalingen lyder: »Gå ud i al verden og gør alle folk til mine disciple«. Men begrundelsen herfor, »Mig er givet al magt i himmel og på jord, gå derfor ud«, mangler.

De to relieffer under majestæten fortæller om Jesu nedfart til dødsriget, hvilket for den tidlige kristenhed betød meget. Til venstre træder Jesus ned til Hel-

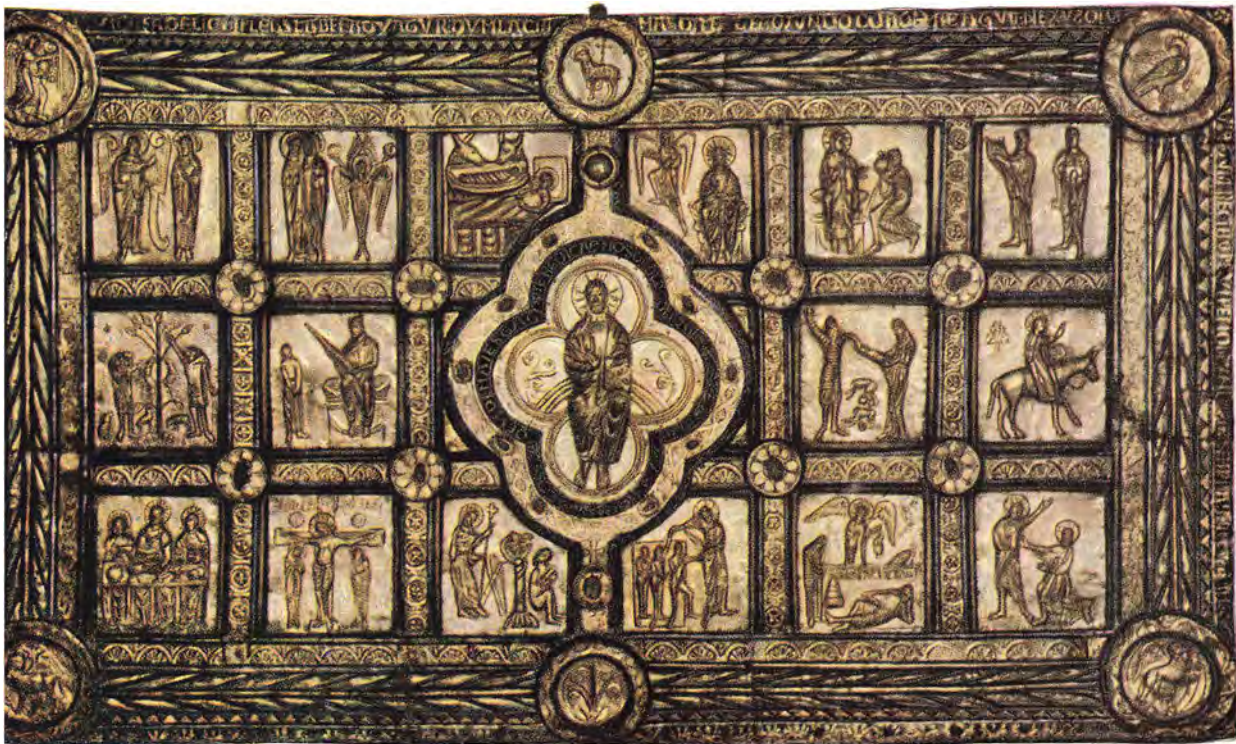

Et af de skønneste
mosaikarbejder
i Ravenna:
hyrdebilledet i
Galla Placidias
kapel.

Det gyldne alter fra Ølst kirke findes nu
på Nationalmuseet, der lader det fremtræde i sin
oprindelige skikkelse. Her ses forsiden
(frontalet), hvis enkeltheder omtales i artiklen.

vede og overvinder djævelen, og til højre fører han
de døde op fra dødsriget. Det svarer i tankegangen
i salmen: I kvæld blev der banket på Helvedes port.
Der siges somme tider, at kristendommen vandt sejr
ved at forkynde Helvede. Det var dog nok omvendt,
at kirken sejrede ved at prædike udfrielsen af det Hel-
vede, folket i forvejen troede på. Men det kan jo ikke
nægtes, at man på disse billeder savner skildringen af,
hvor dyrekøbt vor frelse blev.

De tre krucifikser i kirkerne i Åby, Herlufsholm og Elmelunde

Vi skal herefter se på tre meget forskellige krucifikser. Det første er det fra Åby, vort ældste fra ca. 1150. Virkningen er voldsom. Det er sandelig ikke den lidende, men den sejrende Herre, vi står overfor. Korset er »triumfens tinde«, som der står i Colbaz Annalerne fra Lund, år 1140. Til at begynde med frastødes man af denne figur med det tunge hovede, kongekronen og uden søm i fødderne. Men i ingen af vore krucifikser forkyndes så stærkt som her, hvad man den gang troede på. Der er ikke langt fra det til mosaiken i Ravenna, blot er det mere barbarisk udført. Jellinge-korset, der er små 200 år ældre, taler samme sprog. I mellemtiden har der været masser af krucifikser. Men da de har været af træ, er de forsvundet sammen med trækirkerne. Det er kun, fordi figuren fra Åby er lavet af kobberplader, at den eksisterer i dag.

Det næste krucifiks, fra Herlufsholm, er måske Danmarks skønneste. Figuren er skåret ud af en elfenbenstand og er Europas største figur i det materiale. Man mente tidligere, at den kun kunne være et importarbejde. Men nu viser det sig, at armene er af hvalrostand, et materiale, som vi mest kender heroppe. Da armene synes at være skåret af samme kunstner, der har skåret kroppen, er der sandsynlighed for, at den er lavet her.

Udtrykket i dette kunstværk er et helt andet end i det tidligere. Nu bøjer Jesus sig i smerte og død. Forkyndelsen har ændret sig. Grundene hertil er flere, men de samler sig om selve begrundelsen for Kristi død. Mens de gamle kors skulle fortælle om Jesu sejr over død og djævel, blev budskabet nu et helt andet. Det er hos de store teologer fra højmiddelalderen, at det nye syn får sin begrundelse, den, vi alle kender. Den hellige Gud kan, trods sin kærlighed til menneskene, ikke eftergive mennesker deres synder. Straf må der til. Men hvis menneskene skal straffes for deres synder, går de fuldstændigt til grunde. Derfor blev Guds søn menneske, for at han, der er uskyldig og på samme tid Gud og menneske, kan bære den straf, som vi skulle have båret. Guds vrede ramte ham i stedet for os.

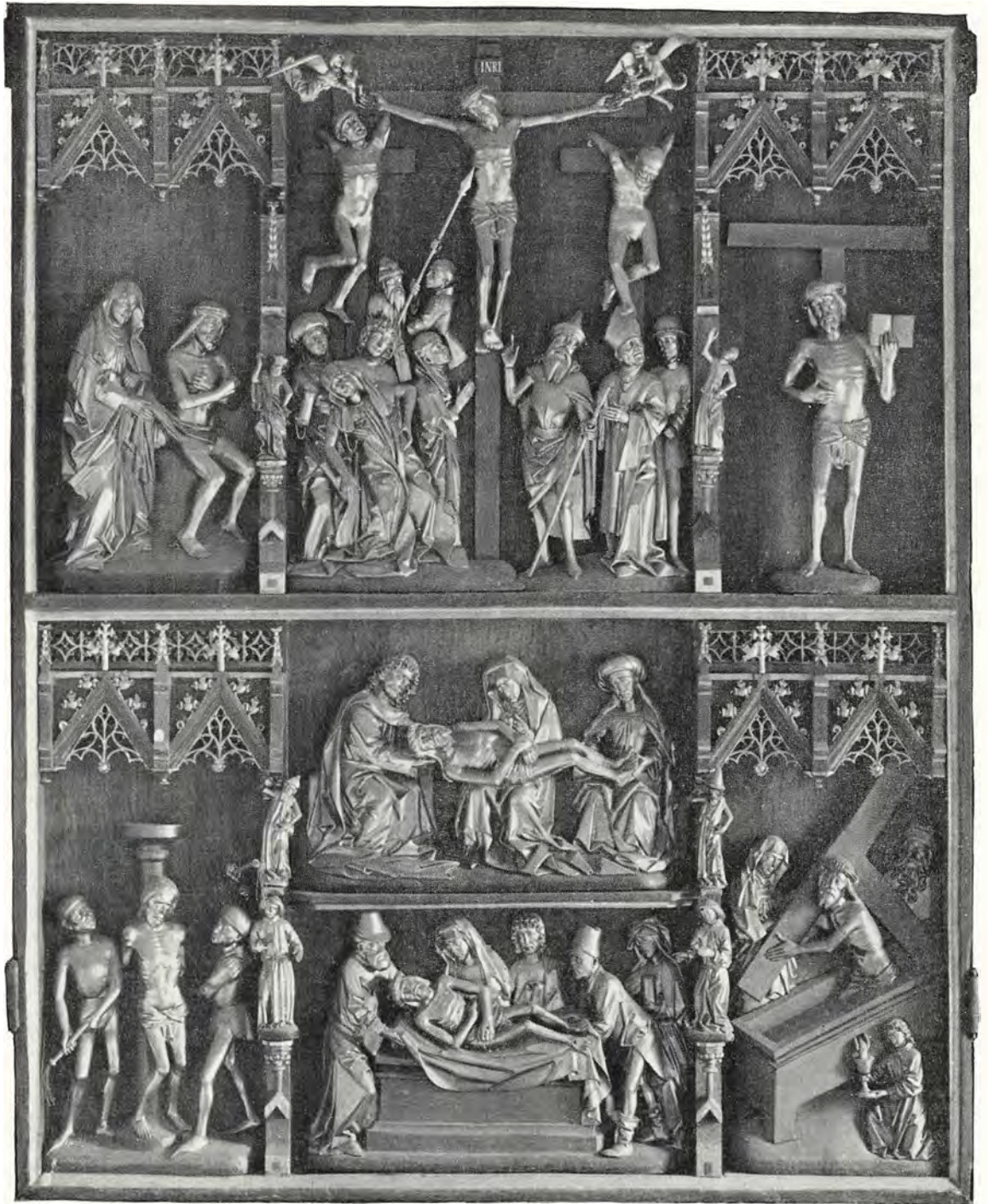
I det 13. århundrede ses dette omslag i forkyndelsen i krucifiksernes form. Men endnu er han kongesønnen, den skønneste af alle. Han bøjer sig i lidelsen og døden under Gud. Endnu er der ingen tornekrone på figuren fra Herlufsholm. Endnu er der fire nagler, skønt fødderne sidder helt tæt sammen. De tre nagler og tornekrone bliver i den følgende tid selvfølgeligheder.

Går vi videre til det tredje kors, der er fra Elmelunde, er vi ovre i en forkyndelse, der intet har med sejr eller skønhed at gøre. Denne udtærede skikkelse, der synes at udånde i et forfærdeligt skrig, er den konsekvente afslutning på den højmiddelalderlige forkyndelse. Jesus kom udelukkende til verden for at lide. De udspilede ribben og det indskrumpede underliv fortæller dette. Denne Jesus har man visse aldrig kunnet beskyldt for at være en frådser og en vindrikker.

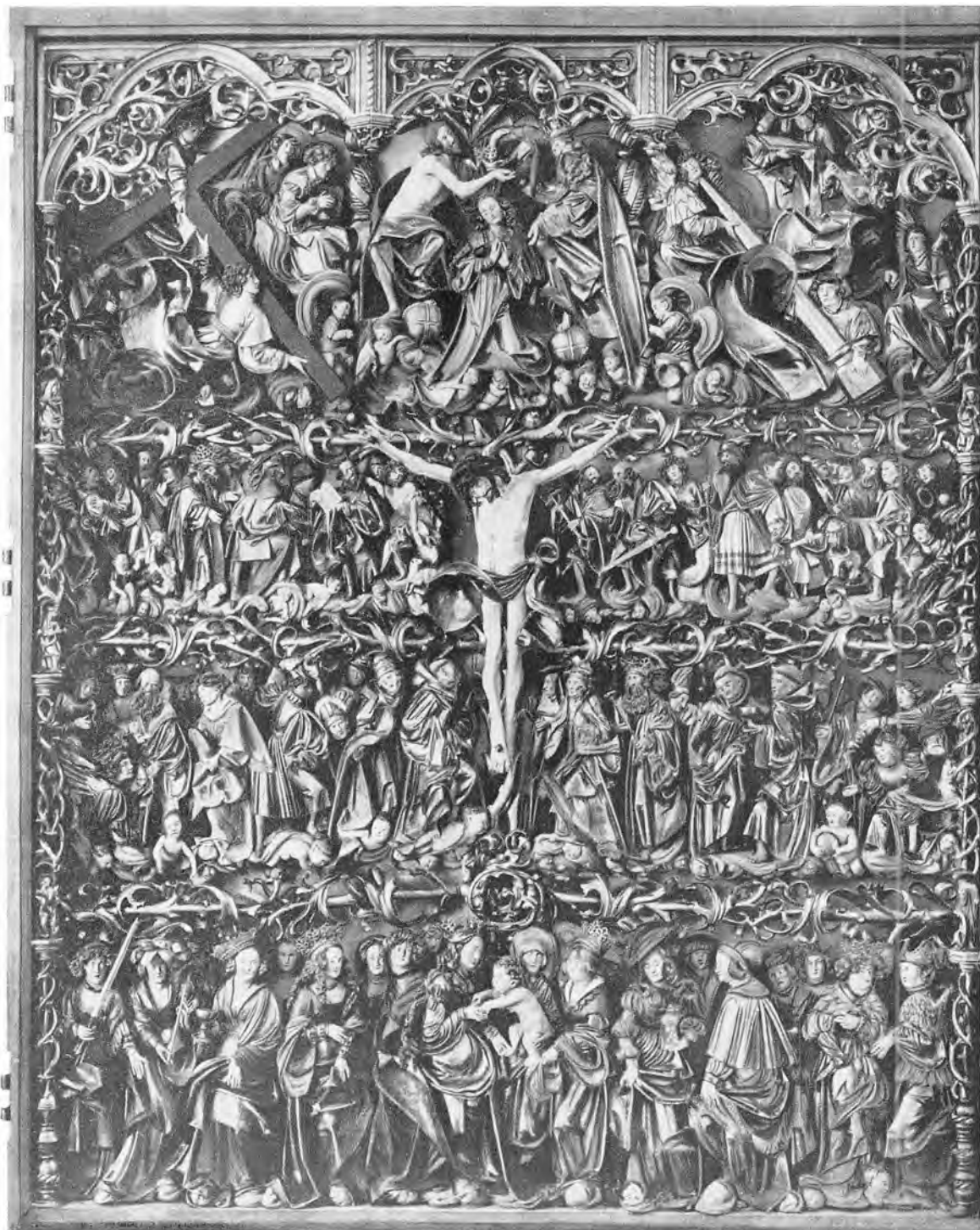
Det næste billede viser midterstykket af altertavlen i Nørre Broby kirke. Den samler sig udelukkende om Jesu lidelse. Emnerne er særlige, men tendensen er den almindelige i senmiddelalderen. Nogle af motiverne har hjemmel i Bibelen, andre kun i legenderne. Forneden til venstre ses Jesus ved martersøjlen, mens to bødler venter med deres svøber. Billedet ovenover er bygget over en legende, der fortæller, at da de kom med Jesus til Golgatha, rev soldaterne kjortelen af ham, og han stod nøgen der og bluedes for mængden. Da tog hans moder et linklæde frem og bandt det om ham for at skjule ham. Kristi bøjede knæ skal understrege hans svaghed efter piskningen og vandringen med korset.

Fofoven i midten ses korsfæstelsen. En engel henter sjælen ud af den ang-

Midterstykket af altertavlen i Nørre Broby kirke på Fyn, skildrer både bibelsk og legendarisk stof omkring Jesu lidelse og død. Nederst til højre ses et af de ejendommeligste motiver: Kristus i persekarret. Hans blod løber ud gennem et hul i persekarret og ned i en kalk, der opsamler det.

*Midterstykket af Danmarks største altertavle:
Claus Bergs mesterværk i Sct. Knuds kirke i Odense.*

rende røvers mund, mens en djævel tager sig af den andens.

Nedenunder sidder Maria med Jesu døde legeme på skødet, et motiv, der kun er bevidnet i legenden, men var såre elsket på den tid.

Nederst lægger Josef af Arimatæa og Nikodemus Jesu legeme i graven, mens de andre ser til.

Til højre står den tornekrone Jesus foran sit kors, løfter bogen med vidnesbyrdet og peger på sin sidevunde. Det er en variation af det såre elskede motiv af Jesus som smertesmanden, hvor han på samme tid har været pint og korsfæstet og alligevel er levende og klagende.

Nederst til højre ses et af den tids ejendommeligste motiver, Kristus i persekarret. Der står (Esaias 63, 2-3): »Hvi er din klædedragt så rød, dine klæder som en persetræders. Jeg trådte vinpersen alene. Af folkeslagene var ingen med mig. Jeg trådte den i min vrede.« Esaias skildrer Gud, der overvinder sine fjender og tramper dem i stykker som en persetræder gør det med druerne. Gennem en lang række omtydninger, der allerede begynder hos Augustin, blev dette i senmiddelalderen til noget, der synes det modsatte, at Kristus selv bliver perset, så hans blod løber ud i kalken, der holdes under persekarret.

Nørre Broby tavlen hører ikke til vore bedst skårne tavler, i hvert fald ikke i den del, der her omtales. Skikkelserne er magre og tørre. Jeg har valgt dem, fordi den mest udpræget taler om det, der forkyndtes om Jesus, nemlig lidelse og atter lidelse. Dog med én undtagelse, nemlig dommedag. Da skal Jesus ganske vist også fremvise sine sår, men kun for des hårdere at dømme menneskene til Helvedes luer, hvortil djævlene med stort grin fører de dømt. Det sidste billede viser Danmarks største alter, Claus Bergs berømte figurgruppe, og endda kun midterstykket, nu i Sct. Knuds kirke i Odense.

Kunstnerne var i tidligere tid alle anonyme. Med renæssancen kommer en kunstners selvhævdelse, der før var ukendt. Vi kender deres navne, og de kan optræde med stor pragt. Vi har dog kun tre kunstnere fra denne overgang, nemlig Bernt Notke, der boede i Lybeck, men her i Danmark er kendt for den store altertavle i Århus domkirke, Brüggermann, der skar altertavlen, der nu står i Slesvigs domkirke, og Claus Berg, der boede i Odense, altså den eneste af de tre store, der boede herhjemme. Hans sønnesøn har fortalt om ham, at han havde tolv svende, der gik i silkeklæder, dog vel kun til fest. Claus Berg gjorde i de år Odense til kunstcentret i Danmark, hvorfra tavler og krucifikser gik ud til hele Danmark, ja, til kirker udenfor landet, og hans stil blev efterlignet af andre. Og den var meget udpræget. Mens Notke er kølig og rolig, er Berg voldsom, han er lidenskabens store tolker, hvilket

bl. a. kendes på klædernes store foldekast. Denne form har han lært af Nürnbergs store billedskærer Veit Stoss.

Tavlen i Odense er bestilt til Gråbrødrekirken i Odense af kong Hans' dronning Kristine. Men den er først blevet færdig efter hendes død. Det er et mægtigt arbejde, en sand vrimmel af skikkelser, der samler sig om den døde Kristus og hans moder.

Korset selv er levende, består af bladskydende grene, der deler rækkerne af figurer. Det er en meget gammel tanke, at korset er lavet af et træ, der er groet frem af en kerne fra livets træ, lagt i Adams mund. Efter mange omskiftelser blev dette træ brugt som Jesu korstræ.

Men Jesus hænger ikke på et rigtigt træ. Det er mere et himmelsk syn end virkelighed. Foruden bladranke bærer skyer med englehoveder de mange fine folk. Jesus selv samler i sin strakte skikkelse alle linjer. Hans lændeklæde bølgeligesom i klagende folder. Øverst viser englens hans kors og marterpæl. Iøvrigt vrimler tavlen som sagt af personer, der er taget fra det gamle testamente, fra det ny, men mest fra legenderne. I midten forneden ses Jesusbarnet, dog ikke på sin mors arm, men på sin mormors skød. Hendes navn var Anna. Øverst kroner Jesus, sammen med faderen, Maria til himmeldronning.

Det er den daværende kirkes højeste teologiske tanker, Jesu lidelse og Jomfru Marias historie, der udførligt fremstilles i malerier på fløjenes ydersider, vi har for os. Stedet er ikke jorden, men himlen. Men det er svært at finde fodfæste i dette virvar.

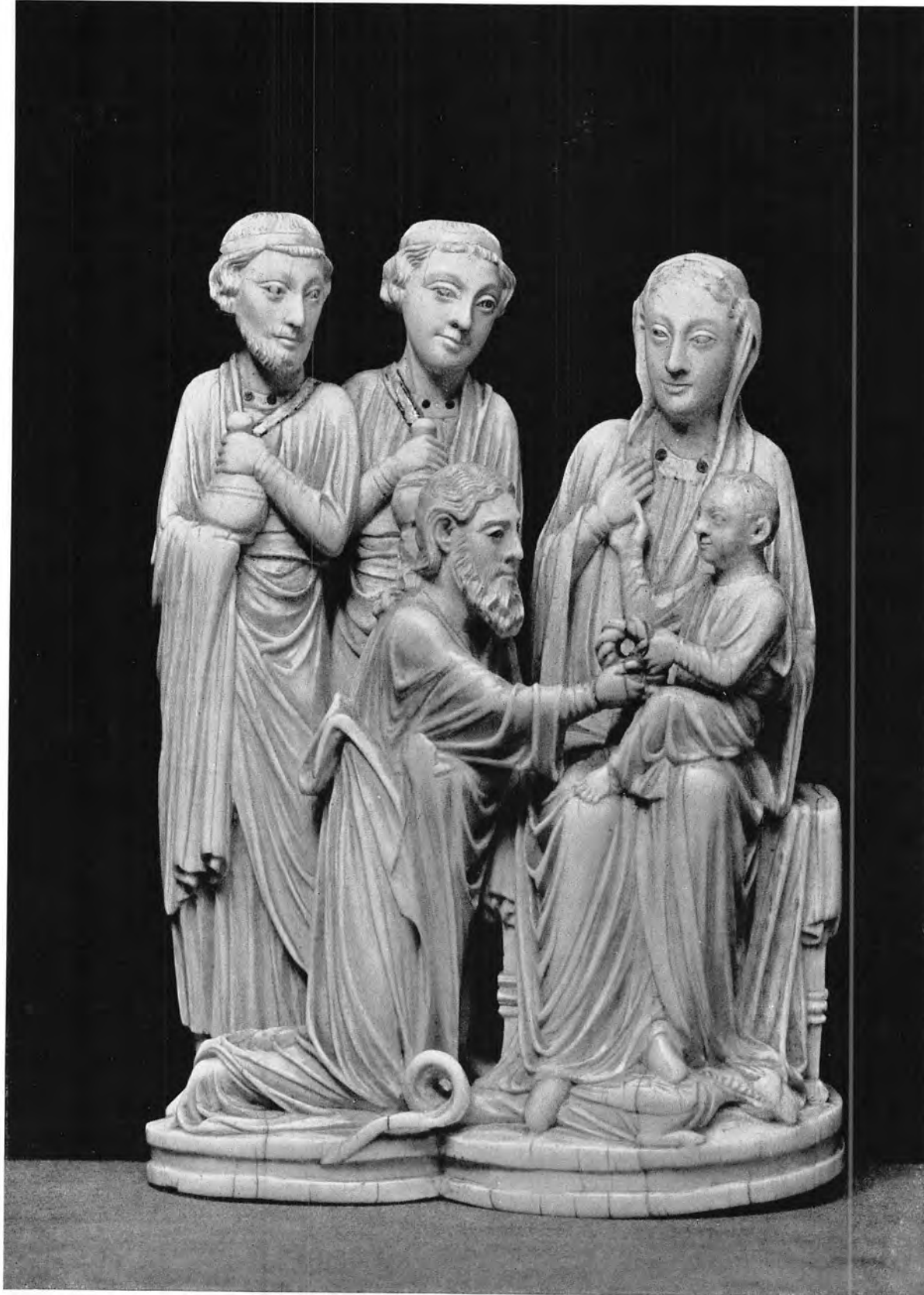
Skønt Jesus skulle have overstået både død, opstandelse og himmelfart, er intet af dette med på midtertavlen. Kristus hænger stadig på korset og pines. Al den velsignelse, der udgik fra altret fra Ølst, er forsvundet fra himmelen. Ganske vist findes dommedagsrædslerne ikke. Alligevel er der ingen fred. Derfor myldrer det med de såkaldte forbedere fra alle tider og lande.

Det er endvidere en ejendommelig skare helgener. Lad os bare holde os til nederste række. Disse pyntede, buttede kvinder er jo mere udmejede end de fineste adelsdamer, betragt f. eks. hattene og håropsætningen. Man tænker ikke uden grund på I Tim. 2, 9: »Kvinderne skal være værdigt klædt med blufærdighed og ærbarhed, så de ikke smykker sig med håropsætning, guld eller perler eller kostbar dragt.«

Når jeg står foran altertavlen i Odense, føler jeg, at vi trængte til en ny forkyndelse, der kunne feje huset rent og atter bringe det gamle livsalige budskab om Guds kærlighed i Jesus Kristus for dagen.

A. B. A. Ariasse

STJERNEN OVER BETLEHEM

*

*en
helligtrekongers
artikel*

*

AF BENT NOACK

DET er en gammel ønskedrøm, både for kirkens mænd og for stjernekyndige, at finde ud af hvordan det forholdt sig med stjernen som ledte de ise mænd fra Østerland til Jesu fødested i Betlehem. Beretningen om den, i første halvdel af Matthæusevangeliets 2. kapitel, er ikke den eneste fortælling i Bibelen som man har prøvet på at sandsynliggøre ved hjælp af naturvidenskaberne, men det er måske nok den hvor man har æret tidligst og grundigst på færde. Allerede en lærde Origenes i Alexandria, der døde omkring 250, prøvede på at forklare hvad det var for en stjerne, og mente at det ikke var en stjerne streng forstand, men en komet. Vor hjemlige biskop Münster, ikke meget kendt som biskop, men des mere som videnskabsmand, har også udsat sig til spørgsmålet og skrev en artikel om det i 1827; han mener, som mange andre, at det drejer sig om et stjernebillede.

Den berømteste undersøgelse i historien, og den som der idelig henvises til, er den som den berømte astronom Kepler, Tyge Brahes ven og hans efterfølger som kejserlig hofmatematiker i Prag, foretog i 1606–07 og fortsatte i de følgende år, og som han aflagde beretning om i flere skrifter. Kepler kom til det resultat at der 7 år før det år som vor tidsregning går ud fra som Kristi fødselsår var sket både en konjunktion, d.v.s. et møde mellem planeter, og en bestemt konstellation, d.v.s. en planets stilling i et stjernebillede eller i nærheden af en bestemt stjerne: planeten Juppiter stod først på året i umiddelbar nærhed af Venus, længere hen på året sammen med Saturn i Fiskenes tegn – en stilling der er så sjældent at den kun indtræffer omkring hvert 800. år.

Kepler foretog ikke disse beregninger for at bevise at den bibelske beretning var historisk, men for at bidrage til at fastlægge tidsregningen – med det ikke ukendte resultat at vore tidsregning sandsynligvis begynder for sent. Men de benyttes i vore dage tit og gerne til at forsvare Matthæusevangeliets beretning med overfor dem der har deres tvivl om at det nu også kan være gået nøjagtig sådan til: den store astronom fandt ud af, ikke bare at begivenheden var mulig, men også hvordan og hvornår den måtte være sket. Her kan videnskaben for en gangs skyld efterprøve en af de bibelske beretninger – og det viser sig at Bibelen har ret!

I en af de nyeste tyske bøger om Jesu liv, E. Stauffers: *Jesus, Gestalt und Geschichte*, fra 1957, tages Keplers 350 år gamle opfattelse frem igen, og støttes med nyere fund og overvejelser. Stauffer – nu nævner jeg ham, fordi

De vise mænd fra Østerland» eller »De hellige tre konger» hører til irkekunstens mest yndede motiver. Her ses de sammen med Jomfru Maria og Jesusbarnet, dført i elfenben. Den lille gruppe er en af Nationalmuseets perler og er i kunstnerisk kvalitet og i alder et sidestykke til elfenbenskrucifikset fra Herlufsholm (se side 22). De menes begge fremstillet i samme kloster, måske af den samme kunstner. Ilicheen er venligst stillet til rådighed af Nationalmuseet.

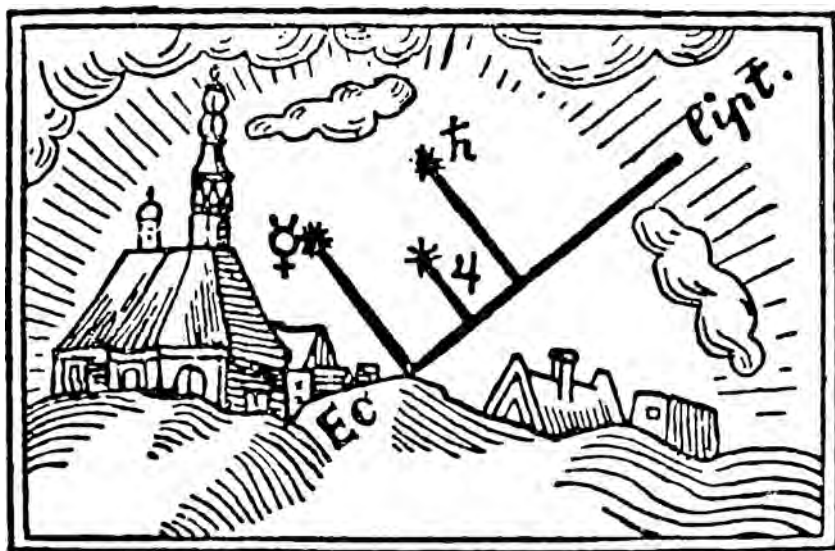
han er en af de sidste, men jeg kunne lige så godt have nævnt en halv snes andre – Stauffer, der er professor i Ny Testamente ved universitetet i Erlangen, siger som så: det er sandt nok at vi er i stand til at beregne en sådan begivenhed på stjernehimlen, som har fundet sted for et par tusind år siden; men har de gamle kunnet iagttage den? Det spørgsmål vil vist selv de ikke særligt kyndige kunne svare ja på; de gamle østerlændinge, især da Babylonerne, var særdeles stjernekyndige; i det gamle Israel kendte man både stjerner og planeter; Juppiter, Venus og Saturn omtales i Det gamle Testamente; og de babylonske astrologer forstod meget vel at iagttage og beregne stjernernes gang, og de gjorde det omhyggeligt fordi stjernerne havde betydning, som de mente, for landes og folks og menneskers skæbne. Tilmed findes der bevaret en lertavle fra Sippar i Mesopotamien, der opstiller beregninger for året 7 før Kristi fødsel og nævner de dage da Juppiter og Saturn vil mødes i Fiskenes tegn. I Mesopotamien ventede man altså bestemt en særlig begivenhed på stjernehimlen.

Og, mener Stauffer, man vidste også hvad

det tegn skulle betyde; for Saturn var Palæstin-særlige planet, og Juppiter var i astrologernsprog verdensherskerens stjerne – jævnfør det navn efter den romerske gudeverdens højes gud. Altså kunne den stilling på himlen ku betyde at i det pågældende år skulle verden herskeren fødes i Palæstina; »lertavlen fra Sippar er så at sige den astronomiske lommealmanak som de vise fra Østerland havde med på deres rejse«.

Det er altså et af de tilfælde hvor mange v tage imod videnskabens resultater – tilmed naturvidenskabens — fordi de stadfæster en bibels beretning: det som Matthæusevangeliet beretter og det som videnskaben kan fastslå passer sammen som hånd i handske.

Det er der altså dem der mener. Andre mener stadig noget andet og er stadig lige kritiske over for fortællingen som historisk beretning. Om man må i hvert fald give de skeptiske ret i at det hele alligevel ikke passer nøjagtigt sammen, det gør det kun hvis man forenkler sagen til stjerner på himlen og vismænd = stjernetyder fra østen. Men fortællingen i Matthæusevangeliets 2. kapitel siger jo meget mere. Efter de

Denne gamle tegning viser konjunktionen Mercur-Juppiter-Saturn, således som Kepler udfandt den i 1606-07.

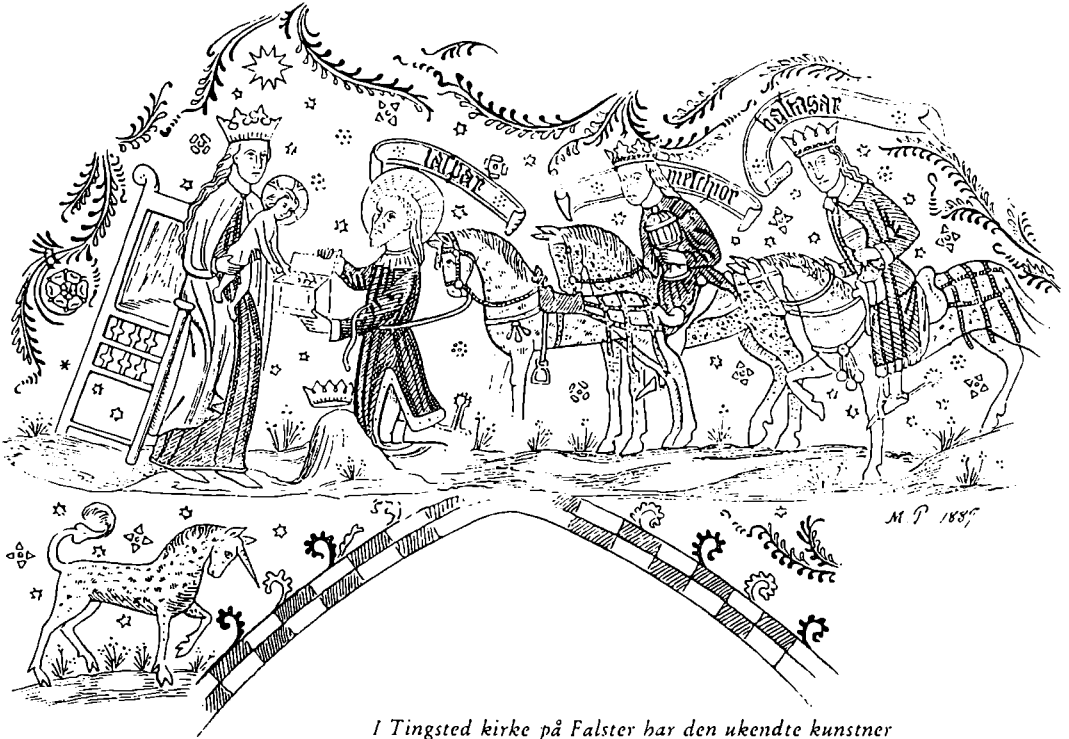
Ikke mindst kalkmalerierne i vore middelalderkirker henter ofte deres motiver fra beretningen om de vise mænd fra Østerland. Her ses de i Kongsted kirke, Præstø amt.

ar de vise set den nyfødte jødekonges stjerne øst, d.v.s. i dens opgang. Dermed mener Matthæus følgende: de har set een bestemt stjerne, ikke et stjernebillede eller et sammentræf af jerner eller planeter; det de har set er kommen om en overraskelse for dem, ikke efter forudgående beregning – hvis de forud havde beregnet det hele var de ikke draget på rejse i den retledning; de har set en ny stjerne dukke op, en særlig stor, og ifølge almindelig tro på den må de derfor regne med at der i samme stund er født et særlig fremtrædende menneske. Videre er det at stjernen som de havde set, får dem til at rejse til Jerusalem; at den leder dem til Jerusalem, står der strengt taget intet om; tværtimod, først da de af Herodes den Stores rådgivere er rådet til at rejse til Betlehem dukker stjernen op igen, går foran dem til Betlehem og når så stille ovenover Jesu fødested. Med andre ord, den opfører sig anderledes end nogen anden stjerne, stjernebillede, planet eller komet; et karakteristiske ved den er, efter Matthæusvangeliets mening, at den ikke er lig med og ikke ligner noget andet som ellers er set – hvor

skulle også den stjerne som indvarsler Jesu fødsel og viser vej til ham kunne sammenlignes eller sættes lig med en almindelig stjerne.

For at sige det rent ud: i samme øjeblik man lykkelig og vel har bevist at Bibelen har ret, har man også bevist at Matthæusvangeliet har uret; for Matthæus hævder at der er sket et under, mens Bibelen får ret i at der ved tiden for Jesu fødsel er sket noget naturligt, som tilmed har tildraget sig slet ikke så få gange i menneskeslægstens lange historie.

Selvfølgelig kan man dertil sige at Matthæus kan have vidst noget om det som Kepler og andre har fundet ud af; at det vel var almindelig kendt i samtiden at astrologerne tillagde året 7 før Kristi fødsel en særlig betydning. Det er virkelig også meget sandsynligt, at begivenhederne på himlen og astrologernes tale om dem har været almindelig kendt; men så er det sandsynligste da også at Matthæus, eller én hvis stof han benytter, netop på egen hånd har sat en sådan begivenhed i forbindelse med Jesu fødsel. Andet og mere kan astronomien og historieforskningen ikke sandsynliggøre.

I Tingsted kirke på Falster har den ukendte kunstner på sit kalkemaleri af de vise mænd navngivet dem i overensstemmelse med den kirkelige tradition: Caspar, Melchior og Balthasar.

Men hvis man spørger videnskaben til råds om et eller andet i Bibelen, kan man ikke nøjes med at spørge de videnskaber som kan give det svar man ønsker. Man må spørge dem alle. Og spørger man religionshistorien og litteraturhistorien og fortolkningslæren, får man ganske andre svar. Religionshistorien vil fortælle en at det er ganske almindeligt at store mænd udmærkes med fortællinger om jærtegn som er sket ved deres fødsel; det betyder at fortællingen om stjernen lige så godt kan være en legende. Litteraturhistorien vil fortælle noget lignende, og den vil, anvendt på evangelierne, føje til at den form som Matthæus har givet sin fortælling om stjernen og de vise mænd ikke er den historiske beretnings, men underberetningens og legendens. Derfor kan indholdet godt være historisk, men det må bevises at være det. Og fortolkningen vil sige at denne fortællings indhold, hvis det skal tages bogstaveligt, strider mod alt hvad evangelierne ellers beretter: hvis noget så

opsigtsvækkende virkelig var sket ville alle evangelierne have fortalt om det, men det gør hverken Markus, Johannes, eller den Lukas som de ellers også fortæller om Jesu fødsel. Og hverken er: selv Matthæus skriver resten af : evangelium uden at tage ringeste hensyn til hvad han har meddelt om Jesu fødsel; Jesu mod og brødre kan senere anse ham for at være forstanden, og alle andre forbliver i uvidenhed om de store tegn der er sket ved hans fødsel; og så fremdeles.

Matthæus, og de gamle kristne i det hele taget, har ikke været i tvivl om at beretningen var pålidelig; ikke fordi de havde undersøgt det historisk – det gav de sig ikke af med – men fordi det var et under. Hvis vi ikke kan tro på underet i beretningen, hvad vel de færreste kan og hvad i hvert fald de folk pure nægter at gøre som vil vise at Bibelen har ret rent historisk, får vi ikke fat i hvad evangelisten vil sige, og at gøre fortællingen historisk. Evangelisten vil

med det stykke fortælle på sin måde, som vi bliver nødt til at lade ham råde for, at profeternes spådomme gik i opfyldelse, både den i Mikabogen (5, v. 1):

Og du, du Betlehem-Efrata,
liden til at være blandt Judas tusinder!
Af dig skal der udgå mig een
til at være hersker i Israel.
Han udspring er fra fordum,
fra evigheds dage –

og den i Esajasbogen (60, v. 6 og 9):

Guld og røgelse bærer de
og kundgør Herrens pris; –
deres sølv og guld har de med
til Herren din Guds navn,
Israels Hellige, han gør dig herlig.

At spådomme var gået i opfyldelse, det vidste de ældste kristne, og det var dem alt om at gøre – ikke at bevise det, for det kunne ikke bevises – men at råbe det ud på alle måder, også med juleevangeliet og Helligtrekongersevangeliet: det som skete med Jesus, at han levede og døde som et ringe menneske på jorden, at han opstod, og at han i det hele taget kom til jorden, det var ikke et tilfælde, men Guds vilje, og derfor er det frelsen for mennesker. Og når nogen råber deres tro ud, kommer man ikke den tro nærmere og kommer den heller ikke til livs ved at forkaste eller godkende den måde hvorpå den råbes ud. Man kan fornægte deres tro uanset det sprog de forkynder den i, og man kan tro som de, uanset det sprog og den form deres budskab har.

Bud Novalis

På mange gamle altertavler finder vi de vise mænd fra Østerland. Her ses de på en malet altertavlefløj fra Sæby kirke i Vendsyssel.

Tullstorp-stenen, Skåne, med gravværnende billeder, – muligvis en »forkortet« Ragnarok-fremstilling.

gravværnende) monument. På den pragtfulde, hedenske sten fra Tullstorp, ligeledes i Skåne, står værne-dyret endnu. Måske forestiller det – men det er en løs hypotese – Fenrisulven. Prøver vi nu at se Jellingstenens billeder i sammenhæng med de øvrige nordiske runestene med deres »dyr« og dødskræmmende masker, dødsskibe etc., bliver opfattelsen en ganske anden: ramhedensk magi. Hvor stærk var Haralds egen kristendom? Var han overhovedet kristen af tro? Har han mon ikke valgt at værne sine forældres høje på gammel nordisk vis? Har han mon ikke valgt det stærkeste symbol på den nye religion, Kristusbilledet, og det stærkeste tegn på den gamle tro, Fenrisulven(?), for derved ekstra godt at sikre sine hedenske forældres dødefred? Kan det mærkelige, symbolske skeletus, som Dyggve fandt inde i den af Harald rejste sydhøj overhovedet bringes i forbindelse med kristendommen? Der findes også kristne kors på hedenske runestene, og de er sikkert ikke alle indhugget senere.

Den store Jellingsten *fortsat fra side 4*

fes bl. a. på en nu forsvundet runesten fra Hunnestad i Skåne, hvor det (sammen med andre billedsten) indgik i et apotropæisk (d.v.s. magisk

LITTERATURHENVISNING:

Danmarks Runeindskrifter (ved Lis Jacobsen og Erik Moltke).

BAGSIDEN – Som vi på forsiden bringer Danmarks ældste Kristusbillede, viser vi på bagsiden et stykke helt moderne dansk kirkekunst, nemlig Knud Mühlhausens mosaik fra 1958 i den nye kirke i statsfængslet på Kragsskovhede i Vendsyssel. Den farvestrålende mosaik, der er lavet af sintrede klinker, farvede glasstifter og flaskeskår, sidder på altervæggens venstre side som modstykke til prædikestolen ved altrets højre side. Mosaikken er abstrakt, d.v.s., at den ikke »forestiller« noget, men gennem sin komposition og sine farver deltager i selve kirkerummets lovsang. – Om forsiden: se side 2.

DEN SYDINDISKE KIRKE

AF POUL WANDALL

Hvis man for tolv år siden gik igennem den gade i Madras, hvor Det danske Missionselskabs læseværelse ligger, ville man på en strækning af 300 meter komme forbi fem kirker, hver med sit mærkelige engelske navn på opslagstavlen: S. P. G., Danish, Methodist, Presbyterian o.s.v.

Ikke underligt, at hinduerne, som er langt den overvældende del af befolkningen, kunne mene, at de kristne bestod af en masse rivaliserende sekter eller foreninger uden noget egentligt fællesskab. Men det var dog langt værre, at denne opdeling var og er skæbnesvanger for de indiske kristne selv, fordi den giver dem et falsk begreb om, hvad kirke og menighed er.

De fleste af disse kristne vidste og ved ikke særlig meget om, hvad f. eks. anglikansk, luthersk eller metodistisk betyder, og de føler sig hovedsagelig knyttet til deres egen kirke, fordi de andre kristne i deres kirke er kommet fra samme landsdel eller samme kaste, som de selv, eller fordi de har haft tilknytning til bestemte engelske, tyske, amerikanske eller skandinaviske missionærer. Med andre ord: deres eget lille kirkesamfund er vel for dem en kristen kirke, men samtidig er det en forening eller loge af folk med ganske bestemte særinteresser, der intet har med kristendom at gøre. En bestemt europæisk tradition eller et lokalpatriotisk sammenhold eller visse kristne indiske familiers indflydelse er noget afgørende for deres kirkesamfund.

Imidlertid skete der for elleve år siden, altså i 1947, det, at de fleste evangeliske kirker i Sydindien sluttede sig sammen i »The Church of South India«, den sydindiske kirke. Fire af de fem kirker i den gade i Madras, hvor den danske missions læseværelse ligger, kom med i den nye unionskirke. Det var alle de forskellige evangeliske kirkesamfund i Sydindien, der var vokset op i forbindelse med de engelske og amerikanske missionærer (undtagen de baptistiske og lutherske), som blev

sluttet sammen i »The Church of South India«, C. S. I., og målet var ikke, at denne kirke skulle blive en anglikansk, metodistisk eller presbyteriansk kirke efter europæisk mønster, men at den skulle blive en indisk kirke, ja vi kan godt sige: en rummelig sydindisk folkekirke.

Vel er der i dag, efter elleve års forløb, tilsyneladende ikke sket så store iøjnefaldende forandringer; den slags tager tid og skal tage tid. De mange kirker står der stadig, og det er for en stor del de samme grupper af kristne, der samles på de »gamle« steder; og endnu er gudstjenestens form som oftest, men ikke altid, som den plejede at være.

Og dog er der sket en afgørende vending i udviklingen. På samtlige kirkers opslagstavler står der nu »The Church of South India«. Men alle disse kirker, som tidligere var særskilte kirkesamfund, har nu fælles ledelse og ved mange lejligheder virkeligt fællesskab ved gudstjenester og møder, og samarbejde om alle kirkens større opgaver. Man arbejder stadig henimod det mål, at disse særskilte samfund med hver sit fremmede præg må vokse sammen til en organisk helhed, en indisk kirke, som ganske vist ikke skal være ensrettet, men netop en rummelig sydindisk folkekirke.

Men kunne missionerne ikke fra begyndelsen have arbejdet henimod en samlet evangelisk kirke i Indien? Nej, det var slet ikke muligt! Missionærerne fra Europa og Amerika kom jo på forskellige tidspunkter og begyndte arbejdet på hver sit sted i dette enormt store land, og missionselskaberne kom for en stor del til at arbejde på hver sit område, ofte med uhyre afstande, så der ikke var mulighed for at rådføre sig med hinanden eller samarbejde; og den kirke, der på hvert af disse områder voksede frem, måtte naturligt blive præget af de missionærer, der arbejdede der. Det kunne ikke være anderledes.

Sidst i forrige århundrede begyndte man i Indien for

alvor at søge veje til samarbejde mellem missionerne og især til at arbejde hen imod en selvstændig indisk kirke. Efter Edinburgh-konferencen 1910 dannede man de nationale missionsråd, hvor repræsentanter for missionerne og kirkerne traf aftaler om arbejdsområder og mange forskellige former for samarbejde, f. eks. om præsteuddannelse og litteratur.

Det vigtigste resultat af disse bestræbelser var dog dannelsen af »Den sydindiske Kirke« i 1947. Denne kirke er ikke den eneste i Sydindien, og navnet udtrykker på en måde mere et ønske og et program end en fuldbyrdet virkelighed; den danske og den svensk-tyske missions kirker er f. eks. ikke med i C. S. I., for slet ikke at tale om den store romersk-katolske kirke i Sydindien. Ikke desto mindre betød dannelsen af C. S. I. noget afgørende, og denne kirke bliver vel nok i fremtiden den evangeliske kirke i Sydindien.

Mange tænkte i begyndelsen temmelig overfladisk på, at man skulle arbejde henimod en sammenslutning af kirkerne i Indien, hvor man så bort fra alle forskellene og regnede dem for ligegyldige i Indien. Men efterhånden blev det klart for de fleste, at sand kirkelig enhed ikke nås ved at man lader være med at tænke over, hvad der er kirkens grundvold, og lader hånt om theologien, men at man for at arbejde henimod enhed må tale åbent sammen om forskellene og derefter lade dem stå, lade hver især være fri til at have sit særpræg, og dog samtidig holde sammen og arbejde sammen i en fælles rummelig enhedskirke; men i alle tilfælde måtte der en sammenslutning til.

De frikirkelige missioners kirker (engelske, skotske og amerikanske kongregationalister og presbyterianere) blev forenede i 1908. Dengang syntes den anglikanske kirke, der ville opbygge en biskoppelig kirke og ikke kunne anerkende gyldigheden af de andre kirkers præsteembede, at være fjernt fra enhver tanke om sammenslutning med frikirkerne. Men flere og flere af de anglikanske biskopper i Indien blev dog draget med ind i samarbejdet med andre kirkers missionærer. Dette gjaldt ikke mindst biskop *Whitehead*, der kom til Madras i 1899 som en eksklusiv anglo-katolik, men under indtryk af de store missionsmuligheder og gennem samarbejdet med frikirkelige missionærer blev så optaget af evangeliserende arbejde, at han endte som en ivrig samarbejdets mand.

Efter Edinburgh-konferencen 1910, hvor bl. a. den unge indiske biskop *Azariah* deltog, begyndte både enkelte anglikanere og frikirkelige at fremsætte tanker

om en forenet kirke, der vel skulle have biskopper, men uden at dens medlemmer skulle bindes af nogen teori om bispeembedet, og hvori de forskellige kirker gensidigt anerkendte de andre kirkers præsteembede som fuldgyldigt og ligestillet med deres eget.

På baggrund af sådanne tanker samledes man til det skelsættende møde i Tranquebar i 1919. Her forhandlede et præstekonvent med 31 indiske præster fra forskellige kirker og to missionærer under biskop *Azariahs* ledelse om muligheden af en kirkesammenslutning, og tilsidst vedtog man det såkaldte Tranquebar-manifest.

Manifestet fastslår, at i den påtænkte enhedskirke må både det kongregationalistiske, det presbyterianske og det biskoppelige princip bevares. Dette betyder 1) at enhver kristen har direkte adgang til Gud som et lem på Kristi legeme, 2) at der er plads til en menighedsorganisation med generalforsamling, synode og råd, og 3) at kirken skal have biskopper. Man må altså antage »det historiske episkopat«, men i en forfatningsmæssig form og med det almindelige præstedømme som klar forudsætning. Ved sammenslutningen skal tre eller flere anglikanske biskopper og ligeså mange frikirkepræster ved håndspålggelse indvie de nye biskopper, og derefter skal såvel anglikanske biskopper og præster som frikirkepræster ved en særlig »commissioning service« (overdragelses-gudstjeneste) bemyndiges til at fungere i hinandens kirker og ved hinandens gudstjenester, hvorved kirkernes embeder gensidigt anerkendes, og hvorved nadverfællesskab oprettes, – efter anglikansk opfattelse kan en præst, der ikke er ordineret af en anglikansk biskop, ikke forvalte sakramenterne gyldigt og retteligt.

Hermed var begyndelsen gjort. Skønt der havde været præster fra den svensk-tyske missions kirker med ved Tranquebar-mødet, gik de lutherske kirker ikke med til de følgende forhandlinger.

For anglikanerne var hovedsagen, at unionskirken antog »det historiske episkopat«; dermed mente man den historiske kendsgerning, at bispeembedet igennem hele kirkens historie har hørt med til kirkens »orden« i størstedelen af kristenheden; man forlangte ikke, at frikirkefolk skulle antage nogen bestemt teori om, at embedets gyldighed følger med den apostolske succession, men kun, at det er kirkens orden og regel, at bisper og præster kun må indvies og ordineres af biskopper. Anglo-katolikernes gik kun nølende med til dette, men forstod dog som regel, at frikirkefolk umuligt kunne antage den katolske teori.

Klokken i Deenabandupulam ringer middagstimen ind og enhver, på marken som i hjemmene, lader arbejdet hvile og bøjer hovedet i bøn. Dette billede samt billederne på siderne 39 og 40 er hentet fra pragtværket »Verdens store Religioner« (Hassings Forlag).

Desuden havde anglikanerne fra begyndelsen ønsket, at man skulle love som fast regel, at tidligere anglikanske menighedsmedlemmer eller menigheder i unionskirken ikke skulle blive betjent af en tidligere frikirkepræst; men dette ønske opgav de dog; for hvis man fra anglikansk side i alle menigheder gennemført nægtede at anerkende tidligere frikirkepræster i unionskirken, betød det jo, at man fortsatte med at være en særkirke indenfor unionskirken.

Det anglikanske ønske om en fast regel, som presedes stærkt af anglo-katolikkerne, skabte krise i forhandlingerne både i 1932 og i 1942 og kunne naturligvis ikke accepteres fra frikirkelig side, og flere af de anglikanske biskopper forstod det og erklærede, at de efter sammenslutningen selv personligt var rede til at modtage nadveren af en hvilken som helst præst i unionskirken. Det var denne sidste erklæring, som biskop *Hollis* var hovedmanden for, der i 1946 ryddede de sidste vanskeligheder for sammenslutningen af vejen.

For frikirkefolkene var »åndelig ligestilling« og gensidig anerkendelse af præsternes ligestilling hovedsagen; man ville ganske naturligt ikke desavouere sin kirkes fortid eller gå ind på en anglikansk tankegang, som i virkeligheden betød, at frikirkepræsterne ikke var »rigtige« præster, og at deres sakramentforvaltning ikke var gyldig. Anglikanerne havde også vanskeligt ved at nægte, at frikirkernes virke og mission ikke var blevet antaget af Gud på samme måde som deres eget, og at Kristi ånd og hans evangelium ikke havde været virksom i andre kirker end deres egen.

*Biskop Hollis –
ryddede de sidste
vanskeligheder
for kirkesammen-
slutningen
af vejen i 1946.*

Der var også blandt frikirkefolkene både missionærer og indiske ledere, der var modstandere af unionsplanerne, og frygtede, at de åbnede for katoliserende tendenser og præstevælde; de mente, at anglikanerne blot ønskede, at frikirkefolkene skulle komme tilbage til og lade sig optage i den anglikanske kirke, og at hele unionsplanen var anglikansk; men det store flertal forstod dog, at der var plads for begge parter i enhedskirken. Der var også dem, der mente, at unionsplanen skulle være mere »indisk«, altså at kirken kunne være bygget op efter mere indiske linier i stedet for, at det fremherskende hensyn hele tiden havde været, hvordan de forskellige traditioner fra Vesten kunne forliges; men C. S. I. har nu allerede vist sig at kunne bruges som rammen om en kirke, der udvikler sig ad naturlig vej til en indisk kirke.

Man måtte nu finde en ordning, som både gav plads for biskoppeligt tilsyn og for et demokratisk lægmandsansvar, og man måtte også give plads for et forskelligt syn på biskoppernes betydning. Og en sådan ordning nåede man virkelig til, således at man 27. september 1947 kunne holde den åbnings- og indvielsesgudstjeneste, hvorved dannelsen af »Den sydindiske Kirke« (C. S. I.) blev erklæret for fuldbyrdet. Det foregik i domkirken i Madras under deltagelse af et meget stort antal kristne fra de forskellige kirker.

C. S. I. kom til at bestå af fjorten stifter med ialt omkring en million kristne og dens område falder omtrent sammen med de fire sydindiske hovedsprog områder (Tamulsk, Telugu, Malayalam og Kanaresisk). Ved åbningsgudstjenesten blev der også indviet ni nye

*Biskop Newbiggin
– overlod en
inder sin bispestol
og er nu
generalsekretær
i Det
internationale
Missionsråd.*

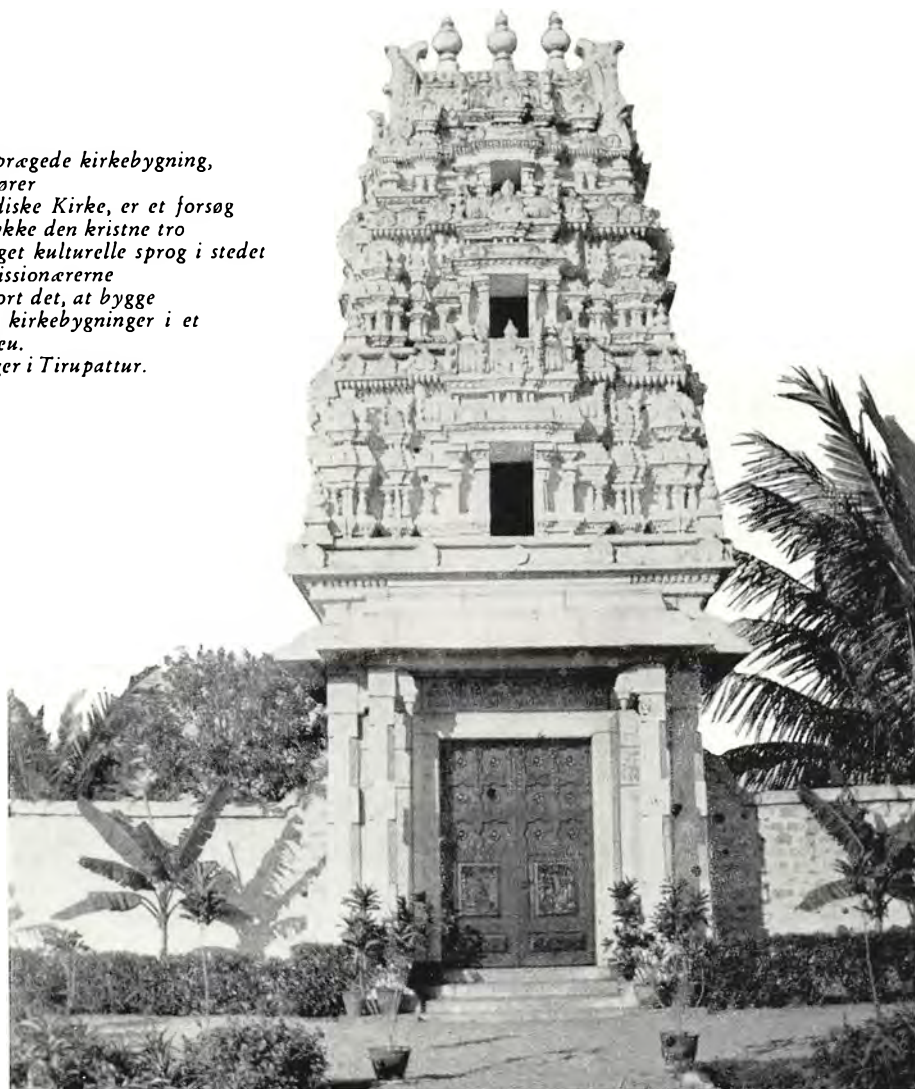
biskopper foruden de anglikanske biskopper, der allerede var i funktion. Af de fjorten biskopper var syv tidligere anglikanere, tre tidligere metodister og fire havde tidligere tilhørt andre frikirker. Halvdelen af de kristne var tidligere anglikanere og halvdelen frikirkefolk. Til at begynde med var otte biskopper missionærer fra Vesten, og seks indere, men det har ændret sig ved afgang og nyvalg, så forholdet i nær fremtid vil være vendt om: otte indere og seks fra Vesten.

Det er bemærkelsesværdigt, at de store vanskeligheder, man under forhandlingerne havde følt ved gensidigt at anerkende hinandens embeder og synspunkter,

som oftest forsvandt efter dannelsen af C. S. I. De ansvarlige ledere fra de forskellige kirker var fuldstændig ligestillede og kom straks i nært samarbejde, og der var plads for forskelligt syn og for fri meningsudveksling; og desuden nok af fælles opgaver at tage fat på, især det helt overvældende arbejde med at føre det evangeliserende arbejde videre ud. Da vi lutheranere kom til at sidde i den theologiske kommission sammen med C. S. I.'s repræsentanter, tog det os lang tid, før vi opdagede, hvem af dem, der var tidligere anglikanere og hvem tidligere frikirkefolk.

Der har været frikirkefolk, som har frygtet, at biske-

Denne særprægede kirkebygning, der nu tilhører Den sydindiske Kirke, er et forsøg på at udtrykke den kristne tro i Indiens eget kulturelle sprog i stedet for, som missionærerne ofte har gjort det, at bygge europæiske kirkebygninger i et indisk milieu. Kirken ligger i Tirupattur.

ordningen ville føre i katolicerende retning og i retning af hierarki. Der er dog vist ikke megen fare for det i Indien. Dels har biserne så lav en løn, at der ikke bliver råd til paladser eller pomp af nogen art; den indiske kirke er altfor fattig dertil. Og det demokratiske styre sætter ganske bestemte grænser for enhver tilbøjelighed i den retning. Der er da også allerede skabt en begyndende tradition for, at biser i C. S. I. er fordringsløse, men dygtige og selvstændige folk. Ikke mindst *Hollis* og *Newbiggin*, *Sumitra* og *Kulendran* har været med til i den henseende at »give tonen an«; og de, der er de første til at lægge grunden til et arbejde og skabe begyndelsen til en »tradition«, får en ganske særlig betydning for det, der følger efter. Derfor har missionærer, der grundlægger et arbejde, så stort et ansvar. Et fejlgreb og en dårlig begyndelse kan få uoverskuelige følger, – men det kan en god begyndelse også, og C. S. I. har gennem disse folk fået en sjælden god start, hvad ansvarlige ledere angår.

Hollis og Newbiggin er ikke blot sjældent godt udrustede teologisk og intellektuelt, men forener fasthed og ubestikkelighed overfor principper med en sjælden hensynsfuldhed og loyalitet. Noget af det samme kan siges om de to indere, af hvilke særlig *Kulendran* har vist sig at være en selvstændig indisk tænker og skri-

bent. Både *Hollis* og *Newbiggin* har trukket sig tilbage fra bispestillingen for at give plads for indere og fremme kirkens selvstændighed. *Hollis* er stadig i Indien og er nu lærer ved C. S. I.'s præsteskole i Bangalore for universitetsuddannede studenter.

Hvor langt er C. S. I. nu nået målet: at vokse sammen til en naturlig helhed? I uddannelsesanstalterne, f. eks. seminarier og præsteskoler og især i det evangeliserende arbejde indenfor hvert af de lokale områder og hvert stift, er samarbejdet og sammenslutningen af kirken vidt fremskredet. Her gøres arbejdet i fuldt fællesskab, selv om der stadig mange steder, især i byerne, er forskellige menigheder, der holder sig til deres sædvanlige kirkebygninger og tidligere gudstjenesteordninger og stadig har hvert sit menighedsråd. Men også hvad gudstjenesteordningen, liturgien, angår, bestræber man sig for at finde frem til en fælles form. Det er det punkt, hvor udviklingen nok kommer til at gå langsomt, for naturligvis vil f. eks. anglikanere ikke pludselig opgive brugen af deres gamle *Common Prayer Book*. Men der er af en række dygtige folk gjort et stort arbejde med at studere de gamle liturgier og på grundlag heraf og i stadigt samarbejde med de kyndigste indere, at finde frem til en form for en højmesse-gudstjeneste og dåbsliturgi, som bygger på de bedste

Indiske kristne uden for deres kirke efter gudstjenesten.

»Fredskysset« er navnet på den smukke hilsen, hvormed kristne på Indiens vestkyst besegler det kristne fællesskab under gudstjenesten. Det enkelte medlem af menigheden tager sidemandens hænder mellem sine med ordene: »Herrens fred være med dig«.

traditioner fra den gamle kirke og fra reformationstiden og kan danne udgangspunktet for udviklingen af en mere indisk præget liturgi, som *må* komme, men som kun kan fremkomme ved langsom, naturlig vækst. Højmesseliturgien har mange træk fælles med Common Prayer Book, men også i nogle dele med andre kirkers liturgier (f. eks. Qurbana) og med andre af de gamle liturgier, og derigennem også med de lutherske gudstjenesteordninger fra reformationstiden.

Hvad den lutheraner ikke kan undgå at glæde sig over, er den interesse for og arbejde med theologi, som er vokset frem og især får udtryk blandt lærerne ved C. S. I.'s præsteskolers og seminarier; samtalerne mellem lutheranere og C. S. I. har også haft deres betydning i denne henseende. Der bliver af en række af C. S. I.'s dygtigste folk udgivet en serie af theologiske småbøger, hvorved både theologiske studenter og præster kan få theologisk litteratur til overkommelig pris; det er meningen at disse bøger efterhånden skal oversættes eller rettere omarbejdes på de større indiske sprog og med større hensyn til problemstillingen i Indien.

Straks efter at C. S. I. var dannet i 1947 henvendte dens ledelse sig til de lutherske og baptistiske kirker, som ikke var med i kirkesammenslutningen og forespurgte, om man kunne nå til nærmere fællesskab med disse kirker. Målet for C. S. I. var en omfattende evangelisk kirke for Sydindien. Det blev begyndelsen til samtaler mellem repræsentanter fra disse kirker og C. S. I., men de indbyrdes meget forskellige baptistiske kirker gled hurtigt ud af billedet; dels var de ikke virkelig interesserede i kirkeunionen, dels blev det klart,

at en forskellig dåbspraksis og dåbstro indenfor samme kirke, ville skabe for store vanskeligheder.

Samtalerne mellem lutheranerne og C. S. I. fortsattes fra 1949 til 1956 som årlige sammenkomster af en theologisk kommission, idet man fra luthersk side hævdede, at fællesskab i praktisk arbejde måtte bygge på fællesskab i læren og fælles opfattelse af evangeliet, og at det derfor måtte blive samtaler om theologi og ikke forhandlinger om praktiske styrespørgsmål, der måtte blive det afgørende.

Da disse samtaler i 1956 blev afsluttede, var man ikke nået til noget resultat m. h. t. hvilken organiseret form for nærmere fællesskab mellem C. S. I. og de lutherske kirker, man kunne enes om. Men man havde nået både at forstå de andres synspunkter langt klarere og også set forskellene, især m. h. t. hvad man lægger vægt på i forkyndelsen. Men samtidig havde de fleste, også af de konservative lutheranere, set, at det ikke ville være rigtigt at fortsætte med en opdeling efter skillelinier, der ofte ikke har aktualitet i Indien, mens langt mere afgørende spørgsmål er blevet mere og mere brændende for kirken, især forholdet til religionsblandet. Samtalerne fortsattes nu i fire lokalt-sprogede grupper i de forskellige sprogområder i Sydindien, og i disse grupper, hvor samtalerne ikke føres på engelsk, men på de lokale indiske sprog, kan mange flere af de indiske præster og lægfolk få udbytte af dem. Men endnu er man i de lutherske kirker gennemgående ikke parat til fuld kirkesammenslutning med C. S. I.

Er det lykkedes at forene de kirker, der nu er samlede i C. S. I.? I den udførlige gennemgang af C. S. I.'s

Den sydindiske kirke må tilpasse sig de primitive forhold på sin arbejdsmark. Her døber biskop Leslie Newbiggin en kvinde i kvægets drikkestrug i en lille indisk landsby.

første fem år (1947-52), som den engelske missionær *Marcus Ward* giver i sin bog »The Pilgrim Church«, var mange ting måske malet for rosenrødt, selv om også han indrømmede, at der var lang vej at gå endnu. Den næste bog af denne art, »The First Decade«, som en fremstående indisk lægmand, *Rajaiah Paul*, fornylig har skrevet om de første ti år (1947-57) er betydelig mere kritisk; han påpeger mange ting, som er utilfredsstillende, især den vedvarende mangel på fællesskab mellem de forskellige menigheder i de større byer; men denne kritik er i sig selv et sundhedstegn, og jo mere de indiske kristne er nødt til at klare sig selv uden missionærernes ofte lidt for store hjælpsomhed, jo mere vil det sikkert også vise sig, at C. S. I. er en god ramme om udviklingen af en hjemmegroet sydindisk evangelisk enhedskirke.

Marcus Ward

DANSKI

I regnskabet for St. Olai kirke i Helsingør 1560 finder vi følgende poster anført: »Item onsdagen næst efter St. Dionysii dag (9. okt.) gav jeg Niels smed 3 mark 4 skilling for en lænke, som det skib hænger i udi kirken. Item samme tid gav jeg Arild rebslager for snore til skibet 1 skill.«

Dette er den ældste omtale af et kirkeskib, vi har truffet på i Danmark. Vi kan ikke vide, om skikken at ophænge skibsmodeller i kirkerne går tilbage til før reformationen herhjemme, men det er ikke usandsynligt. Fra de katolske middelhavslande har vi ældre eksempler derpå, ja fra det gamle søfartsland Spanien har vi endda bevaret et par højst interessante kirkeskibsmodeller fra 1400'erne. Den ene af disse, fra ca. 1435, findes på søfartsmuseet i Rotterdam og er en af dets største klenodier.

Fra Portugal, England og Tyskland er bevaret enkelte kirkeskibe fra 1500-tallet. De ældste eksisterende i Norden er formentlig et par svenske fra omkr. 1580, det ene af dem fra Storkyrkan i Stockholm (nu i Statens sjøhistoriska museum); fra Bergens Mariekirke kendes et fra ca. 1610, og kirkeskibet i Ho (ved Varde) stammer formentlig fra begyndelsen af 1600'erne. I alle tre skandinaviske lande findes endnu enkelte modeller fra 1600-tallet, i Danmark således knap 10. Fra 1700'erne haves herhjemme ca. 75 skibe, fra 1800'erne et par hundrede. At der har været ikke så få flere ved vi fra gamle kirkeinventarier og ældre topografiske værker, men mange er forsvundne, simpelthen fordi alderen har ødelagt dem. Mange er blevet kasserede og eventuelt erstattede med nye, andre er faldet ned og fejlet ud.

KIRKESKIBE

AF HENNING HENNINGSEN

I danske kirker hænger der nu mellem 800 og 900 skibsmodeller. Der er sket det ejendommelige, at skikken at hænge kirkeskibe op har fået en vældig renæssance i vort land. Det er ganske uforklarligt hvorfor; nok er det, at vi statistisk kan fastslå, at man i tidsrummet efter

1850 blev interesseret i at smykke kirkerummet med skibe, og efter år 1900 er traditionen blevet så stærk, at kirkeskibet nutildags næsten regnes for at være et nødvendigt stykke inventar, som dårligt kan undværes i en kirke. Ca. 60 % af alle vore kirkeskibe er ophængt efter 1900, og

*»Store Christianus Quintus«
var Danmarks første
orlogsskib med tre kanondæk.
Det blev søsat i 1699.
Modellen, der er bygget af
modelbygger på Holmen
Otto Dørge efter de originale
tegninger i målestok 1:30,
ophængtes i Holmens kirke
i København i 1904.*

gennemsnitligt kommer omtrent 10 nye til hvert år. Da der i en del kirker, især langs kysten, hænger 2, 3, 4, ja flere skibe – i Sønderho på Fanø således 12 –, kan man regne med at ca. $\frac{1}{3}$ af landets omkring 2100 kirker har et kirkeskib. Man kan forudse at den tid kommer, hvor hver kirke har et kirkeskib, selv i de sogne, der ligger længst væk fra havet. Dette er en ganske ejendommelig udvikling, som ikke kendes andre steder fra.

I alle søfarende europæiske lande findes kirkeskibe i nogle kystkirker. I de øvrige protestantiske lande er skikken nutildags så godt som helt uddød, men i katolske lande ophænges endnu lejlighedsvis skibe, givet af fromme søfolk, som regel som tak for frelse fra havsnød. At skikken tilfældigvis er blevet levende i vort land igen, er et mærkeligt tilfælde, men en kendsgerning.

Traditionen hos os har dog et stærkt gammel-dags præg. De kirkeskibe, der findes i vore kirker, er således alle *sejlskibe* eller ældre typer dampskibe med sejlføring. I katolske lande har man af og til ophængt damp- og motorskibe,

og det er vel også et spørgsmål, om man ikke efterhånden må gøre det samme i Danmark, hvis skikken ikke skal stivne. Endnu vægrer man sig ved det, måske af æstetiske, måske af vanemæssige grunde.

Den gængse type kirkeskib, vi træffer i vore kirker, er det tremastede *fuldskib*, fregatten, med eller uden sejlføring, dog også ofte *barkskibe*. Modeller af disse store fartøjer omfatter de 80 % af alle skibene. Efter en tidligere fulgt tradition skulle kirkeskibene være *orlogsskibe*, idet der klæbede for meget jordisk profitbegær ved handelskibe; nutildags er man snarere af den opfattelse, at orlogsskibene er upassende og alt for krigeriske. Ca. 20 % repræsenterer andre typer fartøjer, f. eks. mindre skibe som *brigger*, *skonnerter*, *slupper* o.s.v. En del af dem er udtalt lokale: *Ærøjagter*, *Thurøskonnerter*, o.lign. Sjældent træffer man typer som *fyrskibe*, *redningsbåde*, *fiskefartøjer*, *lodsbåde*, *toldkrydsfartøjer*; 1955 ophængtes i Hjarnø kirke et *vikingskib*.

Af særlig interesse er de ældste kirkeskibe, idet disse repræsenterer forsvundne typer, som vi ikke ved så meget om. Desværre er der yderst få af disse, der kan siges at være af videnskabelig værdi, idet de fleste dengang som nu er bygget efter øjemål, uden brug af konstruktionstegninger og fast målestok. De må så at sige alle betegnes som sømandshusflid, men selv om det er så som så med nøjagtigheden, kan de godt være ualmindelig maleriske. Tilmed er deres rig altid istandsat og fornyet i senere tid og i senere stil, uden viden om ældre tiders rigningsmetode, og dette har forringet værdien yderligere.

Som man kan vente er det i reglen søfolk, der har bygget skibene, men en undersøgelse viser, at ca. $\frac{1}{3}$ af dem er lavet af andre fingerfærdige folk, både uøvede amatører og udmærkede modelbyggere. Blandt givnerne træffer man også ofte søens folk, enten privat eller samlet i sømands-

Orlogsskibet »Justitia« hænger i Stege kirke, hvor det blev ophængt i 1718. Det nedtages til eftersyn hvert tiende år, og restaureringsårstallene males på skroget, som det er skik på mange kirkeskibe.

Detalje af kalkmaleri fra ca. 1350 i Skamstrup kirke på Sjælland. Det forestiller Hellig Olavs væddesejls med broderen Harald Hårderåde, hvis skib med dragehoveder ses her.

foreninger, skipperlav og andre korporationer. Men der er intet til hinder for at giverne kan findes i andre stænder. Især i vore dage træffer man givere i alle samfundslag. I de fleste skibe ligger der i kapsler, glasarør o. lign. i lasten dokumenter, der som rigtige skibspapirer giver oplysninger om bygmester, giver, dato for ophængningen o.s.v.

Et spørgsmål, der med rette trænger sig på, er dette: hvorfor hænger man skibe op i kirkerne? Ved nærmere eftertanke er det jo en mærkelig skik. Analyserer man de mangfoldige oplysninger man har om årsagerne til ophængningen, kan man fastslå, at der findes flere.

Man tør sikkert gå ud fra at den primære grund til ophængningen i det hele taget må

Også på kirkeruder træffer man skibsmotiver. Dette rudemaleri fra 1640 har siddet i en lollandsk kirke og findes nu på stiftsmuseet i Maribo.

være, at de første kirkeskibe har været *votivskibe*, altså skænket af søfolk til kirken efter et løfte givet i havsnød. Dette er som nævnt stadig et vigtigt motiv i katolske lande, og i muhamedanske moskeer og kinesiske templer finder man f. eks. også votivskibe. Selv i protestantiske lande er voritvanken ikke helt uddød. Om i hvert fald 10 danske skibe kan siges, at de iflg.

overleveringen skal være votivgaver. Mange andre skibe kan betegnes som *mindegaver* i videste forstand, ophængt til erindring om kære slægtninge og venner, ikke mindst dem, der omkom på havet. Andre er ophængt ved særlige lejligheder og glædelige begivenheder: ved fredsslutninger efter krige, ved kongefødselsdage og -besøg, ved kirkejubilæer, ved familie-

*Navnløst orlogsskib
i Sct. Olai kirke
i Helsingør,
ophængt i 1760.
Det blev restaureret
i 1953, da dets originale
farver atter blev
fremdraget.
Efter istandsættelsen
blev det ført tilbage
til kirken
i festlig procession.*

Orlogsskibet
 »Holsteen«, der har
 to kanondækk,
 søsattes i 1772.
 Modellen,
 der er bygget af
 Otto Dørge,
 ophængtes i Holmens
 kirke i
 København i 1928.

fester som dåb, konfirmation, bryllup, fødselsdage m. m.

En del kirkeskibe, især i søfartsbyerne, er tydeligt *standsgaver*, skænket af søfolk og deres organisationer som deres bidrag til kirkens udsmykning – altså også som en slags *prydgaver*. Det rige borgerskab gav lysekroner, altersølv, malerier og andre store gaver til kirkerne, men sømandsstanden havde ikke råd dertil. Derimod var en skibsmodel, som de selv kunne bygge, meget passende som en karakteristisk og smuk gave til helligheden.

Der er dog ingen tvivl om, at når man nutildags hænger skibe op, opfatter man dem især som *symbolske genstande*. Allerede fra meget

tidlig tid har man draget sammenligninger mellem den kristne kirke og skibet, idet man både har tænkt på Noahs ark og St. Peders skib på Genezaret sø. Arkitektonisk set taler man endnu om hoved-, side- og tværskib. Vi ved også fra f. eks. ægyptisk, græsk og romersk religion, at skibet dér har spillet en rolle. Hvis vi mønstrer de oplysninger, vi har om hvad folk i vore dage tror at kirkeskibet vel kan forestille, kommer vi til det resultat, at der hverken blandt gejstlighed eller lægfolk findes nogen bestemt eller hævdvunden opfattelse heraf. Mest almindeligt synes det at være at opfatte kirkeskibet som et symbol på kirken, det kristne fællesskab, troen eller det kristne håb, som alle fører menigheden

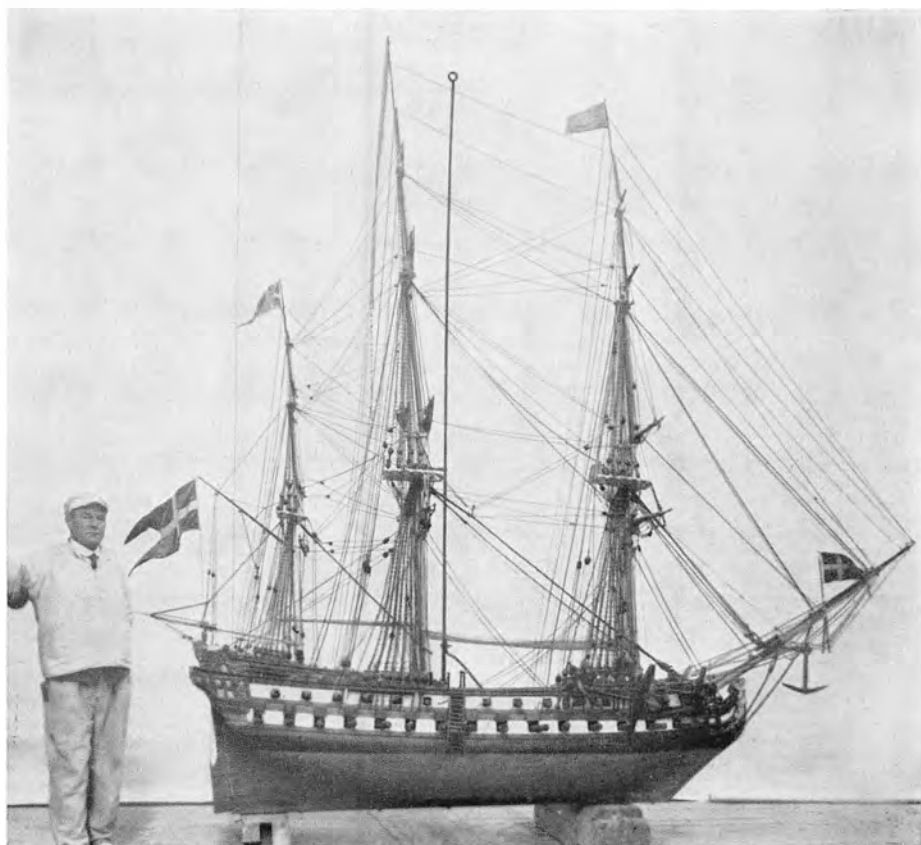
frem til himlen over det stormfulde hav. Men man tænker også på menneskelivet, der er som en rejse over den oprørte sø, eller man opfatter skibet som et billede på kristendommens snævre og trange vej. I det hele taget står det enhver frit for at lægge sin mening ind i symbolet.

Som tidligere antydet er skibet ikke blot et kristent symbol. Inden for mange ikke-kristne religioner træffer man det. Velkendt er f. eks. de store religiøse processioner med skibe og skibsmodeller, både i muhamedanske lande, i Indien, Kina og Japan. Optog med kirkeskibe er også ret almindelige i katolske lande, især langs kysterne, f. eks. ved den franske middelhavskyst, i Bretagne og i Belgien. Hvert år på en bestemt dag bærer sømændene eller fiskerne skibsmodellerne fra kirken ned til havnen eller

stranden, ledsaget af præsteskabet og talrige folk, med faner og musik. I forbindelse med optøget velsigner præsterne havet, fiskerbådene og handelsskibene, således at fiskeri og søfart kan trives i det kommende år.

Også herhjemme kender man *kirkeskibsprocessioner*. Men selv om de har en del til fælles med de lige omtalte, er de dog vidt forskellige derfra, idet de ikke har noget med velsignelse af søfarten at gøre, men simpelthen er hæders- og standsoptog, når et nyt kirkeskib skal ophænges eller et ældre kirkeskib er blevet istandsat og skal genophænges. Disse processioner, der må antages at være opstået lokalt her i landet, idet man i udlandet næppe kender tilsvarende, kan følges tilbage til 1700-tallet. De har indtil vor tid været så godt som ukendte i Jylland, mens

fortsættes side 61

Så store kan kirkeskibe være. Med sine 2,56 m i længden og sine 3,52 i højden er fregatten »Enighed» et af Danmarks største kirkeskibe. Det hænger i Århus domkirke, hvor det ophængtes i 1720.

Et frimærke-
album

kan være en
interessant

kirkehistorisk

billedbog

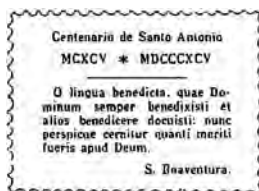
RELIGION på frimærker

AF H. M. JENSEN

FRIMÆRKER er ikke blot en dagligdags nødvendighedsartikel. Mange mærker er kunstværker, og motiverne spænder over vidt forskellige områder. En særlig gruppe danner frimærker med religiøst motiv, som en række lande i tidens løb har udsendt. Mange mennesker har sat sig for at samle sådanne frimærker, og man kan på den måde skaffe sig en overordentlig interessant billedbog over kirkernes og religionernes historie.

Danmark mindedes i 1936 400 års dagen for reformationen i Danmark ved udsendelse af en serie på 5 frimærker med Ribe domkirke, Nikolaj kirke og Hans Tavsens som motiver.

Nogle af de mest ejendommelige frimærker er en serie, som Portugal udgav i 1895 i anledning af 700 års dagen for den hellige Antonius' fødsel. Han var en franciskanermunk, der helligede sig prædiken og sjælesorg. Når menneskene ikke ville høre på ham, prædikede han for fiskene i havet, som var villige til at lytte, og dette motiv er gengivet på frimærkerne (nr. 13). På bagsiden af mærkerne er trykt nedestående bøn, der blev udtalt af St. Bonaventura efter Antonius' død. Hans legeme var blevet til støv, men hans tunge levede videre, fortæller legenden. Bønnen på frimærkernes bagside skulle minde Portugiserne om, at de skulle afholde sig fra at synde med tungen.

»O, du velsignede tunge, som altid priste Herren og lærte andre at prise Ham. Det er nu klart, hvor højt du værdsættes af Gud«.

Italien har i 1931 udsendt en serie til minde om Antonius i anledning af 700 års dagen for hans død (nr. 12 og 15), og også Bolivia og Brasilien har udgivet frimærker til hans ære.

Den katolske kirke fejrer et helligt år med mellemrum af 25 år og ind imellem i særlig anledning. Det hellige år »Anna Santo« 1950 gav anledning til udsendelse af en lang række frimærker. Monaco udsendte en serie, hvoraf ét, der er særpræget ved at være trekantet (nr. 2), afbilder pave Pius XII. Ordet »Pax« på frimærket hentyder til, at paven indledte det hellige år med en bøn om at bevare freden i vor tid. Italien udsendte i samme anledning et mærke (nr. 10), der på den lille plads viser Peterskirken i Rom foruden 13 andre kendte kirker fra hele Italien, alle minutiøst gengivet, og Saar udsendte et mærke (nr. 16) med afbildning af

De tre motiver på reformationsserien fra 1936.

1

2

3

4

5

8

6

7

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

37

38

36

39

40

41

42

43

Grønland fik i 1958 sit første frimærke med religiøst motiv.

St. Peterstatuen i Rom. Portugal og alle portugisiske kolonier – heriblandt Mocambique – udsendte mærker som nr. 30 og 34.

Også det hellige år 1933, der holdtes i anledning af 1900 året for Kristi korsfæstelse, gav anledning til udsendelse af frimærker, således Italiens (nr. 31 og 33) og Irlands (nr. 32).

Så godt som alle katolske lande har i 1954 udsendt frimærker i anledning af »Maria-året«, der var et minde om 100-året for bekendtgørelsen af dogmet om jomfru Marias ubesmittede undfangelse. Der er mærker fra Vatikanstaten (nr. 27 og 29), og fra Malta (nr. 28), en serie fra Spanien (eksempelvis nr. 4–7) med Madonna med barnet i forskellige udgaver. Nr. 11 er af en serie fra Vatikanet ved Maria-årets afslutning.

Nr. 9 gengiver pavens bekendtgørelse i 1950 af dogmet om jomfru Marias himmelfart. »Assumptio est Maria in Coelum«, Maria er opraget i Himlen. Et smukt motiv af Madonna med barnet ses på et mærke fra Liechtenstein i 1952 (nr. 19). Samme land har i 1953 udsendt et mærke (nr. 18) med den hellige Christophorus, »Kristusbæreren«, der bærer Jesusbarnet over en strid strøm. Legenden om ham er elsket og kendes overalt i de kristne lande. Nr. 22 viser Mocambiques frimærker til ære for den hellige jomfru af Fatima, nr. 35 er et spansk mærke fra julen 1955, hvorpå ses Maria med det nyfødte Jesusbarn, og nr. 41 er et spansk mærke med et særpræget Madonna-billede.

Den hellige Caterina af Siena, der er Italiens beskytterinde, er mindet af Italien i 1948 ved udsendelse af den smukke serie (nr. 23–26) i anledning af 600 års dagen for hendes fødsel. Johs. Jørgensen har skrevet en biografi over

Caterina. Det spanske mærke (nr. 43) er til minde om 1900 års dagen for jomfruen af Pilar's syner i Saragossa.

Ignatius af Loyola, der ses på Vatikanets frimærke fra 1946 (nr. 1), var grundlægger af Jesuiter-ordenen, der op igennem tiden skulle få så stor betydning. Mange frimærker afbilder de forskellige paver. Mærke nr. 3 er udsendt af Vatikanet i 1951 til minde om saligkåringen af pave Pius X.

Pavestolens våbenmærke: St. Peters nøgler til Himmeriges porte, findes på de første frimærker, kirkestaten udsendte i 1852 (nr. 8) og på mange senere.

Apostlen Paulus, Maltas beskytter, er afbildet på Maltas frimærker fra 1938 (nr. 17).

Bibelen findes gengivet på forskellige frimærker, deriblandt det finske fra 1933 (nr. 20) til minde om biskop Michael Agricola, Finlands reformator, der i 1548 udsendte en oversættelse af Det nye Testamente til finsk, hvorved han endog samtidig skabte grundlaget for det finske skriftsprog. Et svensk mærke fra 1941 (nr. 21) er til minde om 400 års dagen for overrækkelsen til kong Gustav Vasa af den første bibel på svensk.

Af andre frimærker med evangelisk-lutherske motiver afbildes nedenfor Vestrysklands Martin Luther-frimærke udsendt i 1952 i anledning af Det lutherske Verdensforbunds generalforsamling i Hannover samt et mærke udsendt i 1956 i anledning af den tyske evangeliske kirkedag i Frankfurt am Main. Også et overvejende romersk-katolsk land som Østrig har udsendt frimærker med motiver fra den evangeliske kirkes verden. Her afbildes nogle mærker fra 1953 med tillægsværdi til fordel for genopbygningen af den evangeliske skole i Wien. Frimærkerne viser titelsiden af Lutherbibelen i det østrigske nationalmuseum, skolen som den så ud før tyskerne brændte den af under den sidste krig og som den skal genopføres, og endelig skolens bygmester, den kendte danske arkitekt Theophilus Hansen, der jo har bygget flere af Wiens monumentale bygninger, bl. a. parlamentet. Han er en af de meget få danskere, der er blevet afbildet på udenlandske frimærker.

Frankrig har i 1954 udsendt et mærke (nr. 14) med motiv fra byen Lourdes, der er mest

kendt for sin kilde, som anses for at kunne bevirke mirakler. Den blev fundet af pigen Bernadette, der i 1858 på dette sted modtog en åbenbaring af jomfru Maria. Hundretrusinder valfarter årlig til stedet, og der har i Frankrig stået en voldsom strid sidste år, fordi den verdenssindede franske regering ikke ville udgive et særligt frimærke i anledning af 100-årer for åbenbaringerne. Monaco har i 1958 udsendt en stor og farvestrålende serie om Lourdes-miraklerne.

Et særligt afsnit danner Israels frimærker, hvoraf mange har bibelske motiver. Det store blå mærke fra 1952 (nr. 36) viser emblemerne for Israels 12 stammer, og i en senere serie er der et frimærke for hver af stammerne (eksempelvis nr. 37-40). 30 p. blå er Levi stamme, 10 grøn Ruben, 20 violet Simeon og 100 rød Aser.

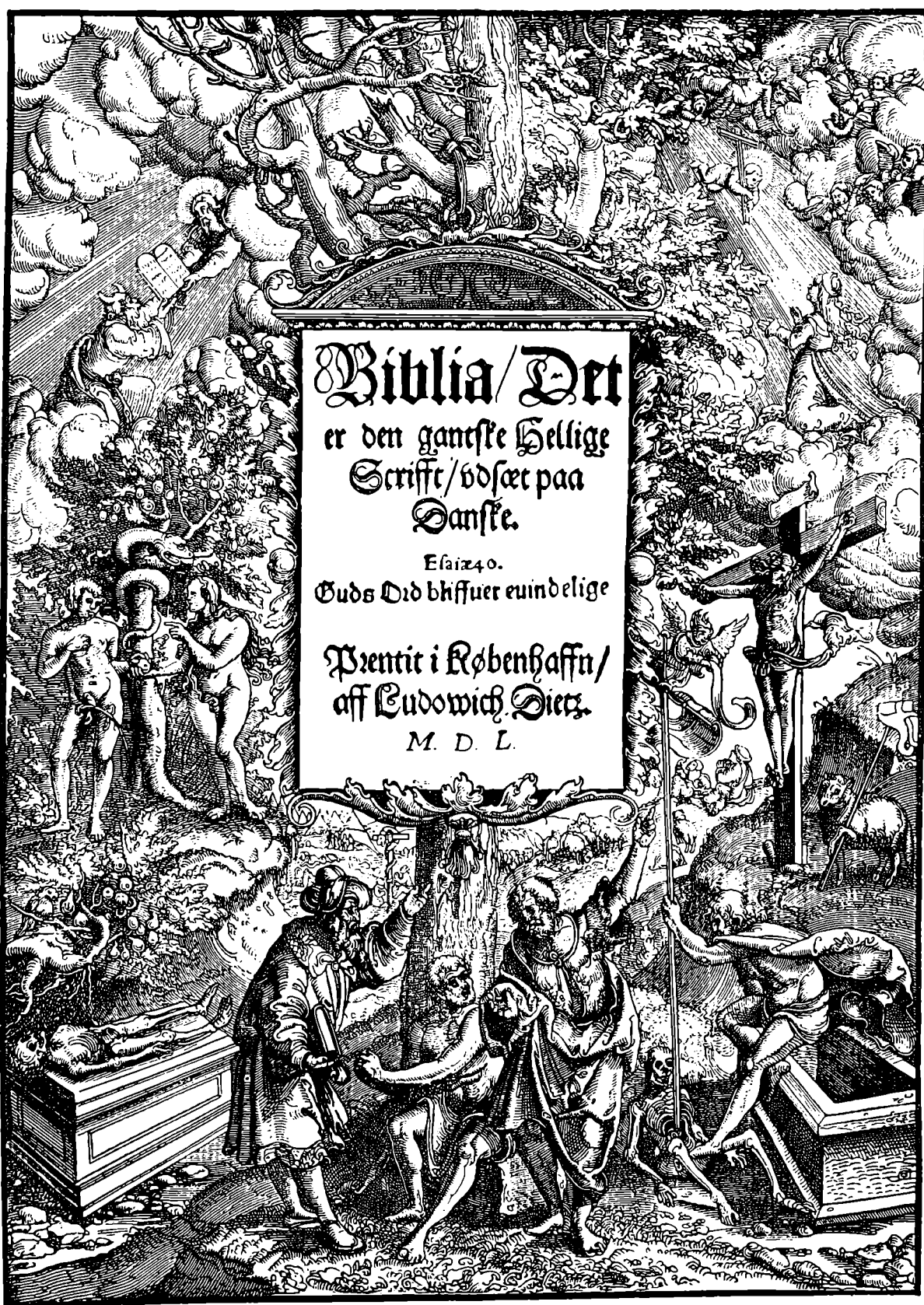
Det er ikke alene de kristne lande, der udsender frimærker med religiøst motiv. Også mange andre religioner er repræsenteret, ofte ved mystiske, primitive symboler. Som et enkelt eksempel vises Laos' mærke (nr. 42) fra 1956, der er udsendt i anledning af 2500 års dagen for Buddhas fødsel.

Det vil ses af de omtalte eksempler, at emnet »Religion på frimærker« er meget omfattende og kan give den interesserede dyrker et righoldigt udbytte. Hvis oplysningerne skulle have givet nogle af læserne lyst til at beskæftige sig videre med emnet, sætter forfatteren dem gerne i forbindelse med andre interesserede.

H. M. Jensen

Forsiden af Chr. III's bibel fra 1550.

KRISTUS *i kunsten*

AF SV. ZACHARIASSEN

... EFTER REFORMATIONEN

Et billede, der har spillet en meget stor rolle i tidlig protestantisk kunst, er den såkaldte Romerbrevskommentar, malet af Lucas Cranach.

Det har sin forhistorie. Cranach var Luthers gode ven, stod bl. a. fadder til dennes første barn. Tilblivelsesåret 1529 er ikke tilfældigt. I sin kamp mod sværmerne, der også ville afskaffe alle billeder, er Luther kommet et langt stykke længere, end han var til at begynde med, hvor han blot tog de billeder, der var i kirkerne, i for-svar. I 1525 slutter han sit stridsskrift mod sværmerne med: »Ja, jeg ville ønske, at jeg kunne overtale de store og rige til at male hele bibelen indvendigt og udvendigt på husene. Det ville være et kristeligt værk«.

Samme år, som de to katekismer udkom, får Luther Cranach til at male sin forståelse af evangeliet i et maleri. Han tager altså kunsten i sin tjeneste for at fortælle mennesker, der var vante til at se på billeder fremfor at læse, hvor godt evangeliets budskab er. Under billedet citeres en lang række skriftsteder, især fra Romerbrevet og 1. Kor. 15.

Billedet selv er delt i to dele. Venstre side skildrer livet under loven og højre side under evangeliet. Venstre side er under dommen, derfor ses Jesus som dommeren øverst. Ved syndefaldet er mennesket redningsløst hjemfalden til

af død og djævel at jages ned i helvedes luer, mens loven og profeterne kun kan give fjenderne ret. Derfor er træets grene bare.

Til højre viser Døberen mennesket hen til Jesus, der både skildres som den korsfæstede og opstandne. Her er død og djævel overvundne, og de trædes under fode af lammet med opstandelsesfanen. Derfor er mennesket frit og glad og træet skyder frisk løv på denne side. Neden- under citeres 1. Kor. 15,54: »Døden er opslugt og sejren vunder«. Dette med sejren over døden er en nyskabelse indenfor kunsten, fyldt med Luthers særlige forkyndelse.

Lucas Cranachs billede blev gengivet og efter- lignet over hele den lutherske verden, ja, ud over denne. Det findes også en del steder i dan- ske kirker. Men størst udbredelse her fik det gennem den genfremstilling, der ses på forsiden af Chr. III.s bibel fra 1550. Denne skulle an- skaffes til alle danske kirker. Billederne her er dog mere i overensstemmelse med den form, Cranach gav det på det billede, der nu findes i Prag. Træsnittene til bibelen er lånt fra Lü- beckerbibelen fra 1533–34, altså skåret kun få år efter 1529.

Luthers ønske og initiativ til at bringe evan- geliet ud til mennesker gennem billeder fik desværre en ret hurtig afslutning, især i Dan-

mark under Niels Hemmingsen, Cryptocalvinismens fanebærer og kirkens leder i årene ca. 1560–90. Han har svært ved at tilgive Luther, at han strøg det andet bud, og han gjorde, hvad han kunne, for at fjerne alle billeder fra kirkerne. Da fik billedtraditionen et knæk, som den ikke forvandt i århundreder, ja, vel ikke helt har forvundet endnu. Vel fik vi atter billeder og dygtige billedskærere. Men dels skar de efter stik fra lande, hvor traditionerne var opretholdt, dels brugtes billedet ikke mere som forkyndelse, men som udsmykning af kirkerne, som f. eks. Schrøders arbejder i Holmens kirke. Til gengæld har denne betragtning i Danmark sparet en masse kunst, der helt er præget af katolsk tankegang. Dette gælder f. eks. alteret i Århus domkirke. Den kunstneriske indsats skete i disse

århundreder på salmernes område. Her tåltes til gengæld ikke katolske tanker.

Derimod fortsattes virkelig kristen kunsten for den katolske kirke, og her tages den alvorligt lige til vore dage. Det ville føre for langt at gennemgå hele denne udvikling. Jeg nøjes derfor med et maleri af »Gangen til Golgata«, malet af den belgiske kunstner P. P. Rubens (1577–1640). Han var livet igennem en meget søgt maler, der har efterladt sig en meget stor produktion. Hertil brugte han en række medarbejdere. Vi kommer ham derfor nærmest ved forarbejderne, og det her medtagne billede er en sådan skitse til et af Rubens allerbedste malerier, der nu findes i Brüssel.

Den store dybde ind fra de halve skikkelser foran til standarten langt inde er karakteristisk

Lucas Cranach: »Gammel og ny tro«. Originalen, der er malet i olie på træ, måler 51×99 cm. Den hænger på slotsmuseet i Weimar.

P. P. Rubens:
»Gangen til Golgata«
hænger på
Statens Museum for
Kunst i København.

for baroktidens kunst. Skikkelserne er vældige, og der er stærk fart over vandringen op mod korsfæstelsesstedet. Men farten er gået i stå, fordi Jesus i midten er falden sammen under korset.

Veronika skal til at tørre hans ansigt og en muskelstærk soldat vælter korset fra ham. Typisk katolsk er det, at Rubens her, som næsten overalt, skildrer Jesus som den lidende og så godt

som aldrig som den opstandne. Rubens har hjemme i den del af Nederlandene, der blev under Spanien og under den katolske kirke.

En hel anden udvikling fandt sted i de syv provinser, der fik navn efter hovedprovincen, Holland, og som i 1579 forenede sig i kampen mod Spanien og katolicismen og sejrede efter mange hårde kampe.

Når man med denne viden går til Hollands

kunst fra disse år, så skuffes man unægtelig, for der er ingen modsvarende kirkelig kunst og det i et land, der få år i forvejen havde oplevet, at Hertugen af Alba havde henrettet 18600 for kætteri.

Holland blev imidlertid ikke luthersk, men reformert, og Calvin understreger som omtalt stærkt det andet bud. Man må derfor ikke vente, at kirkerne har gemt katolsk kunst eller skabt ny kirkelig kunst. Men også Calvin fortolker det

Rembrandt: »Jesus i Emmaus«.

Thorvaldsens berømte Kristusstatue i Københavns domkirke har opnået verdensberømmelse. Fra hele verden kommer mennesker til Danmark for at se originalen og i større og mindre kopier findes den i kirker og hjem overalt på kloden.

andet bud. Han fordømmer absolut kristen kunst, men har intet at indvende mod verdslig. I hans *Institutio* kap. 11, stk. 12 siger han udtrykkeligt, at gengivelser af verdslige begivenheder er tilladte, kun ikke religiøse billeder. Moses nævner nu ikke noget om tilladte verdslige billeder. Under den tolkning blev f. eks. Ostades og Steens krostuebilleder tilladt, men Rembrandts religiøse forbudt. Hvis man ikke ved dette, kan man ganske simpelt ikke, uden at misforstå hele tiden, begribe, at Holland, mens trediveårskrigen rasede, ikke fremstillede religiøse billeder. Overfor Calvins tanker vil jeg hævde, at da »kødet blev kød og tog bolig iblandt os,« trådte Gud ind i vor historie, og beretninger herom er det værdigste emne for al kunst. Dette spørgsmål tager Calvin aldrig op.

Der findes kun ganske få, der ikke retter sig efter Calvin. Blandt disse er den største af dem alle, Rembrandt, (1600–69), der fra ungdommen har malet billeder med emner fra bibelen. Han hørte heller ikke til den calvinske kirke, men til en lille »sekt« i det Holland, der blev frihedens land i Europa, hvilket bl. a. fik mange jøder til at flytte dertil, og Rembrandt boede i mange år midt iblandt dem, og deres ansigter og færden hjalp ham til at skildre Jesus selv og hans folk. Der findes ikke en kunstner i hele verden, der har levet sådan med hele bibelen som han. I malerier, raderinger og tegninger har han levendegjort dens skikkelser for os. Det er en hel verden at vandre rundt i. Men

ingen af dem er skabt til en kirke, og ingen har fundet vej dertil.

»Jesus i Emmaus« har Rembrandt fremstillet flere gange. Der er to fra året 1648, det ene i Louvre, det andet i København. Vort maleri er et forunderligt billede, hvor der ikke synes at ske ret meget, og hvor der dog sker så usigeligt mange ting. I Jesu ansigt og skikkelse er korsfæstelse, opstandelse og brødets brydelse forenet i et. Der findes intet andet billede, der blot tilnærmelsesvis har nået dette billede i inderlig medleven. Ved aftenstid er Jesus gået med de to disciple ind i deres hjem. »Og det skete, da han havde sat sig til bords sammen med dem, tog

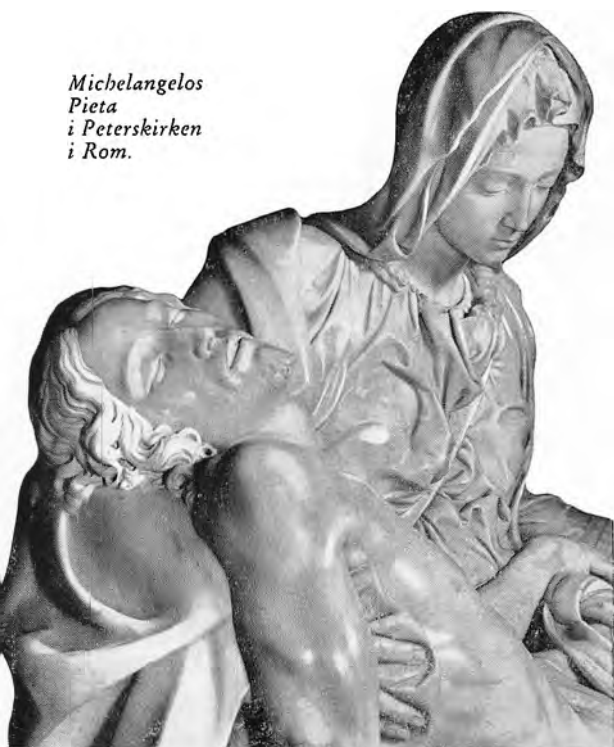
han brødet, velsignede og brød det. Da åbnedes deres øjne, og de kendte ham, og han blev usynlig for dem«. (Luk. 24,30–31).

Rembrandt har malet meget ander end religiøs kunst, og en ærligere kunstner findes ikke. Denne karakteristik gælder også hans kristne billeder. Der er jo den fordel ved kunst, at den skal ikke oversættes, kun forstås.

Den næste kunstner, hvis værker jeg gerne vil omtale, er Thorvaldsen. En større modsætning mellem gode kunstnere end mellem ham og Rembrandt kan vanskeligt tænkes. Mens denne sidste evnede at gøre det uharmoniske smukt, nåede danskeren sit mål ved at gøre alt, hvad han rørte ved, harmonisk.

Da C. F. Hansen havde bygget en klassisk kirke i stedet for den nedbrændte gotiske, Vor

*Michelangelos
Pieta
i Peterskirken
i Rom.*

Frue Kirke i København, bad man 1819 Thorvaldsen om at smykke kirken med arbejder, først og fremmest en statue af Kristus til alteret, men også andre figurer. Thorvaldsen sagde ja. Men der gik unægtelig mange år, som altid hos ham, inden alle figurerne blev færdige. Udsættelsen skyldtes dog også, at man oprindeligt ikke havde penge til at lade dem alle udføre i marmor. Det er i dag hans værker, der præger kirken, og vi må da spørge, om hans arbejde er lykkedes. Hertil kan både svares ja og nej.

Kommer vi ind i kirken, møder os den lange række af apostelskikkelser. Thorvaldsen gjorde dem jo så store, at de ikke kunne stå i de nicher, som arkitekten havde beregnet til dem. Her mener jeg, at kunstneren har handlet forkert. For helhedsvirkningen, for størrelsesforhold m. m. har arkitekten ansvaret, og det mærkes i rummet, at Thorvaldsen ikke har rettet sig efter ham. Men mere end dette. Ved at gøre apostlene jævnstore med Kristus, forrykker han forholdet. Det er bibelens mærkelige vidnesbyrd, at disciplene ikke forstod deres mester, så længe han levede, at de indbyrdes stredes om, hvem der var den største, at en af dem forrådte ham, og den fremmeste fornægtede ham, mens alle de andre flygtede. Det er disse mennesker, som Jesus efter sin opstandelse kalder til at bære sit vidnesbyrd ud i verden. For at tage et eksempel: hvad har Peter med nøglen i en dansk kirke at gøre? På de ældste kristne billeder er det altid hanen, der kendetegner ham.

Men når vi fra disse udenværker vender os til hovedarbejdet i kirken, selve Kristus, da stiller sagen sig helt anderledes. Denne Kristus er ganske simpelt den evangeliske kirkekunsts hovedværk, enestående i sin væld og sandhed. Hvor stor en betydning, den har haft og har,

kan ganske simpelt ikke gøres op, hvis man da tror på billeders betydning i forkyndelsen. Hvor uendelig mange reproduktioner findes der ikke af den i kirker og hjem. Desværre giver disse mange mindre gengivelser er forkert indtryk, fordi det mægtige, der er over figuren, bliver borte. Det er meget vanskeligt at sige bestemt, hvorved denne figur gør sig så stærkt gældende. Oprindeligt havde Kristus oprakte arme. Freund fortæller, hvordan han oplevede, at Thorvaldsen trak armene ned og følte en stor glæde ved at have fundet ud af armenes stilling. I dag synes vi, at dette er selvfølgeligt. Danske kunstnere bruger denne stilling bestandig siden efter. Det er bare ikke alene armene. På et forarbejde på museet har de den samme stilling, men skikkelsens udtryk er et helt andet, idet Jesus ligesom skrider frem imod beskueren. Det forunderligt levende, der er skabt ved skikkelsens dragen sig tilbage, uden dog at unddrage sig, sammen med det fornemme og så ydmygt kaldende hoved, gør denne statue anderledes end alle andre.

Thorvaldsen sagde, at han gerne ville fremstille den Kristus, der er over årtusinder. Man kunne sige dette mere bibelsk, at statuen udtrykker, hvad der indeslutter dåbsbefalingen: »Mig er givet al magt i himlen og på jorden« og »Og se, jeg er med jer alle dage, indtil verdens ende«. Det vil sige, at den tankegang, der fyldte kirkerne og den tidlige kristne kunst indtil ca. 1250, men så også blev fuldstændigt glemt, bliver her for første gang helt taget op igen. »Alt lagde han under hans fødder og ham gav han som hoved over alle ting til kirken, der

er hans legeme, fyldt af ham, der giver alle af sin fylde«. Ef. 1,22–23. Fyldende alterbord og døbefont med sin kraft rækker denne korsfæstede og genopstandne Kristus sine arme ud mod menigheden og kalder alle til sig. Dette er Ny Testaments Kristus stået op fra forglemmelsen også i protestantisk forkyndelse. Den er absolut ikke katolsk.

Må jeg overfor denne statue stille en anden, meget smuk, figurgruppe. Peterskirken i Rom er jo mærkelig fattig på virkelig kunst. Men der findes i en sideniche i et sideskib et af Roms smukkeste skulpturarbejder, Michelangelos Pietà, Maria med sin døde søn på skødet. Den er hugget i marmor af den da kun 22–25 årige kunstner. Den er meget mere personligt gennemarbejdet end vor Kristus, hvis marmor Thorvaldsen måske slet ikke har gået efter. Men den forkyn-der Romerkirkens tragedie, at Kristus er død, og nu lever Maria. Og man henvender sig til den levende, naturligvis. Hvis man vil bestride det her sagte, vil jeg gerne se bare eet katolsk billede fra et alter med den opstandne og levende Kristus siden reformationstiden.

Thorvaldsen fortalte, at han havde længtes efter at komme hjem til Danmark og gå til alters. Da det kom til stykket, vovede han det ikke. Men han har skildret for os den Herre Jesus, der både har magt og vilje til at tage imod syndere.

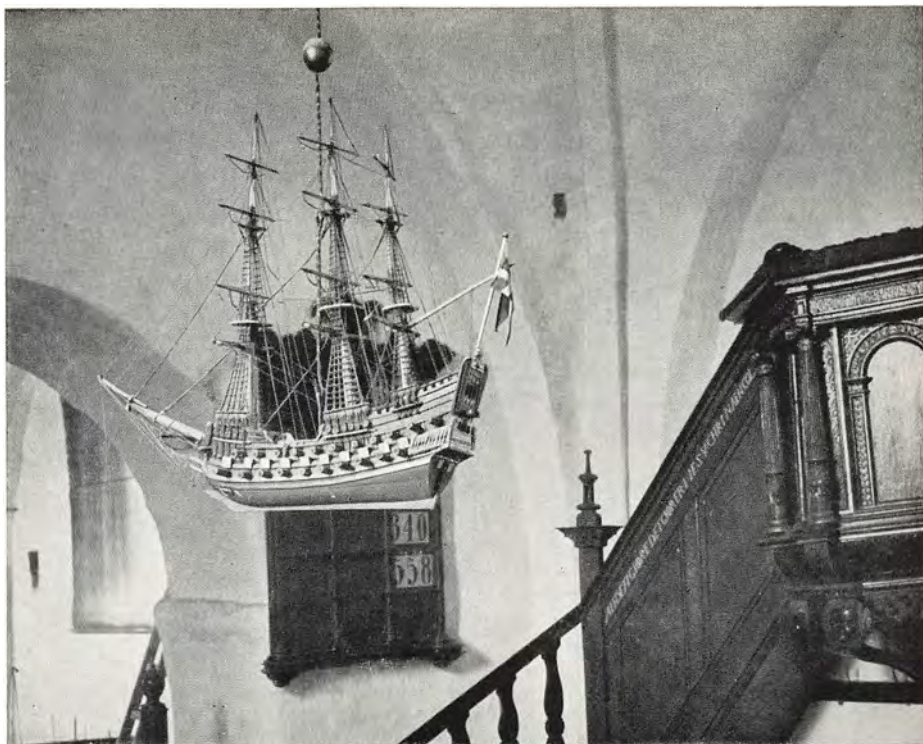
Laetitia Ariane

*Orlogsskibet »Jomfru Hedevig Sulcima« hænges i Hillerslev kirke i Thy.
Det stammer fra midten af 1700-tallet.*

Navnløs orlogsfregat
fra 1672
i Torrild kirke
ved Skanderborg.

DANSKE KIRKESKIBE

fortsat fra side 46

man fra op imod et halvhundrede steder på de danske øer kender vidnesbyrd derom, især selvfølgelig fra udprægede søfartsegne og -byer. Flere steder finder de sted med regelmæssige mellemrum, i Magleby-Bagenkop på Langeland således hvert 7., i Stege hvert 10. og i Egense ved Svendborg hvert 25. år, når de derværende kirkeskibe nedtages til eftersyn og reparation. Men i reglen afholdes de efter behov. Bekendte steder for disse optog er bl. a. Korsør og Nyborg, Marstal, Svendborg, Rudkøbing, Fåborg, Hornbæk (hvor de kaldes »skibefester«), Helsingør, men også Hørsholm, Søllerød, Omø, Nyord, Bogø og Fejø.

Kirkeskibet bæres på en slags stol af festklædte søfolk i uniform (hvide skjorter, sorte bukser, røde skærf om livet). I spidsen af toget går en »lods« i uniform, derpå følger et musikkorps, fanebærere, skibet, sømandskorporationens ledelse og til sidst de menige medlemmer. Lodsens kommander på sømandsvis: »Hiv op ankeret! – Bagbord ror! – Støt i!« o.s.v., og toget bevæger sig gennem byens gader fra havnen op til kirken, mens der affyres æresskud og kirkeklokkerne ringer. Ved kirkedøren afleverer lodsens skibet med en formelagtig tale, som f. eks.: »Hermed stryger jeg kommandoen, men lader flag og gøss stå og afleverer skibet frit for skrammer og skår. Jeg beder præsten modtage det på kirkens vegne og vogte det for ildsvåde og anden skade!« Præsten lover dette og takker for gaven, hvorpå skibet hænges op på den plads, der i forvejen er forberedt til det, og altid med stævnen pegende op mod alteret. Ved den

efterfølgende festgudstjeneste kommer præsten i sin prædiken i reglen ind på den symbolske idé, der knytter sig til skibsmodellen, og forsøger at udlægge den i talrige enkeltheder. Et eksempel herpå finder man i St. St. Blichers skibsprædiken i den velkendte novelle »Høstferierne«.

Skønt kirkeskibsophængning og -processioner bliver mer og mer almindelige, findes der ikke noget fastlagt ceremoniel derfor, ligesom der ikke i salmebogen er optaget særlige salmer, der egner sig til lejligheden, måske lige med undtagelse af Kingos salme: Hvad er det for en snække (nr. 129 i den nuværende salmebog). –

En nærmere iagttagelse af de mange kirkeskibe giver en række morsomme *enkeltheder*. Således vil man opdage, at mange af de ældre skibe er »optisk« byggede, d.v.s. således at de tager sig naturligt ud set nedefra kirkegulvet; deres skrog er underdimensioneret, mens riggen til gengæld er altfor høj; kanonerne er sat i bor-

de og rager faretruende langt frem; ankre, blokke, flag og vimpler er unaturligt store. En nøjagtigt bygget model vil i reglen ikke tage sig helt så godt ud, når den ses nedefra, idet riggen vil virke for lav og skroget for plump. På ikke få af skibene ses små dukkematroses af bly eller træ, dels klatrende i riggen, dels anbragt på dækket. En del af kirkeskibene bærer »gudstjenesteflag« (et »omvendt« Dannebrog, med rødt kors på hvid bund) eller »dueflag« (Broderkredsen på Havets særlige flag, blå med rød kant og hvid due med oliegren i midten); begge flag blev sat for at angive, at der afholdtes gudstjeneste ombord, som enhver var velkommen til at deltage i.

Ejendommeligt er det at høre, at kirkeskibene undertiden har været brugt som *lysekroner*, indrettet til anbringelse af levende lys i ældre tid og i senere tid til elektriske pærer. F. eks. blev kirkeskibet i Korsør illumineret til jul og nytår, og når et medlem af sølavet lod en datter gifte eller når han blev begravet, var der også lys i skibet.

Vester Vandet kirke
i Thy
med fregatten »Flo
fra ca. 1800.

I Manø kirke
hænger hele fire kirke-
skibe, der, i modsætning
til de fleste andre
kirkeskibe, ikke
»sejler« mod alteret
i kirken.

Længden af skibene fra stævn til stævn er højst forskellig, idet den kan variere fra mellem under $\frac{1}{2}$ m til over 3 m. Gennemsnitslængden ligger dog mellem 75 og 150 cm.

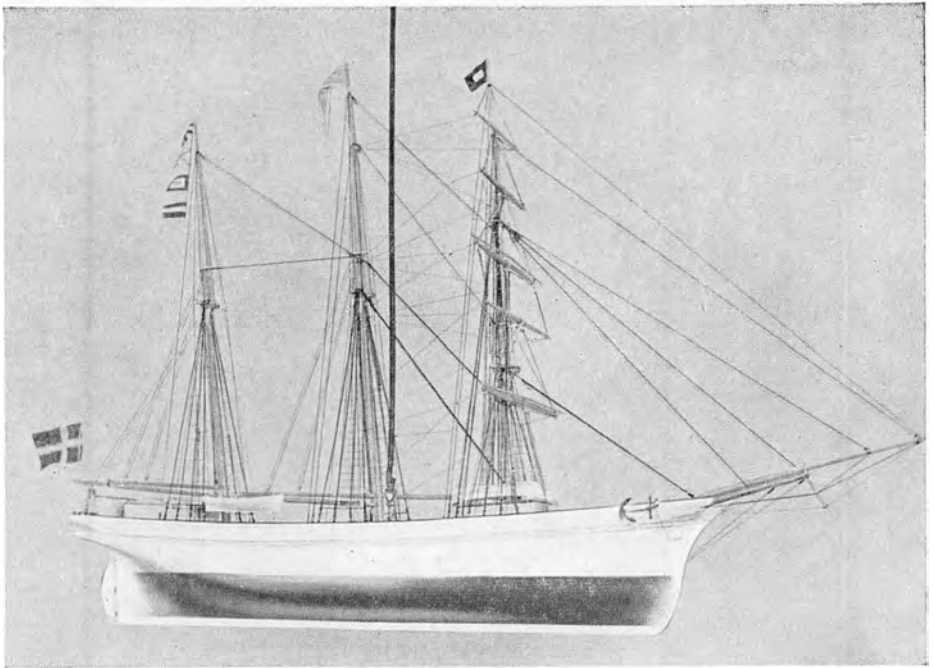
Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg har i en længere årrække indsamlet stof om danske kirkeskibe, både de eksisterende og de forsvundne. Til alle landets kirker har der været udsendt *spørgeskemaer* for at få oplysninger om følgende punkter: skibsmodellens navn, type og længde, særlige karakteristika ang. udseende, sejlføring, udstyr o.s.v., navne på bygmestre og givere (eventuelt istandsættere), dato for ophængning (evt. istandsættelse), beskrivelse af eventuel kirkeskibsprocession og andre ceremonier ved ophængningen, oplysninger om årsagen til ophængningen, samt om særlige traditioner, der måtte knytte sig til skibet. En del billedstof er ligeledes indsamlet. Museet forsøger stadig at holde sit efterhånden ret omfattende materiale à jour ved at skaffe oplysninger om alle nyop-

hængte skibsmodeller. Desværre sker det dog, at der hænges skibe op uden at museet får meddelelse derom.

En registrering af kirkeskibe begyndte i Sverige kort før sidste krig, ledet af Statens sjøhistoriska museum i Stockholm. Man regner med at der i Sverige findes noget over 200 kirkeskibe. 1953 offentliggjorde *Ilmar Talve* en fortegnelse over kirkeskibsmodeller i Finland, ialt 75 stk. I Norge er man ligeledes i færd med at undersøge bestanden af kirkeskibe; man regner med at der mindst findes et halvt hundrede, men det vil sikkert vise sig, at der er ophængt betydeligt flere. Det ville næsten være utænkeligt, om der i et søfarende land som Norge ikke skulle være en rig skat af sådanne skibe. Så vidt vides har man i andre lande endnu ikke begyndt på tilsvarende registreringsarbejder, men der er næppe tvivl om, at man i fremtiden vil rette opmærksomheden på kirkeskibene i langt højere grad, end det er sket indtil nu, hvor disse maleriske

Også nu om dage
ophænges der
kirkeskibe i
danske kirker.
Barkentinen
»Marie« ophæng-
tes således i 1946
i Fredens kirke
i Svendborg.
Det originale
skib byggedes
i 1886 på
Svendborg Træ-
skibsværft.

og interessante modeller for det meste har væ-
ret overset af kirkearkæologer og kunsthistori-
kere. Selv om de ikke kan regnes til den værdi-

fulde kirkekunst i samme grad som altertavler,
prædikestole, lysekroner, epitafier og andet in-
ventar, frembyder de dog mange steder så karak-
teristiske og uundværlige træk i kirkerummet,
at man nødig vil undvære dem. De fortæller en
del om menighedens trosliv og skibsfartens hi-
storie, samtidig med at de bringer et frisk pust
fra søen med sig. Beskuerens øjne fanges af det
slanke skrog, der stævner frem mod alteret, med
bugnende sejl og flyvende flag, og tankerne går
på langfart over livets og dødens store hav.

Hemming Henningsen

Topsejlskonnerten »Lodsen« hænger i Karrebæk kirke.
Modellen er bygget i 1844 og skænket af
en lods i Karrebæksminde. Modellen forestiller
et skib, der har været i
giverens slægt indtil det forliste.

T. S. ELIOT

— *en kristen digter og dramatiker*

AF N. J. RALD

MAN læser en bog og siger til sig selv: det er jo en god bog, en dygtigt skrevet roman eller en smuk digtsamling, men man ved da godt, at bogen glider ret spørløst ned i kæmpeproduktionsens store affaldskasse. Derfor kan den godt have beredt sin læser glæde og givet ham udbytte, men de er få, som bliver stående, fordi de virkelig satte spor. I al kunstnerisk formåen her i verden er der enkelte tinder, som synes uopnåelige, Akropolis, Michelangelo, Bach og Shakespeare for blot at nævne nogle få, og hvem kan give forklaringen på geniets opståen? Så er der andre kunstnere, som nok ikke når disse højder, men som alligevel sætter så dybe spor, at man med rette kan sige, at de både var med til at præge deres samtid og vil blive stående som vartegn, når deres epokes historie skrives. Thomas Stearns Eliot er en af vore samtidige, som vi med sikkerhed kan sige dette om. Han blev født i U.S.A. 1888 og er altså i dag en mand ved det, man kalder støvets år, men dog bestandig produktiv.

T. S. Eliot er uddannet ved universiteterne i Harvard, Sorbonne og Oxford, æresdoktor ved flere universiteter, indehaver af Nobelprisen. Han er direktør for et litterært forlag: Faber and Faber, midtpunktet for en litterær skole, eksklusiv i sit forfatterskab, så hans produktion ikke udmærker sig ved kvantitet men kvalitet. Han er lyriker, filosofisk kronikør og dramatiker. Skulle man vælge et enkelt ord som betegnende for ham, kan det kun blive ordet digter, poet på engelsk, derfor er hans dramatiske forfatterskab også ganske bevidst et poetisk-dramatisk. Jeg citerer hans egne ord: »Hvad vi skal gøre, er at bringe poesien ind i den verden, tilskuerne lever i, og hvortil de vender tilbage, når de forlader teatret.« Lad os føje to ting til som en kort ka-

rakteristik af Eliot, nemlig at han i reglen færdes på tinderne, og dermed mener jeg, at han drager sin næring af fordybelse i den græske tragedie, Dante og Shakespeare. I disse værker færdes han hjemmevant i en grad, så man i grunden helst skal være ligeså hjemmevant som han, for at kunne gennemskue alle de skjulte citater, som Eliots værker er fulde af. Og endvidere, at Eliot skønt opvokset i puritanske kredse snart fandt sin plads i den anglikanske kirke, tilmed på dens højre fløj. Eliots forfatterskab er derfor ubestridt et kristent forfatterskab. Jeg skal i det følgende prøve at ridse nogle linjer op uden dog at turde udgive mig for så sagkyndig, at jeg er i stand til at udrede alle litterære tråde og placere Eliot i den store litterære sammenhæng. Lad mig dog forudskikke én bemærkning til. Eliot vil aldrig blive populær, han skriver ikke for masserne, dertil er han for intellektuelt bestemt, men man behøver heller ikke altid at måle en digters storhed på hans popularitet i de brede lag. Hans indflydelse på åndslivet kan forplante sig ad mange baner.

Eliot hører hjemme i tiden umiddelbart efter den første verdenskrig. Det vil vi ikke glemme, selv om vi senere skal komme til en vurdering af, om tiden efter den anden verdenskrig har bragt væsentlige ændringer i vor menneskelige situation. Men iøvrigt tror jeg, at det er bedst at gå frem på den måde, at vi først prøver at sige lidt om hans digteriske form. Den er meget bevidst gennemarbejdet og intellektuelt bestemt, derfor er hans poesi ikke let tilgængelig. Man kan sige om det, som han selv siger om de digte han holder af: »Jeg ved, at en del af de digte, som jeg holder mest af, er digte, som jeg ikke forstår ved første gennemlæsning, og en anden del er digte, som jeg knapt er sikker på, at jeg

T. S. Eliot

har forstået i det hele taget, f. eks. Shakespeare.« Det kan forekomme lidt trøstesløst for læseren, men vi kan finde hjælp i, hvad Eliot også selv siger herom: »Når den almindelige læser gøres opmærksom på, at et digterværk er dunkelt, kommer han let i den for den poetiske modtagelighed særligt ugunstige tilstand af forvirring. I stedet for at begynde læsningen i en tilstand af modtagelighed, som han burde, lader han sine sanser bedøves af den ærgerrighed at være intelligent eller den ærgerrighed ikke at lade sig narre. Den mere erfarne læser bryder sig ikke om at forstå, i det mindste ikke lige med det samme.« Sagt på almindelig dansk: den inspirerede digter trykker ved sin form og sit ordvalg på knapper i læserens sind og sætter derved sin poesi ind i det almindelige menneskeliv.

Eliot arbejder på sin egen måde med rytme og rim. De sidste er der ikke mange af, men undertiden bryder de igennem på ejendommelig måde. Han reagerer netop i sin form mod den viktorianske tids forestillinger om det skønne og poetiske. Han anerkender ikke, at der er nogle

ord, der er poetiske og andre, der er upassende for poesi. Som eksempel kan nævnes nogle linjer fra koret i »Mordet i Domkirken«.

Jeg har lugtet fordærvelsen i maden,
røgelse i latrinen, kloakduft i røgelsen,
lugten af sød sæbe på skovstien ...

Hvad der væves på skæbnens væv,
hvad der væves i fyrsters råd,
væves i vore årer, i vore hjerner,
væves som et mønster af levende orme
i bugen på konerne i Canterbury.

Denne form, som spiller på de tankeforbindelser, der kan udløses hos læseren, ville jeg kalde en slags poetisk realisme, og så beder jeg undskyldte, hvis der slet ikke er noget, der hedder sådan i det almindelige kritikersprog, men sådan virker Eliots poesi på mig. Den åbner for skønhed og hæslighed, for det menneskeligt op-højede og det menneskeligt fornedrede. Der er simpelthen den dialektik i Eliots poesi, som betinger al realisme her i denne verden. Derfor »nyder« man den ikke, som man ellers kan nyde et formfuldendt digt, men man bevæges af den, sættes i bevægelse af den, uanset om den kan være vanskelig at gennemtrænge med forstanden. Jeg vil tilføje, at den poesi, der dialektisk bevæger et menneske er i pagt med det inderste i al kristen forkyndelse.

En lille ting – ja lille er den ikke – men en ting til må nævnes i forbindelse med Eliots digteriske form, og det er hans åbenlyse eller skjulte citater. Det er ikke noget, man pådutter ham. Han skriver selv herom: »Et af de sikreste kriterier på en digter er hans måde at låne på. Umodne digtere imiterer, modne digtere stjæler. En god digter sammensvejer det stjalne til en emotionel helhed, som er original.« Eliot stjæler fra de store i verdenslitteraturen, fra biblen, fra den græske tragedie, fra Indiens hellige skrifter, fra Dante og Shakespeare. Jeg har engang læst en gennemgang af alle de citater, der skjuler sig i det store digt: »The Waste Land«. Det var et imponerende analytisk arbejde, som meget få kan udføre, men det er heller ikke nødvendigt at kunne det for at blive påvirket af digtet, men man kan ikke fatte Eliots arbejds-metode uden at kende denne kendsgerning.

Eliots digtsamlinger er ikke omfattende. Hans produktion kunne næsten nævnes ved at nævne titlen på forholdsvis få digte. »The Waste Land« regnes vel normalt for hans hoveddigt. »Four Quartets« skal man heller ikke forbigå. »The Waste Land« er digtet om de enkelte mennesker og den hele menneskelige civilisations tørke og ufrugtbarhed. Det handler om storstadens helvede for krop og sjæl, der tegner enkelte menneskeskæbner i korte, næsten dramatisk formede rids. Som karakteristik af digtet kan anføres et citat af Erik Mesterton: »Følelsen af utilfredshed er det centrale i digtet. Den legemliggøres i stenlandet, hvor alt liv dør bort på grund af mangel på vand. Ækelhed overfor nuets virkelighed og tørst efter livets fornyelse hører til de følelser, som danner et fælles grundlag for hele digtet i alle dets omskiftelser.« Ved første gennemlæsning forekommer digtet splittet og usammenhængende, men efterhånden lægger det sig også for læseren sammen som en stor og kunstnerisk mosaik, hvori de enkelte figurer er mennesket til alle tider, hvor døds- og livsmystik træder frem gennem symbolske anordninger og citater fra mange tider.

Det ville imidlertid falde udenfor en kort artikels ramme at forsøge mere end anordninger af dette mægtige digt. Derimod vil jeg gerne gøre opmærksom på et andet digt »The Hollow Men«. Man har kaldt det Eliots egentlige infernodigt. Som motto over det står linjen: »En femøre for et gammelt fugleskræmsel«. Jeg citerer dets første linjer:

Vi er hule mænd,
vi er savsmulds-mænd,
der stiver hverandre af.
Ho'derne er fulde af sand, ak ja!
Vore tørre stemmer,
når vi hvisker sammen
er stille og uden mening,
som vind gennem tørt græs,
som rottefødder over glasskår
i den tørre kælder.

Her står så den forarmede menneskeslægt i dødsriget, i kaktuslandet, hvor stenstøtterne står rejst og »modtager et bønnskrift fra en dødsmands hånd, mens den blegnende stjerne blin-

ker«. Men der antydes dog et glimt af håb ved et par indskud fra Fadervor: thi dit er riget, men alligevel slutter digtet så pessimistisk som vel muligt ved at sige de kendte ord: »Sådan er det verden ender / ikke med et knald, men med et klynk«. Om Eliot ville have sat knald og klynk i den orden i atombombernes dage er så en anden sag. Man kan sige, at her har vi dybdepunktet i Eliots beskrivelse af den menneskelige håbløshed, mens vi i senere digte aner mere positive religiøse toner, stærkest i digtet »Ash-Wednesday«, der ejer et ejendommeligt rent og hvidt skær. Dette digt bønfaller, som den bodfærdige kan gøre det, om Guds barmhjertighed.

Vi må videre til en omtale af Eliots dramatik, og om den kan vi principielt sige, hvad allerede er antydet, at der er den nøjeste sammenhæng mellem hans poesi og hans dramatik. I »The Waste Land« så vi fine dramatiske situationer tegnet. I Eliots dramaer spiller poesien den afgørende rolle. Jeg vil gerne særligt omtale to dramatiske værker, hvoraf det første ikke er særlig kendt, mens det andet har gået sin sejrs- gang over mange scener. De er begge i ægte forstand kristelige dramaer. Det ene er »The Rock«. Det blev skrevet og opført til fordel for et kirkebyggeri og sluttede ved opførelsen i London med at biskoppen lyste velsignelsen fra scenen. Det er i sin form et kirkebyggeri opført på en scene. De gennemgående personer er tre murere, der bygger kirke, og til deres hjælp og opmuntring kommer folk fra forskellige tider, fra kristendommens indførelse, fra korstogene, fra tempelbygningen i den gamle pagts dage og andre, så vi får i korte scener en hel kavalkade af kirkehistorisk art. Eliots egentlige talerør i dette drama er koret og klippemanden. Korene er overordentlig smukke, og som eksempel på Eliots inkarnationsteologi nævner vi følgende strofe:

Historien består af tider og timer,
i tidens fylde fødte tiden der nu,
som levede i tiden, men var dog tidløst stort,
det skar igennem tiden og gav den mening,
derved skabtes tiden, for uden mening
er tiden ikke.

Det er i dette dramas slutningskor vi finder Eliots vidunderlige hymne til det usynlige lys.

Usynlige lys vi priser dig.
 Din stråleglans kan intet øje tale.
 Du verdens lys, vi takker dig for himlens lys,
 som kaster østens morgenskær på kirkespir,
 forgylder kirkens port ved solfaldstide,
 for skumringens tvelys over stille damme
 med sagte smeld af flagermusens vinger,
 for måneskin og stjernesvær,
 når uglerne tuder og møllene sværmer,
 mens sankthansormen gløder i græsset.
 Usynlige lys, vi tilbeder dig!

Men Eliot fornægter ikke sin realitetssans, han ved, at mennesker trættes af lyset i jordelivets skiften, han ved, at vi må dræbe flammen og

Så sent som i eftersommeren 1958 havde den 70-årige T. S. Eliot – på Edinburgh-Festivalen – urpremiere på et nyt stykke »The Elder Statesman«. På billedet ses Paul Rogers i hoved- og titelrollen som lord Claverton og Anna Massey som hans datter Monica

bestandig give den lys påny, han ved, at lyset kun ses på mørkets baggrund. Derfor kan han slutte med at sige:

Vi takker dig, fordi mørket minder om lyset,
 usynlige lys, vi takker dig for din store
 herlighed.

Det andet drama er »Murder in the Cathedral«. Dette drama er et martyrdrama om de be-
 givenheder, der udspillede i Canterbury 1170, da ærkebiskop Thomas Becket vendte tilbage til England og blev myrdet i sin domkirke. Også her spiller koret en afgørende rolle. Det består af Canterburys fattige koner. Eliot siger selv herom: »Jeg ønskede at koncentrere mig om død og martyrium. Indførelsen af et kor af op-
 hidsede og til tider hysteriske kvinder, som i deres grebthed genspejlede handlingens betydning hjalp mig vidunderligt.« Det forekommer mig, at disse kor rummer noget af det stærkeste, Eliot har skrevet, når det gælder om at udtrykke de menneskelige følelser f.eks. angsten. Hør her:

Men nu er en stor angst kommet over os,
 alle angstens strømme flyder sammen i den,
 en skælvende angst som ved fødsel og død,
 så nøgen og enkelt som de.
 Vi ængstes med en ukendt angst,
 ingen kan se den, ingen forstå den.
 Vore hjerter sønderslides, vore hjerner blottes
 lag for iag, som et løg der pilles,
 vi fortabes i en angst, som ingen forstår.
 Ærkebiskop Thomas, rejs fra os, lad os
 blive i vore kår,
 usle og falmede, forlad os!
 Bed os ikke om at gå ind under
 straffedommen
 over vort hus, over dig selv, over verden.

Her er alt udtrykt, handlingen er understreget, deres personlige angst træder frem, og angst som almenmenneskeligt fænomen lyser os i møde. Men iøvrigt rummer dette drama to ting til, som det er værd at lægge mærke til. Den ene er en gennemført psykologisk udformning af hovedpersonen, hvis motiver granskes i dybden ved hjælp af de fire fristere, der viser ham

*dil Kjer som Celia, Karin Nellemose som Lavina og Else Højgaard som Julia i Det kongelige
aters opførelse af Eliots »Cocktail Party«. (Premieren fandt sted den 3. marts 1951)*

(Foto: Mydtskov)

Bodil Kjer som Celia og Poul Reumert som Sir Henry i Det kongelige Teaters opførelse af Eliots »Cocktail Party«

(Foto: Mydtskov)

forskellige faser i hans omtumlede liv. Endvidere gennemspilles martyrmotivet ikke mindst i den anden juledags, St. Stefansdagens prædiken, der tænkes holdt mellem stykkets to akter. Denne prædiken er som det gyldne hængsel, hvorom handlingen drejer sig. Jeg citerer et par linjer fra denne prædiken: »Martyriet ligger aldrig i menneskets plan. Den sande martyr er den, som er Guds redskab, som har tabt sin vilje til Gud, ikke tabt den, men fundet den, for han er blevet frigjort ved at underkaste sig Gud. Martyren ønsker intet for sig selv, end ikke martyriets glorie. Ligesom kirken her på jorden glædes og sørger på en gang på en måde som verden ikke kan forstå, således er i himlen de helgener størst, som har fornedret sig selv mest,

idet de ser sig selv, ikke som vi ser dem, men i lyset fra den Gud, ved hvem de lever.« Om dette drama endnu kun én ting, nemlig at det kan betragtes som det store gennembrud i moderne kirkespil, som der mange steder i verden er en stor interesse for. Det har da også været opført både på scenen og i kirker.

De næste dramaer skal jeg gå let hen over »The Family Reunion« betragtes af Eliot selv som ikke særlig vellykket, mens det næste igen: »The Cocktail Party« står betydeligt stærkere med sit elegante milieu og sit martyrmotiv. Det er det eneste, der har været opført på en dansk scene. »Murder in the Cathedral« har været opført af amatører og af radiofonien i en desværre dårlig forkortelse. »The Cocktail Party« slog

fortsættes side 90

Byzantinsk ikon fra det XVI årh.
 af profeten Elias' himmelfart.
 Han har kastet sin kappe, hvori hans
 ånd hviler, ned til Elisa, der står i
 venstre hjørne. Hans strenge
 jurede ansigt og det lange strittende
 hår er de typiske kendetegn
 på en asket.

Fra ikonernes verden

AF BIRGITTE DESSAU

IKONOGRAFIEN er et specielt fænomen for den græsk russisk ortodokse kirke og eksisterer ikke i andre kristne trossamfund. Den østlige kirkes ikoner er indviede billeder, der udtrykker kirkens lære og åbenbarer Guds verden. De har en liturgisk funktion og må ikke med Vestens øjne betragtes som religiøse kunsværker. Ikonfremstillingens ophavsmand angives at være evangelisten Lukas, der som den første malede den unge Gudsmoder. Overleveringen beretter endvidere om, hvorledes Kristus selv på den syge Kong Abgar af Edessas bøn om at komme til ham trykkede sit ansigt i et klæde og sendte dette sit billede til kongen, der straks blev hel-

bredt foran det hellige ansigt. Det er en parallel til legenden i Vesten om Veronikas svededug.

Den fromme Lukaslegende, der vel antyder ikonernes hellighed og plads i overleveringen, har ingen historisk relevans, og det, man ved om deres tilblivelse, er ret sparsomt, idet de ældste bevarede billeder, man har, først er fra det VI. årh., iberegnet mosaikkerne i Italien og Grækenland. Ikonkunsten menes at være blevet til på syrisk-palæstinensisk grund og er uden tvivl stærkt påvirket af de ægyptiske mumiemalerier, der anses for at være portrætter af de pågældende afdøde.

Det blev i Byzans, at ikonkunsten for alvor

blomstrede op fra det V. årh. for med tiden at tage en sådan overhånd, at den byzantinske kejser påbød tilintetgørelse af alle ikoner og forbød al ikonfremstilling. Det vakte stor modstand hos munkene og i befolkningen, der elskede deres ikoner og knyttede allehånde overtroiske forestillinger til dem, og den såkaldte billedstrid tog sin begyndelse. Ikonoklasterne (billedstormerne) anså billedkulten for afgudsdyrkelse, idet de drog den fejlagtige slutning, at den på ikonet afbildede hellige er væsenslig sit urbillede, og hævdede med rette, at dyrkelse kun tilkommer den ene og usynlige Gud. Herimod gjorde ikonodulerne (de der ærer billeder) gældende, at afbilledet ikke er væsenslig sit urbillede, d.v.s. at begges materie er forskellig fra hinanden, og at ikonet er en hypostase (fremtrædelsesform) for sit guddommelige urbillede. 787 afsluttedes billedstriden på et koncil i Nicæa, hvor det klart blev formuleret, at dyrkelse kun tilkommer Gud, mens det bør sig, at ikonerne æres ved kys og tilbedelse, »idet vi ved, at den viste ære går over på urbilledet«. Sin kunstneriske storhedstid havde ikonkunsten da fra det IX. årh. til 1453, hvor tyrkerne indtog Byzans. Denne tids kunst er malet i den stil »maniera byzantina«, som al senere ikonkunst benytter sig af. De byzantinske ikoner slår ved deres kunstfærdighed og utilnærmelighed, strenge askese og højtidelighed beskueren med frygt og andagt.

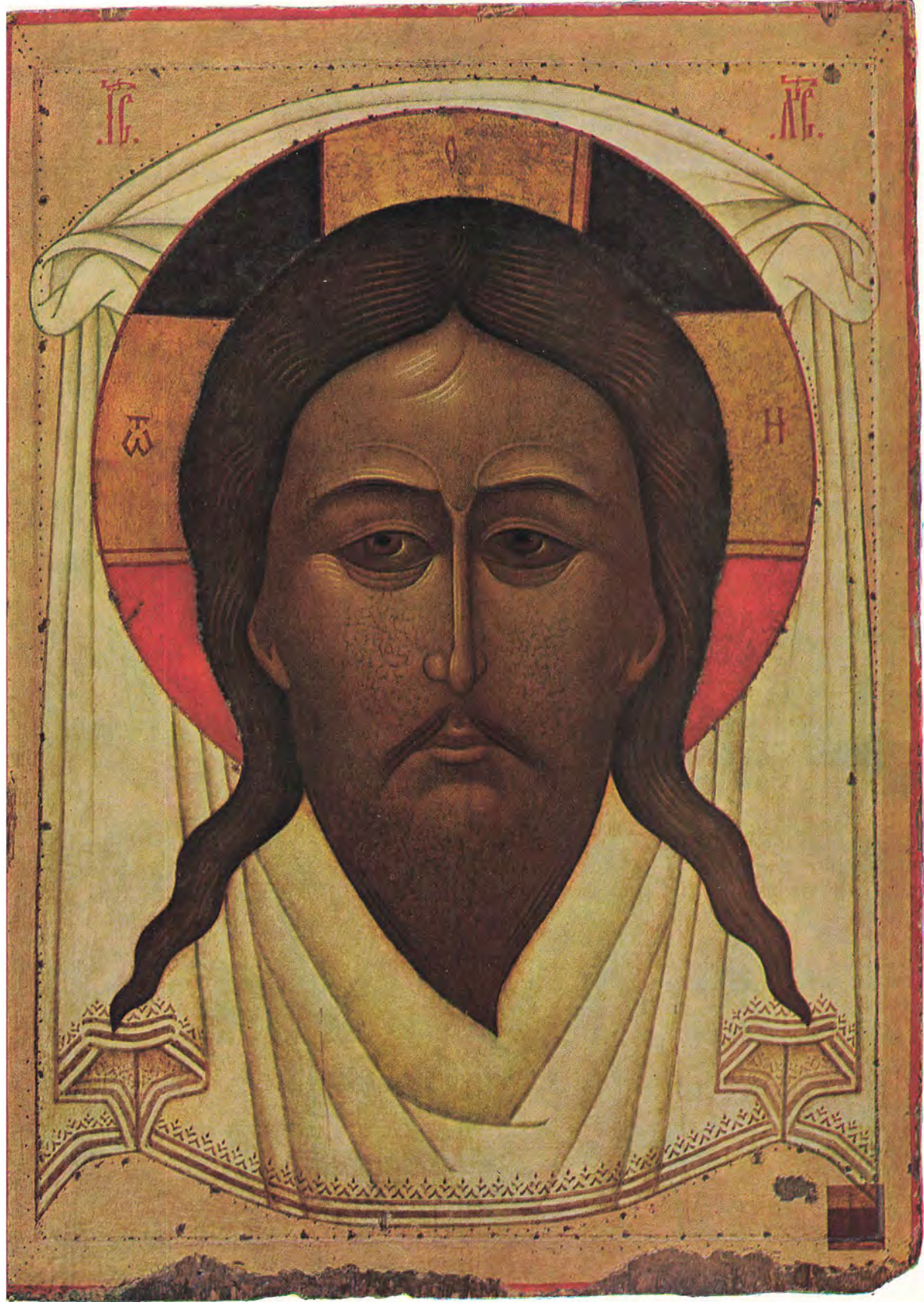
I det X. årh. kom kristendommen til Rusland, og det skulle blive det land, hvor ikonkunsten fik sin rigeste og skønneste udformning. De russiske ikoner er til forskel fra de byzantinske karakteristiske ved deres mildhed og åndelige renhed, glædesfyldte askese og højhed i det kunstneriske udtryk. Der opstod mange ikon-skoler, hver med sit særpræg alt efter hvilken landsdel, de var i, eller hvilken stor og som oftest anonym kunstner, der ledte dem. Den russiske ikonkunst nåede sit højdepunkt i det XV. årh., og det varede til sidste halvdel af det XVI. årh. Her siver de vestlige renæssance- og barokelementer ind i Rusland, og med Patriarken Nikons reformer og sidenhen Zsar Peter den Stores åbning af landet forfalder kunsten gradvis og mister sit dogmatiske og liturgiske indhold. Den bliver et falsum og et håndværk, hvis magre resultater blot nærer den naive overtro,

fremfor som i de ældre tider at lede beskueren ind på gudserkendelsens vej. Der er dog idag ikonmalere, der ikke er frafaldet den ikonografiske overlevering, og som, idet de har forstået dens dogmatiske indhold, fører det ægte liturgiske billede videre.

For at et ikon skal være ægte, d.v.s. være det sted, hvor mennesket kan skue det sande guddommelige urbillede, må det være fremstillet nøjagtigt efter de overleverede forskrifter. Thi disse indeholder jo netop førstehåndskendskabet til motivet, beskrivelsen til det første ikon af urbilledet. Disse forskrifter og regler findes samlede i håndbøger (Podlinniks). Ikonet fremstiller altid et motiv fra kristenhedens historie. Det er malet på en nøje udsøgt træplade, der er behandlet med kridt og lim, og farverne er rørt ud i en æggeblomme tilsat vand og vin-eddike eller øl. Efter påsmøringen lægges et tykt lag fernis (Olifa) over for at bevare farverne mod fugtighed og mod sod fra kerterne og for at give billedet et varmt og gyldent skær. Selve billedfladens plan er forsænket en smule ned i pladen, og den derved ophøjede kant uder om det danner ramme i sig selv. Senere fra det XVII. årh. og fremefter beklædes træpladen ofte med en overdådigt forarbejdet messing-, sølv- eller guldplade (Riza), der kun lader de hellige personers ansigt og hænder synlige. I det XIX. og XX. årh., hvor ikonfremstillingen er blevet en ren industri, er der ofte intet billede bag metalpladen, kun de synlige dele er malede.

Alle midler til den ægte ikonfremstilling er indviede, og maleren selv har forud for sit arbejde fastet og skriftet og fået særlig velsignelse dertil. Thi han er blot et redskab i Guds hænder og han afbilder, hvad Gud har ladet ham skue og erfare om de guddommelige ting. Derfor er han også anonym, og hans arbejde med ikone betragtes som en form for bøn, ja som en guds tjeneste (liturgi) i sig selv. Ikonerne fremstilles af munkene i klostrene, og det er ikke ualmindeligt, at der er flere munke om at male ee

*Krist
Det »ikke med hænderne gjorde« ikon
Jesus sendte til kongen i Edessa. Ikonet viser
som den medlidende trøster, der gav sig
menneskers frelse. På glorien står h'o on (den
den evige). Ikonet her er fra det X*

Portrætikon af den hellige Nicolaus. På begge sider af den helliges hoved sidder henholdsvis Kristus og Gudsmoder i en sky og velsigner ham. Dækpladen er af sølv og meget smukt forarbejdet. Ikonet er fra det XVIII årh.

billede. De benytter sig da af håndbøgerne eller bruger de ikoner, der i forvejen befinder sig i klosteret som forbilleder. Selvom motivet således er det samme gennem århundreder indenfor hver ikontype, falder resultaterne dog ikke helt ens ud. Thi det er ikke således, at forbilledet blot kopieres fra gang til gang, nej det fremstilles, genskabes på ny ud fra malerens medfødte kunstneriske evner og hans erfaring om Guds verden. Denne åndelige erfaring eller oplevelse kan han udmærket have fået ved beskuelser af det hellige forbillede. Et ikon er nemlig det sted, hvor det guddommelige afspejler sig og er nærværende i en form, der er synlig og fattelig for det menneske, hvis sjæl higer efter at skue Gud.

Den usynlige og treenige Gud har netop selv ved den hellige Gudsmoder omskrevet sig til menneskesønnen, for at mennesket skulle kende ham og afbilde ham. Således er ikonet en udtryksform for sit guddommelige urbillede, en fremtrædelsesform der er tilgængelig for den menneskelige bevidsthed, og dets blotte tilstedeværelse beviser det faktum, at Gud blev menneske. Var dette ikke sket, havde der heller ikke været noget at afbilde. Derfor var Ikonklasternes forkastelse af ikonerne samtidig en fornægtelse af menneskevordelsen. Men menneskevordelsen ændrede også menneskets fordærvede tilstand. Thi menneskesønnen genoprettede den gudbilledlighed, som mennesket mistede ved Adams syndefald. Jesus var selv det menneske-

lige urbilledes prototype. Da han forenede det menneskelige og guddommelige urbillede i en person, gav han mennesket gudbilledligheden tilbage og gav det dermed mulighed for at erkende Gud. Ikonet indebærer denne mulighed og er ikke alene ved sin blotte tilstedeværelse, men også ved sit guddommelige indhold en formidler af gudserkendelsen. Det afbilder da også kun de himmelske tilstande og ingen jordiske foreteelser. Gennem ikonet stiger det hellige ned til jorden, og den menneskelige bøn stiger op til det himmelske urbillede. Denne bøn, denne skuen af den åndelige verden forklarer og guddommeliggør ved helligåndens hjælp menneskets sjæl og legeme og lader det få del i Guds evige liv allerede her i forgængelighedens verden. De hellige, vi ser afbildet, har således opnået denne guddommeliggørelse gennem deres bønner, skuen og hellige levned. Ikonet åbenbarer Guds vilje og den åndelige virke-

lighed. Det er som den hellige skrift en åbenbaring givet af Gud til menneskers frelse.

Ved siden af den antydede dogmatiske lære om ikonerne ligger den mere folkelige og overtroiske opfattelse af dem. Det er denne sidste, der er bevaret og endnu lever i vore dage hos den ortodokse lægmand. I ikonernes tilblivelses-tid blandedes de kristne overleveringer ofte sammen med de hedenske myter. Således har mange hellige overtaget en hedensk guds funktion og er beskyttere mod dette eller hint og påkaldes i utallige verdslige situationer. F. eks. har profeten Elias lyn og torden under sig og er beskytter mod ildebrand. De to hellige mænd Kosmas og Damian står for lægekunsten og påkaldes i ethvert sygdomstilfælde. De anråbes gennem deres ikon, som lægges på det sygdomsbefængte sted. Den hellige Gudsmoder, der er menneskets første og største beskytterinde, og hvis afbillede er det højst elskede, tilkaldes i

*Gudsmoders hensoven.
Kristus velsigner Gudsmoder
med højre hånd,
mens han bærer hendes sjæl på
venstre arm.
Over ham svæver den
seksvingede kerubim. Foran
beder den hælige Eutykes
engelen, der har hævet sværdet
for at dræbe ham,
om nåde. Ikonet er fra
slutningen af det XV årh.*

enhver situation. Gudsmoder fra Wladimir er således hele staten Ruslands beskytterinde. Mange af Gudsmoders ikoner, hvis tilsynekomst er sket på mystisk vis, har undergørende virkning, som f. eks. Gudsmoder fra Kasan. Hendes ikon viste sig år 1579 for en ung pige i hendes drøm, og en stemme befalede hende at grave det op af jorden på et bestemt sted og overgive det til de kirkelige myndigheder. Ophængt i katedralen i Kasan gjorde hun mange undere. En anden af ikonets funktioner, hvor Gudsmoder også har den dominerende rolle, er forbønnen. De hellige, som Gud har givet sin nåde og guddommeliggjort, anråbes om at gå i forbøn for mennesket hos Gud. De kan, idet de er hellige, selv tale til Gud og bede ham for Kristi skyld tilgive den bodfærdige synder. Som forbederinde er den hellige Gudsmoder den mest anråbte. Thi hendes renhed, dyd og kærlighed er uendelig, og hun er som den eneste optaget i himmelen; alle de hellige hviler i Abrahams skød. Ikonet, der afbilder Gudsmoders hensoven og optagelse i himmelen, har en scene, hvor den formastelige Eutykes, der har spottet Gud og vanæret Jomfru Maria, kløves med et sværd af en engel. Det berettes, at det er Gudsmoders første kærlighedsgerning i himmelen, at hun går i forbøn hos Gud for netop denne Eutykes.

Det er af ovenstående ikke vanskeligt at se, hvor stor en rolle ikonerne spiller i fromhedslivet. I alle ortodokse hjem findes flere ikoner, der naturligvis alle er indviede. De hænger med en altid brændende lampe under sig i det østlige hjørne af stadsstuen overfor døren, og den indtrædende hilser først ikonerne med korsets tegn og kys, før han hilser på værtsfolkene. Ofte bærer den fromme et ikon på brystet i en snor. Det drejer sig da om større eller mindre metalplader eller kors, hvor billedet står som relief, og ofte er de bemalede med smukke emaillefarver. De beskytter deres bærer mod alt ondt, ligesom de, der hænger i hjemmene, beskytter disses beboere og tilbedes med kys. Al bøn forrettes foran ikonerne, de er en flig af Guds verden og bringer lys og lykke selv i den usleste hytte.

Enhver, der træder ind i en ortodoks kirke, vil i første øjeblik overvældes af Ikonostasen. Det er den høje billedvæg, der adskiller alterrummet fra skibet. I gammel tid brugtes den til

opbevaring af kirkens ikoner, men er med tiden blevet til et fast strykke inventar i kirkerummet. Selve alterrummet, hvor det hellige mysterium foregår, er et ikon af den åndelige, evige verden, medens skibet, hvor menigheden opholder sig, er den sanselige og forgængelige verden. Ikonostasen skjuler på een gang det himmelske for det menneskelige øje og åbenbarer den nye tilstand, hvor udsoningen og forbindelsen mellem Gud og mennesker er genoprettet. Ikonostasen er et afbillede af den himmelske verden, og de der forevige hellige personer er selv til stede i deres ikoner under gudstjenesten. Denne tilstedeværelse i ikonet symboliseres ved de helliges frontale stilling, de afbildes aldrig i profil eller med ryggen til beskueren, da det ville være tegn på deres fraværelse. Ikonostasen indeholder ikoner af de fleste hellige fra det nye og det gamle testamente. De står i rækker over hinanden med Kristus, Gudsmoder og Treenigheden i midten som genstand for deres forbøn. Som oftest er der også en række festdagsikoner, der afbilder de vigtigste nystamentlige begivenheder.

Foruden denne billedvæg findes der mange løse ikoner ophængt eller anbragt på pulte rundt om i kirken. Er en sådan pult med et ikon smykket med blomster og lys stillet hen i midten af skibet foran de kongelige døre, er det den dags hellige eller den dags hellige begivenhed, der fejres under liturgien. Når den troende træder ind i kirken, hilser han altid først dens himmelske beboere med kys og eventuelt en rændt kerte, før han indtager sin plads stående i rækken foran sin egen hellige beskytter.

Ikonerne kan indeles i flere typer. Der er Kristusikoner, Gudsmoderikoner, helgenikoner og sceniske ikoner. Indenfor hver type findes der igen utallige varianter og motivforskydninger.

En side af et firdelt ikon, der fremstiller lidelseshistorien. Her afbildes øverst til venstre judasi Læg mærke til de karakteristiske klippeformer i baggrunden. Dernæst Jesus for ypperstepresten og fornedet til venstre Peters fornavn ved bålet og anger oppe ved den korte søjle. Både også den galende hane på søjlen danner adskillelsen til det næste ikon, som Jesus for Pontius Pilatus. Ikonet er fra det XV århundrede og afbildet i naturlig størrelse.

Kristusikoner. Der er ophøjethed, alvor og afklaret ro over Kristusikonerne, og ingen sanselige træk er at finde i hans ansigt med den lange, smalle næse og tynde mund. Et stort, mørkt hår og skæg indrammer blødt det ovale, beåndede åsyn. Hans skuende øjne udtrykker hans smerte og bekymring for mennesket, han er trøsteren, der hører den nødstedtes bøn. Han er den barmhjertige verdenshersker og mægtige majestæt. Han er dommeren og frelseren, der ved sin menneskevordelse genoprettede den gudbilledlighed, mennesket mistede i Adam. Den strålende forgyldte baggrund, der symboliserer Guds herlighed og forklarelsens lys, fremhæver hans guddommelige tilsynekomst.

Gudsmoderikoner. Den hellige Gudsmoders ikoner, der som nævnt, er de mest tilbedte og elskede, afbilder hende i mange variationer. Som Gudsføderen, der gav ordet kød, og som den kærlige moder, der fuld af smerte skuer sit lille barns kommende skæbne, og som himmeldronningen eller vejviseren, der viser mennesket sin søn Kristus-Immanuel, Gud fra evighed af. Gudsmoders oversanselige træk udstråler hendes rene, milde kærlighed. Hun er i højeste grad den, der forbarmer sig over menneskets ulykke og nød og træder hjælpende til, hvor hun kan. Også hun fremstilles ofte på en lys eller forgyldt baggrund.

Ikoner af de hellige. Der er i kristenhedens historie en utallig skare af hellige personer. Det ydre tegn på den indre hellighed viser sig ved deres død. Såfremt asketens legeme ikke går i forrådnelse, er det en forklaret og helliggjort person, og hans billede afmales; dette portræt af ham bliver indviet og æret og tilbedt af eftertiden. Disse ikoner afbilder således ikke asketen i hans jordiske forhold, men viser ham i hans forklarede tilstand, som den i hvem Gud er alt. De helliges udseende er præget af værdighed og afklaret ro. Der er intet sanseligt ved deres lange asketiske skikkelser, som er hyldet i vide kapper, hvis folder er omhyggeligt ordnet og arrangeret i overensstemmelse med billedets rytme. Fra deres store, gyldne glories stråler Guds herligheds lys, og dets genskær hviler på deres forklarede ansigter. Der er harmoni og orden i billedet, thi i Guds verden hersker orden, og den hellige ro, det udstråler, opfordrer

den troende beskuer til at samle sig og få ro og orden på sig selv; han tilskyndes til at fordybe sig i koncentration og bøn, sådan som han ser den hellige asket være delagtig i Guds alliv. Thi den helliggjorte har genvundet gudbilledligheden og ligner nu sit urbillede Jesus Kristus.

Sceniske ikoner. De sceniske ikoner afbilder alle gammel- og nytestamentlige begivenheder, samt martyrs og helliges levned og undergøinger. Det ortodokse kirkeår indeholder en festdag for hver begivenhed, som for hver hellig person. Juleaften fremlægges ikonet, der viser Jesu fødsel, og i pinsen ikonet, der fremstiller pinseunderet o.s.v. Således er disse hellige begivenheder ikke blot hørligt som i liturgien, men også synligt tilgængelige for den troende. De åbenbarer sig for ham i deres fulde åndelige virkelighed, thi i den autentiske afbildning, som ikonet er, kan også den troende af idag være vidne til de hellige begivenheder, der skete dengang. Den jordiske sanselige virkelighed, der var at forvente her, findes ikke i disse festdagsikoner; thi de åbenbarer Jesu jordeliv som hans guddommelige liv og handlen med mennesker og viser den helliges levned som Guds verden på jorden. Det oversanselige og ufattelige understreges ikke alene ved de forklarede personers tilstedeværelse, men ved ikonets arkitektoniske eller landskabelige baggrund. Her er den naturlige orden – tyngdeloven, størrelsesforholdene o.s.v. – helt bragt ud af deres funktioner og uden mening. Det jordiske livs forvirring og mangel på sammenhæng udtrykkes herigennem. Man benytter sig også af det omvendte perspektiv, d.v.s. at blikkets brændpunkt ikke kommer til at ligge langt inde i billedet bag dettes flade, men i øjet, der ser. Derved spredes blikket og omfatter hele billedet, uden at det tillades det sanselige øje at trænge dybere ind i den åndelige verden. Den er kun tilgængelig for det åndelige øje. Disse ikoner falder meget forskellige ud, alt efter hvilken tid eller skole der præger dem.

Festdagsikoner. Af særlige festdagsikoner nyder treenigheden størst ærefrygt. Faderen selv har ingen skuethed, det ligger uden for menneskets grænse, men han har vist os sin søn og den hellige trehed. Treenigheden er afbildet i pinseunderet, ved Kristi dåb, hvor faderen høres i

stemmen, og ånden ses i duen, og i de tre engle, der besøgte Abraham i Mamrelund. De ses siddende omkring et bord fordybet i deres egen bøn, mens de beværetes på det bedste med en slagter kalv, brød og vin af den emsige Abraham og Sara. I treenhedens fremtrædelsesform har Gud åbenbaret sig selv og ikke som den aldrende alfader, der afbildes i den vestlige kunst. En sådan fremstilling betragter den østlige kirke som en verdsliggørelse af Gud. Forklarelsen på bjerget er også et treenhedsbillede. Faderen høres i stemmen, og Ånden ses i skyen, mens Jesus stråler i forklarelsens lys. Han svæver foroven i billedet, klædt i hvidt i en gylden cirkel med den hellige Elias på venstre og Moses på højre side. De blev begge forklarede i deres liv og skuede begge Herren på Horeb og Sinai. Ned af bjergets sider ses apostlene faldende i wild

uorden og forfærdelse, hvilket danner en stærk kontrast til billedets øverste rolige del. Her ses klart forskellen på Guds rige og menneskers verden.

Af Gudsmoders festdage er hendes hensoven og himmelfart allerede nævnt. Hun bæres til himmels siddende som et lille barn på Kristi arm. Hendes fødsel og fremstilling i templet er ligeledes to store begivenheder i kirkeåret. Ikonet af Gudsmoders bebudelse minder om Vestens fremstillinger; blot er hendes rolle en anden. Hun er ikke den undrende, rødmende unge pige, men den modne kvinde, der velvidende bærer verdens fremtid i sit skød, og hvem engelen nærmer sig tilbedende og med ærefrygt.

Af hellige nyder især biskop Nicolaus af Myra i Lykien stor tilbedelse. Han levede ca. år 280 til 345 og viste sig i sit hellige levned

Den tichvinske Gudsmoder. En smuk forening af typen Gudsmoder hodegitria (vejviseren) og eleusa (den medlidende). Beslaget er af tyndt messing indlagt med ædle stene. Ikonet er fra Tichvinsky klosteret i Novgorod; det XVI årh.

*Billedtekst til følgende side:
Den gammeltestamentlige treenighed.
De tre engle hos Abraham.
Lunden angives ved træet i baggrunden. Foroven er en deesis (forbøn).
Den dømmende og frelsende verdenshersker troner i midten med Gudsmoder, Johannes Døber, de to ærkeengle og Petrus og Paulus på begge sider i forbønsstilling.
Ikonet er fra det XVII årh.*

som de fattiges hjælper og kærlige fader. Legenderne om hans undergerninger er mange og fremstilles gerne i miniaturer i en til to rækker uden om hans noget større portræt i midten af ikonet. Fra hans forklarede ansigt med den høje pande og de store, skuende øjne lyser medfølelsen med og omsorgen for den ulykkelige menneskehed. Han er mange små hjemms beskytter indenfor det ortodokse trossamfund.

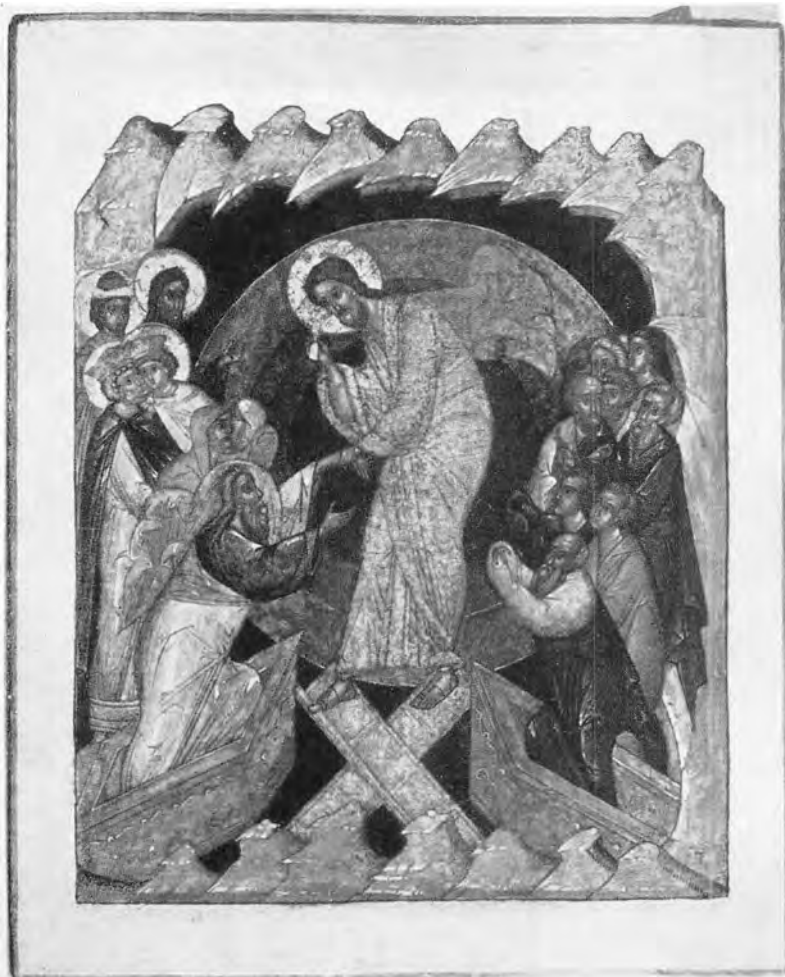
Det er blot få eksempler på sceniske ikoner. De er en skriftens billedbog, men ikke sådan forstået, at de illustrerer bibelens indhold. Nej, de fremstiller det, som er åbenbaret, i billeder for synet, ligesom skriften beskriver dette samme i ord for øret.

Ikonernes skønhed er uomtvistelig. Det er dog ikke den verdslige verdens skønhed, der hviler i dem, men derimod Gudsrigets herlighed og afglans. Denne åndelige skønhed indfangner den

uengagerede fremmede beskuer som den troende i sit lys. For den ortodokse kristne er ikonets betydning blot en anden og langt mere omfattende. Det i Faderen, Sønnen og Helligåndens navn indviede ikon følger og beskytter ham fra fødsel til død, og det kan komme til at bestemme hans livs veje. Det fortæller ham om den åndelige virkelighed og det hellige liv i Gud og er et middel til gudserkendelse. Det kan åbne hans sanselige øje for det åndelige skue, der lutrer og forklarer hans sjæl og legeme, så de ligefrem omdannes. Hans karakter og medfødte egenskaber ændrer sig under askesen og bønner. Han kommer til at ligne sit urbillede, det urbillede han skuede bag den helliges ikon og fandt i Kristi ikon.

Birgitte Dessau

*Kristus i de dødes rige.
Nedstigningen i Hades,
dette fornedrelsens sidste skridt
opfattes i Østen
som Kristi opstandelse,
og ikonet deraf
fremlægges altid påskelørdag.
Den opstandne Kristus
står på den søndrede
helvedesport og oprejser det
første menneske Adam.
Bag ham ses den bønfoldende
Eva. Denne scene
beskriver således også menne-
skets opstandelse.
Ikonet her er fra det XVI årh.*

*Billedtekst til foregående side:
Forklarelsen på bjerget.
Novgorodskolen omkring 1600.
De tre apostle er
Peter, Jacob og Johannes.*

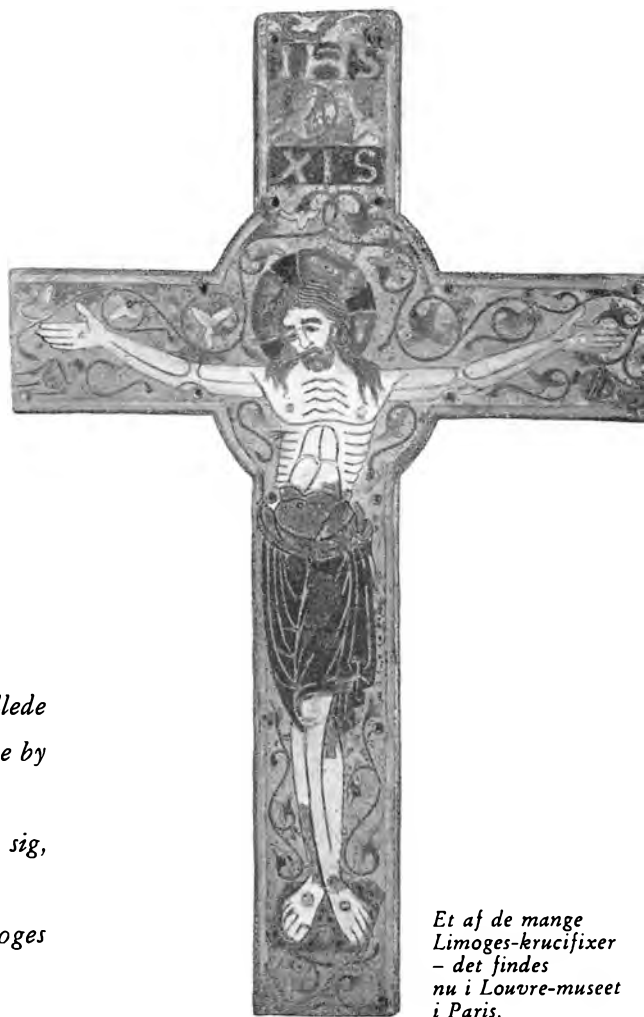
SAKRALE KUNSTSKATTE FRA LIMOGES

A F E R N S T F R. H A N S E N

For 600 år siden spredtes industrielt fremstillede emaillearbejder i stort tal fra den vest-franske by Limoges ud over hele Europa.

I dag står alverdens museer i kø for at sikre sig, hvad der er blevet tilbage.

Om den særprægede emaillekunst fra Limoges fortæller denne artikel.

Et af de mange Limoges-krucifikser – det findes nu i Louvre-museet i Paris.

»GUDSHUSENES umådelige højde, deres overdrevne længde, deres unyttige bredde, deres stenhuggerarbejder, som kun vækker nysgerrighed, deres andagtsforstyrrende malerier, mig synes det ikke andet end gamle jødiske skikke. Kan være det sker for at ære Gud, men jeg, en munk, spørger jer munke: Hvad tjener alt dette guld i helligdommen til? Foran gulddækkede strålende relikvier åbner man sin pung. Jo mere broget en statue er, desto helligere anser mængden den for at være, og pragten bliver mere beundret end det hellige. Fra loftet hænger der ikke kroner men hjul dækket med lys, og man har hele kandalerbertræer af metal, ciceleret med kunst og dækket med ædelstene. *O vanitas vanitatum!* Hvad har alle disse latterlige uhyrer at gøre i kloster-

gangen hos de læsende brødre, disse urene aber, disse vilde løver, disse uanstændige kentaurer, disse halvmennesker? Du ser flere hoveder på eet legeme og omvendt flere legemer med eet hovede. Du ser så meget, at du synes, det er morsommere at se på billedfremstillinger end i en bog eller at gruble over Herrens love. Ved Gud! Har I ikke skamfølelse i livet over alle disse besynderligheder, så hav i alle tilfælde en smule skræk for, hvad de koster! «

Sviende og tordnende ord af Bernhard af Clairvaux udslynges, da den store ombygning af klosterkirken i Cluny netop var afsluttet, men også ord, man kommer til at tænke på, når man betragter den rigdom af middelalderlig kunst, der møder øjet i dag rundt om i en lang række

kirker såvel her i Norden som ude i Europa. En kunst – det gælder også hele den produktion af sakral kunst, der udgik fra den franske by Limoges, og som vort Nationalmuseum ejer så overordentlig skønne eksemplarer af – der dog ikke er at betragte som blot »forfængelighedernes forfængelighed«, men også som udtryk for hin tids menneskers måde at ære Gud på. For også denne kunst er dog skabt ikke blot for at skabe, men til Guds ære som så megen anden middelalderlig kunst.

Bernhard af Clairvaux kunne ikke rigtig, som heller ikke senere reformatorerne, tage al den pragt, kirkerne i sig selv var udtryk for, og som fyldte dem. Netop på hans tid fik kirkerne både i hans egen hjemegn, Burgund, og alle andre steder pragtfuld facadeskulptur og iøvrigt rigt arkitektonisk udstyr. Der indre skulle ikke stå tilbage for det ydre, og kirkerne fik både vægmalerier og »gyldne altre« – kendt også herhjemme fra kirker i Jylland – og der skabtes fest, farver og glans i gudshusenes før så asketisk udstyrede rum. Efterhånden blev det sådan, at praktisk talt alle kirkeinteriører skulle have og for det meste fik malede dekorationer. Kunsthistorikeren Anders Bugge understreger, at da miniaturillustrationer øjensynlig i væsentlig udstrækning har tjent som mønster, er der ofte stor overensstemmelse i billedudsmykningen rundt om i landene. Man finder således i apsis rundt om i kirkene i for eksempel Spanien men også i Italien en række pompøse apsis-malerier med navnlig fremstillinger af Kristus på tronen sammen med apostle, engle og helgener, som man også kender det fra mosaikfremstillinger.

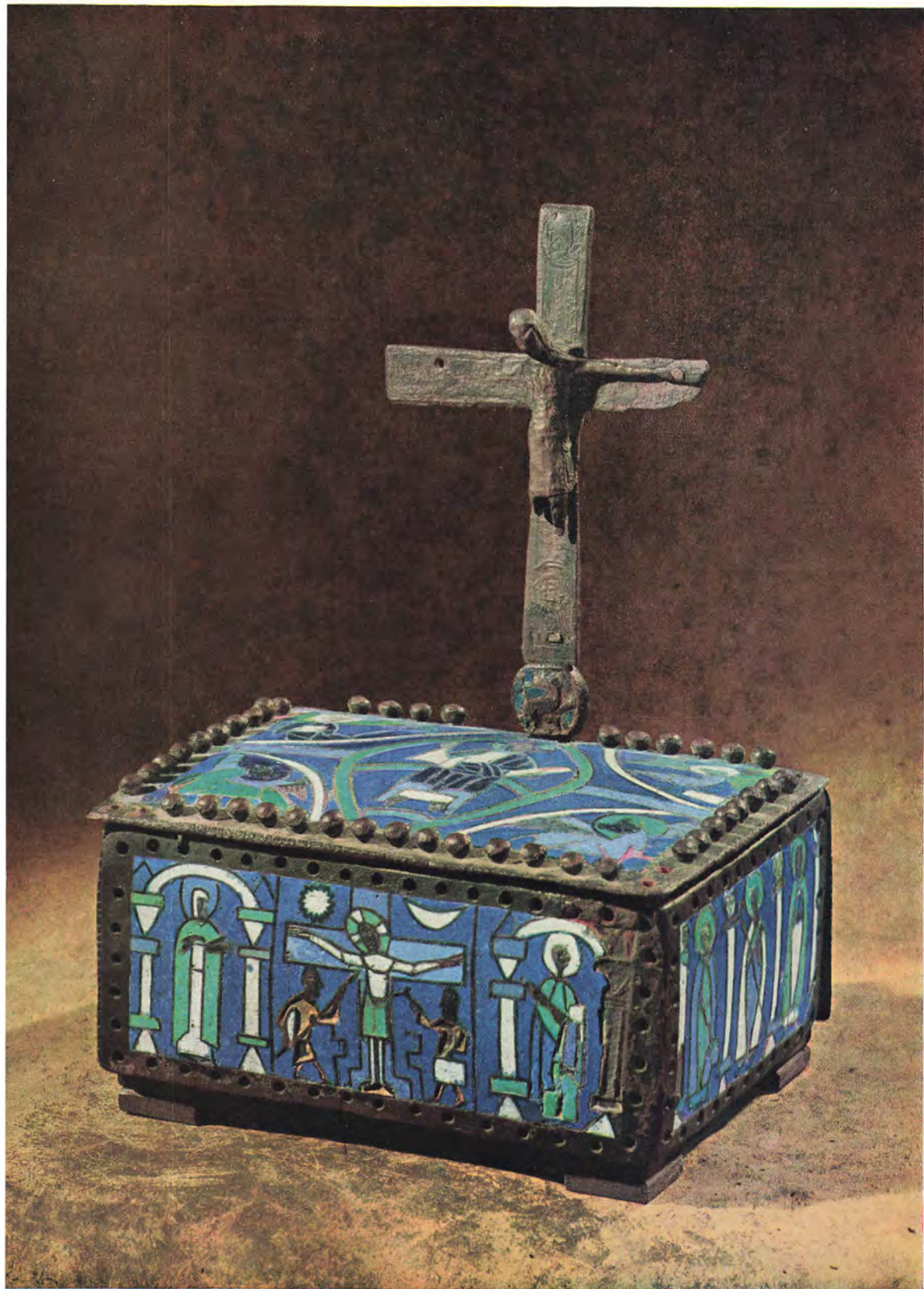
Udenfor Italien kom mosaikken ikke til at spille nogen rolle ved billedfremstillinger. Her var det glasmaleriet, der kom til at dominere og ganske særligt emailen. Emaillearbejder blev fremstillet i Rhin- og Maas-egnen og i stort antal i det vestfranske Limoges, hvor der navnlig i det 13. og 14. århundrede opstod en meget omfattende industri. Disse Limoges-arbejder, farverstrålende og gyldne kunstværker, hvis forbilleder

må søges i ældre kunst fra Orienten og Byzants, hvor man allerede i det 7. og 8. århundrede arbejdede med denne skønne kunst, har gjort den lille franske by berømt, og de har »overlevet« i en sådan mængde, at man må forbauses. Alligevel er et stykke emaille-arbejde fra Limoges i dag en uhyre sjældenhed og nok værd at få fingre i. For her er jo tale ikke blot om en sakral kunst af højeste karat, men også om museumsstykker, som alverdens museer kappes om at erhverve.

Stillet overfor et stykke emaille-arbejde fra Limoges-kunstnernes nu så berømte værksteder vil man blive slået af disse kunstværkers overordentlige skønhed. Det gælder ikke blot emailernes farve, det gælder også i høj grad selve det håndværksmæssige. Vist er Limoges-arbejder i dag så store sjældenheder, at man ikke løber på dem lige hente omkring det næste gadehjørne. Alligevel er der trods alt rundt om i kirker og klostre i Frankrig, men også udenfor emailernes hjemland og særlige produktionsområder i Haute-Vienne, hvor Limoges er hovedbyen, såvel som på museer rundt om i verden – og stadig navnlig i Frankrig – en sådan rigdom af Limoges-arbejder, at der i sin tid i det 13. århundrede må have været beskæftiget usædvanligt mange håndværkere ved denne omfattende produktion.

Det er da også almindeligt antaget, at Limoges-emaillerne blev fremstillet i et meget anseeligt antal eksemplarer i midten af det trettende århundrede og langt ind i det fjortende. Den kendsgerning, at der, selv efter den omfattende ødelæggelse disse og mange andre kunstværker kom ud for under den franske revolution, stadig er levnet os et så stort antal af dem, som tilfældet er i kirkernes skatkamre, i såvel private som offentlige samlinger og i museer verden over, støtter stærkt teorien om en endda meget betydelig produktion. En stor kender af Limoges-emaillerne, Ernest Rupin, der i 1890 udsendte sit store værk: »L'Oeuvre de Limoges«, hvortil alle specielt interesserede må henvises, og englænderen W. Frederick Stohlman, hævder netop

Froslev-skrinet på Nationalmuseet, fundet i 1872 i Froslev mose og smuglet over grænsen til Danmark, er måske af dansk oprindelse. Nogle forskere har ment, at grubeemailen først bragtes til anvendelse under påvirkning fra Irland netop i Danmark. Der er dog andre, der hævder til den anskuelse, at grubeemailens oprindelse snarere skal søges ude i Europa. (Farveklicheen er ventligst stillet til rådighed af Nationalmuseet).

til den anskuelse, at Limoges-emaillerne er blevet produceret endda i meget store mængder. W. Frederick Stohlman understreger, at der også er meget stor sandsynlighed for rent fabriksmæssig produktion. Denne påstand bygger han bl. a. på, at der i dag ofte er bevaret ikke blot to, men hele tre og flere stykker af samme kunstværk. Alt tyder altså på, at den samme arbejdstegning

er blevet brugt ikke een men mange gange. Nå man har antaget, at der har været tale om en produktion af endda ret store kvantiteter – dog altid i meget fin kvalitet – af samme kunstværk efter samme stadig brugte tegning, er Stohlman blevet bestyrket i denne opfattelse bl. a. ved et meget indgående studium af særlige mærker, der findes indgraveret i de plader, hvoraf emailler

*Vort Nationalmuseum savner en af de fra
Limoges-værkstederne så talrige skønne bispestave –
Her ses en bispestav fra
Limoges med en fremstilling af Adam og Eva.*

krinene fra Limoges består, plader der er samlet på en ganske speciel og meget sindrig måde.

Relikvieskrinene fra Limoges, der er letkendelige ved de store kobbernagler, hvormed de enkelte plader er samlede, og ved hele deres farvevalg, som gennemgående er begrænset til rødt, grønt og blå i forskellige nuancer, er som jævnt spredt over det meste af Europa ligefra den hellige Benedikts klosterstiftelse Monte Casino til Danmark.

I Nationalmuseet finder man som et af de kosteligste eksempler på emaillekunsten det lille alerbordslignende, krucifixprydede *Frøslev-skrin*. Det blev fundet i 1872 i en mose lige nord for den nuværende grænse – et påfaldende mærkeligt fundsted for et helligdomsskrin, der, som dr. A. Mackeprang har sagt, nok kan sætte fantasien i bevægelse. På forsiden af skrinet ses en fremstilling af korsfæstelsen og på de tre øvrige sider visper og hellige mænd og på låget Kristus i sin lighed tronende på regnbuen og omgivet af vangelist-tegnene: løven og oxen, englen og løven. Frøslev-skrinet er som forskellige andre skriner i celleemaille vel nok af hjemlig herkomst. Cellemaille fordrede en grund af ædelt metal, i første række guld. Men man benyttede sig også et andet og mindre kostbart materiale som kobber eller bronze, der naturligvis gjorde det muligt at fremstille langt større og anseligere stykker. Den teknik, der anvendtes på kobberet var man kaldt grubeemaille. Ved denne teknik blev motivet med gravstikken udstukket i kobberpladen, i hvis »gruber« den smeltede glasmasse enten dannede selve emaille-billeder eller den baggrund, på hvilken det stod.

Cellemaille nåede sin højeste blomstring og udvikling i Byzants. Det er den teknik, der blev benyttet ved fremstillingen af vort berømte *Dagmarkors*, der er byzantisk emaillearbejde fra 1000-tallet. Hvad Limoges-emailerne angår – om det her – råder vort Nationalmuseum over en række forholdene meget righoldig samling hidrørende fra tiden ca. 1200 til ca. 1250 – såvidt man da har kunnet datere dem. Disse Limoges-emailer udmærker sig ved gennemgående at være af en fortrinlig kvalitet og ved at være meget velbevaret.

Museet kan fremvise ikke mindre end fire relikvieskrin foruden nogle løse plader, der des-

være har mistet størstedelen af deres emaille, men som netop derfor så meget smukkere anskuelig gør den i Limoges anvendte teknik, tre skønne bogbindsplader, tre hostiegemmer, to sæt lysstager og talrige krucifixer. Desværre mangler Nationalmuseet en Limoges-bispestav – for at gøre museets bestand af Limoges-værkstedernes mere gængse produktion fuldstændig.

De vigtigste stykker i Nationalmuseet – som iøvrigt i andre museer, der rummer og med ikke uberettiget stolthed fremviser kunstsatte fra Limoges – er enægtelig relikvieskrinene. Det er kunstsatte, der er kommet til Nationalmuseet fra det gamle berømmelige kunstkammer, ligesom iøvrigt et andet stykke kosteligt emaillearbejde i Nationalmuseets samlinger, det såkaldte *Patriarkalkors*, som hænger side om side med Dagmarkors i museet. Det er som Dagmarkors af byzantinsk oprindelse og stammer fra ca. 1100. Bagsiden af korsene er dækket med filigranværk, og i korsens indre findes en lille træsplint – en splint af Kristi kors.

Når dette stykke emaillearbejde – kosteligt som Dagmarkors – overhovedet er blevet reddet for eftertiden, skyldes det særdeles heldige omstændigheder. I 1806 holdt Roskilde Domkirke auktion over en hel del gammelt udrangeret kirkeinventar. Der fandtes mellem dette en del helt uerstattelige sager. En guldsmed købte for otte mark et stort trækrucifix fra 13. århundrede. Det blev hugget til pindebrænde. Men der skete noget, da man kløvede hovedet. Da faldt det skønne kors ud af et hulrum, hvor det måske i reformationstiden var blevet gemt for at undgå at falde i kætternes hænder. Korset kom til kunstkammeret som »danefæ«. Her havnede også senere det kløvede hoved.

De nævnte relikvieskrins hjemsted kender man ikke. Det skrin, der på »taget« rummer en fremstilling af de hellige tre konger, som frembærer gaver for Kristusbarnet, regnes for at være det ældste. Det er stadig meget byzantisk i stilen og er blevet til i tiden omkring ca. 1200. Det er også det fineste og ædleste i udførelsen. Desværre er skrinets forside sammen med den ene af gavpladerne gået tabt. Større men ikke smukkere er det imponerende skrin, der efter sin forside er blevet kaldt »Helligtrekongerskrinet«. Kenderne betragter bagsiden af skrinet for noget

*En detalje fra et
af de store
relikvieskrin –
en fremstilling af
Madonna med
barnet.*

af det værdifuldeste – en bagside, der viser scener fra Kristi barndoms historie. Farverne i emajllen indskrænker sig væsentligt til blåt i alle slags afskygninger, hvidt, rødt og gult. Dr. Mackeprang har engang understreget, at disse farver slet ikke lader sig beskrive. Det gælder også farverne i et langt mindre skrin i Nationalmuseet

også med en fremstilling af de hellige tre konger. Det bør ses, siger Mackeprang, ikke beskrives såvist som det vidunderlige spil, der er i det blå farver, ikke lader sig skildre i ord.

Deri har han såvist ret. Det gælder også farverne i museets andre kunstschatte fra Limoge – de allerede nævnte prægtige emajllerede bog

fortsættes side 9

DE STÆRKE JYDER

AF H. HEGNSVAD

DE STÆRKE JYDER på Horsens-egnen er i tidens løb blevet meget forskelligt bedømt. På den tid, da bevægelsen opstod, kaldte man dem for sværmere, og også senere hen har mange blot moret sig over de særheder, som de vitterlig havde. Men de, der kom dem på nærmere hold og lærte dem at kende, kom til at respektere dem, ja at beundre dem.

Begge opfattelser af De stærke Jyder er forståelige. Et samfund, der igennem mere end 100 år levede et næsten isoleret liv, og i den tid formede adskillige traditioner, vil blive anderledes end alt, hvad man ellers kender. På den anden side har deres retlinethed, deres klare og faste standpunkter og deres nidkærhed i religiøse spørgsmål skabt stor respekt om dem.

Bevægelsens forhistorie går tilbage til 1700-tallet, og de små kredse af vakte, vi møder på Horsens-egnen op imod år 1800, er ikke kredse, der har overlevet fra pietismens tid. Det er en ny vækkelse, som her begynder. Det er de første spirer til den gudelige forsamlingsbevægelse, som vi kalder den lægmandsbevægelse, som kom til at præge de kirkelige forhold i Danmark i tiden 1820-50, og som efter midten af århundredet gik op i de to nyere vækkelsesbevægelser: Grundtvigianismen og Indre Mission.

De store landboreformer satte en udvikling i gang hen imod større selvstændighed og frihed for landalmuen, og denne udvikling kulminerer i 1800-tallets store nationale, politiske og religiøse vækkelser. Det er denne almuens selvstændiggørelse, vi oplever på et enkelt felt, nemlig på det religiøse område, på Horsens-egnen allerede omkring år 1800. Her var mennesker, der var vågne nok til at tage imod en religiøs vækkelse og selvstændige nok til at skelne mellem den rationalistiske forkyndelse, de hørte i kirkerne, og den lutherske kristentro, der mødte dem i de gamle postiller og opbyggelsesbøger.

Vi fatter vel knap den store »opdagelse«, de gjorde og den lettelse, de følte, da de kom fra en moraliseren-

de forkyndelse, der idelig talte om pligter og dyder, til en tro på, at vi retfærdiggøres af nåde ved tro på Jesus Kristus. Denne tro på en nådig Gud og forløsningen i Kristus blev for dem så stor en skat og fyldte deres hjerter sådan, at der ikke blev plads til ret meget andet. Når de blot måtte beholde denne sande lære, så fik det gå med alt andet, som det kunne; men den var de også parat til at slås for og sætte alt i vove for. Som en af dem senere sagde: »Der blev udgydt mange tårer i forfølgernes år – ikke for legemets skyld og ikke for gudssets skyld, men fordi vi ikke havde frihed til at oplære vore børn i Guds ord«.

Det forstod de, at den evangeliske tro, som de havde fundet, og som for dem var ensbetydende med Guds ord, den måtte de bevare, og den måtte også deres børn oplæres i. Derfor trodsede de øvrighed og lovbud for at samles til gudelige forsamlinger i hjemmene. Værre var det, at de ikke kunne få lov til at få deres børn oplært i og konfirmeret efter de bøger, hvori de havde fundet den sande kristendom.

Og så gik de da ind i kamp for religiøs frihed, den frihed, som for dem var så selvfølgelig og livsnødvendig, men som enevælden ikke kunne give dem af frygt for konsekvenserne. I deres kamp stod de til at begynde med fuldstændig alene, selv om de hverken havde åndelig modenhed eller besindighed nok til at stå alene. Diplomater var de ikke. Det er da også let nok at få øje på deres skrøbeligheder og de fejl, de begik.

De var ulærde folk, og de kæmpede en ulige kamp. Men de troede på deres sag, og de var i besiddelse af en utrolig sejhed, og det skaffede dem sejren til sidst.

I flere årtier blev De stærke Jyder vurderet hovedsagelig efter deres modstanderes bedømmelse af dem. Og derfor fik eftertiden alle deres skrøbeligheder fremstillet. Vi har nu fået begivenhederne så meget på afstand, at vi kan se den absolutte modsætning, der her gjorde sig gældende mellem to vidt forskellige kristendomssyn og mellem to forskellige politiske epoker: Ene-

vælden og det frie, demokratiske styre. Det var De stærke Jyders ulykke, at tiden (især før 1820) ikke var moden til at forstå deres kamp og give dem blot en smule støtte.

Det viste sig jo gang efter gang under de mange retsager, der blev ført imod dem, at man var ikke i stand til at dømme dem for vranglære. Deres lære var i fuld overensstemmelse med vor kirkes bekendelsesskrifter. Det lykkedes kun at få dem dømt på grund af deres noget voldsomme fremfærd. Under retssagen fra Ølholm blev det således fastslået, at de vakte var farlige for staten, idet de stiftede uordener! Og i Korning var det Hans Nielsens angreb på præsten og de vaktets opsætsighed, der bevirkede, at de blev dømt.

Retsfølgelsen var iøvrigt ikke noget specielt for De stærke; Peter Larsen Skræppenborg og flere andre af Den gudelige Forsamlingsbevægelses ledere oplevede det samme i tiden før grundloven af 1849. Det var statskirkens misforståede brug af konventikelplakaten af 1741, der bevirkede det.

De stærke Jyder var dog særlig uheldige. De havde ikke blot en uforstående øvrighed at strides med, men også en trættekær præst. Denne dom har pastor Kjer, Løsning-Korning, fået af sin eftertid. Præstehistorikeren Wiberg skriver om Kjer, der var sogneprest til Løsning og Korning 1801-19, at han i Korning havde forargelige stridigheder med menigheden. Utvivlsomt har denne mand sin andel af skylden for, at katekismestriden i Korning blev så bitter, som den blev.

Det ovenstående må med for til fulde at forstå bevægelsen. Tryk avler modtryk. Den væsentlige årsag til, at De stærke Jyder isolerede sig og blev til et særligt samfund i vor kirke uden videre kontakt med den øvrige gudelige forsamlingsbevægelse, må da også søges i den kendsgerning, at den forfølgelse, de følte sig udsat for fra myndighedernes side, gav dem en forkærlighed for de gamle bøger, så de næsten følte, at deres tro afhæng af disse bøger.

Peder Frandsen og Ølholmerne.

Som De stærke Jyders åndelige fader må regnes Peder Frandsen (1734-1810). Han var født i Tyrsting sogn i 1734 og var søn af en fæstebonde. Han blev vakt under sin ryttertjeneste i Randers, og efter hans eget udsagn er hans omvendelse sket ca. 1774. Efter soldatertiden fik han, der fra fødslen af var stavnsbunden, et fripas, og i de følgende år var han tjenestekarl i forskellige sogne på Horsens- og Vejle-egnen. Mange steder mærkedes hans virke, men især i Ølholm i Langskov sogn, hvor han i flere år tjente i »Bundgård«. Peder Frandsen døde i Uldum 1810. Han var ugift.

Mathias Nielsen (1773-1827) fra »Bundgård«, der i 1802 kom til »Ikjærgård« i Rårup, og formodentlig også Hans Nielsen Smed (1771-1842) i Korning blev vakt ved hans forkyndelse. Her møder vi de to mænd, som senere stod som ledere af De stærke Jyder.

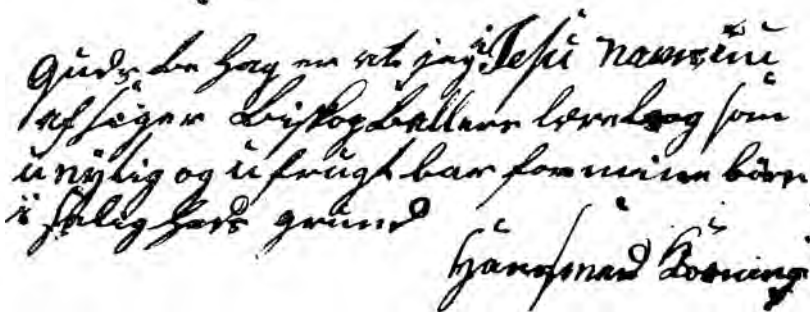
Peder Frandsen var bodsprædikant af den gamle pietistiske type. Han var pågående i sin forkyndelse og ivrig for at få lejlighed til religiøse samtaler med folk, og han fik disciple i flere sogne.

Senere blev Peter Larsen Skræppenborg fast gæst på egnen, bl. a. i den gård i Ølholm, hvor Peder Frandsen tidligere havde tjent, og dermed har vi baggrunden for oprettelse af en grundtvigsk folkehøjskole i Uldum.

Peder Laursen og kampen mod rationalismen.

Også i Bjerre-Hatting herreder var vækkelsen i gang før 1800. Allerede i 1797 kunne Peder Frandsen samles hos smeden Hans Nielsen i Korning med en kreds af mennesker, der var genfødte, fortæller han. Ifølge en tradition i Hans Nielsens slægt var det en karl fra Vrønding, der var årsag til smedens vækkelse. Der er vel ingen tvivl om, at denne karl har været Peder Frandsen.

I Rårup var gårdmand Peder Laursen (1763-1835) på gården »Fredensbjerg« på Nøttrup mark i mange år

Quid, da for mig en set, jeg i Jesu navne
af sig en Ligt og ballen levende som
i nøjlig og i frugt bar som min børn
i fulig for givend
Gårdmand Booring

Hans Nielsen Smeds
erklæring
19. november 1811,
hvormed han tager
afstand
fra Balles lærebog.

Ved Hans Niensens ejendom i Korning lidt nord for Korning kirke rejste hans slægt i 1957 denne sten til minde om denne troskæmpe.

de vaktes leder. Han er formodentlig blevet vakt i 1789, »uden hjælp af læreembedet«, og d.v.s. det var ikke ved præsternes forkyndelse. Han må være vækkelsens førstegrøde i Bjerre herred. Peder Laursen var en meget intelligent og efter sin tid meget oplyst bonde, og han var en udpræget selvstændig natur. Han fik ved læsning et godt kendskab til både herrnhutismen og haugianismen (den samtidige vækkelsesbevægelse i Norge), men tog afstand fra begge retninger og indtog sit eget lutherske standpunkt.

I Bjerre herred begyndte de vaktes opposition mod Balles lærebog (fra 1791) meget tidlig. Provst Brøchner har fortalt, at en dreng, Jens Frederiksen, som han konfirmerede i 1799, året efter havde gjort indsigelser mod lærebogen. Denne Jens Frederiksen (1783–1838) var senere bogbinder i Skanderborg og ivrig haugianer. Og både i Rårup og i nabosognet Nebsager blev der »sangerkrige«, fordi de vakte modsatte sig indførelsen af evangelisk kristelig salmebog (fra 1798). De fik lov at beholde Kingos salmebog.

Striden blandt de vakte.

I vækkelsens første år stod de vakte på Horsens-egnen som en enhed. Kredsen var ikke større, end at de enkelte kendte hinanden, og vækkelsen var iøvrigt mest udbredt i sognene Rårup og Korning og pastoratet Uldum-Langskov. De vakte samlede i hinandens hjem til opbyggelige møder. Ved disse sammenkomster, der ofte foregik søndag eftermiddag, blev der læst en prædiken af Luther eller Brochmand eller læst op af Johan Arnd's Den sande Kristendom, og der blev sunget af Kingos og Brorsons salmebøger.

Nordmanden Hans Nielsen Hauges besøg på egnen i 1804 bragte imidlertid uenighed i kredsen. Peder Laursen fandt ikke Hauges forkyndelse evangelisk nok – han kalder den for en ufrugtbar og trælbåren lov- og gernings lærdom – mens andre af de vakte følte sig tiltrukket af den.

Nogle år senere opstod der endvidere sværmeri

blandt de vakte. Tre kvinder påberåbte sig guddommelige åbenbaringer og tiltog sig på den måde magt over de andre. Dette i forbindelse med den tidligere uenighed bevirkede en splittelse af kredsen. Peder Laursen og hans meningsfæller skilte sig efterhånden ud fra de andre, og det var egentlig uheldigt, for Peder Laursen var så absolut den bedst begavede og den mest frisindede af de vakte og den, der bedst egnede sig som leder. Fra nu af udviklede de to grupper sig i hver sin retning, og i virkeligheden oplever vi vel her den samme deling som i den gudelige forsamlingsbevægelse et slægtled senere.

Katekismestriden.

De vaktes største vanskelighed begyndte dog først, da de fik skolepligtige børn. Deres samvittighed kunne ikke bære, at børnene skulle tvinges til at oplæres i det, de kaldte for den nye lærdom, den rationalistiske kri-

Korning kirke.

stendom. Det var deres faste overbevisning, at denne nye lærdom var en fordømmelig lære, og som Luther mente de, at det ikke er rådeligt eller ufarligt at handle imod sin samvittighed.

Deres hovedanke mod Balles lærebog var, at den forkyndte, at vi ved vor dyd og gode gerninger skal forhverve os Guds nåde og venskab. Herimod hævdede de, at Guds ord og egen erfaring viser, at vi slet intet kan gøre til at blive salig, thi den menneskelige natur er ved syndefaldet blevet helt fordærvet; men Gud har gjort os salige af blot nåde for hans søns skyld. Ligeledes sagde de, at skriften og Luther advarer os imod Djævelens fristelser, men Balles lærebog tier dermed, som om Djævelen slet ikke var til.

De vakte rører her ved noget af det, der var svagheden i den rationalistiske kristentro, og vi kan ikke være i tvivl om, at de havde set det uevangeliske i denne retnings kristendom. De vakte havde en langt dybere opfattelse af menneskets radikale syndighed, end det var almindeligt på den tid, derfor blev det også dybere sandhed for dem, at vi retfærdiggøres af nåde ved tro på Kristus, og at Guds ånd alene må skabe det nye liv.

Det lykkedes Peder Laursen ved ansøgning til kancelliet at få tilladelse til at lade sine to sønner konfirmere efter Luthers katekismus og Pontoppidans Forklaring.

Det samme var nær lykkedes for Hans Nielsen Smed i Korning, da han et par år tidligere søgte om det samme for sin ældste søn Peder. Tilladelsen forelå fra kancelliet, men pastor Kjer i Løsning modsatte sig, at Pontoppidans Forklaring igen skulle i brug. Resultatet blev, at kancelliet billigede, at Peder blev konfirmeret alene efter Luthers katekismus.

Imidlertid var retssagen mod de vakte da i fuld gang. Hans Nielsen havde allerede i 1811 skriftlig frasagt sig Balles lærebog, og i 1813 gentager han, at han ikke med frelst samvittighed kan antage Balles lærebog. Da børnene ikke fik lov til at komme i skole med Pontoppidans Forklaring alene, holdt de vakte dem borte fra skolen og underviste dem hjemme. De blev da efter kancelliets ordre mulkteret med fire skilling daglig for hvert barn, der udeblev fra skolen.

De vakte betalte mulkterne, så længe de kunne, og blev derefter pantet for pengene. De blev efterhånden ganske forarmede, men da sognefogden i Korning, der var Hans Nielsens nabo, søgte at få denne til at se det ufornuftige i deres fremfærd, sagde Hans Nielsen til ham: »Du tænker ikke på, at alt det, du tager fra mig, det sætter jeg på rente hos vor Herre, det vil give gode renter til mine børn. Hvad mener du, når de skal have hovedsummen.«

De vantes bysbørn fik med tiden medlidenhed med dem, selv om de ikke delte deres anskuelser, og det blev

efterhånden umuligt for sognefogden at skaffe de to vidner, der skulle bistå ham ved udpantningsforretningerne. I ét tilfælde måtte to nabosognefogder med som vidner. Og når de udpantede effekter skulle sælges ved auktion, nægtede bymændene i Korning at byde på dem. De måtte da sælges ved auktion i andre sogne. Det var almuens sympatitilkendegivelse over for de mennesker, der intet ondt havde gjort, men kun kæmpede for samvittighedsfrihed.

Retssagen stod på i seks år og gik gennem alle tre retsinstanser. Højesteretsdommen faldt den 28. juli 1817. Hans Nielsen Smed blev dømt til arbejde i Viborg tugthus i et år, mens fem andre blev idømt nogle dages arrest.

Men de vantes problem var ikke løst dermed. Der var flere af deres børn, der ikke var konfirmeret, skønt de var over den sædvanlige konfirmationsalder. Straks efter at Hans Nielsen i 1818 var kommet ud af fængslet, rejste han sammen med en trosfælle, husmand Therkel Pedersen, Korning, til København for at søge audiens hos kongen. De fik foretræde for kong Frederik den Sjette og bagefter havde de en samtale med hofpræst Liebenberg. I deres skriftlige ansøgning til kongen om tilladelse til at få deres børn konfirmeret efter Pontoppidans Forklaring, gør de opmærksom på, at de hele tiden har undervist børnene hjemme, at de i syv år er nægtet alterets sakramente, og at de er blevet pantet for flere hundrede rigsdaler. Til sidst anmoder de om en undersøgelse af deres forhold for at få konstateret, »om vi er vildfarende eller sande lutherske kristne«.

Kancelliets svar på de vantes ansøgning blev et afslag, og omtrent samtidig, den 4. november 1818, kom en kongelig resolution, der bestemte, at otte børn fra fire hjem skulle fratages forældrene og sættes i pleje, for at de kunne undervises i de anordnede lærebøger. Det voldte dog vanskeligheder at få dette ordnet, og inden sagen blev gennemført, var en ny præst i Rårup, konsistorialråd Bechmann (præst i Rårup 1819-36), gået ind på at konfirmere børnene. Under vacancen i Løsning-Korning i 1819 havde de vakte anmodet Bechmann om at antage børnene til konfirmation, og Bechmann havde lovet dem at bruge Pontoppidans Forklaring ved siden af Balles lærebog. Denne kompromisløsning billigede kancelliet, og sagen var dermed ordnet, uden at der var anvendt tvang over for forældrene.

Forbundsdokumentet af 1824.

Et afgørende årstal i De stærke Jyders historie er 1824. Da de vakte nu i princippet havde sejret og havde opnået at få deres børn konfirmeret efter (eller med hensyntagen til) Pontoppidans Forklaring, ville de søge at sikre den sande lutherske lære for eftertiden og efterslægten. Den 13. juni 1824 indgik nogle familier et for-

Kingos Salmebog, 1812-udgaven, som »de stærke« brugte i de første år. Siden, da den gik af brug i det øvrige land, lod de den selv genoptrykke.

Den forordnede
Nye Kirke-

Psalme-Bog,

efter

Hans Kongel. Majest.

Allernaadigste Befaling,

af de fornemste Geistlige i Kiøbenhavn,
til Guds-Tjeneste paa Søndagene, Fes-
terne, Bøddagene, og til anden gu-
delig Brug i Kirken udi Danmark
og Norge, af gamle aanderige Sange
sidentlig indrettet, og stitteligen igiens-
nemset, og med mange nye Psal-
mer forbedret,

og itigemaade efter

Kongel. Befaling

til Trykken befordret

af

Th. Kingo, Doct.

Biskop udi Syens Stift.

Kiøbenhavn, 1812.

Trykt og saltes hos Sebastian Popp,
boende paa Nøstergade No. 72.

bund med hinanden, hvorefter de forpligtede sig til at forblive ved Guds rene ord og Luthers lære. Det var kun en lille forsamling, vel ca. 20 mennesker, der på ovennævnte dato underskrev dette »Forbundsdokument«, og dog har dette dokument haft en vældig betydning for bevægelsens fremtid. For det første blev vækkelsen dermed til en ortodoks retning inden for kirke. Dernæst bandt dette dokument indirekte bevægelsens folk til ud i en ubestemt fremtid at bruge de to omstridte bøger: Kingos salmebog og Pontoppidans Forklaring. Dokumentet nævner ikke de to bøger; det

læremæssige indhold er så ganske tydeligt retfærdiggørelsen ved troen alene, men denne lære var for De stærke indeholdt i de to bøger og Luthers skrifter. At opgave det, fædrene havde stridt og lidt for, og som de havde forpligtet eftertiden på, ville for mange være helligbrøde, som de ikke kunne bære.

De første underskrivere var fra Korning og Rårup sogne og en enkelt fra Lundum. Men i løbet af en del år voksede kredsen betydelig. Senere afskrifter af »Forbundsdokumentet« indeholder navne på indtil 90 personer, og nu hovedsagelig fra Øster Snede sogn.

Dermed er bevægelsens omfang dog ikke bestemt. Disse 90 er kun en lille del af dem, der sluttede sig til bevægelsen i dens storhedsperiode. Dette dokument har således haft betydning langt ud over den lille kreds af underskrivere, og det har været en medvirkende årsag til, at bevægelsen holdt sig så længe.

Katekismestriden i Øster Snede sogn.

Som det fremgår af det ovennævnte, flyttede bevægelsens tyngdepunkt i årene efter 1824 til Øster Snede sogn. I 1831 blev Mads Andersen (en af underskriverne af »Forbundsdokumentet») gårdmand i Gl. Sole, og allerede samme år protesterede han imod, at børnene i skolen skulle lære Thonboes bibelhistorie og Balles lærebog.

De vakte sendte deres børn i skole med andre bøger, men blev alligevel mulkteret, som om de ikke havde

været i skole. Og i henved syv år udholdt de udpantningerne, indtil mulkteringerne ophørte i 1837 på foranledning af kapellan Grauer i Ø. Snede. Men børnene kunne nu heller ikke blive konfirmerede. Flere ansøgninger blev i disse år indsendt til kongen, og alle De stærke står bag dem. En bønsskrivelse til herredsfogden i 1837 har således 42 underskrifter af vakte fra otte sogne.

Myndighedernes behandling af sagen er nu helt anderledes frisindet end i årene 1810–20. Biskop Tage Müller, Ribe, foreslår således, at nogle præster, som dertil er villige, skal autoriseres til at undervise de opvakte børn efter Pontoppidans Forklaring, således at de vakte kan få deres børn konfirmeret uden samvittighedsskrupler.

Og den 15. januar 1839 kom der en kongelig resolution, der gav de vakte tilladelse til selv at drage omsorg for deres børns undervisning, derunder også at bruge Pontoppidans Forklaring. Og i den følgende vinter blev børnene konfirmeret.

Dermed var katekismestriden endt, og De stærke oprettede snart de første privatskoler i Glattrup, Korning og i Ø. Snede sogn. Mads Andersen blev lærer for de vantes børn i Gl. Sole. Han begyndte med ni børn, og efter syv års forløb havde han 90. Det viser noget om den kraft, hvormed bevægelsen nu udviklede sig.

Allerede i 1845 var De stærke kommet i flertal i sogneforstanderskabet i Ø. Snede, og de følte sig nu ansvarlige også for sognets kommuneskoler. Det gav sig udslag på den måde, at de borttog fra skolerne de bøger, som de ikke kunne godkende, og indsatte andre i stedet. For deres selvrådige handling blev de dømt til bøder og erstatning.

De stærkes kristendom var ret mørk. Et af deres hoveddogmer var Paulus' ord om, at vi skal arbejde på vore sjæles frelse med frygt og bæven. Dette bevirkede en troens uro, som andre troende på den tid ikke rigtigt forstod. Iøvrigt var deres lære en blanding af lutherdom og Pontoppidans pietisme. Som tiden gik, blev Pontoppidans Forklaring mere og mere den bog, som prægede De stærke – på bekostning af gedigne lutherske tanker.

De stærkes daglige liv blev derved omgærdet af de talrige forbud om ganske uvæsentlige ting. Og mere og mere afsondrede de sig fra det verdslige liv. Men når

Erik Pontoppidans forklaring til Luthers lille Katekismus, 1801-udgaven, som De stærke Jyder brugte. Da den gik af brug i det øvrige land, lod de den selv udgive i Horsens, og endnu i dag oplærer De stærke Jyder efterkommere deres børn efter denne bog.

Øster Snede kirke.
Her synger De stærke Jyder endnu
den dag i dag efter
Kingos salmebog, som dermed har
været i brug her i 250 år.

let gjaldt, kunne disse mennesker dog se bort fra alt
let uvæsentlige og fortrøste sig til nåden alene.

Tiden efter 1900.

Omkring 1900 var De stærke Jyder meget afvisende
over for Indre Mission, som dog ellers er den retning,
bevægelsen er mest åndsbeslægtet med. Dette har i de
senere år ændret sig meget. De to grupper står nu på
od fod med hinanden, og mange af De stærke føler

sig nu nærmest hørende til Indre Mission; men mange
tanker og mange former, som var typiske for den gamle
bevægelse, lever videre og vil gøre det i generationer
fremover. Og der er ingen tvivl om, at de gamle tradi-
tioner og den store religiøse interesse fortsat vil præge
disse sogne.

H. Hegnevad.

Åakrale kunstschatte fra Limoges

fortsat fra side 88

indsplader, prydede med fremstillinger af Kri-
tus på korset og Kristus i sin herlighed, hvoraf
to hidrører fra Island, og en bogbindsplade som
nuseet har fået fra Fyn. Fra Fyns hovedstad
tammer også et ganske ejendommeligt Limoges-
arbejde i Nationalmuseet, en due, der i sin tid
er hængt over hovedalteret i St. Knuds kirke.
Duen har ikke blot – som så mange andre bil-
edlige duefremstillinger anbragt over prædike-
tole fra renæssancen – været et symbol på Hel-
igånden. Den har også tjent som hostiegemme.
Undersøger man Limoges-duen nøjere, viser det
sig nemlig, at der på ryggen af den findes et
lille låg, der dækker over en fin lille gylden rede
ormet som et gemmested for det indviede brød.

O vanitas vanitatum! udbrød Bernhard af
Clairvaux. Ord der gav genlyd op gennem tiden,
g som også blev udslynget af reformationstidens
illedstormere. Men middelalderens kunstnere
g kunsthåndværkere havde nu en anden idé

med deres arbejde end blot dette at skabe noget
skønt og farvestrålende. Også de arbejdede som
de gamle stenmestre og billedsnidere med en så-
dan iver efter at nå det overordentlige, fordi de
ikke blot følte, at det gjaldt deres ære som gode
håndværkere og gode kunstnere, men også fordi
de var overbevist om, at de stod i en højerets tje-
neste. Samtidig med at Bernhard af Clairvaux
udslyngede sine tordnende og fordømmende ord
– og forresten også i tiden derefter, når for-
dømmelsens ord har lydt over den kunstneriske
pragtudfoldelse i hin tids kirker – har man med
ligeså stor ret kunnet hævde sandheden i ordene:
Til Guds ære. Det var i denne ånd de gamle ar-
bejdede ... sikkert også mange af de håndvær-
kere, der var knyttet til virksomheden i en by
som Limoges, hvis emaillearbejder dog i høj grad
vidner ikke blot om, hvor dygtigt man dengang
arbejdede men også om den alvor, hvormed man
tog opgaverne op.

Emil H. Hansen

ikke an herhjemme, hvad der kan skyldes dets meget udprægede engelske form, som det næppe lykkedes skuespillerne på Det kongelige at yde fuld retfærdighed. Det sidste af Eliots dramaer »The Confidential Clerk« må jeg blankt indrømme, at jeg ikke kender. Men det gælder om alle Eliots dramaer, at de er poetiske dramaer, at de er meget bevidst udarbejdede i deres form, og at de bærer mærket af deres forfatters intelligens, men også bevæges af hans menneskelige meddelagtighed.

Vi mangler nu at sige lidt om Eliot som kritiker. Muligvis ligger hans største betydning på dette område, men ét er givet, at der er den nøjeste sammenhæng mellem Eliot som digter og Eliot som kritiker. Og det er for øvrigt en sjælden kombination, selv om han har berømte forgængere i engelsk litteratur. Han har skrevet essays om Dante og Shakespeare, men hans egentlige indsats ligger vel i selve hans opgør med det nittende århundrede og i hans forsøg på at gennemanalysere tidens mangler og som baggrund for sin kunst finde et socialt, politisk og religiøst stade. Han var vokset op i Amerika i puritansk livsanskuelse, og Bjørn Poulsen siger i en indledning til en dansk udgave af nogle af Eliots essays: »Skulle man kort formulere Eliots puritanske arv, så er det dette lidenskabelige behov for moralsk disciplin og denne dybe adskillelse mellem tanke og følelse. Tanken er for ham organet for menneskets moralske orientering, følelsen organet for dets medfødte ufuldkommenhed. Men samtidig har han stærkere end de fleste betonet kunstens emotionelle karakter.« Eliot kæmper som kritiker for vestens kultur og ser dens redning i et kristent samfund, men der er snarere en ærlig kampglæde at spore hos ham end en resignation. Kristendommen er ikke kulturens redningsplanke, men menneskets eksistensform. Det præger Eliot, at hans oprindelse er puritansk og hans kirkelige stade grundfæstes i den anglikanske kirke. Hans medfødte liberalisme hindrer ham i at blive konservativt reaktionær, hans sociale forståelse slår ofte igennem. Selv om han er anglikaner og royalist og svoren tilhænger af klassisk dannelse, bevarer han sin fribårne mening om menneskelivets kår.

Umiddelbart før den anden verdenskrig udbrød udgav han »The Idea of a Christian Society« hvori han bekender sig til troen på en kristen universalisme som den eneste mulighed i mod vægt mod diktaturet.

Hvad Eliot mener i dag, er jeg ikke i stand til at sige, men selv om hans livsindsats ligger mellem de to krige, så kan man vel sige, at den anden verdenskrig ikke har skabt nye livsvilkår for mennesker, men på en egen hårdhændet måde har understreget virkningen af den første. Derfor er der grund til at tro, at Eliot har noget at sige os i dag, selv om jeg godt ved, at også litteratur-bevægelser rider hurtigt, og nye tider kræver nye mænd. I hvert fald er det hævet over enhver tvivl, at Eliot hører til vort århundredes store kritikere og digtere. Han har også dannet skole og på sit forlag ført digtere og kritikere frem, som tæller med. Herhjemme vil jeg mene, at hans påvirkning kan spores i ikke helt lidt af den poesi og kritik, som fremførtes af Heretica-kredsen, ligesom Finn Methling i a beskedenhed kan siges at have lært af Eliot. Hans mest talentfulde discipel i Norden er sikkert Olov Hartman, hvis små kirkespil på sit vis kan konkurrere med Eliot både i poesi, utilgængelighed i populær forstand, benyttelse af citater og kristelig etisk holdning. Hartman ligner også Eliot deri, at han forener kritikerens og digterens opgaver.

LITTERATURHENVISNINGER:

På dansk foreligger Eliots digte og »The Cocktail Party« i oversættelse ved Kai Friis Møller. »The Murder in the Cathedral« i min oversættelse (udsolgt). Eliots essays i Hasselbalchs kulturbibliotek, bind 49 samt »En kristen samfundside« i Bjørn Poulsens oversættelse på Wivels forlag. 1948 kom der på Arne Sørensens forlag en lille bog, der hedder »Engelsk åndslig omkring den anden verdenskrig« og heri foreligger oversættelse et essay om Eliot af Norman Nicholson.

På Bonniers forlag er Eliots digte kommet i udval og med et par meget orienterende indledninger af Ronald Botral og Erik Mesterton. Ligeledes foreligger på Bonniers forlag en essaysamling af Artur Lundquist »Ikarus flykt«, som rummer en fortrinlig afhandling om Eliot.

Endelig henviser jeg til en ganske lille bog af Eliot selv: T. S. Eliot: »Poetry and Drama«. N. J. R.

Det anglikanske fællesskab er verdensomspændt. Ved Lambeth-konferencen i 1958 stævnedes over 300 biskopper fra hele kloden sammen i London og holdt deres indtog ved åbningsgudstjenesten i festlig procession.

DEN ANGLIKANSKE KIRKE

AF SVEND BORREGAARD

ANGLIKANSK betyder egentlig blot engelsk i al almindelighed. Men i tidens løb har ordet fået en ganske særlig klang, så at man nu kun bruger det i forbindelse med Englands statskirke og dens datterkirker ud over jorden.

Den anglikanske kirke er et af kirkehistoriens ejendommeligste fænomener. I selve England er den statskirke, men den har aldrig nogensinde omfattet hele befolkningen. I øjeblikket er det

næppe mere end halvdelen af englænderne, der er anglikanere, medens den anden halvdel hører dels til den romersk-katolske kirke, dels til en lang række frikirker af reformert type. Lutheranere findes praktisk talt ikke i England.

Den anglikanske kirke har imidlertid tilhængere i millionvis uden for England – i Wales, Skotland, Irland og overalt i det britiske stats-samfund samt i de Forenede Stater. Alle disse

steder er den anglikanske kirke ikke statskirke, men organiseret som en lang række selvstændige »kirkeprovinser«, der er ganske uafhængige af Englands kirke, men bundet sammen med den ved den fælles kirkelige arv.

Der eksisterer ingen statistik over, hvor mange anglikanere der findes, hvorfor alle tal-angivelser hviler på et skøn. Antagelig er der op imod 30 millioner anglikanere ialt.

Få kirkesamfund frembyder et så broget billede som den anglikanske kirke. I *kirkeforfatningen* og i bispembedets stilling samt i *gudstjenestelivet* er en del af det middelalderligt katolske bevaret – og endnu mere er genindført i det sidste hundrede år. I *læren* derimod står den anglikanske kirkes officielle bekendelsesskrift, de berømte 39 artikler, på mange punkter meget nærmere ved Zwingli og Calvin end ved Luther. Men disse 39 artikler får rigtignok en meget forskellig udlægning: De »lavkirkelige«, der ynder at kalde sig protestanter, understreger den reformerte linie; medens de »højkirkelige«, der energisk kalder sig katolikker, er stærkt påvirket af den romersk-katolske kirke. De »bredkirkelige« har i højere grad end de to andre retninger været åbne for luthersk indflydelse. Men i virkeligheden spiller det læremæssige en forbløffende ringe rolle i den anglikanske kirke. En tysk luthersk biskop fortalte for nogle år siden om, hvilken forvirring det frembragte på en luthersk-anglikansk teologkonference, at tyskerne til stadighed henholdt sig til anglikanernes 39 artikler, som anglikanerne selv knap kunne huske indholdet af.

Baggrunden for dette brogede billede er den engelske reformationens historie. Den begyndte med, at Henrik VIII i 1534 gjorde sig selv til »kirkens jordiske overhoved«, en titel selv i Danmark end ikke enevoldskongerne vovede at

Den anglikanske kirkes gudstjenstlige pragt kulminerer ved Lambeth-konferencerne hvert tiende år. Dette billede stammer fra den nadvergudstjeneste i Westminster Abbey, der afsluttede Lambeth-konferencen i 1958.

Den anglikanske kirkes gamle traditioner hindrer ikke kirkens kunstnere i at gå nye veje. Her ses Jacob Epsteins »Majestas« i forsølvet aluminium. Den hviler på en bue højt over hovedskeibet i Llandaffs domkirke i Wales, der nu er blevet restaureret efter tyske bombeangreb i 1941.

tiltage sig. Læremæssigt var Henrik VIII ikke særligt reformatorisk indstillet; men under hans efterfølger fik calvinismen indpas i landet. Derefter fulgte Maria den Blodiges forsøg på at genindføre katolicismen med magt. Så gennemførte Elisabeth I reformationen – ligeså med magt. I det 17. århundrede fulgte Cromwells forsøg på at gøre England helt protestantisk – væk med biskopper, altre og billeder! – og Stuarternes anstrengelser for at gøre landet katolsk, ja romersk-katolsk. Mange af de gamle kirkelige skikke gik i tidens løb helt af brug. En overgang har den anglikanske kirke været mere »lavkirkelig« end den danske kirke nogensinde har

været, og der er endnu anglikanere, der ser på alterlys og krucifixer med skepsis. Men i forrige århundrede kom den mægtige anglokatolske vækkelse, der fik hele det åndelige liv i den anglikanske kirke til at tage et vældigt opsving, og som den dag i dag er rygraden i den anglikanske kirke. Men man kommer ikke uden om,

at denne bevægelse i rigelig høj grad har bygget på efterligning af fransk, spansk og italiensk katolicisme. Dette har bragt dens yderligtgående folk i en besynderlig knibe i de senere år, hvor romerkirken har gennemført en mængde reformer, der har bragt den nærmere til den almindelige anglikanske (og den lutherske) kirke.

Ud af Church of England's blodige og omtumlede historie voksede to »ting«, som har givet den anglikanske kirke dens særpræg, og som har gjort, at den trods alt ikke er faldet fra hinanden.

Bag processionskrucifixet går den anglikanske kirkes primas, ærkebiskoppen af Canterbury, dr. Geoffrey Fisher i sit fulde skrud. – Vi lader ham skæve hen til

Den ene »ting« er den engelske alterbog, *Book of Common Prayer*. Medens man i de lutherske kirker, som f. eks. i Danmark, kun langsomt og gradvis ændrede i de overleverede gudstjenesteformer, fik man i England den reformatoriske liturgi næsten med ét slag. Denne bratte overgang er sikkert en af årsagerne til, at den engelske reformation blev så blodig. *Common Prayer Book* er væsentligt et værk af en enkelt mand, ærkebiskop Cranmer, der som løn for sit store arbejde blev levende brændt i 1556, da Maria den Blodige genindførte den romerske katolicisme. Cranmer var en fremragende stilist, der formåede at forme det engelske sprog på en måde, der på en gang var naturlig og værdig, hvilket var en væsentlig årsag til, at de bønner og formularer, han skrev, igennem århundreder bevarede deres livskraft. Hans alterbog, der vel nok var den eneste virkeligt helstøbte liturgiske ordning fra reformationstiden, bygger i *formen* på de gammelkirkelige ritualer, således at den liturgiske vekselsang og kirkeåret med dets faste tekster og bønner er bibeholdt. Men i sit hjerte var Cranmer Zwinglis mand, hvilket satte sit præg på *indholdet* af adskillige af bogens bønner og liturgiske direktiver. Cranmer fulgte bl. a. de reformerte deri, at han ikke tillod det, som vi kalder salmesang. Digternes salmer var menneskeord, der ikke måtte lyde ved menighedens gudstjeneste. Først i nyere tid er man begyndt at synge salmer ved den anglikanske gudstjeneste, men salmerne indgår ikke som organiske led i gudstjenesten på samme måde som hos os. Til gengæld har *bibellæsningen* spillet en stor rolle i den anglikanske gudstjeneste. Man har i England bevaret tidebønnen i levende brug siden reformationen. I både morgen- og aften-tidebønnen læses der et helt kapitel af det Gamle

og et af det Nye Testamente, og man *synger Davids salmer*. Dette har medført et bibelkendskab, der har præget hele den angelsaksiske kultur. Desuden går der – ikke mindst på grund af den udstrakte brug af Davids salmer – en strøm af tilbedelse og lovsang gennem den anglikanske gudstjeneste. Og den højkirkelige vækkelse har medført, at altre med crucifix og alterlys er kommet igen i mange anglikanske kirker.

I de fleste sognekirker holdes der nu mindst én daglig gudstjeneste, i reglen i en meget enkel form, uden orgel og sang. Menighedens medvirkning sikres, og den liturgiske form bevares, derved at vekselsangen er erstattet med veksellæsning. Medens de lutherske kirker fik de daglige hverdagsgudstjenester kvalt ved at holde på den højtideligt sungne form, som man i det lange løb ikke magtede at gennemføre, har den enkle læste gudstjeneste i høj grad bidraget til at holde den anglikanske liturgi levende.

I domkirkerne i England er der normalt tre daglige gudstjenester, der selv på hverdage ofte

... Englands anden anglikanske ærkebiskop, dr. Michael Ramsey, der har sit sæde i York og som her ses i samtale med den ledende biskop over den anglikanske kirke i Japan, dr. Michael Yashiro.

Til præstens daglige arbejde hører ikke mindst busbesøg.

udføres med stor musikalsk og ceremoniel pragt.

Men den liturgiske fornyelse i løbet af det sidste århundrede har også medført uendelig megen strid, og en liturgisk forvirring, der ikke har sin lige i noget andet land. Alligevel er det Common Prayer Book, der holder sammen på det hele, blot fortolket på vidt forskellig måde. En stærkt medvirkende årsag til forvirringen er, at den anglikanske kirke i den grad er statskirke, at parlamentet, der for en stor del består af ikke-anglikanere, fuldstændigt har kunnet blokere enhver udvej for at få en officiel revision af Common Prayer Book.

Den anden »ting«, som har givet den anglikanske kirke dens særpræg, er *bispeembedet*, der spiller en større rolle end i noget andet kirkesamfund. Den engelske kirkes lovgivende forsamling (hvis love dog skal godkendes af parlamentet og dronningen) Church Assembly, har tre »huse«, der består af henholdsvis lægfolk, præster og biskopper. 26 af biskopperne har på embeds vegne sæde i parlamentets overhus. Ærkebiskoppen af Canterbury følger i rang lige efter dronningen – og så sent som i 1936 har

Anglikansk hverdag: I selskab med en slidt køkkenstol og et par mælkeflasker velsigner præsten en lille families nye hjem, før der flyttes ind.

ærkebiskoppen kunnet få en konge fjernet, fordi han ved at ægte en fraskilt kvinde overtrådte den anglikanske kirkes overordentlige strenge ægteskabslove. Ærkebiskoppen har dog kun direkte myndighed i selve England, idet de andre anglikanske kirkeprovinser er selvstændige. Men ærkebiskoppen står alligevel som symbol på den anglikanske kirkes enhed, og hvert tiende år – sidst i fjor – samles de mange hundrede anglikanske biskopper fra hele verden i Canterbury-ærkebispens gamle borg Lambeth i London.

Den anglikanske kirke driver både uniformeret og civilt børnearbejde. – Og allerede i en ung alder lærer de små, hvad en bedeskammel bruges til.

Den anglikanske kirke har i større udstrækning end den danske beholdt de gamle kirkelige kapitaler og jordejendomme. Til gengæld får den ikke økonomisk støtte af staten. Derfor er præstelønningerne nu lave, og mange steder har man måttet opgive de gamle bispeslotte eller omdanne dem til kontorer og mødelokaler. Men kirkens finanskomité har i de senere år med stor dygtighed rationaliseret de kirkelige midlers anbringelse, så at de nu giver langt større udbytte end før.

Som følge af de økonomiske vanskeligheder og den for ringe tilgang af unge præster har man i stor udstrækning måttet gå over til at lave flersogns-pastorater, et tidligere i England næsten ukendt fænomen.

I en lang række sogne opretholdes særlige kirkelige skoler. Statens nye krav til skolebygningerne og undervisningsmateriellet har gjort det meget vanskeligt at bevare disse skoler, selv om der nu kan fås statstilskud til dem på visse betingelser. Det er disse kirke-skoler, der er baggrunden for, at kirken opretholder en lang række lærerseminarier, der uddanner 25 pct. af alle engelske folkeskolelærere.

Unge fra »The Church Army« drager en sommerdag på evangelisationsrejse til et badested.

*Ved den anglikanske
gudstjeneste står
menigheden op under
salmesangen.
To af dens lægfolk
indsamler dagens
kollekt på særlige
bakker, der
bagefter bringes op til
altret, hvor
præsten beder Gud
velsigne
menighedens gave.*

Inden for den økumeniske bevægelse har den anglikanske kirke altid spillet en meget stor rolle. En kirke, der inden for sine egne rammer tæller både »katolikker« og »protestanter«, har jo alle muligheder for at kunne formidle kontakten mellem trossamfund af meget forskellig art. Dens stilling som nationalkirke i et land med meget store religiøse mindretal – og samtidig som en verdensomspændende kirke – vejer til i samme retning. Men ikke mindst har de mange betydelige mænd, lægfolk og teologer, som fra anglikansk side er gået ind for fællesskabet mellem de kristne kirker, gjort, at anglikanismen har betydet ganske overordentlig meget for den økumeniske sag – selv om det specielt anglikanske syn på bispeembedet har medført visse vanskeligheder.

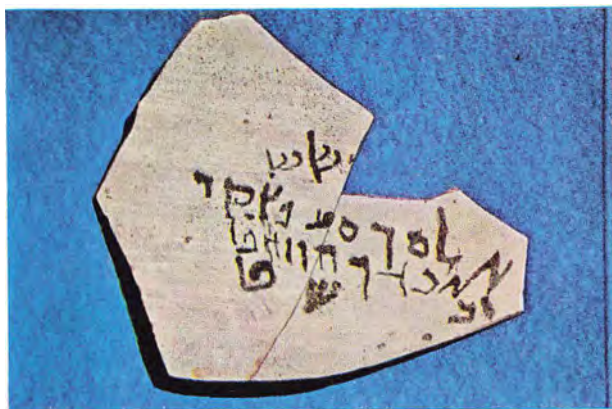
I 1956 sluttedes en aftale mellem den danske og den engelske kirke om, at anglikanere på rejse i Danmark må gå til alters her, ligesom vi må modtage nadveren i den anglikanske kirke i England, begge steder under forudsætning af den fungerende præsts villighed.

Til slut må det nævnes, at den nuværende ærkebiskop af Canterbury, dr. Fisher, også uden for England sikkert er en af nutidens mest omtalte og oftest citerede gejstlige. Han repræsenterer et nøgternt, centralt kirkeligt syn, og hans altid rammende og ofte vittige bemærkninger går jorden rundt i alle mulige aviser.

Arne Børregaard

Dødehavsteksterne og arkæologien

AF EDUARD NIELSEN

Potteskår med tekst.

DET SPØRGSMAÅL, som denne lille artikel handler om, har der allerede i den halve snes år, der er gået, siden den egentlige arkæologiske videnskab begyndte at give *sit* bidrag til opklaring af dødehavsteksternes mysterium, været skrevet ikke så lidt om. I det store og statelige værk, *Qumran Cave One*, 1955, der handler om teksterne fra den første hule, man fandt håndskrifter i («Muhammets hule»), er der en længere arkæologisk beskrivelse af hule 1, hvor især fundene af krukker, lamper og potteskår – det som fag-arkæologerne kalder for »keramikken« – diskuteres og bedømmes. Det hænger sammen med, at keramikken for nutidens arkæologer er noget af det materiale, der lettest og sikrest lader sig datere. Keramik er, som så meget andet i den menneskelige kultur (håndskrifttyper, klædedragt o. lign.) undergivet en udvikling, der afspejler de skiftende tiders og steders indflydelse, og det er i vore dage ikke

Qumran-tekst som den så ud på findestedet.

noget særsyn, at en trænet arkæolog, der får til opgave at datere et keramikfund, kan sige med nogenlunde sikkerhed, inden for hvilken periode på 50 år vedkommende krukke eller lampe stammer, især hvis krukken eller hvad det nu er, er hel, og arkæologen får nøjagtig besked om, hvor den er blevet fundet.

I sagen om håndskriftfundene fra nordvestkysten af Det døde Hav skete der nu yderligere det lykkelige, at man, trods en første skuffelse, tog fat på at udgrave en lille ruin, *Khirbet Qumran*, der ligger ca. 1 km syd for hule 1. Udgravningerne blev foretaget af staten Jordans antikvitetsvæsen i forbindelse med det franske (katolske) institut *École Biblique*, hvis leder, *Père de Vaux*, kom til at lede disse udgravninger. En officiel, endelig rapport om forløbet af disse udgravninger er endnu ikke kommet, men i sit tidsskrift *Revue Biblique* har *Père de Vaux* offentliggjort en række foreløbige udgravningsberetninger, og pressefotografer, journalister og videnskabsmænd fra hele verden har i de senere år aflagt stedet besøg og i ord og billeder meddelt deres læsere de indtryk, de har fået af stedet.

Det er mærkeligt med arkæologi og tekster! Vil man danne sig et omfattende og dybtgående indtryk af en svunden periode og den tids mennesker, hvordan de levede og hvad de levede for, må man have begge dele med, hvis ikke ens billede af fortiden skal blive ensidigt. Tænk hvad det betyder for os, når vi læser en mands erindringer, om han så i sit erindringsværk har indsat nogle fotografier, af sit barndomshjem, af sit arbejdssted, af sig selv og af dem, han havde mest at gøre med: så har vi i grunden foruden tekster (d. v. s. mandens egen skildring af hans livsforløb) også arkæologisk materiale, nemlig disse billeder, der på en helt anden måde end ord gør det, præsenterer os for det milieu, han voksede op i og levede i. Og ser vi f. eks. et barndomsbillede af manden sammen med hans forældre, gør vi os uvilkårligt tanker om, hvornår det billede egentlig er taget. For klædedragt og møbler siger os jo med det samme noget om

det spørgsmål, og så kigger vi efter i »teksten« for at se, om vi gennem forfatterens egne oplysninger eventuelt skulle få vor formodning bekræftet om, at det pågældende billede stammede f. eks. fra 1890'erne.

Lidt mere indviklet og kompliceret er nu ganske vist forholdet mellem dødehavsteksterne og »dødehavsarkæologien«. I en erindringsbog finder vi jo normalt både det »arkæologiske« og det »tekstmæssige« materiale samlet under eet, dertil hensigtsmæssigt ordnet, således at barndomsbillederne står først i bogen og de nyeste billeder sidst. Men hvad dødehavsteksterne og *Khirbet Qumran* angår, måtte det blive forskerens første opgave at undersøge, om der overhovedet var nogen som helst forbindelse mellem de tekster, man havde fundet i hule 1, og ruinen, der lå 1 km syd for hulen.

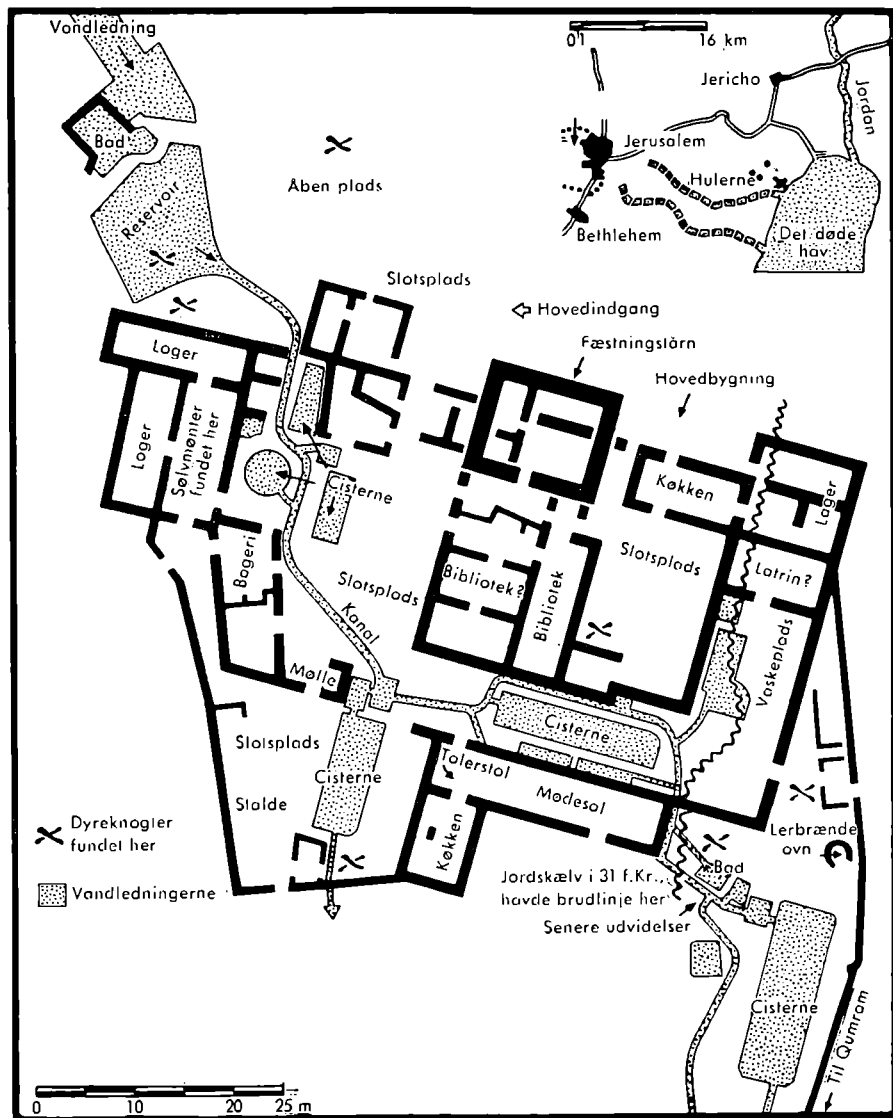
I hule 1 var der fundet nogle store cylinderformede krukker. Man havde ikke rigtig mødt den type før i Palæstina-arkæologien, så i begyndelsen var der megen diskussion om, hvorvidt disse krukker stammede fra sen-hellenistisk tid (2. årh. f. Kr. f.) eller fra romersk tid (1. årh. f. og 1.-2. årh. e. Kr. f.). Under udgravningerne af *ruinen* stødte man imidlertid på en krukke, der var af samme slags som dem fra hule 1, og så kunne man, på grund af den nære afstand mellem hule og ruin, betragte det for givet, at håndskriftkrukkerne, og hermed formodentlig også håndskrifterne selv, stod i forbindelse med de mennesker, der i sin tid havde opført, eller beboet, eller ialfald virket i de bygninger, hvis rester var *Khirbet Qumran*.

Nu var forbindelsen etableret. Hvilke konsekvenser fik det for tydningen af dødehavsteksterne, og hvilken rolle har teksterne spillet for den arkæologiske udforskning af ruinen?

Vi vil begynde med at besvare det første spørgsmål, udgravningernes betydning for tydningen af dødehavsteksterne.

Forud for udgravningerne havde der i den lærde verden raset en strid om de nyfundne håndskrifteres alder. De var fra Makkabæertiden, sagde de dristigste. Nej, de er langt snarere fra

Grundplan af Qumranbygningen. På kortskitsen i øverste højre hjørne er bygningen markeret med x.

tiden omkring Jerusalems fald, sagde andre. En stor gruppe af forskere mente, at den datering var udtryk for ren ønsketænkning, håndskrifterne var tidligst fra 3.-4. årh. e. Kr. f., måske snarere fra den begyndende middelalder; ja, en lille gruppe fastslog frimodigt, at man, ud fra hvad man hidtil vidste om jødedommen, simpelthen måtte regne håndskrifterne for falsknerier, for et af nutidens største arkæologiske bedrag. I hele dette spørgsmål bragte udgrav-

ningerne af *Khirbet Qumran* nogenlunde orden: håndskriftkrugkerne hørte hjemme inden for en periode, hvis ydergrænser var slutningen af det 2. årh. f. Kr. f. og ca. 135 e. Kr. f., altså århundrederne omkring Kristi fødsel. En undersøgelse af de tøjstoffer, som nogle af håndskrifterne havde været viklet ind i, foretaget som en måling af stoffets »beholdning« af det såkaldte kulstof 14, gav et lignende resultat (167 f. Kr. f. – 233 e. Kr. f.). Den arkæologiske forskning

Depot af sølvmonter, fundet i Qumran.

kom i dette tilfælde til at give dem med de næsten dristigste forventninger ret.

Og pudsigt nok var det her den for så vidt historiske videnskab, den egentlige arkæologi, et af de ikke altid så højt vurderede »åndsfag«, der førte til det *sikreste* resultat. For gennem udgravningerne blev der fundet masser af keramik, som lod sig nøje datere, og navnlig blev der fundet mønter, mønter fra slutningen af 2. årh. og fremefter til perioden, der fulgte oven på Romernes nedkæmpning af det jødiske oprør i årene 66 til 73 e. Kr. f.; derimod gav den »eksakte« videnskab, den fysiske måling af nedbrydningen af det radioaktive kulstof 14, kun et mere omtrentligt resultat. Men lad os her nøjes med at glæde os over, at de to forskningsmåder her stort set kom til samme resultat.

To af de dødehavstekster, der i den forløbne

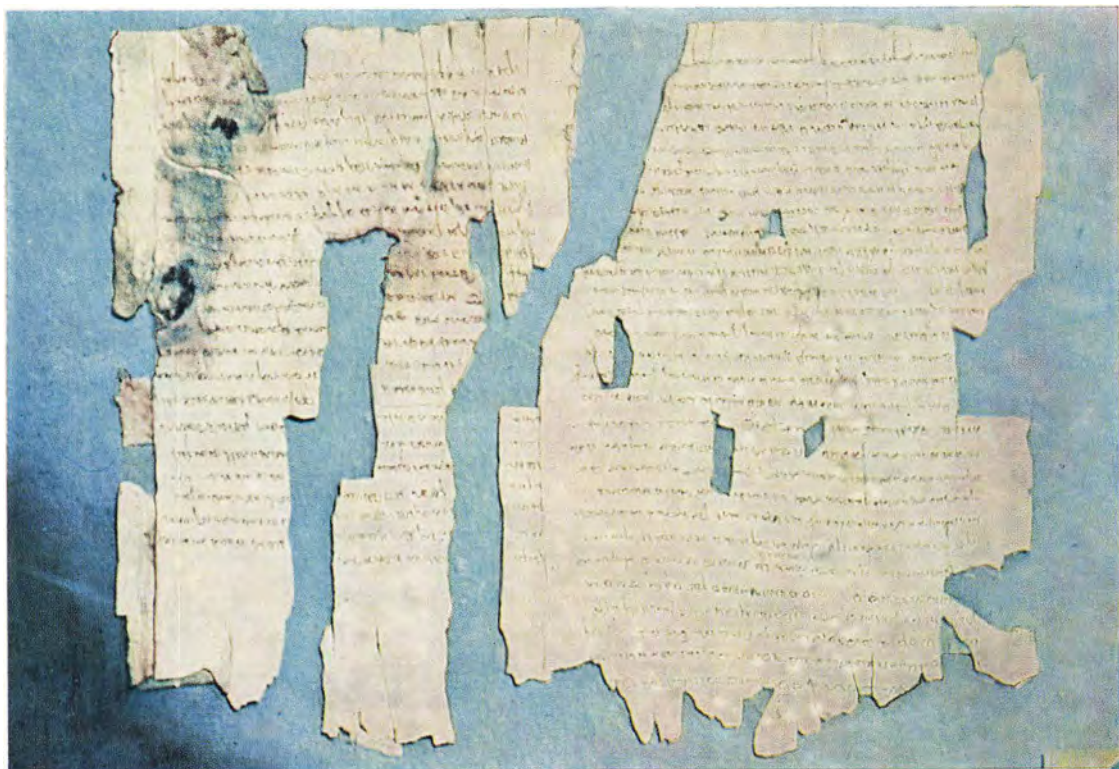
tid har spillet den største rolle i diskussionen om dødehavssekten, er Habakkukkommentaren og Sekthåndbogen (sidstnævnte ofte citeret som *The Manual of Discipline*). Gennem det førstnævnte skrift får man serveret antydninger af dødehavssektens ældste historie, idet der refereres til stridigheder mellem præsteskrabet ved Jerusalems tempel og en from Jøde, der kaldes for »retfærdighedens lærer«. Vi har al mulig grund til at tro, at det var disse stridigheder, der førte til, at en flok Jøder udvandrede fra Jerusalem og slog sig ned ved Qumran for dør at leve et liv i studium og bøn, friet for chikanerier fra tempelpræsternes side. Nu har den arkæologiske udforskning af *Khirbet Qumran* godtgjort, at stedet var beboet af Jøder i *to* perioder. Den første periode går fra tiden omkring 100 f. Kr. f. til år 31, da rimeligvis et stort jordskælv – hvis

virksomheder endnu kan konstateres i murværket – tvang beboerne bort (det er den jødiske historieskriver *Josefus*, der fortæller, at et vældigt jordskælv fandt sted i Judæa i Herodes' 7. regeringsår, d. v. s. 31 f. Kr. f.). Det er i begyndelsen af denne periode, at de vigtigste af bygningerne er blevet bygget. Den anden beboelsesperiode går fra tiden umiddelbart efter Herodes' død og til år 68 e. Kr. f., da romerske legionærer besatte hele vestkysten af Det døde Hav, herunder også Qumran. Det er naturligt at antage, at de stridigheder, som omtales i Habakkukkommentaren, i tid ligger forud for den første beboelsesperiode, og følgelig må de historiske personer, der optræder – uden deres virkelige navn – i Habakkukkommentaren, høre hjemme i sidste del af 2. årh. f. Kr. f., eller på overgangen mellem 2. og 1. årh. f. Kr. f. Den arkæologiske forskning har dermed givet os et fingerpeg om, hvem vi kan tillade os at tænke på, når vi skal

til den vanskelige opgave at bestemme, f. eks. hvem den ypperstepræst og hersker kan være, som i Habakkukkommentaren kaldes for »den uretfærdige præst«. Fuld enighed er endnu ikke opnået om hvem »den uretfærdige præst« var, men det rimeligste er at tænke på en af de 4 hernævnte Makkabærfyrster, der tillige var ypperstepræster: Jonatan, Simon, Hyrkan og Aleksander Jannæus (fra ca. 150 f. Kr. f. til 77 f. Kr. f.).

Det andet skrift, vi nævnte, var Sekthåndbogen. Det er en ganske ypperlig kilde til viden om, hvordan dødehavssekten var organiseret, hvilke ritualer og religiøse skikke den fulgte, og hvad der var grundpillerne i sektens tro og moral. Om den mere prosaiske side af livet har den kun antydninger, men dog nok til, at vi

Et af de mest interessante af de fundne håndskrifter fra Qumran er »Sektreglen«. Detallen her omhandler bl. a. det messianske måltid samt omtaler kvinder og børn.

forstår, at der hånd i hånd med en streng mandstugt praktiseredes ejendomsfællesskab, og at den fælles formue forvaltedes af en administrator, der såmænd førte titel af »biskop«. Var der opsætsige eller løgnagtige mennesker blandt disse fromme og hellige mænd, kunne han efter generalforsamlingens indstilling nedskære vedkommendes daglige ration med 25 pct.

Nu taler Sekthåndbogen både om generalforsamlingen, eller plenarforsamlingen, hvor alle stemmeberettigede medlemmer mødte op for at ytre sig – efter tur – om aktuelle spørgsmål vedrørende tro og moral; men vi hører også om små grupper på 10 mand, der holder sammen under en præsts ledelse, har fælles bibelstudium som sin vigtigste opgave, men også våger og beder sammen, og også holder måltid sammen.

Udgravningerne af *Khirbet Qumran* har blot-

lagt en stor sal i den sydlige udkant af komplekset, aflang og godt 20 m lang, forøvrigt vendt sådan, at den ligesom peger mod Jerusalem. Salen står i forbindelse med et anretterværelse, så formodentlig har den været anvendt som spisesal, men tillige, som den største sal i komplekset, til sæde for generalforsamlingen. Og så har vi vel lov at formode, at ligesom man i de små grupper er samledes 10 mand for at være fælles om studium og måltid, således har der lejlighedsvis været holdt et stort fællesmåltid, evt. i forbindelse med en generalforsamling. Fra hule 1 stammer en tekst, vi kalder for Sektreglen. Den omtaler henimod slutningen dels en større rådslagning, dels et større måltid, ledet af sektens øverste præst. Det er nu ikke uden videre et måltid, der *har* været holdt. I denne tekst er nemlig Israels Messias (den forventede befrielseskongen) med som gæst!

De små studiegrupper har næppe afholdt deres »møder« i selve Qumran-bygningerne. De har snarere holdt til i de mange huler rundt omkring, hvor arkæologerne har opdaget spor af menneskelig beboelse, og så vel desuden i telte. Dette sidste har bragt ørkenvandringstiden i erindring; at denne folkets fjerne fortid spillede en stor rolle i sektens forestillingsverden, vidner mange af dødehavsteksterne om.

I vore dage kan vi dårligt være bekendt ikke at stille det spørgsmål: var der også kvinder med i Qumran, eller var samfundet et eksklusivt, maskulint munkesamfund? Går vi til Sekthåndbogen med dette spørgsmål, er der i den intet, der tyder på, at kvinder hørte med til dødehavssamfundet. Men Sektreglen, som vi før omtalte, har et lille afsnit, der taler om, at hvis en mand i 20-årsalderen (ikke før!) ægter en kvinde, så skal ægteskabet tjene til, at han oplæres ekstra grundigt i buddene og loven! Den samme tekst taler også om kvinder og børn.

Revnen i trappen er nu omtrent 2100 år gammel. Den blev slået ved jordskælvet år 31 før Kristus.

Således ligger Qumranbygningen umiddelbart ved Det døde Havs kyst på den flade strækning mellem de stejle klippeskrænter og vandet. Til venstre ses udgravningsmandskabets telte.

Nu er der, tæt ved *Khirbet Qumran*, en kirkegård med hundreder af enkeltgrave. Nogle af disse grave har man åbnet og har derigennem kunnet konstatere, at der også var kvinder med ved Qumran. Men vi må sikkert, både ud fra teksterne og fra vort indtryk iøvrigt af jødisk liv i århundrederne omkring Kristi fødsel, forestille os, at disse kvinder i det store og hele har spillet en meget underordnet rolle.

Det egentlige sproglige og teologiske arbejde med dødehavsteksterne er iøvrigt en videnskab, der trives ganske uafhængigt af den arkæologiske forskning. Det gælder også spørgsmålet om, hvordan man skal placere de enkelte dødehavstekster i forhold til hinanden. Er f.eks. Sektreglen ældre eller yngre end Sekthåndbogen? Den slags spørgsmål må et nøjere studium af håndskriften, men først og fremmest af indholdet af teksterne i regelen afgøre. Men den arkæologiske forskning har alligevel givet *ét* lille bidrag til den diskussion. Man har nemlig i *Khirbet Qumran* fundet både skriveborde (2 stk.) og

blækhuse (3 ialt), som siger noget om, at en del af teksterne enten ligefrem er blevet affattet der på stedet eller ialfald er blevet skrevet af i selve ruinen, men i skrænten af den mergelterrasse, som Qumran var bygget på, fandt man i 1952 en af de huler (nr. 4), som har givet flest håndskrifter og håndskriftfragmenter fra sig.

Som sagt taler dødehavsteksterne ikke meget om de ydre omstændigheder, de vilkår, hvorunder det daglige liv i Qumran levedes. På dette punkt supplerer udgravningerne teksterne på en udmærket måde. Forrådsrum, køkkener og »udenomsbekvemmeligheder« udgjorde en ikke uvæsentlig bestanddel af Qumranbygningerne, og også et keramikværksted har man udgravet.

2 km syd for Qumran ligger kilden *Ain Feshka*. Tæt ved den opdagedes i 1956 rester af

en bygning. Man ved endnu ikke meget om den, udover at den hidrører fra samme tid som bygningerne ved Qumran. Men man har formodet, at det var en slags avlsbygning, der hørte til dødehavssekten. Sandsynligheden taler nemlig for, at man har ernæret sig ved lidt landbrug, samtidig med avl af dadelpalmer. Der er også dem, der har ment, at bygningen var et andet center for dødehavssekten.

Måske kunne man også nævne nogle eksempler på, hvordan teksterne har kunnet hjælpe arkæologerne med tydningen af det arkæologiske materiale. Det var det andet spørgsmål, vi stillede.

Sekthåndbogen taler en hel del om renselser, endda renselser i have og floder. Det pågælden-

En af krukkerne, hvori håndskrifterne er bevaret gennem 2000 år (ca. 60 cm høj). Til v. for den ses en krukke, til h. en romersk lampe.

de afsnit, som her bringes i *Ben. Otzens* oversættelse, taler om den forstokkede synder og siger (kol. III, 4 ff.):

»Ej skal han (kunne) to sig ved soningshandling, og ikke skal han (kunne) rense sig i renselsesvand, og ej (kunne) hellige sig i have og floder og ikke (kunne) rense sig i noget rensesvand overhovedet, uren, uren skal han være ...«.

Man kan se lidt forskelligt på den tekst. Enten kan man ud fra den hævde, at man i dødehavssekten overhovedet ikke regner rituelle renselser, vandbade, »dåbsbade« om man vil, for noget, men ene og alene regner med omvendelse og bod. Men man kunne måske også tyde teksten på den måde, at den indirekte bevidner, at man i Qumran foretog rituelle renselser, men at disse rituelle renselser var forbeholdt de fromme og retfærdige medlemmer, medens de forstokkede syndere nægtedes adgang. Endelig

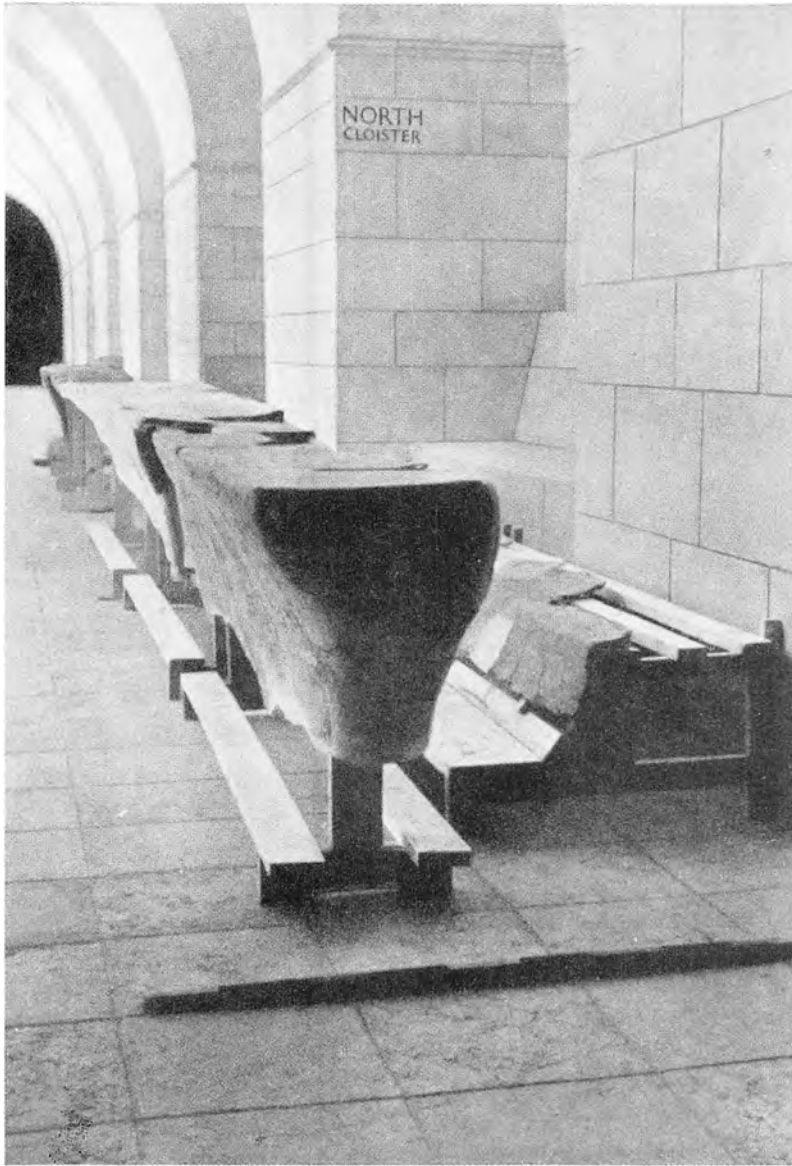
Blækhus (til højre, med rester af totusindårigt blæk!) fotograferet sammen med andre effekter, fundet i Qumran.

Stenkvern, fundet i Qumran.

kunne den udtrykkelige henvisning til have og floder måske antyde, at sådanne renselsesbade normalt foregik i Dødehavet eller ved Ain Feshka.

Nu har imidlertid udgravningerne af *Khirbet Qumran* afdækket ialfald 7 større cisterner, og en del af dem er forsynet med trappetrin, så man kan stige ned på bunden af dem. Er det nu en slags dåbsbassiner, anvendt til sektens rituelle bade? Eller drejer det sig om beholdere for drikkevand? (En sammenblanding af disse to muligheder holder man ikke af at tænke på!). Hvis vi går ud fra den uomstødelige kendsgerning, at drikkevandsproblemet er det problem, som overhovedet først må løses, før man varigt slår sig ned et sted, og dertil føjer, at vandet fra kilden Ain Feshka mod syd nærmest er udtrykkeligt på grund af dets kemiske sammensætning, kan man slå fast, at samfundet hernede har været henvist til at sørge for hele årets drikkevandsbeholdning gennem at opsamle regn-

*Skrivepultene fra Qumran,
som de nu står
opstillet på museet i Jerusalem.*

vandet fra vinterregnen, der i sin sæson med voldsom heftighed fylder slugter og dale med vand. Herudfra ville det være naturligt at betragte disse cisterner som sektens vandforsyning, slet og ret, og dertil kan man så ud fra den citerede tekst lægge, at dødehavssamfundet ikke nærrede alt for høje tanker om de rituelle renselsers betydning, og at de, når de foretog dem,

måske snarest gjorde det nede ved Ain Feshka eller i selve den store saltsø, Dødehavet.

Lad os slutte af med en lille overvejelse. Nu har vi fået dødehavstekster, og der er blevet foretaget udgravninger ved Qumran. Alt dette har givet os indblik i et lille jødisk samfund fra tiden omkring Kristi fødsel.

Men vi har jo også en samling tekster fra

omtrent samme tid, for en stor del fra samme land, om et samfund, der i begyndelsen måske nok var betydeligt mindre end Qumran-samfundet, men som endte med at blive en verdensomspændende bevægelse og organisation; jeg tænker naturligvis på Det nye Testamente og den kristne kirke. Kunne det dog ikke tænkes, at arkæologien kunne gøre lignende landvindinger her som den gjorde det i Qumran, og således måske være behjælpelig med at afgøre historiske spørgsmål vedrørende den ældste kirke, som teologer i årevis (eller rettere: i århundreder) har diskuteret? Tanken er ikke uden tillokkelse. Men muligheden eksisterer næppe. Det var takket være sin isolation ude i en ødemark, sin fornemmelse af at være sig selv nok, sin mangel på egentlig missionskald, at dødehavssekten i næsten 2000 år kunne hvile i uforstyrret fred, efter at være blevet bygget op og tømret sammen til en fast og eksklusiv menighed gennem generationer.

Kirkens historie var fra første færd en anden: en vandre-prædikant og en flok disciple, uden blivende sted, et martyrium og et pludseligt omslag fra desperation til sejrforkyndelse hos disciplene, en mission ud i landet og udover landene. En sådan historie, midt i folkets og folkenes historie, fuld af bevægelse og kraft, efterlader sig nok spor. Men arkæologerne får først noget at gøre, når denne bevægelse, uden iøvrigt

nødvendigvis at stagnere, på de forskellige steder aflejrer nogle mere varige lag, bliver til gravkamre og kirker, dåbsbassiner og karakomber.

Vil vi have et lille indblik i de ydre livsvilkår for dem, der slog følge med Jesus af Nazaret, ja, så må vi først finkæmme evangelierne for oplysninger herom. Siden hen kan vi måske, og i allerstørste forsigtighed, også lære en lille bitte smule fra udgravninger, f. eks. sådanne som dem fra *Khirbet Qumran*.

LITTERATURHENVISNINGER:

En oversættelse til dansk af de vigtigste dødehavstekster foreligger nu i »Dødehavsteksterne, i oversættelse og med noter ved *Eduard Nielsen* og *Benedikt Otzen*«, G. E. C. Gads forlag, København, 1959.

Af let tilgængelige orienteringer om Dødehavssekten og dens tekster (på dansk) kan nævnes

Poul Meyer: Ved Kristendommens Vugge, Nyt Nordisk Forlag, 1957.

Eduard Nielsen: Håndskriftfundene i Juda ørken, G. E. C. Gads forlag, 1956.

Benedikt Otzen: Dødehavsrullerne fortæller (Tro i fortid og nutid, 1), G. E. C. Gads forlag, 1958.

Vidste De, at »æsel« i Orienten var en smigrende betegnelse for den mand,
den heftedes på? Eller vidste De, at baren alligevel er en drøvtygger?
Om disse og andre overraskelser i den bibelske zoologi kan De læse i denne artikel.

PÅ STREJFTOGT I BIBELEN

autem coram ih̄c tetigit oculos eorum. Et con-
fessim uiderunt. & secuti sunt eum.

YREVERDEN

K. E. JORDT JØRGENSEN

Slangen. Et udsnit af titelbladet til Christian III's Bibel (1550), som viser den i teksten omtalte scene fra Edens have, hvor slangen frister Eva og Adam til at spise af træet.

DEN OMTALE, vi finder af Palæstinas dyreverden i Bibelen, vidner på én gang om forfatterens evne til at gøre iagttagelser i naturen og om deres kærlighed til dyrene. Klassisk i så henseende er den kendte og skønne fortælling om Abrahams træl, der bliver sendt til Mesopotamien for at finde en hustru til sin herres søn, Isak (1. Mos. 24). Afrejsen foregår standsmæssigt og på en måde, som svarer til Abrahams rigdom og anseelse, idet trællen medbringer »ti af sin herres kameler og alle håndte kostbare gaver fra sin herre«. Til en ørkenrejse af den længde var uden sammenligning det bedste befordringsmiddel *kameler*. Når last- og ridekamelerne var nået til vejs ende, lod man dem knæle ned, så de kunne frigøres for byrderne, og sørgede for, at de blev vandet. Det er denne situation, der med uforlignelig skønhed beskrives i 1. Mos. 24, og som danner højdepunktet i rejseskildringen, for det er her ved brønden, uden for byen, Abrahams træl finder Rebekka. Som den kloge og

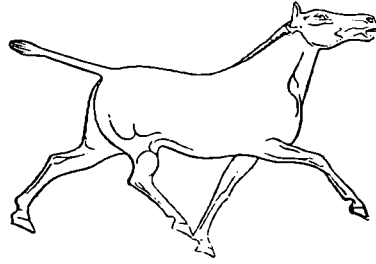
fromme mand, han er, rådfører han sig i dette vigtige anliggende både med Gud og med sin forstand. Efter at have ladet kamelerne knæle ved brønden ved aftenstid, når kvinderne går ud for at hente vand, og han altså har lejlighed til at iagttage dem, beder han først Gud om hjælp til sit forehavende: »Se, jeg stiller mig her ved vandkilden, når bymændenes døtre går ud for at hente vand, og siger jeg nu til en pige: Hæld din krukke og giv mig at drikke! og siger hun: Drik kun, og jeg vil også give dine kameler at drikke! lad det være hende, du har udset til din tjener Isak.« Det er hjælpsomhed, omtanke og kærlighed til dyrene, men også kræfter og evner denne mand ser efter, når han skal søge en hustru til sin herres søn. For det er ikke nogen hel bagatel at øse vand til ti tørstige kameler! Datidens brønde var således indrettet, at man for at vande dyrene måtte øse vand til dem i de drikkerender, der befandt sig oven brønden, og den, der øste, måtte stige ned ad nogle trin for at nå

»Flugten til Ægypten« og »Indtoget i Jerusalem« har til alle tider været nogle af kirkekunstens mest yndede motiver. I dem begge spiller æslet en betydningsfuld rolle. Her ses Jesu indtog i Jerusalem, som det skildres i et 900 år gammelt illumineret håndskrift fra Salzburg i Østrig. Gengivelsen her er i naturlig størrelse og de fem farveklicheer, der er anvendt for at få de sarte nuancer frem, er venligst stillet til rådighed af »Presbyterian Life, Inc.«, Philadelphia, Pennsylvania, U. S. A.

ned til vandet. Rebekka viser således ved sin tjenstvillighed og umage, at hun er den duelige hustru, han søger til Isak.

Nu og da nødes vi nordboere, når vi læser Bibelens dyreskildringer, til at revidere vor opfattelse af et dyrs karakterejendommeligheder. Dette gælder således *æselet*. Hos os er »æsel« et skældsord. Det er ikke for at smigre en mand, vi kalder ham: æsel! Tværtimod forbinder vi dermed forestillingen om dovenskab og stædighed. Det hænger sammen med, at de æsler, vi kender bedst, de europæiske, som oftest er små, stædige og ondskabsfulde dyr, der ikke med urette anses for dumme. Men i Orienten udvikles æselet til et stort, smukt, ståtligt og livligt dyr. Der kan derfor ikke være noget nedsættende i at sammenligne en fornem mand med et rideæsel, således som den hivvitiske høvding, der solgte land til Jakob (1. Mos. 33). Han bar navnet Hamor, som på hebraisk betyder: æsel.

Israelitterne holdt meget af deres æsler, men æselet er også et meget nyttigt dyr i de varme lande. Ganske vist er det ikke så hurtigt som hesten, men til gengæld langt mere udholdende, så en æselrytter kan tilbagelægge lige så lange dagsrejser som en mand til hest, og i bjergene er et æsel langt at foretrække for en hest, fordi æselet på de smalle og vanskeligt farbare stier har et sikrere fodfæste. Det er også meget mere nøjsomt end hesten og æder med lige god appetit græs, hør, tidsler og tornede grene. Hvor smukt er ikke det indtryk, man får af forholdet mellem en mand og hans ridedyr i den kendte

Vildæsel fra en assyriske jagtscene, dateret til 7. årb. f. Kr.

historie om Bileams æsel (4. Mos. 22). Bileam er kommet på afveje, så Herrens engel stiller sig i vejen for ham, da han kommer ridende med sine to tjenere. Men det er kun æselet, der ser, at vejen er spærret, Bileam selv har ikke øje derfor. Æselet viger ud fra vejen og ind på marken, og Bileam giver sig i sin forblindelse til at prygle det for at tvinge det ind på vejen igen. Det gentager sig tre gange. Til sidst åbner Herren æslets mund, så det siger til Bileam: »Hvad har jeg gjort dig, siden du nu har slået mig tre gange?« Bileam, der ikke forstår bedre, undskylder sig med, at æselet har drillet ham. Men så siger æselet: »Er jeg ikke dit eget æsel, som du har redet al din tid indtil i dag? Har jeg ellers haft for vane at bære mig således ad over for dig?« Da må Bileam indrømme, at det aldrig har været tilfældet. Stædighed, dumhed eller drillelyst har han aldrig kendt hos sit æsel før. Og så åbnes hans øjne, så han ser den rette sammenhæng.

I den ældste tid red alle, både i krig og fred, på æsler. Men fra Salomos tid gik man over til at bruge heste til militære formål. Således blev æselrytteren et billede på fredsfyrsten. Det må man have i erindring, når man tænker på det bedst kendte og mest elskede bibelske billede af æselet, ved Jesu indtog i Jerusalem. Da disciplene og folkeskarerne ser Mesteren ride til Jerusalem på æselet, mindes de om profeten Zakarias' forjættelse af Fredsfyrsten: »Se, din konge kommer til dig, retfærdig og sejrrig er han, yd-

Æsel. Der findes ingen billeder af dyrene, som de så ud på Bibelens tid, fordi det var jøderne forbudt at udskære billeder, både af det »som er oppe i himmelen og nede på jorden og i vandet under jorden« (2. Mosebog, 20 kap., 4. vers). Imidlertid har dyrene næppe set meget anderledes ud, end de på samme tid så ud hos nabofolkene. Vi kan derfor hjælpe os med assyriske og ægyptiske tegninger, således som vi har gjort det med de fleste af denne artikels illustrationer. Her ses en herlig skulptur af et æselsøl, fundet i Ur i Mesopotamien.

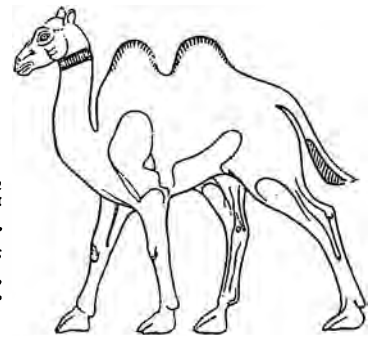
myg, ridende på et æsel, på en asenindes føl.«
Æselrytteren er i profetien billedet på fredsfyrsten.

Naturligvis må man ikke vente at finde fyldestgørende zoologiske oplysninger i en bog som Bibelen. Den er ikke et konversationsleksikon. Vor tro på Bibelen betyder ikke, at hvert ord, som står i denne bog, har evig gyldighed, for der står mange ting i den, som ikke angår vor salighed. Men det, som for os gør den til »bøgernes bog«, er, at Gud i Bibelen åbenbarer sin kærlighed til mennesker og viser os frelsesvejen, vor Herre Jesus Kristus. Alt det, Bibelen giver os af oplysninger, som ikke angår vor saligheds sag, betragter vi som menneskelige meddelelser, der er beheftet med menneskelig man-

Haren. En ægyptisk slave vender hjem fra marken med to harer, som han holder ved ørerne.

gelfuldhed. Alligevel har vi gang på gang når vi studerer Bibelens skildringer af dyrelivet, lejlighed til at konstatere, at de bibelske forfattere havde et beundringsværdigt skarpt blik og en fremragende iagttagelsesevne. Men der var en gang, da fromme kristne blev alvorligt anfægtede i deres tro, når de opdagede, at ikke hvert ord i Bibelen stemte med virkeligheden. Således gik det f. eks. den gang zoologerne kunne påvise, at haren ikke er drøvtygger skønt det står

Her ses en assyriske tegning af den topuklede kamel, der anvendtes af assyernerne, mens jøderne brugte énpuklede kameler.

i Bibelen! Haren omtales kun én gang i Bibelen, nemlig i Moselovens liste over de urene dyr, som israelitterne ikke måtte spise. I denne liste nævnes haren mellem drøvtyggerne. Den store danske læge Thomas Bartholin (død 1680) troede også at haren var drøvtygger, indtil han engang foretog en dissektion af en hare; han bemærkede da til sin overraskelse, at haren kun har én usammensat mave; kunne den mon så være drøvtygger? Bartholin, der nødig ville tvivle om Bibelens ord, mente da, at harens store blindtarm måske erstattede drøvtyggenes sammensatte mave.

Nu er der imidlertid sket det morsomme, at danske zoologer i den seneste tid har påvist, at haren faktisk tygger drøv, omend på en anden måde end de almindelige drøvtyggere. Ved forsøg med kaniner har de iagttaget, at disse dyr producerer to slags ekskrementer, nemlig den sædvanlige slags, hvorved dyrets organisme skiller sig af med affaldsstofferne, og en anden særlig slags, de såkaldte »maveboller«. Førrend mavebollerne forlader tarmen, bøjer dyret ryggen sammen og fører snuden op til tarmåbningen og opfanger dem med munden, hvorpå de tygges og passerer gennem fordøjelseskanalen for anden gang for så til sidst at udskilles som almindelig gødning. Ved at undersøge og sammenligne de to slags ekskrementer er zoologerne kommet til den antagelse, at denne specielle form for drøvtygning hos kaniner og harer skyldes, at dyrene ikke er i stand til at optage alle vitaminerne i føden på én gang.

Den gamle opfattelse af haren som drøvtygger skyldes måske en ejendommelighed, som mange jægere har haft lejlighed til at observere: at haren, når den hviler, bevæger kæberne fra side til side på samme måde som drøvtyggerne.

I en af salmerne i Det gamle Testamente hedder det om rænkefulde mennesker, at »de hvæsser tungen som slanger«. Atter her er det som med haren en iagttagelse, digteren har gjort i naturen, der ligger til grund: Når slangen drikker f. eks. ved at slikke dug eller regndråber af en sten, kan det se ud, som om den hvæsser tungen, for at den skal blive rigtig skarp til næste stik. Den gamle opfattelse gik jo ud på, at slangen »stikker« med sin tunge. Om den guldløse hedder det i Jobs bog (20, 16), at »øglerungen slår ham ihjel.« Vor tids mennesker ved, at slangegift er en vandklar, tyndtflydende, gulgrøn slim, der afsondres fra to kirtler, der sidder bag slangens øjne, hvorfra den ledes ned til gifttænderne. Men det gamle billede om slangens giftige tunge lader sig ikke let udrydde. Det er alt for træffende. Med tungsens giftige ord kan onde mennesker sprede megen elendighed!

Slangen er meget udbredt i de varme lande. Derfor finder vi flere interessante iagttagelser af dens sædvaner i Bibelen: »Tre ting undres jeg over, fire fatter jeg ikke«, hedder det i Ordsprogenes bog (30, 19), »ørnens vej på himlen, slangens vej på klipper, skibets vej på havet, mandens vej til den unge kvinde.« Det, som hensætter forfatteren i undren, er nok slangens lynhurtige, næsten lydløse bevægelser hen over

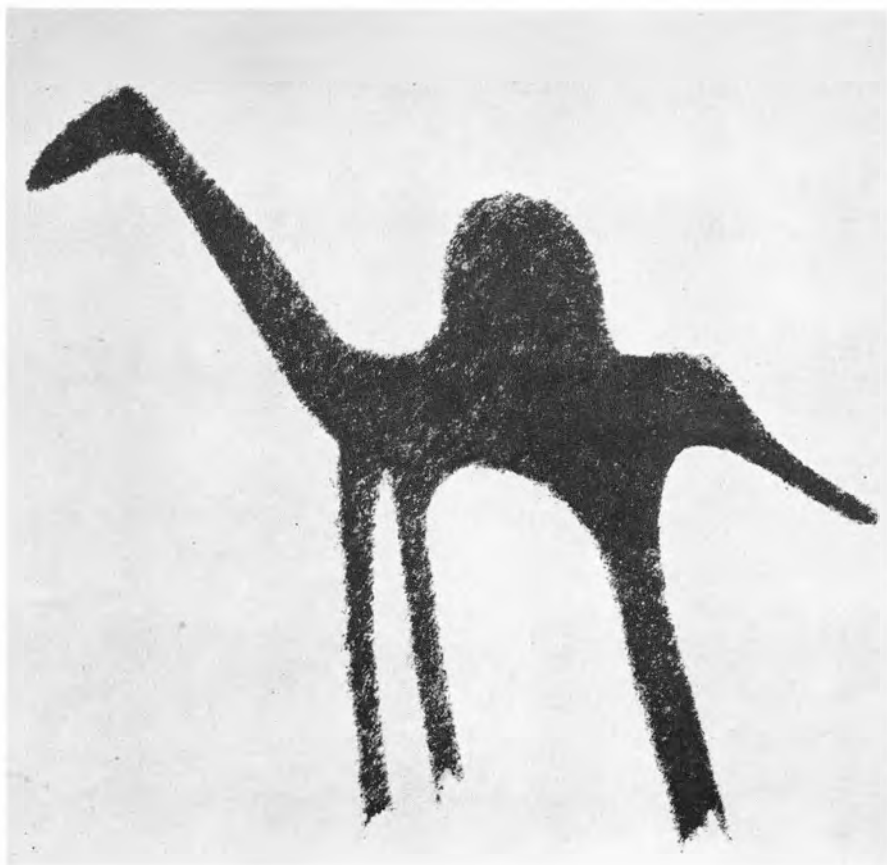
klippen, hvor dens farver falder sammen med stenen. Eller når vi i Prædikerens bog læser (10, 8): »Den, der nedbryder en mur, ham bider en slange«. En gammel mur, man vil bryde ned, er altid fuld af huller, hvor slangerne kan gemme sig. Og når dyret skræmmes, værger det sig ved at hugge efter fredsforstyrrelsen. Meningen bliver da den, at det ikke altid fører til målet, selv om man nedbryder en spærrende mur, for der kan være andre forhindringer, man ikke straks får øje på.

Når Johannes Døberen i en af sine bodsprædikener advarer sine tilhørere med ordene: »I øgleunger! hvem gav jer den tanke at fly fra den kommende vrede?« så hentyder han uden tvivl til et skue, som datiden var fortrolig med: Efter høsten gemte der sig altid store mængder slanger i stubmarkerne, fordi kornet ikke blev skåret så tæt med seglen. For at fjerne stubbene stak man ild på marken. Man kunne da blive vidne til slangernes ilsomme flugt for at undslippe ildmuren, der væltede frem over de tørre stubmarker.

Slangens lumske måde at lure på, dens snigende bevægelser, dens pludselige og dødsfarlige angreb, dens behændighed og evne til at skjule sig, som israelitterne altsammen var fortrolige med, gør, at den bliver et billede på Fristeren, der uventet dukker op i Edens have (1 Mos. 3, 1): »Men slangen var træskere end alle markens andre dyr ...« Da slangen i Edens have har fristet Adam og Eva til fald, bliver den forbandet blandt alle markens dyr, fordi den ser sin

Den énpuklede kamel
ses her i en tuaregdrengs
ukomplicerede
gengivelse. Drengen kan
ikke alene tegne.
Han ved også noget om
kameler. Derfor
har han – bevidst eller
ubevidst – fremhævet
den korte sammentrængte
krop, den slanke
legemsbygning og den
store pukkel,
der betyder god foderstand.

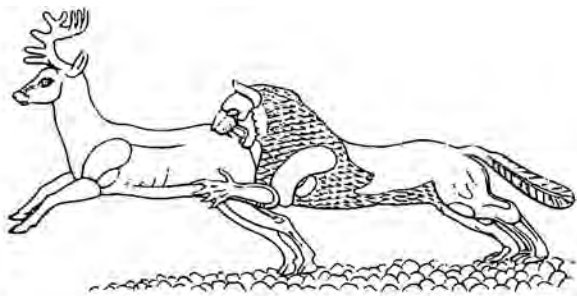
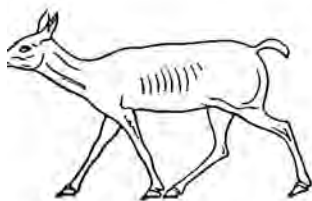

fornøjelse i at mistænkeliggøre Gud og skabe mistillid til hans ord, således at det oprindelig gode forhold mellem Gud og mennesker ødelægges.

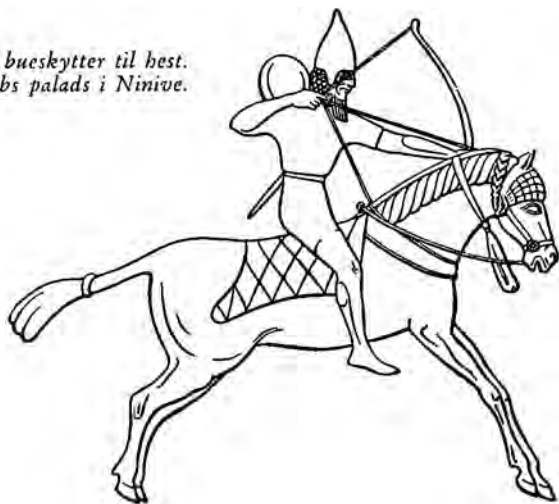
I den kristne kunst finder man ofte på fremstillinger af Paradisets have slangen afbildet hængende i grenene på træet, som stod »midt i haven«. Således kan man f. eks. se det på titelbladet til Christian III's Bibel fra 1550.

Den moderne arkæologi kaster på ejendom-

melig måde lys over mange af Bibelens beretninger. Vi læser således i 1. Kongebog (9-10) om, hvorledes kong Salomo bygger Israels hær op fra grunden af. Hovedvægten lægges nu på stridsvognsafdelingerne, og disse afdelinger stationerer han dels i Jerusalem, dels i dertil egnede byer, som han anlagde eller ombyggede ved hjælp af hoveriarbejdere fra undertvungne folkeslag, f. eks. byerne Megiddo og Gezer. Det blev til de såkaldte »vognbyer« og »rytterbyer«. Sa-

*Hesten. En af de frygtede assyriske bueskytter til best.
Billedet stammer fra Sankeribs palads i Ninive.*

lomo havde på denne tid (hedder det i 1. Kong. 10, 26) intet mindre end 1400 vogne og 12000 ryttere. Man har tit betragtet disse tal som falske eller overdrevne. I nyere tid er der foretaget udgravninger i Megiddo, hvorved man med temmelig stor sikkerhed har kunnet rekonstruere staldbygningerne fra Salomos tid. Brede fløjdøre førte ud til gaden. Hele staldbygningen var brolagt. I midtergangen har stridsvognene haft deres plads, mens båsene var ind til sidevæggene, markeret ved tykke stenspiller. Brolægningen i båsene var mere ujævn end i midtergangen, måske for at hærde hestens hove. Krybberne havde deres plads ud mod midtergangen på gulvet, hvilket altså betyder, at hestene har været opstaldet omvendt af vore. Hver af staldbygningerne har kunnet rumme 120 heste, hele borgen 500.

Det var først under Salomo, at hesten rigtig vandt indpas i Israel. Hverken Saul eller David brugte stridsheste. De kæmpede til fods, og benyttede de sig af ridedyr, var det de samme, man havde gjort brug af på patriark- og dommertiden, nemlig æselet og kamelen. Heste betragtedes endnu på Sauls og Davids tid som noget fremmed og »ugudeligt«, der ikke burde have plads i Israels folk. Derfor kunne det hælde, at når f. eks Josua under en krig erob-

rede nogle heste fra fjenden, skar han senerne over på dem og gjorde dem ubrugelige. Han tog dem ikke med sig som krigsbytte for at anvende dem selv. Det ville være ulydighed over for Gud. Det samme gjorde David, da han havde slået kong Hadad'ezer af Zoba og taget 1700 ryttere til fange; han lod alle stridshestene lamme på hundrede nær. Derfor kom det ikke alene til at betyde et brud med gammel skik, men noget endnu alvorligere, et frafald, da Davids søn Absalon »nogen tid efter skaffede sig vogn og heste og halvtreds forløbere« (2. Sam. 15, 1). Betegnende, at det er med disse ord 2. Samuelsbog indleder skildringen af Absalons oprør. Den forfængelige og egenrådige unge mand giver med en sådan handling klart til kende, at han vil være konge, og det på en ganske anden måde end sin fader!

Kong Salomo, under hvem handelen i midelhavslandene blomstrede op, købte sine kostbare heste i Ægypten og Kilikien. Ægyptens fornemste stutierier af stærke og fyrige heste var så berømte, at Højsangens digter kan sammenligne sin veninde med Faraos forspand.

Hvilken hesterace man har kendt i Palæstina på Bibelens tid, ved vi intet om. Formodentlig har de lignet de små raske dyr, som kan ses på ægyptiske og assyriske afbildninger. Det har ikke været den så højt priste araber-hest. Den

Hunden. Selv om hunden ikke var det yndede og velsete husdyr dengang som i dag, har man både hos jøder og nabofolk vidst at vurdere hundens vagtsomhed. Her ses en assyrer, der fører en vagthund i snor.

ændtes ikke i de tider. Araberne gav sig først af med hesteavl på Det nye Testaments tid.

Sæd og skik forandres, ikke blot fra tid til anden, men også fra land til land. Det mindes man om, når man f. eks. læser, hvad Bibelen fortæller om *hunden*. I vore dage og under vore breddegrader er vi for længst blevet vant til at betragte hunden som menneskets nære ven og trofaste ledsager, men på Bibelens tid og hos Bibelens folk var det ikke således. Hunden var ikke et husdyr på samme måde som hos os. De hunde, der omtales, var herreløse, halvvilde og omstrejfende dyr. De holdt til i landsbyerne, men uden at være knyttet til mennesker. Dagen gennem lå de og sov i solen og de blev kun påvagt til død, dersom en fremmed hund forvilede sig ind på deres område; så jog de efter den, indtil den fortrak. Men også fremmede personer blev hilset med hundeglam, når de ankom til landsbyen. Det var ikke ufarligt at komme i en sådan situation, og salmedigteren, som føler sig forladt og omgivet af farer til alle sider, sammenligner sig med en sådan ensom natrevandrer, der kommer til en fremmed landsby og modtages af en sværm vilde hunde (Sl. 22, 17 ff.): »Hunde står omkring, onde i flok omkring mig.« Men hunde glammer ikke ad dem, de kender. Derfor kunne Israels folk være tryk ved påsketid, da Moses skulle føre folket ud af Ægypten, for »end ikke en hund skal bjæffe ad nogen af dem, hverken af folk eller fæ« (2. Mos. 11, 7).

Hunde var ikke velsete blandt jøderne, de

strejfedede rundt ved mørkets frembrud med hyl og glam for at finde føde. Grådigt kastede de sig over alt spiseligt, alt affald, der blev kastet ud af husene. Man kendte ikke til brug af skraldespande og dagrenovation, men hvad der ikke fandt anvendelse i huset, kastedes udenfor på gaden. End ikke ådsler går hunden af vejen for. Derfor findes der ingen skændsel så stor som den, hvis et lig må henligge ubegravet og blive offer for vilde dyr og hunde. Det var den skæbne, der ramte dronning Jesabel (2. Kong. 9, 35).

I Jesu fortælling om den rige mand og Lazarus forekommer hundene også (Luk. 16,21). Ofte har man opfattet det som et lyspunkt i den fattige Lazarus' triste tilværelse, at hundene kom og slikkede hans sår. Man har betragtet det som et udtryk for, at den ene udstødte kan blive ven med den anden og endvidere gjort opmærksom på, at hunde-spyt skal have helbredende virkning på sår også hos mennesker. Men når vi sammenholder Lazarus' oplevelse med, hvad vi ellers læser om hundene i Bibelen, er det øjensynligt, at det må forstås helt anderledes: At den foragtede hund, som tilmed var et urent dyr, kom og berørte den syge og værgeløse mand med sin tunge, måtte kun yderligere forhøje hans lidelser. Når hundene kom og snuste til ham og slikkede i hans sår, kunne det skyldes, at de allerede halvvejs betragtede ham som et kadaver.

Man kan læse i Bibelen på forskellige måder. Man kan give sig til at læse den fra en ende af, skrift efter skrift. Men man kan også – som vi har gjort det her – søge forskellige emner ud og se, hvorledes de bibelske skrifter omtaler dem. Når man så tager zoologien eller botanikken til hjælp, kan man tit få et meget levende indtryk af den bibelske fortælling.

F. E. Jørgensen

LITTERATURHENVISNING:

Interesserede læsere henvises til Vilh. Møller-Christensen og K. E. Jordt Jørgensen: »Bibelens Dyrreliv«, De Unges Forlag, København 1952, hvor også udførlig litteraturfortegnelse forefindes.

*Karl Barth
– skrev brev
til en østtysk
præst*

ET *udfordrende* BREV

Karl Barth chokerer
med en hilsen
til en østtysk præst

AF JØRGEN GINNERUP

SKULLE afsenderadressen mon være forkert? Man sidder og læser et langt »brev til en præst i den tyske, demokratiske republik«. Det er en hel lille bog: »Brief an einen Pfarrer in der Deutschen Demokratischen Republik« (en pjece på 46 sider, udsendt af Ev. Verlag A/G Zollikon), og det er et forbavsende skrift. Faktisk siger det lige det modsatte af, hvad man er vant til at at høre. Mens man ellers er tilbøjelig til at tro, at der er grund til at være alvorlig bekymret over kirkens hårdt trængte stilling i den kommunistiske verden, får man her omvendt den påstand slynget i hovedet, at kristendommens stilling i virkeligheden er alvorligere truet vest for jerntæppet!

Brevet udmærker sig ved så chokerende og forbløffende synspunkter, at det nok kan få hårene til at rejse sig på hovedet af en normal vestdemokrat. Nogle vil dog måske blive endnu mere overrasket over at se, hvem der står som afsender af dette brev. Det er såmænd ingen anden og ingen ringere end – *Karl Barth*, den store, schweiziske teolog, der i sin tid var en så central inspirator i den tyske kirkekamp. Nu i sit 73. år udtrykker han sig så forstående om et andet, tota-

litært styre, at man kan komme i tvivl om, hvorvidt der er opgivet forkert afsenderadresse. Skulle brevet mon være skrevet i Pankow, den østtyske regerings hovedkvarter – og ikke i Basel? Efter indholdet at dømme kunne man godt tro det.

Men det er Barth, der skriver sådan i dag, og det er ikke nogen tilfældighed eller nogen chokerende nyhed. Mens han i trediverne opfordrede kirken til at sætte sig op imod diktaturets krav om at være totalitær herre, har han i fyrrerne og halvtredserne opmuntret og støttet de kirkelige kredse i kommunistiske lande, der har foretrukket kompromisset fremfor kampen og søgt en »modus vivendi« med de folkedemokratiske stater.

Navnlig har Barth fungeret som rådgiver for reformerte kirkeledere f. eks. i Ungarn, der har valgt denne kurs. I nogen måde har han simpelthen stået som teologisk garant for »samarbejdsfolkene«; og det tør antydes, at der ikke er kommet »Barmen-erklæringer« ud af denne virksomhed!

Nu er det imidlertid en kendsgerning, at Barth ikke er kommunist. Hvorfor da hans ændrede stilling? Selv har han engang forklaret sit nuværende standpunkt

dan: »Under nazismen var det kirkens fristelse at holde sig så roligt som muligt, mens det nu er dens fristelse at tage føringen i et blodigt korstog«. Han gør sig selv til skyld, at mens nazismen var »en blanding af galab og forbrydelse«, i hvilken der ikke var gnist af rnuft, indeholder kommunismen en virkelig, en ægte fordring til de kristne. Efter hans mening svigter kirken sig selv, hvis den identificerer sig med et bestemt samfundssystem, med det vestlige, kapitalistiske. Kirken kan aldrig forsvare og forkynde og ej heller gribe abstrakte normer, idealer, historiske love og samfundspolitiske ideologier som sådan. Når kirken dner, bevæger den sig i frygt og bæven ikke med ønnen, men mod den. Og skulle kirken virkelig væge sig med strømmen og side om side med Amerika

Vatikanet, bare fordi der i teologiske lærebøger siden 1933 med rette et eller andet sted har stået, at totalitarismen er noget forfærdelig noget?»

Barth finder det tværtimod forkert, om kirken begjærlighedsløst sætter sig op mod eet bestemt system, f. eks. et kommunistiske, og ihærdigt advarer han imod, at kirken lader sig indrullere i et korstog mod øst for at rsvare den kristne civilisation i vest.

Om denne skrev han anklagende:

»Alt, hvad vi ser for os i dag, er mere eller mindre rdærvet, fortyndet og devalueret. Menneskene har

aldrig været gode, er ikke gode og vil aldrig blive gode. Det moderne, civiliserede menneskes moral har vist sig at være et meget tyndt lag is over et hav af primitiv barbariskhed. Der er ingen tvivl om, at hele begrebet *kristen civilisation* i Vesten i de senere år er blevet skånselsløst afsløret som en illusion. Både i øst og vest er de politiske systemer en blanding af godt og ondt. Og noget af Guds visdom og tålmodighed åbenbares under endog de værste politiske systemer. Det er ofte med rette blevet påpeget, at den regering, apostlen Paulus talte om i Romerbrevets 13. kapitel, var statskejseren Neros despoti ...«

Dette principielle syn er forklaringen på Karl Barths udfordrende brev til den anonyme præst i Østtyskland, der havde bedt den store læremester om »et faderligt, vejledende, befriende og glædeskabende ord«.

Og hvad har så Barth at sige til den spørgende præst i den forfulgte kirke i Østtyskland? Han trøster ham med, at »Kristus-fjendskab findes ikke blot i det kommunistiske øst, men også i Vestens såkaldte »frie« verden. Budskabet om Kristus er for Vesten lige så modbydeligt som for øst«, hævder Barth, ja, han går endda videre og tilføjer, at når det kommer til stykket, finder Vesten det måske endda mest modbydeligt!

Ganske vist taler brevskriveren malende om den kommunistiske ateismes »brølede løve« – om dens angreb på kirke og kristendom – men gælder det en sammenligning, er den store, gamle i Basel tilbøjelig til at finde denne »løve« væsentligt ufarligere, end »vest-løven«.

Barth hævder i sit brev, at den »åbne totalitarisme« i østzonen ikke er nær så farlig som den »snigende« totalitarisme »hos os«. Evangeliets renhed og sandhed trues ikke nær så slemt af diktatorerne som af den kapitalistiske verdens mægtige institutioner – af pressen, privatkapitalismen, offentlig opinion og arrogant velstand!

Det er et meget mørkt billede, Barth tegner af situationen i vest, især af tilværelsen i Vesttyskland – »velfærdsmiraklet«s forbløffende land. Skal man tro ham, så er de vesttyske »Bruderschaften« (brodersamfund) væsentlig hårdere trængt, end kirken er det i Østtyskland.

Med lidenskab skildrer Barth, hvordan disse præste- og lægmandssammenslutninger (der er atom-modstandere og Barth-tilhængere!) »igennem år har befundet sig i den mest anstrengende kamp med magterne og myndighederne, ånderne og dæmonerne (!) i velfærdsmiraklets Vesttyskland – med dets »tankeløse tilslutning til NATO, med dets remilitarisering, dets atomoprustning, det paniske russerangst, dets korstogsstemning, dets gamle nazister, med alt det skæbnesvangre, som Bonn og CDU betyder ikke mindst i den evangeliske kirke!«

Barth fortæller den østtyske præst, at dennes kamp

President Heuss –
! ikke være i stue med Barth.

er så anstrengende for de vesttyske brodersamfund, at de simpelthen ikke har kræfter tilovers til i tilstrækkelig grad at tage del i de østtyske kristnes væren og gøren.

I fuldt alvor finder Barth kirkens stilling langt mere truet i vest end i øst. Den kapitalistiske stat er en farlig fjende af evangeliets sandhed, thi den opererer med den listige løgn.

Dette siges i brevet overordentligt skarpt, som når Barth ligeud anklager vestlige anti-kommunister for at være »de notorisk værste fjender af al sandhed, al retfærdighed og al fred« – værre end kommunisterne. Den østtyske præst får at vide, at østtyskerne ikke har noget, de skal frygte mere end en befrielse i Adenauers forstand!

Vil man heroverfor indvende, at kirken dog kan virke frit i vest, mens den søges bastet og bundet i øst, har Barth kun hånlige bemærkninger at fremsætte. Han sætter kritiske spørgsmålstejn ved så godt som alle de former, med hvilke en gennemsnitskristen i dag bekender sin tro. Han håner kirkens klamren-sig-til-formelle bastioner, dens krav om anerkendte søn- og helligdage, som »so oder so« skal markeres (man spørger ikke: hvorledes) i folkets liv, han lader sin ironi

ramme barnedåb, konfirmation, bryllup og begravelse, når det er blevet til tomme, ydre ceremonier, han sætter spørgsmålstejn ved kirkens indflydelse på den offentlige opdragelse og undervisning og taler i det hele taget såre kritisk om kirkens kamp for prestige og ydre position.

Barth føler sig ganske åbenbart overbevist om, at de store folkekirker i vest har udspillet deres rolle, og at de er udhulede og uden liv. Han profeterer, at den til vil komme både i øst og vest, da det at være en kristen vil være noget foragteligt og suspækt, og hvor kirkens bevægelsesfrihed vil blive indskrænket til et minimum, og da det at bekende sig til kristendommen vil være en hindring for »den, der vil frem i Verden«.

Med synlig fornøjelse gengiver han en anekdote om en berliner, der spørger en anden, om han tror på Gud, og får det svar – Ja, vist tror jeg på Gud, men ikke på hans jordpersonale!

Som man forstår, former Barths brev sig som en hudfletning af vestlig kristendom, og han siger rent ud til den østtyske præst, at han ikke skal ønske sig »vestlig tilstande«.

Karl Barth advarer direkte kirken i Østtyskland mod at gå til modstand. Anledningen til advarslen er

Modsetningen mellem Østtyskland og Vesttyskland er slående. End ikke de statsdrevne H.O.-butikker i den tyske demokratiske republik formår at skjule armoden.

Det tyske
 »velferds-mirakel«
 står synligt
 for enhver i sin
 nybyggede
 elegance, men er
 der tomt bag
 scenen? Det hævder
 Karl Barth.

lgende spørgsmål: »En af vore teologiske lærere har taget til orde og har hævdet, at »de stille« i landet har bedt det tredje rigtige borte. Ville en lignende bøn være tilladt i vor uværende situation i Østtyskland?«

Herpå svarer Barth:

– Om De vil og må arbejde på at bede DDR (det østtyske regime) borte, afhænger af, om De for alvor vil tage det ansvar på Dem at komme til Gud med en sådan bøn. De løber den risiko, at han bønlytende vil skrækkeligt på den vis, at han en morgen lod Dem vågne op ved »Ægyptens kødgryder« – d.v.s. i et udfund, der var præget af »the american way of life«.

Frygteligere mulighed kunne Barth åbenbart ikke tænke sig, det går som en rød tråd gennem hele hans brev. Han giver udtryk for håbet om, at kristendommen vil kunne renses og fornyes, hvis dens historiske tabte og nu forstenede former i kirken blev tilintetjort. Ud fra dette synspunkt mener han, at den østtyske kirke endda ligefrem skal være taknemmelig for Hitlers antikirkelige terror, fordi denne tvinger til selvbesindelse og selvopgør. Pankow-regeringen bør opfattes som et »tugtens ris«, Gud kan bruge til sit formål. Barth lægger ikke skyld på, at han gerne ser de nuværende kristelige kirker ødelagt. For evangeliets renselse skyld!

De synspunkter, man finder i hans brev, ligger tæt på dem, den kendte tjeckiske teolog, professor Josef Hromádka forfægtet. Også han hævder, at de kristelige kirker i Vesten er degenererede og har solgt deres

sandhed ved at identificere sig med det kapitalistiske samfund.

– Meget af det, man kalder kristendom i det såkaldte kristne Vesteuropa, er mere et produkt af borgerligheden end af evangeliet, siger Hromádka. Kirken er blevet forsynet med en mængde menneskelige tilvækster og tilføjelser, som man sløvt har vænnet sig til at betragte som kristne vaner og tanker uden at bekymre sig om, hvorvidt de nu også virkelig har noget med ægte oprindelig kristendom at gøre. Opgaven er derfor at frigøre kristendommen for dens borgerlige overbygning, saa den kan tilpasses den nye (kommunistiske) æra, der venter. Vi kan ikke vende om, og kirken har heller ikke nogen grund til at forsøge at gøre det, så sandt som den ikke på nogen måde er bundet til eller afhængig af vestlige stats- og livsformer. Det bibelske budskab er ikke identisk med, hvad vi evt. er vant til at kalde kristendom eller kristen civilisation, endsiges med de såkaldte kristne lande. Derfor er det kirkens problem i østblokken, om den har styrke nok til at genfortolke og genoplive det uforfælskede og uforfalskede evangelium, så den beviser, at den er en skabende faktor i det personlige og offentlige liv.

Sådanne toner skurrer unægteligt slemt i mange menneskers øren, og Barths brev har da heller ikke fået lov at stå uimodsagt. I det hele taget er hans navn – især på grund af hans politiske aktivitet i de senere år – i højeste grad omstridt i Vesttyskland.

Det er således karakteristisk, at den vesttyske forbundspræsident *Theodor Heuss* tydeligt og klart – i »Politische Verantwortung – Evangelische Stimmen« – har ladet forstå, at han ikke finder det muligt at være i stue med Barth.

Det var på tale at tildele den schweitziske teolog den tyske boghandels fredspris. Nu er det imidlertid skik, at forbundspræsidenten er til stede, når fredsprisen overrækkes, og Heuss gjorde derfor underhånden opmærksom på, at han måtte melde afbud til højtideligheden, hvis Barth skulle være hædersgæst. Takt og tone ville diktere præsidenten et sådant afbud, uagtet at han naturligvis respekterer Barths dygtighed og beundrer hans teologiske indsats. Problemet blev iøvrigt klaret ved, at man lod prisen gå til *Karl Jaspers*, der i parentes bemærket er tilhænger af vesttysk genoprustning.

Men episoden er karakteristisk for den holdning, man fra toneangivende vesttysk side indtager overfor Karl Barth i dag. Og der er blevet draget omsorg for, at han har fået læst og påskrevet i anledning af sit udfordrende brev til den østtyske præst.

Skarpest har vel den kendte provst *Hans Asmussen* vendt sig mod ham i et indlæg i »Christ und Welt«. Asmussen siger heri bl. a. at »det er meget svært at tro på redeligheden i denne neutralisme«.

Asmussen anker over, at man kun mellem linierne i Barths brev kan ane, at de kristne i den tyske østzone virkelig er trængt og forfulgt. Ikke et ord står der derimod om fangne præster og kristne. Og det finder Asmussen er sørgeligt og forstemmende i betragtning af, at dette brev dog er skrevet af en usædvanlig klog mand, der »oplevede kirkekampen (mod Hitler) sammen med os – om end fortrinsvis fra den anden side af grænsen«.

Provst Asmussen mener kort og godt, at Barth stiller tingene på hovedet og giver et ligefrem horribelt vrangbillede af situationen. Den eneste undskyldning,

han kan finde for dette, er, at brevet er skrevet i så stor afstand fra den hårde hverdag i Østtyskland – i Emmertaler-idyl i Schweiz!

I »Sonntagsblatt« har Oberkirchenrat *Erwin Wilkens* under overskriften »Politischer Gottesdienst« skrevet en fyldig kommentar til Barths brev. Den er ikke helt så afvisende, som man måske kunne have ventet. Wilkens giver Barth ret i mangt og meget og erkender, at brevet bærer præg af at være skrevet ud fra et tiltalende sjælesørgerisk synspunkt. Men Wilken har alligevel alvorlige indvendinger at fremsætte. Han synes simpelthen, brevet giver et fortegnet billede fordi Barth er urimeligt kritisk over for Vesttyskland og lige så urimeligt ukritisk overfor Østtyskland.

I det amerikanske tidsskrift »Christian Century« har *Reinhold Niebuhr* skrevet et svar til Barth. Han bemærker bl. a., at »dilemmaet er så dybt, at jeg vill foretrække at lade den eminente teolog sejle sin egen sø en stund, indtil han bliver klar over, at han ikke er Guds eneste profet«. Og så minder Niebuhr forresten som Jeremias 14., 14. Det fremgår tydeligt, at Niebuhr ikke er ganske enig med Barth.

Givet er, at Karl Barths brev må forekomme usædvanligt udfordrende. Mærkeligt er det ikke, at de vækker vrede mange steder, og det indeholder så dristige påstande, at det synes såre let og taknemmeligt at tilbagevise dem. Men tilbage bliver alligevel, at Barth har stillet dybt alvorlige spørgsmål, som man måske ikke skal slippe for nemt om ved – og at de efterlader en brod, der nager, i hvert fald en lille smule.

FOLKEKIRKEN OG SOCIALDEMOKRATIET

AF CARL TROCK

FØRST 1871 satte en socialistisk agitation for alvor ind herhjemme. Før havde der været enkelte tilløb dertil, men nu sattes der ind med en formelig kampagne for at ruske op i danske arbejdere og få dem med i aktivt arbejde for bedre kår. Men et vist sværmerisk præg var der over den første socialisme og de tre mænd, ikke selv af arbejderstanden, som stillede sig i spidsen for arbejderbevægelsen; navnlig gælder det Louis Pio, hans agitation var båret af syner om et nyt samfund, hvor ret og lighed rådede, og han så sig selv som det nye samfunds forkynder; han var heller ikke bange for stærke ord om hvordan det nye samfund skulle sættes igennem, »med Loven eller – uden«, kunne han skrive.

Dette sammen med inspirationen fra kommunarkampene i Paris og forbindelsen med det marxistiske »Internationale« måtte gøre den ny bevægelse mere end mistænkelig i borgerskabets øjne. Man lod sig blænde af agitationen. Når Pio f. eks. i kampen for kvindernes ligestilling skrev, »vi ønsker Ægteskabet omdannet fra en umoralsk, gudsbespottelig Institution til et frivilligt, ædelt og smukt Forhold mellem Mand og Kvinde«, så så borgerskabet samfundet opløst og et af dets fundamentter falde. Drøftet blev derimod mindre det trods alt besindige program, som socialisterne satte op, med krav om ændring af det bestående samfunds uretfærdigheder. Og holdningen overfor socialismen ændredes ikke, da arbejderne egne, besindige fagforeningsfolk,

sidst i 1870'erne overtog ledelsen og førte bevægelsen videre.

Borgerskabet lod sig ryste, og med det kirke og præster, og socialismen mødtes af kirkens erklærede modstand. Stort set følte præsterne sig ganske forbundet med det bestående samfund og dets idealer og så socialisternes angreb på den bestående kirkeordning som angreb på kristendommen selv. I skrift, tale og prædiken bekæmpedes da den nye lære, også med Bibelens ord skulle den nedmanes, som materialisme der fornægtede de åndelige værdier. Stod der ikke skrevet: Mennesket lever ikke af brød alene ... og: Søg først Guds rige og hans retfærdighed, så skal alt det andet gives jer i tilgift! – Ene biskop Martensen så det berettigede i bevægelsen og udtalte sig for at arbejderne skulle hjælpes til tålelige kår, men hans ord trængte ikke igennem.

Men også socialisterne stod væbnet med Bibelen. Pio begyndte sin agitation med et grundigt bibelstudium som baggrund, hvor han havde heftet sig ved alt som støttede socialismen. Og fra arbejderside kunne man skildre Kristus som den første socialist, og med hans ord dømte man kirke og præster: Vil vore biskopper og præster kun beskæftige sig med at få de rige kameler gennem nåleøjet uden at støtte vore bestræbelser med et bifaldende ord, hedder det i det første nr. af Socialisten, så lad dem prædike i de gyldne sale, fattigdommen skal de ikke holde

*Brudstykke af ledende artikel i den nationalliberale avis
»Fædrelandet« (6/5 1873) om fængslingen af de
socialistiske ledere og retssagen mod dem.
Revolutionsfrygten gav anledning til forsøg på
at slå den nye bevægelse ned i starten.*

for nar. Det tema spilledes igennem igen og igen; et andet eksempel: Herrens tjenere skulle vende om, før det er for silde, og hjælpe den socialistiske lære, som netop grunder sig på den bog, de lærer efter, men ikke handler efter.

Når kirken da gik i det bestående samfunds tjeneste – i kristendommens navn – så var kristendommen, der »af sin Stifter var bestemt til at være en Fredens og Broderlighedens Lære, der skulle udjævne Kløften mellem Rige og Fattige ... bleven en Tvedragtens Religion, der udsaar Fanatisme og Ufordragelighed ... en Spændetrøje for den Ringe, brugbar til at holde ham nede, naar han vil sprænge de Samfundsbaand, der binder ham i Usselhed og Nød«. Ikke underligt at socialisterne krævede en virkelig adskillelse mellem kirke og stat; for nogens vedkommende var det nok af uvilje mod kristendommen, men det stilledes i hvert fald i religionsfrihedens navn: Staten skulle erklære alle religiøse meninger for ligeberettigede og sige sig fri for forbindelsen med kirken og overlade det til menighederne selv at lønne deres præster. Religion er en privat sag, der ene vedkommer den enkelte, ikke staten.

Reaktionen overfor kirken var forståelig, og den skærpedes af de bestående kirkelige tilstande: Gik den fattige i kirke, måtte han stå på gangene, mens de velhavende låste sig ind i deres lejede stolestader; skulle han giftes, foregik det på samlebånd, for mere end bunkebryllup kunde det ikke blive til for hans penge, og hans begravelse, den blev også en hastesag. Lad så være, at den sag også havde en anden side, skyldtes for få præster og kirker, et forældet lønningssystem med betaling for de enkelte kirkelige handlinger, som heller ikke gav præsterne den løn, de havde krav på, for arbejderen kunne det kun se ud, som var der en afgrund mellem Jesu tale og præsternes færd, som om kirken var til fals.

Hvad der så udøvedes af kristelig godgørelse for at hjælpe på den værste nød, det kunne

Begejstring over deres selvforaklydte Martyrdom

Men hvad enten nu Egenkærligheden og Fortængeligheden har spillet lidt eller meget ind i det kriminelle Drama, hvis femte Akt endnu ikke er opført, saa er den mest løjle faldende Egenskab hos de 3 Herrer, som fremgaar af samtlige deres trykte og mündlige Udtalelser, en grændseløs Ubesindighed. Det er fuldkomment klart baade, at de have troet sig i Stand til om kortere eller længere Tid at indføre den sociale og kommunale Republik – med eller uden Kongepræsident – her i Landet, og at de have bildt sig ind aabenlyst at kunne bearbejde Mængden til ved Vold at gjenneføre dette store Formaal, uden at Nogen kunde gjøre dem Noget derfor. Det udlyse ogsaa af deres Taleaaleer saavel som af de øvrige Omstændigheder, at det var en forstandlig Bestigning af Politidirektøren at forbyde det tillyste Folkemøde paa Fælleden igaar for et Aarsiden, fordi Hr. Pio, om han ogsaa – hvad dog turde være noget tvivlsomt – havde i Sind at gjøre Sit for at forebygge Uorden, efter sin opbidsende Artikler og sine naturligtvis dertil svarende Taleer umulig havde kunnet udføre denne Hensigt, saa at blodige Scener og uskyldig Menneskers Ulykke vilde været uundgaaelig Følger.

vel modtages med tak af den enkelte, men partiets linie måtte blive den, at samfundets uretfærdigheder skulle der ikke rådes bod på ved privat godgørelse. Gav man arbejderen, hvad han fortjente, behøvedes ingen almisser; den slags var kun lapperier, det det gjaldt om var at ændre de tilstande der skabte nøden, sådan som socialdemokratiet ville det.

Op mod 1880 slog socialdemokratiet ind på en skarpere kurs, i stedet for kritik af kirkens fejl, slog man fra ledende hold over i opgør med selve kristendommen. Det hænger vel sammen med, at mange begyndte at interessere sig for socialismens teoretiske grundlag, men navnlig at man lærte af tidens toneangivende åndsstrømning. Socialisterne stod uden åndeligt tilhold noget sted og måtte naturligvis stå åbne for den bevægelse, der herhjemme er kommet til at bære Brandes navn; i »den frie Tanke« fandt arbejderne, i hvert fald mange af de mere vågne, en filosofi, der svarede til deres ønsker. Med den delte man troen på, at det gik mod bedre tider, med Brandesianismens talsmænd kunne man

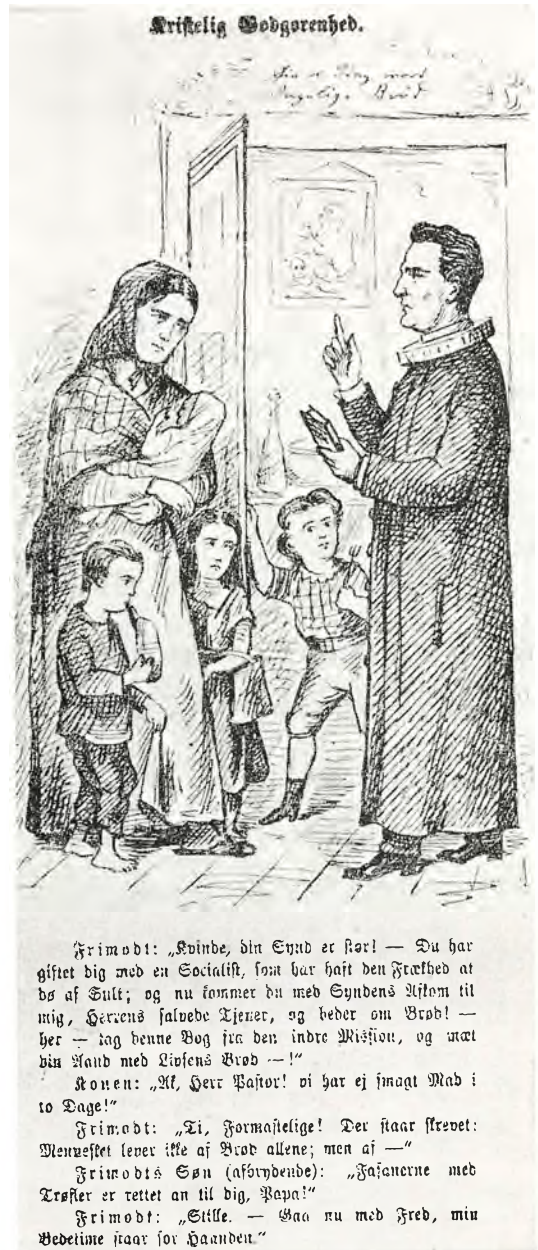
enes om at angribe det bestående samfund på alle måder, og endelig forargedes ene de folk over de kår, som samfundet tilsyneladende ubekymret bød den hastigt voksende underklasse, og rystedes ikke af socialisternes agitation.

Opgør på opgør med kristendommen følger da også 80'erne igennem. Forkaster man således troen, hedder det i en ledende artikel i Social-Demokraten, så falder samfundet ikke af den grund, for vi vil opdrage efter en morallære, som vil være betydelig bedre og fornuftigere end alt det præk, som hele jordens præsteskab kan opvarte med. Og det vigtigste er, at så vil menneskeheden ikke længere lade sig nøje med veksler på evigheden, men søge at få den lykke her på jorden, som tilkommer den. — Større følgeskab synes lederne dog ikke at have fået i den kurs. Arbejdernes store skarer blev i folkekirken, vel nok med uvilje overfor kirkens hele holdning, måske også med nogen skepsis overfor kristendommen, men at de blev der, det alene kan konstateres.

Efterhånden tog opgørene med kristendommen af igen, og man viste igen større troskab mod partiets linie: adskillelse mellem kirke og stat, for religion er en privatsag. Det er som man efterhånden havde fået afreageret, noget betyder det vel også at kirken efterhånden var i defensiven mens den frie tanke havde vind i sejlene; endelig stod man også i 90'erne overfor så mange opgaver, som den hastigt voksende bevægelse måtte tage stilling til, mens de mere teoretiske spørgsmål blev skudt i baggrunden.

Et enkelt kirkeligt spørgsmål måtte socialdemokraterne dog tage stilling til først i 1890'erne, og det er nok værd at hefte sig ved, kirkebyggeriet. Regeringen mødte med forslag om at stat og kommune skulle yde store tilskud for at få København nødtørftigt forsynet med kirker. Socialdemokraterne ville ikke være med. Det offentlige havde mere nærliggende sociale opgaver at ordne først, hed det stilfærdigere på rigs-

dagen, og der var ikke trang til flere kirker, når de, der var, ikke var overfyldte; principielt var det også i modstrid med religionsfriheden at lade det offentlige, også fritænkerne, betale til kirkelige formål. Skulle den sag derfor fremmes måtte det ske ad privat vej. I Social-Demokraten var

Frimodt: „Kvinde, din Synd er stor! — Du har giftet dig med en Socialist, som har haft den Fræthed at ds af Sult; og nu kommer du med Syndens Løstom til mig, Herrens salvede Tjener, og beder om Brød! — her — tag denne Bog fra den indre Mission, og sæt din Haand med Livens Brød —!“

Konen: „Å, Herr Pastor! vi har ej smagt Mad i to Dage!“

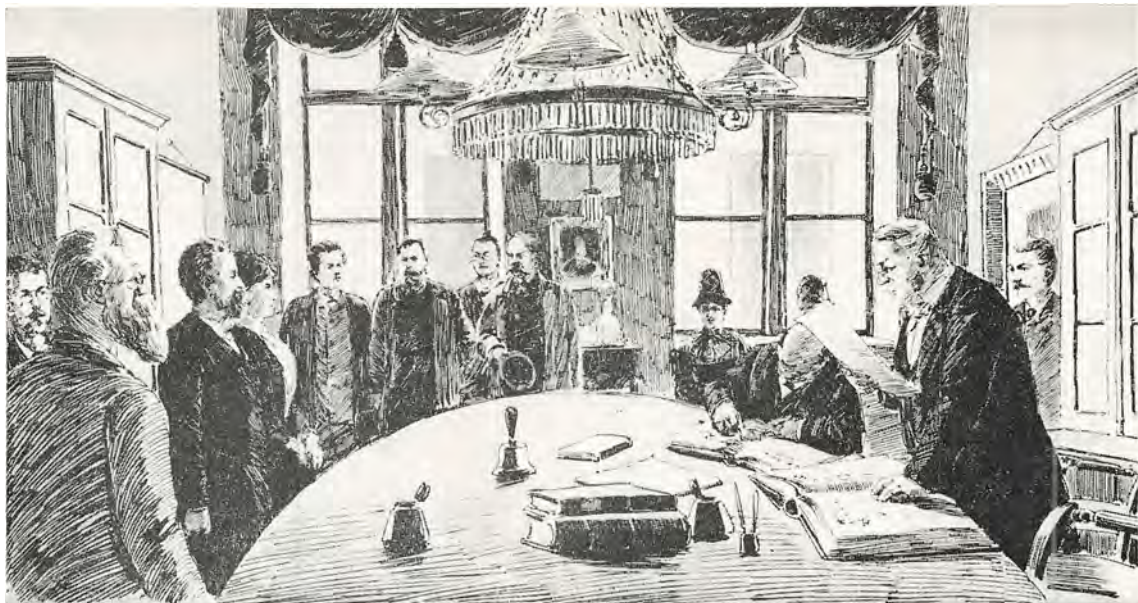
Frimodt: „Å, Formastelige! Det staar skrevet: Mennesket lever ikke af Brød allene; men af —“

Frimodts Søn (afsvøbende): „Fasaneerne med Trøster er rettet an til dig, Papa!“

Frimodt: „Stille. — Gaa nu med Fred, min Bedetime staar for Haanden.“

*En af de mange præstekarikaturer i det socialistiske ugeblad «Ravnen» (23/4 1876).
(Over døren står Fadervor's:
Giv os I dag vort daglige Brød.)*

»Borgerlig Vielse i København«, tegning i »Ravnen« (5/6 1887), brudgommen er fagforeningsformanden Sigvald Olsen. Vielsen overværes af en række socialdemokratiske spidser; den var mere end en reaktion mod kirkens ubillige taxtsystem, men en demonstration af frigørelsen fra forældede former.

sprogbrugen voldsommere, og kirkebyggeriet blev et hovedspørgsmål ved en valgkamp til borgerrepræsentationen. Sagen måtte standses. I stedet begyndte private kredse, organiseret omkring Kirkefonden, at bygge kirker i København, men også det fandt socialdemokraterne galt.

Ved en lejlighed blev det åbent markeret, at en ny holdning overfor arbejderbevægelsen var ved at slå igennem i kirkelige kredse. Under den langvarige arbejdskamp i 1899 stod arbejderne svagt og kampen drejede sig om fagforbundenes eksistens, i den situation udsendte hovedparten af de københavnske præster en adresse. I den foreliggende arbejdskonflikt var den vel neutral, men reelt betød den en værdifuld moralsk støtte for arbejderne, idet præsterne udtalte ønsket om gode og retfærdige arbejdslove og en social lovgivning til fremme af en rolig og lykkelig udvikling. Her varsledes en ny tid, omsider sagde også kirkens folk, hvad arbejderne længe havde sagt, men selvfølgelig jævnedes et flerårigt modsætningsforhold ikke med eet.

Men en ny tid banede sig også vej i det dag-

lige. Det hænger sammen med det stigende kirkebyggeri, for i Kirkefonds-kirkerne forsvandt bunke-uvæsenet og alle stilledes lige. Dertil kom, at det netop var i arbejderne kvarterer, at de nye kirker kom. Mest betydning fik måske den ny præstetype, folk udgæt fra vækkelserne, ofte selv fra jævne kår og ulig fortidens stive, kultiverede præster af embedsmandstype, og folk der ikke var uforstående overfor de sociale problemer. Det måtte få betydning at der nu kom kontakt, ikke som før med enkelte mere velhavende hjem, men med alle slags hjem.

Da I. C. Christensen efter systemskiftet 1901 tog fat på at demokratisere folkekirken og begyndte med menighedsråd, måtte socialdemokratiet opgive sit teoretiske standpunkt og søge at finde en stilling i praktisk politik. Uden betydning var det ikke at Borgbjerg lige til 1924 tegnede partiet i kirkepolitik. Principielt hævdede Borgbjerg partiets standpunkt, at stat og kirke skulle adskilles og de religiøse samfund selv ordne deres egne anliggender, dem havde staten ikke noget at gøre med; men da der ikke

kunne opnås flertal for det fandt han det forsvareligt at støtte en grundtvigsk kirkepolitik.

Og Borgbjerg bekæmpede menighedsrådene, fordi det var begyndelsen, grundvolden til en egen kirkelig rigsdag; men 1912 opgav han modstanden og gik ind for menighedsrådene, loven var frisindet og grundtvigsk præget. Han anbefalede da også, at arbejderne gjorde sig gældende i menighedsrådene – men ikke som politisk parti – for der ved præstevalg at sikre præster i kontakt med tiden, for at hindre kirkens misbrug og for at fremme partiets kurs: kirkens adskillelse fra staten.

Først fra 1926 kan man dog tale om socialdemokratiet som en kirkepolitisk retning. Socialdemokratiets første kirkeminister, præsten P. Dahl, begyndte kamp mod Kirkefondets særretigheder, han ville have de privat byggede og ejede kirker, der brugtes i folkekirkens tjeneste, administreret som landets øvrige kirker. I den kamp behøvede han lokal støtte, og socialdemokraterne stillede op i to københavnske sogne til menighedsrådsvalg. Det, at et politisk parti gjorde sig gældende som kirkelig retning, vakte røre og satte igen en tid skel mellem socialdemokraterne og andre i kirken (i høj grad blev sagen vist til gavn for Kirkefondet selv, her fik man den udfordring, som igen satte gang i arbejdet,

der truede med at gå i stå!). Men Socialdemokratiets hovedbestyrelse og partikongressen 1931 måtte også tage stilling til det nye arbejde – mange syntes man var ved at fjerne sig fra partiets gamle kurs – her fastsloges det, at det ikke var partiet som sådan der deltog i menighedsrådsvalgene; men de lokale afdelinger stilledes frit om de ville arbejde for deltagelse i de valg, og videre hedder det »Medlemmer af Partiet har selvfølgelig fuld Frihed« til at være med, dog anbefaledes det partifæller i rådene at støtte »de frisindede Bestræbelser i Kirken«.

På det grundlag, at folkekirkens medlemmer også skulle bestemme i kirkens sager, har socialdemokraterne siden øget deres indflydelse i menighedsrådene og er idag en afgørende faktor. Hvad man så står for kan vel skifte fra sted til sted, men i hvert fald har menighedsrådene også i forholdet til socialdemokraterne vist sig, som det var tænkt, at kunne tjene til bindeled mellem kirke og folk.

Imens kæmpede partiet videre i religionsfrihedens navn, ikke sjældent med større omhu for de få procent udenfor folkekirken end for de mere end 95 pct. i den, kirkepolitisk hævdede Borgbjerg partiets gamle linie, adskillelse mellem kirke og stat. Det krav fik endda en ny baggrund, hidtil var det stillet i religionsfrihedens

A. 19de Juni 1899.
 Extravordt i Katedraal af Lock-outen.
 Formanden: Paa Præstekonventet af Pastor Kirke Kær. sam.
 medholdt. Der skick gaa findes Hæmsing for en Sam.
 medholdt. U. skicklig. Pæder. Høje Lov 5/3 man skick
 offentlig skick frøtzes af Kærskick, ^{skick} majestætelik for.
 Kløng Læs offent. ^{skick} i Kærskick offent. Medholdt:
 se man givn til Negtæmelik Pæder. A. plud Kærskick
 for Socialdemokratiet og skick for "Kærskick Pæder"
 have skick gæmel for skick. Uden skick nogle
 Kærskick man givn.

Fra Københavns Præstekonvents
 forhandlingsprotokoller.
 19. juni 1899 drøftedes lock-outen
 på initiativ af Hans Koch.
 Mødet omgærdedes med største
 hemmelighedsfuldhed,
 for begge stridens parter vidste
 at noget var i gære og
 afventede »kirkens« moralske
 dom i striden.

navn, men, viste det sig under den første verdenskrig (Arboe-Rasmussen sagen havde nær kostet det radikale-socialdemokratiske flertal i folketinget ved valget 1918), det kunne også af rent politiske grunde være gavnligt at få skilt de kirkelige spørgsmål fra de politiske. Da I. C. Christensens bispevalglov 1922 gav bisperne større selvstændighed overfor ministeren, så måtte kirken for enhver pris skilles fra starten. Og Borgbjerg kastede sig ud i et arbejde herfor, i den anledning sad et kirkepolitisk udvalg i samfulde 11 år og arbejdede og blev først færdigt 1940. Da var Borgbjerg død, de socialdemokratiske repræsentanter i udvalget støttede dog endnu den gamle linie, men rigtignok dækket under tågesløv vist fordi man erkendte at tiden var løbet fra programmet.

En nyorientering var på vej, og måtte næsten være det; for fortsat at kræve adskillelse mellem stat og kirke, når hovedparten af befolkningen stod i kirken, var for teoretisk. Ansporingen til det krav var jo også borte, den folkekirke man stod overfor var jo ikke længere en magtfaktor som uretmæssigt bredte sig over alle områder, bl. a. gennem partiets egen politik og sammen med folkekirkens hele demokratisering var situationen ændret; ikke alene præsternes holdning var en ganske anden. De nye generationer i partiet havde ingen grund til at overtage de førstes aversion mod kirken. Også arbejdernes kår var

ændret, og som man på så mange andre områder var ved at overtage borgerskabets manerer kunne man vel også overtage et fredsommeligt forhold til kirken; tillige måtte meget fra den første tid kasseres, efterhånden som partiet voksede og nye kredse sluttede sig til det.

Vanskeligere er det at røre ved dybere liggende årsager; men mon ikke udviklingen med to store krige knækkede megen fremskridtstro og rokkede ved at religionen var en illusion, som bedre kår og stigende oplysning ville rive ned. En udvikling igang før besættelsen, fremmedes under denne. I disse år omvurderedes så mange begreber, f. eks. forholdet til konge og forsvar, mon ikke også det første ord i trilogien: Gud, konge og fædreland. Just i besættelsesårene kom tilmed en række nye folk med, som kraftigt arbejdede for folkekirkens opretholdelse.

Efter besættelsen lagdes de gamle udtalelser om adskillelse mellem kirke og stat også til side, og om kirken siges ikke eet ord den dag i dag, fordi man føler, at det gamle ikke længere kan bruges, og man som parti ikke har noget andet at sætte i stedet; derimod betones det end klarere, at kristendommen som sådan kun kommer den enkelte ved, ikke partiet.

Men i praksis er der i forholdet til folkekirken tale om en nyorientering i partiet og blandt flertallet af socialdemokraterne i folketinget; ikke et partistandpunkt, helt tabt tilhængere har det

Store A-sejre ved alle menighedsrådsvalg i Aarhus

De Indre missionsprægede kirkelister maatte ialt afgive 11 mandater, deraf 9 til A-listerne, 1 til grundtvigianerne og 1 til en ungdomsliste -- Studenterlisten en dødssejler!

Socialdemokraterne erobrede flertallet i 3 af de 4 sogne, hvor der holdtes kampvalg

»Demokraten« i Aarhus gør resultatet op fra menighedsrådsvalget 1953 (25/11).

Ved valgene er Indre Mission oftest blevet socialdemokraternes hovedmodstander, men i det daglige har socialdemokraterne i menighedsrådene kunnet samarbejde til flere sider.

MENIGHEDSRAADSVALGENE tirsdag blev en sørlig dag for Indre mission i Aarhus, idet de af denne kirkelige retning dominerede saakaldte „kirkelige fælleslister“ ved valgels opgørelse tirsdag aften maatte se deres samlede mandatal reduceret fra 34 til 23, og ni af de 11 mandater blev erobret af A-listerne, som saa algjort blev valddannet siddende part. De socialdemokratiske lister erobrede

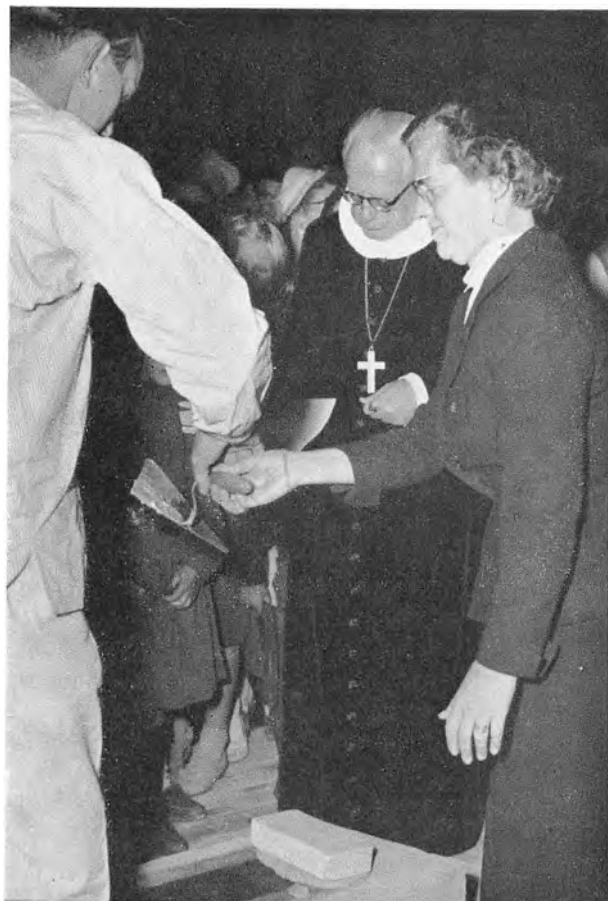
viceinspektør frk. Margrethe Jørgensen, kontitor Jenny Hansen, købmand H. F. Mogensen, indremissionær Hans Munk, skoleinspektør Laur. Kjergaard Lauridsen, byrådsmedlem, bankhvid A. Erik Jensen og overassistent frk. Steudne Margrethe Sørensen.

*Modsetningsforholdet
mellem
socialdemokratiet
og folkekirken
er fortid...*

gamle standpunkt med adskillelse mellem kirke og stat heller ikke, men de synes få og er også fåmælte.

Men det store flertal synes at kunne finde sammen om at holde på den rummelige og frisindede folkekirkeordning, vi har idag, med demokratisk ordning, som giver alle kirkens medlemmer lige ret. Motiverne bag er mange, og kan næppe afgrænses og holdes ude fra hinanden, kun tendenserne spores: Der er dem der lægger stærk vægt på, at en selvstændig kirke med egen politik, propagandaapparat o.s.v., let vil blive en stat i staten, hvor tilmed de velhavende let kommer til at dominere de mindre velhavende; også en slags velfærdssynspunkter kan føres frem: når kirken bruges af så mange og meget af dens arbejde er af direkte samfundsmæssig værdi, så må samfundet også støtte folkekirken og dens arbejde (et synspunkt der kan slå over i, at kirkebyggeriet bør »løses på linie med alle andre samfundsmæssige opgaver«.); dertil kommer så endelig det synspunkt, at kirken selv bedst er tjent med den nuværende ordning, et standpunkt som Bodil Koch først som kirkepolitisk ordfører og siden som kirkeminister varmt er gået ind for.

Og netop partiets besættelse af kirkeministerposten er et klart vidnesbyrd om nyorienteringen. Mens de to foregående socialdemokratiske kirkeministre, Johs. Hansen og Frede Nielsen, vist med rette kan karakteriseres som kirkens dygtige, men neutrale administratorer, så stod Bodil Koch som erklæret tilhænger af den rummelige folkekirke, da hun blev kirkeminister.

Klarere kan det ikke tilkendegives at modsætningsforholdet mellem socialdemokratiet og folkekirken er fortid. For den, der ser tilbage, er det ikke lidt, der er nået.

Carl Grock

LITTERATUR:

Nogen samlet fremstilling findes ikke herhjemme; men korte skildringer gives af P. G. Lindhardt i »Vækkelser og kirkelige Retninger i Danmark« og »Den danske Kirkes Historie«, bind VII. En skildring af baggrunden findes i Roar Skovmands bog om arbejderbevægelsens oplysningsarbejde »Lys over Landet«.

Jesusord udenfor evangelierne

FOR DEN ÆLDSTE menighed var Jesu ord lov. Siden er de blevet meget andet for den kristne menighed, og det er et spørgsmål om det ikke er med rette at de er blevet andet og mere end lov, om ikke en senere tid bedre har forstået rækkevidden i dem. Men det præg af lovbud, som der var over dem, har gjort at de er blevet husket og givet videre. Allerede Paulus afgør spørgsmålet om skilsmisse ved at henvise til »Herrens befaling«, 1 Kor.kap.7,v.10–11; som modsætning kan man sammenligne v.25 i samme kapitel.

Jesu ord er samlet i evangelierne, flettet ind i beretninger om undere og gengivelser af samtaler med forskellige personer, undertiden også af evangelisterne eller de hjemmelmænd eller kilder de benytter samlet i længere taler. Kun i ganske enkelte tilfælde gengives der i Det nye Testamente udenfor evangelierne et eller andet ord af Jesus. Ap.Gern.s forfatter gengiver i kap. 1, v.5 og 7–8, et par udsagn af Jesus til disciplene mellem opstandelsen og himmelfarten, og i kap.20,v.35, lader han Paulus henvise til hvad Jesus har sagt, uden at det oplyses ved hvilken lejlighed i Jesu liv ordene er faldet: »Saligere er det at give end at (mod)tage«. At Paulus henviser til Jesu ord i sine breve, omend kun i få tilfælde, er særlig betydningsfuldt, fordi hans breve er skrevet før evangelierne. Hans gengivelse af nadverens indstiftelsesord er altså nedskrevet før evangelierne.

Jesuord udenfor evangelierne kaldes med et teknisk udtryk for »agrafa«, d.v.s. uskrevne (ord). Betegnelsen er særlig blevet brugt om de ord af Jesus som er overleveret ikke blot udenfor evangelierne, men i det hele taget udenfor

Det nye Testamente, og man har med den villet udtrykke at de pågældende ord ikke strax er nedskrevet, men først gennem længere tid har været overleveret mundtligt, således som naturligvis også evangelierne ord af Jesus er gået fra mund til mund i adskillige led inden de blev fæstnet til papiret.

Af sådanne Jesusord kender vi efterhånden slet ikke så få, og i allernyeste tid er der dukket en hel række nye op, således at der nu let kunne laves en samling på størrelse med et lille evangelium. Hvor finder man de påståede ord af Jesus?

For det første er der på sine steder i de græske håndskrifter til Det nye Testamente indføjet ord af Jesus som med sikkerhed kan siges ikke fra første færd at have hørt hjemme i den nytestamentlige tekst; de stammer fra en eller anden afskriver som har kendt det pågældende ord andet steds fra og har syntes at det skulle med.

For det andet hænder det af og til at en kirkelig forfatter i de første århundreder gør ligesom Paulus eller Lukas i Ap.Gern.: nævner et ord som ikke findes i evangelierne, men alligevel er kendt i kirken som noget Jesus har sagt. Til denne gruppe kan man også regne de citater som de kirkelige forfattere bringer fra de såkaldte apokryfe evangelier, som de første århundreder havde adskillige af, d.v.s. evangelieskrifter som – i regelen med rette – ikke fandtes værdige til at optages i Det nye Testamente. Disse evangelier er for langt den største dels vedkommende forsvundet, netop fordi de ikke anerkendtes af kirken, og kendes kun fordi kirkefædrene hentyder til dem. Men der findes undtagelser.

For det tredje fandt man nemlig omkring

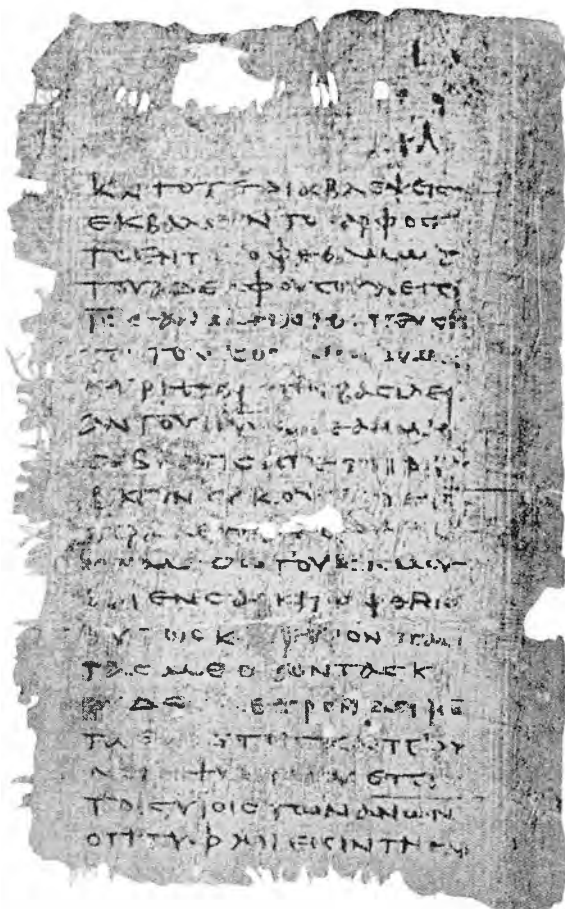
1900 i Oxyrrhynchus i Mellemegypten nogle papyrusblade, som må stamme fra en bog (altså ikke en skriftrulle) skrevet omkring år 200, og som indeholder en række ord af Jesus. De er alle indledet på samme måde, nemlig med »Jesus siger« – på eet af bladene har man fx den indledning 6 gange i træk som anførende sætning til et Jesusord; der er slet ingen tegn på forbindende text, og det kan tages som bevis på at den samling som der således er fundet brudstykker af, har bestået udelukkende af Jesusord og ikke har indeholdt underberetninger eller meddelelser om Jesu vandring fra sted til sted.

For det fjerde er der endelig, blandt de skrifter som kort efter den sidste krig fandtes i Nag-Hammadi i Ægypten, dukket en samling på godt 100 Jesusord op, som i håndskriftet selv kaldes for Thomasevangeliet. Samlingen minder i indhold og opstilling så meget om Oxyrrhynchuspapyterne, at der ikke kan være tvivl om at de er to alen af eet stykke.

I de to sidstnævnte grupper er der både Jesusord som vi kender fra de nytestamentlige evangelier, som regel dog i en lidt anden ordlyd, og hidtil ukendte ord. Som eksempel på den første slags kan nævnes:

Jesus siger: En profet er ikke velset i sit fædreland, og heller ikke udfører en læge helbredelse på dem, der kender ham. (Fra Oxyrrhynchus, gengivet efter: Holger Mosbech, Evangelielitteraturens Tilblivelse, 1937, s.93; næsten ordret det samme står at læse i Thomasevangeliet).

Mens man let genkender sætningerne fra Lukasevg., kap.4,v.23 og 24, i dette ord, er der

Et papyrusblad indeholdende en række ord af Jesus (Oxyrrhynchus logia), hentet fra Frederik Torm: »Indledning til det ny Testamente«. (G. E. C. Gads Forlag.)

ikke i evangelierne noget sidestykke til det følgende fra Thomasevangeliet (det gengives her, med velvillig tilladelse, efter en utrykt oversættelse af cand.theol. Søren Giversen):

Jesus sagde: Faderens rige ligner en kvinde, som bar en krukke fuld af mel og gik en lang vej. Krukkens hank gik itu, melet strømede ud bag hende på vejen, hun vidste det ikke, hun havde ikke bemærket uheldet. Da hun kom til sit hus, satte hun karret ned (og) hun fandt det tomt.

For øvrigt findes der i alt materialet alle grader af lighed med evangeliernes Jesusord, fra fuldstændig overensstemmelse over mindre afvigelser i ordlyden til særdeles kraftige forandringer, undertiden indtil ukendelighed. Desuden forekommer det at sætninger fra Det nye Testamente som dær ikke er kendetegner som Jesusord lægges ham i munden; således de sætninger som Paulus gengiver i 1 kor.kap.2,v.9; de lyder i Thomasevangeliet fra Nag-Hammadi:

Jesus sagde: Jeg vil give jer det, som øjet ikke har set, og det, som øret ikke har hørt, og det, som hånden ikke har rørt, og det, som ikke er kommet op i menneskets hjerte. (Søren Giversens oversættelse).

☆

Denne overlevering af Jesusord udenfor evangelierne rejser en lang række spørgsmål, og de nyeste fund har kun tjent til at skærpe dem. Hvordan finder bestemte kredse i oldtidens kristenhed på at udgive et evangelium der udelukkende består af Jesusord, kun af og til afbrudt ved spørgsmål fra disciplene, som Jesus så svarer på? Hvor har udgiverne deres overlevering fra? Er deres ordlyd til de gammelkendte Jesusord mere pålidelig end de nytestamentlige evangeliers? Og – vel det vigtigste af dem alle – er der nogen af disse »ukendte« Jesusord som kan antages at stamme fra Jesus selv? Det kan forudses at meget af forskningens arbejde vil gå ud på at undersøge og drøfte slige spørgsmål. Her skal der kun siges lidt om det sidstnævnte.

Det er forskningens opgave at undersøge og prøve. Den opgave har forskningen overfor de ord som de nytestamentlige evangelier tillægger Jesus, og den opgave har den overfor de ord som overleveringen udenfor lægger ham i munden. Det er jo så sandt som det er sagt, at det vi har i Det nye Testaments evangelier kun er et udvalg af en langt større overlevering, og at det udvalg er truffet af de retninger som blev de sejrende i oldtidens kirke; og det at et bestemt udvalg har sejret er ikke ensbetydende med at

det er det bedste. Der er derfor intet andet at gøre, hverken overfor evangeliernes Jesusord eller overfor de »ukendte«, end at sammenligne og at undersøge hvordan de forskellige Jesusord følger sig ind i en større sammenhæng; det er ingen let opgave, og den fører aldrig til matematisk nøjagtige og sikre resultater, men derfor skal der alligevel arbejdes med den. Og det sker da også for de »ukendte« Jesusords vedkommende.

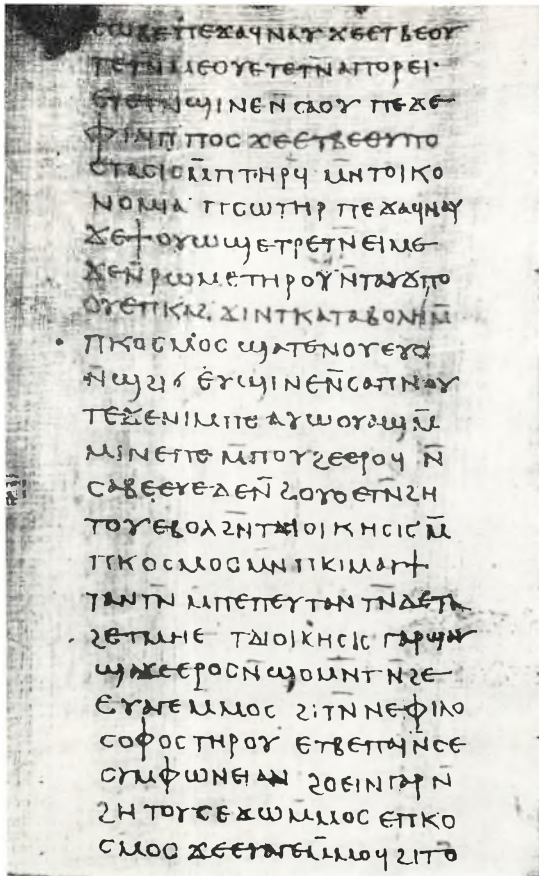
Der er, som venteligt, meget stor uenighed blandt forskerne med hensyn til disse Jesusords oprindelse og ægthed. Der er enkelte som ser en meget værdifuld forøgelse af vort kendskab til Jesu forkyndelse i de nyeste fund. Men de fleste er temmelig skeptiske, og adskillige mener at overleveringen udenfor evangelierne er ganske upålidelig. Spørgsmålet kan ikke afgøres for alt materialet på een gang; man er nødt til at undersøge og overveje hvert enkelt Jesusord for sig. Men når det er gjort tilstrækkelig grundigt, forudser jeg at de sejrende kredse i oldkirken vil holde deres stilling også i det moderne omdømme – til sorg for dem der af princip altid, også i kirkens historie, holder med den underlegne part og betragter sejherrerne som skurke blot fordi de sejrede.

Når det fx hedder:

Jesus siger: Hvis I ikke forsager verden, vil I ikke finde Guds Rige, og hvis I ikke overholder sabbaten, vil I ikke se Faderen (Mosbech, n.skr.s.92),

kan man nok få første del af det udsagn til at rime med Jesu forkyndelse efter evangelierne, men kun vanskeligt den sidste, siden den strider mod Jesu egen stilling til sabbaten og hans befaling til den syge om at bære sin seng på sabbatsdagen. Tilmed er der netop i den »ukendte« overlevering et andet ord om sabbaten, der lyder:

(Samme dag såe Han en mand udføre et arbejde på sabbaten. Han sagde til ham:) Menneske, hvis du veed hvad du gør er du salig; men veed du det ikke, er du forbandet og en lovovertræder.

En side af Thomasevangeliet, mikrograferet af Det koptiske Museum i Kairo. Sdens originale mål er 15 × 28 cm.

Disciplene sagde til Jesus: Vi veed, at du vil forlade os. Hvem er det, som skal herske over os? Jesus sagde til dem: Der, hvor I er kommet til, skal I gå til Jakob den Retfærdige, den, for hvis skyld himlen og jorden blev til –

så er det åbenbart et sidestykke til Jesu ord til Peter i Matthæusevg. kap.16,v.18–19 (og måske andre ord til Peter), og der er næppe nogen som vil tro at Jesus virkelig har talt sådan om sin broder; det er tværtimod efter al sandsynlighed et forsøg på at lade Jesus tildele Jakob den stilling som han senere indtog som leder af menigheden i Jerusalem.

På lignende måde kan man »kassere« en lang række andre »ukendte« Jesusord, ja efter mine begreber må de fleste af dem betragtes som frit opfundne og ganske værdiløse – at sige for vor forståelse af Jesus og hans forkyndelse; for kristendommens historie er de derimod af stor værdi. Enkelte bliver måske tilbage, som kan tænkes at være god og værdifuld overlevering; men det er kun et fåtal.

Vore evangelier er ikke fejlfrie, skrevet af mennesker som de er, og det mennesker som historisk set var alt andet end uvildige; og der er også i dem en del som med urette er blevet tilagt Jesus, eller lagt ham i munden i en anden form end den han brugte. Men evangelierne står himmelhøjt over overleveringen udenfor dem, og ingen kirkegænger vil nære noget ønske om at bytte dem bort for den samling Jesusord som kirken forkastede. Og heller ingen historiker.

Bent Noak

Det er en episode som står i eet af de gamle håndskrifter til Lukasevangeliet (kap.6,v.5), og som næppe oprindeligt har stået i Lukasevangeliet, men er kommen ind i teksten fra den »ukendte« overlevering. Der er adskillige som mener at det meget vel kan være en god historisk overlevering; men dette ord kan også forliges med hvad evangelierne iøvrigt beretter, derimod ikke med den betydning som det foregående ord tillægger sabbaten.

Når et ordskitte i Thomasevangeliet forløber sådan:

*En af Léger's ruder i kirken i Audincourt.
Tilsammen danner alle ruderne
en betragtning over Kristi lidelsehistorie.*

NÅR en dansk turist er på rejse i Frankrig, kan det ske, at han enten i en forstad eller i en lille landsby får øje på en kirke, som han rent spontant regner for at være moderne. Dens utraditionelle linier, de materialer, der er anvendt, viser, at den er bygget for nylig. Drevet af nysgerrighed, måske endog af interesse, står han ud af bilen, går ind i kirken og ser sig omkring. Undertiden bliver han med det samme indfanget af rummets sakrale atmosfære og beundrer det, han ser – uden at vide hvorfor. Men i de fleste tilfælde går han skuffet ud, i hvert fald er han overrasket, og han stiller sig selv spørgsmål, som han ikke kan besvare.

Dette er ikke så mærkeligt. Denne reaktion er normal. Kirkearkitekturen har i de sidste tyve år udviklet sig så stærkt, at den faktisk i Frankrig, Tyskland og Schweiz er i færd med at skabe et nyt sprog, en ny stil. Og som det altid er tilfældet, når det drejer sig om en overgangsperiode,

er mange forsøg skuffende og ufrugtbare. Mange viser især, hvad man ikke skal gøre. I Frankrig er 3.000 kirker, der under krigen blev mere eller mindre beskadiget, blevet genopbygget eller restaureret siden 1949. Cirka tusind er under genopbygning. Hertil må man føje de helt nye kirker i forstæderne. Det ville være en stor overdrivelse at påstå, at alt i dette umådelige byggeri er lige vellykket. Man må endda være så ærlig at indrømme, at i virkeligheden fortjener meget lidt at vække opmærksomhed. Men blandt de mest interessante eksempler – måske 10–15 ialt – har nogle allerede vakt hele verdens beundring. Det er dem, vi her vil tale om, idet vi i store træk vil fremhæve de principper, som har inspireret disse værker, og som er baggrunden for, hvad man har kaldt kirkekunstens fornyelse.

Inden man begynder, må man gøre sig den nuværende situation klar. For at en fornyelse kan blive mulig, må man først føle, at den er nød-

moderne kirkekunst i Frankrig

AF M. DROUZY

*Mosaik af Bazaine i Audincourt's våbenhus. Emnet er angivet af to tekster, der er skrevet til venstre for indgangen:
»I drager vand med glæde af frelsens kilder . . .
Jesus Kristus stod for mig i al sin stråleglans, og hans sår lyste som fem sole.«*

vendig, og man må ikke lade sig nøje med rutinemæssige løsninger. Det er desværre det, Kirken alt for længe har gjort. I næsten tre århundreder – lige fra slutningen af baroktiden – har den ikke bestræbt sig for at skabe noget nyt, for at forny sin stil og for at søge hidtil ukendte veje, som den har gjort i de foregående århundreder. Den har i højere grad været rettet mod fortiden end mod fremtiden. Den har levet af plagiat, af »neostil«: neobyzantinsk, neoklassisk, neogotisk. ... Det 19. århundrede markerer afslutningen på den lange periode uden kunstnerisk skaben. Nogle bygninger som for eks. Sacré-Coeur kirken på Montmartre eller basilikaen i Lisieux er sørgelige minder om en tid, hvor kunstnerisk præention og mangel på inspiration står lige. Denne slaviske tilknytning til en død tradition fører kun til at skabe dødfødte værker. En stadig dybere kløft adskiller Kirken og den levende kunst. I slutningen af det 19. århundrede og i begyndelsen af det 20. ser man i Frankrig – i det mindste i malerkunsten – en kunstnerisk fornyelse af en forbavsende frugtbarhed: Van Gogh, Gauguin, Cézanne, Degas, Renoir, Manner er de mest kendte navne. Men ingen af disse

malere arbejder for Kirken. Det var på det tidspunkt fuldstændig utænkeligt – og det ville endog have været forargeligt – hvis de havde gjort det. De, der på den tid malede religiøse billeder, var kunstnere uden genialitet og inspiration, der leflede for folks dårlige smag. Denne sentimentale og svulstige kunst, således som man finder den hos en Millet eller en Puvis de Chavannes, bliver efterhånden så dårlig, at den bliver en karikatur af sig selv. Den bliver, hvad tyskerne kalder »Kitsch«, og hvad man i Frankrig kalder »Art St. Sulpice«. Det er en kunst, der nu kun er kunst af navn, og som i hvert tilfælde ikke længere har noget at gøre med det sakrale eller den kristne tro. »Af Gud har de lavet en lagkage«, skriver le Corbusier. »Og man sælger den som standardvare, i alle størrelser, til alle priser og så billigt, at den kan komme til at stå på hylde med hjemmets øvrige nipsting. En afgudsdyrkelse, der er sat i gang med det formål at trække penge ud af folk.«

Oprørte over denne skandale besluttede nogle mennesker at reagere. For dem var spørgsmålet klart: den adskillelse mellem Kirken og den levende kunst, der havde været mere end to århun-

Det indre af kirken i Audincourt, bygget af arkitekten Novarina. Ruderne og vægtæppet bag alteret er af Fernand Léger

*Kirketårnet i Hem
i Nordfrankrig,
bygget af den schweiziske arkitekt
Hermann Baur.*

dreder, måtte nu ophøre. Der var kun een løsning. Man måtte gøre, hvad Kirken altid gjorde før denne nedgangsperiode: ære Gud ved at give Ham det, som den levende kunst har, når den er bedst, og ved påny at tilkalde virkelige kunstnere til at arbejde for Kirken. Det er ligegyldigt, om de officielt er kristne eller ej. Det er selvfølgelig bedre, hvis de er det, men det er ikke det væsentlige. Det afgørende er først og fremmest, at de er kunstnere. Især når det drejer sig om kirkekunst, er det ikke tilstrækkeligt med den gode vilje. Det vigtigste er at vælge et geni. For hvis kunstneren virkelig er inspireret, og hvis han er parat til at arbejde for Kirken, er der stor sandsynlighed for, at hans værk bliver religiøst. I hvert fald bliver det sikkert muligt for Kirken at anvende det, mens der intet er at gøre med et middelmådigt arbejde.

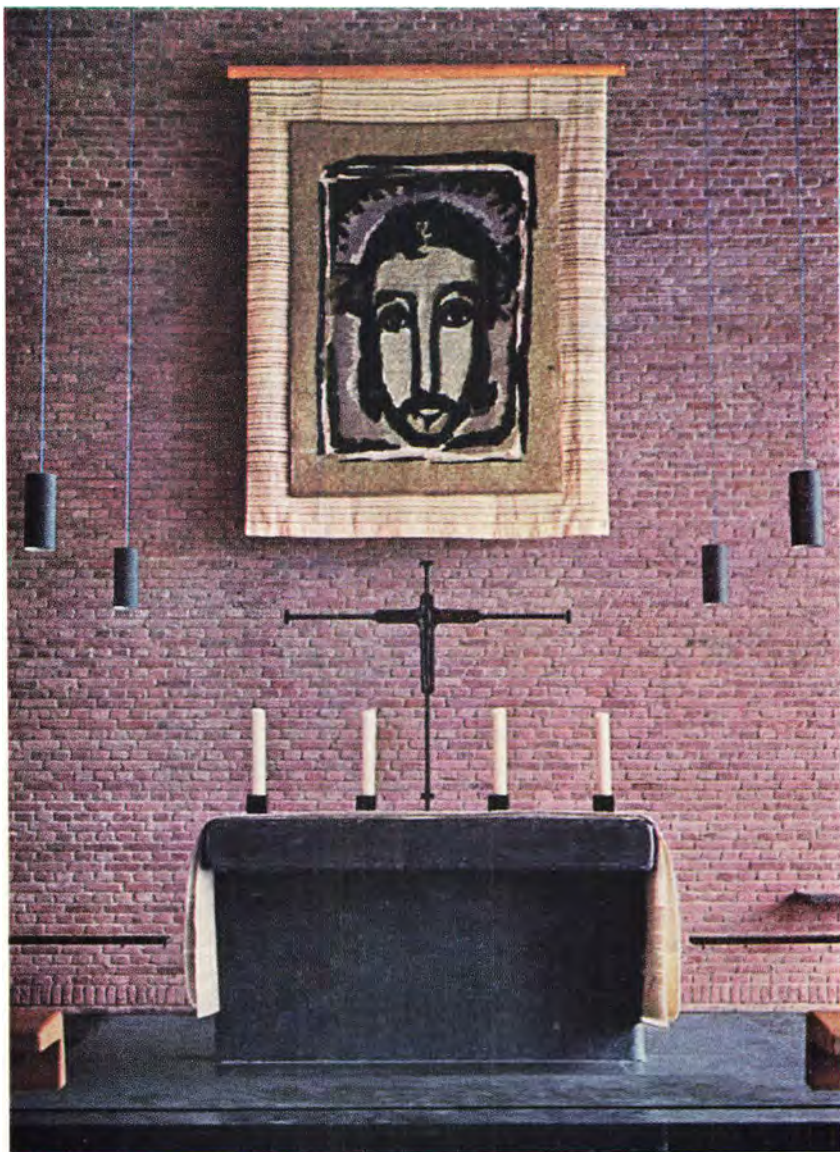
En præst, abbé Devémy, der var overbevist om dette, fik som den første den tanke at bede samtidige kunstnere om at arbejde for sin kirke, kirken i Assy. Den var blevet bygget i 1938 af arkitekten Novarina. Det var en meget enkel bygning med et højt firkantet tårn til højre. De fleste af de kunstnere, som han satte sig i forbindelse med, blev overrasket over en så usædvanlig opgave. Næsten alle svarede ja. Det var på den måde, at Fernand Léger lavede en mosaik til facaden, Bonnard et maleri af François de Sales, Matisse et Dominikusbillede, Lurçat et stort vægtæppe med strålende farver over et tema fra Johannes Åbenbaring. Hvad ruderne angår, blev de lavet af Rouault, Bazaine, Paul Bony, Pater Couturier og andre mindre kendte malere. Man må indrømme, at disse så forskellige værker giver kirken en vis mangel på enhed.

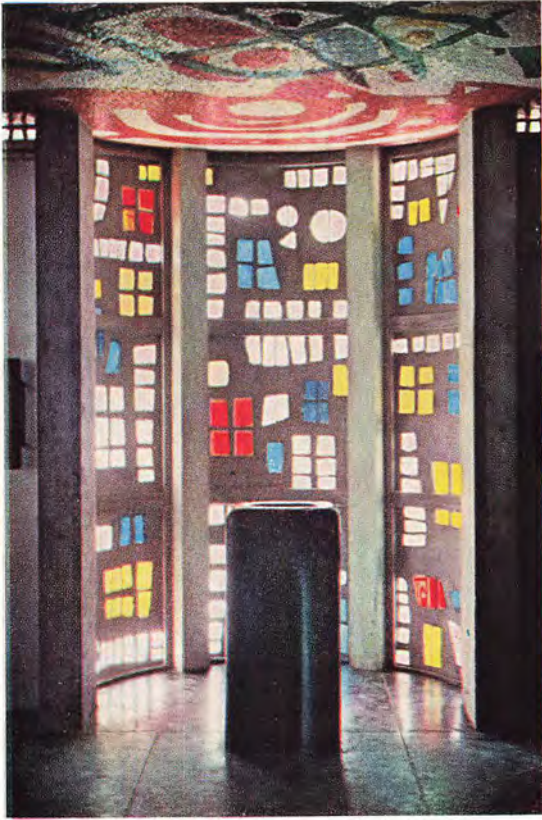
Men hvert værk taget enkeltvis – undtagen Léger's mosaik, der er mindre vellykket – er af en sådan værdi ikke blot kunstnerisk, men især åndelig, at der nu er bevis for, at de største kunstnere i vor tid evner at arbejde for Kirken. Langt fra at være hæmmet af det hellige, finder de der en fornyet inspiration. Nu er vejen åben, det er muligt at gå videre.

Det næste skridt er gjort af Matisse nogle år

senere. Nogle dominikanske nonner tænkte på at bygge en lille klosterkirke i Vence, ikke langt fra Cannes. Matisse kendte disse søstre. Han var blevet plejet af en af dem. Efter nogle overvejelser tilbyder han dem at bygge kirken og at betale størstedelen. I fire år arbejder han på det med »utrættelig iver«, idet han samtidig giver afkald på alt andet arbejde. Han beskæftiger sig med de mindste detaljer og overlader intet til

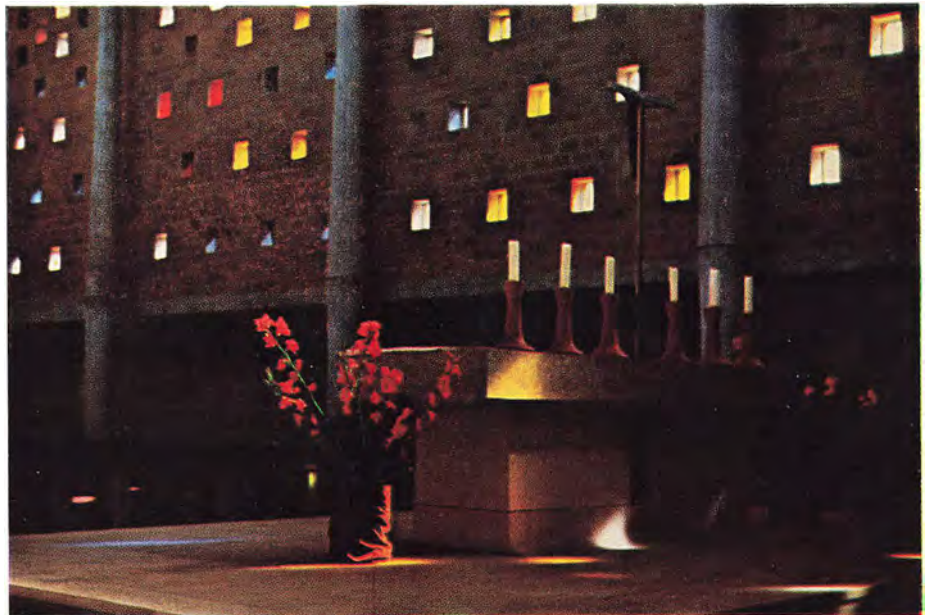

»En menighed har altid de kunstnere, den fortjener«. Minearbejderne i Hem nær ved Roubaix har straks følt sig helt i kontakt med Rouault's enkle og rolige Kristusansigt, der er vævet af lokale håndværkere.

»Ingen har nogensinde set, ingen har nogensinde forstået enkelthederne i Chartres kirkeruder. Men et emne ligger til grund for dem, og det, der strømmer ud mod menigheden, er ikke et tomt farvespil ... Malerens blik, der er rettet mod verden, må også være indadvendt (Bazaine). Her en rude af Manessier i dåbskapellet i Hem.

tilfældet. Han tegner et Dominikusbillede, en Gudsmoder, korsvejen, alterets krucifiks, lysestager og endog messehagelerne. I juni 1951 er alt færdigt. Matisse overgiver klosterkirken til biskoppen og skriver til ham: »Til trods for dens ufuldkommenheder betragter jeg denne kirke som mit mesterværk. Den er resultatet af et liv viet til at søge sandheden«. Det er næsten umuligt at beskrive denne kirke. Man må se den. Selv de bedste billeder kan ikke gengive lysets spil mellem de hvide mure og de gule, blå og grønne ruder. Man må have set den en morgen ved den tidlige messe, når solen begynder at lege med dens ruder, for at forstå det budskab, den bringer: budskab om klarhed, renhed og glæde.

»Det er nødvendigt at se frem og ikke stædigt og fejgt at se tilbage, kun optaget af det forbigangne« (Le Corbusier). Den dominikanske klosterkirke i Lille af arkitekten Pinsard.

*Hovedbygningen
af det dominikanske kloster
i Lille.*

I dette begrænsede rum er det hele skabelsen, der synger, og som sammen med præsten fejrer verdens mysterium.

Mens Matisse fuldførte sin kirke, blev le Corbusier på sin side opfordret til at bygge en kirke i Ronchamp ved Belfort. En artikel i »Kirkens Verden« (januar 1959) har allerede omtalt dette værk, der må betragtes som en af de største begivenheder inden for moderne arkitektur. Men det er vigtigt at anbringe det på dets rigtige plads – dette geniale værk kan ikke kopieres. Le Corbusier har bygget det til et bestemt sted ud fra særlige forudsætninger – nemlig som valfartskirke. Den kan ikke betragtes som et forbillede eller som et eksempel til efterfølgelse. Den er en af de vigtigste milepæle på vejen til kirkekunstens fornyelse. Men på en vis måde forsinker den denne fornyelse – i den udstrækning, hvor den virker som et usædvanligt forsøg, en slags uventet mirakel, tager den modet fra de andre arkitekter og lader dem føle deres egen begrænsning. I hvert fald kan den ikke hjælpe dem til at finde en stil. Den kan ikke efterlignes, og man må heller ikke gøre forsøg derpå.

For at fremme kirkekunsten må man samtidig arbejde i en anden retning. Man skal ikke blot vente på »miraklerne«, men også lade dem

blive mulige, ja, endog gøre noget for, at de holder op med at være mirakler. Med andre ord er det ikke tilstrækkeligt at forsone Kirken med den levende kunst ved nogle usædvanlig vellykkede forsøg. Man må også beskedent og langsomt forberede og opdrage kristne menigheder til at tage imod en fornyelse. Set fra dette synspunkt kan man sige, at kirken i Audincourt er et vendepunkt.

Denne kirke, der ligger i et arbejderkvarter nær ved en stor automobilfabrik, er for en stor del bygget af arbejderne selv i deres fritid og har i og for sig intet mærkeligt eller usædvanligt ved sig. Det usædvanlige sker den dag, præsten indbyder Bazaine og Léger til at dekorere facaden og tegne ruderne. I dette tilfælde er det umuligt at regne med en elitemenighed – som i Vence eller Ronchamp – der kan tage mod et værk, som den er mere eller mindre uforberedt på at forstå. Det drejer sig slet ikke om at påtvinge noget ude fra. Man må forberede menigheden, så at den kan tage mod disse værker, genkende sig selv i dem. Derfor må kunstneren indstille sig på kun at være menighedens stemme. Bazaine og Léger accepterer arbejdets vilkår. I mange uger, næsten i måneder, bor de jævnlige i Audincourt. De arbejder midt iblandt

arbejderne, viser dem deres skitser, diskuterer med dem. Lidt efter lidt opstår et venskab. Til sidst er ruderne eller mosaikken ikke mere Bazaine's eller Léger's værk, men hele den stedlige menigheds. Bazaine og Léger har oversat til deres eget sprog det, som de kristne i Audincourt følte uden at kunne udtrykke. De har spontant genkendt deres tro i disse værker, der prøver på at udtrykke det uudtrykkelige.

Det er i virkeligheden det ideal, man må stræbe mod, når man vil tale ikke blot om kirkekunst, men om kristen kunst. For vi må aldrig glemme, at en kirke, en rude og et alter ikke er skabt for turister, der kommer for at se dem. De er ikke museumsgenstande. De er skabt for den kristne menighed – det er den, der har bestilt dem, og som bruger dem hver søndag. Det er den, der i sidste instans afgør, om værket duer eller ej, og om det svarer til det bedste i den selv. Og erfaringen viser, at selv de menigheder, der er fjernest fra, hvad man kalder kultur – og

måske især disse, fordi de ingen fordomme har – er modtagelige over for værdierne i den moderne kunst på en måde, der forvirrer os. Det er tilstrækkeligt at henlede deres opmærksomhed på disse værdier. Det er især tilstrækkeligt at forkynde for dem, ikke en sentimental fromhed, men troen på den levende Gud. Efter Audincourt vidner nu en halv snes andre kirker i Frankrig herom. Kirkekunsten er kun et genskin af troen. I den udstrækning, vi præster er i stand til at skabe levende menigheder med interesse for tidens problemer, vil vi kunne vente og håbe på en fornyelse inden for kirkekunsten. Det er os, der skal begynde. En kristen menighed har kun de kunstnere, den fortjener.

Inbrøuzt
O.P.

Det hvidkittede præsteskab har afløst det sortkjolede i magt og indflydelse og æres i dets sted. Medicinere og atomfysikere kan glæde sig ved det »tremendum et fascinosum«, det rystende og henførende, som fordum var gejstlighedens aura og endnu før troldmændenes.

P. G. LINDHARDT

Har den hvide kittel afløst den sorte kjole?

AF RUTH POORT

I URTID og oldtid og endnu tildels i middelalderen hørte lægens og præstens arbejde ofte intimt sammen (Medicinmanden hos de primitive, oldtidens lægeguder, middelalderens Helligaandshuse). Med den stigende udspecialisering og teknikkens triumfer har de to instanser fjernet sig vidt fra hinanden, så vidt, at man nu ofte ikke forstår hinandens sprogbegreber mere.

Den sociale udvikling har også medført, at mange præster ikke har tid og ro til at være sjælesørgere mere; de er blevet organisatorer i deres sogne, med en hyrdestav, der forlener med magt

og position, men sjældent med fred og stilhed og ydmyghed i sindet til at *lytte* til mennesker og livsproblemer. – Meditationens kunst er gået tabt i vor tid, og uden meditation, d.v.s. bøn og stilhed og besindelse på sig selv og klaring af sine egne livsproblemer kan man ikke lytte til eller vejlede andre.

Måske er præsten også bleven rigelig forvænt med at være den *docerende* part; prædikestolen er jo endnu mange steder højt hævet over tilhørerne. Han imødegår ikke eller trænes ikke i dialogens form med sit eget indre eller med den, der søger sjælesorg. »Han har et budskab at bringe« forudsætter, at han går ud og opsøger mennesker, men mennesker burde i lige så stort tal opsøge ham. – Her er måske den væsentligste anke imod præsten og den væsentligste årsag til, at mennesker søger lægen mere end de søger præsten: De venter ikke hos præsten at finde forståelse for »menneskelivets dennesidighed og mangfoldighed« (Tor Aukrust). »Kirkens forkyndelse kan være tør og livløs, bundet til rationelle dogmer. – Dens svar kan føles som et overfladisk og selvsikkert svar, fordi den *for lidt arbejder med præmisserne for disse svar.*«

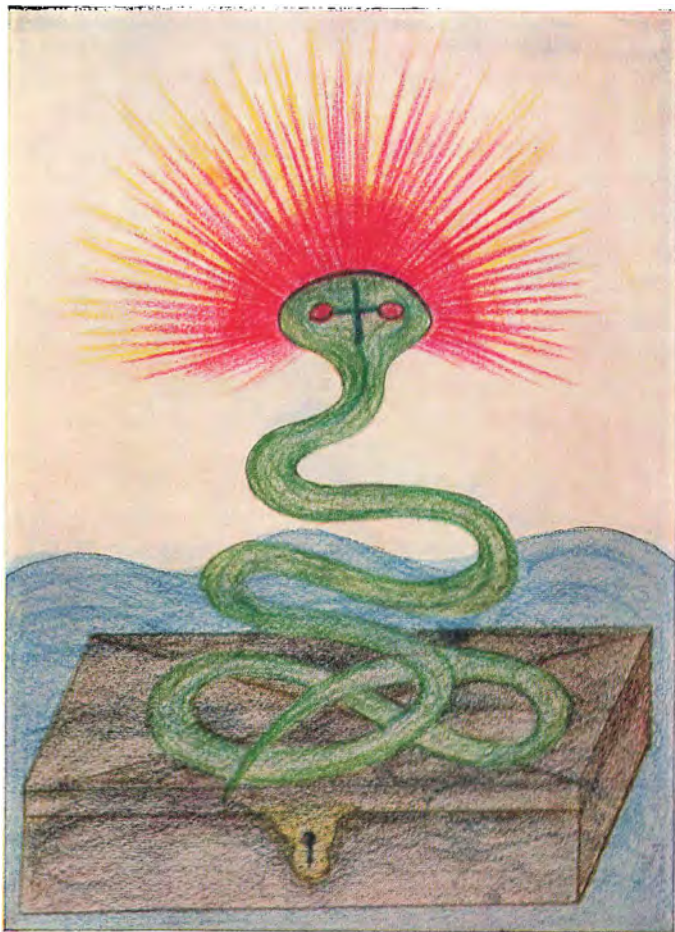
Jeg tror at kunne påstå, at en fjerdedel af de mennesker, der søger hjælp i min konsultation, ikke er patienter i ordets egentligste forstand, d.v.s. de har ikke flere eller værre symptomer end »normalmennesket« har i perioder af sit liv, men de bruger selv det ringeste symptom, det være sig angst, uro eller depressiv tilstand, som et alibi overfor sig selv og omverdenen til at søge lægens hjælp, fordi de måske forventer mere forståelse og indsigt her. – Denne kategori af patienter ved straks, hvorfor de kommer. De ved, at deres klager og symptomer kun er et dække

for Jeg-bundethed, ufrihed, uærlighed, stivnet-
 ed og åndelig stilstand. – De er bundet i et
 vangssystem, som gør dem afhængige af dog-
 ner og klichéer, men Kristus selv har de aldrig
 oplevet – selvom de bekender sig som Kristne.
 - Andre patienter kommer jo som virkelig syge,
 lrevet af svære angstsymptomer, skyldfølelse og
 lepressioner i alle afskygninger. – Men fælles
 for dem er ufriheden, lovbundetheden, afhængig-
 heden af vedtagne normer og konventioner, være
 sig af religiøs eller profan art. –

Hvad venter de så hos lægen? Ubevidst for-
 renter de en *medvider*, en *medlever* og *medvan-*
lærer på vejen ned til *præmisserne*, til den verden
 eller det rige, hvor de *skjulte forudsætninger* lig-
 ger gemt. – Det moderne menneske lever i en

slags *bevidsthedskrampe*. Vi tror, at alt skal løses
 ad logikkens og fornuftens vej, *med vor ratio-*
nelle forstand, som det 20. århundrede er så stolt
 af og som jo også har bragt vældige tekniske
 triumfer, så intet teknisk mere synes umuligt,
 men som jo rigtignok også har skabt *robotmen-*
nesket, mennesket spærret inde i et hylster eller
 panser, hvor alt går lovmæssigt og planmæssigt
 til, hvor årsagsloven og årsagskæden holder men-
 nesket i en jernklo – *indtil angsten fra dybere*
kræfter bryder igennem. Så er dette menneske
 reddet. – Det lyder paradoksalt, men *angstskriget*
 viser dog, at det endnu lever i dybet af dette
 menneske, at alt ikke er bleven kold logik, jern-
 hård vilje eller gold moralisme.

Hos *Freud* var dybet et kælderdyb, der rum-

1.
 Den grønne slange.
 (Klicheen til denne og artiklens øvrige
 illustrationer er venligst lånt
 »Kirkens Verden« af Rascher Verlag,
 Zürich)

2.
Jacobs
drøm

mede menneskets fortrængte ønsker, behov og impulser, altså et reservoir for alt uacceptabelt, navnlig af sexuel og aggressiv art. Freud var genial for sin tid, fordi han så, at mennesket bestod ikke blot af det, han syntes at være, men at han havde også en anden side, en *skyggeside*, der måske mere var det egentlige Jeg. Men også han var bunden til årsagskæden. Fik man fortrængningerne hævet ved en slags Kartharsis, mentes det menneske at være hjulpet. – Det er det også i mange tilfælde, hvor det drejer sig om infantile ønsker og bindinger til forældrene (Oedipuskompleks), men Freud standsede her ved det personligt ubevidste, og det blev *C. G. Jung*, der blev opdageren af det kollektivt ubevidste, det ubevidste, der ligger hinsides og udover bevidstheden og et personligt kælderdyb. Det er uendelig som oceanet, uendelig i tid og rum. Det tilhører ikke mennesket, men *mennesket tilhører det*. – Det er altså upersonlige, overpersonlige magter og kræfter, der råder her, Gud og Djævelen bl. a., det lyse og det mørke, gode og onde princip. Disse kræfter kalder Jung *archetyper*. Det er dem, der former menneskets vej i livet, er *urmønstre for vor skæbne*. De er prægestemplet i vort sind, som gør menneskelivet *mangfoldigt og stort og rigt*. – Vi kan ikke undfly endsige udrødte disse magter, men vi kan blive fortro-

lige med dem og derved få del i den kraft og visdom, de indeholder. –

Det bevidste og det ubevidste forholder sig komplementært til hinanden. – Fysikkens komplementaritetsbegreb gælder også her på de psykiske område: Er der lavvande, d.v.s. død og stilstand i min bevidsthed, ved jeg, at energien er sunket ned i det ubevidste; dér levendegør den det indhold, der har ligget latent, ubrugt hen hidtil. Denne energiforskydning har en hensigt, er *final*. – Kunstnere f. eks. vil opleve, at de før en skabende periode har en depression, en død periode, hvor de er uproduktive og ulevende. Denne »stilstand« er hensigtsmæssig, for de forberedes derved, »modnes« til den skabende akt, hvor det, der skal udtrykkes, har ligget i dybet i deres sind, men ikke er bleven energimættet nok til at stige op, før det fik hele energien samlet om sig (jvf. hvedekornet, der ligger i jordens mørke hele vinteren og derved samler energi, næring, til den senere vækst). En kunstner, der altid skaber, er utænkelig. Han må have sine ørkenophold engang imellem for at samle næring til dybet, *hvor væksten begynder*. – En læge eller præst, der har med det kosteligste af alt at gøre, mennesket, burde også have tid og mod til disse ørkenophold, men modet kan jo svigte, fordi man der er udleveret til sig selv. – Kristus var i

ørkenen, før han drog ud til »verden«, og Paulus var i ørkenen, før Gud kunne bruge ham til de store missionsrejser. –

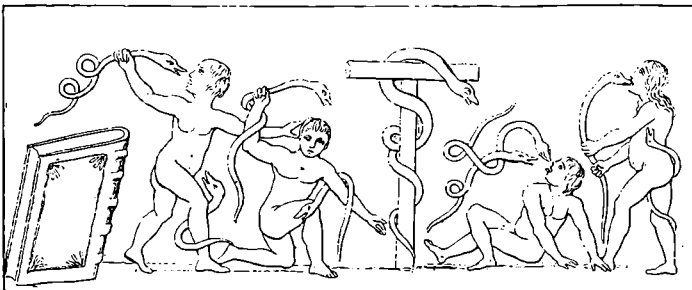
Et fortræffeligt billede på urdybets dynamiske magt har vi i *symbolet slangen*. – Det kollektivt ubevidste afslører sig nemlig kun igennem *symboler, sindbilleder*, som dukker op gennem drømme, visioner, hallucinationer eller fantasier eller i kollektiv form i tidligere tiders myter og kult og folkeeventyr. For nutidsmennesker er drømme noget tøjleri, fordi de ikke rationelt eller intellektuelt kan forklares; de hører den *irrationelle* verden til. – Både i det gamle og det nye Testamente omtales drømme dog som noget ganske selvfølgeligt, jvf. *Jacobs drøm* (billede 2), hvor Gud *åbenbarede* sig for et menneske. – Noget blev altså åbenbart, *indlysende* for dette menneske, *erkendelig, bevidst*. – De fleste mennesker får en panisk skræk, når de første gang drømmer om slangen, og dog er slangen sindbilledet på *urdybets intense magt og lægende kraft* (billede 1, tegnet af en patient). Slangen er ikke blot forførelsen og dermed symbol for det onde, den er også sindbilledet på den *instinktive visdom*, som er hinsides fornuft og rationel erkendelse. Den tilhører den mørke, jordiske driftssfære, og giver derved den *jordvisdom*, som mennesket har tabt i en intellektuel tidsalder. Kristus selv henviste til slangen, da han talte om, at vi skulle være snilde som slanger og enfoldige som duer. – Slangen er også et lægesymbol, brugt allerede af Asklepios som symbol på lægende kraft (som slangen skifter ham, vil den syge også kunne hjælpes til sundhed). Slangen kan imidlertid og

så være højeste åndelige symbol, jvf. Johs. 3,14: »Som Moses ophøjede slangen i ørkenen, skal Menneskesønnen ophøjes«. I middelalderlige kobberstik kan man se dette smukt afbildet.

Når nutidsmennesker altså drømmer om slanger, der forfølger dem, er det da ofte det intellektuelle eller ensidigt bevidsthedsindstillede menneske, der bides i halen eller i foden af dette princip for noget jordisk, som dermed vil forlene vedkommende med de glemte instinktive kræfter (billede 3). – Drømme er altid kompensatoriske, de kompenserer eller supplerer en ensidig bevidst indstilling; de er *finale*, har en hensigt, vil sige det menneske noget, som hans dagklare bevidsthed ikke formår at sige ham; de kan ofte løse et problem, hvor »forstanden står stille«.

Slangen er altså ikke blot et ondt symbol. – Men den føles som en forfølger, indtil mennesket har vendt front imod den og godtaget den som hørende med til det at være menneske. – Slangen var med til at gøre mennesket seende. Man bliver sig først en ting bevidst, når man har oplevet modpolen. Ellers lever vi i uskyldigheden, men dermed også i uvidenheden, uansvarligheden, umodenheden og stilstanden. – Mennesket udvikles, modnes kun ved at blive stillet op overfor modsætningerne, disse modsætninger, som rummes i dybet og som giver den spænding, der er forudsætning for alt liv.

Det er da dette, Jung-psykologien vil, *konfrontere mennesket med magterne i dybet*, lære mennesket at føre en dialog med sit indre, blive fortrolig med de kræfter, som åbner for nyt land,

3.
Slangebidet

ny visdom, gør livet mangfoldigt, nuanceret og levende. Hvor mange Kristne f. eks. stivner ikke i gold perfektionisme og dogmatisme, fordi de med vold og magt vil *udrydde det onde i sig selv*. Så går det som i *Martin A. Hansens* novelle »Manden fra jorden« (i novellesamlingen »Agerhønen«); de møder *vildmanden* i skoven og må tage kampen op med ham og bringes ned i hans frugtbare jordhule, hvor koen giver sit varme åndepust med på vejen. – Vildmanden i novellen dukkede op, da forfatteren havde afgivet alle sine tanker og ideer og indfald, al sin intellektuelle viden (»jeg har ikke brug for dem, da min viden ikke kan sige mig, hvor jeg kommer fra, og mine kundskaber ikke, hvor jeg skal hen«.) – Adskillige patienter, navnlig fra pietistiske kredse, møder med den vildeste hedenskab og den mest renlivede ortodokse jødedom i deres ubevidste, hvor de ved from selvkredsen og såkaldt idealistisk indsats ad moralsk vej vil vinde renheden og ikke »nøjes« med Guds barmhjertighed. – Det store paradox, Kristus på korset, har de aldrig *be-grebet*, d.v.s. oplevet. – De kan være fyldt af et stærkt hovmod og stærk inflation og kan ikke begribe, at lægen ikke tildeler dem samme beundring, som de angler efter og måske får i deres omgangskreds. – Deres korrekthed er det panser, som holder alle djævelske magter borte fra deres bevidsthed; til gengæld huserer disse magter da endnu vildere, mere primitivt og archaisk i det ubevidste, fyldende det menneske med angst og panik. – I fuld alvor kan disse pæne kristne sige: »Jeg ved egentlig ikke, hvad syndernes forladelse er, for jeg har jo aldrig haft brug for den, jeg har altid opført mig så korrekt«. – Efter få samtaler har vildmanden fra dybet som regel ladet høre fra sig (billede 5), hvis det da ikke er djævelen selv, der stikker ho-

vedet frem og minder dem om, at et træ ikke vokser højere mod Himlen end det har rødder i jorden. Det »jordiske«, der for dem er lig det onde, bliver da måske det sted, hvorfra de skal have lov at opleve Gud.

De antikke religioner havde deres mysteriekult, hvor mennesket oplevede sine egne overmægtige eller dæmoniske kræfter kollektivt og i hellig billed- og dramaform, som kunne beskytte imod truende fare, ensomhed eller inflation hos det enkelte menneske. De primitive har deres religionskult som et kollektivt værn imod angsten. – Den katholske kirke har sine mange rituelle handlinger og symboler, f. eks. Messeofferet, som leder deltagerens ubevidste energi og dermed hjælper det menneske imod angsten

og magterne. – *Protestanten* er mest henvist til intellektuelle begreber og dogmer. *Vi mangler billeder og symboler*, som kan sige os lidt om det, som er for stort og rigt til at kunne rummes i et begreb. – Såvidt jeg kan forstå, vil den nye bevægelse »Højkirkelighed« råde bod på noget af dette. – Lidt mere kult i kirken som i middelalderen ville gøre det hele mere *levende*, jvf. Martin A. Hansens skildring i »Orm og Tyr«. – *Det indre drama*, kampen mellem det onde og det gode i menneskets sjæl, burde kunne findes i billedlig og dramatisk form også i kirken og ikke blot som en teori fra prædikestolen. Kristus selv talte og beskrev i lignelser, i billeder, der havde dramaets kraft og virkning. –

Lægens opgave bliver da at hjælpe mennesket til at *gennemleve det indre drama*. Han må vandre sammen med patienten ned i dybet til urkræfterne og urmagterne, være patientens medvider i dennes kamp med disse magter. Det er en vandring eller en proces, hvor begge er i støbeskeen. Lægen hjælper ikke sin patient videre,

end han selv er kommen. Han tvinges derfor til uafbrudt arbejde med sig selv. Han må selv være villig til forvandling, en stadig dybere selverkendelse, som giver ham selv indre frihed, uden hvilken han ikke kan lytte med det rigtige sind til patienten. Det er altså patienten, der taler, ikke lægen. – Men vejen er fælles. Lægen står som den sunde instans, der holder balancen, hvor patienten overvældes af undergrundens magter.

Målet er at hjælpe patienten til helhed i sinnet, den helhed, der rummer både godt og ondt, højt og lavt, lyst og mørkt, både Gud og djævelen. Ikke at udrydde det onde, men at tage kampen op med det daglig, fordi det at være menneske nu engang er at være født med arvesynden. – Det er hovmod at ville være helgen. Det er hedensk selvrelse eller jødisk lovtrældom. Det er at flygte fra dybet i sig selv – som om Gud ikke også havde skabt dette dyb – og hans »kosmiske fylde« ikke også nåede herved. – Det var fra dette dyb, Paulus kunne sige: »Ikke jeg lever, men Kristus lever i mig«.

5.
Vildmanden

Det store ved livet er at kunne rumme begge poler i sit sind, så først fødes dramaet, der gør liv til liv. – Østens folk har udtrykt dette i de såkaldte *Mandala*, der skal symbolisere helheden, der rummer alle modsætninger, være sindbillede for den indre ordning. »den ordnede mangfoldighed«. Disse Mandala dukker spontant op i nutidsmenneskers drømme, jvf. billede 4, som er regnet af en af Jungs patienter. Dette mandalamotiv udtrykker den helhed i sindet, som analysen havde hjulpet hende til. Mågen foroven symboliserer det åndelige og slangerne forneden det jordiske, og deres to adskilte cirkler bindes nu sammen af den gule cirkel med det røde korsmotiv. Således kan det ubevidste da befrugte det bevidste – og dermed kom patienten ud af åndelig stilstand og død. –

Grunduddannelsen for læger og præster burde tage hensyn til, at de fleste, der får problemer, i deres sind i perioder eller varigt er afvigende fra gennemsnittet – sådan som f.eks. kunstneren er det. Men kunstneren har en ventil i det at skabe; det leder hans ubevidste energi ind i bevidste former og til et sprog, der kan

»læses« af andre. Den syge står ofte ensom med sine problemer, fordi disse problemer udtrykker sig i et sprog, der ikke forstås uden kendskab til det ubevidste. – Men mange mennesker kunne måske undgå at komme så vidt, at de blev kaldt syge, om de i tide fandt hjælp – og læge og præst forstod at tolke det, der ikke udtrykkes rationelt alene, men ligeså meget eller endnu mere irrationelt og i symboler.

Læge og præst burde kunne følges ad i arbejdet for de syge. – I Danmark er det småt med samarbejdet. – I Norge er det en regel, at hvert større sygehus har en fast præst, og regelmæssige konferencer er en selvfølge. I Tyskland har man konferencer, hvor både katolske og protestantiske præster og læger mødes. –

Fortidens medicinmand er der ingen, der ønsker sig tilbage, men lægen med guddommelig kaldelse til sit arbejde og præsten med »jordisk« indsigt i sjælelivet var måske en nærmere løsning.

AS PooF.

BARMEN-BEKENDELSENS 25-ÅRS DAG

AF N. H. SØE

31. maj 1934 i Barmen. Det er meget fjern for- tid. 25 år er en lang tid, i hvert fald i en verden om vor, hvor oprivende begivenheder haster hen over os. Hitler er fortid. Var det ikke, fordi spø- gelse efter ham er særdeles mærkbare, ikke mindst i vore nærmeste nabolande mod syd og øst, ville de 12 år, da han og hans bande af for- rødere huserede, være som en skarp parentes, der for længst er sluttet. Et rædselsvækkende billede om, hvad selv et gammelt kulturfolk kan lide til. Men nu altså dog bare en uhyggelig episode. Eller er der mere at sige?

Og nu Hitlers kamp mod kirken og kirkens kamp for ikke at svigte evangeliet? Nogle af os husker, hvordan vi, især i den første tid efter 30. januar 1933, »magtovertagelsens« dato, fra måned til måned, ja sommetider bogstavelig fra dag til dag, fulgte »slagets« gang, så godt det var muligt. De »frie« kirkevalg den 23. juli, så »frie«, at politiet nogle dage i forvejen konfiske- rede alt, hvad »modparten«, bekendelsens folk, havde af opråb og flyveskrifter, så »frie«, at sel- veste »føreren« aftenen i forvejen i en radiotale tydeligt opfordrede til at stemme på dem, der kaldte sig »de tyske kristne«, nazismens kirkelige tvantgarde. Det var i de dage, da mangfoldige tyske præster »havde hagekorset broderet på deres morgentøfler«, for at bruge en dansk jour- nalistens udtryk, og da måske endnu flere præste- ruer dybt grebet kunne tale om, hvordan Hitler mente sin styrke fra Bibelen, eller begejstret kunne forklare, at havde man set hans »blå øjne« (der var grå!), forstod man, at han var sendt af Gud til Tysklands frelse.

Arierparagrafen i kirken, hvorefter jødekris- te blev udelukket fra det tyske trossamfund.

Tvangsindførelse af en ny kirkeforfatning, hvor Hitlers tro tilbøder L. Müller blev rigsbiskop, og andre lige så pålidelige præster tvangsindlagt som landsbiskopper her og der. Allerede den 11. november blev dr. Niemöller, dengang præst i Berlin-Dahlem, og to andre præster suspenderet. Det skrækkelige møde i sportspaladset i Berlin den 13. november, hvor kampen mod alt »jø- disk«, også i den kristne tro og den kristne bibel, proklameredes så åbenlyst, at man bagefter måtte trække lidt i land. Eller et valgopråb fra no- vember 1933, hvor det hedder, at Gud har sendt Hitler »ikke blot til det tyske folk, men til ver- den for at overvinde mørkets magt«. Og videre hører vi: »I det tyske folks politiske bekendelse til sin af Gud sendte fører skal troen på folkenes fielsers sejrskraft triumferende rejse sig.« Der måtte ikke herske tvivl om, at Hitler var Guds udsending. Mere tvivlsomt var det, om dette og- så gjaldt Jesus af Nazareth. Som god »tysk kri- sten« måtte svaret naturligvis være et ja. Men alt skulle ses i lyset af de store politiske begiven- der og den voldsomt ophidsede tyske selvover- vurdering. Vist prøvede man at tale om synd. Men den store patos mærkedes først, når man tordnede mod »synden mod blodet«, den skænd- sel at være medansvarlig for »raceblanding«. Og Kristus skulle ikke længere være forsoneren. Det »arveadelige«, racerene menneske trængte jo da ikke til en forsoner. Kristus var helten, der kald- te til kamp og indsats for de »folkelige« idealer, som nazismen tolkede dem.

Det forvirrende var jo imidlertid, at der selv- følgelig var mange mellemformer. Kunne man ikke taknemligt sige ja til Hitler og de nazistiske idealer og alligevel være tro mod evangeliet?

*Professor Karl Barth,
fotograferet under det i artiklen omtalte
Danmarksbesøg 10.-12. marts 1933.*

Partiet havde jo dog højoфициelt bekendt sig til »positiv kristendom«. Og var ikke dens kamp mod ateistisk marxisme og for tysk væsen og folkeart forjættelsesfuld? Gjorde det så meget, om man med »de tyske kristne« erklærede: »Vi bekender os til en positiv, af folkets art præget Kristus-tro, som den svarer til tysk Luther-ånd og heltemæssig fromhed.« »National lutherdom« lød det i alle de egne, hvor Luthers navn havde en næsten hellig klang. »Vi ser i race, folkeart og nation livsordninger, der er skænket og betroet os af Gud, så det for os er Guds lov at sørge for deres bevarelse.«

Adskillige så dog klart og talte tydeligt. Allerede før Hitlers magtovertagelse havde den 11. januar 1933 en flok præster med provst Hans Asmussen i spidsen fremsat en klar udtalelse om den hellige skrift som kirkens grundvold, den såkaldte Altonaer-bekendelse. I øvrigt er der ikke mindst grund til at nævne Gerhard Jacobi, der var præst i Berlin og lige havde udsendt den også i Danmark værdsatte »En Storstadspræsts Dagbog«. Han er nu siden 1954 biskop i Oldenburg. Man kan egentlig sige, at det var i hans hjem i Berlin, organisationen af »bekendelseskirken« tog sin begyndelse. Selvfølgelig fortjente mangfoldige andre, frem for alle Martin Niemöller, at nævnes. Men den teologiske fører og snart det ubestridte midtpunkt i den bevidste og klare kamp mod al, selv den mest fordulgte, form for nazistisk kristendomsforfalskning blev hurtigt professoren i dogmatik ved universitetet i Bonn, Karl Barth, der var schweizer af fødsel, født 1886 i Basel, men siden 1921 professor ved forskellige tyske universiteter.

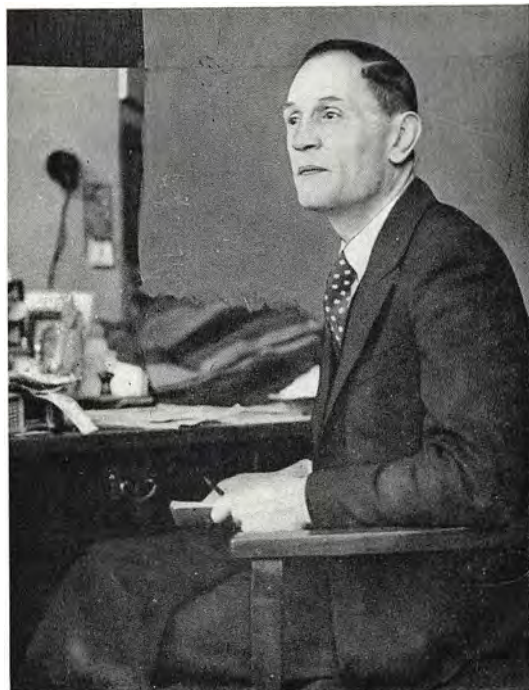
Karl Barths teologiske arbejde havde for længst ført ham til væsentlig klarhed. Han mente tydeligt at se, hvor det egentlige slag skulle stå. Det drejede sig om et sådant ja til åbenbaringen i Kristus og dermed et sådant ja til det profetiske og apostoliske vidnesbyrd herom, at al tale om anden åbenbaring dermed var afvist. Det

var ikke bare den iøjnefaldende og græsselige tåbelighed, hvormed »tyske kristne« ville gøre begivenhederne omkring 30. januar 1933 til en håndgribelig guddommelig nåde og Hitler til en slags frelser. Angrebet måtte gå dybere. Enhver tale om et møde med Gud i natur eller samvittighed, i historien eller såkaldte skabelsesordninger måtte afvises. I Kristus og ordet om ham møder vi Gud. Og hvor dette ord ikke er det altbestemmende midtpunkt, er det falske »guder«, vi står overfor, om vi så aldrig så meget taler om åbenbaring.

Med principiel klarhed kom dette frem, da Barth under sit første besøg i Danmark holdt sit foredrag om »Det første bud som teologisk aksiom« i København den 10. marts 1933 og i Århus to dage senere. Her er det sagt alt sammen. Det første bud fra Sinai, budet om ikke at have andre guder end Israels Gud, skærer al anden tale om gudsåbenbaring bort. Kun i den bibelske åbenbaring med Kristus som det altbestemmende mål og midtpunkt hører vi Guds ord til os. Vist må vi som teologer tale også om fornuft og erfaring, om historie og skabt eksistens og derfor visselig også om det folkelige, folkeart

Pastor Martin Niemöller, som han så ud, da den tyske kirkekamp brød ud i 1933. Han er i dag kirkepræsident (biskop) i Hessen-Nassaus landskirke i Vesttyskland.

og stat. Men det afgørende spørgsmål er, om vor tale herom er bestemt ud fra åbenbaringen i Kristus, eller det snarere er sådan, at alt dette andet bruges til at sætte Bibelens tale på plads, d.v.s. i skammekrogen. Du må ikke have andre guder. Du må ikke kende anden lov som guddommelig end den lov, der fører frem til Kristus, fordi den kommer fra Kristus. Det passer altså ikke, at den »lov«, også teologer mente at finde i den tyske folkeart, de sunde livskræfter i folket, skulle være Guds lov for den kristne tysker. Sådan tale er oprør mod den eneste sande Gud. Det

første bud skal bestemme alt, også vor teologiske tænkning.

Barths standpunkt var altså klart. Alligevel varede det nogle måneder, før han talte direkte ind i den situation, nazismens sejr havde skabt. Hvorfor? Ikke af personlig angst. Han var jo i øvrigt, som det senere skulle vise sig, for sin egen person dækket ved at være schweizisk statsborger. Men han tøvede, dels fordi han netop trods alt var udlænding og derfor burde vente, så længe det gik an, dels fordi han bevidst og pointeret var teolog, teologisk professor og netop ikke politiker. Der kunne da også i forsommeren 1933, i hvert fald herhjemme, lyde ironiske bemærkninger om den Barth, der havde været så højrøstet i andre sammenhænge og nu var blevet så mærkelig tavs, skønt man dog måtte mene, at der var et og andet, der trængte sig på.

Men så kom det. Den 24. og 25. juni skrev han sit første, bogstavelig talt epokegørende kampskrift med den karakteristiske titel »Teologisk eksistens i dag«. *Teologisk eksistens!* For det drejer sig nemlig ikke først om at tale ind i situationen, men at komme helt ind til sagen,

Rigsbiskop Ludwig Müller, der var leder af nazismens kirkelige avantgarde: »de tyske kristne«. Han begik selvmord ved sammenbruddet i 1945. (Klicheerne til dette og artiklens to følgende billeder er venligst udlånt af H. Hirschsprungs Forlag).

kærnen, det altafgørende: Hvor og hvordan taler Gud til os? Hvor møder vi Gud?

Selv den, der mente at kende Barths teologi, måtte næsten forfærdes over den skarphed, hvormed svaret her blev givet: »I kirken er man enig om, at Gud intersteds i verden, i vort rum og i vor tid er til at møde for os uden i dette sit ord, og at dette hans ord for os intert andet navn og indhold har uden Jesus Kristus, og at Jesus Kristus for os i hele verden intersteds er at finde uden hver dag på ny i den hellige skrift, bestående af Gammel og Ny Testamente. Derom er man i kirken enig, eller man er ikke i kirken.« Og i fortsættelse heraf hedder det, at det er fristelsen i vor tid, »at vi under det stormende indtryk af visse magter, fyrstendømmer og myndigheder også søger Gud andetsteds end i hans ord og hans ord også andetsteds end i den hellige skrift ..., og at vi netop dermed er sådanne, som slet ikke søger Gud.«

Det gjaldt altså *principiel*, central klarhed. At der skulle siges et uomtvisteligt nej til »de tyske kristne«, disse »oplage, vilde kættere«, var for Barth så klart, at der ikke behøvedes mange ord. Om arierproblemer står der således kun følgende, der ganske vist heller ikke savner tydelighed: »Fællesskabet mellem dem, der hører til kirken, bestemmes ikke af blodet og altså heller ikke af racen, men af Helligånden og af dåben. Hvis den tyske evangeliske kirke ville udelukke de jødekristne eller behandle dem som anden klasses kristne, ville den have ophørt at være en kristen kirke.« Men Barth var mere angst for teologisk uklarhed, udglidninger i retning af »naturlig« teologi, altså i retning af at ville finde Gud andre steder end i ordet om Kristus, end han var for de »nazistiske« kætterier, hvis antikristelighed råbte mod Himlen. Han var ikke mindst betænkelig ved en bestemt form for lutherdom, der prøvede at lytte til Guds tale til samvittighederne i og ud fra livet i naturgivne »ordninger«, folk, stat, familieliv, kaldsgerningen. Et ja til Kristus var et ja til åbenbaringen i Kristus, og dette ja tålte intet andet ved siden af sig.

Bølgerne gik højt i de følgende måneder. Modskrifter mod eller kritiske bemærkninger til Barths kampskrift kom fra mange hold. Og Barth fortsatte i en pjeceserie, stadig varierende det samme tema, aldrig vigende en tomme. Og

kirkekampen gik videre med dramatiske episoder, ikke mindst mødet mellem Hitler og Niemöller den skæbnesvangre 25. januar 1934, da der kunne synes at være en vis mulighed for en frugtbar forhandling, og Göring så ødelagde enhver chance ved at »aflevere« en aflyttet telefonsamtale, som Niemöller lige i forvejen havde ført, og som ikke just var båret af ærefrygt for »føreren«. Ubegribeligt iøvrigt, at Niemöller ikke havde regnet med, at hans telefon kunne blive aflyttet. Men Niemöller har jo alle dage været mere impulsiv end forsigtig.

Vi springer imidlertid frem til den store »bekendelsessynode« i Barmen fra 29. til 31. maj. Her skete det helt afgørende. Repræsentanter for hele den tyske evangeliske bekendelseskirke, hvad enten de var lutherske, reformerte eller »unerede«, altså en slags sammenslutning af luthersk og reformert, mødtes her og enedes om en bekendelse, der i hvert fald umiddelbart måtte opfattes som et klart ja til Barths standpunkt. Det vigtigste led i bekendelsen, punkt 1, citerer først Jesu ord om, at han er vejen og sandheden og livet, og at han og han alene er »døren« ind til »fårefolden« (Joh. 14, 6 og 10, 1 og 9), og så hedder det: »Jesus Kristus, som han bevidnes for os i den hellige skrift, er det ene ord fra Gud, som vi skal høre, og som vi i liv og død skal stole på og adlyde.« Og der tilføjes: »Vi forkaster den falske lære, at kirken foruden og ved siden af dette ene Guds ord skulle kunne og måtte anerkende også andre begivenheder og magter, skikkelser og sandheder som Guds åbenbaring.« Og i det følgende slås det fast, at Jesus Kristus er indsat til at være herre over *hele* vort menneskeliv, altså ikke blot over den »åndelige« eller »religiøse« side af dette.

Det var en *ny* bekendelse. Man var sig bevidst at sige noget, der aldrig på høfjofficiel måde var sagt så tydeligt før. Den nye situation krævede ny, tydelig tale. Det var ikke nok at slutte op om de gamle, fælleskirkelige bekendelser fra oldtiden eller om bekendelserne fra reformationstiden. De havde andre fronter at kæmpe på og talte derfor ikke med fuld klarhed om det, der nu var altafgørende.

Men var man gået for vidt? Var det skarpe nej til alle andre »åbenbaringer«, alt andet »Guds ord«, berettiget? Reformatorerne havde

*I nazismen var det vanskeligt
at skille politik fra religion.
Sammenblandingen ses tydeligt
i det »Opdragelsens Hus«,
der i 1936 blev indviet i Bayreuth.
Det domineres, som det ses
på billedet, af en kæmpestatue af
»den tyske moder«.
Ved dets indvielse lød ordene:
»Alle spaltninger inden for det
tyske folk skal ophøre.
Alt hvad der skiller, også de
religiøse konfessioner, skal ophøre.
Min tro på denne jord er
Adolf Hitler«.*

ikke sagt dette nej klart. Men ville de have været villige til at samstemme i det? Havde man i iver for et umisforståeligt nej til alt, hvad der smagte af nazistisk kristendomsforfalskning, ladet sig drive ud i en teologisk ensidighed, som man efter nøgtern overvejelse ikke helt kunne godtage? Talte Gud virkelig ikke til menneskene i deres samvittighed og ud fra deres kår i »kald og stand«.

I den voldsomt spændte politiske situation i 1934 modtoges »Barmen-bekendelsen« særdeles positivt rundt om i den verden, der mere og me-

re forfærdedes over Hitler. Også kristne, der selv havde masser af »naturlig« teologi, f.eks. som arv fra gammeldags »liberal« kristendom, hilste »Barmen« med begejstring. Og da Barth snart efter blev trængt ud af sit embede og måtte fortrække til Basel, var hans navn en tid næsten fredhelligt i alle klart antinazistiske cirkler. Det er således næsten både til at le og græde over, at Karl Barth, den svorne fjende af al »naturlig teologi«, i foråret 1937 og 1938 efter opfordring holdt en række »Gifford-forelæsninger« i Aberdeen, skønt disse forelæsninger ifølge Lord Gif-

fords testamentariske bestemmelser netop skulle dreje sig om »naturlig teologi« og ikke måtte være bundet til en »særlig« åbenbaring.

I Tyskland selv var der imidlertid hurtigt kredse, især mellem de strenge lutheranere, der stillede sig ret køligt til bekendelsen fra Barmen. Vi andte syntes vel i reglen, at disse lutheranere netop derved kom til at repræsentere den noget vigende front, og at bekendelseskirkens kamp kun var helt klar og kompromisløs, hvor man skaredes om den fane, der var hejst den 31. maj 1934. Det er imidlertid karakteristisk, at i en tysk udgave fra 1936 af den reformerte kirkes bekendelsesskrifter er Barmen-bekendelsen taget med side om side med de hæderværdige bekendelsesskrifter fra reformationsårhundredet. Noget tilsvarende ville næppe kunne tænkes i lutherske kredse. Her vil man helst have nok i arven fra reformationstiden.

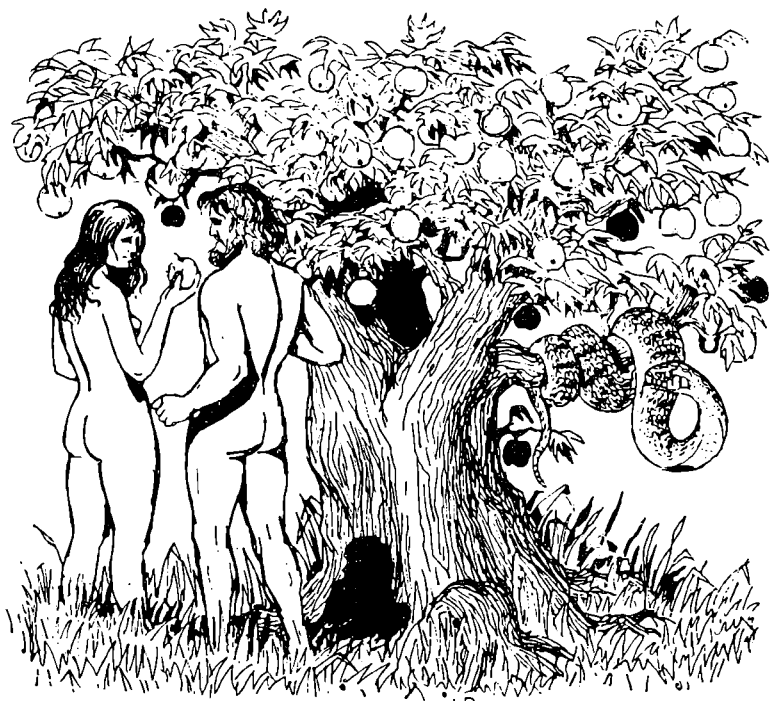
25 år er gået. Den kamp, hvorudaf bekendelsen i Barmen fødtes, er for længst gået over i historien. Men Barth og hans venner ville mere end ramme nazisme og halvnazisme. Denne me-

re omfattende kamp for et helhjertet og kompromisløst ja til åbenbaringen i Kristus alene er ikke overstået. Alle vegne har Barth og Barmen virket. Den gammeldags »liberale« teologi har det ikke godt mere. Men kampen er visseleg ikke afgjort. Gik Barth for vidt? Gik man i Barmen for vidt? Har »besindige« engelske eller amerikanske teologer ret, når de – oftest mere lavmælt end før 1934 – taler om Guds åbenbaring i natur eller samvittighed og henviser til de steder i Romerbrevet, som man fra ældgammel tid har overpresset for dør at finde støtte? Har lutherske teologer, f. eks. i Tyskland og Sverige, ret, når også de taler om et møde med Guds dom og nåde i »kald og stand«?

»Barmen« er fortid? Nej, inter teologisk spørgsmål er mere aktuelt end spørgsmålet fra dengang. 25 års jubilæet er et højaktuelt jubilæum, et nærgående spørgsmål.

Adam og Eva i Paradiset.
Denne og artiklens
øvrige illustrationer er hentet
fra forfatterens i
artiklen omtalte bog
»Børnenes Bibelhistorie«.
De er – ligesom bogen
– et forsøg på at gå nye veje
i religionsundervisningen.
De stammer fra
tegneren Ole Byskovs hånd,
men fremtræder i
bogen i flere farver.

BØRN OG BIBELSYN

AF AAGE NØRFELT

DE tanker, der her skal fremføres om børn og bibelsyn, vil i alt væsentligt samle sig om folkeskolens kristendomsundervisning. Det siges ofte om dette fag – og det siges med stigende styrke – at det er i en alvorlig krise. Denne tale virker direkte irriterende på mange, ikke mindst på mange lærere i faget. Det er forståeligt, eftersom mange af dem vitterligt udfører et både energisk og dygtigt arbejde til fagets stabilisering, og eftersom kritikken ofte fremføres i en sådan form og på en så usaglig måde, at den mere er egnet til at virke sårende på ansvarsbedste lærere end fremmede for faget.

Ikke desto mindre må det for den, der virkelig har kontakt med faget, synes uimodsigeligt, at kritikken har sin store berettigelse, idet det dog skal bemærkes, at her i særlig grad utvivlsomt er tale om et storbyfænomen. Derfor er det tilrådeligt, at de mennesker, der har kærlighed til

dette fag og forståelse for dets afgørende betydning i folkets opdragelse, ikke trækker sig tilbage med sårede sind og lader det hele gå sin skæve gang, men virkelig lytter til kritikken og søger at finde nye veje til fagets fornyelse.

Det skal siges stærkt, at sådanne fornyelsesforsøg aldrig må gå på akkord over for den evangelieforkyndelse, faget er sat til at bringe. I den pædagogiske debat dukker med mellemrum den tanke op, at skolens kristendomsundervisning burde undergå en gennemgribende forandring. Den burde erstattes af en mere almen religionsundervisning, der kunne være en slags fællesnævner for alle pæne religioners lige så pæne medmenneskelige træk til udvikling af tolerant og human livsindstilling – m. a. o. en moralundervisning, som alle kunne tilslutte sig og ingen støde sig på. Det ville, mener man, være en forstandig fornyelse af faget og en rimelig

imødekommenhed over for det moderne menneske.

Selv om der kan siges meget pænt og godt om sådanne tanker, set ud fra et socialt og humanistisk synspunkt, så kan og bør det i hvert fald siges, at de i denne forbindelse er ganske uvedkommende. Den danske folkeskole er en konfessionel skole, hvis kristendomsundervisning er bundet til folkekirkens evangelisk-lutherske lære. Her kan således hverken være tale om at erstatte den af selv den smukkeste, sammenflickede morallære eller at skære stoffet til efter vort forgodtbefindende, så det ikke virker generende. Her kan aldeles ikke være tale om at tilpasse et givet stof efter, hvad folk kan lide at høre, men derimod om at være tro mod dette stof.

De fornyelsesforsøg, vi derfor må tilstræbe, må således gå på form og metode, aldrig på det centrale i indholdet. Og sådanne forsøg er tiltrængt. Der er alt for ofte tale om en vanebestemt traditionsbundethed i dette fag, så afstanden mellem dets egentlige budskab og det moderne menneskes hele livsvurdering yderligere uddybes.

Et af grundproblemerne bag faget i dag er utvivlsomt en hos mangfoldige lærere stærkt indgroet fornemmelse af at være forpligtet over-

for et traditionsbestemt og snævert bibelsyn, der er i åbenbar modstrid med de simpleste erfaringer, som videnskabelig erkendelse har bibragt os gennem det sidste par århundreders udvikling. Det må i denne forbindelse være nok blot at pege på skabelsesberetningerne i 1. Mos. De er ikke blot indbyrdes så selvmodsigende, men også, set ud fra et naturvidenskabeligt synspunkt, så uantagelige, at ingen moderne lærer kan være forpligtet over for dem på den måde, som et gammelt bibelsyn har villet hævde: en virkelighedsskildring om vor klodes og menneskeslægtens tilblivelse.

Det er dog sikkert sådan, at den pinagtige forpligtelse, som mange lærere i dag føler sig underkastet, hvad bibelsyn angår, netop er en fornemmelse og ikke en realitet. Den har utvivlsomt sammenhæng dermed, at mange præster som skolekommissionsformænd gennem årene har fastholdt et ret fundamentalistisk bibelsyn over for skolen. Det er vel tvivlsomt, om de samme præster, når de var alene i deres lønkammer, selv helt har kunnet stå inde for det bibelsyn, de forfægtede. Her har snarere været tale om en meget forståelig, mere eller mindre bevidst angst for, at Bibel og kristentro helt skulle blive rendt over ende af en materialistisk og irreligiøs livsopfattelse, hvis der blev pillet blot

*Faraos datter
finder Moses ved
Nilens bred.*

len mindste smule ved Bibelens autoritet i det brede folks bevidsthed.

Ikke desto mindre står det fast for store kredse af præster og lærere, at et fundamentalistisk bibelsyn er uforeneligt med en tidssvarende kristendomsundervisning. Udtrykket *fundamentalistisk bibelsyn* skal i denne forbindelse forstås som et bibelsyn, der opfatter Bibelens tale fra første til sidste side som endegyldige sandheder om *alle* forhold – altså også naturvidenskabelige og historiske forhold. At Bibelen selvfølgelig er *fundament* for vor kristentro, altså er den tidløse og fuldgyldige sandhed om Gud og menneske, er indlysende og iøvrigt en helt anden sag.

Det går altså ikke an i dag at ville binde mennesker i almindelighed og lærere i særdeleshed til et bibelsyn, der betragter Bibelen som et nystisk-himmelfaldent dokument, som det er en helligbrøde at nærme sig med kritisk vurderende tanker. Det er beklageligt, at ordet bibelkritik har fået en så mislig klang i manges øren. Det har selvfølgelig sammenhæng med den almindelige opfattelse, at kritik altid er noget negativt og nedbrydende. Men kritik kan jo lige så vel være noget positivt og konstruktivt. På en sådan form for kritik bygger al udvikling og livsfornyelse, og i lyset af en sådan kritik bør Bibelen behandles. Det er for så vidt bedre at tale om bibelvurdering end bibelkritik.

Det må være ret bibelvurdering at betragte denne verdens enestående bog som et *gudinspi-
reret åbenbaringsskrift*, men vel at mærke et skrift, som det har behaget Gud at formidle gennem mennesker, der var behæftet med menneskelig begrænsning og menneskelige fejlmuligheder. Vi må med andre ord fastholde dette skrifts dobbeltkarakter: dets gudinspi-
rerende budskab til menneskeslægten og dets mangelfuldhed som menneskeligt dokument. Sagt på en anden måde: vi må skelne mellem Bibelens tale om *religiøse* forhold – en tidløs og eviggyldig tale – og dens opstilling af *menneskelige* forhold: naturvidenskabelige begreber, tidsberegninger, historiske beretninger. På disse områder

må der altid være tale om noget tidsbestemt, der er farvet af de kulturkredse, udviklingsstrin og folkelige forestillinger, hvorudaf disse skildringer er vokset.

Set ud fra et sådant bibelsyn får skabelsesberetningerne – for nu at nævne dem igen – således ét bestemt hovedsigte: at forkynde den Gud, der, hævet over tidens og rummets skranker, er alle tings ophav og opretholder, suveræn i sin handlen, uransagelig i sin visdom. Alle andre forhold i beretningerne, f. eks. de meget diskuterede 6 dage, skabelsesaktens rækkefølge m. v., er ganske underordnede i denne sammenhæng.

Og set ud fra et sådant bibelsyn er store partier af Bibelen blevet til som al anden folkelig historie med rod i en fjern mundtlig tradition, skabt af navnløse historiedigtere, overleveret fra slægt til slægt gennem århundreder, dels som kultisk stof ved folkets gudstjenester, dels som slægtsstof i familiernes faste kredse eller som rent underholdningsstof i hverdagens ledige stunder i teltdørens skygge eller omkring hyrdernes natlige vagtbål. Dette stof var underkastet den foranderlighedens lov, som hukommelsesprocessen i sig selv indeholder, og den ændring, som naturnødvendigt må følge, når det samme stof skal gengives af mennesker, hvis vurdering af det må variere fra periode til periode. Forskellige udlægninger og dermed en – urvivsomt ofte ubevidst – drejning af en beretning må have været uundgåelig. Hertil kommer senere, da stoffet endelig foreligger skriftligt, afskrifternes utallige muligheder for fejl og ændringer.

Er det underligt, om dette stof, da det endelig forelå samlet, fremtrådte som et umiddelbart forvirrende konglomerat, som selv den literærkritiske metode måtte give op over for? Er det underligt, om myter og sagn, legender og folkelige, ofte grove eventyr har fundet plads side om side med historisk stof, lovsamlinger, kultiske salmer, profetaler o. m. a.? Og er det underligt, om vi må kapitulere over for dette brogede stof og nøjes med at tage det, som det foreligger, og så iøvrigt lytte til Guds majestæ-
tiske tale gennem mangfoldigheden?

Det synes nærliggende at fastholde, at det ovenfor skitserede bibelsyn har sin særlige berettigelse i forhold til Bibelens ældste partier, altså til Det gamle Testamente. Når talen er om Det nye Testamente, stiller sagen sig væsentligt anderledes. Selv om også Det nye Testaments stof frembyder et broget billede, der ikke uden videre lader sig analysere og opdele i grupper af større eller mindre historisk korrekthed, så er det dog en kendsgerning, at det tidsmæssigt ligger os nærmere end Det gamle Testamente og ikke har været underkastet samme omfattende mundtlige overlevering og derfor heller ikke indeholder så afgørende omdannelser som Det gamle Testamente. Bortset herfra må det ud fra en kristen vurdering være naturligt, at betragte Jesus-skikkelsen som det afgørende skel – også når det drejer sig om Bibelens autoritet. Hvad der anes bag Det gamle Testaments brogede mangfoldighed, får sin afklaring i Det nye Testamente. »Og barnet ryder nu i vang, hvad David dunkelt så og sang«. Derfor må vi være varsomme i en kritisk behandling af Det nye Testamente. Den indeholder stor risiko for en for drejning af evangeliet, som en tilsvarende behandling af Det gamle Testamente ikke indeholder.

Der er ingen tvivl om, at et sådant friere bibelsyn, der iøvrigt er bredt anerkendt i teologiske kredse, og som ikke berører kristendommens kerne, af en ny tids lærere i kristendoms-kundskab vil føles som en både nødvendig og rimelig fornyelse, når det gælder om at bygge bro mellem den enkeltes borgerligt-verdslige tænkning på den ene side og Bibelens tidløse og religiøse tale på den anden. Der er da næppe heller tvivl om, at det store flertal af yngre lærere, der i deres uddannelse har stiftet bekendtskab med disse synspunkter, allerede tilslutter sig dem. Der har blot hidtil i det bogmateriale, man har været henvist til at bruge i skolestuen, ikke været givet dem reelle muligheder for at praktisere det.

Et helt andet spørgsmål er, hvordan og i hvilket omfang det er muligt at formidle disse tan-

ker til børn. Her står vi uden væsentlige erfaringer, hvorfor et fornyelsesforsøg må have eksperimentets karakter. Hvis man imidlertid tror på fagets betydning og samtidig erkender dets vigtige placering, er der næppe grund til at ængstes for at eksperimentere. Ud fra sådanne betragtninger skal de to bøger vurderes, som af nærværende artikels forfatter i fjor blev udsendt på skolebogsmarkedet, »Børnenes Bibelhistorie« og en dertil hørende »Lærerens Bog«, indeholdende kommentarer til og synspunkter for den enkelte bibelske beretning. I bogen for børnene figurerer overskrifterne: »Myter om verdens skabelse og de første mennesker« og »Sagn om israelitternes forfædre«. Disse betegnelser er af mange blevet hilst med glæde, af andre med skepsis og atter af andre med direkte fordømmelse.

Hovedmotiveringen for anvendelsen af disse udtryk er den, at vi må være redelige overfor børnene. Hvis vi selv tror på, at Bibelen både indeholder mytisk og sagnagtigt stof, så tjener det ikke noget godt formål at fortie det overfor børnene. Den dag de når skelsår og -alder og selv kan vurdere tingene, vil de føle sig ført bag lyset, og læreren vil nå det modsatte af, hvad han tilsigtede med faget. Det kan i denne forbindelse, selv om det måske kan føles lidt dristigt, være ganske illustrerende at parallellisere med den ofte omdiskuterede seksualbelæring for børn. Det er i dag almindeligt anerkendt, at de skal have ren og sandfærdig besked om disse forhold, hvis deres begreber ikke skal forkvakles. En helt anden sag er så, at det langtfra er ligegyldigt, hvordan denne besked gives dem. Det må i hvert fald være et hovedkrav, at formen afpasses efter alder og udviklingstrin. Noget ganske tilsvarende gælder selvfølgelig den indføring, vi ønsker at give dem i en ret bibelvurdering.

Det er ikke meningen, at læreren i sin bedreven skal trampe tungt i den blomsterhave, som småbørns forestillingsverden er. De skal på småbørnstrinnet have lov til uforstyrret at møde de bibelske beretninger med barnets fantasifyldte

Jesus
fristes af djævelen
i ørkenen.

umiddelbarhed. Der er f. eks. ingen grund til at ville ved deres forestilling om Gud i et menneskes skikkelse. Det er dem ganske naturligt, at Gud går sin hyggelige aftentur i Edens Have og kalder på sine børn, og den naturlighed skal de have lov til at blive i, til deres egen udvikling fører dem videre. Noget helt andet er, at det barn, der selv spørger, om dette her nu også er »rigtig sandt«, har krav på et redeligt svar fra læreren, men stadigvæk et svar, der er afpasset efter alder og udviklingstrin. Her kan ikke gives almengyldige regler. Her gælder det lærerens pædagogiske indfølelse og opfindsomhed.

På skolens mellemtrin – ca. 3.–5. skoleår – da børnene normalt for første gang får en bog i hænde i dette fag, kan de konfronteres med udtrykkene *myter* og *sagn*. Det er ikke meningen, at de skal gøres til genstand for anden drøftelse end den, børnene selv og umiddelbart giver anledning til. Iøvrigt har børn på disse klassetrin påbegyndt den første Danmarkshistorie, hvor de møder vort folks ældste historie på grundlag af fund og mundtlige overleveringer. Det er ganske naturligt at parallellisere med Israels ældste historie, selv om det selvfølgelig stærkt skal understreges, at vi i Israel møder Guds ud-

valgte folk, hvis historie blandt alle folkeslag indtager en særstilling. Børnene kan udmærket få fat på, at det historiske billede, der – både af Israel og vort eget folk – toner frem af fundenes, myternes og sagnenes tåge, vel er uklart, men dog sandt i sin grund.

På skolens ældste trin, hvor børnene en nået frem til en vis abstraktions- og ræsonneringsevne, må det være muligt at tale nogenlunde frit og åbent om Bibelens komplicerede tilblivelses-historie og dens mangeartede stof. Til dette arbejde er der givet læreren et uvurdeligt hjælpemiddel i rektor Tolderlund-Hansens bog: »Det gamle Testamente i historisk og evangelisk belysning« – en bog, der er redelig i sin bibelvurdering og samtidig klart fastholder Det gamle Testaments karakter af åbenbaringsskrift.

Den væsentligste indvending over for anvendelsen af begreberne myte og sagn i børneundervisningen fremhæver, at ordene i den folkelige bevidsthed er så belastede, at de må afvises. De benyttes almindeligvis som udtryk for beretninger, hvis pålidelighed er mere end tvivlsom. Det kan til nød gå med sagn, der dog i den almindelige opfattelse er af en vis historisk karakter og indeholder en sandhedskerne. Værre er det med ordet myte, der synes at være stærkt

knyttet til hedenske religioners plumpe og forgrovede gudentro, der opererer med guders mere eller mindre usmagelige samkvem med mennesker.

Over for sådanne indvendinger er der kun at sige, at vi har valget mellem to muligheder: enten at finde andre og dækkende udtryk for de samme foreteelser, og det er ikke så lige en sag, eller at gøre et forsøg på at rense ordene myte og sagn for deres belastning og give dem et nyt indhold, der svarer til deres oprindelige betydning. Den sidste mulighed er valgt i den ovenfor nævnte »Børnenes Bibelhistorie«. At mange vil være med til at forsøge eksperimenter, kan der ikke være tvivl om. Om eksperimenteret vil lykkes, er en ganske anden sag, som det ikke er muligt på forhånd at udtale sig om. Her bliver i hvert fald tale om en langsommelig proces, der under sin fremadskriden i givet fald skal kæmpe mod indgroede fordomme.

En anden indvending mod ordene myte og sagn fastholder, at de står for beretninger af hel eller delvis digterisk art, og man kan ikke bygge sin tro på digtning. Hertil er at sige, at det i hvert fald ikke er vores sag at dekretere Gud, under hvilken form han vil give sig til kende for os, og af hvilken art det fundament er, vi får lov til at bygge vor tro på. Vi må tage de forargende vilkår, der bliver os budt: et fattigmandsbarn, født i en stald, en omvandrende prædikant, der blev henrettet som forbryder, et svagt bevidnet rygter om en opstandelse, som ingen var øjenvidne til – det er fundamentene for troen på verdens frelser. Til denne og lignende rækker knytter sig den ejendommelige bogsamling, vi kalder Bibelen – fuld af selvmodsigelser og åbenbare fejl. Her færdes vi ikke i bevisernes og garantiernes, men i troens underfulde verden. »Den, som har øren at høre med, han høre!« – Og iøvrigt, hvorfor afvise digtning som trosgrundlag. Hvor var vi med vor kristentro uden Jesu lignelser – en digtform, som det også har behaget Gud at tage i sin tjeneste? Og hvad er der ikke hentet af næring for menneskers trosliv gennem salmedigtningen?

Det, det gælder om i dag, er ikke et stædigt forsvar for Bibelens ufejlbarlighed i alle forhold, for dens ubetingede autoritet. Vor tro skal ikke være en tro på en bog, men på en levende Gud bag bogens brogede blade. Det, det gælder om, er at forkynde det evangelium, som Bibelen bærer vidne om fra første til sidste side: en frafalden menneskeheds ufattelige frelse af Guds nåde ved Jesus Kristus. Det skal der ikke røkes ved. I denne forbindelse kan det være på sin plads at gøre opmærksom på et helt andet og alvorligt problem bag skolens kristendomsundervisning: tilbøjeligheden til forkert bibelbrug. Der tænkes hermed på den ret udbredte anvendelse af den enkelte bibelske beretning som udgangspunkt for en almindelig moraliserende samtale med børnene om retscaffen samfundsborgerlig indstilling. Hvor smukt den slags end kan være, og hvor rigtigt det end er, at kristendomsundervisningen *også* skal være en slags moralundervisning, så må det aldrig skjule den hovedsag, at det glædelige budskab ikke er et budskab om pæne borgeres pladsreservation i en velfærdshimmel, men om den Gud, der bøjer sit hjerte mod de usle og foragtede. Det forargede engang farisæerne, og det forarger os i dag. Men vi er ikke i kristendomsundervisningen sat til at pille forargelserne ud af Bibelen. Den taler klart om en efter vore begreber urimelig Gud, der forvalter sorg og glæde, lidelse og lykke, fortabelse og frelse efter sin suveræne vilje, og ikke efter vore hoveder. Et bibelsyn og en bibelbrug, der i skolestuen skærer Gud til efter vore idealforestillinger om, hvordan han burde være, er forræderi over for faget.

LITTERATUR:

G. Tolderlund-Hansen: Det gl. Testamente i historisk og evangelisk belysning (Gyldendal 1956).
Aage Nørfelt: Læreren Bog til Børnenes Bibelhistorie (Gjellerup 1958).

SIMONE WEIL

— *en kristen filosof*

AF ELSEBETH JUNCKER

»SOMMETIDER ængstes jeg smerteligt for, at de tanker, der er kommet til mig, skal være dødsdømte på grund af min utilstrækkelighed og elendighed. Jeg læser aldrig uden at skælve historien om det ufrugtbare figentræ . . .«

Således skrev den unge franske jødinde, Simone Weil, hvis tanker nu, 16 år efter hendes tidlige død under krigen i London, begynder at komme til Danmark – længe efter at andre, også norske og svenske, har taget dem til sig. Men bedre sent end aldrig.

Når et sådant menneske taler om sine tanker, kan man være sikker på een ting: hun tænker ikke på sig selv. Hendes tanker var altid vigtigere for hende end hendes person.

Hun havde imidlertid ikke behøvet at bekymre sig for deres skæbne. For den verden, vi lever i, hungrede efter det, hun havde at give. Den hungrede efter at høre ordene Gud, Sjælen

og Kristus nævnt på en ny måde, nævnt af et moderne menneske, som ikke stod fremmed for videnskaben, af et menneske, som virkelig vidste og ikke foragtede hvad andre kulturfolk gennem tiderne har tænkt om de samme ting, af et menneske, som tilmed kendte vor tids akilleshæl, de sociale spørgsmål, og vidste, at de foruden en økonomisk har en psykologisk side.

Og man kastede sig over hvert beskrevet stykke papir, hun har efterladt, over hver nedkradset sætning, så man næsten kan sige, at der ikke er stump på stump tilbage af hende, ingen ukendte dage i hendes liv, ingen hemmeligheder, alt, alt har hun givet. Det er en slags korsfæstelse. Hun har fået sit store ønske opfyldt, om end på en anden tid og en anden måde end hun havde tænkt sig det. Som mange store ønsker opfyldes.

I sine ydre begivenheder er hendes liv egentlig ikke mærkeligere end så mange andres, der leve-

de i Frankrig under krigen. Men hun gjorde det selv til noget enestående.

Lad os se på nogle af de handlinger, hvormed hun gjorde sit liv anderledes end andres. Som ganske ung lektor i filosofi i byen Le Puy levede hun af en sum, der svarede til de arbejdsløses eksistensminimum, og gav resten af sin løn bort. Men hun, som vidste, »at vor civilisation er syg, fordi vi ikke ved, hvilken plads vi skal give det legemlige arbejde« måtte søge viden om de sociale afstande på mange måder. Hun spillede kort med arbejderne i sin fritid og tog del i deres bekymringer. Hvilket nær havde kostet hendes stilling.

Da hun noget senere tog et års orlov, var det for i hemmelighed at tage plads som fræser på Renaultfabrikerne. Her gjorde hun alt for at glemme og for at ingen skulle vide, at hun var en forfinet intellektuel med et skrøbeligt helbred. Sjæleligt og legemligt nedbrudt efter dette år tog hun til Portugal med sine forældre på ferie. Og her fik hun sit kristelige gennembrud.

Under krigen måtte hun på grund af sin afstamning og sine venstreorienterede sympatier gå under jorden. Og i denne tid tog hun, skønt det ikke var nødvendigt, landarbejde i Syd-Frankrig, hvor hun ikke ralte, at der blev gjort den ringeste forskel på hende og de andre. Halvdelen af sine rationeringsmærker – og der var ikke mange – gav hun til politiske fanger.

I 1942 lod hun sig af sin familie overtale til at flygte med dem til Amerika, i det håb derfra at komme til Rusland eller England for derfra at deltage i kampen mod nazismen. Hun kom ret hurtigt til London, men på grund af sit karakteristiske udseende fik hun ikke sit brændende ønske, at lade sig kaste ned i faldskærm over Frankrig, opfyldt. Dette var hende til utrøstelig sorg og fra da af nægtede hun at tage mere føde til sig end enhver franskmand kunne få på sine ernæringsmærker i Frankrig (noget ingen franskmand nøjedes med), skønt hun vidste, at det på grund af hendes fremskredne tuberkulose kunne koste hende livet.

I den korte tid i London skrev hun på opfor-

dring af medlemmer af den franske eksilregering »Rodfæstelsen«. Hun døde, alene på et sanatorium i Kent, i august 1943.

»Hvilken nytte er et sådant liv til?« Dette spørgsmål er ofte blevet stillet Albertine Thevenon, Simone Weils veninde fra tiden i Le Puy. »Måske har disse selvpålagte afsavn skærpet hendes ualmindelige evne til opmærksomhed,« siger veninden i sit forord til den bog, som blev udgivet om Simone Weils erfaringer i Renaultfabrikerne. Og »Er det ikke på grund af disse i sig selv unyttige afsavn, at vi aldrig kan tvivle på hendes oprigtighed?«

Naturligvis var det ikke fordi hun ikke kunne spise sig mæt, medens hendes landsmænd sultede, at mennesker lytter til hendes ord; men det gør måske, at de virker endnu stærkere end ved den klarhed og logik, de også indeholder.

Kun meget lidt af, hvad Simone Weil har skrevet, er blevet til med direkte publikation for øje. Egentlig kun nogle artikler fra tiden »under jorden« om den efter hendes mening nære forbindelse mellem græsk tanke og Det Ny Testamente. Og »Rodfæstelsen«. Det øvrige er breve, notater og dagbogsoptegnelser, som efter hendes død er blevet samlede og udgivet af en kreds af mennesker, hvoriblandt den kendte katolske filosof, Gabriel Marcel.

Til dansk er oversat »Attente de Dieu« under titlen »Den store Forventning«, samt »Brev til en Gejstlig«, den første på Frimodts forlag, den anden i Hasselbalchs kulturbibliotek. Endvidere er der i »Vindrosen«s novembernummer i 1958 kommet en oversættelse af hendes artikel »Iliaden eller Magtens Epos« samt en interessant artikel om hendes forfatterskab.

»Den Store Forventning« indeholder hendes åndelige selvbiografi, hvor hun skildrer sin vej til kristendommen. Født i en velhavende, jødisk familie voksede hun ikke op i kristendommen, og senere, i skolen og på universitetet, tilskyndede hverken venner eller lærere hende til at søge i den retning. Tværtimod. Hendes lærer i Filosofi, den berømte og paradoksale Alain,

*Simone Weil,
fotograferet i Barcelona under
den spanske borgerkrig.*

hvis indflydelse på mange måder spores i hendes filosofi, var kendt for sin afvisende holdning til al religion. Af sig selv søgte Simone Weil ikke Gud, da hun mente, problemet om Hans væsen og eksistens var uløseligt. Derfor er hendes vej til Det Ny Testamente gået gennem filosofiens og de fremmede religioners historie, gennem tvivl og tænkning og en kompromisløs søgen efter sandheden. Beretningen er betagende og skrevet under sådanne omstændigheder, at ingen kan tvivle om dens ægthed. Men Simone Weil modtog aldrig dåben.

Resten af bindet indeholder hendes betragtninger om ulykkens indvirkning på menneskesjælen, betragtninger, hvor hun afslører sig som en stor og realistisk psykolog. Den totale elen-

dighed kan dræbe et menneskes sjæl, så det ikke formår at elske mere, men kun ønsker at bore sig dybere og dybere ned i sin ulykke. Respekten for menneskesjælen går som en rød tråd gennem alle hendes betragtninger, og lys gydes over de psykologiske årsager til den »sorte utaknemlighed«, veldædigheden sommetider møder. Thi veldædighed udøvet uden kærlighed og fuld opmærksomhed er at ligne ved køb af den lykkelige.

Om hendes årsager til ikke at indtræde i den katolske kirke, men blive »på kirkens tærskel«, handler den anden til dansk oversatte bog, som ender med følgende passus. »Da alt verdsligt liv i vore lande er en direkte arv fra de »hedenske« civilisationer, kan kristendommen ikke gennemsyre det og blive virkeliggjort, så længe den forestilling hersker, at der eksisterer et uoverstigeligt svælg mellem det såkaldte hedskab og den.«

Hvad der særligt forhindrede hende i at modtage dåben var – foruden de kristne kirkers intolerance – hendes solidaritetsfølelse med de mennesker, som stod udenfor dem, enten fordi de var født før disse eksisterede eller på steder, hvor de ikke fandtes.

Simone Weil var mystiker, hvis man ikke ved ordet forstår en lyrisk sværmer. Det forbausede ingen mere end hendes selv. Men som alle virkeligt store mystikere bevarede hun altid sin realitetssans og tog skarp afstand fra al udvendig religiøsitet, tomt sværmeri og store ord uden dækning.

Foruden Det Ny Testamente har Platons tanker øvet stor indflydelse på hende. Det frem-

går tydeligt af hendes egen artikel om gudsforestillingerne hos Platon. Her kulegraver og fortolker hun hans dialoger, ikke som en filosof i vesteuropæisk forstand, der kun stiler mod intellektuel erkendelse, men netop som en mystiker, der både stiler mod følelsesmæssig og intellektuel erkendelse. Hvor korrekt hendes originale opfattelse af Platon er – hun anså således »Staten« som et symbol på sjælen – skal jeg ikke udtale mig om. Men hun uddrager i hvert fald guld af alt, hvad hun rører, måske selv af sine fejltagelser, hvis der er sådanne. »Hendes uhyre viden var så vel tilegnet, at man knapt skelnede den fra hendes egne tanker«, er det blevet sagt.

Grunden til at hun i alle spekulationer helt bevarer fødderne på jorden må uden tvivl søges i hendes ungdomsår blandt socialister og kommunister. Uden nogensinde at tilhøre noget parti gjorde hun sine erfaringer. Simone Weil ved altid, hvor skoen trykker.

Med sine to bøger og artiklen i »Vindrosen« er Simone Weil ganske godt repræsenteret herhjemme. Nu mangler vi kun at få »Rodfæstelsen« oversat, bogen hvori hun har nedlagt sine tanker om de sociale spørgsmål, bogen om den rodløshed, vi alle mere eller mindre kender.

Rodløs er således enhver den, der er afskåret fra sin fortid og ingen mening ser med fremtiden. Den, som selv er rodløs, spreder rodløshed omkring sig. Romerne gjorde det i sin tid, og de hvide kolonimagter har gjort det siden.

Samfundet er ved at overtage den knugende

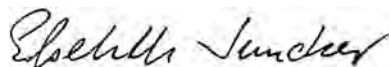
rolle, naturen tidligere spillede overfor den enkelte, siger hun et sted. De rodløse af alle er for hende arbejderne, idet hun hverken synes de har hjemme på fabrikerne, i deres lejligheder, de politiske partier, på forlystelsesstederne, som dog er skabt for dem.

Rodløsheden kan ophæves, hvis visse af sjælens behov tilfredsstilles. For sjælen har behov ud over tryghed og lighed. Det er sjælens behov, at der skal være en vis risiko. Det er et sjælens behov at adlyde, og den, som intet andet adlyder end sig selv, er syg. Det er også et sjælens behov at have ansvar og at kunne befale på sit område. For at det skal være et gode, at arbejderens søn kan blive minister, må det også være et gode, at ministerens søn kan blive arbejder. Straf for forseelser er også et sjælens behov.

Bogen er skrevet for den franske nation, men hendes tanker rækker videre og har bud til alle i dag. Først, når »Rodfæstelsen« foreligger på dansk, kan vi slå os til ro.

Vanskeligt forenelige modsætninger har mødt hinanden og er smeltet sammen i Simone Weils forfatterskab: realisme og mysticisme, græsk tanke og kristendom, mistillid til gruppereaktioner og dyb og ægte social følelse, tanker, der er over 2000 år gamle og tanker, der knapt er 20 år og stadig aktuelle. En fornem universitetsuddannelse og fabriksarbejde.

Og der sprang gnister.

Nye tyske kirker

Vi havde studeret kirker i halvanden måned og var for hjemadgående. Turen var begyndt i Holland, hvor indtrykket af den reformerte kirkes »ommøblering« af de gamle højkirkelige, gotiske katedraler til reformerte prædikekirker havde gjort dybt indtryk på os. Vi fortsatte gennem Belgien med ophold på verdensudstillingen, hvor den katolske kirkes existens og styrke demonstreredes i en stor, hvid, moderne kirkebygning, som i konstruktion, form og andre raffinementer kunne tage konkurrencen op med mange nationers udstillingspavilloner. Fra Belgien kørte vi gennem Nordfrankrigs bombede egne, med nye byer og nye kirker, næsten alle af en udtrykssløs, intetsigende, undertiden deprimerende arkitektur. Så kom vi til Paris. Helt modsat Nordfrankrigs kirker virkede Parisegnens nye kirker opmuntrende, og endnu bedre blev det, da vi nåede egnene omkring Lyon og Belfort, hvor kirkerne var dristige og konsekvente, hvor man fik indtryk af, at her lå der begejstring og inspiration bag.

Det var med sorg vi forlod disse franske kirker og med nogen ængstelse gik igang med turen op gennem Tyskland. Vi betragtede først og fremmest dette afsnit som et stykke pligtarbejde, næsten uoverkommeligt. I forvejen vidste vi, at der alene i Frankfurt am Main var ca. 50 helt nye eller restaurerede kirker, og en til-

svarende intensitet på kirkebyggeriets område kunne man vente at finde i byerne langs Rhinen og videre nordpå.

Vi ventede os ikke noget særligt af den tyske kirkearkitektur, men blev glædeligt overrasket. Vel er der ringere ting imellem, – det er der jo også i Frankrig –, men der er dog også kirker, som bærer præg af en bevidst søgen mod klarhed. I det sydlige Tyskland er der overvejende katolske kirker. Først nordligere bliver de evangeliske kirker talrigere.

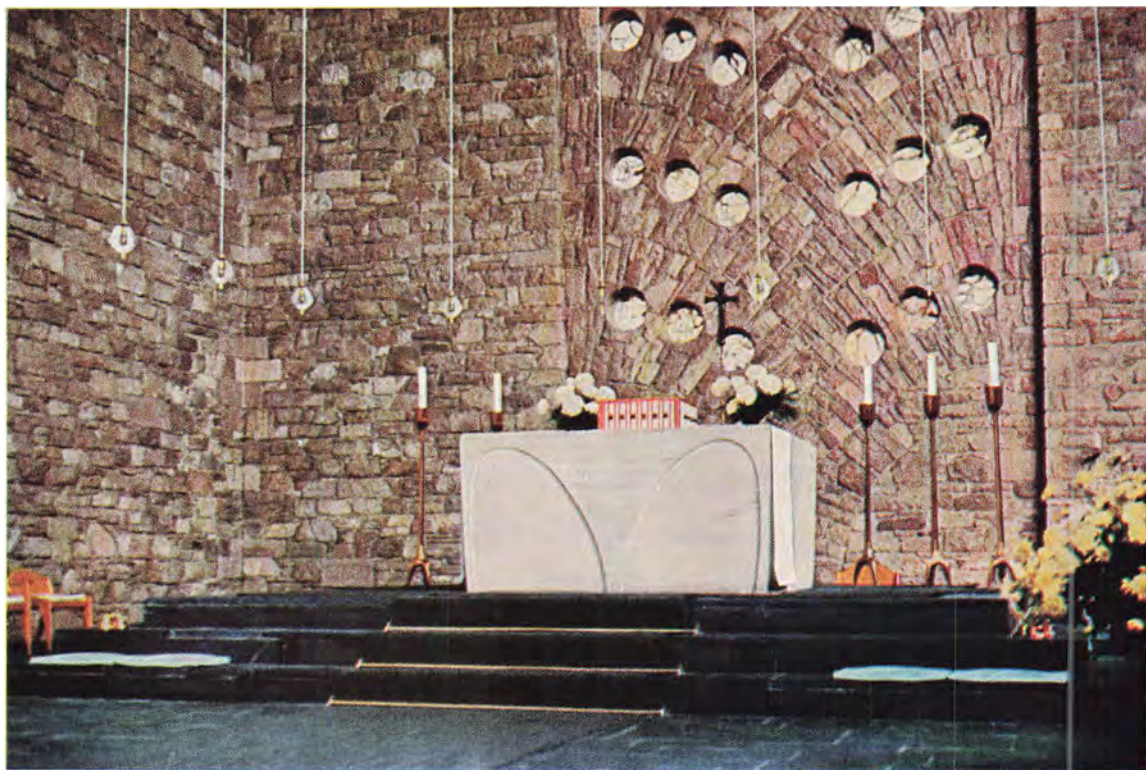
De nye katolske kirker er ikke mystiske, men klare og lyse, med en tydelig midterakse op mod hovedalteret. Rummene kunne godt opfattes som protestantiske kirker, hvis ikke man ved nærmere eftersyn fandt de for en katolsk kirke obligatoriske inventargenstande: vievandskar, mariaalter, tabernakel, korsvej og skriftestole.

Korsvejen skildrer fjorten stadier i Kristi lidelsesvandring fra Getsemane til Golgatha, og een gang om året indgår den i en procession. I ældre kirker kan man finde korsvejens stadier udført som fjorten store oliemalerier i en næsten uhyggeligt naturalistisk fremstilling. I modsætning hertil markeres korsvejen i de nye kirker undertiden kun som fjorten små indhugne kors i murværket.

Ligesom korsvejen ikke mere præger rummet i samme grad som tidligere, finder man ofte, at mariaalteret ikke har så fremtrædende en plads, som man måske ville forvente. Derimod står hovedalteret med tabernaklet overordentlig stærkt i rummet. Det er over dette, at kirkerummet er skabt. Det er her, højdepunkter i den katolske kirkes messe finder sted, konsekrationen, forvandlingen af brødet og vinen til Jesu Kristi legeme og blod.

Noget egentligt kor findes ikke, men hele kirkerummets form, belysning og korafslutning er samlet om at accentuere alteret. Koret markeres ved, at gulvet i denne del af kirken er hævet et par trin, og herfra er der yderligere tre trin op til alteret. Der er en befriende plads rundt om alteret. Det giver alteret værdighed og beskueren en følelse af ærbødighed. Denne rigdom på plads og luft om alteret, tror jeg, er af stor betydning. Vi er ikke vant til det herhjemme, i de nye protestantiske kirker. Dels skærer vi altid de »uudnyttelige« arealer ned til det

mindst mulige, fordi pengene er små, dels har vi måske inderst inde i os en overleveret angst fra den katolske tid for at alter og kor skal virke for dominerende. Men efter at have set mange dårlige og snævre alterpartier synes jeg, at den slags fortæller om smålighed både hos Vorherre og menigheden.

Men der er endnu en ting ved de tyske kirkers korparti, som er værd at bemærke, og det gælder ikke blot de katolske, men også de evangeliske kirker. De har ingen alterskranke, sådan som vi kender den herhjemme. I Danmark fremtræder den netop som en skranke eller indhegning om alteret, og dens formål kan misforstås. Det er ikke alterskrankens opgave at være en forhindring, men formålet med den er at være knæfald eller knæeskammel. I mange tyske kirker findes knæfaldet imidlertid slet ikke, og der hvor det findes, er det ofte udført på den måde, at man simpelthen benytter trinnet mellem »skibets« gulv og »korets« gulv som knæfald. For at imødekomme det menneskelige

krav om, at det ikke skal være for umageligt at knæle og rejse sig op, er der lagt hynder ud, og foran rejst et ganske let armlæn. I midten er armlænet udeladt, således at alteret frit kan ses.

I mange kirker er der arbejdet med at lade dagslyset falde ind i kirken på en måde, der skal belyse alteret særligt, f. eks. ovenfra eller fra siden, eller være med til at markere de omgivende vægflader. Det virker ikke i alle tilfælde lige overbevisende, selv om tanken jo er god. En tilsvarende virkning forsøges også med glasmosaikker. Gennemgående virkede de ikke overbevisende på os, ikke mindst efter at vi lige havde set Frankrigs pragtfulde, glødende mosaikker, udført af ofte flere tommer tykt, tilhugget glas. Tyskerne anvender glas af omtrent normal rudetykkelse. Dette giver farven en svag, ofte bleg karakter, og den enkelte rude en jævn tone uden den variation i styrken, som man finder i de hugne, franske glas. Kun i de tilfælde, hvor man er gået ned til at benytte mange og ganske små rudestørrelser, er betingelsen tilste-

Modstående side:

Koret i St. Annakirken. Alteret er udført af natursten. På alteret står tabernaklet. Bagved ses noget af mønstermurværket med livets træ.

Denne side tv.:

Interiør af St. Annakirken set op gennem hovedskibet. Inde under glasvæggen til højre pilgrimskirken. Bagude til højre skimtes tværskibet. Hovedskibet er tydeligt markeret trods den åbne forbindelse med de øvrige rum.

Denne side nederst:

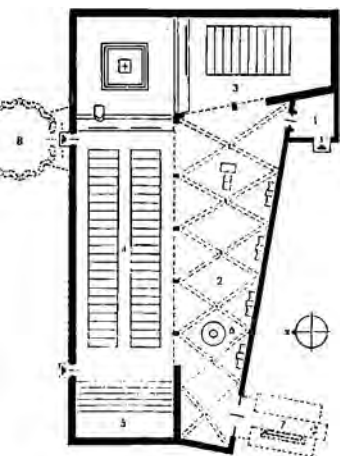
St. Annakirken. Interiør af pilgrimskirken med døbefonten og karret med indviet dåbsvand. Til højre skriftestolene. Bagved skrinet med reliquier af St. Anna.

de for at få det tynde, farvede glas til at virke. Det er i den forbindelse bemærkelsesværdigt, at Rudolf Schwarz, en af de bedste arkitekter inden for den katolske kirke, tilsyneladende ikke benytter sig af glasmosaikker, men tværtimod lader det rene dagslys fylde rummet.

I Tyskland blev mange kirker ødelagt under krigen. Og her har siden forestået et vældigt genopbygningsarbejde. Nogle kirker har kunnet sættes i stand igen, så de har bevaret deres oprindelige skikkelse. Andre er imidlertid blevet så ødelagte, at man ikke har ment det forsvarligt at bygge videre på resterne, men har været nødsaget til at bygge helt nye kirker. Det moderne Tyskland sætter altså i disse år et uudslætteligt præg på sin kirkearkitektur, et præg, som skal stå fremover, og om hvis kvalitet kun eftertiden kan dømme. Det er derfor vigtigt for den tyske kirke, såvel den katolske som den evangeliske, at finde ud af, hvorledes man bør bygge i dag.

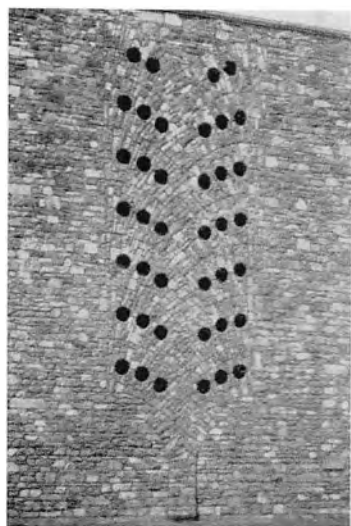
Det er interessant at se, hvorledes kirkebygge-

Plan af
St. Annakirken.
mål 1:1000.
Arkitekt, professor
Rudolf Schwarz.
1. Vindfang.
2. Pilgrimskirke.
3. Tværskib.
4. Hovedskib.
5. Kor og orgel.
6. Døbefont.
7. Tårn (projekteret).
8. Sakristi (projekteret).

Exteriør
af St. Annakirken.
Den ydre form er
en klar konsekvens af
rumopbygningen.
Til venstre det langstrakte
høje hovedskib,
til højre det kortere
tværskib og
foran i vinklen den lave
pilgrimskirke.
Over pilgrimskirken
ses den store
glasvæg i hovedskibet.

Detalje fra
østmuren med
»Livets Træ«.
Udførelses-
teknikken indgår
smukt i det
øvrigt murværk.
Inde bag
mønstermur-
værket
står alteret.

riet, ikke alene i Tyskland, men også i den øvrige del af den vestlige verden, pludselig er blevet aktuelt, men at det i alle lande gælder, at kontinuiteten i kirkebyggeriet er brudt. Man har ikke haft en naturlig udvikling på dette område, som man f.eks. har haft på boligbyggeriets. Man er klar over, at man skal bygge kirker i overensstemmelse med vor moderne tekniske kunnen, men vi kan så meget, og derfor ved teknikerne ikke, hvor de skal begynde, og hvilket materiale de skal vælge. Man savner simpelthen et udgangspunkt. Dette har medført, at man i Tyskland har givet sig til at studere kirkebygningens formål og indretning. Problemer-

ne er blevet ført frem på kirkedage og diskuteret af præster og arkitekter. I efteråret 58 udkom en bog, »Kirchen«, som med kendt tysk grundighed behandler dette emne. Den er opdelt i et katolsk og et evangelisk afsnit, som hver søger at finde frem til de theologiske forudsætninger og lade dem konkretisere i kirkebygningen.

De to tyske kirker, som her afbildes, må ikke betragtes som typiske på den måde, at man kan forvente at finde andre, som ligner dem, ligesom vore romanske kirker ligner hinanden. De er sig selv hver for sig, ligesom de fleste andre nye kirker. Man kan ikke udvælge en kirke og

*Martinskirken. Exterior af kirken set mod koret.
Bagved ses tårnet fra den forrige kirke. Tårnet står nu frit som campanile.*

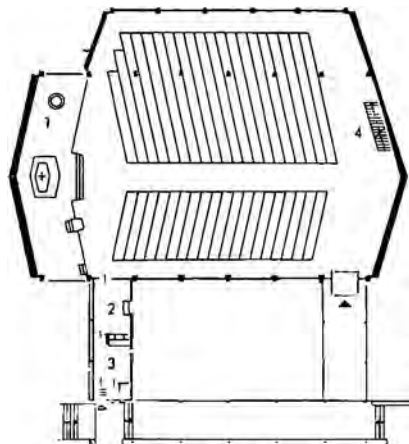
kirker. Den forrige kirke blev ødelagt den 16. november 1944. Det var en gotisk kirke. Den nye er den sjette, siden den første kirke blev bygget her i det 12. årh. Kirken havde en relikvie af den hellige moder Anna. Denne og hvad der ivotrigt var egnet, skulle overføres og benyttes i den nye kirke. Det var ikke meget udover murmaterialet, en meget smuk, rødlig natursten, enkelte søjlekapitæler, fløjhanen fra 1622, samt en senromansk sydportal, som nu danner indgang fra vindfanget.

*Martinskirken.
Interiør fra sideskibet under pulpituret.
Til højre ydermuren med de
mange lysåbninger. Øverst til venstre undersiden
af pulpituret, som er holdt fri af
ydermuren. I baggrunden skimtes døbefonten.*

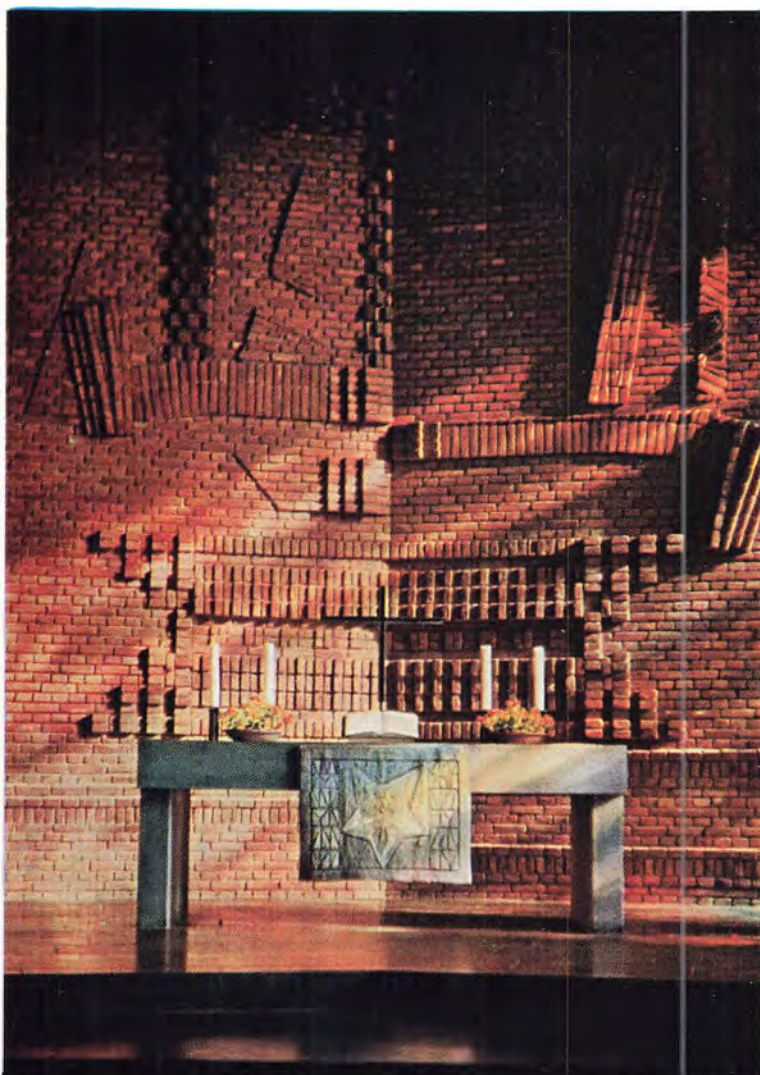
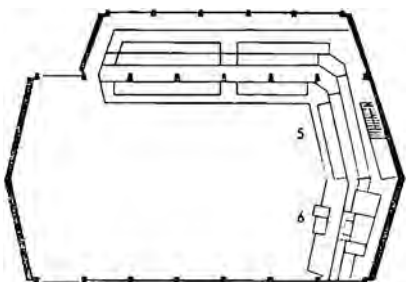
om den sige, at dens udseende, form og indretning er typisk. Det er snarere typisk for moderne kirker, at de ikke ligner hinanden. Derimod vil man kunne tale om et karakteristisk fællesskab i måden at benytte de moderne materialer, konstruktioner og tekniske hjælpemidler på, og et karakteristisk fællesskab i opfattelsen af, at det er det samme indhold, alle kirker med samme konfession skal være ramme om.

Den katolske kirke hedder St. Anna og ligger i Düren, ca. 40 km vest for Köln. Den er opført i årene 1954-56. Arkitekt er prof. Rudolf Schwarz, som har bygget adskillige katolske

*Martinskirken i Hannover. Arkitekt, prof. Dieter Oesterlen.
Plan mål 1:1000.*

1. Døbefont.
2. Sakristi.
3. Kordegn.
4. Trapper til pulpitur.
5. Kor.
6. Orgel.

*Martinskirken.
Alteret udformet som bord.
Bagved ses detaljer af
mønstermurværket i korvæggen.*

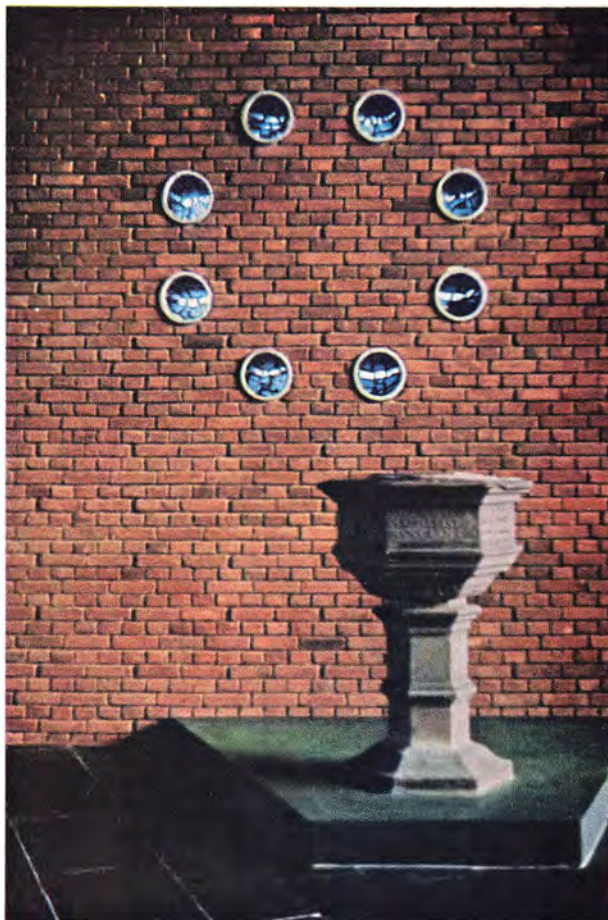

*Martinskirken.
Døbefontens plads er søgt markeret ved de
indlagte blå sten i murværket bagved.*

Kirkens ydre form er en usædvanlig klar konsekvens af det indre, noget som er meget tiltalende, men uhyre sjældent. Den høje del af kirken er en vinkelbygning, hvor den lange fløj danner hovedskib og den korte tværskib. I de to skibes skæringspunkt står alteret. I vinklen mellem de to skibe ligger en lav bygning, som kaldes pilgrimskirken. Et sakristi og et tårn er projekteret, men endnu ikke opført.

Kommer man ind i kirken, får man en fornemmelse af rummets storhed. Rumoplevelsen forstærkes ved, at man ikke straks med øjet kan opfatte rummets begrænsning, men kun fornemme, at det fortsætter. Denne fornemmelse af fortsættelse tror jeg er noget værdifuldt for kirkerum, og man ser da også, at det ofte er tilstræbt. Her sker det ved sammenbygningen af de tre rum: hovedskibet, tværskibet og pilgrimskirken, som alle står i åben forbindelse med hinanden, men ikke alle kan overses samtidig.

Hovedskibet, som er ganske simpelt i sin form, med sit rektangulære tværnsnit, er til venstre begrænset af en meget stor og ubrudt mur, opført af røde natursten. Loftet er et betonloft, båret af store, vandret liggende betondragere, som krydser hinanden i midten, som ribberne i et gotisk hvælv. Til venstre hviler dragerne af på murværket og til højre på betonsøjler. som står i skellet mellem hovedskibet og den lave pilgrimskirke. Lyset kommer ind i højre side gennem en meget stor glasvæg, sat op af klart glas. Den spænder ud mellem taget af pilgrimskirken og hovedskibets loft. Igennem denne glasvæg kommer et væld af klart dagslys, som belyser den modstående mur, samt loft og gulv. Herved er hovedskibets form klart markeret. Ikke engang hele den åbne væg ind til pilgrimskirken ødelægger dette rum. Fladernes materialekarakter får den umiddelbart strenge rumform til at spille smukt i detaljen: murværkets tæthed og tyngde, sat af sten i skiftende former og farvenuancer, og heroverfor den klare, nøjagtigt markerede glasvæg med et præcist netværk

af glassten. Betonloftets strukturskønhed fremhæves af sidelyst, som ikke alene tegner betondragernes krydsmønster stærkt op, men også lader forskallingsbræddernes aftryk i betonfladerne komme til syne. Hele rummet bærer præg af afsondrethed fra gaden udenfor, og giver tryk-

hed. For enden af midtergangen står alteret, hævet op, synligt fra alle pladser, også fra tværskibet. Alteret lyser i sin hvidlige natursten. Det er hugget ud i een sten, og er kvadratisk i grundplan, således at det syner lige stort fra hovedskib som fra tværskib. Dermed har man opnået, at man fra tværskibet ikke fornemmer, at man sidder »til siden« for alteret. Iøvrigt er alteret også her hævet tre trin over korgulvet. De tre trin går hele vejen rundt. Her i St. Anna har man et godt eksempel på rummelighed om alteret. Det er sig selv. Der er et vældigt spil

mellem det fortsættende rum og det afklarede og afsluttede stenalter.

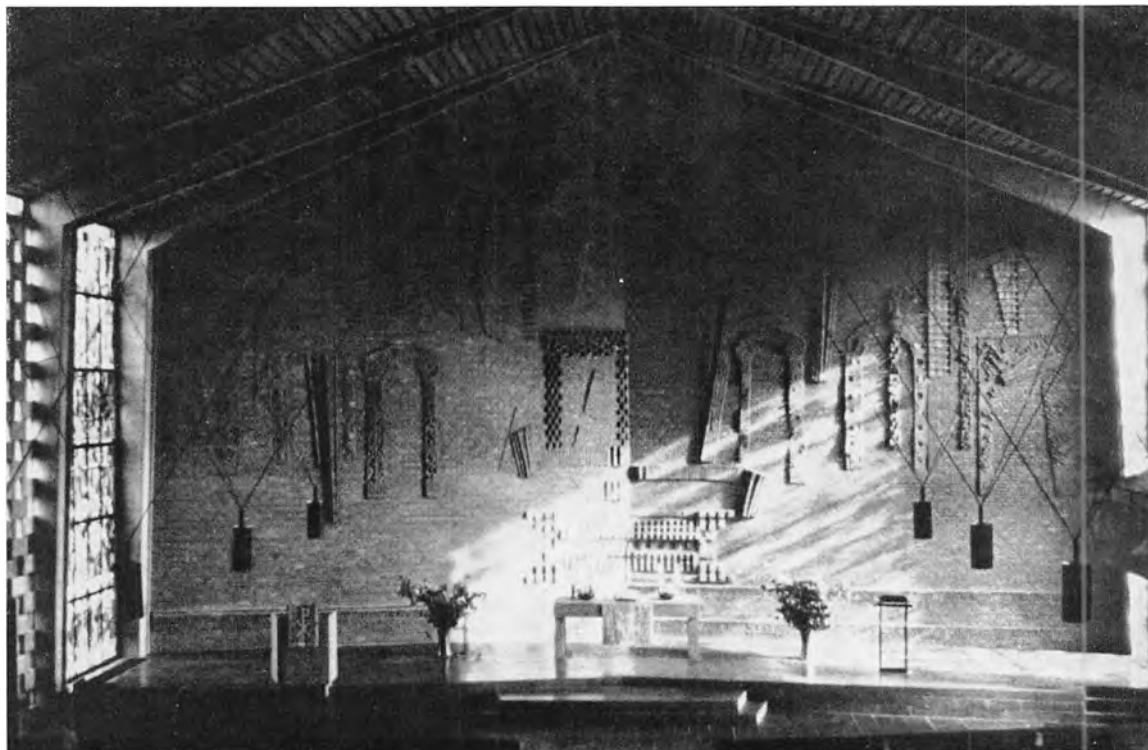
Vi havde på turen set mange kirker, opført af natursten, men ikke fundet murværket udført så smukt som her. I tidligere tilfælde havde det ofte virket ubehageligt og kunstigt, fordi opmuringsteknikken ikke var rigtig. Hvad nytter det at anvende et gammelt materiale, hvis opsætningsteknikken og forbandtet er gået i glemmebogen. Det er medvirkende til at skabe dårlige kirker. Her i St. Anna er murværket rigtigt gjort. Ved at detaljen er klarer smukt igennem, får helheden liv. Det gælder de store pragtfulde murflader, både indvendig og udvendig. Der er særlig grund til at gøre opmærksom på mønstermurværket bag alteret. Murværket er her muret op, så det danner et stiliseret træ, »livets træ«. Det når fra gulv til loft. Træet bærer mange frugter, som her er udført af en lys, transparent sten, som indefra ses svagt lysende. Dette træ slår igennem i murværket, således at det også er synligt udefra. Det er her ikke alene

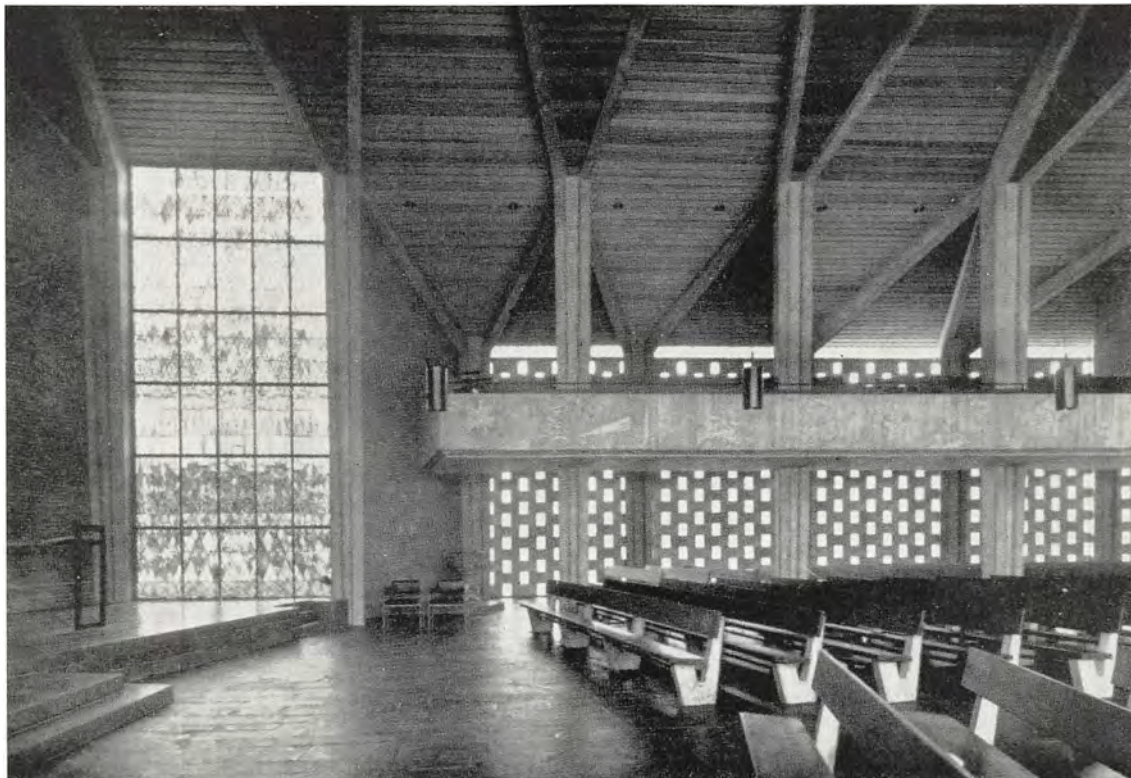
en variation i den store østmur, men der er også noget rigtigt i at markere, at herinde bagved netop dette stykke mur står det allerhelligste.

Prædikestolen står på overgangen mellem skib og kor, hvor gulvet springer. Den står her umiskendeligt tydeligt, som kunne det have været en evangelisk kirke, hvilket ikke alene er karakteristisk for St. Anna, men også for mange andre nye katolske kirker.

I pilgrimskirken finder vi døbefonten, mariaalteret, St. Annas relikvieskrin og skriftestolene. Ved at disse ting er holdt inde under denne del af kirken, opnår man en selvstændig rumvirkning om de handlinger, som ikke direkte indgår i messen. Til gengæld markerer den åbne forbindelse mellem det høje kirkerum og den lave pilgrimskirke, at der er et tilhørsforhold, og at man fra endt handling det ene sted naturligt kan bevæge sig over til det andet. Man finder ikke et selvstændigt, aflukket baptisterium, men døbefontens plads er markeret dels ved glaskuplen over den, og dels ved at gulvfliserne

Martinskirken. Interior set mod alteret.

Martinskirken. Interiør set mod pulpitursiden. Bagved sydmuren med lysåbningerne. I forgrunden fornemmes noget af rummeligheden foran alteret.

her danner en roset med fonten i midten. Også på dette punkt kan man se en vis tilnærmelse mellem den katolske og evangeliske kirkebygning, idet den katolske kirke forlader det aflukkede dåbskapel, mens den evangeliske kirke søger at give døbefontens plads en særlig markering.

Vi vil således kunne finde mange fælles karaktertræk mellem St. Anna-kirche i Düren og Martinskirche i Hannover, som vi herefter vil betragte.

Martinskirken er også blevet ødelagt og genrejst flere gange. På en sten ved den ene gavlstår årstallene 1285, 1728 og 1956. Den i 1956 genrejste kirke er tegnet af arkitekt prof. Dieter Oesterlen. Det eneste, der er bevaret af den tidligere kirke, er tårnet, som nu står frit i nærheden af indgangen, og en gammel barokdøbefont, hvis placering er smukt markeret ved en

krans af indlagte blå sten i murværket bagved.

Kirken ligger midt i en åbning i et industri-boligkvarter. Rundt om strækker grønne plæner sig op til den. Fodgængerstier og -trapper fører gennem plænerne op til en lille plads ved kirken, hvorfra man under moderne søjlegange, udført af sorte damp rør og med fladt tag, kan gå ind i kirken.

Kirkens hovedform er ganske enkel med svagt tilspidsede gavle og svagt hældende sadeldag. Et »sideskib« findes langs sydsiden, og rummer et pulpitur, som strækker sig videre rundt langs vestgavlen. »Skibets« langsider er muret op af en isolerende letbetonsten, forsat således at der fremkommer en masse små lysåbninger, der giver disse sider en særlig karakter, og hvorigennem det egentlige lys til kirken kommer. Vestgavlen og østgavlen er begge muret op af røde mursten. På korvæggen er i murværket udført et relief, også af røde mursten.

Kristen dommens mø

*Hisamatsu fra Myshinjiklostret
i Kyoto, en af
Zen-buddhismens højt
agtede mestre,
i dyb meditation på sin måtte.*

Dette såvel som al anden kunstnerisk udsmykning i kirken er tegnet af arkitekten selv. Her ved sikrer han sig, at arkitektur og bildende kunst kommer til at arbejde sammen mod en helhed, et begreb, som man kæmper med inden for moderne byggeri, men som var så enkelt i gammel tid, hvor kunstner og arkitekt ofte var den samme person.

Murstensrelieffet i Martinskirken forestiller Jerusalems tolv porte. Det er smukt, omend jeg ikke rigtig fatter, hvorfor netop dette motiv skal sidde på væggen bag alteret.

Alteret er udformet som et bord, med en kraftig naturstensplade på to bærende gavle. Almindeligvis vil man sikkert opfatte et sådant »bordalter« som karakteristisk for en evangelisk kirke, i modsætning til det lukkede »sarkofagalter«, som vi så i St. Anna. Det bør dog be-

mærkes, at der også findes evangeliske kirker med »sarkofagaltre« og katolske med »bordalter«.

Både i højre og venstre side af koret er udført en stor glasmosaik. Materialet er det kendte tynde farvede glas, men ruhestørrelsen er her så lille, at hele mosaikken opnår en tilstrækkelig variation i detaljen, til at den virker godt. Der er ikke tillagt den nogen symbolsk betydning. Glasmosaikruderne virker bare festlige, og forøger spillet i murværket på korvæggen.

Også her i St. Martin fandt vi god og velgørende rummelighed om alteret. Det kneb det iøvrigt meget med i de evangeliske kirker. Rummeligheden her forøges yderligere ved den skrå bænkeplacering, som altså i dette tilfælde virker overbevisende. Bænkene er ganske enkle og ukunstlede og alligevel gode at sidde på. Den

ed Japans religioner...

KRISTENDOMMENS første møde med Japans religioner har måske fundet sted allerede i begyndelsen af *det ottende århundrede*. I den gamle krønike 'Shoku Nihongi' fortælles det, at der i året 736 kom tre kinesere og en perser til kejserens hof, og visse forskere, især P. Y. Saeki og Antei Hiane mener, at dette var et enkelt led i en lang kæde af *nestoriansk* indflydelse i Japan. Til underbygning af denne teori må det nævnes, at Uzumasa – det sted i udkanten af Kyoto hvor man formoder, at de nestorianske emigranter har slået sig ned – skrives med skrifttegn, der også kan betyde 'det Romerske Imperium', at

der i Uzumasa findes en brønd, på hvis side man fornylig opdagede indskriften 'Isarai Ido' (hvilket skulle stå for 'Israelsbrønden'), at man på samme sted finder den eneste trekantede 'torii' (en slags indgangsportal) i Japan (som man derfor mener skal vise hen til kristendommens treenighed), og at skrifttegnene for et lille tempel i samme egn er de samme, som bruges til 'David' i den kinesiske bibel.

Kristendommens næste møde med Japans religioner fandt sted i midten af *det sekstende århundrede*, da Francis Xavier kom til landet. Den buddhisme, han og de øvrige katolske mis-

rolige form og det enkle materialevalg, beton og træ, føles ganske i overensstemmelse med den øvrige del af kirken. Gulvet er udført af en usædvanlig pragtfuld, sort skifer med meget fine tegninger i brudfladerne.

Den rå beton kommer frem i søjler, dragere og pulpitur og forekommer tiltalende og rigtig, forædlet ved den dekorative konstruktion, med de todelte søjler, som splitter op i dragere, der spreder sig ud under loftet. Over betondragerne er trælofterne af fyrretræ.

Pulpituret, som jo må karakteriseres som noget særlig protestantisk, og som vi kan finde voldsomme eksempler på i de første efterreformatoriske kirker, er også til stede her. Her er det imidlertid underordnet rummet. Det står således ikke i forbindelse med sidevæggen, men denne går frit op bagved. Betonforsiden er ud-

smykket med tilbageliggende relieffer, som forestiller skabelsesberetningen, også tegnet af arkitekten selv.

Martinskirken var uden tvivl en af de bedste nye evangeliske kirker, vi så i Tyskland, og St. Anna forekom os klart at være den bedste katolske. En skriftlig begrundelse for en kirkes kvalitet er ikke altid tilstrækkelig til at forstå den – en kirke skal opleves. Men den skal ikke kun opleves som turist, den skal også opleves som kirkegænger, som aktiv deltager i en gudstjeneste.

Johannes Exner.

Buddha er mennesket og universet i eet.

sionærer mødte, var især 'Det rene lands buddhisme', der i modsætning til de øvrige buddhistiske retninger ikke bygger på 'jiriki' (dvs. *egen* kraft), men forkynder, at troen og frelsen helt og holdent beror på 'tariki', 'en *anden* kraft', hvormed der naturligvis henvises til Buddha Amida's løfter. Det er interessant at læse i de gamle manuskripter fra den tid, hvordan de katolske jesuitter, som kom til Japan, omtalte denne form for buddhisme som 'protestantisk kærtteri' og 'lutherske vildfarelser'.

Efter nogle årtiers mission, og et par årtiers gradvis voksende forfølgelse fra shogun'ernes side, måtte kristendommen gå fuldstændig under jorden efter Shimabara-oprøret i 1637, hvor

ca. 30,000 kristne blev dræbt. Og i godt 200 år var kristendommen forbudt i Japan.

Det næste møde fandt sted i midten af det 19. århundrede, efter at Perry 'havde åbnet Japan's port'. Og vi ser netop i år tilbage på det første århundrede af protestantisk mission i Japan. En intensiv mission er ført siden Perry, tusinder af missionærer er strømmet ind i landet, og tilmotds for denne indsats findes der i dag kun ca. 600.000 kristne, $\frac{3}{4}\%$ af befolkningen, en kendsgerning, der nok rejser adskillige alvorlige spørgsmål, ikke mindst i lyset af kendsgerningen, at antallet af kristne omtrent har stået stille siden 1952 (det år da USA afsluttede fredstraktat med Japan).

Disse kristendommens tre møder med Japans religioner tiltrods vil jeg vove at hævde, at *kristendommen endnu ikke har mødt Japans religioner* i egentligste forstand.

Siden jeg som Buddhistsmissionens udsending kom til Japan for omtrent tre år siden, har jeg besøgt de fleste af landets store templer og klostre – samt ca. halvdelen af hovedkvartererne for Japans 124 nye religioner. Og gennem samtaler og diskussioner med disse religioners repræsentanter er det kommet til at stå ganske klart for mig, at *kristen mission i Japan indtil nu kun har berørt periferien af de ikke-kristne religioner*. Der gives så godt som ingen direkte kontakt mellem kristne missionærer og præster og lederne af buddhismen, shintoismen og de Nye Religioner, der tilsyneladende betragtes som 'tabu'.

Der er mange årsager til dette fænomen – for blot at nævne et par enkelte: sprogvanskelighederne, mistro overfor alt vesterlandsk, det esoteriske præg i japanske religioner, samt japanernes uvilje mod at 'blotte sig' i diskussion og vise hvad de egentlig tænker.

Om det *direkte*, frontale møde mellem kristendommen og Japans religioner endnu ikke har fundet sted (og måske først vil finde sted *i Vesten*), så har det *indirekte* møde fundet sted gennem længere tid, præget buddhismen så den næsten ikke længere kan kaldes »buddhistisk«, og været en af hovedfaktorerne bag dannelsen af de Nye Religioner.

Uden at gå nærmere ind på shintoismen, hvis religiøse grene iøvrigt nu for størstepartens vedkommende hører ind under de Nye Religioner, vil vi se lidt nærmere på Japans religioner, deres særprægede udvikling, og de problemer, som kristendommen må løse.

Buddhismens opfattelse af *mennesket* – i dets relation til Buddha – er radikalt forskelligt fra det kristne syn på mennesket og Gud. For buddhisterne har der aldrig været nogen uoverstigelig forskel mellem mennesket og Buddha – i sidste instans er Buddha mennesket og universet *eet*. I alt levende er Buddha-kimen – alt lever og ånder i 'busshin' – ikke blot kan mennesket *blive* Buddha, men han *er* Buddha, om han blot gen-

Der drikkes tempel vin ved et shintoistisk tempel. Den unge dame, der serverer, er ansat ved templet.

nem religiøse øvelser 'bryder igennem' tilværelsens illusion og opnår 'satori' (dvs. kommer til klarhed over, at han og alt er Buddha). Der er intet 'du' og 'jeg', kun det alt-favnende 'Buddha-hood'. Der er intet møde mellem Buddha og mennesket – fordi de er eet.

Denne Buddha/menneske opfattelse har sat sit stærke præg på japanernes sind – og dette præg er så meget desto dybere, som Shinto forkynder noget lignende. *Shintoismens 'kami'* – guder – er alt andet end tydeligt adskilt fra mennesket guddommelige attributer og betragtet guderne som mer eller mindre menneskelige.

Derfor er det uhyre vanskeligt for japanerne at forstå den kristnes tale om 'Gud, skaber af himmel og jord', 'Han, som skal komme igen at dømmende levende og døde' eller 'Vor Fader, du som er i Himmelen'. At Gud skulle være udenfor mennesket, er for buddhisterne utænkeligt. Typisk er det Zen-buddhistiske slagord: »Hvis du møder Buddha, slå Ham ihjel! – som skal tolkes på den måde, at 'om du er hildet af ideen, at der eksisterer en Buddha udenfor dig selv, så må denne ide brydes' – 'om du skal opnå 'satori', må du komme udover 'Jeg-Du' stadiet'.

Denne vanskelighed kommer igen, når den kristne taler om 'synd'. Japanernes såkaldte 'manglende syndsbevidsthed' skyldes sikkert også den århundredgamle shintoistiske og buddhistiske benægtelse af, at mennesket står overfor sin Gud. Selv for kristne japanere kniber det med at få fat i den kristne tale om at 'stå som synder overfor Gud'. Når japanerne taler om synd er det dels i betydningen af forbrydelse mod samfundets eller familiens love, dels i den buddhistiske betydning af 'uvidenhed', manglende oplysning, manglende evne til at finde frem til forståelsen af, at mennesket og alt er Buddha. Om der ikke er et Du imod hvem Jeg synder, hvorledes kan der så være syndsbevidsthed? Om mennesket og Gud er eet, hvorledes kan mennesket da synde imod Gud?

Det samme problem opstår, når der er tale om *Skaber, Skabelse, tid og historie*. For den japanske buddhist er der ikke tale om en tids-

linie begyndt med Skabelse – for ham er der kun en uendelig *cirkel*, uden begyndelse, uden ende, og uden Skaber. Alt reguleres af 'karma' og 'engi' – årsag og virkning. Der er derfor heller ikke plads til individets indsats eller Guds skabende kraft på *historiens scene*.

Et af de største problemer er *terminologien*. Her gælder det nemlig, at om vi end tilsyneladende bruger identiske udtryk, taler vi ofte om helt modsatte ideer. Fx. taler vi om *tro*, og mener dermed vor tro på *Guds* kærlighed, nåde og almagt – mens buddhisten taler om tro på *mennesket* (eller Buddha/mennesket). Eller vi taler om *frelse ind* i evigheden, og Zen buddhisten taler om *frelse*, men mener dermed *frelse fra* evigheden med dens ubønhørlige kæde af årsag og virkning.

Buddhismen – og i endnu højere grad Japans *Nye Religioner* – er undergået en fantastisk mo-

Overordnet
Shinto-præst
ved
Ise-helligdommen.

*Zen-mesteren
Jinsen-San bor ved
Fuji-sans fod.
Her ses han med
sine disciple:
tre nonner og to munke.*

dernisering, som tildels må ses som en form for konkurrence med kristendommen. Overalt findes der noget tilsvarende til søndagsskole, KFUM og -K – kristne salmemelodier benyttes – 'den populære prædiken' (som kristendommen før havde 'monopol' på) høres allevegne – radio og fjernsyn bruges i udstrakt grad osv.

Selv ind i den buddhistiske munkeverden går de nye strømninger. Den pessimistiske, livsfor nægtende buddhisme, som findes på det asiatiske kontinent, mærker man ikke meget til. Munkene og præsterne kan gifte sig, regelen om, at man ikke må spise efter kl. 11 om formiddagen, overvinder man ved at kalde aftensmåltidet 'medicin', kød og anden animalsk føde viger man ikke tilbage fra – og denne nyorientering gælder ikke bare de ydre former – den trænger frem allevegne, og har blandt andet medført en introducering af adskillige kristne tanker, ligesom Jesus Kristus mere og mere

blir betragtet som en Buddha – jeg har endda i et enkelt kloster været ude for, at de kaldte deres buddhastatue 'Jesus'.

Buddhismens modernisering skyldes ikke blot kristendommens indflydelse, men også konkurrencen med Japans *Nye Religioner*, som er ved at blive en *alvorlig trusel mod buddhismen*. Disse nye religioner, der er skudt frem af Japans religiøse jordbund især siden krigen – hvor en ny lovgivning tillod deres dannelse – er vokset med en sådan hast, at de nu udgør ca. 15-18 millioner eller $\frac{1}{5}$ af befolkningen. En af dem, Soka Gakkai – en lægbevægelse af Nichiren-buddhismen – vokser med en fart på 100.000 medlemmer pr. måned og er dermed nok den hurtigst voksende religion i verden i dag. Mange af dem er utvivlsomt kun temporære foreteelser, som fx. Denshinkyo (med elektriciteten som hovedgud og Thomas Edison som en af de min-

*Shin Negami
er generalsekretær
for den nye
religion Ananaikyo.*

dre guder), der uddøde i 1955. Men adskillige af dem må vi regne med som en alvorlig udfordring til kristendommen. Det er ikke usandsynligt, at kampen med De Nye Religioner vil blive alvorligere end kampen med buddhismen, som synes at være inde i en svaghedsperiode, og shintoismen, der 'tabte ansigt' under krigen og trænger til en større 'ansigtsløftning', inden den kan anses for farlig.

Det væsentligste ved De Nye Religioner er 'det gamle' – idet det for de 90 pct. vedkommende blot drejer sig om shintosekter eller buddhis-

tiske grene, som ifører sig en *ny klædning*, ofte med 'kristne farver og mønstre'. Desuden har de deres *individuelle særpræg*, en leder, der blir betragtet som Messias eller Gud, en pragtfuld bygning i hovedkvarteret, som man kan pege på og vise frem som 'sin' bygning, forsk. riter (som den ekstatiske dans i 'Dansereligionen', eller 'viftedansen' i Tenrikyo), fester, optog osv.

Af de mere interessante er *Ittoen*, hvis tilhængere hver uge bruger en dag til 'frivillig tjeneste', hvor de drager ud og renser folks toiletter – *Meshiyakyo*, som to forsk. steder i Japan har skabt vidunderligt smukke centre (med museum, solhus, parkanlæg, osv.), som gennem deres skønhed skal løfte mennesket op til det guddommelige plan og derved skabe et '*himmel her på jord*' – og *Ananaikyo*, som bygger observatorier rundt om i landet, der skal bruges til at læse Guds vilje og planer ved at studere universet, Han skabte.

De Nye Religioner har ikke blot lært ydre former af kristendommen, men også deres filosofi og dogmer bærer præg af mødet med kristendommen – de har således plads til en Skabelse, en personlig Gud, en syndsopfattelse betydeligt nærmere den kristne end den buddhistiske, osv. Uvilkårligt må man rejse spørgsmålet: Vil De Nye Religioner bryde buddhismen og bane vej for kristendommens endelige sejr? Vil De Nye Religioner formå at bryde klippegrunden i Japans religiøse jordbund? Eller står vi overfor en endnu mere formidabel modstander end buddhismen?

Harry Thomsen

JØDISKE UDSAGN OM JESUS

DET må erkendes, at kristne og jøder ikke altid har haft let ved at diskutere deres religiøse mellemværender på egentlig fordragelig vis. Ikke mindst har det skortet på gensidig velvilje, når det var Jesus selv, der var diskussionsemnet. Kristne har ikke kunnet fatte, at den, der er Vor Herre for *dem*, ikke også skulle være det for alle andre, og jøder har ikke kunnet fatte, at den, der for dem »bare er en jøde«, i en vis forstand endog en kættersk jøde, for andre skulle være Gud selv eller en del af Ham.

Med den for en nyere tid karakteristiske større fordragelighed mellem konfessionerne er brodden vel i nogen grad taget også af dette tema. Helt sikkert er det, at den *videnskabelige* be-

handling af problemet stort set, i hvert fald siden begyndelsen af dette århundrede, har været frigjort af den mangel på evne til *objektiv* fremstilling, der af let forståelige grunde i tidligere tid måtte præge såvel den kristne som den jødiske, i teologiske infiltrationer hildede, opfattelse. Der ses her aldeles bort fra, hvad nazistiske forfattere har begået. Deres makværk har intet med teologi eller med teleologi *i ædler* forstand at gøre. Fra jødisk side har *Joseph Klausner* med sit monumentale værk »Jesus fra Nazareth«, for så vidt det angår studiet af de gamle kilder, vist nye veje så tidligt som i 1907. Og i 1910 udkom den kristne Berliner-teolog *Hermann L. Stracks* værk »Jesus, die Häretiker

Ortodokse jøder studerer Talmud på en læreanstalt i Jerusalem.

und die Christen, nach den ältesten jüdischen Angaben«, i hvilket han på næsten udtømmende vis har samlet alt det talmudiske materiale om denne sag. Det forringer visseligt ikke denne bogs betydning, at den ledsagende kommentar er holdt i den forstående og forsonlige tone, der udmærker så at sige alt, hvad denne fremragende teolog og orientalist har produceret.

De to nævnte værker anfører i virkeligheden det totale talmudiske materiale, som det vil være håbløst at gengive her, ud over nogle eksempler og en konklusion af det, der således er samlet. Men navnlig dette skal dog siges, at man – som det også rigtigt er erkendt af den gamle danske overrabbiner Abraham Alexander Wolff i skrif-

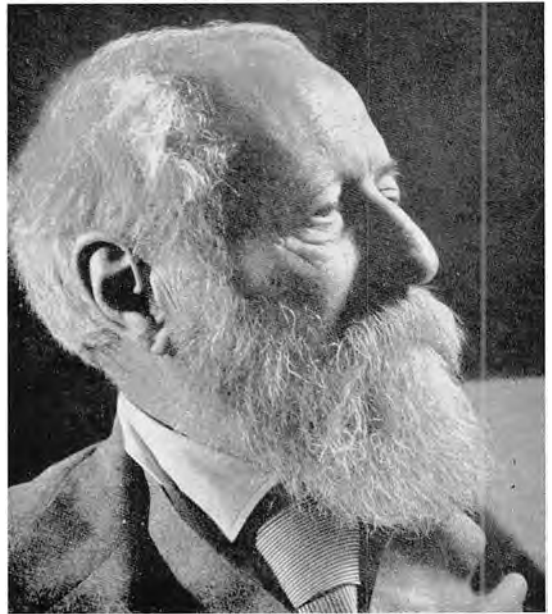
tet »Talmudfjender« (København 1878) – forgæves vil søge flertallet af de af Klausner og Strack citerede sætninger i vore almindelige talmududgaver.

Kun i en del håndskrifter og i yderst få bevarede eksemplarer af trykte, ucensurerede udgaver findes citaterne. Den kristne censur, der desværre også på andre felter har skabt forvirring og åbnet portene for skæbnesvangre misforståelser af den talmudiske tekst, har frejdigt strøget de fleste af de talmudiske udsagn om Jesus. Det virker ejendommeligt, at man i dag, når man konfererer teksten i sin egen talmud-udgave med den meget anvendte tyske oversættelse ved Lazarus Goldschmidt, gang på gang støder på hele par-

tier, der vel står i oversættelsen, men ikke i ens egen tekst. Goldschmidt har netop anvendt ucensurerede udgaver (navnlig den kristne bogtrykker Daniel Bombergs Antwerpener tryk fra 1520) og håndskrift-materiale, og derfor har han fået det hele med. Men det må stærkt pointeres, at i det omfang, i hvilket der her tales om talmudisk materiale, drejer det sig om sådanne synspunkter, der vel har præget den tid, i hvilken de er fremsat, men ikke om sådanne, der på nogen måde har influeret på den talmud-studerende – i hvert fald ikke i de sidste 400 år. Den studerende har simpelthen ikke kendt dem, ligesom det må antages, at heller ikke fremtidens talmudlæsere vil stifte bekendtskab med dem. Den mellemliggende tid har skabt en så grundfæstet tradition for teksten og for hvert ords placering i den, at al, selv af videnskabelige motiver forårsaget, tilbageføring til en ældre og måske bedre tekst vil føles som noget i retning af helligbrøde. At den ovennævnte censur på andre steder har *tildigtet* ondartede og tendentløse udtalelser, kan rigtignok levendegøre ønsket om et forsvarligt gennemsyn. Men heller ikke det vil nytte. Den talmudiske tekst er efterhånden blevet kanoniseret, og der er intet at stille op.

Selve Jesus-navnet ses slet ikke at forekomme i vore udgaver af talmud, ja, om det så er den fordrejede omskrivning af »evangelium« i traktat Sabbat, pag. 116 a til aven-gillajon (»ulykkesblade«) eller avon-gillajon (»syndsblade«), er den pillet ud af teksten. Det nærmeste, man kan komme realiteterne, er omtalen af »nizrefe-huset« (ligeledes traktat Sabbat 116), der tydeligvis er en fordrejelse af »nazarenerhuset«. Formodninger om, at Jesus skulle være ment, når der tales om Bileam eller om andre lige så lidt estimerede personer, har intet på sig.

Derimod findes navnet Jesus hyppigt i de ucensurerede udgaver. Der kan her henvises til en omtale af korsfæstelsen i Sanhedrin 43 a og navnlig til de indbyrdes parallelle steder Sanhedrin 107 b og Sora 47 a, hvor den »historiske« sammenhæng, i hvilken navnet nævnes,

ganske vist er *særdeles uhistorisk*. Det angives nemlig, at »da kong Jannaj lod de vise dræbe, flygtede rabbi Josua ben Perachja og Jesus til Alexandrien«. Historisk er dette ikke så godt, al den stund Jannaj døde i 79 f. Kr. – og så længe før Kristi fødsel kan Jesus næppe være født, at han allerede kunne begive sig på flugt i året 79 f. Men væsentlig er indledningen til hele denne beretning, sålydende: Måtte højre hånd altid vide at drage til sig, når venstre hånd støder fra sig! Ikke som Elisa, der med begge hænder stødte sin tjener Gechasi fra sig, og ikke som rabbi Josua ben Perachja, der med begge hænder stødte Jesus, nazaræren, fra sig.

Klausners konklusion af det samlede materiale er iøvrigt denne: Der findes i talmud ægte udtalelser om, at der har eksisteret en mand ved navn Jeschua (Jeschu) fra Nazareth, at han fuldførte helbredelsesvidundere (»øvede trolldom«), forførte Israel, spottede de vise, men iøvrigt udlagde tora'en som farisæerne og havde 5 disciple, – at han sagde, at han ikke var kommet for at fjerne noget fra loven eller tilføje noget, at han på dagen før pessachfesten (på-

han helt og fuldt for at være en af Israels sønner, og det er ikke faldet nogen ind at bestride hans andel i »den kommende verden«. Ja, endnu mere: Han anses for at være en af de skriftlærde, hvis speciale var etik og kunsten at tale i lignelser. Fortørrnelsen, der mødte ham, hidrørte fra dette, at medens han på den ene side betone- de, at han var kommet for at fyldestgøre loven, satte han sig på den anden side ud over den og harcelerede over de skriftlærde.

Med velberåd hu undlades det i denne sammenhæng at dvæle ved »omtalen« af Jesus hos Flavius Josephus. Denne ellers med så bred pensel malende fremstiller af selv bagatelagtige detaljer nævner kun to gange Jesus. Første gang («Antikviteterne» 18,3,3) drejer det sig om en halv snes sætninger, der for de afgørende udtryks vedkommende af nærmest alle forskere anses for at være senere foretagne interpolationer, af nogle – dog ikke Klausner – anses for at være totalt uægte. Anden gang er det hele kun en apposition, til gengæld af historisk vægtig art, når det («Antikviteterne» 20,9,1) nævnes, at den skamløse ypperstepræst Annas ben Annas lod hin Jakobus dødsdømme, der var »broder til Jesus, som man kaldte Messias«.

Til gengæld gør vi nu her et spring helt frem til vor egen tid. Efter al middelalderens utålsomhed med den dertil hørende brutale *terror* fra den ene og den lige så brutale *smæden* fra den anden side, nåede man omsider frem til nutiden med dens på én gang køligere og kærligere vurdering af anderledes troende. Hvad der er antydet i talmud, siges nu ligefremt og stærkt. Allerede Klausner, der er så vidtgående i sin konklusion, at han gør Jesus til en *lærernes lærer* i etik (*der Lehrer der Sittlichkeit*) erklærer, at man ikke mere kan skrive den jødiske historie fra det andet tempels tid, uden at der hertil jo må høre en Jesu historie og en vurdering af hans optræden. Klausner anser Jesus for at have været en nationaljøde, ja endog en »ekstrem nationalist«. Beviser herfor ser han i det skarpe svar til

Leo Baeck.

sken), der faldt på en sabbat, blev korsfæstet, og at hans disciple i hans navn helbredte syge.

Væsentlig er frem for alt dette, at Jesus af de vise i den første generation efter det andet tempels fald (70 e.) blev betragtet som en jøde. Selv om han »forbrød sig« mod Israel, ansås

kanaaniterinden, i udtryk som »søn af vor fader Abraham«, i hans store kærlighed til Jerusalem og til de »fortabte får af Israels hus.«

Foruden Klausner har de to største blandt dette århundredes jødiske teologer ytret sig til vort tema. Den ene, *Martin Buber*, nærmest en passant, men dog tydeligt, i den sidste af sine »Drei Reden über das Judentum«, i hvilken han om indholdet af Matthæus' 5. kapitel siger, at det »am zweifellosesten auf eine schöpferische Personalität hinweist«. Den anden, *Leo Baeck*, udførligere, i et helt værk, der er viet temaet. Leo Baeck er den uovertræffelige skildrer ikke blot af jødedommens »væsen«, men også af evangeliet »als Urkunde der jüdischen Glaubensgeschichte«. Overmåde ærbødigt, næsten kærligt, ser han, inden han går i gang med sin rekonstruktion af ur-evangeliet, på Jesu skikkelse. Men – det må rigtignok tilføjes – på en sådan måde, at det er højst uvist, om man i kristne kredse vil være helt indforstået med, endsige glad over det. »I det oprindelige evangelium« – siger Baeck – »står foran os en mand med ædle træk, der i bevægede, spændte dage levede i jødernes land, en mand af det jødiske folk, på jødisk vej, i jødisk tro og håb, en mand, hvis ånd havde hjemme i den hellige skrift, og som tænkte og digtede i dens baner, en mand, der forkyndte Gud, fordi Gud havde givet ham evnen til at høre og tale . . . Det var en mand, der i alle sit væsens linier og træk var stemplet med jødisk præg, der, som han nu engang var, kun kunne vokse frem af jødisk grund . . . en jøde blandt jøder. Siden han har været, har der ikke været nogen tid, der har været uden ham, i hvilken noget som helst skulle være begyndt, der ikke skulle have haft sit udgangspunkt i

ham«. Baeck tilføjer: »Herefter bliver evangeliet en væsentlig bog i den jødiske litteratur, en jødisk bog blandt jødiske bøger. Jødedommen bør ikke gå forbi denne bog, ikke miskende den, eller give afkald på den. Også i den »soll das Judentum sein Eigenes begreifen, um sein Eigenes wissen«.

Sammenligner man udtalelser som disse med det, der nok engang har været, og som endnu populært anses for at være jødisk syn på og jødisk udtalelse om Jesus, er der megen grund til at erkende, at i det mindste på ét punkt har tidene skiftet til det gode. Dermed skal ikke være sagt, at der ikke også fortsat kan noteres ord og vendinger, der fører deres eget »traditionelle« liv i den betydning, at uforstand, tankeløshed og overfladiskhed jo altid vil præge nogle mennesker, navnlig sådanne, der aldeles ikke er kaldede til at tale. At dette ikke kun er tilfældet på jødisk hold, men også blandt kristne, skal her lige anmærkes for kuriositetens skyld. Det eksempel, der her skal anføres, er så langt fra betydningsfuldt, som ordene, der citeres, hidrører fra unge mennesker. Men det er pudsigt, og derfor, som så meget andet dumt, afvæbnende. Altså: en langfredag stod jeg foran på en sporvogn, hvor der foruden mig var to unge mennesker som passagerer. Da vognen kørte ind på Kongens Nytorv, lagde de to mærke til, at der på en mængde bygninger var flaget på halvmast. Du – sagde den ene – har du set, at de flager på halv? Mon der er død nogen i kongehuset? Naj – svarede den anden – er du rigtig klog. Det var jo bare en gammel jøde, der blev hængt!

JOCHEN KLEPPER

— *en mand undervejs til det evige hus*

AF BODIL WINDING LAUSEN

FINDER man ind i en tysk evangelisk salmebog, konstaterer man hurtigt, at den helt overvældende del af salmerne stammer fra 16. og 17. og begyndelsen af 18. århundrede. Med al beundring for den udtømmelige rigdom, som her er gemt, en rigdom, af hvilken jo også de nordiske kirker i høj grad har øst, kan en dansker kun sukke: Tyskland ejer ingen Grundtvig; de store salmedigtere må uundgåeligt virke fortidige på tyskere af i dag.

Er der da ingen salmedigtere fra de sidste to århundreder eller fra vor egen tid? Jo, selvfølgelig. Men det kniber med de helt store. Og så dukkede netop i dette århundrede en mand op, der ejede salmetonen i helt usædvanlig grad. Men netop han blev for udgiverne af salmebøger et pinefuldt spørgsmål: kunne man optage salmer af en mand, der endte med at tage sit eget liv? Tøvende var man begyndt. Dommen over hans sidste gerning tilhører visselig ikke os. Og netop nu er denne mærkelige skikkelse, Jochen Klepper, i forreste linje.

Et lukket land, et udslukket liv gemmer sig bag navnet Jochen Klepper. Landkortet viser først på den anden side jernræppet de steder, som hører så nøje sammen med hans forfatter-skab – den lille by Beuthen ved Oderfloden, Frederik Wilhelm den Førstes Potsdam og Luthers Wittenberg, men også navne som Breslau og Berlin må med, når der skal gives et billede af denne kristne, tyske digter.

Kleppers få værker, der blev til i de onde år fra 1932 til hans død i 1942, er vel næppe kendt af mange her i Danmark. Foruden nogle tidskriftartikler og bidrag i samle værker består de af: 1. »Båden med de muntre folk« (»Der Kahn der fröhlichen Leute«), en kostelig fortælling,

som tegner landskabet, menneskene og atmosfæren omkring slæbebådene der drager op og ned ad Oderfloden, 2. »Faderen« (»Der Vater«), den store, historiske roman om soldaterkongen Frederik Wilhelm I (en bog, der i øvrigt omgående bevirkede, at han blev udelukket af Reichsschrifttumskammer), 3. en lille samling kirkesalmer »Kyrie« og 4. et fragment af en stort anlagt romanbiografi, omhandlende Luthers hustru Katharina von Bora. Disse bøger, såvel som hans overordentlige indholdsrige dagbogs-optegnelser, skal i det følgende blive omtalt. Jeg vil imidlertid gerne først antyde, hvad det er, der giver hans ord særlig vægt og værd, og dernæst fremhæve nogle af de vigtigere begivenheder og vendepunkter i hans bevægede levnedsløb.

Midt i en tid, da ordene misbruges, og flosklerne blomstrer, kender han ansvaret som digter, søger de ord, som står for det, de i virkeligheden er, og siger dem til sin læser. At dette ligger ham stærkt på sinde, spores arter og atter i dagbøgerne, og ikke mindst i en artikel fra 1939 om »Det guddommelige ord og den menneskelige lovsang,« hvori hans hovedsynspunkt som forfatter kommer klart frem. Han omtaler her bekymret ordene, der dannes efter sidste mode og det uforpligtende kling-klang, der også undertiden har trængt sig ind i den åndelige digtning; men samtidig ser han et håb for fremtiden i de digtere, som har påtaget sig – eller af Gud har fået pålagt – at digte med bibelens ordforråd og -rigdom. »Da er skriftens ord blevet digtningens indre og ydre målestok. Den frie skaberkraft bøjer sig for det bibelske indhold og udtryk, som ikke kan overgås.« Sådanne digtere sammenligner han med Bach, hvis recitativer og arier kun fører hen til koralen – »fra det sub-

jektive, kunstneriske til det objektive, kirkelige«. Ja, Klepper anser det i virkeligheden for »umuligt at give en kunstnerisk fremstilling af mennesket uden at have set det under det guddommelige lys, som først åbenbarer, hvad der er i mennesker«.

Hvem var så egentlig Klepper? – Om hans barndom og første ungdom har jeg endnu kun set sparsomme oplysninger. Han blev født 22. 3. 1903 i en evangelisk præstegård i den lille, schlesiske by Beuthen ved Oderfloden. Af søskendeflokken på fem, var han ældste søn, og det faldt derfor ret naturligt, at han til sin tid drog til Breslau for at studere teologi. Helbredet var dog ikke stærkt, og da hans læge tilrådede det, opgav han at gennemføre studiet og dermed at gå ind i en gerning som præst. I stedet knyttedes han til det evangeliske presseforbund i Breslau og kom iøvrigt også ind i radioens tjeneste. Under dette arbejde i slutningen af 1920-erne var han midt i en kreds af mennesker, som levende interesserede sig for litteratur, teater, musik og i det hele taget kunst. En af hans venner fra denne tid, dr. Kurt Ihlenfeld, der forøvrigt også har studeret teologi i Breslau, fortæller i sin bog om Klepper lidt om, hvad disse år betød, og nævner, at den levende diskussion, som dengang voksede frem om Luthers teologi, antagelig har præget de problemstillinger, vi senere møder hos Klepper. I hvert fald blev hans synsfelt større i Breslauertiden. Noget droges han også af en mere mondæn tilværelse.

Men gennem mødet med den godt 10 år ældre fru Johanna Stein skete der en afgørende vending i hans liv. De traf hinanden i 1929. Hun stammede fra en fornem gammel jødeslægt og levede dengang som enke efter en jødisk sagfører med sine to døtre i Breslau. I marts 1931 indgik Klepper ægteskab med hende, og det har næppe været nogen let beslutning at tage. Prisen var et brud med præstefamilien i Beuthen (først efter faderens død sker i slutningen af 1930erne en forsoning). Klepper brød nu op fra Breslau og flyttede til Berlin for der at bygge en tilværelse op for sin familie.

Det sidste tiår af Kleppers liv er sløret løftet for. Han har i denne periode ganske regelmæssigt skrevet dagbøger, som er mere end optegnelser om hans private forhold. Her fortæller

han om mennesker, der krydsede hans vej, og om de store og små begivenheder, der greb skæbnesvangert ind i hans liv, men først og fremmest møder vi mennesket Klepper, som har gennemlevet virkeligheden, set tilværelsen falde fra hinanden, og som gennem sine lidelser og smertefulde erfaringer også tager os med på vejen til den yderste grænse, derhen, hvor absolut intet menneskeligt kan bære, men hvor alle ting – også døden – står til Gud.

Dagbøgerne, mere end 1100 trykte sider, blev udgivet i 1956 med titlen »Under dine vingers skygge« (»Unter dem Schatten deiner Flügel«). I sit forord til dette værk har en anden ven, den nyligt afdøde, betydelige digter Reinhold Schneider, understreget, hvor ordet for Klepper er den egentlige autoritet, rettesnoren, der aldrig glipper, om end den ofte er dunkel, smertende, forfærdende. »Den levende taler; tjeneren er blot Ordets genstand, lerer, hvori Ordet præges.

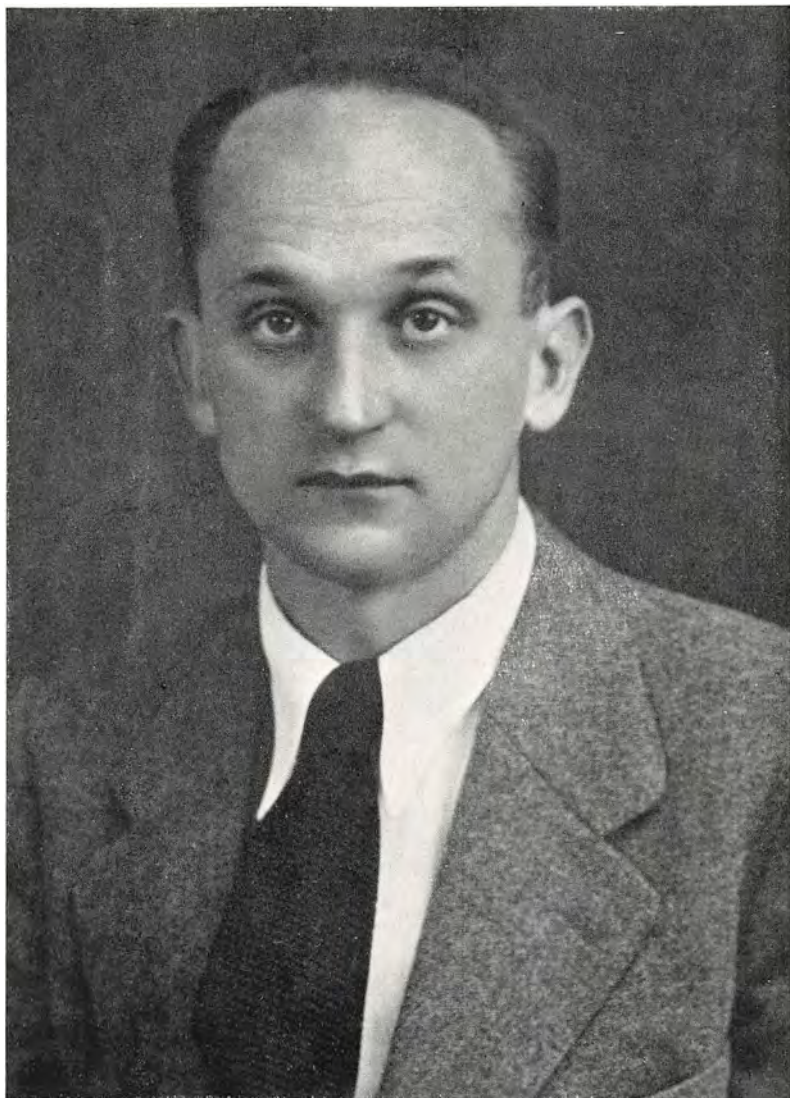
Kleppers liv og forfatterskab må ses på denne baggrund, og det har udgiverne utvivlsomt viller sige ved at lade læserne begynde på bogen under indtryk af de første linier i psalme 57:

*»Vær mig nådig Gud, vær mig nådig,
thi hos dig har min sjæl søgt ly;
i dine vingers skygge søger jeg ly,
til ulykken er drevet over.«*

Hvor svært at være menneske i denne politisk bevægede tid! Klepper var medlem af socialdemokratiet, da han kom til Berlin, men følte, at han aldrig kunne blive forfatter i dets ånd. Allerede i 1932 har han noteret i dagbogen: »Det religiøse vil altid stå mig i vejen i socialdemokratiet. Jeg vil aldrig kunne være med i protestantismens nye, nationale opgang. Dens toner kan og vil jeg ikke finde og for disse mennesker være den tålte, harmløse socialdemokrat. Denne kirke er min dødsfjende. Men jeg kan ikke træde ud af den. Jeg bliver holdt fast af noget, som rækker tilbage til den første discipelskare«. Kort efter skiltes hans og socialdemokraternes veje.

Hen på efteråret 1932 fik han foden indenfor i Berlinerradioens foredragsafdeling og drev ved siden af fri forfattervirksomhed. Men det blev kendt i radioen, at han havde været socialdemokrat, og at fru Hanni var jødinde. Man må her erindre, at Hitler den 30. 1. 1933 var blevet

Jochen Klepper
1903–1942.

rigskansler, og at nazisterne derefter hastigt fik al magt i hænde – også på de kulturelle områder; det fik bl. a. aviser, radio, teater, universitet og skole at føle. I begyndelsen af juni 1933 fik Klepper ordre til øjeblikkeligt at indstille sit arbejde ved radioen. At han har gjort sig mange tanker forinden, vidner hans dagbog fra denne tid om: »Er Gud *ikke*: så er alt mig lige meget, lykke eller ulykke, godt eller ondt, død eller liv. Er Gud: da er alt mig for alvor lige meget; da skal han gøre med mig, hvad han vil.«

I den kommende tid skærpedes forholdsregler-

ne mod jøderne og de »blandede« ægteskaber mere og mere. En stilling, som Klepper fik som medarbejder ved Ullsteinforlaget, mistede han derfor i 1935. I dagbogen aftegnes de ydre begivenheder, men også den ensomme vej, som Klepper måtte gå med fru Hanni og hendes yngste datter (den ældste var allerede i sommeren 1939 bragt i sikkerhed i England). – Der er ingen selvmedlidenhed, ingen bitterhed at spore. Men fortvivlelse eller måske protest? Sådant vil vel nogle tyde hans vandring mod katastrofen. Jeg tør kun vise hen til, at han midt i trætheden

og angsten udtrykte sit livs tema således: »at jeg lidende lovsynger Ham, det er, hvad Han bærer.«

Det daglige fristed fandt Klepper i hjemmet, i det hus, som han havde ladet bygge i Berlin. Her var efterhånden det eneste sted, hvor han kunne arbejde og leve. Ofte har han gjort en bemærkning om de kønne, gamle møbler og kunstværker, de levende lys og den hjertelige atmosfære, der prægede hjemmet, og som på sin vis var med til at skabe en særegen ramme om hver eneste højtid. I dagbogen spores glans og glæde og fred i huset, som ved sådanne lejligheder kunne få en næsten symbolsk mening for ham. Man mærker det navnlig, efter at bogen om soldaterkongen var blevet vel modtaget af læserne, og kirkesalmerne («Kyrrie») var begyndt at komme. Da modtog han jævnligt indbydelser til at holde foredrag og forelæsninger, men afsløgte som oftest disse opfordringer, fordi han ønskede at bruge sine kræfter til arbejdet med Katharinabogen, den, der skulle have haft titlen »Det evige hus.«

Men Kleppers hus blev nedrevet, fordi det lå på et sted, som kom i vejen for Nord-syd-akseplanen.

Da krigen kom, var håndværkerne endnu ikke færdige med at bygge hans nye hus. Hvem ved, om ikke netop disse vanskeligheder tillige var en berigelse for ham, der vilde skrive bogen om »Det evige hus«? Han levede sig ind i dette arbejde, ja, det kan læses i dagbogen, hvordan billed og virkelighed næsten løber sammen i eet for ham.

Når man igennem optegnelserne følger Kleppers daglige liv med fru Hanni, det menneske, der mere end nogen anden forstod ham, kan det ikke undre, at hun måtte døbes. Det skete sidste adventssøndag 1938 i Mariendorfkirken. Klepper har villet fastholde denne dag i sin erindring: først var der barnedåb, og da måtte de to vente i brudeværelset. »Da blev pludselig på en mærkelig måde et af de dårlige, moderne glasvinduer til et stort indtryk: Katharina von Bora og Luther som brudepar foran Kristus. Atter og atter så Hanni derhen.« – Ja, Hanni blev døbt, og samtidigt blev det 7 år gamle ægteskab kirkeligt velsignet. Skriftens ord lød til dem, fulde af vægt, »glædens ord i vor store kummer, vor

trængsel«. – Hvad gudstjenesterne i øvrigt betød i disse to menneskers liv, vidner dagbogsoptegnelserne om.

I det næste år kom krigen. Klepper, fru Hanni og hendes yngste datter Renate blev i Berlin. Om alt mon var gået anderledes for familien, hvis datteren i tide var kommet væk fra Tyskland? – Da kampene i Polen var i gang, udsendtes den 1. sept. 1939 gennem radioen en tale, som Hitler holdt i rigsdagen. »Selv lille Renate (17 år) blev bange; intet ord om Gud i denne time. Det er det stærkeste indtryk på denne bitre, tunge dag. Kan være, at det er ærligere sådan, men nu må det blive klart for alle, hvordan det er fat med Tyskland. Talen klang meget alvorligt. Kampenes begyndelse skal være en forherligelse af viljen«, skrev Klepper i dagbogen, og da England to dage senere greb ind i krigen, mærkede han sig Paulusordet: »Enten vi lever, eller vi dør, er vi Herrens,« og han tilføjede »Opgaven ændrer sig aldrig; den vil altid være: at vidne om troen. Opråb til hær, parti og folk: i de to sidste duker nu straks den jødiske verdensfjende op. – Nu er der tale om den »Herregud«, som hjælper dem, der har besluttet at hjælpe sig selv« –

Nu skrider arbejdet ikke rigtigt mere for ham. Dertil er tankerne for optaget af det, der sker omkring ham og af den skæbne, som truer fru Hanni og Renate. Men ordet har myndighed. Det blev ham klart, hvor bibelordet ved hans dåb: »Frygt ikke« peger henimod angsten i hans eget liv, og at ordet ved Hannis dåb: »Strid troens gode strid« talte om de kampe, hvori hendes tro skulle stå sin prøve. Men samtidigt sagde også det ord, som lød ved deres vielse: »Glæd jer i Herren altid«. Og ved tanken herom kunne han udbryde: »Hvor må dog herligheden i Guds rige være stor, når vort arge og forpinte hjerte kan fyldes af en sådan glans blot i forventning om det!«

Kort før jul 1940 blev Klepper indkaldt til tjeneste i værnemagten, hvis anskuelser dengang ikke ganske faldt sammen med partiets. Han ønskede regimets undergang, men ikke fædrelandets. Vil man prøve at forstå hans personlige forhold til soldatergerningen, er der vistnok to ting, som må træde i forgrunden: hans rod i det lutherske og den præstelige arv, der for ham mere end noget andet sted kommer for dagen i Frede-

rik Wilhelm-skikkelsen, soldaterkongen, men han har sikkert også gjort sig håb om, at han ved at opfylde sine pligter som soldat kunne værne sin kone og datteren mod de indgreb, som jødelovgivningen hjemlede.

Til trods for at han legemligt ikke var stærk, klarede han strabadserne under uddannelsen. I foråret 1941 var han med i Polen, derefter på

lange marcher ind over Balkan for til sidst at deltage i det russiske felttog. Han var ikke i de kæmpende tropper, men hørte til forsynings-tropperne og var så heldig at have en foresat, som kunne vurdere hans evner. Derfor fik han forskellige kulturelle opgaver blandt officerer og menige, og det blev også ham, der fik til opgave at skrive beretning om troppen. Han var så værd-

For hvert værk takkede han den hellige, den højeste, med en skøn sang. Han sang af ganske hjerte og elskede ham, der havde skabt ham. Han forordnede sangere ved alteret og lod dem synge skønne sange. Han bestemte, at man skulle holde højtidssdagene på herlig måde, og at man det ganske år igennem skulle fejre årsfesterne skønt, love Herrens navn og synge ved morgen i helligdommen.

BIBELEN

Kirkeåret

Som stjerne er du os oprundet,
kom til os først i lysets skær.
Og vi, af nattens mulm omspundet,
med eet så vejen for vor færd.
Hin glans, som brød af skyen frem,
leder vor længsel hjem.

Ved vore vide vejes ende
stod stalden til de trættes ly.
Hvad strå og krybbe gav til kende,
sås klart i herlighedens sky.
I billedtegn for syn os bragt
sås alt som forudsagt.

Og over hyrder, stald og stjerne
vi så din banke, Golgatha.
Og ganske nært det endnu fjerne,
dit kors stod os for øje da.
Der bøjed du dit hoved ned.
Vi tror, for os du led.

For klippegravens mørke åbning
var hårdt og fast en stenblok lagt.
Ligsalve – slukt hver livs forhåbning –
vi bragte; fandt din dødedragt.
Dog hvor ej klipper spærrer mer,
nylivets vej vi ser.

Hvor hjertet slog bag spydstikvunden,
du selv har lagt, vor tvivl til trods
vor hånd, og indtil afskedsstunden
med brød og vin du kvæged os.
Den sky, som dig mod Himlen drog,
vor angst og skam borttog.

Af lys omstrålet som en due
du daled over dine ned,
i ilden lod du dig tilskue
og skænkede de forladte fred.
Vidåben står din Himmel skøn,
der finder dig vor bøn.

Ved stjerne, krybbe, kors og klippe,
ved due, vin og brød, dit ord
betegner det, som ej kan glippe,
hvad stedse fastere vi tror.
Vor tid bortrinder, dage går:
Du kommer år for år.

JOCHEN KLEPPER VED HARALD VILSTRUP

sar, at han blev indstillet til en udmærkelse, men dekorationen blev afslået, da han stod foran Poltava, og samtidig meddeltes det ham, at han var uværdig til krigstjeneste på grund af sit ikke-ariske ægteskab. Da var værnemagten blevet en del af regimet.

Så vendte han tilbage til Berlin i november 1941. Man skulle tro, at han nu ville have koncentreret sig om at gøre bogen om Katharina færdig, men der kom uventede og uovervindelige vanskeligheder på grund af Renate. Deportationerne havde taget et sådant omfang, at han og fru Hanni, måtte være alvorligt bange for, hvad der kunne ske med datteren. Personligt havde Klepper kontakt med mennesker, der så med sympati på familiens situation, og han opnåede ved et besøg hos indenrigsminister Frick, tilsagn om, at Renate skulle blive fritaget for deportation, jødestjerne og lignende forholdsregler. Al-

ligevel viste det sig nødvendigt at få hende til udlandet. Store anstrengelser blev gjort for at bringe hende i sikkerhed via Schweiz, men uanset gode forbindelser glippede det. Så forsøgtes det at få hende til Sverige, men det blev afslået af hensyn til faren for spionage. Det måtte jo virke mistænkeligt, at sågar tyske myndigheder var villige til at lade hende rejse! Nye forsøg blev gjort, og overraskende nok kom det svenske visum den 5. 12. 1942, men nu nægtede de tyske myndigheder udreisen. Klepper forsøgte endnu engang at få Fricks bistand. For sent. – Magten lå da hos Gestapo. Overfor dets afgjorte Nej gav han op og valgte den sidste udvej, som han kunne se.

Nej, det var ikke overilet. Han har haft døden i tankerne mangen en gang fra ægteskabets begyndelse. Derom taler dagbogen. Den slutter således:

Og hun fødte sin søn, den førstefødte, og svøbte ham og lagde ham i en krybbe; thi der var intet rum for dem i herberget.

BIRELEN

Jule-Kyrie

Du barn, ved denne hellige tid
betænker vi din angst og strid,
den svare byrde på dig lagt,
som over dig vor synd har bragt.
Kyrie eleison!

Al verden om går frydesang.
Du stedes i en krybbe trang.
Alt over dig er fældet dom,
og korsset rejst, hvortil du kom.
Kyrie eleison!

Nu funkler alle kertes glans.
Dig venter skarpe cornes krans,
den uafvendelige gru:
Nær krybben gaber graven nu.
Kyrie eleison!

Al verden er på lovsang rig.
Hvem vil dig bysse mildelig,
og lulle dig i søvn så sød?
Vor gave er: hvad vi forbrød.
Kyrie eleison!

Når vi med dig skal genopstå,
med fryd frem for dit ansigt gå,
da først er uden bitterhed
til lovsang hjertet fuldt bered!
Hosianna!

JOCHEN KLEPPER VED HARALD VILSTRUP

Dit ord er mit hjertes glæde og trøst.

BIBELEN

Trøstesang om aftenen

I nattens mulm og trussel svar
du altid lod din stjerne tindre.
Og når det højt nødvendigt var,
kom engle nær, min nød at lindre.
Har mig fortvivlelse omspændt,
du har dit stærke ord mig sendt.

Når bange tvivl lå på min hu,
er sandhed aldrig fra mig veget.
Til doms ej sammenregner du,
hvor tit jeg mig og dig har sveget,
og er end alting set og talt,
dit ord: *Bliv lys!* består trods alt.

Når kummers hær om mig stod,
din trofasthed er hos mig blevet.
For snublen værged du min fod,
har mig fra afgrunds rande revet.
Sås ingen udvej, redning ej:
Dit ord har vist mig mål og vej.

Når synderne mig klaged an,
hos dig jeg har mit forsvar fundet.
Hvor fandt vel slig en dommer man,
som er med skyldige forbundet?
hvad skyld jeg over mig har bragt,
dit ord har frelse mig tilsagt.

Så frygter jeg ej nat og gru;
jeg tør i dine arme falde,
kun mildhed, nåde tænker du,
du våger over mig og alle.
I mørket: trygt hos dig jeg bor.
I døden: er hos mig dit ord.

JOCHEN KLEPPER VED HARALD VILSTRUP

»10. 12. 1942. Torsdag.

I eftermiddag forhandling med sikkerhedstjenesten. Vi dør nu – ak, også det står til Gud. – Vi går inat sammen i døden. I de sidste timer står over os billedet af den velsignende Kristus, som kæmper for os.

Med blikket på Ham ender vort liv.«

Kleppers dagbøger, suppleret med de nyligt udkomne optegnelser fra hans korte soldartid (»Überwindung«), kaster lys over hans liv og samtid. De er ikke skrevet med henblik på offentliggørelse, men, som han selv engang har noteret, førte han dagbog, fordi han var grebet af den handling, som en anden, den personlige og dog skjulte Gud skrev med hans blod. – Hans venner og anmeldere er blevet mærkeligt berørt af dagbogsoptegnelserne, og jeg tror, at heller

ingen læser nu eller sidenhen vil kunne fordybe sig deri uden at blive fængslet af denne næsten symbolske skikkelse.

Imidlertid giver optegnelserne også en del reelle oplysninger om, hvordan Kleppers bøger blev til. Derfor skal præsentationen af ham afrundes med nogle bemærkninger om de værker, som indledningsvis blev nævnt.

»Båden med de muntre folk« er en længere novelle på 252 sider. Den udkom i 1933 og blev skrevet til trods for, at der på den tid ikke var særlig stor interesse for noveller. Klepper var forberedt på, at den ville blive mødt med forskellige indvendinger, men til sin egen overraskelse sad han pludselig midt i arbejdet, og skrev en munter, psykologisk bog om ganske jævne mennesker, dem han kendte fra barndommens by

Beuthen. I sommeren 1932 havde han været der med fru Hanni; de havde gået omkring byen, udover engene ved Oderen, langs de modne marker, svømmet i floden og sejlet med marketenderbåden ud til slæbebådene; de havde set byen illumineret og bænken med de unge og bænken

med de gamle arbejdsløse ved havnen. Hun foreslog ham efter hjemkomsten at skrive derom; først vilde han ikke, men så blev erindringen om floden, den evigt strømmende, ham for stærk, og han tegnede i muntre streger den beslutsomme skipperdatter Wilhelmine, som ingen, selv

Thi så ofte, som I æder dette brød og drikker kalken, forkynder I Herrens død, indtil han kommer. Jeg vil løfte frelsens kalk og påkalde Herrens navn.

BIBELN

Skærtorsdags-Kyrie

Jeg er min frelsers gæst i dag;
med lam, med brød og vin er alt
gjort rede nu. Hør øksens slag.
Var det mon korsets træ, der faldt?
Kyrie eleison!

Som både vært og tjener her
min frelser tjener sines flok.
Han byder over Himlens hær –
kan aldrig sig forringe nok.
Kyrie eleison!

Og i den nat, han blev forrådt,
han salver, tvætter os vor fod,
er snart som hvedekornet sået
til min og alles sonebod.
Kyrie eleison!

Med pilgrimshætte, vandrestav
har hyrden påskemåltid holdt
og bryder op til kors og grav,
til pinen, jeg har ham forvoldt.
Kyrie eleison!

Hans gang går til Getsemane,
hvor træet faldt for øksens hug.
»Fri mig fra denne times ve!«
er verdens frelsers bønesuk.
Kyrie eleison!

Dog kalken, dødens pine svar,
at drikke han bereder sig.
Til ihukommelse han har
sit nadvermåltid skænket mig.
Kyrie eleison!

Nu er forræderiets stund,
og uden gavn er spyd og sværd.
I brød og vin, i ordet kun
er han, vor frelser, hos os nær.
Kyrie eleison!

Hans kalk er nu min ejendom,
og brød og vin min arvelod.
Jeg løfter frelsens bæger, som
har helsebod mod dødens brød.
Kyrie eleison!

Hans navn forkyndes bredt og vidt,
hvor ej hans nadver går af brug,
til efter hån og pine frit
skal vaje sejrens fanedug.
Kyrie eleison!

I brødet, vinen er et pant
os skænket på hans atterkomst.
Da, når alt mørkets skygge svandt,
står korsets pæl i løv og blomst!
Hosianna!

JOCHEN KLEPPER VED HARALD VILSTRUP

ikke læseren kan stå for! Og midt i det brogede persongalleri, som hun omgiver sig med, antydes et mærkeligt væsen, et sindbillede måske, dren- gen, »der kaldte sig Oder, fordi han var blevet fundet ved flodbredden og intet vidste om sin herkomst. Hvordan han legede med strømmens vanddråber og spejlede sig i dem, fordi han ingen kammerater fandt på grund af sin sælsom- hed. Hvordan han vendte hjem til sit hvide, kø- lige faderhus, floden.« Som hans øvrige værker kommer denne lille bog stadig i nye oplag.

Hans hovedværk er »Faderen«, romanen om soldaterkongen fra 1937, 842 sider. Om dens tilblivelse foreligger nogle interessante opteg- nelser fra 1941. Han havde i slottet i Potsdam set tre malerier, som Frederik Wilhelm I havde malet, og fik ved at betragte dem den tanke, at de overleverede forestillinger om kongen var forkerte. Nogle af hans billeder bar indskriften »In tormentis pinxit« (»Malet i kvaler«). Hvad sagde det om den kongelige mester? Det spørgs- mål ville han undersøge, og dermed blev han ført ind i studiet af den foreliggende litteratur om soldaterkongen – 120 bind. Han fik også ad- gang til familiearkiverne, og det lykkedes ham at tyde kongens breve, som ingen hidtil havde kunnet læse. (Et udvalg af brevene samlede Klepper under titlen »In tormentis pinxit«). Et andet indtryk af kongen end det gængse tegnede sig for Klepper. Han fandt det yderligere støttet af rejseberetninger og dagbøger, skrevet af kon- gens samtidige: August Hermann Francke, den- nes søn og svigersøn og grev Zinzendorf, som nøje har beskrevet deres samtaler med kongen på jagtslottet Königswusterhausen og derigen- nem har bevidnet, at kilden til alle kongens gerninger var: hans tro. Disse memoirer har Klepper udgiver i den lille bog »Kongen og de stille i landet« (Der König und die Stillen im Lande«). Med dette udgangspunkt skal »Faderen« læses, bogen om kongen, for hvem al kongegerning var et billede af gudsriget. Om denne rastløse konges vanskelige og dramatiske liv må læseren selv dømmе.

»Kyrle«, Kleppers 29 kirkesalmer, kom i 1958 i 10. oplag. De er blevet til i årene fra 1935 til 1941 og er meget karakteristiske for det grundsyn, som han som digter følte sig for- pligtet af. De indledes alle med et bibelord som

ledemotiv og slutter sig i øvrigt, hvad indhol- det angår, til kirkeårets og dagens forskellige tider. Endnu har kun fire af dem fundet vej ind i den tyske salmebog, men de synges og læses en del, fordi de – foruden at være salmer – er bøn- ner. Andre har gjort opmærksom på, at de i klang minder om Paul Gerhardts salmer. Måske en tone mørkere. Der var brug for dem, og de skal nok vedvarende blive brugt. Fire af dem foreligger nu i dansk gendigtning og offentlig- gøres for første gang i forbindelse med denne artikel.

»Det evige Hus« blev kun et fragment. Før- ste kapitel på 130 sider har overskriften »Katharina von Boras flugt eller de kloge jomfruer og dårerne.« Det er udgivet i 1951 med en udførlig indledning af dr. Karl Pagel. Med denne bog ville Klepper have skrevet historien om Luthers hus, det første tyske præstehjem. Nu fik vi kun beretningen om een nats hændelser. I baggrun- den Luthers mægtige skikkelse, i forgrunden hans handlekraftige tilhængere blandt borgerne og midt i mellem dem en skare frygtsomme nonner, som har sporet den nye tids luft, og som vil tilkæmpe sig friheden. – Klepper havde siden 1935 arbejdet med denne sit livs opgave. Han havde besøgt de historiske steder og foreta- get indgående studier, hvorom han har efterladt næsten 2200 sider notater, ordnet i mapper efter sagområder. Hvad ville der ikke være blevet ud af denne bog? Som ledemotiv havde Klepper fundet ordene fra 2. Korinthierbrev:

»Thi vi ved, at dersom vor jordiske teltbolig nedbrydes, har vi en bygning fra Gud, en bolig, som ikke er gjort med hænder, en evig i him- lene«.

Et fragment. Ja.

En mand undervejs til det evige hus.

LITTERATUR:

Jochen Klepper: 1) »Unter dem Schatten deiner Flü- gel«. 2) »Der Vater«. 3) »Die Flucht der Katharina von Bora«.

Kurt Ihlenfeld: »Freundschaft mit Jochen Klepper«.

HVORFOR skal djævelen have monopol på alle de bedste melodier, sagde general Booth, Frelsens Hærs stifter. Og hvorfor skal han have eneret på den bedste reklame, spurgte Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag sig selv, da man for et par år siden bad en ung kunstner om at lave en serie rigtige plakater til kirkeåret. Nu er plakaterne der, og de er virkelig smukke og mere slående end de fleste plakater, man ser på gader og veje. Jeg gad imidlertid vide, hvor mange af »Kirkens Verden«s læsere, der har set dem, og jeg vil derfor tage Dem med på en lille improviseret kunstudstilling blandt Lars-Erik Falks billeder af kirkeåret. For plakaterne er også kunst, selv om de er beregnet til brug på gaden. Lars-Erik Falks navn stod for nylig at læse i aviserne i forbindelse med en anden plakat, som han har lavet i anledning af Chopin-jubilæet i Warszawa næste år. Den fik han tredje præmie for i en stor international konkurrence. Chopin-plakaten får tilskuerne til at høre en oprørsk march eller en mazurka for sit indre øre. Bevægelse i billedet er nemlig noget af det, som Lars-Erik Falk er mest optaget af, og denne bevægelse findes også i nogle af hans nye kirkelige plakater. Og fremfor alt har han fået dem til at slå – og til at slå hårdt ved hjælp af en ganske enkel, men håndfast symbolik i hvert billede, selvom det nu sjældent er netop de symboler, man havde ventet sig. Både fromme og ufromme vil blive forbløffet over nogle af hans plakater, når de får dem at se ved busstoppestedet mellem idrætsforeningens opslag og reklamerne for landets bedste kaffe.

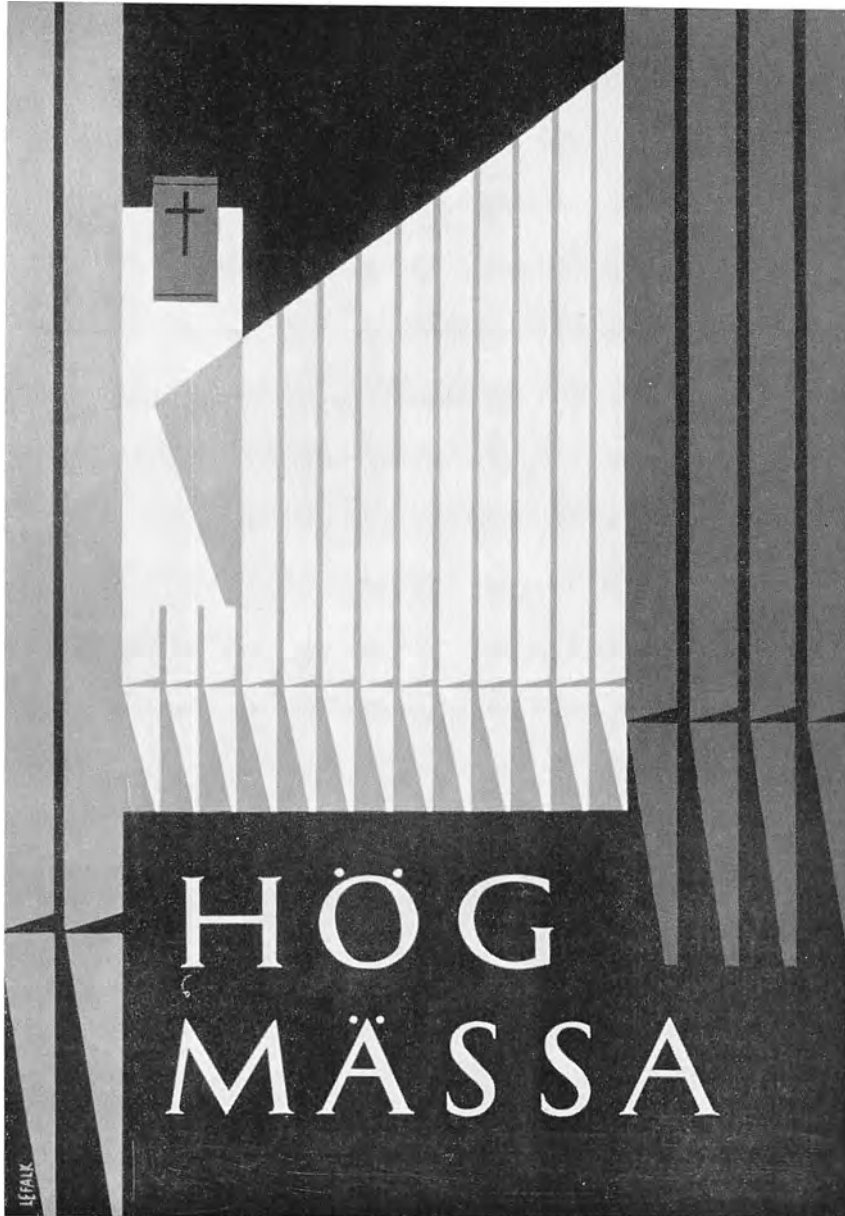
Tag nu f. eks. påskeplakaten. Lars-Erik Falk har gjort den gul – kyllingegul. Og det er helt bevist han har taget den banaleste af alle påskefarver og forvandlet den til noget helt andet. Der er nemlig intet skært, intet grønt, intet sød-ladent i billedet iøvrigt, bare brunt og gråt som kontraster og skygger – og så de lange, endeløst lange stråler af gult, som dominerer en hel himmel og slår ned over by og land, der længst nede ved jorden er antydet bare med nogle få streger.

Man får et indtryk som af en ubønhørlig pro-

AF KERSTIN ANÉR

REKLAME FOR GUDS HUS

jektør eller af en uendelig voldsom eksplosion, eller måske af et nordlys midt på dagen. Påsken bliver til en overvældende lysoplevelse, en kraftudfoldelse, som ingen kan modstå. Forøvrigt findes der ikke et eneste almindeligt kristent symbol i hele billedet; kun en kirke strækker sit kors en ynkelig lille smule op over jordoverfladen under himlens uhorste invasion.

*Reklame
for
Guds hus ...*

Når man næste gang skifter plakat, bliver den rød, flammende rød. Det tror man da i hvert fald. Det er pinse, og et flakkende flammebundt sænker sig lynsnart ned mod jorden i hælene på en dykkende due. Ser man nøje efter, opdager man imidlertid, at flammerne i virkeligheden slet ikke er røde. De er grå og hvide med bare nogle tynde røde skygger og en smal rød ramme

udenom. Hvorledes kan et sådant billede give et så mageløst indtryk af ild. Ja, det er den slags tekniske kneb, man må kunne, siger Falk. Han lavede først sin pinseplakat på mere konventionel vis: et bundt røde luer mod en grå baggrund. Det så ud som en solid pejs, – noget hyggeligt og hjemligt at varme sig ved. Men det var jo ikke netop den slags ild, der faldt på

PÅSK

uppståndelsens högtid

Påske ...

samme som ingeniørerne nu om dage, fem hundrede år senere, har beregnet for deres raketter og projektiler – netop dem, som skaber så lille luftmodstand som muligt. Det er som om ånden og materien i grunden adlyder de samme love ...

Efter den lyse, grønne sommerplakat kommer eftersommeren med sin høstgudstjeneste. Her har Lars-Erik Falk valgt et i kirkelig sammenhæng virkelig usædvanligt symbol, nemlig en ganske almindelig mand. Ved siden af ham står hans lille dreng og prøver et modelfly, og bagved ligger de afhøstede marker. Gult, brunt, blåt og hvidt – usentimentalt og friskt. Tænk, at fædre også kan have noget med kirken at gøre!

Nu bliver det Allehelgensdag. Grå, sort og mørkegrøn med isblinkende hvide indslag, rejser

apostlene og jomfru Maria! Så vendte Falk op og ned på farverne og lod det hvidgrå dominere i stedet for. Straks fik han den rette virkning – en lue, som er hvidglødende af ånd.

Nu siger plakaten, hvad det er lykkedes mangen pinseprædiken at komme udenom; at denne ånd er bevægelse, storm, æventyr!

Så kommer Trinitatistiden. Årstiden er sommergrøn, og det er plakaten også. En skov af træstammer åbner sig eller er det en gotisk domkirke? I baggrunden lyser solen gennem greneværket, og grenene danner en vinduesrose i en kirkevæg. Det gotiske har længe fascineret Falk, dette endegyldigt fuldendte udtryk for menneskets længsel opad. Linjerne i de store domkirker, som stræber mod himlen, er nøjagtig de

PINGST

helig ande och eld

Pinse ...

Advent ...

runge uger med et eneste lille lys i sin udstrakte hånd. »Det folk, som sidder i mørket, skal se et stort lys.«

Den plakat skal der nok blive diskussion om. Har man virkelig lov at tænke om Maria på den måde, så jordisk, så konkret? Olov Hartman gav ideen sin velsignelse, og kunstneren fik sin vilje. »Man kan meget vel lave kunst på bestilling«, siger Lars-Erik Falk, »men man må have bestillerens tillid og ikke tvinges til at gøre noget imod sin egen intuition.« Og denne gang har jeg haft en god bestiller!

Juleplakaten er den plakat i serien, som har det mest traditionelle motiv: Maria troner med barnet. Konger og hyrder knæler omkring hende. En aldeles frisk og usødet idyl, men dog en

en landlig kirkegård sig på kirkeårets sidste plakat. Man kan se, at der er sne i luften, men at den endnu ikke er faldet. Pytterne er lige ved at fryse til, og luften er stille. Tunge horisontale blokke giver indtryk af ro og venten. Nogle hvide roser lyser op mod korset på graven:

*»Hav tak for hvad du gav,
omend du kun en rose gav
at lægge på en grav!«*

Så bliver det Advent. Det er den mest uventede plakat af dem allesammen. Ikke noget med fire lys, ikke noget med engle, ikke noget med jul på forskud. Kun det enkleste, det dybeste af alle symboler: kvinden i svangerskabets sidste

Langfredag ...

Jul ...

idyl, og ikke en jaget flygtningemor, således som Falk oprindeligt ville have haft det.

Efter Helligtrekonger tager man måske de to plakater frem, der ikke er knyttet til nogen bestemt højtid. Den ene hedder højmesse: orgelpiber i et abstrakt mønster og med en prædikestol højt oppe i luften. Stramt og udfordrende med trompetstød i selve farvevalget. Den anden hedder højmesse med altergang, måske den smukkeste af dem alle med sit mørkviolette kors, det hvilende, gule hvedenæg og kalkens purpur-røde vin. Korset er usymmetrisk, og kalken er drejet skæv. Det betyder, at man ser dem begge på en ligesom mere indtrængende måde end om de havde været lige og normale. Et kors har man set så ofte, siger Lars-Erik Falk, at man ikke længere reagerer på det, så længe det ser ud,

som det plejer. Men ser det det ud som her, så vågner man op.

At få noget nyt ud af slidte kirkelige symboler er jo ofte at få dem til at se ud, som de så ud første gang. Så må man af og til tage drastiske midler i brug. Langfredagsplakaten f. eks. er særdeles brutal i sin nøgne kulde og ensomhed. To af korsets arme er næsten skåret af, og Kristus er grov og hård i trækkene som på et landligt krucifiks fra den tid, da kristendommen kom til Sverige. Omkring det billede skal der også nok blive diskussion. Yndigt er det unægteligt ikke – men en henrettelse skal vel heller ikke være yndigt? spørger kunstneren.

Mens Lars-Erik Falk var igang med at lave sine plakater i Sigtuna, hvor han bor, traf hans kone en pæn, ældre, kirkelig dame fra Sigtuna-

Høstgudstjeneste ...

stiftelsen og fortalte hende om sin mands arbejde. Den gamle dame begyndte straks at spørge sig for, om hvordan det nu stod til med kunstnerens egen tro, for, sagde hun, man må have et ret kristeligt sindelag for at kunne lave den slags. Hun blev meget bekymret, da hun fik at høre, at Lars-Erik Falk slet ikke selv tror. Han er bare dygtig til sit job.

Men når man gennemgår denne serie kirkelige plakater, kan man i hvert fald ikke lade være med at spørge sig selv: Hvordan i alverden bærer et menneske sig ad med så klart og inderligt at give et indhold, som han ikke selv har noget som helst forhold til, en så ny og gribende form, således som det er sket her. Er kalkens fortrøstning, er de hvide rosers glans på kirke-

Allehelgen . . .

gården bare effekt, som man kan beregne sig frem til ved hjælp af god rutine og kendskab til farver?

Lars-Erik Falks svar er, at de kristne symboler ganske simpelt kan komme til at betyde noget også for den ikke-kristne, hvis de bare er almenmenneskelige nok. Hvedeneget, solstrålerne, den svangre kvinde – det er ældgamle symboler for

åndelige virkeligheder, som berører alle mennesker, måske langt under bevidsthedens overflade.

For kunstnerens eget vedkommende kommer dertil, at han af egen erfaring ved, hvad det vil sige at have forbindelse med noget uden for sig selv, noget der er større og stærkere end det enkelte individ. »Man går jo ikke så gerne og taler højt om inspiration og den slags,« siger

Trefaldighetstid

Trinitatis . . .

Højmesse
med
altergang . . .

HÖGMÄSSA MED NATTVARD

han med et forlegent smil, »men man ved jo i grunden meget godt, at bare ved at arbejde går det ikke. Vist må man slide i det og arbejde for at få det så pænt som muligt og fundere over tingene og regne ud efter alskens teorier, men så kommer der et øjeblik, da der kommer noget til én udefra, – et billede, en idé, som man kan mærke, at man ikke har taget af sig selv. Og

når man har oplevet det, så ved man, hvad der forstås ved ånd, også når det er kristne mennesker, der taler om den.«

Kersti Pär

Dåbsspørgsmålet er et af de væsentligste i debatten de forskellige kirkesamfund imellem – også herhjemme. »Kirkens Verden« har stillet nøjagtigt det samme spørgsmål: »Hvornår skal et menneske døbes?« til en baptistisk og en folkekirkelig teolog. I denne artikel besvares det af pastor K. Kyrø-Rasmussen, Det danske Baptistsamfund. På side 214 behandles det af biskop Gudmund Schiøler.

Hvornår skal et menneske døbes?

AF K. KYRØ-RASMUSSEN

AT overvære en dåbshandling i en baptistkirke vil sikkert være en chokerende oplevelse for en, for hvem en sådan oplevelse er ny. Så rystende er denne oplevelse, at selv den, der ofte har været vidne til handlingen, atter og atter berøres af dens kraft. Denne dramatiske kraft skyldes dels, at den, der skal døbes, i lighed med »tilskueren«, er et menneske på vej igennem livet, og dels at dåben er den urkristne neddykkelsesdåb. Den, der skal døbes, sænkes i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn ned under vandet, så at dette dækker vedkommende helt, hvorefter den nydøbte oprejses af vandet på ny. Handlingens dramatiske kraft viser sig ved, at den i sig selv taler et så stærkt sprog, at selv mennesker uden særlige forudsætninger for at tolke dens betydning vil »forstå« væsentlige ting. Der er således ingen tvivl om, at her sker et afgørende brud med den

døbtes fortid, der så at sige bogstaveligt nedsænkes i »forglemmelsens hav«, og den døbte opstår til et liv, hvor Kristus er den dominerende faktor. Alt dette kan ikke undgå at dæmre for selv den mest ukyndige tilskuer. Hele handlingen taler et påtrængende sprog om, at Gud udfordrer ethvert menneske og kalder det til et liv i Kristi fodspor. Og handlingens evangeliske karakter anes, idet man her har en drukning og redning for øje. Her er døden således med i billedet, men ikke som det endelige, men som gennemgang til livet. Ved dåben forkyndes livet som et drama, hvor dødens og livets kræfter rykker helt ind i menneskets eksistens. Dåben taler tydeligt om død. Den nydøbtes gamle Jeg dør, – i Kristi favn, han, som er evig kærlighed, hvorfor den døbte oprejses til et helt nyt liv (Rom. 6,4).

Noget i denne retning vil antydes for den, der overværer en dåb i en baptistkirke. Det er ikke tilfældigt, at dåbshandlingen taler så stærkt et sprog. De gamle Israeliter kendte jo til de såkaldte »profetiske handlinger«, hvor profeten i handling forkyndte Guds vilje med folket. At den nytestamentlige kristne dåb blev betragtet som en »profetisk handling«, ligger i handlingens hele natur og dens rødder tilbage til Johannesdåben. Den profetiske handling var tydeligt et billede på noget i den forstand, at den forkyndte et eller andet, der kunne læses ud af symbolet. Men samtidigt var symbolet begyndende opfyldelse af det, der blev forkyndt. Derfor har Paulus så at sige læst sig til dåbens betydning

*Dåb i Købnerkirken i København.
I de nyere danske baptistkirker er der åben dåbsgrav
og nadverbord i centrum af kirkernes kor.*

ud af selve dåbens symbolik, hvilket især kommer klart frem i Rom.6. Her er dåben en begravelse med Kristus »til døden, for at, som Kristus blev opvakt fra de døde ved Faderens herlighed, således skal også vi leve et helt nyt liv« (6,4). I dåben druknes det gamle Jeg, der var domineret af selvtilid, men der er ikke tale om nogen drukneulykke. Der er her tale om en »drukne-lykke«, idet vi i dåben bliver eet med ham, hvis kærlighed overvandt døden og sejrede over djævelen. Vi »sammenvokser« med ham ved en død, der ligner hans, 6,5. Det betyder, at alt, hvad Kristus vandt for os, bliver vort ved troen og dåben, jfr. Mark. 16,16.

For baptister er ikke blot dåben, men hele den nytestamentlige forkyndelse et vidnesbyrd om, hvad kristendom er. Det er at lade sig udfordre af Gud til et personligt forhold til Sønnen, Jesus Kristus. I Ny testamente er tro og dåb derfor en enhed. Det ene fandtes ikke uden det andet. Og så ordet og dåben havde en lignende enhed, idet

Gud igennem ordets forkyndelse kaldte mennesket til Kristi efterfølgelse og dermed til dåbens møde med ham. Dåben var for så vidt selv en form for ordet, – en »handlingslignelse«, som engelsk teologi ynder at udtrykke det. I ordet kaldte Gud mennesket til troens modtagelse af Jesus som Herre. Denne troens hengivelse fandt udtryk i den hellige dåb. Forkyndelse-tro-dåb: Således er overalt sammenhængen i Ny testamente.

Nu kunne man jo tænke sig, at denne sammenhæng ganske vist var naturlig i den bestemte situation, den nytestamentlige forkyndelse henvender sig til, idet kristendommen var en ny religion, der skulle vinde indpas i en hedensk verden. Og man kunne videre tænke, at den baptistiske »nytestamentlighed« lige modsat ville være malplaceret, hvor kristendommen *havde* vundet

indpas, idet troen da uvilkårligt måtte opfattes som en bestemt præstation, der skal ydes Gud, før man kan døbes. Der er to ting at sige hertil. Først at rækkefølgen forkyndelse – tro – dåb næppe udtrykker noget tidsbestemt, men igen frelsens personlige karakter og Guds personlige henvendelse til frie mennesker. Og dernæst, at troen næppe betragtes som en art menneskelig præstation, hvor denne fastholdes sammen med dåben, medens dette i høj grad er en fare, hvor tro og dåb adskilles. Ved ordets forkyndelse møder mennesket Kristus og kaldes til tro på Ham. »Troen kommer af det, som høres«, siger Paulus (Rom. 10,17) og udtrykker således troens forbindelse med ordet. Kristi liv dømmet vort liv og afslører det som et liv i oprør mod Gud. Men Kristi liv og død er samtidigt Guds Ja til os midt i vor fordømmethed. Dette, at vi er fortabte, og Kristus alene er vor frelser, bliver konkret forkyndt i dåbens synlige ord, så at der i forbindelse med dåben ikke bliver plads for troen til at bryste sig af sit eget. Den tro, ordet og dåben kalder frem, kan aldrig blive nogen præstation, men må nødvendigvis lige modsat blive en kapitulation. Troen betyder således, at der ved Kristi gerning er gratis adgang til Gud. Den er til syvende og sidst en gave

fra Gud, der ved Helligånden åbenbarer Sønnens gerning til vor frelse. At denne tro har en subjektiv side udtrykker ikke, at der er tale om en menneskelig ydelse som gengæld for evangeliet, men at der er tale om en personlig henvendelse til et frit menneske fra den Gud, der ikke tvinger noget menneske, men kalder.

Dåben *må* således blive »trosdåb«. Nyere teologi om dåben har fremhævet, at der i Ny testamente tales lige så positivt om troens betydning som om dåbens betydning. Ved troen retfærdiggøres et menneske, modtager Kristus, bliver et barn af Gud, modtager Helligånden som gave, bliver en rigets arving og bærer frugt i gode gerninger. Kristenlivet er et trosliv. Men de samme velsignelser knyttes i Ny testamente til dåb og nadver. Der tales på lignende måde om et genfødende ord (1. Pet. 1,23) og en genfødende dåb (Tit. 3,5). Forklaringen er, at ord og tro og dåb er en enhed, der ikke må adskilles, uden at kristendommens eksistentielle-personlige karakter fortones. Dåben udtrykker det Jeg-Du-møde, der er kernen i kristendommen som en personlighedsreligion. Kristendommen er ikke først og fremmest en lære, men en »vej«, hvilket antyder, at kristendommen er et personforhold. De første kristne kaldtes betegnende »dem fra vejen«,

*Friherre Gustaf Cederströms
»Les Baptistes«, –
et meget kendt maleri, der er
ophængt på Det svenske
Baptistsamfundets præsteseminarium
»Bethel-Seminariet« i Stockholm.*

Ap.gern. 9,2. Dåben fører således ind i kristenlivet som en troens vandring i dåbens »rytme«, der er daglig afskedstagen med synden og hengivelse til det liv med Kristus, der engang skal ende med opstandelse.

Dåbens personlige karakter har den verdenskendte bibelforsker, H. H. Rowley, i sin bog »The Unity of the Bible« (London 1953) fastslået ved følgende iagttagelse: »En af de fundamentale kendsgerninger, som vi har set gå igennem bibelen, er, at riter og ceremonier ingen mening har, så længe de kun er riter og ceremonier. Det er først som midler for Ånden, at de har betydning, men som midler for Ånden bliver de fyldt med guddommelig kraft til velsigelse og berigelse« (Pg. 166).

Spørgsmålet om, hvornår et menneske bør døbes, kan derfor besvares ganske enkelt: Når Gud kalder det til dåb. Hvem Gud tiltaler og skænker tro ligger til syvende og sidst i Guds hånd. Derfor kan vi kun »administrere« dåb i forbindelse med Guds kald igennem ordet. Man kan således både døbe for tidligt og for sent, idet man selv vil skønne og bestemme. Menigheden skal gå Gud til hånde, idet den lader ordet lyde og døber mennesker, der hører ordet i tro, og kalder til nadverbordet sådanne, som Gud giver frimodighed til at komme.

Hvad er nu det spæde barns stilling til Gud ifølge alt dette? At fødes som *menneske* betyder i sig selv, at man er Guds fuldkomne skabning, skabt i Guds billede. Læren om arvesynden bliver farlig og vildledende, om den presses til at lære, at et nyfødt menneske er skyldigt

over for Gud. Det er før i Guds vold end i den ondes. Det er jo skabt af den Gud, der er almagt og kærlighed. Det fødes derfor til at høre Guds ord og se hans velgerninger, hvorfor forældre i baptistmenigheder bringer deres nyfødte til kirken gudstjeneste for at takke for Guds gave og omsorg. Den synd, barnet i dets opvækst vil lære at kende, bliver først til skyld, når dens sande væsen som oprør mod Gud afsløres ved ordet og Ånden, jfr. Rom. 5,13. Denne »afsløring« er samtidig Guds kald til frelse.

Mange har kaldt baptister for »biblicister«, der mere er bundet af bibelens bogstav end af dens ånd. Der er det at sige hertil, at der hersker forskelligt syn på bibelen blandt baptister, ligesom synet på dåbens betydning er forskelligt. Her skal blot understreges, at bapteste ikke nødvendigvis gør det, man kalder »verbalinspiration« (hvert ord i skriften er inspireret). Der er således intet i vejen for, at baptister kan sige Ja til, at dåbens væsen og ikke dens faktiske skikkelse er afgørende, om man vil tale bibelsk om dåben.

LITTERATUR:

J. Schneider: »Die Taufe im Neuen Testament«, Kohlhammer 1952. (Schneider er prof. i Ny testamente v. Berlins univ.).

Af nordiske arbejder:

J. Nørgaard: »Den kristne dåb«, Dansk Baptist-Forlag 1944.

T. Bergsten, K. Kyrø-Rasmussen og N. J. Engelsen: »Dopet-dåben-dåpen«, Westerberg, Stockholm, 1957.

Hvornår skal et menneske døbes?

AF GUDMUND SCHIØLER

DÅBEN har altid været den grundlæggende handling, der fører et menneske ind i det kristne tilhørsforhold til Gud. Dermed optages man også i den kristne kirke. Og det er den hellige almindelige kirke, vi der må tænke på. Det er ikke et enkelt kirkesamfund man optages i eller kirken som en ydre organisation. Det er nemlig bemærkelsesværdigt, at man, trods alt hvad der skiller de forskellige kirkesamfund, er enige om at dåben er indgangen til kirken og besegling af den kristnes barneforhold til Gud. Det er kun Kvækerne, som har opgivet sakramenterne. Alle andre kirkesamfund har holdt fast ved dåb og nadver som handlinger, Jesus Kristus selv har indstiftet, og som derfor nødvendigvis hører med til kirkens liv.

Men dette, at dåben ikke er en medlemsoptagelse i et bestemt kirkesamfund, understreges også derved, at kirkesamfundene ikke foretager gendåb, når et menneske går over fra et kirkesamfund til et andet. Det er jo ellers betydelige forskelle, der adskiller ortodokse, katolikker, lutheranere og reformerte, men alle respekterer en dåb som er foretaget i et andet kirkesamfund og kræver ikke, at man skal døbes påny f. eks. hvis en lutheraner går over til den katolske kirke. Der er dog undtagelser, nemlig de kirkesamfund

der har en baptistisk dåbsopfattelse. Det er især baptisterne og pinsebevægelsen. De gendøber de kristne, der er døbt som børn, og som slutter sig til dem. De vil ikke selv bruge betegnelsen gendåb, idet de ikke regner en barnedåb som en gyldig dåb og derfor anser det for at være en handling uden betydning. Dermed bliver vi stillet overfor spørgsmålet: Hvornår skal et menneske døbes? Ved den slags spørgsmål er det mest nærliggende at søge vejledning i det Nye Testamente, idet Apostlenes lære og skik og brug i de første menigheder i hvert fald for lutherske kristne har været normgivende. Men vi finder intet klart vidnesbyrd i det Nye Testamente om, hvorvidt den ene eller den anden dåbsmåde har været foretrukket. Det ligger jo i sagens natur, at hovedparten af de kristne, der blev døbt på pinse-dag i Jerusalem må have været voksne. Men det behøver ikke at udelukke, at man allerede tidligt har taget børnene med, når en mand og hans hus blev kristne. Man var ikke så individualistisk indstillet dengang, og i Apostlenes gerninger fortælles der om, at en mand og hans hus blev døbt, og det kan jo meget godt betyde, at der også har været børn i hjemmet. Men naturligvis er det en antydning, som der ikke kan bygges noget afgørende på. Stærkere taler begheden om Jesus, der tog imod børnene og velsignede dem om, at det også er rigtigt ved dåben at føre børnene ind i det kristne barneforhold til Gud. Disciplene ville hindre dem, der bar børnene til Jesus, velsagtens fordi de havde den opfattelse, at børnene ikke helt kunne forstå det, som Jesus vil bringe mennesker, og det derfor kun var trættende og tidsspildende at belejre Jesus med dem. Men der er benyttet det meget stærke udtryk, at Jesus blev vred på dem og sagde: Lad de små børn komme til mig. Det må i hvert tilfælde betyde, at det er muligt lige fra den spæde barndom at føre et menneske ind under Guds velsignelse i Jesus Kristus.

I Kol 2¹¹ sammenlignes dåben med omskærelsen, som var jødernes pagtstegn med Gud. Omskærelsen blev jo foretaget på alle drengebørn, når de var otte dage gamle, og derfor sy-

... i Faderens og
Sønnens og
Helligåndens navn.
Amen.

nes det mærkeligt, om man ville bruge dette som billede på dåben, hvis man ikke døbte børn. Men i hvert fald betegnes dåben ved denne sammenligning som et pagtsforhold, og det er meget vigtigt at huske på det ved vor forståelse af dåbens betydning. Thi kan vi ikke få klare vidnesbyrd om, hvorledes man besvarede det stillede spørgsmål i den første menighed, må man søge svaret dels i kirkehistorien og dels ud fra selve dåbens betydning. Hvis dåbens betydning gør det meningsløst at døbe børn, måtte man naturligvis lade være dermed og så ville det også nok været opgivet i kirken for længe siden, hvis det i det hele taget nogensinde var blevet skik. Naturligvis må man altid regne med, at fejlagtige opfattelser og skikke, som ikke har noget med evangeliet at gøre, kan have indsneget sig i kirken. Det kan jo ikke være helt rigtigt alt hvad de forskellige kirkesamfund har af meninger og skikke, men det er i sig selv meget bemærkelsesværdigt, at der i kirkehistoriens længste tid har

været enighed om, at det stemte overens med dåbens betydning, at man døbte børn. Selv om der fra tid til anden har været baptistiske bevægelser, er de nuværende baptistiske kirkesamfund, som foretager gendåb, jo forholdsvis nye kirkesamfund. Men hovedsagen bliver altså, hvilken opfattelse man har af dåbens betydning. I den henseende kan man først understrege, at dåben er den enkeltes pagtsforhold med Gud, det er det nævnte sted i Kol.brevet klart vidnesbyrd om; tillige kunne man nævne 1. Pet. 3,21, hvor dåben kaldes en god samvittigheds pagt med Gud. Men idet man således kalder dåben en pagt, er der noget meget væsentligt, der må tilføjes. Ofte forstås en pagt som en ligestillet aftale mellem to jævnbyrdige parter. Sådan er det naturligvis ikke med dåben. Men en pagt kan også være en aftale mellem to parter, hvor den ene er den stærke part, som tager den svage under sin beskyttelse. Når det drejer sig om forholdet mellem mennesker vil den stærke part

I den danske folkekirkes gudstjeneste indtager barnedåben en central plads side om side med nadveren og ordets forkyndelse, således som det klart kommer til udtryk i det kendte billede på alterbordsforsiden fra Torslunde kirke på Falster.

ofte lade sig godt betale af den svage, men således er det ikke med pagtsforholdet i dåben mellem Gud og et menneske. Det er et pagtsforhold imellem den almægtige og en som er afmægtig, fordi vi er i dødens og syndens vold. Derfor er vi helt og holdent afhængige af, hvorledes den almægtige vil stille sig til os. Når vi bruger udtrykket evangelium, det glædelige budskab om det, Jesus Kristus vil bringe os, så er det det helt usandsynligt glædelige, at Gud den almægtige ved Jesus Kristus har sejret over synd og død, og at han vil drage os ind i et pagtsforhold, hvor han helt giver os del i denne sejr. Det er dette som apostelen Paulus giver udtryk for Rom. 6,4: »Vi blev altså begravet med ham ved dåben til døden, for at, som Kristus blev opvakt fra de døde ved Faderens herlighed, således skal også vi leve et helt nyt liv.«

Stærkere kan det ikke udtrykkes, at vi ved

dåben bliver ført ind i et helt nyt liv med Gud, et liv som helt og holdent er en gave. Så bliver spørgsmålet, om man allerede fra den spæde barndom kan få del i dette liv. Dertil er at svare, at da vi fra fødslen er dødsmærkede, må vi regne med, at Kristi sejr over døden og det nye liv også er tiltænkt os af Gud fra fødslen. Man vil også have en utryk fornemmelse ved at holde børn udenfor dette pagtsforhold under deres opvækst. Derfor har kristne følt det som noget der var helt i overensstemmelse med dåbens betydning, når de ved at bringe deres børn til dåben, tog dem med ind i dette pagtsforhold. Man må jo ikke glemme, at dåben foruden at være den enkeltes pagtsforhold til Gud også er en indlemmelse i menigheden, i det fællesskab, hvor mennesker skal hjælpe hinanden også til at tro på Gud og leve med ham. Hvorfor skulle børn holdes uden for det? Måske tænker vi ikke så meget over, hvad det betyder, fordi det i almindelighed regnes for noget selvfølgeligt blandt os; men der er ikke få eksempler på at mennesker, som ikke blev døbt som børn, har følt sig

uden for noget, som de synes, de burde være med i.

Det vil være naturligt at komme med et par bemærkninger til nogle af de indvendinger, som i almindelighed anføres fra baptistisk side imod barnedåben. En meget almindelig indvending er det at anføre nogle ord fra Mark. 16,16, hvor der står: »Den som tror og bliver døbt, skal blive frelst.« Man tager dette som et udtryk for, at det er nødvendigt med en bevidst personlig tro som forudsætning for, at man kan blive døbt. En sådan bevidst personlig tro kan man først vente hos en, der er blevet voksen. Ja, det er vistnok almindeligt blandt baptister, eller har i hvert tilfælde været det, at man betragter kun dåben som den ydre bekendelse og besegling af den åndelige genfødsel, som er sket i et menneske, og som man må kunne gøre rede for, før man bliver døbt. Her lægges hovedvægten altså på det subjektive.

Dertil må vi svare, at tro og dåb for det første ikke behøver at have en nøjagtig tidsmæssig følge, men at der snarere er en organisk sammenhæng og vekselvirkning imellem de to ting.

Dernæst kommer man sikkert ud for uovervindelige vanskeligheder, når man skal fastslå hvornår troen begynder i et menneskes liv. Jesus fremstillede selv børnenes tro som et forbillede for de voksne. Det kan også være meget vanskeligt for et menneske at gøre rede for genfødsels psykologiske forløb i ens liv. Det, der betyder noget for et menneske i afgørende situationer, er til syvende og sidst ikke ens egne indre oplevelser, som kan være meget svingende; men hovedsagen er, om man tør bygge på det objektive, på Guds indgriben ved Jesus Kristus og for en luthersk opfattelse er dåben netop udtryk for dette, så at den ikke er en bekendelse af de psykologiske oplevelser, man har haft, men grundlaget, som man bygger sit liv på.

Gudmund Schiøler:

LITTERATUR:

P. Severinsen: Dåbens ord. 1924.

O. Møller: Om Sakramentordenes Betydning og Form.

*En af de
hjemvendte.*

AF AXEL TORM

JØDEDOM og kristendom står i et eget forhold til hinanden. Der er et tydeligt og klart slægtskab, for vi påkalder den samme og eneste Gud, der har givet sig til kende gennem sine gerninger for den faldne slægt. Vi er fælles om Det gamle Testamente og anser det som vor grundvold. Begge parter betragter sig som den levende Guds folk, og begge har et håb om et kommende Guds rige.

Trods dette tydelige fællesskab er der dog store forskelle. Vi læser begge Det gamle Testamente, men forstår det forskelligt. Kristne læser det, som Jesus og den første menighed læste det. Jøderne læser det i lyset af de gamle rabbinernes fortolkninger. Vi søger begge gennem det at høre Abrahams, Isaks og Jakobs Gud, selvom kristne dog hellere med Det ny Testamente kalder ham vor Herres Jesu Kristi Fader. En jøde og en kristen kunne derfor godt et langt stykke vej bede sammen. En kristen kan bede mange bønner i den jødiske bønnebog, og der er jøder, der har kunnet bede Fader vor. Dog kan en jøde ikke være med, når vi beder i Jesu navn, og vi ville føle os på gyngende grund, om vi i vor bøn om Guds nåde blot havde fædrenes og martyrerens fortjenester at vise hen til. Og selv om en

moderne jøde kan sige, at den Messias, som både jøder og kristne venter på, muligvis vil bære de samme ansigtstræk, så er der dog store forskelle i fremtidshåbet. Derfor har jøder og kristne også gennem tiderne dyrket Gud hver på sin vis, hver i sin menighed.

Men spørgsmålet bliver dog, om ikke enheden er større end forskellene. For enheden er af Gud. Begge parter er Guds folk. Jøderne er ikke forkastet, selvom visse kristne har villet hævde det, se Rom, 11,1. Begge disse folks historie er indtil i dag en historie med et forhold til Gud. Og er Gud een, så må også hans folk være det. Paulus siger, at Jesus netop ud af de to (jøde og hedning) ville skabe eet nyt menneske (Ef. 2,15). Det syntes som resultatet blev det modsatte. Den største splittelse i Gudsfolket fandt sted, da der blev et jødisk og et kristent folk ud af Det gam-

JØDEDOM OG KRISTENDOM ...

le Testamentes rod. Den økumeniske bevægelse burde måske tage dette spørgsmål op. For de to folks fremtidshåb bliver ikke virkelighed, før der er bygget en bro imellem dem.

Forholder imellem de to parter kalder altså stærkt til en samtale dem imellem. Kalder vi på den samme Gud, og har vi rod i Det gamle Testamente, må vi lytte til hinanden og tale med hinanden. Vanskeligheden ved at få denne samtale igang, synes ved første øjekast ikke at ligge på jødisk side. Store kredse indenfor jødedommen vil i dag villig gå med til, at Israels Gud gennem Jesus har fundet vej til folkeslagene. Israel har Gud derimod mødt og udvalgt på Sinai. Israel er i Guds nærhed. Hvad Jesus giver folkeslagene, har Israel allerede. Der er et vist vidsyn i dette, men virkelig enhed kan denne opfattelse dog ikke skabe. Vi kristne står i den vanskelighed, når samtalen skal føres, at vi på forhånd tror, at Jesus har et budskab til alle, ja, til Israel først. Alle Guds forjættelser har i ham deres ja (2 Kor.1,20). Der er ikke givet os noget andet navn, hvorved vi kan frelses (Ap.gern.4, 12). Vi kan ikke nøjes med en samtale, for vi har et budskab. Vi er vidner om Jesu opstandelse.

Dog ville denne tro næppe hindre en samtale. Men vi har bragt os i en vanskelig situation, fordi den kristne kirke ud fra denne tro har forsøgt at tvinge Israel til at anerkende kirkens sandhed. Tidligere ville man tvinge jøder til at høre kristen prædiken og møde til disputationer, hvor de kristne altid fik sejren anerkendt. Men hverken ved tvang eller ved kold logik udrettes noget godt. Kirken har gennem sin holdning overfor Israel lagt stene på vejen til et sandt syn på Jesus, stene, som vi nu først møjsommeligt må pille op igen. Det kan blive et strengt arbejde, for det kan kun gøres med ydmyghed og bod. Og vi må erkende, at det gamle Guds folk stadig har det spørgsmål til os, om vi har holdt os til den rod, vi er rundet af, og om vi har forstået den Herres ord om kærlighed, som vi forkynder.

Og dog er samtalen ved at komme i gang. Netop i Tyskland, der bragte Israel så meget ondt, mødes hvert år jødiske og kristne teologer til konferencer, hvor hver part frit kan lægge sit syn frem. I år forhandlede man i Bremen det jødiske og kristne syn på synd og skyld.

Det forjættende er, at mange i Israel selv synes at ønske denne samtale. Israel ønsker ikke, at blive kristen, men at vi skal mødes. Allerede

for 8 år siden mødte jeg det nede i Israel: Vi ønsker ikke jeres mission, men vi kan ikke undvære at tale med jer. Siden synes det som f. eks. funder af Dødehavsrullerne har øget denne indstilling. Man er blevet mere klar over, at kristendom har sin hele rod i jødedom. Der er tanker og udtryk hos Paulus og Johannes, som man tidligere følte som noget ujudisk, som et udslag af græsk hedensk tankegang. Nu finder man lignende tanker og ord i disse nyfundne tekster, som dog stammer fra en jødisk sekt. Anerkendes den som jødisk, kan man ikke længere kategorisk afvise Paulus som jøde. Vel er Det ny Testaments skrifter også »sekt«-skrifter, men det er dog en jødisk sekt. Der må tænkes efter påny. Ingen ved endnu, hvad der kommer ud af dette.

Der har allerede gennem slægtled været en ændring i synet på Jesus hos mange jøder. Den har vist sig dels i jødiske teologiske arbejder og dels i skønlitteraturen (man tænke blot på Scholem Asch's roman om Jesus). Nu synes mødet med det gamle land at kalde en ny interesse frem. Landet er fyldt med minder om Jesus, og disse taler. Mange læser Det ny Testamente. Interessen synes at være rent historisk og ikke religiøs, som en jøde sagde til mig. Historisk hører Jesus os til, derfor må vi beskæftige os med ham, når vi bor her. Lad mennesker læse Det ny Testamente historisk, en kristen vil uvilkårlig tænke, at en sådan læsning kan få konsekvenser, for der er sprængstof i Jesu ord.

Den største begivenhed ved staten Israels 10-års-jubilæum i 1958 var efter manges mening den store bibelnat i Jerusalem. 3000 mennesker fyldte universitetets store amfiteater. Stats- og ministerpræsident var til stede. Og rundt om i landet sad man ved radioen. En flok mennesker mødtes og kappedes om førstepladsen i bibelkundskab. Israelere kappedes med kristne fra 13 forskellige lande. En Israeler vandt og fik 42 af 43 mulige points. Han var et lille ukendt menneske, handicappet fra fødselen. Han havde en

lam hånd og en talefejl, der til hans store sorg gjorde ham det umuligt at blive oplæser i synagogen. Fattig og ensom havde han siddet med sin bibel, der var blevet kød og blod i ham. På én nat blev han folkehelt. Havde Israel tabt en fodboldkamp, hed det siden, havde det intet særligt betydet, men det havde været en tragedie, om bibelens land havde tabt denne nat. Bibelen forbinder os med verden, denne nat kastede lys over det. Bibelen forjætter, at folkene skal sige: Lad os gå til Herrens bjerg og Jakobs Guds hus. Han skal lære os sine veje. Dette gik her i opfyldelse. (Jes.2,3). Vi oplevede, at alle, der har Jerusalem kær jubede (Jes.66,10). For Jerusalem er det andet hjem for enhver, der lever med sin bibel.

Den samme referent bemærkede, at man den nat savnede repræsentanter for de ortodokse jøder. De vil ikke anerkende, at bibelen er det store enhedsbånd mellem Israel og kristenheden. De tænker kun partikularistisk, og sporer ikke de messianske veer over en sådan forsamling.

I Israel har de religiøse problemer en tid stået i baggrunden. Der var så meget andet, der skulle løses både socialt, kulturelt og strategisk. Men de trænger sig på. Både presse og litteratur viser det. De ortodokse har hele tiden været der. De udgør vel næppe meget mere end 15 pct. af befolkningen, men de har haft en betydelig magt på grund af en årelang regerings-koalition. De har ægteskabslovgivningen i deres hænder, de har villet gennemføre renhedslovene og ubrydelig sabbatsro. Nogle har kunnet sige, at de af den grund definitivt er færdige. De har vaccineret ungdommen mod religion. Jeg tror ikke, det er rigtigt. Udadtil kan de virke som blot juridiske lovforkyndere. Indadtil er der dog stadig en levende fromhed. Det er rigtigt, at nogen har fået afsky for religion, andre er blevet ledet til at tage de religiøse problemer op på en ny måde. Man føler en åndelig tomhed (et ofte brugt udtryk) og spejder efter fornyelse. Udpluk af artik-

*Ortodokse jøder i
kvarteret
Mea-Shearim i
Jerusalem.*

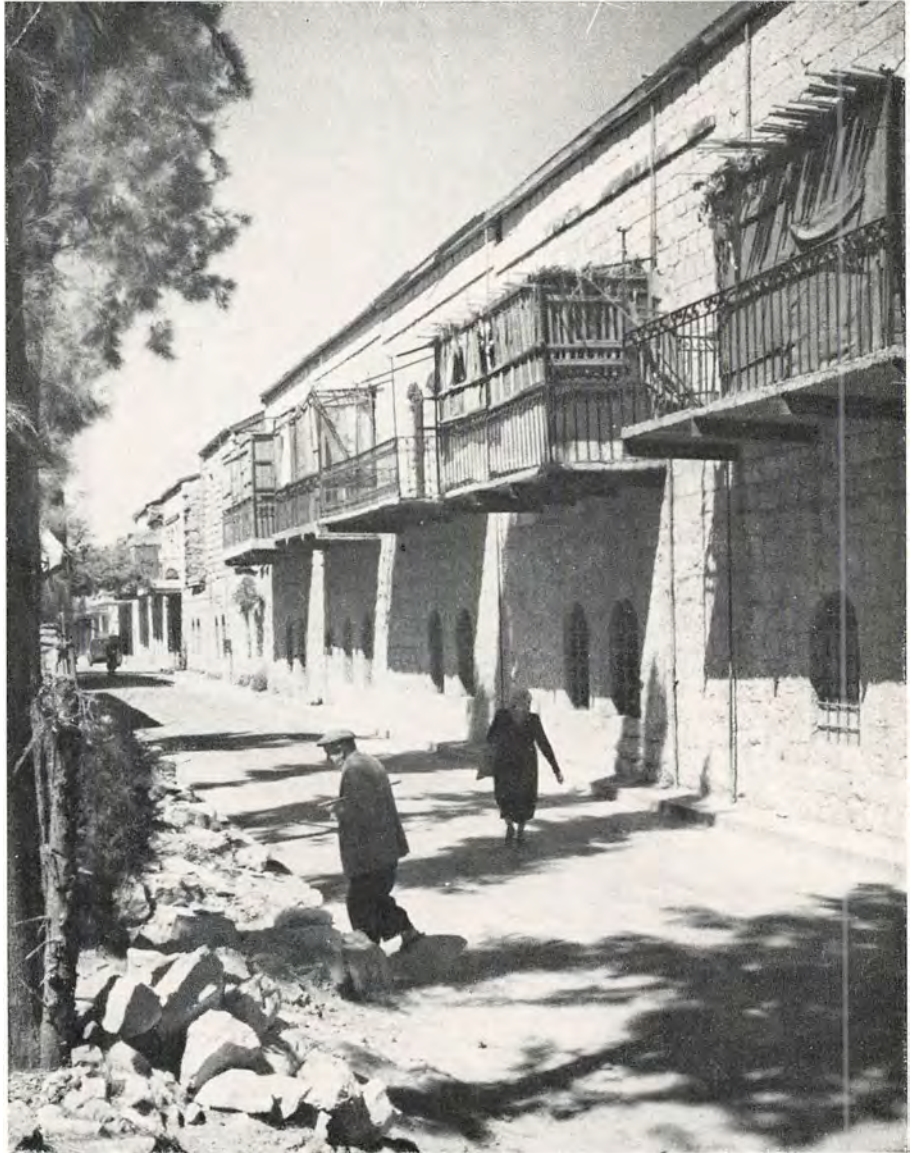
ler viser der: Den officielle religion mangler et program og lederskab. Den tænker kun på det rituelle. I den engelske tid drog overrabbiner Kook som en hyrde på sit æsel landet rundt. Hjorden lå ham på sinde. Han ville i den indplante kærlighed til Gud. Ingen er stor nok til at fylde hans plads. – Eller et andet sted: Der er en dyb længsel i hjerterne og en følelse af tomhed og meningsløshed. De ortodokse skulle holde

op med at bekæmpe deres eget folk og i stedet vinde dets sjæl. De skulle vende sig til profeterens budskab, virkelig kæmpe for sociale reformer, virke blandt de unge og i livet vise, at religion ikke er noget dødt. Men intet mærkes. Et sted sukkes der efter en indre mission i folket. Thoraen skal ud af synagogen, troen genoplives i vor midte. Man kan, siges der videre, skabe en religiøs politistat ved at gennemtvinge de orto-

dokse love, men man kan ikke derved vække religionen til live. For de ortodokse er den ydre lovoverholdelse alt. Taler man om fromhed og retfærdighed, mener de, at man er smittet af kristendommen. Men dette er nonsens. Jødedommens basis er bibelen. Blot et blik i den vil overbevise om, at den beskæftiger sig med tro og religiøse erfaringer. Loven springer ud af dette,

men siger man, at den er alt, så degenererer religionen.

Der findes dog også ortodokse jøder, der søger at besinde sig på deres egen og folkets åndelige situation. En kendt nu afdød lægmand udgav en bog som han kaldte: »En moderne jøde ansigt til ansigt med de evige problemer.« Dens emner blev først gennemdiskuteret ved aftner i hjem-

*En gade
i Mea-Shearim.
Her bor de
ortodokse jøder.
– Det er
løvhyttefest.
Derfor hytterne på
altanerne.*

met sammen med børnene. Et sted prøver han at gøre stillingen op på følgende måde: Jeg føler i mit hjerte, omend jeg kan tage fejl, at der skete mirakler for os, da vor stat blev oprettet og klarrede et angreb. Men der skete også mirakler »imod« os. Vi bad og håbede, vi kæmpede til sidste minut, men vi fik ikke Jerusalem gamle by generobret. Da forstod vi, at vi endnu var langt fra at følge ret og leve i retfærd. Det dybt tragiske er, at folket i adspredelsen kunne ofre alt for at holde sabbaten og bekende Guds navn, men nu er det ligegyldigt og sløvt. Det er vor skam. Han kan derfor bruge et helt kapitel for at overveje, om vor generation visner hen. Glemmer vi Gud, kan vi ikke bestå. Vi har kun Guds nåde at håbe på, hvis ikke Gud viser os den og sender os Messias, er målet endnu langt borte. Måske er der en streng vej at gå endnu, men lad os gå den som de, der tager rigets åg på os og opfylder vor mission.

Denne bog tager ikke stilling til kristendom, men kalder dog på et svar. Andre kendte folk, særlig teologer, prøver derimod at tage samtaler op. Det gælder Martin Buber i bogen: »To måder at tro på«. Han gør næppe kristentroen helt ret, når han så stærkt understreger, at kristen tro er en »tro at«. (at visse sandheder er de eneste, at Jesus er Guds søn o.s.v.), medens jødisk tro (og Jesu tro med) er en barnlig tro på Gud. Men han erklærer i sin bog, at han altid har betragtet Jesus som sin store broder. Når kristenheden anser ham for Gud og forløser, har det altid været ham en kendsgerning af største vægt, som han for hans og sin egen skyld må søge at begribe. Det gælder Klaussner, der har skrevet bøger både om Jesus og Paulus og som i et lille klart og skarpt skrift viser sammenhængen, men dog især forskellen mellem den jødiske og kristne Messiaskikkelse. Og ikke mindst gælder det Ben Chorin, der forøvrigt sammen med en skotsk israelsmissionær har udgivet en lille bog om jødisk og kristelig forståelse af Det gamle

Testamente. I sin sidste bog (Jonas' svar) går han ud fra et klart jødisk standpunkt op med sine egne. En jøde skal gøre hele Jonas' svar (Jonas 1,9) til sit: Jeg er en hebræer, og jeg frygter Herren. I dag er der fare for, at man glemmer det sidste. Og da bliver Israel det, Gud aldrig ville: Et folk som andre. Glemmer vi det, hvad hjælper så alt, hvad vi har nået ved at vinde land og sprog, nye mennesker og frugtbar jord. Vigtigere end vand til jorden og brød til børnene er bønnen om Ånden. Røsten fra Sion er forstummet iblandt os, medens røsten fra Rom og Wittenberg taler. Denne røst har vel intet til Israel, men folk, der ikke kender deres eget, hører den. Trods Jesus er verden uforløst. Derfor har Israel stadig et budskab til verden: Troen på den ene Gud, profeternes etik og messiaslængsel. Ben Chorin vil ingen modsætning til kirken. Israel skal ikke arbejde mod kirken, men sammen med den og ved siden af den. Vi har en fælles front i en gudløs verden. Men han kan godt tænke sig en særlig jødisk mission.

Israel ønsker ikke at blive kristent, og har endnu svært ved at anerkende en kristen jøde som jøde. Man ønsker ikke mission, men gerne en samtale. Nogen hader mission fanatisk, andre forstår, at den kristne kirke ikke ville være kirke, om den ikke drev mission. Missionens resultater er ikke store. Men der gøres et godt arbejde mange steder. Der findes kristne jøder i Israel, og der kommer nu og da enkelte til. En del mangler måske åndelig kraft til at betyde noget, og man savner folk, der har evner og viden til at kunne være ledere. Men mange beder om at finde vej frem til en kirke i Israel, skabt og ledet af Helligånden. I kim er den der allerede. Der findes rundt om i landet enkelte, der i deres inderste er overbevist om, at Jesus er Messias, men som ikke rigtig tør træde offentlig frem. Ingen ved, hvad der kunne ske, om de gjorde det. Der findes enkelte, om hvem det siges, at de aner, at kun den nye pagt kan fylde det tomrum,

Opgangen
til Zions bjerg.
Her ligger
religionsministeriet
og efter
traditionen Davids
grav. –
Indskriften er
Ps 128,5.

de åndeligt lider under. Men ingen kan sige, hvormange det er. I Haifa findes der en virkelig levende menighed af døbte. Den består mest af rumænske jøder. For de ældres skyld har man måtte bruge rumænsk som gudstjenestesprog, selvom man nu begynder at indstille sig på det hebraiske. Først når det sker, kan den få sin rette betydning, selvom man allerede i dag kan glæde sig over den indsats, den gør.

Også i Israel gælder det, at der er en åben dør, men også modstand. Men kristne må lade budskabet lyde, hvormeget der end i det ydre synes at komme ud af det. Ordet tvinger os, opgaven ligger foran, og vi tror med Paulus (Rom. 9–11), at vi en dag i Jesu navn skal synge lovsang sammen med Israel. Vi tror, at dagen kommer, hvor »I Jesu navn da tungen gløder hos hedninger såvel som jøder«. Vi aner, at det gam-

le Israel kan hjælpe os med at lade den lyde dybere og renere.

At staten Israel i dag er en kendsgerning er os et tegn på, at Gud stadig er historiens Gud, og at han har en fremtid for Israel og os, selvom vejen går frem gennem fejl og skyld. Problemet de arabiske flygtninge minder om det. Om bestemte profetier går i opfyldelse i bestemte begivenheder, må der derfor, såvidt jeg kan se, tales varsomt om, men vi tør tro, at Gud har sit mål, at dagen kommer, hvor Gud har blot eet folk, hvor der ikke længere er jøder og grækere, men blot forskellige nådegaver – og Israel har sin – og hvor alle, der tror, sammen kan byde ham velkommen, der kommer i Herrens navn.

Arvid I. ...

Der må et KIRKELIGT NYBRUD *til...*

DER er altid en vis risiko ved at forsøge at tegne et kirkeligt situationsbillede for derefter at bruge det som udgangspunkt for nogle tanker om, hvordan det kirkelige arbejde skal gøres, dels fordi dette billede uvægerligt præges af éns egen indstilling til den kirkelige situation, dels fordi et sådant situationsbillede foruden de ting, man umiddelbart kan tage og føle på, også består af en række enkeltheder, som ikke uden videre lader sig måle eller beskrive. Men netop dette forhold er samtidig rigdommen i det kirkelige arbejde til enhver tid, idet det er med til at holde samtalen om dette arbejde i gang. En kirkelig situation lader sig ikke affotografere, for et fotografi siger nøjagtigt og konkret: sådan og sådan er det. Man kan diskutere belysning, eksponeringstid og andre tekniske detaljer, men aldrig selve motivet som sådan – det er givet. På den måde er ingen i stand til at lægge den kirkelige situation frem for os. Snarere kan man sige, at enhver beskrivelse af den kirkelige situation minder om et maleri, hvor maleren gengiver motivet på den måde, han opfatter det i sit sind. Netop sådan må det følgende tages, ikke som en indiskutabel og kategorisk beskrivelse, der gør krav på at være nøjagtig og færdig, men som en personlig opfattelse af den situation, kirken som budbringer af det kristne evangelium i dag befinder sig i. Og i denne personlige opfattelse af kirkens stilling i dag forekommer der

mig at være to hovedtræk, som i særlig grad påkalder sig opmærksomhed.

Det ene hovedtræk er dette, at der i Danmark forekommer meget få virkelige og afgjorte gudsfornægttere. De berømte 97 pct., der tilhører den danske folkekirke, er mere end et statistisk begreb. Når man kommer bag den maske af ligegyldighed, overlegenhed og aggressivitet overfor kirke og kristendom, som mange gemmer sig bagved, skal det nok vise sig, at det er kun en mikroskopisk lille brøkdel af disse 97 pct, hvis tanker aldrig beskæftiger sig med Gud. I mange tilfælde er det vel højst vage og ufuldstændige forestillinger, man har om denne Gud, men de er der, og det forekommer mig, at man ikke mindst i disse år, hvor vi på mange måder lever under et stærkt nervepres, og hvor stadig flere når så langt i materiel henseende, at det er ved at gå op for nye tusinder af mennesker, at lykken er virkelig ikke gods eller guld, begynder at omforme disse vage forestillinger til direkte spørgsmål om Gud og om det, som kristendommen har at give et menneske. En stort anlagt kirkelig sogneundersøgelse i et større, ret nyt bysogn for nogle år siden godtgjorde endvidere, at aftenbønnen selv hos mennesker, der aldrig søger kirkens gudstjenester, stadig holdes i hævd. Nutidsmennesket er ikke ugudeligt i dette ords bogstaveligste betydning – og ønsker ikke at være det.

*Det moderne
menneskes
søndagsgudstjeneste.*

Det andet hovedtræk, som træder frem i billedet af den kirkelige situation i dag, er dette, at kirken som institution med gudstjenester og organisationer tilsyneladende ikke har formået at komme mennesker i møde, hverken med svar på deres mange spørgsmål eller med en forkyndelse, der kom mennesker ved i deres hverdag. Ingen anden institution i Danmark – ikke engang skattevæsenet – har så bred en kontakt med hele befolkningen, som kirken har det. Tilmed har kirken det store fortrin, at denne kontakt er til stede netop i de øjeblikke, hvor menneskers sind af en eller anden grund er aller mest modtagelige. Vi behøver bare at tænke på de kirkelige handlinger. Ved dåb, konfirmation, bryllup og begravelse står kirken overfor mennesker, hvis sind er åbne overfor et ord at leve på. Men bliver det ord sagt? I børne- og ungdomsarbejdet står man overfor små menneskesind, der endnu ikke er blevet hårde under tidens jag, men endnu lader sig forme. Men er kirken med til i alt sit vidt forgrenede arbejde at

forme disse sind? Viser situationen os ikke snarere billedet af en kirke, der lever sit eget isolerede liv og rutinemæssigt udøver de funktioner, som staten nu engang har pålagt den som betaling for de midler, staten hvert år stiller til rådighed for kirken? Er hele det kirkelige mødeapparat et maskineri, som kører, barer fordi det nu engang er sat i gang? Føler præsterne sig mere som embedsmænd end som menighedens tjenere? Er det kirkelige arbejde for lægfolket i hovedsagen en hobbyvirksomhed, som man mere eller mindre går op i i fritiden, men ikke drømmer om at sætte i forbindelse med hverdagen i hjem og på arbejdsplads? Det er nogle af de spørgsmål, som ganske umiddelbart melder sig, når man må erkende, at hverken kirkens budskab eller kirkens arbejde siger mennesker noget i dag. Og når man samtidig må gøre sig klart, at broderparten af skylden herfor må tilskrives – ikke de mange, som ikke kommer i kirken, men dem, der kommer der.

Netop denne erkendelse må tvinge enhver,

der tager forkyndelsen af det kristne evangelium alvorligt, til både at bede sig og arbejde sig frem til nye veje og nye midler, ved hjælp af hvilke det kristne budskab kan trænge ind i menneskers hverdag og fylde den. Der må ganske enkelt et kirkeligt nybrud til. Lad os nævne nogle enkelt-heder i det nybrud, som må komme.

Kirken må først og fremmest tale i det sprog, som mennesker i dag forstår. Det er sagt nogle gange før, og karakteristisk nok for hele den stagnerede kirkelige situation har man forlængst opfundet en påstand til selvforsvar. Den påstand futter man glad og gerne af hver gang, kirkens sprog angribes. Man siger, at enhver, der vil have noget ud af at gå i kirke, begribeligvis må lære sig det kirkelige sprog, ligesom enhver, der vil have noget ud af at gå til fodboldkamp, må lære sig det særlige fodboldsprog. Det er jo ligefrem genialt fundet på – og ukristeligt billigt!! Det er jo nemlig slet ikke det, der er tale om.

Derimod er der tale om at forkynde på en sådan måde, at nutidsmennesket umiddelbart for-
nemmer, at dette her er talt ind i min situation, ikke i mine bedsteforældres. Et eksempel kan illustrere, hvad jeg mener. Jeg hørte engang en præst tale om den kristne glæde. Den røde tråd i hans tale var dette, at hvis man troede på Gud, så kunne man være strålende glad, selv om man måtte leve på et usselt tagværelse med et vakkelvornt bord, et par træstole og en mølædt divan som eneste møblement. Hvem vil nægte, at det er rigtigt? Det siger bare ikke noget til mennesker i dag! For det første, fordi det er alt for let at sige for den, der har en veludstyret præstegård med fjernvarme og med udsigt til en klækkerlig pension. For det andet, fordi de mennesker, det blev sagt til, alle sidder i gode lejligheder med Axminster-tæpper, fjernsyn osv. – men oftest uden glæde. Men hvordan velfærds-mennesket midt i sin luksus skulle finde den

*Er det
kun de sædvanlige,
der kommer?*

kristne glæde – det blev der ikke sagt noget om. Det ville nemlig kræve, at man ikke bare serverede de gennem et par generationer hengemte kristelige fraser og klicheer, men at man prøvede at sætte sig ind i menneskers situation i dag. Det er jo overhovedet det, der er skavanken i vor tids forkyndelse, at man prædiker, som om hverken sociallovgivningen eller dampmaskinen var blevet til endnu, og gør sig ikke engang den umage at bemærke sig, at den sociale, den økonomiske og tekniske udvikling har skabt en helt ny type menneske og en helt ny mennesketilværelse. Derfor forstår nutidsmennesket ikke kirkens sprog – ikke fordi ordene er fremmede, men fordi kirken taler om en helt anden situation end den, mennesker lever i i dag. Hvis ikke der kommer et nybrud her, giver kirken med alle sine rigtige lærdomme og fine teologi kun stene for brød.

Dernæst må hele formen for det, der foregår i kirken og ud fra kirken, ændres, først og fremmest i den retning, at de, der kaldes til, helt anderledes aktiviseres. Det gælder ikke mindst ved hverdagsgudstjenester. Og det er ikke gjort med nogle små overfladeændringer. Hermed tænker jeg bl. a. på dette, at nogle præster har fundet ud af, at hvis de en aften giver tre lægmænd et nydeligt og fromt emne og derefter på tur anbringer dem på prædikestolen, så har man skabt en mere levende form for gudstjenester. Det turde være temmeligt uvirkeligt. For det første var det kun tre, der blev aktiviseret, for det andet sagde de tre nøjagtig det samme, som præsten plejede at sige, måske lidt bedre, måske lidt ringere, og endelig var de som regel udsøgt blandt det kirkelige arbejdes snævre inderkreds. Men lader det sig overhovedet gøre at aktivisere hele menigheden? Ja, det gør, og med meget enkle virkemidler. Lad mig nævne et eksempel. Ved en utraditionel hverdagsgudstjeneste, hvor et stort skibsværfts arbejdere og funktionærer fyldte kirkens 800 siddepladser, lod jeg en smed, der var kendt for en positiv indstilling til kristendommen, men som var meget kritisk overfor kirke og præster, møde mig på

det øverste trin af kortrappen. Og så fik han lov at bombardere mig med spørgsmål. De var ikke særligt blide. Men hele den store kirke var aktivt med. Det var en af deres egne, der stillede de spørgsmål, som de selv rumlede med og diskuterede på arbejdspladsen. Man kunne formeligt se 800 mennesker lette sig fra kirkebænkene af fryd, når der blev stillet et særligt nærgående og »næsvist« spørgsmål, og man kunne næsten høre suset af forventning, mens man ventede på præstens svar. Og prøvede man at komme for let om ved et svar, skulle det næste spørgsmål nok spidde én fast. Man stod jo ikke bag en skærmende prædikestol, hvor man kunne lufte sine uforgribelige meninger og servere sine billige fraser, men ansigt til ansigt med nutidsmennesket, der ville have svar, inden han gik. Vi oplevede det forunderlige, at det blev ikke en samtale mellem to mennesker, men mellem otte hundrede, der alle følte sig aktivt og levende med. Så enkelt kan det gøres.

Iøvrigt bør vi nok i vore arrangementer, både møder og gudstjenester på hverdagsaftener tage ved lære ikke af indholdet, men af formen for bl. a. radioens underholdningsprogrammer. Dermed mener jeg, at arrangementerne må bygges op med ganske små og stærkt afvekslende afdelinger, der kædes sammen af en rød tråd gennem hele arrangementet. Det skal – i hvert fald når det gælder hverdagsgudstjenester – ikke være underholdning, men forkyndelse fra først til sidst – gennem musik, sang, interview, små optrin i koret osv. Det er nu engang den måde, mennesker er vant til i dag, og jeg ser ikke noget, der hindrer, at kirken kan holde gudstjeneste på den måde. I hvert fald har jeg oplevet en lang række af utraditionelle hverdagsgudstjenester under denne form, hvor såkaldt kirkeuvante mennesker mødte op og levede med i gudstjenesten. Slet ikke så få fandt forøvrigt bagefter vej til præstens stue, for de havde fundet ud af, at kristendom var noget for dem, og nu måtte de have hjælp til at begynde at leve kristenliv.

En sådan form kræver naturligvis helt andre forberedelser, end man nu er vant til. Det er

*Når Tuborg
kan reklamere,
kan
kirken vel også.*

ikke nok at tage telefonen og rekvirere taler, organist, sanger og hvad der ellers kan være brug for. Der må arbejdes, ikke af en enkelt, men af en hel flok, der kender livet i hverdagen og spørgsmålene, der stilles. Og så må hver eneste lille-bitte enkelthed være vel forberedt. Inter må overlades til tilfældighederne. Der kan komme noget højt usædvanligt ud af det. Men der kan også komme mere vækkelse ud af det end af de håbløst kedsommelige gudstjenester og møder, som praktiseres over det ganske land. Måske var det også snart på tide at pille lidt ved søndagsgudstjenesten, som så sandelig ikke trænger til at bliver mere højkirkelig, end den er i forvejen. Man vinder ikke ret langt ved at

gøre gudstjenesten til teater med en sortklædt skuespiller, der foretager mærkelige armløftninger og kysser alter osv. Gudstjenesten er ikke en enkeltmandspræstation, men et menighedsfællesskab.

Der kunne nævnes mange andre ting, som må være led i det kirkelige nybrud. Den besøgstjeneste, der er ved at komme i gang nogle steder, vil mange flere steder kunne være et virksomt middel til at skabe nærmere kontakt mellem kirke og befolkning. En moderne reklame med iøjnefaldende plakater og annoncer vil ofte udrette mere end selv den mest velklingende kirkeklokke.

Alt dette er jo imidlertid ydre ting, som vel

... små menneskesind, der endnu lader sig forme.

er vigtige, men ikke det første. Skal der komme et kirkeligt nybrud, må det begynde i kirkegængernes og i menighedsbestyrelsernes egen flok. Man må ganske simpelt lære at forstå, at det er ikke nok at have nogle meninger om, hvad kristendom er – og det er den eneste form for kristendom, mange kirkegængere, og præster med, har stiftet bekendtskab med. Og meninger er så underligt døde. Dem kan man krybe i skjul bagved og sove dejligt på, men man kan ikke leve på dem. Man kan godt være missionsmand og grundtvigianer med partiets blå stempel – uden at være en levende kristen. Det er den ulyksalige situation, dansk kirkeliv er inde i nutildags. Man regner i kirkelige retninger, som hver for sig siger: her er kirken, alle andre er udenfor, og vil de ikke komme til os, må det

blive deres egen sag. Det, der engang var vækkelse, som virkelig hjalp mennesker til at leve kristenliv i hverdagen, er nu blevet en torne-rosesøvn, fordi netop de kirkelige retningers stærke meninger har givet mennesker den fornemmelse, at bare man kunne sige ja og amen til de meninger, så var alt såre vel. Kristendom er imidlertid ikke antagelse af meninger, men modtagelse af liv i syndernes forladelse. Det er her, det kirkelige nybrud må sætte ind. Sker det, da vil evangeliet af sig selv gennem os bryde sig vej, måske for os helt chokerende veje ud til nutidsmennesker.

Sv. Ebbe Jacobsen

Nyt og gammelt i Thomasevangeliet

AF SØREN GIVERSEN

TAKKET være flere store fund af papyrus i løbet af den sidste menneskealder, er vort kendskab til oldkirken og den verden, som omgav den, blevet væsentligt større. Det drejer sig om fund, der alle er gjort i Ægypten, hvor det tørre sand århundrederne igennem har ligget som et beskyttende tæppe over de lerkrukker og trækasser, der gemte de skrøbelige papyrusblade, som nu er kommet for dagen. De tekster, som rummedes på disse papyrusblade, har sat os i stand til at læse de samme skrifter, som for halvandet årtusinde siden læstes af religiøse samfund i Ægypten, det være sig bibelske tekster, prædikener eller dogmatiske afhandlinger. Til de kanoniske bibelske tekster er der gennem disse fund føjet adskillige apokryfe skrifter, hvad enten de nu fandtes som fragmenter eller – hvad der har været mere sjældent – som fuldstændigt bevarede skrifter.

En del af den berømte samling af bibelske håndskrifter, som findes i det store privatbibliotek, der tilhører samleren *Chester Beatty*, blev fundet i landskabet *Fajum* i Mellem-Ægypten. Her var det også, at man fandt den store samling af manikæiske håndskrifter i 1930 – håndskrifter, der rummer hellige skrifter som salmer, prædikener og dogmatiske hovedpunkter, der havde været i brug af en af kristendommen stærk influeret religiøs bevægelse, der efter sin stifter gik under navnet *Manikæismen*, en bevægelse, der en tid var en meget hård konkurrent til kristendommen. Under sidste verdenskrig fandt nogle arbejdere, der i 1941 var beskæftiget med at anlægge et ammunitionsdepot i en gammel klippehule ved *Toura* nogle få kilometer syd for Kairo inde i hulen en kurv, der engang for århundrederne siden må være stillet derind, tilsyne-

ladende i største hast. Kurven rummede håndskrifter med hidtil ukendte tekster af kirkefaderen *Origenes*. Endnu en betydningsfuld samling tekster af interesse for nytestamentlig og oldkirkelig forskning har vi fået i den samling, der ejes af og fornylig er blevet udgivet af det *bodmerske* privatbibliotek i Geneve; det drejer sig her om en papyrusbog (altså ikke nogen rulle) fra omkring år 200 rummende Johannes-evangeliet på græsk, og en oversættelse til koptisk af Johannes-evangeliet i en anden bog fra omkring år 400, begge omtrent komplette. Hvorfra disse papyrusskrifter i *Bodmers* samling stammer, meddeler udgiveren intet om, heller ikke om, hvor de er købt, og det er sikkert bevidst, at der ties hermed, ligesom samme bibliotek har tiet med, hvor det har erhvervet håndskriftet med den hidtil tabte komedie af *Menander*, *Dyskolos*, som det udgav for få måneder siden.

Der er imidlertid få år efter afslutningen af sidste krig gjort endnu et meget betydeligt fund af papyrus-skrifter i Ægypten, et fund, som er af den største interesse for den, der beskæftiger sig med oldkirkens historie, og også har betydning for nytestamentlig forskning.

Dette fund går i fagkredse under betegnelsen *Håndskrifterne fra Nag-Hammadi* efter den lille by i Øvre-Ægypten, ca. 6–700 kilometer syd for Kairo, i hvis omegn skrifterne angaves at være fundet.

Det er en samling, der omfatter 13 papyrusbøger, vel at mærke bøger, ikke ruller. De er alle skrevet på koptisk og formentlig i deres nuværende form fra omkring år 400. Et par skrifter har imidlertid eksisteret længe før i en græsk version; således ved vi, at *Irenæus* omkring år

180 har afskrevet adskillige sider af et af dem, og et par andre kan spores tilbage til omkring 140. Skrifterne er alle af religiøst indhold og består af breve, prædikener og apokryfe skrifter, der dels bærer navn af *evangelier*, dels af hemmelige åbenbaringer. For flere skrifers vedkommende kan det påvises, at de er oversættelser fra græsk, og enkelte forskere mener for i hvert fald eet skrifs vedkommende at kunne påvise, at det stammer fra en *aramaisk* grundskrift.

Det halve af en enkelt af disse papyrusbøger er mod de gældende ægyptiske forbud ganske ulovligt smuglet ud af landet og befinder sig nu på Jung-Institutet i Zürich, men langt den største og bedst bevarede del af samlingen (ialt 12 bind plus nogle blade af et 13.) befinder sig nu, hvor skrifterne også rettelig hører hjemme i Det koptiske Museum i Gammel-Kairo, og hvor de indtager den hædersplads, der tilkommer dem, som en af de største litterære skatte fra Ægyptens kristne periode. Det er Det koptiske Museums fortjeneste, at det så hurtigt har stillet teksterne til rådighed for forskere, som det er sket med den fotografiske udgave, som museets energiske direktør, dr. *Pahor Labib*, er begyndt

at udgive, og hvoraf første bind udkom for et par år siden (*Pahor Labib: Coptic Gnostic Papyri in the Coptic Museum at Old-Cairo, Vol. I, Government Press, Cairo 1956*).

Om selve fundet og de påfølgende begivenheder, der resulterede i, at omtrent hele samlingen omsider nåede frem til Det koptiske Museum, skal der ikke fortælles her (Se herom i *Søren Giversen: Sandhedens Evangelium, Gads Forlag 1957, kap. 2, side 22–36*). Derimod skal der her fortælles om indholdet af et af de skrifter, der særlig har vakt opmærksomhed i samlingen af håndskrifter fra *Nag-Hammadi*, nemlig *Thomasevangeliet*.

Thomasevangeliet, eller som det ordret hedder i den titel, der efter skik og brug i koptiske håndskrifter, var anbragt *under* skriftet, altså som dets sidste linie, *Evangeliet efter Thomas*, er kommet til os i koptisk oversættelse. Det fylder tyve tætbeskrevne sider i papyrusbogen, hver med ca. 35 linier. Det rummer en række udsagn, som skriftet angiver, er sagt af Jesus. Kun få steder er der situationsangivelser, men de er der og bør ikke overses.

Henved halvdelen af de udsagn, fyndord og lignelser, som Thomasevangeliet rummer, har

Kortskitsen viser egnen omkring Nag-Hammadi. Nilen drejer ved Qena mod vest og må slå en bue mod syd for at komme uden om Djebel-el-Tarif, et klippeparti, der er et par hundrede meter højt og er en udløber af højdedraget i den Arabiske ørken. – Skrifterne skal være fundet på sydøstsiden af Djebel-el-Tarif, i en gammel begravelsesplads, – Kun få kilometer syd herfor rejste ægypteren Pachom ca. år 320 det første kristne kloster i verden.

usskrifter med skrifter af Origenes. Denne side findes i Origenes' kommentar til Romerbrevet, kap. 3, v. 5 til v. 7. Den øverste linie på siden er ordene i Romerbrevet kap. 3, v. 5: »Men dersom vor uretfærdighed fremhæver uretfærdighed...« og så følger Origenes' kommentarer efter planche i J. Scherer: *Le commentaire d'Origène*).

nære paralleler i vore fire kanoniske evangelier. Det øvrige stof, som Thomasevangeliet bringer, kan igen deles i to grupper: nemlig ord, som vi tidligere har kendt, og som ifølge kirkefædre eller løsvrevne fragmenter af tabte skrifter er tillagt Jesus, og endelig ord, som vi finder for første gang i Thomasevangeliet, og som dette tillægger Jesus.

Skriftet er af begejstrede journalister i USA blevet udråbt som et femte evangelium, rummende lutter ægte Jesus-ord. Noget sådant er naturligvis ganske ukritisk, og det bør understreges, at vi ikke her har et evangelium, der kan stå ved siden af vore fire evangelier, men – og det må også understreges – når det er

sagt, så må vi også erkende, at vi med Thomasevangeliet har fået et kildeskrift af uvurderlig betydning for den, der beskæftiger sig med nytestamentlig forskning, og enhver, der læser Thomasevangeliet med dets mange rammende fyndord, træffende billeder og lignelser, bliver uvilkårligt slået af det indtryk, som denne samling af »ord« gør med deres friskhed og nyhed, så at Thomasevangeliet også i sig selv er af høj litterær værdi, helt bortset fra dets betydning for forskningen. Skriftet rummer i sig også udover parallellerne til Ny Testamente ord, der i høj grad bærer præg af ælde. Men skriftet har sine steder også undergået en senere bearbejdelse, og der er også ord deri, der stammer fra en helt anden tid. Det må også huskes, når man vil karakterisere skriftet, men det nedsætter ikke dets værdi. Det gør kun arbejdet at skille de forskellige lag og kilder ud fra hinanden mere indviklet – og mere spændende – og det giver os samtidig den fordel, at vi måske kan komme til at sige noget om de kredse, som op igennem tiden har benyttet Thomasevangeliet fra dets tilblivelse og til dets endelige udformning i den tekst, vi har for os.

Skriftet kalder sig et evangelium. Man har villet forsikre, at det ikke er noget evangelium, og deri kan man have ret, hvis man med evangelium forstår et skrift af den samme type, som vore kanoniske evangelier, men heroverfor står dog den kendsgerning, at man dengang, da vort eksemplar af Thomasevangeliet blev til, kunne kalde skriftet for et evangelium. At man har gjort dette, viser, at man dengang med et sådant skrift kunne forstå et evangelium, uden at det nødvendigvis havde helt samme opbygning som vore kanoniske evangelier. De fire kanoniske evangelier vil fortælle om Jesu liv, død og opstandelse og bringer herunder taler og udsagn af Jesus. Thomasevangeliet er en samling af taler og udsagn af Jesus, men fortæller intet om Jesu liv, død og opstandelse. Kun få gange angives der i hvilke situationer, de pågældende ord er sagt, og det kan være svært at sige efter hvilket princip, stoffet er ordnet.

Den første side i det Johannes-evangelium på græsk som blev udgivet for et par år siden. De første 14 kapitler er komplette. Håndskriften dateres til at være fra ca. år 200. Billedet er taget inden konserveringen, og man ser tydeligt de mange sider ligge i en bunke. – Teksten er meget velbevaret (fot. i V. Martin, Papyrus Bodmer II).

Billedet på modstående side viser den bratte overgang melle ørkenen, der strækker sig i nedensfor klippen, og den frugtbade. Som trukket efter en line ses linjen, hvortil Nil. oversvømmer landet og gør det frugtbart. I det flade lare afstanden større end de syn på billedet. En lille landst ligger i ly af træerne i baggrunde Det var bønder fra den landby, der fandt papyruse

Man kan vanskeligt dele Thomasevangeliet i kapitler, og i stedet har man så valgt at give de pågældende udsagn et nummer, og skønt der her er anvendt forskellige inddelinger af de forskellige, der er begyndt at arbejde med Thomasevangeliet, vil man formentlig blive stående med en inddeling af stoffet i ialt 114 udsagn. Disse udsagn kalder man *logia*, idet man ved *logia* forstår korte, rammende udsagn, der i sig selv udgør afsluttede helheder, så at de kan stå alene uden situationsangivelser. Imidlertid dækker denne betegnelse ikke alle udsagnene i Thomasevangeliet; der er flere udsagn, der i stedet burde betegnes som lignelser, men der er dog trods alt kun tale om en praktisk betegnelse og ikke noget afgørende om indholdet.

Et eksempel på et logion i et af vore kanoniske evangelier kan tjene os til udgangspunkt. Der er således et eksempel herpå i Lukasevangeliet kap. 12, v. 49:

»Ild er jeg kommen at kaste ud over jorden, og hvor ville jeg ønske, den allerede havde fænget!«

Omtrent den samme ordlyd finder vi i et logion i Thomasevangeliet, der lyder:

Jesus sagde: »Jeg er kommet for at kaste ild på verden, og se, jeg vogter den, indtil den brænder.«

Nogen væsentlig uoverensstemmelse er der næppe imellem de to versioner, selv om den kop-

tiske oversættelse af Lukasevangeliet ligger temmelig fjern fra den koptiske tekst i Thomasevangeliet. Der kan også nævnes adskillige andre eksempler på en nøje parallel tekst. Derimod er der andre steder i Thomasevangeliet, der afviger væsentligt fra tilsvarende paralleller i de fire kanoniske evangelier. Her er der ofte – men ikke altid – en bestemt tendens at spore, nemlig en tendens til at give de pågældende Jesus-ord en bestemt drejning, således at den første del af ordet svarer så nogenlunde til den form vi kender i forvejen, medens der til sidst gives ordet et bestemt sigte til underbyggelse af en eller anden lære. Det gælder således det logion, der lyder:

»Jesus sagde: »Hvorfor gik i ud i ørkenen? For at se et rør, som svajer hid og did for vinden? Og for at se et menneske klædt i bløde klæder? Se, de er i kongernes og stormændenes huse, de som er klædt i bløde

klæder, men de vil ikke kunne kende sandheden«.

Dette stykke i Thomasevangeliet har vel sin nærmeste parallel i Ny Testamente i Matthæusevangeliet kap 11, v. 7–15, men Matthæus vil med sit stykke fremhæve Johannes' døberens storhed, medens Thomasevangeliet med de sidste ord: »... *men de vil ikke kunne kende sandheden*« føjet til afvisningen af dem, der er klædt i bløde klæder, giver sine ord et andet sigte; det peger med sit stykke på at forsagelse af verden og dens goder er nødvendig, for at man kan komme til at kende sandheden.

Dette at forsage verden og vigtigheden af at kende sandheden er afgørende for Thomasevangeliet her, og det dukker også frem andetsteds i skriftet. Med andre ord: skriftet lægger undertiden vægt på askese og på kendskab til det sande. Den sande kundskab var for datiden idealet i adskillige bevægelser af religiøs art, be-

vælgelser som i moderne tid med større eller mindre ret er blevet benævnet med fællesbetegnelsen *gnosticisme* efter det græske ord for kundskab: *gnosis*, og vi ved, at der blandt de andre skrifter fra Nag-Hammadi er skrifter, der har været i omløb blandt gnostikere. Imidlertid kan Thomasevangeliet ikke siges at være udpræget gnostisk; hist og her stikker det frem, men ikke overalt, og det bærer præg af at være bearbejdede af senere hænder.

Thomasevangeliet følger adskillige steder vore kanoniske evangelier, men det er sig også bevidst, at det lærer noget *andet*, eller i hvert fald *mere* end disse. Thomasevangeliet påstår nemlig selv i sin indledning, at her er der nyt, her er der hemmeligheder, som ikke før har været kendt, som nu åbenbares. Det begynder således:

»Dette er de hemmelige ord, som den levende Jesus talte, og som Didymus Judas Thomas skrev ned«.

Skrifter er sig også sin egen betydning bevidst, for det fremhæver i indledningen: »Den, som finder betydningen af disse ord, skal ikke smage døden«.

Den Thomas, som ifølge indledningen skal have nedskrevet ordene, er tvivleren, som vi kender fra Johannesevangeliet kap. 20, v. 24–29. Han spiller en vis rolle i skriftet, der har fået hans navn, for såvidt som et af de ordsrifter, som Thomasevangeliet gengiver, tillægger Thomas et ganske særligt kendskab til Jesus og hans lære. Situationen er den, at Jesus beder sine disciple om ved sammenligninger at sige ham, hvem han er, altså i nogen grad en situation, som vi kender fra Matthæusevangeliet kap. 16, v. 13–20. Det hedder i Thomasevangeliet:

Jesus sagde til sine disciple: »Drag sammenligninger med mig, og sig mig, hvem jeg ligner!«

Simon Peter sagde til ham: »Du ligner en retfærdig engel«. Matthæus sagde til ham: »Du ligner en forstandig filosof«.

Thomas sagde til ham: »Mester, min mund vil overhovedet ikke kunne sige, hvem du ligner«.

Jesus sagde: »Jeg er ikke din mester, for du har drukket, og du er bleven drukken af den sprudlende kilde, som kommer. Jeg har udmålt den«.

Og han tog ham og gik til side og sagde tre ord til ham. Men da Thomas var kommet tilbage til sine fæller, spurgte de ham: »Hvad sagde Jesus til dig?«

Thomas sagde til dem: »Hvis jeg siger jer blot eet af de ord, som han sagde til mig, så ville I tage sten op og kaste dem efter mig, men ild vil komme ud af stenene og brænde jer op«.

– Strykket viser, med sit ejendommelige optrin og ordsrifter, at Thomas tillægges et eget forhold til Jesus, og det har vel forbindelse med navnet på skriftet. Hertil kommer en tradition, som var udbredt i østerlandske kredse i oldkirken, at Thomas nok var en tvilling, men at det var Jesus, han var tvillingebroder til. Denne tradition findes *ikke* i Thomasevangeliet, men findes i et andet af skrifterne i samme papyrusbog som Thomasevangeliet. Når Thomasevangeliet således er opkaldt efter Thomas, skal man næppe tage det alt for tungt. Navne på apokryfe skrifter lånes gerne fra personer, som kan give skriftet en vis autoritet eller formodes at vække interesse, og her er det altså Thomas, som evangeliet er nævnet efter. Det gælder iøvrigt endnu et skrift i samme papyrus fra Nag-Hammadi, der bærer titlen *Thomas' Bog*.

Vigtigt er det, at Thomasevangeliet rummer en stor samling *agrafa*, d.v.s. ord, som er tillagt Jesus, men bevaret uden for de fire evangelier. Denne samling består dels af *agrafa*, som vi hidtil har kendt fra kirkefædrene eller fra brudstykker af skrifter som f. eks. papyrusskrifter funder i Oxyrhynchus i 1897 og 1903, og dels *agrafa*, som vi ikke hidtil har haft kendskab til eksistensen af.

Flere af dem virker slående med deres kortshed og knaphed som f. eks. et logion, vi hidtil kun har haft bevaret hos Origenes og Didymos, og som vi nu finder her i Thomasevangeliet. Origenes skriver herom i sin kommentar til Jeremias (Hom. 3,3): Jeg har læst et eller andet sted,

at frelseren sagde – og jeg gad vide om en eller anden her har påtaget sig Frelserens rolle, eller citeret efter hukommelsen, eller om det virkelig er ægte – men i hvert fald siger Frelseren selv:

»Den, der er nær ved mig, er nær ved ilden.
Den, der er fjern fra mig, er fjern fra riget«.

I Thomasevangeliet hedder det præcist det samme:

»Den, der er nær ved mig, er nær ved ilden,
og den, der er fjern fra mig, er fjern fra riget«.

De agrafa, der vil vække størst interesse, er måske de hidtil ukendte. Her skal blot anføres et par eksempler.

Logion 59: Jesus sagde: »Salig er den mand, som har lidt, for han har fundet livet«.

Slående billeder er ofte anvendt som f. eks.:

Jesus sagde: »Ve over farisæerne, for de ligner en hund, der sover på oksens krybbe, for den hverken æder selv, eller tillader oxen at æde«.

Adskillige af Thomasevangeliets udsagn er bragt i smukke og stærkt klingende vendinger, der tit er formet i poetiske sætninger med opbygninger af parallellismer som i semitisk poesi.

Det stærke poetiske indslag i Thomasevangeliet gør sig imidlertid også gældende i andre af skrifterne fra Nag-Hammadi, og nogle steder er

På siden tilhøjre ses slutningen af Thomasevangeliet. Titlen er anbragt under skriftet. Man ser på billedet tydeligt det konvolutagtige bind, som omgiver papyrusen. Bindet er af geddeskind og kan foldes helt sammen om papyrusen. Teksten er udgivet i faksimile i den i teksten omtalte publikation af dr. Pahor Labib. (Fot. i Det koptiske Museum).

Halvvejs oppe ad klippesiden findes i alt syv huler. Det er gravkamre fra det 6. dynasti (d.v.s. fra ca. år 2600 f. Kristus). – I kristen tid blev de benyttet af koptiske munke til opholdssteder under meditation, og i en af dem har en munk på koptisk skrevet begyndelsesordene til salmerne 50–90.

det endog muligt at spore et metrisk grundlag. Det gælder således passager i skriftet *Sandhedens Evangelium*, hvori det i en omtale af Kristi gerning hedder (*Sandhedens Evangelium* 31, 28–35):

»Han kom og blev
vej for dem, som var vildledte,
erkendelse for dem, som var uvidende,
fund for dem, som søgte,
styrke for dem, som skælvede,
renhed for dem, som var besmittede«.

Et højdepunkt i det poetiske indslag i *Sandhedens Evangelium* er den hymneagtige, tifoldige forherligelse af ordet i 23, 18–32, men den stil, der kommer nærmest til Thomasevangeliet i anvendelse af parallellismer, finder vi i *Sandhedens Evangelium* i 31, 13–16 i skildringen af Kristi forkyndergerning:

»gennem hans mund talte lyset,
og hans stemme har født livet«.

En række spørgsmål rejser sig uvilkårligt i forbindelse med Thomasevangeliet. Her skal

blot peges på spørgsmålene og de problemer der melder sig, og ikke søges givet noget svar.

Man vil uvilkårligt spørge – som Origenes – om disse Jesus-ord er ægte, eller om de ikke er det. Enhver vil forstå, at dette problem rejser uoverskuelige vanskeligheder, og det ville kræve en opstilling af kriterier for ægthed, som man nu engang *ikke* kan opstille. Det er vel det spørgsmål, der vil melde sig først, men det er nok også det spørgsmål, der må vente til sidst, og stirrer man sig blind på det, kommer man ingen vegne. Der er dog også tilstrækkeligt med andre problemer, der ligger nærmere for at tage fat på, og foruden den litterære værdi, som skriftet har i sig selv, vil det for forskningen frembyde yderligt materiale til arbejdet med spørgsmål som forholdet mellem den evangelieharmonie, som Tatian i det andet århundrede fremstillede og den vesterlandske tekst. Det er sammen med andre skrifter fra Nag-Hammadi en kærkommen forøgelse af materialet til en skildring af den nytestamentlige litteratur, som kanondannelsen udelukkende fra det kanoniske

Ny Testamente, og det må tages i betragtning, når man søger at redegøre for vore fire kanoniske evangeliers opståen. Det rejser spørgsmål som det, om vi her skulle have en kilde uafhængig af eller i hvert fald meget tidligt udskilt fra den sædvanlige nytestamentlige tradition. Her bør man dog også tage i betragtning, at også *andre* skrifter i Nag-Hammadi-samlingen bringer værdifulde logia; det drejer sig således om den ovenfor nævnte 'Thomas' Bog og om *Dialog med Frelseren*, et skrift, der findes i en anden kodeks fra Nag-Hammadi. Det er et faktum, som synes at være taget for lidt i betragtning i den videnskabelige litteratur, der allerede så småt er ved at vokse frem om Thomasevangeliet, og det forekommer mig, at man her ofte har udtalt sig uden kendskab til disse skrifter.

Det rejser også spørgsmål som følgende: Er Thomasevangeliet fra først af en samling af logia, eller er det et udpluk af et eller flere evangelier, der har haft samme opbygning som vore, og hvor Thomasevangeliet så blot har udeladt alle historiske træk? Er det endvidere muligt at udskille ældre og yngre lag i skriftet, og således sige noget om dets tilblivelse?

Disse og mange andre spørgsmål får stå ubesvarede her, og det vil tage tid at nå frem til svarene.

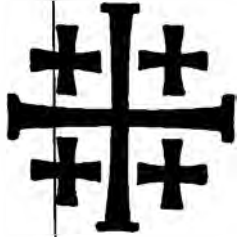
Men tilbage bliver, at vi her har fået en værdifuld samling kildemateriale med de over 40 skrifter fra Nag-Hammadi, en samling, der nok skal bringe et og andet nyt for dagen. En smuk plads indenfor denne samling indtager Thomasevangeliet, dels ved sin centrale betydning for forskningen, dels ved sin egen litterære værdi, der gør, at man kan læse det med udbytte.

Søren Giversen

Litteratur: Fundet af håndskrifterne ved Nag-Hammadi er nærmere omtalt i *Søren Giversen: Sandhedens Evangelium*, Gads Forlag 1957, 123 s., hvor et af skrifterne, det omtalte Sandhedens Evangelium, er oversat. En oversættelse af Thomasevangeliet til dansk ved Søren Giversen, vil udkomme på Gads Forlag i september 1959.

Her ses artiklens forfatter på stedet, hvor Thomasevangeliet menes fundet. Ved foden af klippepartiet Djebel-el-Tarif, der rejser sig ret stejlt op, er der adskillige sprækker og huler i klippen og stedet har i den græsk-romerske periode været benyttet som begravelsesplads. – Adskillige tuer ses endnu.

DE TYSKE KIRKEDAGE

Liebe Kirchentagsgemeinde!

En hæs stemme lyder ud over en friluftsmenighed på 60.000 mennesker på Königsplatz i München den 12. august 1959 kl. 18,30 – altså netop i disse dage.

Kære Kirkedagsmenighed!

Det er niende gang, den hæse stemme åbner en tysk kirkedag. Der må højttalere til for at bære den ud til de fjerneste hjørner af den mægtige plads midt i millionbyen, Bayerns hovedstad.

Engang var stemmen så klar som Deres og min; gennem måneder i en krigsfangelejr ved Ishavet, halvandet tusind kilometer nord for Moskva, fik den sit knæk. Stemmen blev til en hvisken. Men i den samme lejr opstod blandt en lille flok kristne soldater den grundtanke, der blev til de tyske kirkedage. Og netop den hæse stemme har siden kunnet få millioner af mennesker i tale i efterkrigstidens Tyskland. Den tyske evangeliske kirkedag er i dag en af de væsentlig-

af de mest betagende øjeblikke under en dags afslutningsfest er, når hundreder diakonisser bøjver sig ud mellem indredtusinderne for i deres hvide klæder at indsamle kirkedagsgaven til tætte andre steder i verden. – Under kirkedagen i Leipzig i 1954 rakte en diakonisse forklædet frem med en uniformeret folkepolitistoldat festpladsens udvart. Han sagde bræsigt: Kan De ikke se, jeg er i tjeneste? Hun svarede stille: »Det er jeg også – altid...«

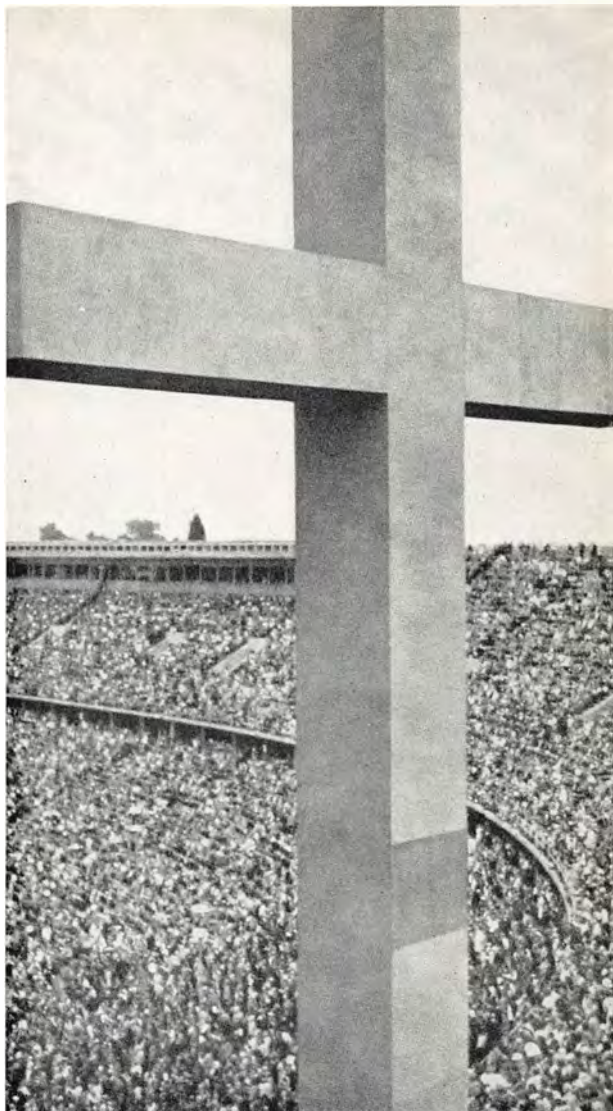

AF KAJ ERIK LINDQVIST

ste faktorer i bestræbelserne for at give det Tyskland, der lod sig besnære af Hitler, et nyt grundlag at leve på – en ny levende forbindelse mellem kirke og folk.

Krigsfangen med den hæse stemme er i dag den tyske evangeliske kirkedags præsident, dr. Reinold von Thadden-Trieglaff. En skeptisk dansker, der har hørt om de tyske kirkedage, hvor op til en halv million mennesker samles hvert andet år, kan nok spørge sig selv, om det da ikke er vildspor, kirken er inde på her. Og om ikke en kirkedag af det helt store format er en fristelse, som navnlig ikke tyskere burde udsættes sig selv for. For er kirkedagen ikke bare en »partidag« med kristeligt fortegn, hvor Hitler holdt lige så store og imponerende partidage med politisk fortegn? For, ikke sandt, tyskere er jo tyskere.

Nu er der jo forskel på, om folk kommer til masse møde i uniform og med våben eller kommer så forskellige som de er og med bibel i hånden, om de marcherer strækmarch, råber »Heil« og skriger kampsange på kommando eller de kommer familie- eller menighedsvis, sætter sig ned under en prædikestol og lader reformationstidens gamle salmer få mæle. Det er rigtigt, at den tyske evangeliske kirkedag samler folk i tusindvis – som Jesus gjorde det, da han gav 5.000 mennesker noget at spise – og at det er en gribende oplevelse også som udlænding at få lov at være med i denne enestående lyttende, lovsyngende og bedende friluftsmenig-

Fra kirkedagen i Berlin i 1951 – mennesker under Kristi kors.

hed. Men selvom det er kirkedagens åbningsgudstjeneste og afslutningsfest, der især har presens, radioens og fjernsynets bevågenhed, så har man ikke været til *kirkedag*, hvis man ikke har været med til det, der foregår på de tre »almindelige« dage imellem de to store foranstaltninger, der indrammer en tysk evangelisk kirkedag.

For mange af de titusinder af kirkedagsdeltagere – og læg mærke til, at de er deltagere, og ikke gæster eller tilskuere – begynder dagen allerede klokken 7 om morgenen med altergang i

mellem ti og tyve af storbyens kirker. Her er ingen uniformitet. Alle afskygninger af tysk kirkeliv er repræsenteret mellem de titusinder af tilrejsende. Den ikke-sakramentalt indstillede kan finde frem til den mødesal, hvor en lille kreds samles til et bedemøde i den friest mulige form, mens den højkirkelige kan komme til tidebøn.

Nuvel, det skal indrømmes, at det ikke er alle kirkedags-deltagerne, der er oppe klokken 7! Byens kirker holder altergangsgudstjenester endnu tre gange om dagen og de værtsfolk, der har stillet titusindvis af gratis sengepladser til rådighed, skylder man også en smule morgensøvn, når de har siddet oppe aftenen i forvejen og ventet deres kirkedags-gæster hjem for at høre, hvad de har oplevet.

Men klokken 9 går strømmen mod kirkedagsbyens store messehaller, der langsomt fyldes. Den største af dem tager 10.000 mennesker, en anden 6.000 og de mindre kun 3-4.000, men højtalerne og sommervarmen frister mange til at tage plads på græsplænerne udenfor. I hal efter hal lyder nu salmesangen, dagens tekst læses og mens titusinder af opslåede bibler lægges på det ene knæ og lige så mange åbne notesbøger lægges på det andet lytter unge og gamle til talerens udlægning af teksten for dagens bibeltime. (Og har man set *det* syn bare en gang, er man færdig med at drage sammenligninger til Nazismens partidage). I en af hallerne holdes den på engelsk og folk af alle nationer, der er kommet til tysk kirkedag, drages med ind i fællesskabet. Under kirkedagen i Leipzig i 1954 – den hidtil eneste på østtysk område – afholdtes sågar bibeltime i pressecentret. Journalister og radiofolk fra Øst- og Vesttyskland blev indbudt til at deltage. »Det var sørens«, sagde de – og gik så hen i kirkedagens boghandel for at købe en bibel . . .

Efter en halv times fællessang – salmer, sange og kanons – står der nu foredrag på dagsordenen. Her træder et af kirkedagens betydnings-

Titusinder støvner sammen under det violette kors i det hvide kirkedagsbanner.

fuldeste træk frem. Menighedens medlemmer opdrages ikke til ansvarsbevidste kristne gennem opbyggelighed, men gennem sagligt arbejde med aktuelle problemer – både verdens og kirken – som den kristne ikke kommer uden om at tage stilling til: »Menighedens døre er for snævre«, »Hvordan kommer man til at tro?«, »Det unge ægteskab«, »Når kristne er politiske modstandere«, »Hvad sker der i Asien og Afrika?«, »Har kirken et politisk ansvar?«, »Skal kirken have mere autoritet?«, »Hvor stammer mennesket fra?«, »Nabo til katolikkerne«, »Mennesket i radioens og fjernsynets magt« og »Om at tjene penge« for blot at nævne nogle af de 30 emner, der kommer til behandling på dette års kirkedag i München.

Og det er ikke et uforberedt publikum, de mange foredragsholdere – teologer og lægfolk – taler til. I over 100.000 eksemplarer spredes forud for hver kirkedag et forberedelseshæfte på 100 sider, der uden på forhånd at klare alle problemerne i en håndvending sætter sin læser i gang med at gennemtænke dem. Dette foregår i måneder forud for kirkedagen rundt om i hele Tyskland, – i Øst såvel som i Vest.

Og når man mødes over middag, er tiden inde til diskussion af formiddagens emne i hver af de store haller. Diskussionsgrupeledelsen, der gennem et par år har forberedt hvert enkelt tema, sidder på podiet og hver eneste af kirkedagens titusinder af deltagere er velkommen på talerstolen for at spørge, supplere eller sige imod. – »62 har bedt om at få ordet. Vi har kun tid til 27. Derfor har vi sorteret spørgsmålene strengt sagligt og har på forhånd udelukket alle teologer fra at sige noget. De siger nok derhjemme, men kirkedagen er lægfolkets...« sagde lederen da han åbnede diskussionen om emnet »Hvad kommer politikken den kristne ved?« under kirkedagen i Stuttgart i 1952. – Og for udlændinge er der i visse haller indrettet oversættelses-anlæg, så sproglige grunde ikke skal hindre nogen i at komme til orde.

Hen på eftermiddagen tager kirkedagens kulturelle program sin begyndelse. Amatørgrupper

IHR SOLLT MEIN VOLK SEIN

9. DEUTSCHER EVANGELISCHER KIRCHENTAG MÜNCHEN VOM 12. BIS 16. AUGUST 1959

I tusindvis af dette års kirkedags plakater ses i denne tid på plakatsøjler og opslagstavler overalt i Tyskland. Årets hovedtema er: »I skal være mit folk«.

fra hele Tyskland viser moderne og ældre dramatisk kunst. Byens biografer har lagt deres program tilrette efter de mange kirkelige gæster. Teatrene og koncertsalene har gjort det samme, og selv en politisk kabaret indgår i, hvad kirkedagens program – en bog på 112 sider – har at byde på. Det lokale radiohus åbner sine døre til symfoni- og kirkokonzert og byens museer laver særudstillinger af kirkelig kunst. De indsendte arbejder til kirkedagens egen kunstnerkonkurrence udstilles og byens store kirker har Händels »Messias« eller Bachs »H Moll Messe« på kirkekoncertens program. Ved den forestående kirkedag i München registrerer det kulturelle program 147 foranstaltninger, hvortil der skal sæl-

ges ialt 80.000 billetter til brug inden for fire dage.

Iøvrigt byder kirkedagens eftermiddage og aftener på særlige sammenkomster for mænd og kvinder, friluftsfest for ungdommen, børnekirke dag (med opsendelse af flere hundrede balloner, der bringer deres afsendere hilsner tilbage fra Østrig og Holland), sangaftener i fri luft, midnatsgudstjeneste og sammenkomster for forskellige grupper fra hele Tyskland. Kirkedagen lader folk med fælles interesser, fælles fag eller fælles skæbne mødes til samtale og gensidig styrkelse: læger, sygehus- og fængselspræster, jurister, blinde, krigsfanger, flygtninge, diakoniser, missionærer, boghandlere, jernbane- og postfunktionærer o. s. v. De kommer hinanden ved og det kommer kirken ved, om de bliver ved med at være mennesker i ansvarligt forhold til deres arbejde eller de er ved at blive maskiner. Ved kirkedagen i Frankfurt i 1956 afholdtes på een og samme aften 36 af den slags sammenkomster. Mødestederne varierede fra kirkesale til ølkældre.

Men i de første aften timer søger ikke så få kirkedagsdeltagere *enkeltvis* helt andre steder hen – til en række af byens kirker, hvor de fra programmet ved, at de kan komme til skrifte. Hvad den evangeliske kirke selv har ladet gå af brug, har kirkedagen genindført: det private skriftemål. I en række kirker sidder præster pa-

1

1 I Frankfurt i 1956 spillede et blæserorkester på 2800 frivillige medlemmer til sammen ved afslutningsfesten. Her ses et lille uddrag af det.

2 Kirkedagen sætter sit præg på værtsbyen og dens borgere oplever mærkelige ting: restauranternes gæster beder bordbon i kor, spivognspassagererne synger uden at være Jule, orkestre spiller salmer på gadebjørnerne og på byens pladser lader kirkedagen sine klokkestabler kalde til gudstjeneste.

3 Under kirkedagen i Hamburg i 1953 vovede kirkens præster sig ned fra prædikestolene, hvor de ikke kan modsiges, og tog diskussionen op med folk på gaden. De slap ikke med letkøbte svar.

4 Fra alle egne af Tyskland og fra begge sider af jerntæppet mødes landsmænd under kirkedagens kors . . .

5 . . . og nye venner fra den store verden slutter sig til. Med åbne sanser og åbne notesbøger suger de til sig og tager med sig hjem til Indien.

6 Kirkedagspræsident, dr. Reinold von Thadden-Trieglaff i samtale med kirkepræsidenten Martin Niemöller. Kirkedagen går på omgang i Tysklands forskellige landskirker, og Frankfurt-kirkedagen i 1956 fandt sted i Hessen-Nassaus landskirke, hvis leder er Martin Niemöller.

3

4

3

5

6

Domkirken er katolsk, men kæmpemenigheden foran den er evangelisk – det er deltagerne i åbningsgudstjenesten under kirkedagen i Frankfurt.

rat til at høre skriftemål. Man vidste, behovet var der, da skriftemålet for første gang indgik i en kirkedags program i 1956, men ville folk komme? Det ville de, og hvad man ellers kun troede muligt i Rom, fik man at se i Frankfurt: folk i kø for at få lov til at bekende deres synder.

Således har den tyske evangeliske kirkedag fået lov til at bane nye – eller gamle, men tilgroede – veje i Tyskland. Ved kirkedagen i Stuttgart stod ledende kirkemænd op på maskiner og drejebænke i 28 fabrikker og talte til tusinder af arbejdere. Ved kirkedagen i 1953 i

Hamburg – Tysklands mest kirkefremmede by – var der missionerende fremstød på gader og veje med ambulante kirkespil foran St. Paulis beværtninger, med friluftsgudstjenester på byens torve og med religiøse diskussioner mellem arbejderpræster og arbejdere foran arbejdsanvisningskontorerne. I Frankfurt blev skriftemålet det overraskende nybrud og i München bliver der i år i mange kirker personlig vejledning af jurister, socialrådgivere og præster for de mange – også af den store bys egne – der må have hjælp for at klare det vanskelige menneskeliv. Og hvem skulle give denne hjælp om ikke kirken.

Kirkedagen går i spidsen – byens egne menigheder tager derefter opgaven op på længere sigt. Således har den tyske kirkedag været banebryder i en lang række tilfælde.

Og således ønsker den tyske kirkedag at løse sin opgave, ikke gennem kristelige »partidage«, der hvert andet år skal nedsætte folk i en religiøs ekstase – med så meget alvorligere kristelige tømmermænd bagefter – men som en permanent indsats i samfundets og menighedens hverdag. Det er der, livet skal leves. Og kristendom er ikke bare noget, der har betydning søndag formiddag. Det er noget, der uvægerligt må få konsekvenser i dagligliv og ægteskab, i skole og hjem, i politik og samfund. »Red mennesket«

var hovedtemaet for den første kirkedag i Essen i 1950 og Tysklands præsident Theodor Heuss havde fået fat i, hvad kirkedagen ville, og stadig vil, da han i sin tale på kirkedagen, som han deltog i som evangelisk lægmand, understregede, at kirken netop ikke – som den altfor ofte tidligere har nøjedes med – vil redde *sjælen*, men netop vil komme *det hele menneske* til hjælp.

Og derfor er den tyske evangeliske kirkedag også noget, der eksisterer mellem de enkelte kirkedage. Den driver en udstrakt forlagsvirksomhed, hvor den taler til det moderne menneske om troens sandheder igennem reel katekismuslitteratur, men også om dagligdagens proble-

Ingen usund massesuggestion, men lytten og medleven præger kirkedagens arbejdsgrupper. Her ses 10.000 kirkedagsdeltagere, samlet til drøftelse af emnet »Hvor dyrt må vi betale verdensfreden?« – Til venstre på tribunen under korsset ses arbejdsgruppeledelsen.

»Det store bespisningsunder« udfolder sig ved hver kirkedag, når der – som f. eks. i Frankfurt i 1956 – skal tilberedes 107.000 portioner frokost.

mer. Den har f. eks. udsendt et stort socialleksikon og et pædagogisk leksikon følger efter til næste år. Den har et hus i Berlin, der netop i Tysklands delte hovedstad er blevet et mødested for Øst og Vest, og med kirkedagskongressen i Hamburg sidste år begyndte den et nyt arbejde for at bringe fagfolk, der så let får skyklapper på og glemmer de store sammenhænge i menneskelivet, sammen. I Hamburg gjaldt det universitetsfolk og videnskabsmænd, der mødtes i hundredevis under temaet »Virkelighed i dag«. Her bragtes en samtale mellem kunstnere og atomfysikere, mellem politikere og pædagoger i stand. Det er tanken at fortsætte med lignende stævner for arbejdspladsernes folk fra *begge* sider af lønforhandlingsbordet.

Det er lykkedes den tyske kirkedag at slå bro ikke alene mellem kristne af forskellige kirkelige retninger, men også over de stærke spændinger, der truer med at sprænge Tysklands evangeliske kirke i dag. Kirkemænd – og sande-

Gamle og navnlig unge
lejr sig i græsset,
mens højtalerne bringer
bibeltimen inde i
kæmpehallen ud til dem.
De ikke alene lytter.
De arbejder med.

lig også politikere – som ellers ikke gerne kommer i stue sammen, mødes på kirkedagen. Og almindelige mennesker, der forlængst har afskrevet kirken, opdager, at kirken ikke har afskrevet dem. Det fortalte kirkedagen folk i det indespærrede Berlin i 1951 – »Vi er dog brødre!« lød hovedtemaet – og om Guds solidaritet med mennesker vil den bringe folk i Bayern besked i disse dage.

Det store under ved den tyske kirkedag er ikke, at den kan samle mellem en halv og en hel million mennesker, at den – som i Frankfurt i 1956 – kan skaffe 36.000 mennesker en privat seng at sove i, at den kan transportere 30.000 mennesker til og fra kirkedag i 48 natlige særtog, at den kan servere 50.000 portioner middagsmad på halvanden time hver dag, at den kan slå hul i jerntæppet, så 24.000 borgere i Østtyskland kan rejse til Vesttyskland – og vende tilbage uden at en eneste benytter lejligheden til at blive i det frie Vesten – eller at den kan trække udlændinge til sig i tusindvis. Det er altsammen imponerende nok, men ikke det væsentligste.

Underet ved den tyske kirkedag er, at den får folk i tale, *folk*, og ikke bare de pæne gamle damer, der troligt glider kirkebænkene – 25 pct. af en kirkedags titusinder af deltagere er under 18 år – og at den får sat dem i gang med at bede igen, med at læse i bibelen, med at gå i kirke.

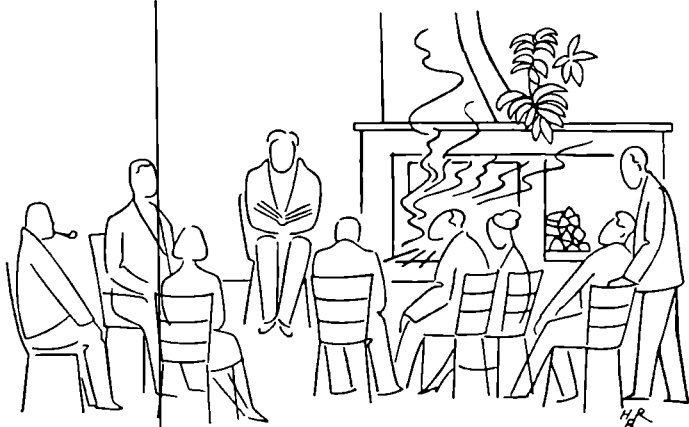
»Die Juristen sind böse Christen«, sagde den store tysker Martin Luther. Alligevel blev det en jurist, der blev kirkedagens skaber og leder. Allerede i trediverne kendte den preussiske juridiske doktor og godsejer sin plads som kristen lægmand i sin kirke. Det kostede ham mere end eet fængselsophold under Hitler. Den kirke, han kendte, var ofte en stiv præstekirke, hvor lægfolket kun var passive medlemmer af de helliges samfund. Også den led sit bitre nederlag, da stormen kom. Efter krigen måtte det blive anderledes. Kirken måtte blive en levende kirke, hvor lægfolket kendte sin plads. Disse tanker var det, der optog krigsfangen i lejren ved ishavet. Sin stemme mistede han i kulden – et

Kirkedagen er snart sagt det eneste bindeled mellem Øst- og Vesttyskland. Ved flere kirkedage i Vesttyskland har den østtyske regering givet nogle tusinder udrejsetilladelse og i særtog – bestående af ældgamle jernbanevogne – kom de rejsende for at mødes med medkristne fra den anden del af det spaltede fædreland. Styrkede i troen vendte de atter hjem bag jerntæppet og vinkede på gensyn ved afrejsen.

tungere tab var det, at han mistede en søster, som Hitler henrettede, og tre sønner, der faldt i krigen – men han så et syn, synet af en levende kirke, båret ud i folket af et ansvarligt lægfolk. Trofastheden mod dette syn skabte den tyske evangeliske kirkedag.

Napier Lindquist

EVANGELISK

I VOR stue hænger et billede af kunstmaleren W. Kandinsky. De fleste, der ser det, synes, at det er et virvar af figurer og streger, hvorimellem der svæver en mærkelig kugle. Men studerer man billedet nøje, ser man, at der tværs igennem det er draget et kors med et anker, som sammen med en gul trekant berører alle de mange tilsyneladende forvirrede detaljer enten direkte eller indirekte.

Det er muligt, at følgende tanker ikke er udlægning, men snarere »indlægning«: når jeg ser på dette billede med de mange forvirrede streger, tegn, jordkloden og hestehoven nede i hjørnet, tænker jeg på den splittede og forvirrede verden, vi lever i, en tilsyneladende meningsløs tilværelse, som falder fra hinanden i stumper og stykker uden mål og mening. Men midt igennem denne tilværelse går korsets og ankerets tegn, som berører alle tilværelsens detaljer. Intet livsområde, det være sig nok så uharmonisk og splittet, ingen skrigende dissonans er uberørt af dette kors på en eller anden måde, ja selv en streg af hestehoven rammes. Og jo længere man studerer billedet, des klarere lyser den gule trekant igennem og kaster et ejendommeligt skær på alle billedets forvirrede enkeltheder.

Mere og mere bliver billedet for mig en forkyndelse af, at kirkens budskab samlet i korsets og ankerets symboler skal gå midt igennem vor splittede verden. På en eller anden måde må der være forbindelse fra hvert eneste område til dette kors, og den gule trekant, symbolet på den treenige Gud, må mere og mere blive den rene

om end noget skjulte og tilbagetrukne baggrund for denne tilværelse.

I tiden før renaissancen rådede et helhedssyn, som omfattede hele menneskelivet, og der var ingen modsætning mellem »menneskeliv« og »kristenliv«. I de sidste århundreder er der dannet en stadig dybere kløft mellem kirke og folk. Årsagerne hertil er ofte beskrevet og skal ikke gentages, men det er en kendsgerning, at tilværelsen for mangfoldige mennesker er faldet i stumper og stykker. Forbindelsen mellem kristentroen, kirken, søndagens gudstjenester og hverdagen er blevet mere og mere spinkel, ja for mange er det blevet to helt adskilte områder, og det store flertal lever uden kontakt med den treenige Gud.

Den fuldstændige og åbenbare erkendelse af dette fik det tyske folk gennem den nazistiske besættelse. Ikke underligt, at netop dette folk, som havde oplevet splittelsen dybest, også kom til at give et bidrag til et forsøg på en tilbageføring til de gudvilledede ordninger. Allerede under den anden verdenskrig arbejdede to teologer med dette spørgsmål. Den ene var videnskabsmanden professor Thielicke, den anden en praktisk kirkemand, studenterpræsten Eberhard Müller i Tübingen. Så tidligt som i september 1945, da det meste af Tyskland endnu lå i ruiner, indbød disse med biskop Wurm som ordfører til et »Evangelisk Akademi« i Bad Boll med følgende ordlyd:

»I gamle dage plejede købmænd på første side i deres kontorbøger at skrive: med Gud. De vidste noget om den visdom, der taler ud fra ordene

KADEMIER uden for Tyskland

i den hellige skrift: Dersom Herren ikke bygger huset, arbejder bygningsmændene forgæves. (Salme 127,1). Det var en ulykke for de sidste årtier, at denne visdom var glemt i store dele af vort folk, og vi troede, at besiddelsen af magt eller flid eller klogskab alene kan gøre et folk stærkt og lykkeligt og sikre dets fremtid. Vi vil dybt indprente os den lære, Gud for tiden giver vort folk, og derfor er det nødvendigt, at vi straks fra begyndelsen giver os ind under Guds førelse og velsignelse.»

Da de tyske akademier så ofte har været omtalt, og deres arbejde må forudsættes kendt i større kredse, skal her blot nævnes, at der i dag

er 18 store akademibygninger spredt ud over hele Tyskland, og de er med til at præge den åndelige genopbygning af folket.

Schweiz' »hjemsteder«

Samtidig med, at dette skete i Tyskland, voksede en lignende bevægelse frem i Schweiz. Det var naturligt, at det var i landets eneste virkelige storby Zürich, denne bevægelse tog sin begyndelse. Professorerne Oskar Farner og Emil Brunner sammen med en tidligere seminarielærer, forfatter og praktisk kirkemand, dr. Rinderknecht, tog initiativet til dannelsen af »Det evangeliske Hjemsted« ved Boldern, en lille landsby oven

*Kandinsky (1866-19)
Durchgehende Linie.*

over Männedorf ved Zürichsøen. Boldern kom i gang uafhængigt af de tyske evangeliske akademier og omtrent lige så tidligt som disse. Allerede før krigen var hjemstedsbevægelsen be-

der, ægtefolk, forretningsfolk, fraskilte kvinder, jurister, værktørførere, kvindelige sekretærer o.s.v.

At der har været behov for et sådant arbejde også i Schweiz, der ellers har været uberørt af

På bjergskrånningen ned mod Zürichsøen ligger det schweiziske »hjemsted« Boldern, hvis bygninger – med klokketårn – ses her.

gyndt. Byggegrunden i Boldern købtes i september 1945, og den 18. januar 1948 indviedes de smukke, moderne bygninger, der ligger på bjergskrånningen med en vidunderlig udsigt over Zürichsøen med alperne i baggrunden. I foreningens 14. årsberetning for 1958 meddeles der, at Boldern har foranstaltet 16 weekends og 20 fleredages konferencer. I alt har 1721 unge og 4589 voksne gæstet akademiet. Heri er foruden de nævnte af akademiet foranstaltede stævner iberegnet mange kirkelige grupper for menighedsmedlemmer, menighedsråd, præster, kandidater, menighedspleje og lignende. Erhvervsgruppstævner er blevet afholdt for landmænd, arbejdsgivere, arbejdere, selverhvervende kvin-

der, ægtefolk, forretningsfolk, fraskilte kvinder, jurister, værktørførere, kvindelige sekretærer o.s.v. At der har været behov for et sådant arbejde også i Schweiz, der ellers har været uberørt af krig siden Napoleon, vidner følgende udtalelse om: i en samtale om Peters kaldelse (Luk. 5,1–11) med en flok arbejdere bemærkede en af disse: »Efter denne beretning kom Jesus til fiskeren Peter på søbredden, d.v.s. til hans arbejdsplads. Hvorfor kommer I fra kirken ikke til os i vort arbejde? Vi trænger også på vor søbred til Jesus Kristus«.

Som i andre lande var der i Schweiz fremstået et kløft mellem evangelisk tro og dagliglivets arbejde. Denne kløft havde ført til en adskillelse mellem søndag og hverdag for det praktiske livs mænd. Med søndagstøjet lagde forretningsmanden og den industridrivende kristendommen til side og tog arbejdskittelen på, og denne havde

kun præg af arbejdsdagen uden nogen forbindelse med kristendommen. Søndag og arbejdsdag blev to forskellige livsområder. I hvor høj grad arbejdet er blevet isoleret fra det øvrige liv, viser den kendsgerning, at mange børn overhovedet ikke kender deres fars arbejdsplads, måske kun fra et fotografi. Og noget lignende gør sig gældende også på arbejdspladsen. En kvindelig arbejder i tekstilfaget fortalte, hvordan hun tidligere kunne hjælpe sin arbejdskollega med at sætte tråden i hendes maskine, når den var revet i stykker, men at arbejdstempoet ved de nye maskiner ikke tillod at yde en nabo hjælp, så hun faktisk gik i sit arbejde med en dårlig samvittighed. Andre menneskers nerver slides op på grund af samarbejdsvanskeligheder. Der er således mange medmenneskelige problemer på arbejdspladsen, som trænger til sjælesørgerens hjælp. Samtidig spørger præsterne: »Hvordan kan vi nå industribefolkningen?« Mange teologer har mindreværdsfølelse over for arbejderne, hvad angår kendskab til de praktiske problemer.

Skal præsten i de sorte klæder gå derhen, eller skal han som fabrikspræst tage arbejderens tøj på? Begge dele er umulige i de store sogne. Selv om præsten kunne dele sig i nok så mange stykker, så er det dog i dag uoverkommeligt at nå ind i den nuværende verdens mangfoldige arbejdsområder.

Hjemstedsarbejdet er et lille forsøg på at finde en vej ind i forholdene, som de er i dag. Forsøget går ud på at kalde medmennesker ind i et hjem til fælles samtale – landmanden fra marken, arbejderen fra fabrikken, kontormanden fra kontoret o.s.v. Dette har ført til erhvervsgruppstævner, den vigtigste gruppe af foranstaltninger i hjemstedsarbejdet. Disse stævner kræver meget forarbejde. Stævnets art må naturligvis ligge arbejdsdagen nærmere end søndagen.

Hjemstedet må være et gæstfrit hus, d.v.s. at gæsten giver huset præg. Gæsten er det væsentlige, ikke værten. Huset må være i stand til at tilpasse sig de forskellige krav, også i de ydre ting, bl. a. er bevægeligt inventar nødvendigt for

Schweiziske industriarbejdere lytter under et kursus på Boldern.

at muliggøre forskellige bord- og siddeanordninger.

Forudsætningen for arbejdet er, at stævnedeltagerne tages alvorligt, uanset hvem de er. De skal føle sig godt tilpas, de må have lov til at præge sproget på et stævne. Vigtigt er det også, at der kommer de rigtige foredragsholdere. Anerkendte, førsteklasses folk må findes til de indledende foredrag. Bygningerne må være jævne, men have en smagfuld udsmykning, et godt køkken og et dygtigt kontorpersonale. Det er i første omgang uhyre vigtigt for kirkens mænd at lære at lytte til de problemer, som optager det moderne menneske. Og de må forstå, hvor livsvigtige disse problemer er for dem, der står midt i dem, enten det er lønsystemet eller automatiseringen eller for fabrikanten samarbejdsproblemer eller markedsproblemer. Først når man har prøvet for alvor at forstå sit medmenneske, kan man føre en virkelig samtale og prøve på at bringe et svar fra Gud og hans kirke til disse mennesker.

Gennem Boldern er det lykkedes at skabe kontakt med tidligere kirkefremmede kredse i kanton Zürich. En række kredse samles stadig om Bibelen med ledere, som for alvor vil prøve

at tale kirkens budskab ind i en moderne tid med helt nye problemer. Der er knyttet kontakter med nye kredse, nye kvarterer og nye befolkningslag. Og bevægelsen er vokset, så at de fleste af de protestantiske kantoner nu har deres eget »hjemsted«.

Holland

Hollands situation under og efter krigen er gribende skildret af kunstneren O. Sadkine's mindesmærke i Rotterdam, hvor man ser en fortvivlet mandsskikkelse række armene mod himlen. Rygsøjlen er sprængt væk. – Det hollandske folks rygrad var brudt, man var helt på bunden materielt og åndeligt, alt var i opløsning, – nazismen havde vendt op og ned på alle ord og begreber, så at man blev tvunget til at tænke alle grundbegreberne igennem påny: hvad er et folk, hvad er demokrati, hvilken ret og magt har en øvrighed, hvad er formålet med produktionen, hvilken betydning har kirken for folket? o.s.v.

Dette førte til en åndelig opvågning, en vækkelse i folket og i kirken. De fleste indså, at man måtte kæmpe for at forme samfundet for den opvoksende slægt i overensstemmelse med de

Således tager hovedbygningen på det store finske folkeakademi Järvenpää sig ud.

»Formningscentret« Oud Poelgeest ved Leiden i Holland er indrettet i et idyllisk beliggende gammelt slot.

indhøstede erfaringer. Derfor opstod der i årene efter krigen en lang række såkaldte »formningscentrer«, d.v.s. mødesteder, skoler, hvor mennesker af alle slags mødtes til personlig overvejelse, samtale, gennemdrøftning af problemerne og planlægning.

Foruden formningscentrerne gør landsomfattende organisationer som »Kerk en Wereld« et stort arbejde for at løse efterkrigstidens problemer på den vesteuropæiske kulturs gamle kristne grund. Et navn skal nævnes – juristen dr. Kist, som i Oud Poelgeest ved Oegstgeest har indrettet sit centrum, hvor han bl. a. arbejder med sociodrama og pantomime for også på denne måde at give udtryk for spændingen i den mo-

derne tid og sammenhængen mellem det åndelige og det fysiske.

Finland

Meget hurtigt efter krigen kom også Finland med. Med støtte fra lutheranere i USA fik man bygget to store folkeakademier, nemlig Lärkkulla-stiftelsen, der er svensksproget, og Järvenpää, der er finsksproget. Begge steder gøres der et målbevidst arbejde for at tænke den nye situation, der er opstået efter krigen, igennem og uddanne kirkens lægfolk til at møde den ændrede verden med det gamle budskab i ny dragt. Da de også bliver omtalt i det følgende, går vi videre til det næste land, hvor der er begyndt et arbejde med disse spørgsmål, nemlig

Norge

Lad mig citere en af de mænd, der har været med til at kæmpe Norsk Menighedsinstitut frem, formanden for arbejdsudvalget, den netop afdøde sognepræst Martin Tveter, Levanger. På sit dødsleje skrev han:

»Som en af dem, der er stærkt engageret i den nye kirkelige aktivitet, som de evangeliske akademier og lægmandsinstitutter udgør en vigtig del af, har jeg lyst til at fortælle lidt om forholdene i Norge. Jeg har været med til at kæmpe Norsk Menighedsinstitut frem, tildels med modstand fra organisationernes side. Mit anliggende har været helhedssynet, syntesen mellem det gamle og det nye. Her er ikke tale om et enten-eller. Enten at holde fast ved det gamle og afvise alt det nye, eller bare at holde på det nye og ringeagte alt det gamle. I Finland udgav en del unge tidligere feltpræster umiddelbart efter krigen en interessant bog: »Kør ikke på skinner«. I en række artikler påviser de nødvendigheden af at bruge nye veje for at nå de mere eller mindre kirkefremmede befolkningsgrupper med det kristne budskab. En af de nye veje blev den finske kirkes menighedsinstitutter, Jarvenpää og Lärkkulla-stiftelsen. Og den finske kirkes centralforbund for menighedsarbejde (stiftet 1919) er blevet et stadig mere effektivt organ for den

nye, kirkelige aktivitet, som vil arbejde hånd i hånd med den gamle, traditionelle aktivitet og støtte og forny den. Herunder har man stadig minder hinanden om fundamenterne for virksomheden, for at det ikke skal flyde ud i en konfessionsløs, diffus affære. Vi i Norge har arbejdet med samme problemer; selvsagt betyder slagorder: »Kør ikke på skinner« ikke, at man skal rive det gamle jernbanenet op og bare gå over til rutebiler, drosker og private biler! Vi behøver kirkens traditionelle virksomhed, gudstjeneste med forkyndelse og sakramentsforvaltning, diakoni og folkeoplysning på kristen grund. Men samtidig behøver kirken også nye organer og veje. Vi har i så henseende måttet lære både af akademierne i Tyskland og »Stewardship« og den evangeliske aktionsidé fra USA. Dette har vi så prøvet at smelte sammen med vore egne kirkelige og folkelige traditioner. Vi har således lagt vægt på, at vort akademis eller instituts arbejde ikke skulle blive hængende i luften, men knyttes organisk til kirkens liv og da især med sigte på lokalmenigheden. De kirkefremmede, vi kommer i forbindelse med på vore kontaktkonferencer, bliver ikke ladet uvidende om, at vi står på kirkens grund. Bibelen og den evangelisk-lutherske bekendelse er fundamentet, vi arbejder ud fra. Men det betyder ikke, at kirken som konkret størrelse repræsenteret gennem præsteskab og kirkefolk har været ufejlbar, tværtimod har man syndet og forsømmelser at bekende f. eks. i forhold til den sociale arbejderbevægelse, og kirken i dag udfordres til at gennemarbejde problemerne på ny og så tage de menneskelige problemer op, som industrialiseringen og automatiseringen har medført. Selv om vi klart bekender os til vort fundament, betyder det ikke, at vi mener at sidde inde med færdige recepter og løsninger på individuelle, sociale, politiske og kulturelle problemer. I en samtale med kirkefremmede kan de ofte lære os noget, og når vi er samlet på denne måde faktisk i Jesu navn, sker det ofte, at nyt lys falder over problemerne, og man kan i fællesskab udforme en hilsen fra konferencen til menighe-

den, menighedsrådene og til de arbejdsgrupper og de forskellige retninger inden for de forskellige fag, som var repræsenteret. Så viser det sig, at den tidligere mere eller mindre kirkefremmede deltager bliver så tilpas engageret, at han spørger: »Hvordan får vi videre kontakt på hjemstedet?« Her kommer de lokale menigheder ind. Det gælder om at skabe lokalmenigheden med den åbne, favnende indstilling, som vil gøre noget for at skabe milieu for dem, som tidligere stod på afstand. Her har da menighedsinstituttet sin anden centrale opgave, fornyelse og udrustning af lokalmenigheden. Vi laver da kursus for menighedsrådsmedlemmer og andre lokale, kristne ledere, hvor vi tager alle de brandaktuelle menighedsopgaver frem, som de nye kontakter stiller os overfor. Jeg tror, vort menighedsinstitut her har opnået at skabe en kombination, som de tyske evangeliske akademier savner«.

Lad os slutte her. *Vi skal i Danmark naturligvis ikke efterabe udenlandske institutioner og mønstre; det er slet ikke sikkert, de ville passe til vore forhold.*

Men at vi også står over for lignende problemer, som vort slægtled må prøve at løse, hvis ikke kirken skal blive en ghetto i folket, er der næppe tvivl om. Det er på tide, at de kredse i vort folk, der kan se dette, finder sammen for at gøre et konstruktivt arbejde.

En af de videnskabsmænd, dr. phil. Gerhard Wagner, som for nylig var med til den internationale atomkonference på Risø, udtalte følgende manende ord: »For de flest mulige mennesker må den kendsgerning blive åbenbar, at vi nu lever ved et skæbnsvangert vendepunkt i menneskehedens historie, og at ansvaret for alle fremtidige generationer ligger tungt netop på vor generation«. Disse ord var sagt med henblik på den dødelige fare, som atomforsøgene indebærer, men det forekommer mig, at de med samme ret kunne bruges om hele vor åndelige situation.

Flere af de mest aktive arbejderpræster er udgået fra dette kloster i Paris: en dominikaner læser sine tidebønner i klosterhaven: kontemplation og apostolisk aktivitet. Andre arbejderpræster havde hjemme i franciskanske klostre og jesuitiske huse.

ARBEJDERPRÆSTER

AF BØRGE RUDBECK

I JUNI måned havde ærkebiskoppen af Paris, kardinal *Feltin* i Rom en forhandling med pave Johannes XXIII. Det meddeltes før og efter, at denne forhandling blandt andet havde til formål at bringe en akseptabel form for officiel genoptagelse af arbejderpræsternes virksomhed, et apostolat, der iøvrigt intet øjeblik er ophørt med at være en »officiøs« realitet. Inden kardinalens Rom-rejse var af højreorienterede fran-

ske kredse, især politiske og finansielle, men også katolske, til vaticanets kontorer sendt talrige breve med advarsler mod at give arbejderpræsterne romersk anerkendelse. Skønt paven personligt næppe kan have noget mod denne form for apostolat, der ligger helt på linie med de tendenser, han i sine taler (og i sin livsform!) giver udtryk for, er der grund til at tro, at vaticanet indtil videre vil indskrænke sig til at to-

lerere arbejderpræsterne, uden officielt at sige noget om, at deres arbejde er ønsket af kirkens øverste ledelse. Den katolske kirke regner i århundreder, og det, den venter vil udvikle sig til noget meget stort, vil den altid i begyndelsen beskære med særlig omhu, eller, om man vil: strenghed. Der er plantet et træ, hvis grene vil komme til at bære en væsentlig del af fremtidens kirkelige arbejde: det behandles anderledes end mange middelmådige vækster, man lader vokse eller vegetere som de vil, fordi man blot venter af dem, at de skal give lidt skygge for trætte sjæle.

Arbejderpræsternes eksistens er blot ét af de mange udtryk for den intellektuelle og apostoliske grøde i Frankrigs kirke. I et industrialiseret samfund, hvor en stor del af civilisationen er, ikke afkristnet, men blevet til udenfor kristendommen, er de en nødvendighed. De må være et led i den fornyelse af kirken, Johannes XXIII har sagt skal gå forud for Roms indbydelse til de andre trossamfund. De bekæmpes af politiske grunde. Og de bekæmpes af den slags udvendige kristne, alle kirkesamfund må trækkes med, og som ønsker, at kirken skal bruges i Cæsars tjeneste. De støttes af dem, der tager evangeliet bogstaveligt. Som af dem, der ønsker, at kirken skal være *tilstede* i en civilisation, der er under dannelse, og hvis indflydelse er voksende. I dag lever omkring hundrede franske præster af deres hænders arbejde. Ikke blot katolske intellektuelle, der altid vil være, hvad man kalder forud for deres tid, ikke blot unge præster i *Mission de Paris* og *Mission de France*, men også de øverste led i Frankrigs katolske hierarki, kardinalerne *Gerlier*, *Primat des Gaules*, *Feltin*, *Liénard*, flere endnu, ønsker, at de i fremtiden skal være mange flere, der arbejder på fuld tid, og helt deler arbejdernes vilkår og tilværelse, en tilværelse, der i det stadigt meget klassesdelte Frankrig adskiller sig radikalt fra borgerskabets. Sådan vil det også gå.

★

DA tyskerne under besættelsen udskrev franskmænd til tvangsarbejde i Tyskland, ønskede bi-

skopperne, at der skulle være præster blandt de bortdragende. Besættelsesmagten satte sig imod det. Derfor tog en del præster hemmeligt med som almindelige arbejdere. Nogle af dem blev opdagede og sendt i koncentrationslejre. De, der kom levende tilbage, kunne overfor deres biskopper berette om deres ny og rystende erfaringer i et milieu, for hvilket kirken var fremmed, og som kirkens traditionelle struktur ikke havde mulighed for at nå.

Disse beretninger stemte overens med, hvad der stod at læse i to unge præsters rapport om missionsarbejdet blandt arbejdere hjemme i Frankrig. Præsterne hed *Godin* og *Daniel*, og deres rapport blev til en bog, *La France, pays de mission?*, der udkom i 1943, og fra hvilken man i almindelighed daterer missionen i de dele af den franske befolkning – sociologisk eller geografisk afgrænsede – der måtte betegnes som afkristnede, eller som aldrig havde været kristnede. Rapporten gjorde et meget stort indtryk på Paris' daværende ærkebiskop, kardinal *Subard*, der i forvejen var brændende optaget af det problem, Pius XI havde kaldt »det nittende århundredes største skandale«: at kirken havde mistet arbejderklassen. *Adrien Dansette* taler om »den stråleglans, der stod om pastor Godins dristige ydmyghed«,* og andre har omtalt denne arbejderpræsternes første sociologiske teoretiker og pastorale praktiker i lignende vendinger. I realiteten var terrænet forberedt allerede inden krigen, ikke mindst gennem ugeskriften *Sept*, og gennem de store foregangsskikkelser *Emmanuel Mouniers* og *Jacques Maritains* skrifter. *Godin* insisterer især på, at man for at kunne øve indflydelse på arbejderklassen, må befri kirkens budskab fra dets »borgerlige« iklædning, rense det for dét, der ikke er udtryk for kirkens oprindelige budskab, men for en tidsbestemt, klassebestemt og stedbestemt civilisation. – Som Paulus var jøde med jøderne, hedning med hedningerne, visse missionærer kineser med kine-

* *Adrien Dansette*: *Destin du Catholicisme français 1926–1956*. Paris 1957. (Flammarion)

serne, måtte den, der ville have arbejderne i tale, blive arbejder med arbejderne. Det måtte ikke være sådan, at arbejderen for at blive kristen, måtte forlade sit milieu.

Den franske arbejder lever i en anden civilisation, en anden mentalitet end borgeren. Dominikaneren *Jacques Loew*, tidligere advokat, og gennem tretten år præst og havnearbejder i og ved Marseille, insisterer på det faktum, at der eksisterer en slags arbejderklassens nationalisme, med samme dyder og udyder som anden nationalisme. At regne med dette faktum er en forudsætning for at kunne øve effektivt apostolat blandt arbejdere.

I 1944 skabte kardinal Suhard la *Mission de Paris*, der skulle koordinere de i den franske hovedstad virkende arbejderpræsters anstrengelser. Arbejderpræster? Hvem er arbejderpræst? Det er den præst, der tager normalt arbejde på en fabrik, ved en havn, på et værksted eller en anden arbejdsplads, der lever af den løn, han tjener, og som helt deler sine kammeraters vilkår, inklusive risikoen for arbejdsløshed, samtidigt med, at han helt forbliver præst. (Lad det her være sagt i parantes, at det for en fransk præst ikke betyder nogen indtægtsnedgang at skulle leve af, hvad en arbejder tjener, tværtimod. Den franske arbejder er ikke godt betalt; men blandt det gode, man kan sige om Frankrigs gejstlighed, er også, at næsten alle dens medlemmer er fattigere end ufaglærte arbejdere. Der er ikke få eksempler på præster, der må klare sig med halvdelen af, hvad en håndlanger tjener. Når der i en missionsgruppe af præster findes én, der har arbejde på fabrik, er det da også reglen, at hele gruppen lever af hans ugeløn. Og der kan endda blive noget til at hjælpe dem, der er endnu fattigere. For den franske præst er fattigdommen

Den munk, der valgte at være arbejderpræst, måtte dele sin tilværelse mellem kontemplation og udadvendt aktivitet. Her ses i et parisisk kloster to præster af samme orden: den ene i arbejderpræstens over-all; den anden læser, iført ordensdragten, sit breviarium.

en selvfølge, han ville skamme sig ved borgerlig velstand, en skamfølelse, vi andre nok undertiden kunne trænge til.)

Det kunne ikke undgås, at de præster, der valgte at leve arbejderens liv, blev påvirkede af deres nye milieu. Det stod dem hurtigt klart, at det ikke var nok at arbejde på fuld tid som arbejder; man måtte også efter arbejdstiden forblive medlem af den befolkningsklasse, man for at udbrede Evangeliet havde valgt at tilhøre.

Aktivt medlem. Det hændte ikke sjældent, at præsten blev arbejderens tillidsmand, at han fik ledende post i fagforeningen. Arbejderpræsten mente som regel, at det var hans pligt overfor kammeraterne at gå ind i den fagforening, der var den mest effektive; og det var ikke altid den specielt katolske (C.G.T.C.). Men ofte den dominerende, C.G.T., hvis ledelse er overvejende kommunistisk. Mange fabriksledere frygtede disse præster, der med deres kultur, og undertiden med deres intelligens, blev et væsentligt plus for arbejderne i deres kamp for en mere rimelig fordeling af goderne. Det hændte, at præster helt alene fortsatte en strejke, fagforeningen havde afblæst.

Ved at leve i og med arbejderklassen opdagede præsterne hos ikke-troende arbejdere kristne dyder, der er sjældne, ofte ikke-eksisterende, hos den bourgeoisi, der kalder sig kristent, og som fylder kirkerne om søndagen. De måtte spørge sig, om ikke disse kirkefremmede arbejdere undertiden stod Evangeliet nærmere end mange, der kaldte sig kristne? Den katolske filosof *Jean Lacroix* går så langt, at han siger dette: »Det er ikke sjældent, at arbejderens slutter sig til kommunismen, fordi hans sindelag er kristent, fordi han uden at vide det føler sig knyttet til kristne værdier.«* Et lignende indtryk fik adskillige af de præster, der delte arbejderens tilværelse.

Angiveriet florerede. Højre-orienterede katolikker, »veltænkende« arbejds-givere og, især, politikere, skrev brev på brev til Rom for at få skandalen standset. Da den amerikanske general Ridgway i maj 1952 kom til Paris, foranstaltede forstædernes arbejdere mod ham en demonstration af så store dimensioner, at regeringen lod politiet slå meget hårdt igen. Blandt de arresterede (og på politistationen mishandlede) demonstranter var to præster. Det blev anledning til,

* Tidsskriftet *Esprit*, juni 1957, p. 1030.

De to små knægte har hentet far på fabriken i den parisiske forstad.

*Typiske Paris-arbejdere diskuterer.
Også udenfor arbejdstiden
er de anderledes klædte end »borgerne«.*

at ærkebiskoppen af Paris, nuværende kardinal Feltin tog afstand fra præsters deltagelse i gadedemonstrationer, samtidig med, at han tog den daværende politidirektør meget alvorligt i skole. Men det blev også anledning til, at udenrigsminister *Georges Bidault* lod Quai d'Orsay deltage i protest-lavinen til Rom.

At disse protester har været medvirkende årsag til, at arbejderpræsternes virksomhed officielt blev bragt til ophør, er vel sandsynligt. Men der var for Rom også noget andet og nok så tungt vejende. Kunne der næppe indvendes noget alvorligt mod præsternes arbejde på fabrik og værksted, så forholdt det sig anderledes med deres virksomhed i fagforeninger og, især, i politiske formationer, der stod Frankrigs kommunistiske parti nær. Den katolske præst er principielt adskilt fra andre mennesker. Han blev det definitivt ved sin ordination, og adskillelsen markeres udadtil tydeligst ved coelibater, men også på anden måde. Han står først i det overnaturliges tjeneste, har daglige religiøse pligter, der vanskeligt kan forenes med arbejdernes slidsomme liv, og endnu vanskeligere med fagforeningsmandens eller politikerens rent humane og humanitært begrundede gerning. Kunne arbejderpræsterne få tid til deres daglige sacerdotale pligter?

Fra anden side pegede man på, at der altid har været præster, der gav sig af med politik og statsmandskunst, at der findes lærer-præster, professor-præster, administrator-præster, ja endogså officers-præster, mange former for bourgeois-præster, der får lov at udføre deres forskelligartede virksomhed. Rom frygtede imidlertid, at arbejderpræsterne skulle miste deres præg af at være *adskilte* fra det verdslige, og i 1953 gav kirkens øverste ledelse ordre til, at »eksperimentet« skulle ophøre. Tre franske kardinaler tog til Rom for at søge at nå frem til en lempelig ordning, kirkens største åndspersonlighed, no-

belpristageren *François Mauriac*, skrev en artikel, hvor han lagde hele sin autoritet i vægtskålen til fordel af arbejderpræsterne (og til fordel for de fremtrædende dominikanere, der – provisorisk – blev ramt ved samme lejlighed). Det hjalp ikke. Der blev givet ordre til, at »eksperimentet« skulle ophøre 1. marts 1954.

Man skal ikke her komme ind på det kors, der da lagdes på nogle af de bedste blandt Frankrigs kristne, samtidigt med, at de, der af uvidenhed eller fordi det er deres interesse forveks-

En »bistro« i et arbejderkvarter. For helt at leve arbejderens liv, må præsten være parat til at deltage i snakken ved skænken.

ler kristendom med borgerlig pænhed, triumferede. De arbejderpræster, der tilhørte religiøse kongregationer (franciskanere, dominikanere, jesuitter) adlød; det var tungt i de dage at have venner blandt dem. Også andre adlød. Men en del blev ved deres arbejde, kun for enkeltes vedkommende resulterede deres smertelige splittelse i en helt dramatisk situation. Der blev ikke foretaget noget overfor dem, der blev ved deres arbejde.

En tilladelse til at arbejde tre timer om dagen benyttede kun få sig af. Det var givet, at arbejderne ikke ville lytte til budskabet fra et menneske, der en lille del af dagen legede arbejder. Forudsætningen for at få franske arbejdere i tale er, at man bliver en af deres egne, uden nogen indskrænkning. Det er også af afgørende betydning, at præsten helt kan blive fri for tilsyneladende at »sælge« sin virksomhed i det overnaturliges tjeneste. De fleste biskopper var klare over det. Og i 1956 dannede Frankrigs biskopper (man taler ofte om det franske *epi-*

scopat, skønt en sådan institution ikke har kano-nisk eksistens) et »Arbejdermissionens sekretariat«, der havde til opgave at undersøge missionsmulighederne i arbejdermilieuet, og specielt at finde frem til en form, under hvilken arbejderpræsterne kunne genoptage deres virksomhed. Dette sekretariat er nu repræsenteret hos 16 af Frankrigs biskopper, og visse af dem har givet præster tilladelse til at tage arbejde på fuld tid. For eksempel har kardinal Feltin givet syv præster tilladelse til at arbejde normalt i parisiske forstadsfabriker, og Frankrig over er omkring hundrede præster halvdags-arbejdere. Endelig er der dannet en del fællesskaber af »håndværkerpræster«, i Lyon lever en biskop, lederen af den berømte *Prado*-mission, Mgr. *AnceI*, af sine hænders arbejde, og den ovennævnte dominikaner Jacques Loew har i Sydfrankrig skabt et fællesskab af præster, præstestuderende og lægfolk, der lever som arbejdere. Også i selve Paris er nogle præster udsendt til fattigkvarterer, hvor de lever blandt befolkningen som håndværkere.

Der er altså også i dag arbejderpræster i Frankrig. Men de er endnu for få. De kan kun øve sporadisk indflydelse. Konklusionen af de rapporter, kardinal Feltin havde med til Rom, hævdes at være, *at* et meget stort antal præster må anvendes til denne form for apostolat; *at* disse præster må arbejde på fuld tid; og *at* de helt må dele arbejderklassens vilkår. Det kan formodes, at paven vil betragte en sådan udvikling med sympati. Men noget egentlig initiativ kan næppe ventes fra Rom på nærværende tidspunkt.

*

ARBEJDERPRÆSTERNES apostoliske slagkraft, hvis man vil tillade et sådant udtryk, rækker imidlertid langt udover den begrænsede kreds, de direkte kommer i kontakt med. Deres eksistens og deres offer har vist mange ikke-katolikker, at der i den sidste menneskealder er sket en bemærkelsesværdig udvikling i Frankrigs kirke. Det er ikke mere berettiget at kalde denne kirke for reaktionær. Inden krigen virkede det, man kalder venstrekatolikkerne, mere ved kvalitet end ved mængde. Nu er der både kvalitet og kvantitet. De katolske skribenter af nogen betydning er praktisk talt alle venstre-orienterede. Præsten skal ikke som sådan tage politisk stilling. Men de moralske standpunkter, den, der vil følge evangeliet, må tage, vil ofte nødvendiggøre en politisk stillingtagen.

Der findes endnu mange højreorienterede katolikker, og det betragtes i Frankrig som et gode, at det at være katolik ikke medfører, at man

skal have et bestemt politisk standpunkt. Men det er karakteristisk, at de franske katolikkers officøse blad, aftenavisen *La Croix*, der redigeres af præster, som regel står til venstre for de franske Mollet-socialisters hovedorgan, *Le Populaire*. Det mest udbredte af Frankrigs katolske ugeskrifter, *Témoignage chrétien*, står til venstre for næsten hele den skandinaviske presse. Det samme gælder naturligvis de tidsskrifter, der udelukkende henvender sig til intellektuelle.

Den fascistiske og racistiske presse, der desværre i dag findes i Frankrig, til dels på grund af krigen i Algier, vender sig først og fremmest mod de Gaulle; men dernæst mod præster, biskopper og den katolske intelligens. Det kan hænde, at fanatiske bander trænger ind i kirkerne for at fjerne og brænde skrifter, inspirerede af Evangeliet. De, der søger at genopfriske nazismen, ved nok, hvor deres farligste modstandere er at finde.

Ikke blot takket være arbejderpræsterne, men også dem, er Frankrigs kirke i dag en af de mest indflydelsesrige og respekterede »åndelige familier« i den vestlige verdens førende kulturland. Det falder naturligt at slutte denne artikel med de to ord, Jacques Loew og hans fællesskab hver dag siger i kor, når de sammen har spist det måltid, de har tjent til ved deres hænders arbejde: *Seigneur, merci.*

Selvportræt, ca. 1903.

A F H A R A L D O L S E N

GEORGES ROUAULT

I DE sidste 200 år har næsten ingen blandt de betydelige kunstnere gjort en indsats i det religiøse maleri. Der er som i de foregående århundreder malet utallige billeder med motiver fra den kristne forestillingsverden, men kun sjældent er der tale om religiøs kunst i egentlig forstand, identitet mellem religiøs oplevelse og kunstnerisk skaben. Georges Rouault er sammen med Henri Matisse førende i den kreds af franske malere, som i det 20. århundredes første årti skaber et nyt malerisk gennembrud, men alene kæmper han tillige på en anden front og realiserer som den første af århundredets store malere en religiøs kunst.

Rouault er født 27. maj 1871 i Paris og døde der 13. februar 1958. Han kom til verden i en kælder, hvor hans mor havde søgt tilflugt, mens

Paris blev bombarderet – det var i »den blodige uge« i Pariserkommunens sidste dage. Faderen var kunstsnedker; han arbejdede på en klaverfabrik og nærede stor kærlighed til sit håndværk. Han var en trofast tilhænger af Lamennais og tog afstand fra kirken, da den fordømte Lamennais' anskuelse. Som en konsekvens heraf lod han sin søn gå i protestantisk skole; men efter en for hård afstraffelse tog han drengen ud af skolen og satte ham i lære hos en glasmaler. Georges Rouault var nu 14 år gammel og havde allerede tidligt vist kunstneriske evner, som yderligere udvikledes under morfaderens omsorg. Han delagtiggjorde drengen i sin beundring for Daumier, Courbet og Manet. Som lærling var Rouault med til at restaurere middelalderlige glasmalerier og fik stor sympati for

deres ædle kunst. Disse læreår skaffede ham en solid håndværksmæssig uddannelse; desuden fulgte han aftenkursus på École des Arts Décoratifs og begyndte omsider, 20 år gammel, på kunstakademiet.

Her fik han snart som lærer Gustave Moreau (1820–98), en nu næsten glemt kunstner, som uden at lade sig påvirke af naturalistiske og impressionistiske strømninger fortsætter sit personlige, dekadente maleri. Det holder sig inden for den akademiske tradition, men fremtræder som en verden af mystik og drøm. Det er imidlertid en idealistisk kunst og Rouault lærte her værdien af det åndelige udtryk. Moreau var som lærer liberal og havde stor betydning også for andre talentfulde unge som Matisse og Marquet. Rouault fandt i ham ikke blot en lærer, men en ven, for hvem han hele livet bevarede den dybeste hengivenhed. Efter Moreaus død blev han leder af det museum for egne værker, han

havde testamenteret til den franske stat. Rouaults ældste malerier, fra 90'ernes slutning, demonstrerer hans fuldendte beherskelse af det akademiske formsprog. Det er religiøse kompositioner i eklektisk fortolkning.

De første år efter århundredskiftet betyder for Rouault såvel religiøs besindelse som kunstnerisk fornyelse. Han stifter bekendtskab med to vidt forskellige kristne skribenter; først J. K. Huysmans, hvis æstetiserende religiøsitet dog kun fandt ringe genklang hos maleren. Af ganske anderledes indgribende betydning for ham blev derimod venskabet med Léon Bloy, der daterer sig fra 1904. Rouaults interesse for digteren vakttes ved læsning af romanerne *Le Désespéré* og *La Femme Pauvre*; deres skildring af samfundets elendighed, Bloys ubønhørlige retfærdighedskrav og brændende kristne tro gjorde et rystende indtryk på ham. De fandt hinanden i gensidig sympati; men Bloy bifaldt ikke sin

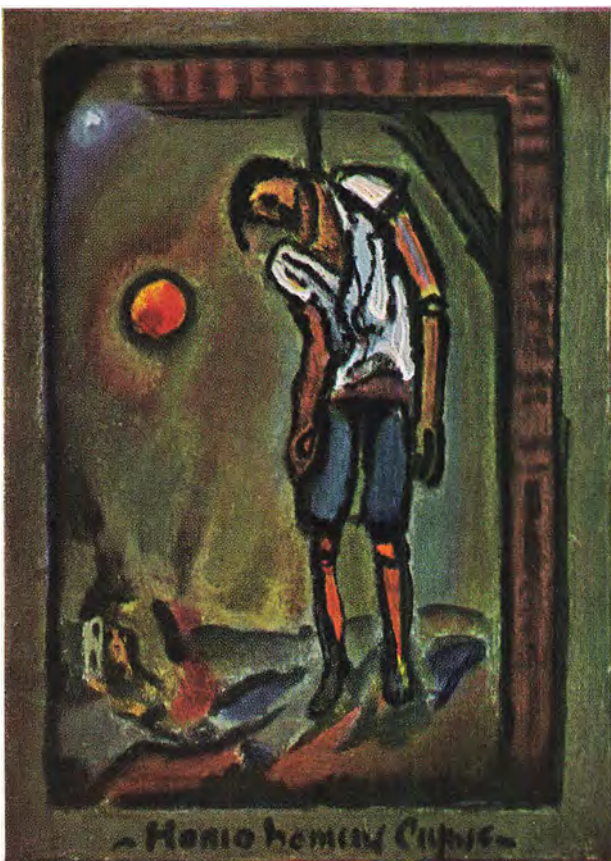

*Klagen
over den døde
Christus,
1895
(Muséet
i Grenoble).*

vens kunstneriske indstilling. Han manglede tydeligt nok forståelse for billedkunst og genkendte ikke sine egne idéer, når han så dem malerisk formuleret. De delte modviljen mod borgerlighed og denne aversion skildres i Rouaults kunst fra årtiet før krigen med næsten infernalsk voldsomhed; men det kritiseredes af Bloy. Lige så uforstående var han overfor vennens nye forsøg i det religiøse maleri. På dette punkt var hans opfattelse ganske konventionel trods hans opposition mod kristen kultur i traditionel forstand. Han var derimod begejstret for Rouaults tidlige religiøse billeder og henviste ham til fortsat at male »serafer«. Uoverensstemmelsen gjorde dog ingen skår i venskab; den personlige kontakt vedligeholdtes lige til Bloys død i 1917. Hos deres fælles venner

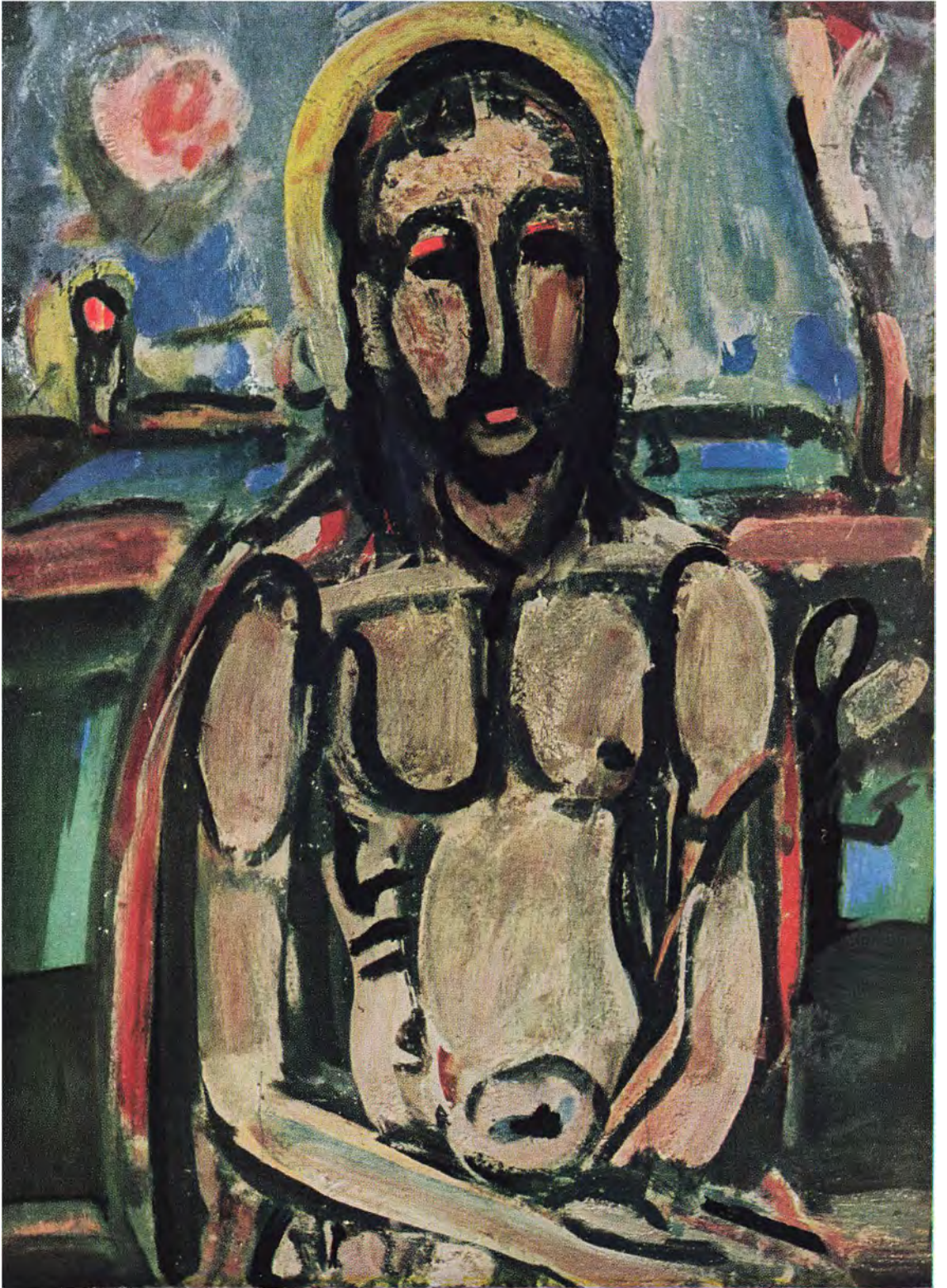
Raissa og Jacques Maritain fandt Rouault derimod en dyb sympati for sin kunst.

Der er her tale om et afgørende vendepunkt fra okr. 1903. I den følgende halve snes år glider de religiøse motiver i baggrunden, de afløses af prostituerede, klovner og dommere. Samtidig sprænges de klassiske kompositioner, den akademiske form- og farvegivning opløses. En voldsom spænding fylder billedfladen, der helt beherskes af menneskefigurer i brutale afskæringer. Legemerne deformeres, konturernes ubrudte forløb viger for heftige, fragmentariske kurver. Fortrinsvis benyttes akvarel med kolde, brudte toner, snart lyse, oftest dystre; det flakkende lys fuldender den urolige, splittede effekt. Rouault er her i en vis overensstemmelse med den kreds af jævnaldrende malere, som i 1905 danner en gruppe under navnet »Les Fauves«, kunstnere som Matisse, Marquet, Derain, Vlaminck; men mod deres ornamentale ekspressionisme sætter han sin psykologiske. Udtrykket af had og fortvivelse, af lidelse og medynk er af næsten overvældende intensitet. Rouault har selv betonet, at den religiøse inspiration altid ligger bag hans værk, og i sin stræben efter at befri maleriet for al konvention søger han nye veje for den religiøse skildring, men finder i disse år fremfor alt udløsning for sin sociale retfærdighedsfølelse. Han vender sig skånselsløst mod bedsteborgerlig selvtilfredshed (i dommernes skikkelse) og bekender sin ømhed for samfundets ensomme og fattige. I billederne af prostituerede afslører han synden i al dens hæslighed; klovner og akrobater vier han sin kærlighed og beundring. De religiøse motiver er sjældnere i denne periode. Et Christushoved udtrykker en så forfærdende lidelse og mishandling i sine sønderrevne former, at kun sengotiske krucifikser eller Grünewalds malerier viser sidestykker dertil. Det er lidelsens evangelium, han kæmper sig igennem; på samme tid oplevelsen af Christi passion og rædslen over menneskenes grusomhed.

Homo homini lupus
(Musée d'Art Moderne, Paris).

Christus, 1939.

Årene omkring den første verdenskrig betegner et nyt stilskifte for Rouault. Han helliger fra nu af grafikken en stor del af sin virksomhed og flere træk i hans maleri er først gennemprøvet i den grafiske teknik. Han foretrækker olie for akvarel og de religiøse motiver bliver igen overvejende, befriede for alle traditionelle

associationer. Ved at søge ud over dem skaber han en i egentlig mening primitiv religiøs kunst, hvor hvert billede er et spontant udtryk for troens absolutte realitet og livsnødvendighed. Hans palet bliver rigere, det voldsomme og chokerende viger for det mere koncentrerede og patetiske.

Christushoved, ca. 1905.

Christus på korset, ca. 1935.

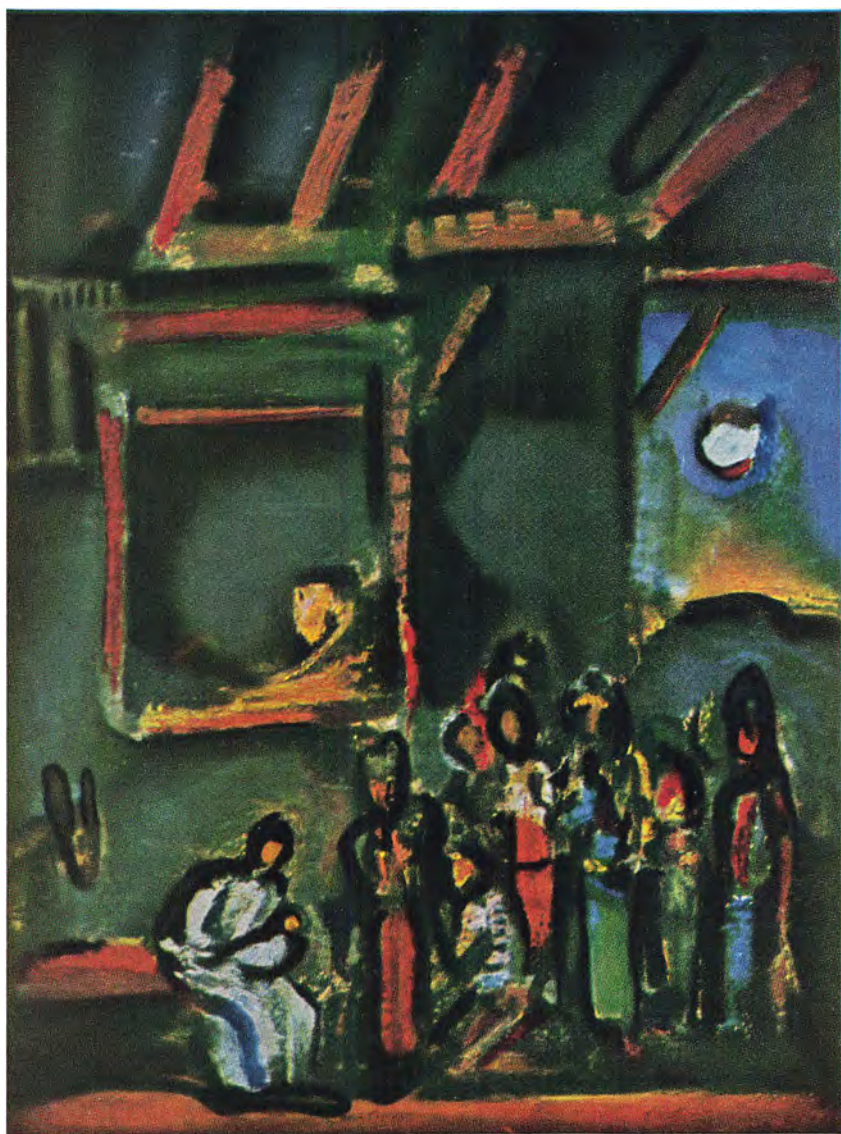
Fra 1920'erne var Rouault stærkt optaget af litterære arbejder og bogillustrationer. Hans vældige hovedværk som illustratør »Miserere« forblev en torso. Andre bogværker foreligger fra hans hånd, dybt personlige og utraditionelle arbejder. Som grafiker er han en af de store mestre og han har leveret betydelige bidrag som skribent. Han har beskæftiget sig med balletdekoration, keramik, skulptur og åbenbaret stadig nye sider af sit geni. I 1930'erne maler han en række billeder med sine foretrukne motiver:

Klovner, pierrot, dommere, religiøse motiver og bibelske landskaber, men i større format, transparente i stoffet og af emailleagtig rigdom. Kompositionerne er bygget op i streng monumentalitet, i et kraftigt forenklet formsprog, der benyttes med suverænt mesterskab. Senere foretrækker han igen det mindre format, farven bliver endnu mere lysende og funklende, han prøver stadig nye konstellationer. Landskaber og blomsterbilleder er nu hyppigt tilbagevendende motiver, de er ofte som muret op af farvestof-

fet. Han stræber utrætteligt efter det absolutte i sin kunst, vender atter og atter tilbage til et maleri, omarbejder det og forstærker dets virkning. Han når en ophøjet ro og afklarethed, en uforlignelig spirituel intensitet i udtrykket.

Rouaults kunst er i eminent grad udtryk for personlighedens vækst og frie udfoldelse, det sjælelige opgør og udadtil kampen med stoffet og de kunstneriske udtryksmidler. Det er derfor

af ringe interesse at berette hans levnedsløb i detaljer. Hans ungdoms venskaber er allerede omtalt. Han var blevet gift i 1908 og fra 1920'erne er hans ry i stadig vækst. Hans værk præsenteres på udstillinger også i udlandet, bøger om hans kunst publiceres. I 1937 blev det foreslået ham at levere kartonen til et glasmaleri, bestemt for en fransk kirke. Planen realiseredes ikke og først 1945 giver han et stort bidrag til

Christi fødsel.

Landskab med Kristus på Genesaret Sø, 1939.

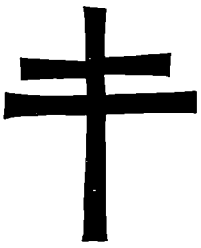
en kirkeudsmykning, kartoner til 5 ruder i kirken i Assy. Den tragiske afslutning på retssagen mod Ambroise Vollards* arvinger falder i disse år; i 1948 brændte Rouault 315 af sine tilbageleverede billeder. På sin 80-årsdag i 1951 modtog han de franske katolske intellektuelles pompøse hyldest.

Det er almindeligt at sammenstille Rouaults kunst og det 12–13. århundredes franske glasmaleri. De kraftige sorte konturer og den glødende farvepragt fremkalder denne association, som man finder bekræftet i den kendsgerning, at Rouault begyndte sin kunstneriske løbebane i en glasmalers værksted. Denne rekonstruktion af malerens udvikling er dog en tilsnigelse, som

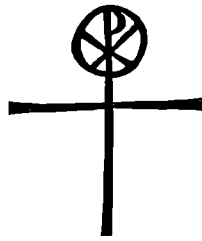
* Den berømte kunsthändler Ambroise Vollard havde i 1913 købt Rouaults atelier.

ikke modsvarer af de faktiske forhold. Rouaults stil, som den fremtræder i hans senere værker, er resultatet af et langt og utrætteligt arbejde med de maleriske problemer, således som det er skitseret i det foregående. Analyseres denne stil, finder man deri sporene af de forskellige stadier i kunstnerens higen efter at finde den genuine udtryksform. Det sikre mesterskab i tegning og komposition udmærker allerede hans tidlige arbejder. Temaerne, den spontane og hensynsløse udtrykskraft finder han frem til i den følgende periode. Den strenge, fuldtonede form, det afklarede og sublime, farvernes voksende lyskraft og intensitet er erobret i de følgende årtier. Disse arbejder har det primitives enkle styrke, men er samtidig lysende vidnesbyrd om en forfinet spiritualitet. Det er ikke uberettiget, når Rouaults

fortsættes side 288

Lorraine kors.

Hankekors.

BI
(
TI

GLIMT AF KIRKEN S SYMBOLE

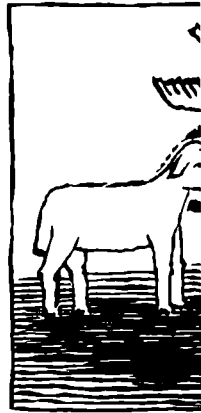
Russisk kors.

DER er få ting, som interesserer konfirman-
derne så levende, som når man tager dem med
ind i kirken og forklarer dem, hvad meningen
er med de mange forskellige billeder, indskrif-
ter og tegn, der findes i enhver dansk kirke.

Overlegne mennesker har undertiden ment,
at alle disse ting hørte hjemme på et museum.
»Folk kan jo ikke forstå dem«.

Naturligvis kan ingen forstå symboler, hvis
betydning de ikke kender. Der er heller ingen,
der kan forstå en fodboldkamp, hvis man ikke
kender reglerne og ikke aner, hvad det hele går
ud på.

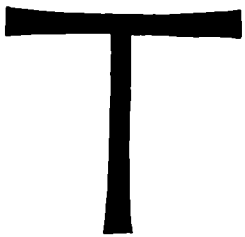
Man skal ikke bebrejde kirken, at den bruger
en mængde symboler. Men man kan nok be-
brejde kirkens folk, at vi tit har været mere iv-
rige for at forklare »dagligt liv i Palæstina for
2000 år siden« end for at forklare de kirkelige
symboler, som ethvert folkekirkemedlem, hvad-
enten han kommer tit eller sjældent i kirken, dog
mange gange i sit liv støder på i nutiden.

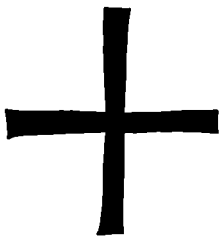
Er symboler

Uvilkårligt spørge
bolerne egentlig er t
nødvendigt at forkla

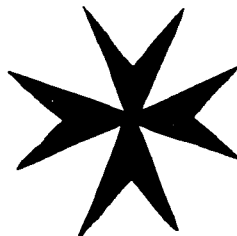
Nytten ligger deri
kan samle en lang
en stor hjælp til at g

Ægyptisk kors.

Græsk kors.

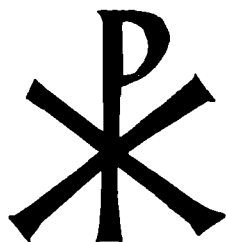
Malteserkors.

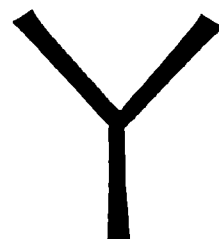
Ankerkors.

ED
G
N

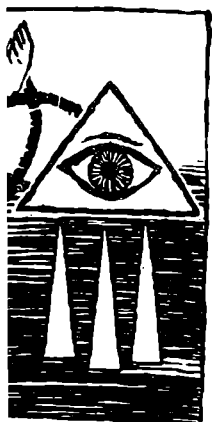

Kvisti monogram.

Gaffelkors.

D E N — A F S V E N D B O R R E G A A R D

som det er vanskeligt på anden måde at få fat i med samme umiddelbarhed.

Dagliglivet er fuldt af små ting og små oplevelser, som man hurtigt glemmer, fordi de ikke betyder noget særligt hver for sig. De evige sandheder er til gengæld så store, at de af den grund let bliver væk for os. Men når noget stort og betydningsfuldt finder udtryk i en lille ting eller i en dagligdags oplevelse, så kommer begge dele os pludseligt meget mere ved.

Som student hørte jeg professor E. Geismar holde forelæsninger over etik. Han udviklede indgående, hvordan mennesket er afhængigt af sin næste. Pludselig greb han kridtet og tegnede en meget primitiv tegning, den eneste jeg har set fra hans hånd. Den så sådan ud:

VVVVV

»De vælter, hvis de ikke står sammen og hjælper hinanden med at holde balancen«, var hans forklaring til dette lille symbol.

Pavekors.

Ankerkors.

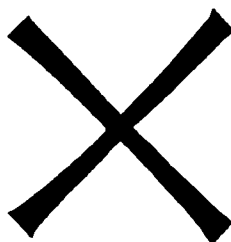
n nytte til?

i sig selv, om sym-
gen nytte, når det er
1.

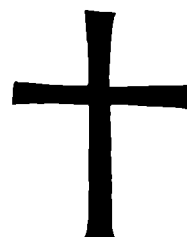
: dels som i et glimt
ring, dels kan være
; fastholde et begreb,

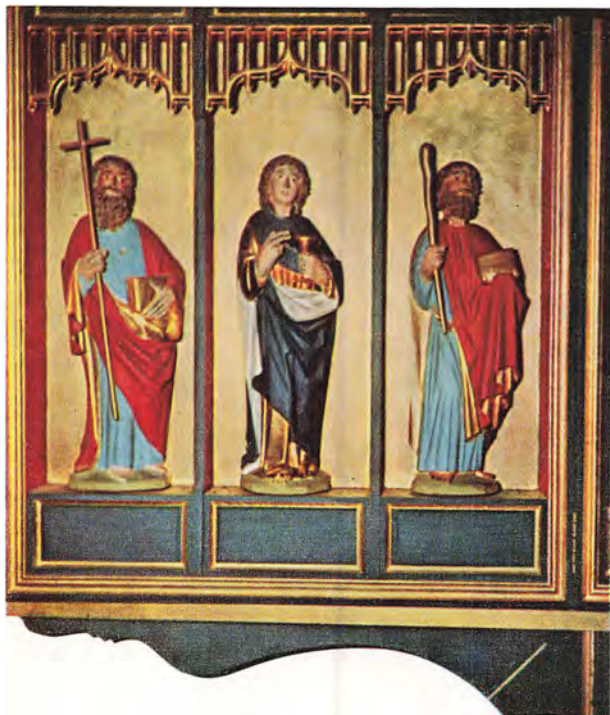
Hankekors.

Andreaskors.

Latinsk kors.

*Detaille fra altertavlen i Hvidovre kirke.
Filip med korsstaven,
Johannes med kalken (i stedet for ornen)
og Thaddæus med køllen.*

*På mange gamle altertavler ses de tolv apo-
med deres attributter. Her ses
på altertavlen i Hvidovre kirke. Man skei
øverst til højre Thomas, der he-
fremstillet med en vinkel i stedet for lan-*

Symbolet samlede i et glimt hele den lange forklaring sammen. Og symbolet bevirkede, at jeg endnu efter 27 års forløb husker det hele.

Uden forklaring havde symbolet været ganske værdiløst. Men når symbolet var forstået, virkede det tilbage på forklaringen og gav den et helt nyt liv.

Før kunsten at læse og skrive var blevet mere almindeligt udbredt, spillede symbolerne en større rolle, end de gjorde i den periode, hvor man lagde hovedvægten på det trykte ord – og derfor også på det talte ord. I den nyeste tid er brugen af billeder og symboler atter i stærk fremgang – ikke blot på det kirkelige område.

Nogle oldkirkelige symboler.

Mærkeligt nok er nogle af de ældste kristne symboler hedenske billeder, der er anvendt som »typer« på kristne begreber. Det er symboler, der især findes på gravminder fra forfølgelses-

tiden. Har man villet sikre graven mod at blive skændet ved at forsyne den med hedenske symboler? Eller har man ligefrem villet gøre tilægnelsen af kristne tanker lettere ved at gå ud fra hedenske myter?

Begge dele kan have spillet ind, og man finder Orfeus som symbol på Guds almagt, Amor og Psyche som udtryk for saligheden, medens vindruer, palmer, æreskrans og fønixfugle, altsammen symboler, der stammer fra Dionysoskulten, symboliserer opstandelsens fryd.

Vindruerne, palmerne og kransene har naturligvis tillige en vis bibelsk tilknytning. Der forekommer desuden også fra denne tid rent bibelske symboler, hvor man bruger gammeltestamentlige scener som »typer« på noget nytestamentligt. Således kan både Noah i arken og Daniel i Løvekulen symbolisere Kristus. Da jøderne aldrig brugte billedlige fremstillinger, er der her tale om en nydannelse på kristen grund.

Et ejendommeligt symbol, der hverken i he-

denskab eller jødedom havde noget forbillede, er fisken. Forbogstaverne i de græske ord for Jesus Christus, Guds Søn, Frelser dannede det græske ord ICHTYS. På den måde blev fisken i forfølgelsestiderne de kristnes hemmelige kendetegn, som efterhånden gik over i kunsten. Man finder nadveren symboliseret ved en fisk, der svømmer med en brødkurv på ryggen. I vore dage er fisken – efter i århundreder at have været næsten ude af brug – igen blevet et almindeligt symbol. Her i Danmark finder man en mængde moderne messehageler med små fisk indvævet i guldbåndene.

Bibelhistoriske billeder.

Efter forfølgelsernes ophør skiftede den kristne billedkunst i nogen grad karakter. Den fred, som kejser Konstantin i det 4. århundrede gav kirken, bevirkede, at de kristnes blik ikke mere så udelukkende som før var vendt imod tidernes ende og det evige liv. Man begyndte at interessere sig for Jesu jordiske liv og de andre bibelske begivenheder. Pilgrimsrejserne til Jerusalem kom i gang, og man begyndte at afbilde bibelske scener ikke blot som »typer« på evige sandheder, men som egentlige bibelhistoriske billeder.

*Regnbuen over
Noahs ark
symboliserer
frelsen.*

han dræbte Goliat, eller en harpe. Mange af disse attributer, hvoraf de fleste er opstået i middelalderen, bruges stadig i den kirkelige kunst.

Korsets tegn.

Det allervigtigste kristne symbol er naturligvis korset.

Dette betød dog ikke, at man holdt op med at bruge symboler. Det er således ikke ualmindeligt at se billeder, hvor Kristus fremstilles som lovgiver eller dommer, omgivet af de troende fremstillet som får eller lam. Og der bruges en mængde symboler, som skal lette forståelsen af billederne. Apostle og martyrer fremstilles med glorie, Jesus selv fremhæves ved hjælp af en

*Duen med
oliegrenen, der fik
Noah til at
forstå, at syndfloden
var ved at
være forbi, bliver
tegn på, at
Guds frelse kommer.*

Da korsfæstelse var en vanærende straf, har de første kristne været noget tilbageholdende med at afbilde korset. Men man har under Vesuvus aske i Herculanium fundet rester af et kors med en knæeskammel foran, hvilket viser, at man allerede i år 79 har kunnet bruge korset som andagtssymbol. Det berømte »spottekrucifiks«, der er fundet på Palatinerbjerget, og som stammer fra det 3. århundrede, er udtryk for det samme. På dette billede ser man en mand, der

*Pelikanen
symboliserer
Jesus, fordi
man troede, den
ernærede
sine unger med
sit hjerteblod.*

glorie, hvori omridset af et kors er indtegnet. I århundredernes løb udvikler der sig ligefrem regler for de forskellige personers attributer, ting, hvorpå man kender den enkelte. Apostelen Peter fremstilles med en eller to nøgler, fordi Jesus havde sagt til ham, at han ville give ham Himmeriges nøgler. Andreas afbildes med et skråt kors ved sin side, fordi legenden berettede, at han blev korsfæstet på et skråt kors. David har i sin hånd enten den slynge, hvormed

*Kristi tornekrone
med de
to nagler til
hænderne
og én
til fødderne.*

*Det Guds Lam,
der bærer
verdens synd.*

tilbeder en korsfæstet skikkelse med æselhoved. Det er en hedensk spot over den kristne tilbedelse af den korsfæstede. I katakomberne har man fundet en snes korsmærker – og en mængde tegninger, der åbenbart tilsigter at afbilde korset i fordulgt form, så at udenforstående ikke

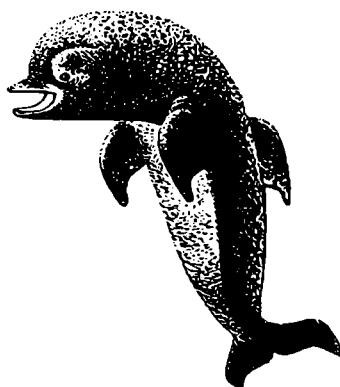
De tre bogstaver kan opfattes enten som græske: Iota, Eta, Sigma (IHS) eller som latinske Iesus Hominum Salvator (Jesus, menneskenes frelser).

umiddelbart kunne opdage det. Det kan være et anker, et skib med mast og rå, eller et T, der ofte på en tilsyneladende ganske umotiveret måde er anbragt f. eks. midt i den afdødes navn. Dette er en af årsagerne til, at man stadig finder kors af så uendeligt mange former i vore kirkers udsmykning.

Længe veg man tilbage for at afbilde Jesus selv på korset. På mange gamle billeder har man givet udtryk for, at det virkelig var Jesu kors, man tænkte på, ved f. eks. at anbringe en fisk eller to ved siden af korset eller ved at kom-

binere korset med de to græske bogstaver XP (chi ro), hvormed navnet Christus begynder. Disse to bogstaver, Kristi monogram, kom til at spille en meget stor rolle, efter at kejser Konstantin i 312 havde sat dem på sine felttegn. Der er næppe en kirke i Danmark, hvor man ikke finder dem et eller andet sted.

Da Jesus i Det nye Testamente kaldes »Guds Lam«, fordi han ofrede sig selv for menneskers frelse, var der en overgang, hvor man meget hyppigt anbragte en medaillon med et lam i

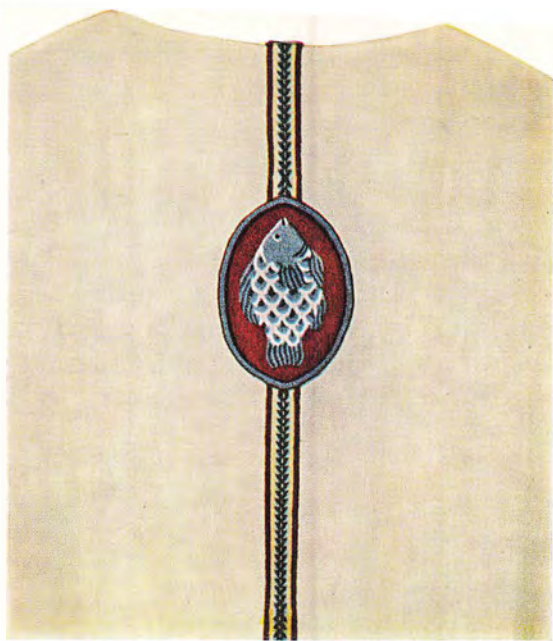

I den græske oldtid mente man, at delfinen reddede skibbrydne, hvorfor den brugtes som symbol på Kristi frelsergerning.

korsets skæringspunkt. Salmen »O du Guds lam« er blevet til, medens denne form for krusifix var hyppig. Fra ca. 600 bliver det almindeligt ganske simpelt at fremstille Frelseren på korset.

Vindruen symboliserer forløserens blod, som er udgydt for alle mennesker). (Symbolerne på denne dobbeltside er hentet fra billedværket »Verdens store Religioner«).

Kristussymbolet fisken, Ichtys, som udsmykning på messehagel, tegnet af professor Gunnar Biilmann Petersen.

Først veg man dog tilbage for at fremstille Kristi lidelse naturalistisk. Man lod Kristus stå på korsets nederste tværpind med armene udbredt langs tværbjælken. Endnu kan man en del steder se disse kongekrucifixer fra den tidlige middelalder. Og mange moderne kunstnere er søgt tilbage til denne krucifixform.

Men ellers blev det fra højmiddelalderen mere almindeligt at fremstille Frelseren lidende på korset ud fra den fromhedstype, som har fundet så gribende et udtryk i salmen »Hil dig, frelser og forsoner«.

I en dansk kirke.

Hvis man træder ind i en dansk kirke og begynder at studere dens enkeltheder, vil man finde en hel del af de allerede omtalte symboler. Men der er naturligvis langt flere – vi kan ikke i denne korte artikel fortælle oprindelses-historien for dem alle.

Treenigheden kan være fremstillet på mange måder: et trekløver, en trearmet lysestage, en li-

gesidet trekant. Undertiden er der uden om trekanten en cirkel, der skal symbolisere evighed og fuldkommenhed – cirklen har jo hverken begyndelse eller ende, og dens form er fuldkommen i den forstand, at en cirkel kun kan have én facon.

Hvis kunstneren særligt har villet symbolisere *Gud Fader*, har han gjort det ved i treenighedstrekanten at tegne et øje, der skal vidne om Guds alvidende kærlighed og omsorg. På billeder fra det 16. og 17. århundrede finder man ofte i stedet for øjet navnet *Jehova* malet med hebraiske bogstaver i trekanten. Eller man finder de to græske bogstaver alfa og omega, som betyder, at Gud er den første og den sidste. Guds almagt symboliseres ved en højrehånd, der rækker ud af skyerne, enten åben, til tegn på Guds milde gavmildhed, eller med fingrene i velsignelsesstilling.

Indtil omkring år 1200 gjorde man ikke forsøg på ligefrem at afbilde Gud Fader. Men efter den tid ser man jævnligt billeder af en majestætisk tronende skikkelse, der skal udtrykke Guds majestæt.

Men tronende skikkelser skal dog i de fleste tilfælde forestille *Kristus* som verdens dommer. Desuden er der en mængde andre Kristus-symboler. Vi har allerede nævnet fisken og lammet. Det sidste er ofte ledsaget af en opstandelsesfane: et hvidt flag med et rødt kors. Her i Danmark er farverne ofte byttet om, så det er blevet til et dannebrog. Lammet er undertiden fremstillet med en bog, der har syv segl – ud fra Johannes' Åbenbaring kap. 7 – eller stående på fire kilder, der symboliserer de fire evangelier. Men Kristus kan også være fremstillet som den sejrende løve af Judas stamme (Johs. Åb. 5,5) eller som en pelikan, fordi man i middelalderen troede, at pelikanen ernærede sine unger med sit eget hjerteblod.

Et meget almindeligt Kristus-symbol er den gode hyrde, der bærer et lam. Lammet er altså her ikke symbol på Jesus, men på mennesket.

Bogstaverne IHS kan enten opfattes som græske – så er det de tre første bogstaver af

navnet Jesus (H er et græsk E) – eller latinske, og så betyder de Jesus Hominum Salvator, menneskenes frelser.

Den due, som man hyppigt ser over døbefonte og prædikestole, skal symbolisere Guds Hellige Ånd, der også – ud fra Johs. Åb. 1,13 og Esajas 11,2 – udtrykkes ved syv brændende lamper eller lys. De syvarmede lysestager på altrene hentyder dels hertil, dels til den syvarmede lysestage i Jerusalems tempel.

Skibet, der hænger ned fra kirkens hvælving, symboliserer Guds kirke, der er som et skib, hvorpå menigheden sejler over tidernes hav til

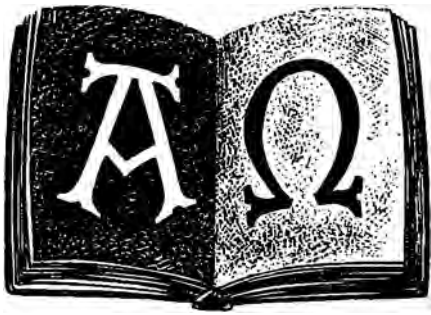
evighedens land. Kranse, palmegrene og fønix-fugle betyder opstandelse og evighed.

Et kors i en cirkel, malet på kirkemuren, angiver hvor biskoppen salvede muren ved dens indvielse i middelalderen. En slange symboliserer djævelen, hvis den ikke er anbragt på en stang eller et kors, for så skal den minde om Kristus (Johs. 3,14).

Endelig må vi nævne nogle af de attributer, hvorpå man kender de bibelske skikkelser. Moses fremstilles ofte med et par horn på sin hovedbedækning – det skyldes en pudsig skrivefejl i den gamle latinske oversættelse af 2. Mos.

Alterbordsforhæng af professor Utzon Frank. Kristus troner på regnbuen over jordkloden med den ene hånd velsignende løftet og en bog med bogstaverne Chi Ro (Christus) og Alpha Omega (den første og den sidste) i den anden.

Alpha og Omega, alfabetets første og sidste bogstav, betyder at Gud er den første og den sidste (Johs. Åb. 1,8).

34,29, hvor ordet coronata, strålende, er blevet til cornuta, hornet! Esajas har i regelen en sav,

Jeremias et åg, Ezekiel et røgelseskar.

Nogle af de allerhyppigste attributter er de fire evangelisters: de står hver med en evangeliebog, og desuden har Matthæus en vinget menneskeskikkelse, Markus en vinget løve, Lukas en vinget okse og Johannes en ørn. Disse attributter stammer fra Johs. Åb. 4,7.

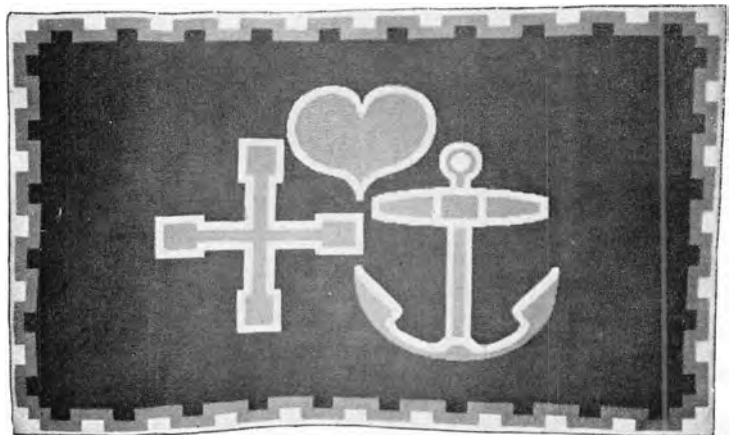
Af apostlenes attributter har vi allerede nævnt Peters nøgler og Andreas' skråkors. Jakob har en vandringsstav, hat og muslingeskal; Filip en korsstav, Bartolomæus en kniv, Thomas en lanse, Judas Thaddæus en kølle, Simon Zelotes en sav og Paulus et sværd, medens forræderen Ju-

das har en pung og ofte fremstilles med gule klæder, rødt hår og skæg.

Desuden findes naturligvis en mængde attributter for mindre kendte bibelske skikkelser og for helgener – f. eks. Agnes's lam og Laurentius's rist.

De ovennævnte attributter stammer for de flestes vedkommende fra et eller andet, som fortælles om den pågældendes liv eller især om hans døds måde.

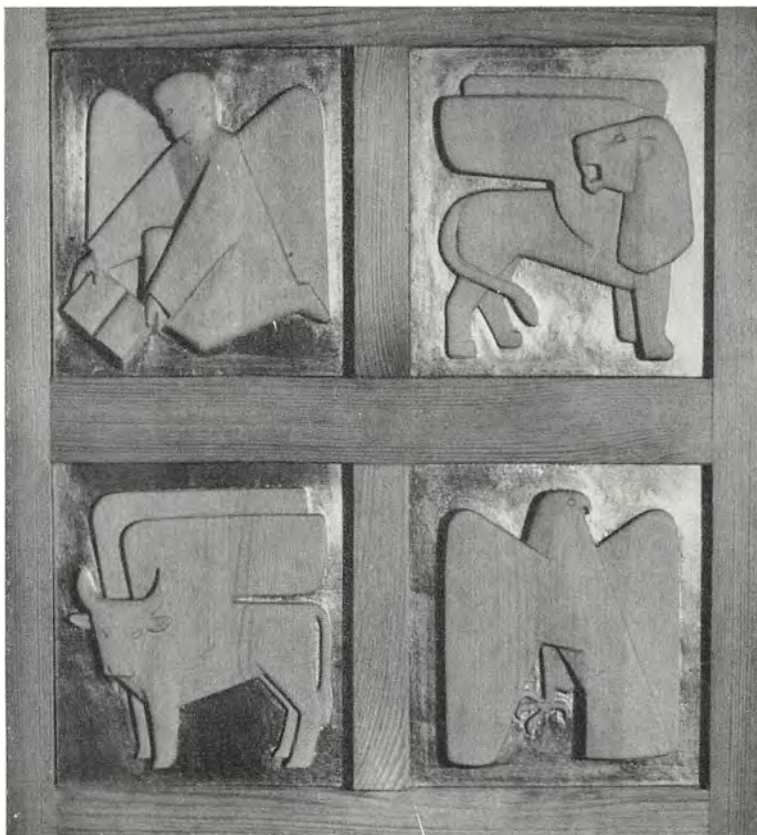
Der vokser stadig nye symboler frem – Lutherrosen, der var Luthers bomærke, findes ofte i vore kirker. Sammenslyngningen af hjerte, kors og anker som symbol på kærlighed, tro og håb hører, ligesom adventskransen med de fire lys, til de nyeste symboler. Moderne kunstnere

*H. G. Skovgaards
brudevielsestæppe viser de
moderne symboler
på tro, håb og kærlighed.*

På prædikestolen i Lundehus kirke
i København findes de
fire evangelistsymboler, skåret
i træ, på gylden grund,
af Edvard Jensen.

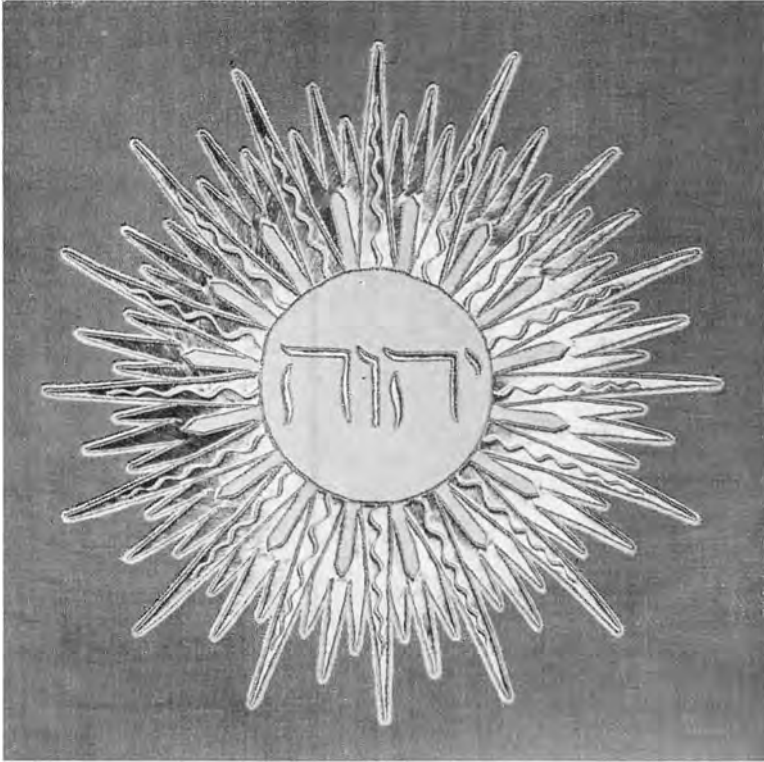
bruger til dels de gamle symboler, men søger også ofte at finde nye frem, eller at give de gamle symboler en ny udformning.

Simdbillede og virkelighed.

Det har ofte i århundredernes løb været vanskeligt for de kristne at finde det rette forhold til symbolerne. I det 8. århundrede var der stor diskussion, fordi mange frygtede, at »billedyrkelsen« skulle blive til en slags afgudsdyrkelse. Denne strid var medvirkende til muhammedanismens sejrstog, fordi mange kristne i middelhavslandene gik over til den billedløse muhammedanisme. I kirken enedes man derimod om, at der ikke måtte ydes billeder og symboler tilbedelse (adoratio), men kun vises dem

ærbødighed (veneratio). Billederne skulle blot betragtes som midler til at anskue den åndelige sandhed, som symbolet udtrykker, og som naturligvis er ærbødighedens egentlige genstand. Symbolerne skal være som en slags »vinduer«, hvorigennem man ser ind til de evige sandheder.

På reformationstiden var calvinisterne stærkt imod enhver form for religiøse billeder – og dette gælder stadig mange steder i de reformerte kirker. Så sent som i 1954 lod et reformert menighedsråd i Nordvesttyskland alle billeder, der forestillede Gud Fader og Jesus, oversværte i søndagsskolesalmebøgerne. Samtidig udsendte Det reformerte Forbund i Tyskland en erklæring, der skarpt vendte sig mod anvendelsen af Kristusbilleder som hjælpemidler. Sådanne bil-

*Til alterbordsforhænet i
Elmelunde kirke har
Johan Thomas Skovgaard tegnet
Guds navn med de
hebraiske bogstaver JHVH i
evighedens cirkel,
omstrålet af det himmelske lys.*

leder er »egenmægtige forsøg på at skue Gud«. Kristus afmales for os, når vi *hører* ordets forkyndelse; hvis vi *ser* på billeder af Kristus, er vi givet den menneskelige fantasi i vold. Hvis vi helt skal kunne hengive os til Gud i Jesus Kristus, må vi gøre os frie af »vore egne Guds-billeder og alle kunstneriske, pædagogiske og sjælesørgeriske hjælpemidler«.

I modsætning til de reformerte har lutheranerne altid fastholdt, at høresansen ikke er den eneste kristelige sans. Man fjernede de billeder og symboler, hvortil der var blevet knyttet overtroiske skikke; men ellers mente man, at billeder

og symboler kunne både være til pryd og være andagtsvækkende, og ikke mindst lagde man vægt på deres pædagogiske værdi.

Henri Børregaard

Litteratur: Hans Richard Fabricius: Dansk Kirkekunst (1941), Kl. Lipffert: Symbol-Fibel (Kassel 1955), Fritthof Dahlby: De helige tecknens hemlighed (Stockholm 1955), S. Zachariassen: Korset og opstandelsen i kunsten (1942), C. Skovgaard-Petersen: Korset i kirken og kunsten (1946).

Gustav Olsen

POLARESKIMOERNES APOSTEL

AF FRANTZ KJÆRUM

I ÅR er det 50 år siden, at den mission, der skulle udbrede kristendommen til det nordligste Grønland, begyndte sin virksomhed.

Vel var det Hans Egede, der i 1721 bragte det kristne budskab til Grønland og der lagde grundstenen til det kristelige arbejde, som siden den dag har fundet sted i den nordligste del af det danske rige, men det blev en grønlander – Gustav Olsen – der kom til at lægge slutstenen på missionsarbejdet. Det var ham, der bragte evangeliet til polareskimoerne.

I begyndelsen af dette århundrede var kristendommen trængt frem næsten overalt i Grønland, kun Thuledistriktet var udenfor. Dette distrikt stod også uden for dansk suverænitet og regnedes ikke med til dansk Grønland. Da Mylius Erichsen i 1904 vendte hjem fra den litterære ekspedition, hvis arbejdsområde havde været den nordlige del af Grønland, kunne han berette, at polareskimoerne i dette område såvel legemligt som åndeligt var ved at gå deres undergang i møde. Kun en hurtig indgriben kunne redde dem, mente Mylius Erichsen.

Sammen med Mylius Erichsen havde Knud Rasmussen, som dengang var ganske ung, deltaget i ekspeditionen, og takket være deres indsats besluttede Det danske Missionselskab i forbindelse med udvalget for Den grønlandske Kirkesag at tage et missions- og handelsarbejde op i Kap York distriktet, det nuværende Thuledistrikt.

Den danske stat viste en komplet mangel på forståelse og interesse for dette arbejde, ligesom den et par år efter var ganske uinteresseret i Knud Rasmussens planer, der gik ud på at redde Nordgrønland for Danmark.

Den mand, der skulle lede det kristelige arbejde blandt de hedenske polareskimoer, havde man også. Flere grønlandere havde meldt sig, men man havde foretrukket kateketen fra Jakobshavn, Gustav Olsen.

Det er ofte blevet fremhævet, at meget missionsarbejde er blevet påbegyndt udefra, uden at den pågældende befolkning havde noget at skulle have sagt, således blev det ikke i dette tilfælde.

Knud Rasmussen beretter: Da vi brød op (fra den litterære ekspedition) kom en gammel mand Sorkrark hen til mig og sagde: »Alle hvide mænd, vi har truffet på, kom for at bruge os, for at rejse sammen med os og for at forsvinde igen. Men det, vi gerne ville, er dette, at man ville agte på os på samme måde, som man i Danmark agter på Vestgrønlanderne og Østgrønlanderne. Der bygger man huse, der bliver man og lærer dem noget. De hvide mænd, vi træffer heroppe, tager os med på deres rejser og bruger os så længe, de behøver os, men når rejsen er forbi, forsvinder de, og så bliver vi altid alene tilbage.

Sorkrarks bøn var nu ved at gå i opfyldelse. Materiel var på vej over atlanten.

Den 20. juni 1909 fandt ordinationen af missionæren Gustav Olsen sted i Jakobshavn skønne gamle kirke. Alene dette, at en grønlander blev ordineret, var på den tid et særsyn, men fra kirkelige kredse i Danmark lagde man vægt på, at missionæren fra første færd skulle have præstestatus, således at han kunne udføre alle kirkelige handlinger.

Ordinationen blev følgelig en stor begivenhed. Pastor Ostermann holdt ordinationsprædiken og betonedes heri den store gerning, der lå

Gustav Olsen, Thules første missionær. Da han døde i 1950 var alle thuleboere kristnet.

forude. Han henviste til, at det kun var sket to gange tidligere, at grønlandere var blevet ordinerede til præstegerningen, men at man her stod overfor noget større, nemlig dette, at en af landets egne sønner skulle drage ud på missionsgerning i sit eget land, til sine egne stamme-frænder, til et folk, der var rundet af samme kultur.

Gustav Olsen selv udtalte: »Alle os grønlandere her på vestkysten, alle os har Gud kaldt på, og til vore landsmænd på østkysten har Gud også ladet sin kaldelse lyde, men endnu er han ikke træt, nu lader han fremdeles kaldet udgå til vore nordligstboende landsmænd ved Kap York. Og et vidnesbyrd herom er det, som vi i dag oplever.«

Efter ordinationen afrejste Gustav Olsen den 18. juli med S/S »Godthåb«. Lederen af ekspeditionen var polareskimoernes ven Knud Rasmussen, og for at Gustav Olsen ikke skulle stå alene med arbejdet, rejste overkateket Sechmann Rosbach og den døbtte polareskimo Ossaq med. (Han var døbt Knud Mylius Jørgen Rasmussen opkaldt efter Knud Rasmussen, Mylius Erichsen og Jørgen Brøndlund.)

Den 22. juli ankrede skibet op i Nordstjernebugten, målet var nået. De første dage blev travle. Polareskimoerne viste deres store glæde for det, der skulle ske, ved en ovenud stor hjælp-

somhed. Kort sagt alle hjalp med at få materialerne i land og få huset rejst.

Allerede den 4. august var man nået så langt med huset, at missionærerne kunne flytte ind. Gustav Olsen kunne holde sin første gudstjeneste i polareskimoernes land, indvielsesgudstjenesten.

Knud Rasmussen skriver om dette højtidelige øjeblik: »Gustav Olsens tale kom til at gøre indtryk på alle os, der hørte den, gennem sin inderlighed, sin alvor og sit hele modne anlæg.

Der var over det lille træhus, som vi lige havde bygget, en stemning, som man sjældent kommer til at opleve i de største kirker i Danmark, og der var en stilhed, mens han talte, og et forståelsens ekko om ham, at vi derigennem fik rejsens allerstørste oplevelse. Der er jo noget stort gennem ganske almindelige vendinger, jævnt og stille at få sagt netop de store ting, og det fik Gustav Olsen gjort den dag, da han holdt sin indvielsesgudstjeneste.«

Allerede to dage efter måtte »Godthåb« sejle igen. Tilbage på kysten stod nu disse få vestgrønlandere. Gustav Olsen skriver om deres følelser og udtrykker dem således: »Vi, der var ladet tilbage, synes nu fuldstændig skilt fra alle, og skønt vi nok var forknytte over dette, så bad vi og håbede, at skibet atter, når tiden var inde dertil, måtte komme til os med glædelige efterretninger.

Missionsgerningen i Nordstjernebugten var nu begyndt. Grundstenen til et frugtbart kristeligt arbejde var lagt, men mere end det. Det bør nemlig ikke glemmes, at denne begivenhed også betød, at Dannebrog nu vajede i Nordgrønland, skønt landet ikke på papiret var dansk.

Det blev ingenlunde noget let arbejde for Gustav Olsen. Sin første overraskelse fik han sikkert, da han opdagede, at hans stammefrænder ikke forstod hans sprog. For at overvinde dette og hurtigst muligt lære den nordgrønlandske dialekt og for at komme i direkte kontakt med eskimoerne, begyndte han at tage på jagt med dem. På denne måde slog han to fluer med et smæk. Han fik skaffet sig selv proviant, og han vandt befolkningens respekt, så den blev lydhyr overfor hans prædikener. Men svært var det for denne befolkning at omstille sig. De havde alle endnu den gamle eskimoiske tro i sig.

Åndemaneren var for dem stadig stammens vigtigste medlem, og selv om denne aldrig åbenlyst modarbejdede Gustav Olsen, men tværtimod kom til hans gudstjenester, så vedblev han dog stadig at påvirke befolkningen og i det skjulte modarbejdede han kristendommen; thi man savel jo ikke den gren over, man selv sidder på.

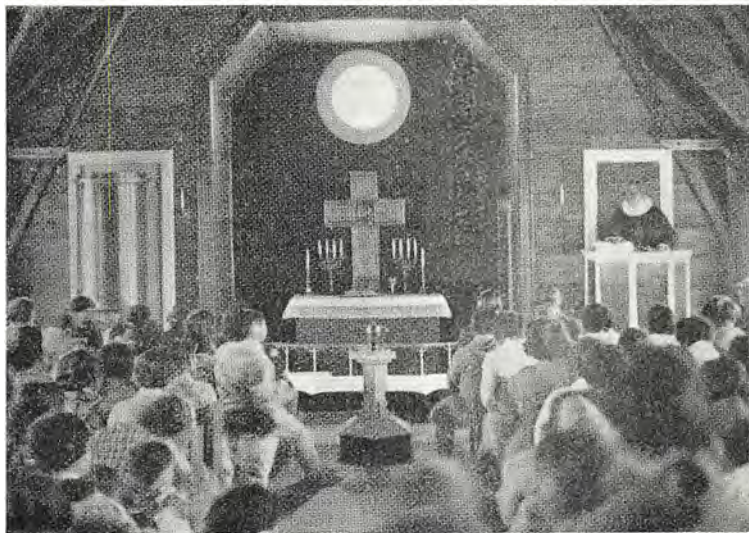
Livet var hårdt deroppe, ikke alene åndelige problemer havde de, men selv om den lille udsendte menighed var vant til livet i Grønland, så blev selve klimaet og naturen en prøvelse. Her var bart og øde, men værst af alt var dog mørketiden. Fra først i november til midt i februar kom solen ikke på himlen. Man kunne uden skade lukke alle skodderne til for vinduerne, det lunede, når det udenfor var 35-40 gra-

ders kulde og intet lysstrejf kunne jo alligevel trænge sig frem.

Ensomheden kunne også virke trykkende på missionærerne. Kun én gang om året skulle der komme skib, og det hændte mere end én gang, at det udeblev, så kneb det ikke alene med proviant, men også med at holde humøret højt. Der skulle et stærkt sind og en klar overbevisning til for at holde ud, men også her var Gustav Olsen den rette.

På disse kanter var der naturligvis ikke tale om en læge, så sygdom følte knugende. Allerede i den første tid rammes alle udsendte af en frygtelig epidemi. Den kom til at koste Sechmann Rosbach to børn og Gustav Olsen et. Selv var han også ved at bukke under, men kla-

I 1930 indviedes Thulemissionens første kirke. Ved indvielsen talte pastor Olsen ud fra ordene: »Lad retfærdighedens porte op for mig, jeg vil gå ind ad dem, jeg vil takke Herren.«

Efter indvielsesgudstjenesten samledes menigheden foran den nye kirke. Allerede 14 dage før festligheden var distriktets beboere begyndt at strømme til. 251 af distriktets 274 indbyggere overværede indvielsen.

rede sig dog, og hans inderlige tro hjalp ham ovenpå igen.

Gustav Olsens hverdag var præget af arbejde. Dels prædikede han for de omkringboende, og han tog ud til andre beboede pladser, men ikke nok med det, han underviste også, lærte dem at læse og at skrive.

Man har bebrejdet ham, at han ikke hurtigt nok begyndte at døbe folk, men det var imod hans dybeste overbevisning, idet han mente, at dåben først kunne tildeles, når den pågældende virkelig havde forstået kristendommens grundopfattelser og samtidig beredt sit sind.

Missionsstationen forblev ikke i Nordstjernebugten. Knud Rasmussen overtog den som handelsstation, og det var her, at Peter Freuchen blev indsat som leder.

Selve missionen flyttede da længere nordpå, og fra sit nye opholdssted giver han os følgende beskrivelse af de arbejdsforhold han havde hjemme i sit hus, et år, da han på grund af kulmangel måtte bygge sig en eskimoisk hytte.

Han skriver: »Vi bor sammen med et barnløst ægtepar. Med dem og os er vi i alt 12 personer, og da husets gulvflade kun er 2×2 alen, er der selvfølgelig snæver plads. Du skulle se, når vi dagligt inde i huset må optø det kød, vi selv og vore hunde skal spise. Vi har kun lampen at lave mad ved, og huset er det eneste rum, hvor vi kan få tørret vores klæder. I mørketiden

kommer børnene kun lidt ud, og folk holder åbenbart af at besøge os, for vi har altid gæster.

Nu har vi i to somre i træk intet skib haft, og vore forråd er ved at slippe op, ikke blot proviant, men også af tøj.«

Der findes næppe mange missionærer, der havde kunnet klare dette, men Gustav Olsen klarede det. Han levede sit stille liv, til stadighed optaget af at bringe sine landsmænd i kontakt med kristendommen.

Kristendommens kærlighedsbud lå ham stærkt på sinde, prægede hele hans liv og omgangsform, så der blev ikke her, som så mange andre steder brugt grove midler. Ingen blev tvunget. Gustav Olsens stærke personlighed var det afgørende. Han var blevet Guds redskab. Selv var han selvudslettende og fyldt af taknemmelighed over, at han var blevet udset til så stor en opgave.

Han blev elsket af den polareskimoiske befolkning, og det er ikke uden grund, at han fik tilnavnet polareskimoernes apostel.

Knud Rasmussen karakteriserer Gustav Olsen som en af de klogeste og intelligenteste grønlandere, han har truffet. Han sidder inde med al den dannelse, der kan tilegnes i Grønland, fortsætter Knud Rasmussen. – Han er en klog, en dannet og en forsigtig mand.

Sluttelig skal det nævnes, at Gustav Olsen under sit ophold i Kap York også kom ud for

I 1951 byggede U.S.A. verdens dyreste flyvebase ved Thule. Fangstdyrene blev skræmt bort, og befolkningen måtte derfor flytte nord på til Qarraq. Stedet døbtes om til Thule. Nogle år efter flytningen indviedes kirken. Ernst Hansens dejlige altertavle fra den gamle Thulekirke blev bragt med. Den forestiller Jesus på Thulefjeldet og vil på denne måde fortsat minde thulefolket om, hvor missionen begyndte.

*Knud Rasmussen,
den store polarforsker,
missionens store hjælper.*

modgang fra hvide mænd. Peter Freuchen rettede således et kraftigt angreb på ham, ikke som menneske, men fordi han lod sig bruge i kristendommens tjeneste. Peter Freuchen giftede sig som bekendt med en hedensk kvinde Navarana, og af den grund følte han sig kaldet til at modarbejde kristendommens udbredelse. Knud Rasmussen ydede derimod hele tiden missionen sin udelte støtte.

Under det store røre om, hvorvidt Cook virkelig havde været på Nordpolen, blev Gustav Olsen også indblandet, idet han citerer henstilling fra Knud Rasmussen forhørte Cooks slædeførere. Gustav Olsen kom til det resultat, at Cook aldrig havde været på Nordpolen, dette standpunkt antog Knud Rasmussen så til sidst, hvilket bevirkede, at Cook i et ubehersket angreb faldt over Knud Rasmussen. Cook sluttede med at skrive, at Knud Rasmussen kun havde fremsat sin påstand for at komme frem i rampelyset, hvor han ikke hørte hjemme. – Det blev dog Knud Rasmussen og ikke Cook, verden i årene

efter hyldede som den store polarforsker, vor tids største.

I 1921 efter 12 års strengt arbejde blev Gustav Olsen fritaget for sin præsterjeneste i Kap York distriktet. Han flyttede til Upernavik, hvor han fortsatte sit store arbejde som en af de største personligheder Grønland har fostret.

Sine sidste år henlevede han i Holsteinsborg. Ved sin død efterlod han sig flere børn, som på forskellig måde har gjort sig gældende i det nye Grønland. – En af dem fulgte i faderens fodspor, blev kateket og gør nu tjeneste i den grønlandske kirke og skole, ligesom han på det kommunalpolitiske felt har gjort sig gældende.

LITTERATUR:
Den grønlandske missions og kirkes historie
af H. Ostermann.
Chr. Ludwigs: 1721–1921.
Meddelelser om Den grønlandske Kirkesag.

GEORGES ROUAULT

Jortsat fra side 271

kunst bringer Middelalderens glasmalerier, ja også oldkristeligt og byzantinsk maleri i erindring. Flere af disse troens manifestationer har sikkert været levende i hans bevidsthed; han har selv givet udtryk for sin følelse af samhørighed med Middelalderen. Slægtskabet er blot mere af en indre karakter. Han har ikke nærmet sig disse epokert kunst gennem efterligning; hans mål var at nå den sande og absolutte kunstneriske udtryksform på basis af sine personlige forudsætninger. Vi ser ham konfrontere tilværelsens og kunstens problemer før at kæmpe sig frem til sin personlige form. Hans menneskelige og kunstneriske udvikling lader sig ikke adskille, de følger samme indre lov, som lader det personlige bryde mægtigt igennem, mens ydre påvirkninger kun bliver blege reflekser. Motiviske og kunstneriske tilskyndelser er af underordnet betydning: En klovn, et landskab, et Kristus-hoved manifesterer alle kunstnerens religiøsitet, uadskilleligt fra troen på sit kunstneriske kald. Hans arbejde ejer ikke alene moralsk kraft, men frembæres som lovprisning, bøn og offer for Guds trone og drager beskueren med sig mod det høje.

Rouaults maleri ejer den samme udtrykskraft som et oldkristeligt billede, en byzantinsk ikon eller en gotisk kirkerude. De er primitive i kraft af deres koncentrerede form og spontane appel; men det er frugten af dyb og indtrængende erfaring. Kun overfladiske set er de enkle, i virkeligheden spiller de på et rigt register, som giver dem en dobbelt karakter af spænding og afklaring. Rouault er individualist, men udløser en hel epokes religiøse mentalitet. Som kunstner står han alene i sin tid. Ingen af hans samtidige har med samme frygtløse konsekvens brudt med alt traditionelt religiøst maleri for selv at finde sin vej. Hans livsværk vidner derom. Han er den eneste moderne maler af format, som det er lykkedes at skabe et i egentligste forstand religiøst maleri. Han kan ikke finde efterfølgere,

men virker ved eksemplets magt. Det er værd at nævne, at det er Rouault, der har inspireret Maritains »Art et Scolastique« og den deri formulerede opfattelse af religiøs kunst. Men den uoverstigelige afstand mellem ham og det officielle kirkemaleri viser bedst, at der i vor tid ikke mere er basis for en Ars Sacra, men kun for den enkelte kunstners af personlig oplevelse bårne religiøse kunst. Så meget vældigere virker Rouaults ensomme skikkelse; han rager op ved siden af de andre store katolske individualister i nutidens franske åndsliv, som Léon Bloy, som Bernanos.

*

Rouault er repræsenteret på Statens Museum for Kunst, dels i J. Rumps samling med et oliemaleri »Dommerne« (1908) og fem akvareller fra årene 1905–06, dels i Den kongelige Kobberstiksamling med grafik.

LITTERATUR:

Den vigtigste monografi om kunstneren er Lionello Venturi: Georges Rouault. New York 1940. Ny udg. Paris 1948. Heri bibliografi. Om Rouault som bogkünstler, se Erik Fischer i »Bogvennen«, 1951, s. 24 ff. Forholdet til Bloy og Maritain er behandlet af Raïssa Maritain: Les grandes amitiés. 3. ed. Lille 1949, s. 169 ff. og s. 250 ff. Om J. K. Huysmans og Léon Bloy (der i øvrigt besøgte Danmark to gange, i 1890 og 1899–1900) har Johs. Jørgensen skrevet i Essays. Kbh. 1906, jvf. også Olaf Pedersen i »Catholica« I, 1944, s. 123 ff. Af Rouaults egne skrifter skal nævnes: Souvenirs intimes. Paris 1926. – Paysages légendaires. Paris 1929. – Cirque de l'étoile filante. Paris 1938. – Divertissement. Paris 1943. – Soliloques. Neuchâtel 1944.

VORHERRES EGET LAND?

AF IB LINDEGREEN ANDERSEN

DET må vist være ved at gå op for os i den gamle verden, at kirkelivet i de Forenede Stater er inde i en helt forbløffende udvikling. Kirkesamfundenes livskraft og ekspansionsevne, deres folkelige »succes« og optimistiske grundstemning gør et stærkt indtryk på en folkekirkedansker, hvis erfaringer ellers har lært ham at tænke med beskedenhed på kirkens muligheder. Når man nogle gange har måttet stå i kø for at komme indenfor til gudstjeneste i amerikanske kirker, fristes man ligefrem til at tale om et kirkeligt mirakel!

Der gives mange forklaringer på denne udvikling, og de præges naturligvis af de øjne, der betragter fænomenet. Betragtningen svinger fra dyb skepsis til uforbeholden begejstring. Nogle ser i kirkesamfundenes vældige vækst blot et sociologisk fænomen: emigrantsamfundet konsoliderer sig med kirken som socialt midtpunkt under indtryk af rodløshed og fremtidsfrygt. Andre taler uden betænkning om, at det er en ægte kristen vækkelse, som uimodståeligt baner sig vej.

Man må undre sig over den slags kategoriske bedømmelser. For det første lader det sig ikke gøre at overskue en udvikling, som just er i

gang. For det andet behøver den ene forklaring jo ikke at udelukke den anden. At samfundsmæssige forhold spiller en rolle for den kirkelige *elan* i vore dages USA, udelukker dog ikke den antagelse, at det til syvende og sidst er det kristne budskab, der vinder gehør.

Foreløbig kan man jo nøjes med at holde sig til den iøjnefaldende kendsgerning, at der sker en folkelig samling om kirkerne i USA i et omfang som aldrig før. I intet andet land spiller »organiseret religion« en så stor rolle. Nu er det ganske vist rigtigt, at dette samfund fra sin fødsel har været religiøst bestemt – gudsstaten var for de første indvandrere, der frigjorde sig fra Europas statskirkelige tryk, idealet, der skulle realiseres –, men det er dog først de sidste årtier, der har set kirkelivet udvikle sig i den helt store målestok. Befolkningen slutter sig til de bestående kirkesamfund efter en brat stigende kurve. I et land, hvor tilhørsforhold til en kirke beror på frivillig tilslutning, tilhører i øjeblikket ca. $\frac{2}{3}$ af befolkningen et eller andet af de 250 forskellige kirkesamfund. Og skal man tro de statistiske undersøgelser, er det ikke ret mange af den resterende tredjedel, der ikke på en eller anden måde føler sig knyttet til en kirke.

»Aktivitet for alle aldersklasser organiseres i kirkens lokaler, og det er ikke blot kegleklubber, der er i gang.« Her ses præsten – naturligvis med præsteflip – i samtale med en flok unge foran pejsen.

Nu skal man ganske vist ikke gå på knæ for talmajestæten. Men det siger dog noget om forholdene, at rundt regnet halvdelen af den voksne befolkning går til gudstjeneste på en ganske almindelig søndag! Dertil kommer fremtidens folk, de 38 millioner børn i søndagsskolerne. En vældig stab af trænede lægfolk yder der den kristendomsundervisning, som savnes i den offentlige skole p.g. af den principielle adskillelse af stat og kirke. Overalt er man sig bevidst, hvor vigtig denne opgave er; kirkesamfundene bestræber sig i disse år for at give deres medarbejdere en grundig og effektiv uddannelse og sætter store summer ind på anskaffelse af de bedste pædagogiske hjælpemidler.

Lægmandsaktiviteten giver i det hele taget amerikansk kirkeliv dets grundpræg. Medlemskab af en kirke betyder simpelthen aktivt arbejde i kirkens daglige liv. Bevidstheden om, at ens kirke kun fungerer, som den skal, når man selv ofrer den tid, kræfter og penge og tager en

praktisk opgave på sig i dens tjeneste, er vel i det hele taget den dybeste årsag til livskraften og ekspansionsevnen i amerikansk kirkeliv. Dermed er da også den stemning givet, som straks slår en imøde, ligegyldigt hvor man ser indenfor. Fra de mest højkirkelige episkopale menigheder til de jævne Baptistsamfund er der både kristeligt og socialt en lang rejse med talrige mellemstationer. Men alle vegne fornemmer man uden forskel den samme grundstemning, en stemning af glæde og begejstring, en offensiv og optimistisk indstilling. Der er, jævnt sagt, vind i sejlene.

Alle de just anvendte begreber har jo erfaringsmæssigt en hartad uartig klang i somme europæiske kirkemænds øren. Man tror ikke på deres kristelige relevans, og de stemmer da heller ikke vel med den katastrofeteologi, som efter amerikansk bedømmelse hærger store dele af den gamle verden. Men de får nu stå som træfende udtryk for indstillingen i den nye verdens

kirkeliv. En amerikansk præst sagde meget frimodigt til mig: »Jeg foretrækker en fyldt kirke fremfor en eller anden fin teologi, som I derovre jo nok er bedre forsynet med«! Udtalelsen er egnet til at vække skræk på disse kanter, men ret forstået giver den dog blot udtryk for det praktiske sigte i den forkyndelse, der lyder i amerikanske kirker. Selvom det betaler sig at være varsom med generaliseringer om forholdene i en hel verdensdel, tør det måske skrives, at prædikenerne gennemgående er mere psykologiske end dogmatiske. »I prædiker mere vertikalt end vi«, fortalte en anden præst mig. »Vor forkyndelse ligger mere på det horisontale plan«. Der prædikes en del om kristendommens praktiske nytte i samfundsliv og hjemliv. »De familier, som går i kirke sammen, er de lykkeligste«, forkynder plakaterne! »Hav tro, og bliv et sundt

menneske«! lyder emnet for næste søndags prædiken i avisernes prædikantlister.

Men denne tendens kan dog ingenlunde forrykke indtrykket af, at det virkelig er det bibelske Evangelium, der møder de store masser, når de strømmer sammen i kirkerne og med vældig oplagthed rejser sig op og lader stemmerne klinge i en brusende salmesang, der tager vejret fra den undrende gæst! En succesprædikant og religiøs optimistforfatter som Norman Vincent Peale repræsenterer ganske vist en side af sagen, men han tegner bestemt ikke amerikansk kirkeliv. Kristendom fremstilles ikke overalt som billig psykoterapi eller som »en god og nyttig« ting at have med gennem livets trængsler, ej heller som en lykkekopskrift der kan hjælpe mennesker til en grænseløs udfoldelse af alle gode evner og kræfter. Hovedindtrykket af forkyndelsen i amerikanske kirker er og bliver den ærlige bestræbelse for at lede almenreligiøsitetens brede strøm gennem Evangeliets trange sluse. Jeg husker tilfældigt tema'et for en palmesøndagsprædiken i Riverside church i New York, da præsten fortalte de flere tusind tilhørere, at hvis Jesus af Nazareth havde søgt visum i den amerikanske ambassade i Israel, havde han næppe fået det, da han formentlig ville være blevet betragtet som en uønsket person!

Man må heller ikke glemme, at de mange forskellige kirkesamfund naturligvis frembyder talrige variationer i forkyndelsen, uden at der iøvrigt som helhed er tale om proselytmageri. Man under hinanden at være der, og det nationale, fælleskirkelige råd giver indtryk af forbilledligt samarbejde om praktiske problemer. Historien om lægprædikanten, der efter en flammende opfordring til folk om at være med i Herrens hær trøstede en Baptist med, at han dog hørte til i flåden —! er måske dogmatisk tarvelig, men dog

Der har været bal i menighedslokalerne og nu slutter ungdomskapellen festsaftenen med bøn. Amerikas kirkeliv er stærkt præget af ungdommen.

sær udtryk for en gensidig kirkelig anerkendelse, som selvfølgelig også er livsnødvendig i en så stærkt sammensat befolkning som den amerikanske.

Præsteuddannelsen spiller selvsagt også en stor rolle for forkyndelsen. Det tør vist i den forbindelse siges, at det ikke er teologisk udsyn og vidsyn, der præger alle de præsteseminarier, som de forskellige kirkesamfund driver på konfessionelt grundlag. Til gengæld ligger undervisningen på de store, interkonfessionelle læreanstalter på et højt plan, omend kravene næppe er så store som hos os. Invertfald lægges vægten på andre områder, end vi er vant til. Ikke engang et så berømt og agtet seminarium som Union i New York forlanger kendskab til græsk ved erhvervelsen af bachelor-graden. Til gengæld er den pastoralteologiske undervisning meget omfattende. Den vordende præst får en undervisning i f. eks. psykologi og sociologi, som vi

andre må misunde ham. Effektiviteten i den praktiske præstegering synes i det hele at være hovedformålet med uddannelsen.

Men det ville være uretfærdigt at glemme, at adskillige teologiske kandidater bliver på seminarierne og fortsætter studierne til erhvervelse af højere grader, og en række betydelige professorer som brødrene Reinhold og Richard Niebuhr, Paul Tillich, John Bennett, Liston Pope og Nils Ferre har virket inspirerende på mange af det sidste slægtleds teologiske studenter og afgørende præget dem. De står som repræsentanter for en teologisk tænkning, som kendetegnes ved en stærk interesse for politiske og sociale spørgsmål.

Også på dette punkt bekræftes altså indtrykket af kirkelivers grundpræg, som er aktivitet og vitalitet, vilje til praktisk, social indsats og overbevisning om, at kristne principper må være retningsgivende og inspirerende i opbyg-

ikke juleaften, men en ganske almindelig søndag under den ene af formiddagens tre gudstjenester i samt Olüvet Lutheran Church i Minneapolis, Minneapolis.

ningen af et sundt samfund. Men det ville unægtelig være aldeles misvisende, om man af den grund fejede kristendommen i de Forenede Stater til side som en slags lykkereligion, der formenes at skulle sikre og retfærdiggøre de amerikanske idealer, the American way of life, eller om man – med sin egen fallit in mente – forklarede kirkelivets vækst som en dyrkelse af en mondæn genforsikringskult til besværgelse af livets risiko i almindelighed og Kommunismens trusel i særdeleshed. Så naivt er det ikke, selvom den naivitet naturligtvis kommer til orde i USA som andre steder.

Når amerikanske mønster iflg. lov skal bære påskriften »Vi sætter vor lid til Gud«, drejer det sig ikke om et anmassende hykleri. Det må simpelthen forstås på baggrund af den nye verdens egen historie. Der går her en lige linje tilbage til landets kalvinske fædre, som grundlagde deres nye samfund med den overbevisning, som deres reformerte tradition havde nedlagt i dem, at Guds lov og vilje skulle råde også i det offentlige og politiske liv. Dybt i amerikanerens sind ligger stadig drømmen om gudsstaten, det nye samfund, han er kaldet til at bygge op. I denne forestilling er der en missionerende kraft, der rækker ud over Amerikas egne grænser, og der er adskillige træk i amerikansk udenrigspolitik, som kun forstås ud fra denne forudsætning. Når vi ironisk taler om »Vorherres eget land«, er ironiens berettigelse altså ikke umiddelbart indlysende for amerikaneren, og vi burde gøre ham den tjeneste at undersøge hans præmisser, før vi giver os til at sønderlemme hans konklusion.

Det er da ikke noget under, at kirken (og det gælder samtlige trossamfund) fungerer som et socialt midtpunkt i de Forenede Stater. Det folkelige fællesskab finder først og fremmest udtryk gennem livet i og omkring menighederne. Alle tilværelsens store begivenheder fejres i kirken, og når bryllupskagen skæres for i kirkens krypt i en lille provinsmenighed, får man et festligt indtryk af den helt naturlige folkelige funktion, som kirken har derovre. Det var ikke nemt at give igen på den bemærkning, en præst

Halvdelen af Amerikas voksne befolkning går – eller oftere: kører – i kirke på en almindelig søndag, som det fremgår af billedet. Det viser en typisk kirke på landet, i dette tilfælde en baptistkirke i North Carolina.

*Lægfolkets frivillige aktivitet
omfatter alle sider af
kirkens liv, også korsangen
om søndagen i kirken.
Korets medlemmer – iført de
særlige korkapper –
er menighedens egne, og ikke,
som i Danmark,
betalte professionals.*

lod falde: »Jeg ved nok, I kalder jer Folkekirke
ovre hos jer; men det forekommer mig, hvis jeg
må sige min mening, at vi er det mere af gavn
hos os«. Aktivitet for alle aldersklasser organi-
seres i kirkens lokaler, og det er ikke blot kegle-
klubber, der er i gang! Især er der grund til at
nævne den kæmpemæssige indsats, der sker ud
fra kirkerne på det sociale område. En enestå-
ende offervilje muliggør et vidtforgrenet huma-
nitært arbejde for børn, syge, gamle og nød-
stedte.

Det kan se pudsigt ud, når en skare jaket-
klædte alvorsmænd med nellike i knaphullet
bærer kollekten op til alteret ved søndagsguds-
tjenesten. Men når man har set, hvad der ligger
på indsamlingsbakkerne, viger den pudsige for-
nemmelse for en oprigtig betagelse over, hvad
amerikanerne kan ofre til deres kirke. Den
mangfoldige aktivitet og den stærke vækst i
medlemstal kræver selvsagt nybyggeri i stor
stil, og det er ikke nemt at finde en menighed,
der ikke udvider lokalerne i disse år. Budgettet
for kirkebyggeri er helt enormt. Mere end af
store summer anskuelliggøres udviklingen vist af
den oplysning, at der i øjeblikket er 10.000 nye

kirker under opførelse alene i staten Kalifor-
nien!

Det siger sig selv, at man fra alle sider i sam-
fundet må regne alvorligt med den hastigt vok-
sende indflydelse, kirkesamfundene får på alle
dele af befolkningen. Det er jo mægtige åndelige
og økonomiske kræfter, der er sat i gang. Og den
religiøse vækkelsesbølge finder da også udstrakt
offentlig støtte og medvind. Begrebet »religion«
har vundet prestige i den amerikanske offent-
lighed, og interessen rækker langt ind i intel-
lektuelle kredse. At være en god amerikaner er
idag ensbetydende med at være positivt indstillet
over for religion og kirke. En indflydelsesrig
position i den amerikanske offentlighed kan
næppe tænkes uden tilhørsforhold til et trossam-
fund. I den forbindelse gælder præsident Eisen-
hower's ord om, at »vor regering giver ingen
mening, medmindre den er baseret på en dybt-
følt religiøs tro«!

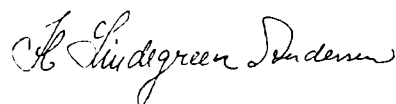
Denne udtalelse udtrykker præcist såvel tra-
ditionen i amerikansk samfundsliv fra gammel
tid som dagens kirkelige kendsgerning i det mo-
derne Amerika. Den overvældende folkelige
samling om kirkerne er kendsgerningen, man

må have for øje. Der er skrevet meget om, hvilken rolle konformitetstrangen, hensynet til og bundetheden af naboens sædvaner spiller for kirkelivets udvikling. Den faktor må man vel også regne med, ligesom med den sociologiske betragtning, at emigrantsamfundet konsoliderer sig nu, da tredje generation er nået, og bruger kirken som middel til at finde varigt fodfæste. Sociale og psykologiske faktorer må naturligvis ikke springes over, når en forklaring skal søges. Men det er og bliver dog en anselig kendsgerning, at Amerikaneren idag finder sig selv just i et kirkeligt tilhørsforhold, og ikke f. eks. i et politisk.

Når alt andet er gjort op, skal man nok i hjertet af den mægtige bevægelse hen mod kirken finde, at det dybeste motiv er et ægte religiøst spørgsmål: Hvordan finder jeg mig selv? Midt i tidens åndelige kaos og massekulturens erosion søger mennesker den faste borg, hvor livets værdier endnu lever, og hvor der endnu er mulighed for et åndeligt liv. Fra det moderne menneskes labyrint-tilværelse stiger spørgsmålet op og råber ind ad kirkens dør: Hvem er min Gud, og hvem er jeg selv? Derfor tør man da også betegne det, der går for sig, som en vækkelse, så sandt som det til syvende og sidst er en troskrise,

der ligger bag. Det totale sammenbrud af alle former for sækulariseret tro og deres nøgne afsløring som illusioner har anbragt mennesker i et tomrum, hvor man må spørge forfra og helt fra bunden, og simpelthen spørge om sin egen blotte eksistens.

Det er til kirken, spørgsmålet rettes. Det er til kirken, de store masser strømmer for at få dens svar. En amerikansk teolog har beskrevet situationen på denne måde: »Vi lever i Konstantins tidsalder, og nu venter vi så på en Augustin«. Dermed har han udtrykt de amerikanske kirkesamfunds fare og håb. Den, som gennem længere tid har haft lejlighed til at følge amerikansk kirkeliv på nærmeste hold, først med medbragt skepsis, men derefter med stedse stigende beundring, kan ikke tvivle om, at kirkesamfundene har både vilje og evne til at give det kristne budskab som svaret på menneskers spørgsmål.

Litteratur: Den nyeste og bedste redegørelse for den kirkelige og religiøse struktur i USA er utvivlsomt sociologen Will Herberg's bog »Protestant – Catholic – Jew«.

AF MARGARET RIGG

Byzantinske mosaikker

DEN blændende glans, der er i mosaikkerne i den italienske havneby Ravenna, inspirerede en ukendt digter til at skrive: »Lyset blev enten til her eller indesluttet her; det hersker enevældigt.«

Farve, lys og rytme er karakteristiske træk i de byzantinske mosaikker, og det er, som træder man ind i en ny verden, når man oplever dem i al deres farvepragt. »Figurer er snarere syner end mennesker ... arrangerede i rytmer, der ligner versene i en salme ... store farveflader forvandler rummet og opløser den arkitektoniske struktur, idet de skaber en u håndgribelig glorie

af atmosfære, som forandrer sig i den skiftende belysning,« skrev Guiseppe Bovini i et kritisk essay om mosaikker.

Men bag lyset og farverne og rytmen er den ånd, der gør det hele til en enhed. Dybden i denne ånd kan ses deraf, at endnu i midten af det tyvende århundrede kan disse ældgamle kunstværker afføde beundring og endog lære kunstnere og teologer noget. Det er en ånd, der står over livets håbløshed og indre splittelse. De kunstnere, som skabte mosaikkerne, gik direkte fra oplevelsen til dens udtryk i farve og mønster.

Kejserinde Theodora
(San Vitale,
Ravenna, før 547).

Deres formål var at vise indholdet af den kristne sandhed. De gav deres kunstneriske færdighed og geni til evangeliets forkyndelse, og fra det fjerde århundrede indtil mosaikkunsten uddøde i det femtende århundrede forvandlede kunstnere kirkerne til majestætiske *glorier*.

År 311 e.Kr. anerkendte kejser Konstantin den kristne kirke og tildelte den en magtstilling i staten. Anerkendt på denne måde blev kirken for første gang i sin historie befriet for åbenlys forfølgelse. I undertrykkelsens år havde der næsten ikke været nogen mulighed for offentligt

at holde gudstjenester. I stedet blev de hemmeligt holdt i hjemmene og i underjordiske huler.

Da kirken havde fået Konstantins officielle godkendelse, måtte den tage hele sin stilling til kunsten op til fornyet overvejelse. Med muligheden for at rejse særlige bygninger til dyrkelsen af Gud kom også ansvaret for at vidne om Guds herlighed gennem arkitektur. Hedenske templer kunne ikke bruges som forbillede for den kristne kirkes bygninger. Enhver efterligning af græske eller romerske traditioner ville ikke alene forvirre de nyomvendte, men også

være ude af stand til at opfylde den voksende kirkes krav til det gudstjenstlige rum.

I modsætning til de hedenske templer måtte den kristne kirke sørge for store forsamlingsrum til gudstjenesten og forvaltningen af sakramenterne. En passende arkitektur blev fundet i den verdslige verden; en struktur, som opfyldte kristendommens krav uden at minde om hedenske skikke. Det var torvehallen (der også brugtes som retslokale), som kaldtes en »basilika« eller »kongelig hal«, hvor offentlige retssager førtes og torvevarer blev faldbudt i en overdækket bygning. Kejser Konstantins mor befalede, at der skulle bygges en af disse *basilikaer* (som de vedblivende blev kaldt), og stilen blev antaget af kirken.

Men problemet om disse tidlige kirkers ud-

smykning var mere vanskeligt at tage stilling til end spørgsmålet om arkitekturens stilart. Hele spørgsmålet om billedkunst i kirkerne afstedkom en voldsom debat blandt teologerne, der var uhyre forsigtige, når det gjaldt noget, der kunne udlægges som blasfemi og brud på Guds bud om afgudsdyrkelse.

Striden rasede, og det stod til slut klart, at kirkefædrene kun kunne nå til enighed på ét punkt: billedstøtter skulle forbydes. Statuer af hedenske guder fandtes dengang overalt. At opstille statuer af Kristus, apostlene, bibelske skikkelser og martyrer ville være det samme som at lade hedenskab få adgang til kirken. I stedet for at belære nyomvendte om kristendom kunne statuerne gøre det endnu sværere for dem at forstå tanken om én almægtig og usynlig

*De fem kloge jomfruer
(Sant' Apollinare Nuovo, Ravenna, efter 526).*

*Jesu indtog i Jerusalem
(Det palatinske kapel, Palermo, 12. årh.).*

gud. De havde for stor lighed med de udskårne billeder og hedenske idoler, som Bibelen fordømte.

Brugen af malerier i kirkerne var imidlertid et spørgsmål, som man aldrig kunne nå til enighed om. Til sidst trængte en eller anden slags maleri (i vid forstand) sig ind i alle kirker: De orthodoxe kirker i Grækenland og Rusland fik deres *ikoner*; de europæiske og irske kirker fik pragtfulde *illuminerede håndskrifter*. Og det byzantinske rige fik *mosaikker*. Disse mosaikker var billeder lavet af små sten- og glasstykker, som blev anbragt i gips, inden denne tørrede. Hele vægge og lofter blev overdækket på denne

måde, og farveskalaen strakte sig fra lys aquamarin og mælkehvidt til dybe blå, grønne og brune toner. De mørke harmonier blev for det meste brugt sammen med lyse farver og blev fremhævet af en baggrund i hvidt og guld.

Det er blevet sagt, at kirken tolererede mosaikmalerierne, fordi de var værdifulde som en påmindelse til menighederne om kirkens lære og om Guds vældige gerninger, som fortalt i Bibelen. Kendte handlinger fra Det gamle og Det nye Testamente var mosaikkernes motiver. Således blev lægfolket gennem øjet belært om tro og håb. Gruppevis og parvis blev bibelske scener stillet i træffende relation til hinanden:

Moses, som leder israelitterne gennem Det røde Hav, var Det gamle Testaments modstykke til Kristi dåb. Abraham, som ofrer Isak, bebudede Guds umådelige ofring af sin søn, hvilket også blev gengivet i messens drama.

Henimod slutningen af det sjette århundrede blev teologerne, som var foruroligede over alle de billeder, der blev sat op i kirkerne, af pave Gregor den Store påmindet om, at størstedelen af kirkegængerne hverken kunne læse eller skrive. Disse malerier var nyttige, ja nødvendige som hjælpemidler for præsten, der skulle

give et lægfolk af analfabeter en kristen oplæring.

Hvor fremskredent Gregors syn på malerierne end var, stemte hans kunstopfattelse dog overens med hans samtids, og han ville have, at kunst skulle være enkel og udramatisk. Han råbte ingen forskruet eller overspændt kunst. Ophøjede motiver skulle skildres i de hellige billeder, og Kristus alene skulle være midtpunktet. Gregor havde ikke behøvet at nære bekymringer. Hvis Kristus ikke var det centrale i malerierne, var fejlen enten at finde hos de lokale

*Israels konger
(Nea Moni-klostret, Chios,
ca. 1050).*

*Kristus Pantokr.
(Domkirken i Ce
på Sici,
12. å*

ΕΙΣ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ
ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΚΑΙ
ΟΥΝΙΑΝ ΠΑΤΕΡΟΣ
ΜΕΝ ΤΕΣ ΚΟΙΤΑΧΑ
ΔΕ ΕΙΣ ΤΑ ΟΥΣΤΑ ΖΩΝΕ

SEPTUAGESIMIS
VIGILANTIBUS
SETA BEVITUM
VI TET

ΓΑΒΡΙΗΛ

ΧΗ

ΜΡ

ΟΥ

ΩΝ

biskopper og statslige embedsmænd, som skaffede midlerne til mosaikarbejderne, eller hos kirken, som begrænsede den kunstneriske udfoldelse. Kunstnerne selv lyttede til Bibelens fortællinger og følte den menneskelighed, som kommer til udtryk der. Gud alene var helten i de mange fortællinger. Aldrig mennesket. Motiverne sprang selv ud af Bibelen. Enkelthed forblev mosaikkunstnernes kendetegn, ikke så meget som følge af, hvad Gregor havde sagt, men fordi de som kunstnere forstod det enestående virkemiddel, der var i den udtryksfulde streng-

*Jomfru Maria med Jesusbarnet
(St. Sophia, Konstantinopel).*

*Kejser Konstantin
(St. Sophia, Konstantinopel).*

hed i linier og harmoni. Denne enkelthed havde en umådelig kraft, som værnede kristendommens mysterium. Dette mysterium havde intet at gøre med den overfladiske realisme eller sentimentalitet, som findes i romersk og græsk maleri.

Billeder malet med pensel eller i oliefarver kunne let blive for realistiske, ornamentale og adspredende. Mosaikkens teknik var den mest velegnede udtryksmåde for disse tidlig-ekspressionistiske kunstnere. Ifølge sin natur krævede materialet en kraftig, men urealistisk stil. Det var *bedst* anvendeligt, hvor man ønskede en

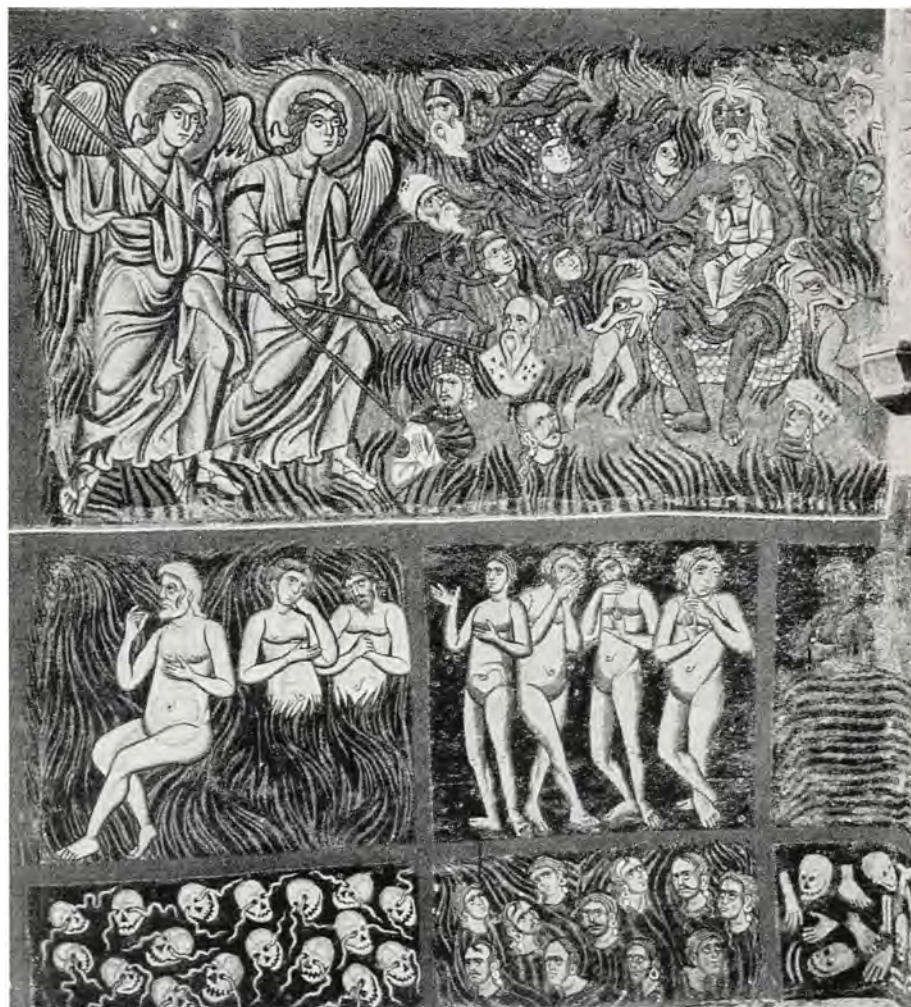
uaffekteret og enkel virkning. For yderligere at undgå realisme, og dermed afgudsdyrkelse, lagde mosaikkunstnerne billedets baggrund i guld. Guldet gav skikkelserne og motiverne en symbolsk og allegorisk karakter. Og skikkelserne selv blev udarbejdet i rytmer, farver og mønstre, som udelukkede naturalistiske eller realistiske indslag.

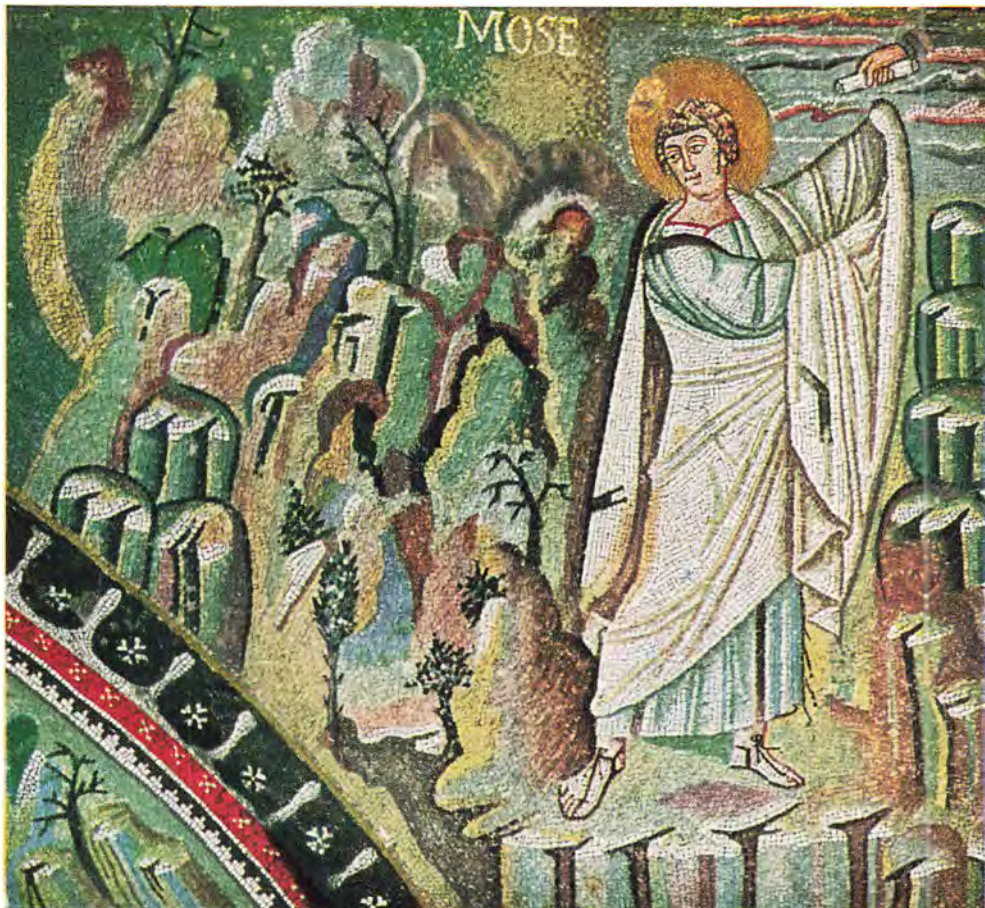
Dette var uden undtagelse fremgangsmåden, selv i »portrætmosaikker«. Man gjorde kun

sjældent forsøg på at give en kejser, dronning, embedsmand, pave eller verdslig standsperson individuelle eller personlige træk.

Og når man afbildede Kristus, helgener, martyrer og bibelske skikkelser gjorde man i endnu ringere grad forsøg på at give naturalistiske eller realistiske udtryk. Man ser Kristusbilleder i utallige variationer i de forskellige kirker, men han er aldrig realistisk afbildet, med jødiske træk. Som alle de andre skikkelser synes også han

*Syndere i Helvede
(Torcello-basilikaen, Venedig, 12. årh.).*

*Moses modtager lovens tavler
(San Vitale, Ravenna, før 547).*

næsten to-dimensional, uden differentiering med hensyn til alder og skønhed. Hænder og fødder er gengivet groft; øjne og andre ansigtstræk er næsten reduceret til en fast formel. I mange byzantinske kirker er der i rummet over søjlerne lange processioner med skikkelser, som går mod alteret og drager menighedens opmærksomhed op imod kirkens centrale del, hvor ordet prædikes og sakramentet uddeles. Og højt oppe over alteret, i kuplen, er Kristus, med den højre hånd løftet til velsignelse og med et fjernt og evigt blik, og i hans anden hånd den altid nærværende bog. For den byzantinske kirke var

mosaikkens Kristusfigur udformet af kunstneren som *universets enerådende hersker, almægtig* i magt og retfærdighed, en *søn*, som kunne bære den Guds vrede, som mennesket var ude af stand til at bære.

Ved første øjekast forekommer de byzantinske mosaikker stive og akavede. Mange har ment, at stivheden skyldes mangel på færdighed eller talent. Men stivheden og kejtheden, ja, selv primitiviteten, er ikke en følge af kunstneriske mangler. De kunne behandle menneskeskikkelsen lige så godt som deres græ-

ske forgængere, og de kendte også til perspektiv. Men de beskæftigede sig med en anden form for realisme. Det var den realisme, som er skjult i hjertet.

Selv om enkelhed og klarhed kendetegnede mosaikkens udtryk, var det ikke simpelthen en form for primitiv kunst, men en udviklet og rendyrket form, som havde fast grundlag i hellenistisk malerkunst. Efterhånden som byzantinske kunstnere fandt deres egne udtryksmåder, tabte de mere og mere interessen for at følge hovedstrømningerne i græsk og romersk malerkunst. Skønt mosaikkunstnerne aldrig mistede forbindelsen med det klassiske grundlag, gjorde de sig efter år 500 e. Kr. ikke længere umage for at forhindre deres tegning i at få ydre lighed. I stedet for begyndte de at arbejde med en *abstraktion fra virkeligheden*. Med det kom også en slags radikal stilændring, som i dag lader disse byzantinske kunsværker fremtræde som åndsbeslægtede med vor egen tid. Det er den ånd, som endnu lever bag det umiddelbare indtryk af stivhed eller primitivitet i den kunstneriske kunnen, den ophøjede ånd, denne ånd af ekspressiv indre virkelighed, som er mere levende og vægtig end ydre naturalisme.

Der findes abstraktion og afkald på umiddelbar naturalisme i de tidligste mosaikker, og sti-

len forblev – skønt modificeret, mere afklaret og forbedret i teknik – den samme gennem hele den byzantinske æra og indtil det fjortende århundrede. At disse kunstnere kunne gøre dette, viser deres evne til frit at tolke deres følelser. De var frigjorte for ethvert ønske om og enhver nødvendighed af at imitere og efterligne. De havde ikke nødig at idealisere virkeligheden eller helgenerne og de guddommelige skikkelser, og slet ikke Kristus. Kunstnerne havde ingen pretentioner med hensyn til at afbilde den jordiske eller den himmelske verden. Selv englene blev »af-sentimentaliserede« i den tro, at i al sin enkelhed og kunstneriske enfold kunne troen opnå den storladenhed og den spændvidde, som man blev grebet af, når man læste i Bibelen eller tog del i liturgien.

Disse kunstnere ville på intet tidspunkt have antydnet, at deres mosaikker kun blev skabt i den hensigt at lovprise Gud. Det var snarere deres agt at yde deres bedste, at hengive sig anonymt til deres gerning. Deres usignerede arbejder har skænket den kristne verden en skønhed og pragt, som kan måle sig med Bachs og Augustins værker.

Margaret Rigg

DARWINISME OG KRISTENDOM

100 år efter at „Arternes Oprindelse“ udkom 24. november 1859 . . .

AF N. H. SØE

EN dansk præst var på besøg i Østberlin. Han gik ind i et udstillingslokale, hvor der var en videnskabeligt vel underbygget og pædagogisk dygtigt tilrettelagt fremstilling af de forskellige dyrearters og frem for alt menneskets udviklingshistorie. Præsten kom i snak med en ung østtysker, der var begejstret kommunist. Da denne fik at vide, at den udenlandske gæst var præst, kom det triumferende: »Ja, sådan er det gået til, hr. pastor, og ikke sådan som De fortæller!«

Den danske præst var så lykkelig at kunne oplyse, at kommunisten tog fejl. Både vidste han besked om udviklingslæren, og han fortav ikke denne viden, når han derhjemme talte om de dele. Men dette er i denne sammenhæng underordnet. Pointen i historien er den unge kommunistens spontane udbrud. Han anså det altså for ganske selvfølgeligt, at en præst på disse områder udtalte sig i direkte modstrid med sikre videnskabelige kendsgerninger. Her har vi som i en nøddeskal en væsentlig side af den åndelige kamp i den »østlige« verden. I videnskabens navn stempler man kirke og kristendom og ikke mindst præsteskab som fordummende, uvidende eller uredelige. Man tror virkelig ofte, at videnskabens lys er tilstrækkeligt til at få »religionen« til at forsvinde.

Er kirken og dens præster mon helt uden skyld i dette?

Det hændte for få år siden, at en præst sad i en kreds af ganske unge, væsentlig gymnasieelever. I samtale løb spurgte en gymnasiast, om der ikke var noget om, at mennesker nedstammer fra aberne. I stedet for nu at gå ind på dette spørgsmål svarede præsten med en halvt drillende og i hvert fald afvisende bemærkning om, hvad for en slags aber den unge mand mon kunne ønske at nedstamme fra. Vedkommende

udmærkede præst har sikkert ikke anet, hvor megen fortræd han gjorde ved sit svar. Bare denne historie var noget enestående. Men det er den næppe.

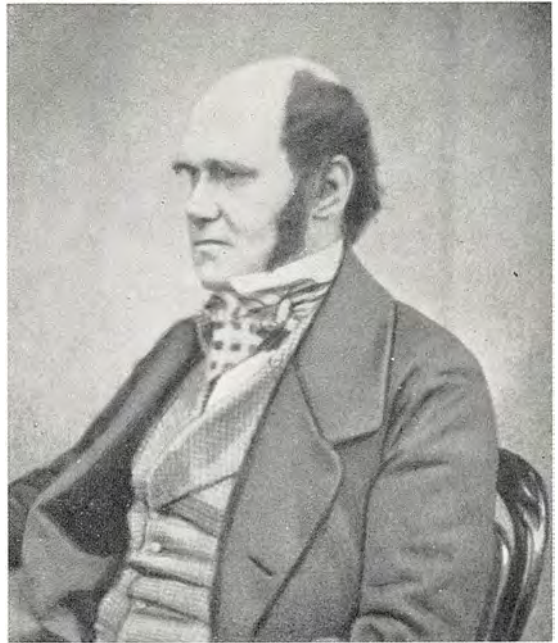
Eller nu fra den anden side. En lærerinde, der gerne ville være sin kristentro bekendt, var ved at blive klemt sønder af kollegerne på lærerværelset. De mente, at videnskaben og specielt darwinismen var et uomstødeligt bevis for, at kristendommen var falsk. For hende blev det en stor hjælp, da hun endelig mødte en, der vidste besked og sagde ja til udviklingslæren og samtidig var en bekendende kristen. Hvor meget har teologerne mon syndet på dette punkt ved selv at vige udenom og i hvert fald tie? Der var dog nogle, der talte, f. eks. den senere teologiske professor Ed. Geismar, der allerede i 1903 udsendte bogen »Kristendom og Udvikling«.

I og for sig er det let forståeligt, at da Darwins bog »Arternes Oprindelse« (»Origin of Species«) kom i 1859, virkede den som et voldsomt chock, i øvrigt mindst lige så meget i naturvidenskabelige som i teologiske kredse. Selv om man nok kan påvise, at Darwin havde forgængere, var indtil 1859 tanken om, at dyrearterne var noget uforanderligt givet, næsten et dogme. Og nu kom så Darwins bog som en bombe. Eksplosionen er endnu ikke overstået. Endnu mere »nærgående«, i hvert fald for teologerne, var jo så i øvrigt Darwins andet hovedværk »Menneskets Oprindelse« (Descent of Man), der kom 1871. Begge arbejder blev oversat til dansk af J. P. Jacobsen og udkom henholdsvis 1872 og 1874.

Som bekendt går darwinismen ikke ud på, at mennesket »nedstammer fra aberne«, men at menneskeslægten hører til i pattedyrenes store udviklingshistorie, og at aberne er vore nærmeste

»slægtninge«. Undertiden har man morsomt nok en fornemmelse af, at netop dette slægtskab i særlig grad irriterer, ja føles som en fornærmelse. Men derved er der faktisk ikke noget at gøre. Selvfølgelig gik dog forstandige kristne menneskers protest langt dybere end til det, at man ikke kunne lide at have aber til »fætre«. Man forfærdedes, fordi opfattelsen direkte og udtalt stred mod en bogstavelig forståelse af Bibelens skabelsesberetning. Og man frygtede, at teorien skulle få mennesker til at mene, at der ikke er nogen væsensforskel af afgørende karakter på mennesker og dyr. Hertil kom så, at adskillige »darwinister« mente, at Darwins opfattelse gav en naturlig forklaring på, hvordan det »hensigtsmæssige« i de levende væseners opbygning var opstået. Blev ikke troen på en Gud, der har ledet verdensudviklingen med bestemte, vise mål, en »overflødig hypotese«? Mennesket var, syntes man, allerede i uhyggelig grad »reduceret« gennem astronomiens opdagelse af, at jordkloden ikke er verdens midtpunkt, men bare et lille fnug i et ufattelig stort univers. Skulle nu den sidste glans ved det at være menneske, forsvinde til fordel for den opfattelse, at vi kun er en slags dyr, rigt udviklet på visse områder og svagt på andre? Var det da ikke umistelig kristen tro, at mennesket er det enestående, skabt i Guds billede og genløst til evigt liv ved Kristus, radikalt forskelligt fra samtlige dyr?

Mennesker har faktisk kunnet føle det, som blev de tvunget ind i valget mellem kristentro og darwinisme. Snarest er det dog overraskende, at der, mig bekendt, er så få eksempler herpå. Men f. eks. den ansete amerikanske filosofihistoriker Will Durant fremstiller det i sin selvbiografi »Transition« (1927), som om det var mødet med darwinismen, der slog hans katolske barnetro i stykker og gjorde ham til ateist. Og selvfølgelig har mangfoldige naturvidenskabsmænd ud fra en mere eller mindre darwinistisk udviklingsteori søgt at bekæmpe enhver gudstro og gøre en rent »naturalistisk« livsanskuelse indlysende. Mest indflydelsesrig i så henseende, i hvert fald i den tysksprogede verden, blev vel den tyske naturforsker Ernst Haeckel, der 1899 udsendte den berømte og berygtede bog »Verdensgæderne« (Die Welträtsel). Han var en li-

Charles Darwin (1809–82), den engelske naturforsker, som han så ud i 1859, da hans »Arternes Oprindelse« udkom.

denskabelig agitator, overbevist om, at de, der var uenige med ham, måtte være enten uvidende eller ubegavede eller uredelige. Ikke mindst i det tyske socialdemokrati øvede han enorm indflydelse. Men også mere »skikkelige« og besindige forskere mener ofte, at man ved at lufte »darwinisme« kan drille de kristne.

I de kredse, der nødtigt gav sig over til Darwins teori, trøstede man sig med, at mangfoldige enkeltheder i Darwins opfattelse var særdeles angribelige. Ikke mindst kredsede man om det spørgsmål, hvor vidt det virkelig kunne tænkes, at »det hensigtsmæssige« i de levende organismer var opstået ad rent mekanisk vej eller ved en opsummering af »tilfældige« variationer. I darwinske kredse havde man dannet slagordet om »survival of the fittest« (de bedst egnedes overlevelse). Men straks meldte sig, hævdede kritikerne, spørgsmålet om »arrival of the fittest« (det bedst egnedes opståen).

Hele dette kompleks af problemer kan vi imidlertid ikke her gå ind på. Derimod må vi dvæle et øjeblik ved det spørgsmål, der vel har optaget den brede offentlighed mest: Man fortrøstede sig til, at man jo da ikke havde fundet

det egentlige mellemlid mellem menneskelignende aber og abelignende mennesker. Selv den ikke meget engelskkyndige her sikkert atter og atter hørt om »the missing link«, det manglende led i udviklingskæden, det væsen, der hverken var rigtig abe eller rigtigt menneske, overgangsfænomenet. Hvad er der ikke gennem årene skrevet om dette »missing link«. Og hvad har man ikke hentet af trøst fra den tro, at der her var et føleligt »hul« i »slægtsregistret«. Selv en af nutidens allerbetydeligste filosoffer, den tyske filosofiprofessor i Basel Karl Jaspers, der nærmest repræsenterer en af kristendommen influeret idealistisk humanisme, kan finde, at noget af det viseste om vort problem, blev sagt i en vits i det tyske vittighedsblad »Simplicissimus« under første verdenskrig: To bayerske bønder snakker sammen: Det er dog en irriterende ting, men Darwin synes at have ret, vi stammer fra aberne. – Ja, siger den anden, en irriterende ting, men – den abe gad jeg se, der første gang mærkede, at den ikke længere var en abe!

For mig at skønne ligger det imidlertid nu sådan, at det ikke mere giver mening at tale om »the missing link«. Faktum er, at man har fundet rester af væsener, der var af en sådan beskaffenhed, at de kyndigste forskere er uenige om, hvorvidt man snarest bør karakterisere dem som abelignende mennesker eller som menneskelignende aber eller måske som en slags abemennesker. Og hvad kan man så egentlig vente at finde mere? Man finder jo da ikke knogler med stamtavler på! Den i visse kredse så kære

tale om »the missing link« bør altså vistnok forstumme. Darwin har ikke sejret i den betydning, at han har fået ret i alle enkeltheder. Men udviklingsteorien må dog vist siges at have hævdet sig på helt fyldestgørende måde.

Men hvad da? Er så mennesket bare et dyr, samme vilkår undergivet som vore »fætre«, aberne? Den i sin tid så berømte engelske biskop Charles Gore, vel nok Englands mest indflydelsesrige teolog i begyndelsen af dette århundrede, død 1932, siger et sted, at det egentlig er beklageligt, at udviklingslæren opkom i det 19. og ikke f. eks. i det 4. århundrede. I oldkirken var adskillige teologer indstillet på, at de første kapitler i 1. Mosebog var billedtale og ikke direkte historie. Dengang ville man sikkert langt lettere have evnet at indoptage udviklingstanken i kristen teologi og efterhånden indarbejde den i systemet. I det 19. århundrede derimod tog man så håndfast på de dele. I vore dage er man imidlertid dog vel langt om længe nået til at erkende, at kristendommen ikke står og falder med den strengt historiske troværdighed af Bibelens urhistorie. Om Gud har dannet det første menneske af muld eller af en slags menneskelignende abe, må dog vel være hans sag. Menneskets værdighed hviler da ikke på dets høje oprindelse, men på Guds vilje med det.

Man har så prøvet at få lidt »naturvidenskabelig« støtte for troen på menneskets særstilling ved et ræsonnement som dette: Adskilligt tyder på, at udviklingen fra de ældste menneskelignende fund frem til det menneske, vi i dag ken-

Aberne er vore nærmeste slægtninge. Her ses tre »f familiemedlemmer« på vad. Fra venstre: Sjimpanse – Pekingmennesket – Nutidseuropæer.

Pekingmenneskenets kranium, der blev fundet i 1921, ses her til højre. Til venstre en rekonstruktion af, hvorledes det sandsynligvis har set ud. Pekingmennesket udfyldte et af hullerne i vort »slægtsregister«.

der, ikke kan forklares ud fra tilfældige variationer, som Darwin mente. Det er, som stiler den mod et forudgivet mål. Og visse tænkere har så dristet sig til at sige, at netop udviklingstanken har genindsat mennesket i dets værdighed. Det er, som peger udviklingen frem mod det menneske, der nu lever. Det synes, som om dette var målet for den lange vandring.

Herom er meningene imidlertid stærkt delte. Jeg vil nøjes med at citere en af vore kyndigste arvelighedsforskere, professor H. V. Brøndsted. Han siger et sted: »Det er en kendsgerning, at blandt videnskabeligt arbejdende biologer er der nogle, der tolker nedstamningen sådan, at der deri er nedlagt en strømpil, hvis retning er givet af Gud selv, sigtende mod mennesket som slutresultat; andre, der tolker den som resultat af en retningsbestemt tendens i det levende stof, fremkommet ved hjælp af en transcendent livskraft, vitalisme; atter andre, der i nedstamningen ser den nødvendige følge af det organiske stofs reaktioner med de omgivende kår.« Og så tilføjer han med spærret tryk: »Men alle erkender nedstammingslærens rigtighed.«

Den kristne er naturligvis forvisset om, at udviklingen ikke er »løbet på egen hånd«. Gud har haft sin mening med den. *Det afgørende*

er ikke, om vi stammer fra aber, men om vi er aber. Og den kristne ved, at hvordan det så end hænger sammen med menneskeslægtens oprindelse, har Gud gjort mennesket til noget, der dybest set er helt forskelligt fra ethvert dyr.

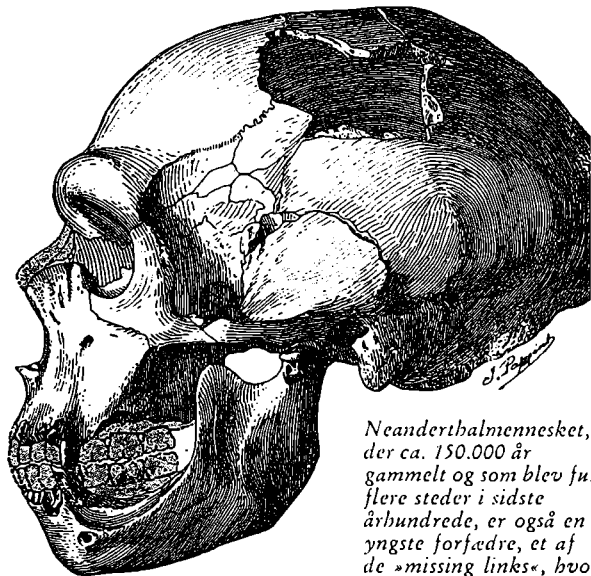
Hvorfra ved vi det? Ikke fordi vi mener at kunne konstatere, at udviklingen stadig er gået fremad og har sigtet mod mennesket som udviklingens højdepunkt og egentlige mening. Hvordan i alverden skulle dog en religiøst neutral videnskabelig forskning kunne påvise noget sådant? En amerikansk biolog forklarede engang, at efter hans mening måtte vel snarere elefanten være højdepunktet! Nej, men vi ved, at mennesket fik en absolut særstilling i Guds verdensplan derved, at det behagede Gud at sende sin søn som menneske og til menneskers frelse. Meget barnligt udtrykt kan vi sige det sådan: Menneskets adelsbrev blev skrevet den dag, da Gud besluttede at lade sin søn blive som en af os. Dette adelsbrev kan ingen Darwin rive i stykker. Det hedder i Hebræerbrevet, at Kristus ikke skammede sig ved at kalde os sine brødre. Hvis darwinismen kan siges at have udrettet noget med hensyn til dette spørgsmål, er det da kun, at den har understreget dette ord. Vi er ikke af så fin herkomst, at Guds forbarmelse næsten bliver selvfølgelig. »Hvad har dig hos Gud bedrøvet, og hvad elsked' du hos støvet, at du ville alt opgive for at holde os i live«, synger Grundtvig. Vi, der kender Darwin, synger det måske med endnu større eftertryk. Ordet om Kristus, frelsen i Kristus, er bestemt for alle mennesker,

ikke for dyrene. Det giver os vor ufatteligt fornemme særstilling, vort adelsbrev.

– Naturligvis rejser der sig endnu mange spørgsmål. Det vigtigste og vanskeligste angår vel det, som vi plejer at kalde menneskets eller menneskeslægtenes syndefald. Hvis menneskets urhistorie er omtrent som moderne naturvidenskab tegner den for os, synes der ikke at kunne blive tale om en paradisisk uskyldighedstilstand og et derpå følgende syndefald med katastrofale følger for hele slægten, ja for hele den verden, vi lever i. Vist er der dygtige forskere, der har søgt at sandsynliggøre, at de mest »primitive« eller de ældste kulturer har repræsenteret et ret højt moralsk og religiøst niveau. Men de fleste stiller sig særdeles skeptisk over for en sådan tanke. Og selv om den akcepteredes, ville den absolut ikke føre os tilbage til den ældre teologis tale om uskyldighedstilstanden før faldet. Her er et problem, vi gør vel i at se i øjnene, så ubehageligt det end kan være for dem, der nødtigt bryder med det tilvante på et punkt som dette.

Lad os imidlertid notere os to kendsgerninger: Først dette, at den gamle forklaring om et syndefald med særdeles vidtrækkende konsekvenser er langt mindre tilfredsstillende for tanken, end traditionsbundne kristne vistnok i reglen gør sig klart. Vi har fået denne forklaring i de tidlige barneår. Vi slugte den måske råt og har ikke rigtig villet erkende, hvor lidt der egentlig ydes af tankemæssig hjælp ad denne vej, ja, hvordan tunge spørgsmål om Guds retfærdighed uvægerligt melder sig. Og dernæst er det en kendsgerning, at adskillige teologer har kredset om, at den gamle beretning i 1. Mosebog om slangen, der fristede Eva, dog vel må være billedtale. Allerede Søren Kierkegaard, der af gode grunde ikke var påvirket af Darwin (Kierkegaard døde jo 1855), søger i »Begrebet Angest« fra 1844 at forstå syndefaldsberetningen sådan, at den bliver hvert enkelt menneskes historie, ikke bare en mærkelig historie fra slægtens urtid. En mand som den kendte schweiziske professor Emil Brunner er inde på det samme. Og ligeså professor Prenter i Århus.

Om den tolkning så er tilfredsstillende, er et andet spørgsmål. Syndens oprindelse, det faktum, at Guds gode verden er kommet bort fra

Neanderthalmennesket, der ca. 150.000 år gammelt og som blev fundet flere steder i sidste århundrede, er også en yngste forfædre, et af de »missing links«, hvori vi ikke behøver flere for at dokumentere vores slægtskab med aberne.

Skaberens, kan vi ikke forklare, hvad da i øvrigt også både Brunner og Prenter netop understreger. Men det har vi i virkeligheden aldrig kunnet. Og det, Darwin her har betydet, er, at han har tvunget os til at se denne kendsgerning i øjnene. Så snart talen bliver om det ondes oprindelse og dermed også oprindelsen til menneskeslægtenes syndighed, gælder i sandhed det sådan set noget vemodige ord, at én dåre kan spørge om mere, end ti vise kan svare på. Sådan har det imidlertid også været før Darwin. Hvilket de kristne, der har ondt af sig selv for Darwins skyld, har godt af at betænke. Reelt har vi det ikke vanskeligere end tidligere slægter. Vi er bare blevet tvunget lidt ekstra brutalt til at tænke på om.

Syndens oprindelse er åbenbart et uløseligt problem. Dette ligger egentlig i sagens natur. Kunne vi finde syndens sidste grund, så vi fik en »naturlig« eller logisk forklaring på dens opståen, måtte vi føre den tilbage til skabelsen. Og det går ikke. Da Kierkegaard for alvor havde gennemtænkt dette spørgsmål, formede han sætningen: »Synden kom ind i verden ved en synd.« Logisk er der tale om et uforklarligt spring. Kun da er synden for alvor opfattet som synd.

Endnu er der imidlertid anledning til en lille tilføjelse. Adskillige har ment, at netop udviklingslæren kunne hjælpe os til at forstå »arve-

synden«s væsen. Er »arvesynden« ikke netop resterne, det endnu ikke udskilte eller beherskede, fra vor dyriske fortid? »Hvem vil for alvor – med fornuftgrunde – påstå, at nedstammings-teoriens hævvelse af menneskets dyriske afstamning ikke giver en forklaring på »arvesynden«, som er langt mere frugtbar end den, katekismen anvender,« spørger H. V. Brøndsted.

Der er bare det at sige, at forklaringen er falsk. Allerede en rent »moralisk« betragtning kan i hvert fald gøre det problematisk, om denne forklaring rammer rigtigt. Er virkelig den værste menneskelige »syndighed« den, der udfolder sig, når »dyriske« drifter tager magten? Var der ikke dyb visdom i den gamle opfattelse, hvorefter »hovmod« var syndighedens egent-

Her ses nutidsmenneskets skelet (tv.) sammen med og i samme målestok som Neandermennesket (th.).

Vi er højere, rankere og har et større hjernevolumen end vore »forfædre«.

lige rod? Moralsk altså det hovmod, der får mennesker til at ydmyge andre, eventuelt trampe på dem og nedværdige dem? Og er dette ikke et typisk menneskeligt træk? Vist er der paralleller i dyreverdenen, lige ned til den berømte »hækkeorden« i hønsegården. Men alligevel, er ikke det tyranniske hovmod i al dets forfærdelighed væsentlig karakteristisk for mennesker, et træk, der ikke viser tegn til at formindskes i udviklingens løb? Er ikke den opfattelse, der sætter synd lig dyriskhed og arvesynd lig uudskilte »dyriske« reminiscenser, udtryk for en »udviklingsoptimisme«, som aldrig har været troværdig og i dette århundrede er blevet afsløret som særdeles utroværdig?

Alvorligere er imidlertid den »teologiske« protest, altså, om man vil, indvendingen fra »katekismen«. Moderne teologer holder oftest ikke rigtig af glosen »arvesynd«, fordi den er så dunkel og så belastet af misopfattelser. Men lad os nu bruge ordet. Efter kristen opfattelse betyder da arvesynden dybest set dette, at hvert menneske af naturen er sådan borte fra Gud, at han ikke selv kan finde tilbage, og at intet andet menneske, men kun Kristus, afgørende kan hjælpe ham. Herom kan man f. eks. læse i Grundtvigs berømte digt »Nyaars-Morgen« fra 1824: »jeg kæmpe mig vilde til Kærligheds kilde, omskabe jeg vilde mig selv.« Og så det majestætiske svar på disse anstrengelser, det svar, der munder ud i linjerne: »fra Døden til Livet kun een det var givet paa Vinger at hæve sig selv.«

– Hundrede års darwinisme. Mon vi nu ikke snart har absorberet den rystelse, som Darwin beredte vore oldeforældre? Det var ikke nær så slemt, som det så ud til, og som dels forskrækkede kirkemænd og dels sejrstolte naturvidenskabsmænd ville gøre det til. Dybest set var det tilmed sundt. Det kaldte til gavnlig selvbesindelse og til ny overvejelse af det kristne livs- og menneskesyn. Vi forstod, at vi ikke kunne hitte ud af alt det med Adam og Eva og slangen, og vi blev tvunget til, også med hensyn til disse spørgsmål, at vende blikket mod Kristus. Men derved er der dog vel ingen skade sket.

N. H. Sørensen.

*Kristendommens vej gennem sprogenes labyrint
giver stadig anledning til misforståelser og meget hovedbrud.*

BIBELENS VEJ TIL FJERNE FOLKESLAG

AF V. J. BRØNDEGAARD

MISSION er som al kristen forkyndelse en permanent oversættelse. Men hos folkeslag, hvis tankeverden gennem årtusinder blev præget af helt andre kulturelle og religiøse forestillinger, er det et uomgængeligt krav, at det kristne budskab bringes videre i den lokale befolknings modersmål og idéassociationer. Missionærerne må finde frem til de rette ord og navnlig de rigtige grundbegreber.

Kristendommen passerer verden over gennem sprogenes labyrint. På samme måde som man rent materielt startede med primitive kapeller, der i tidens løb blev til vældige katedraler, er man også indenfor den kristne terminologi henvist til først at bruge mangelfulde oversættelser eller tillempninger. Hvis det kristne budskab skal finde ekko i fjerne folkeslags hjerter, må det imidlertid ikke blot gives videre i sprogets ord, men også i folkets ånd. Bibelguldet skal omveksles uden eller med et minimalt kurstab. Den missionær, som mener, at han med en ordbog ved hånden kan oversætte en epistel eller prædiken, kommer let ud for svære skuffelser.

Kun sjældent har missionærerne straks studeret sprogproblemerne kritisk og grundigt. At resultatet ofte blev forkerte eller helt meningsforstyrende transskriptioner, siger sig selv. I missionsarbejdets første stadium har de måttet vælge blandt ord i de indfødtes sprog – ord, som kun indeholdt få eller måske slet ingen kristent brugbare begreber.

Den meget store afstand mellem bibelens idéverden og et »primitivt« folks tanker og sprog har gjort – og gør det ofte endnu – til en næsten uløselig opgave at finde frem til en for begge parter tilfredsstillende oversættelse. »Gud faders ord på moders mål« kunne der stå som indskrift på denne bro mellem nationerne. Problemets løsning kræver ikke blot stor sprogvidenskabelig og etnologisk indsigt, men også og navnlig en dybt religiøs og medmenneskelig indleven i de lokale forhold. Oversætterten skal løse en meget svær opgave og bærer et tungt ansvar overfor Gud og mennesker. Hellige Guds-ord skal gengives med et forråd af tit urene hedenske gloser. Missionæren skal kunne oversætte sådan,

Med fingeren i læsebogen lærer voksne afrikanere at læse som europæerne gjorde det, da de var børn. Og først, når den indfødte kan læse sit eget sprog, får bibelen sin chance.

at hans tilhørere tænker: Her taler den hvide mand til mig på mit eget sprog – og dog er det ikke den hvide mand, men min hellige Fader i himlen, som taler!

Bibelens indhold og udtryk er som bekendt i høj grad præget af Middelhavslandene og den nære Orient. Den må derfor virke helt fremmedartet på folk i andre verdensdele. Kan man i det hele taget slå bro over denne kløft uden samtidig at prisgive for mange af bibelens særpræg? Der må i hvert fald fra missionærens side ske en såvel subjektiv som objektiv vurdering af de givne muligheder – en afbalanceret bedømmelse af, hvad den hellige skrift vil udtrykke, og indenfor hvor store sproglige friheder dette kan gøres på et vildfremmed tungemål.

Kun det rige ordvalg og mange symboler fører til det primitivt levende menneskes hjerte. Det taler i langt mere anskuelige, beskrivende vendinger, end vi gør; hjemmehørende som det er i en helt anden oplevelses- og forestillingskreds har det også behov for andre »tankebilleder«. Det bliver derfor en af missionærens største og

smukkeste opgaver at leve sig ind i hedningers og nykristnes tankeverden. Men det er tillige også den opgave, som stiller de største krav til hans tålmodighed og fantasi. Han er til stadighed aktivt part i en brydekamp mellem Guds ord og sproget. Af kampens udfald afhænger, om hans forkyndelse skal føre til sejr eller nederlag.

På fire områder er afstanden mellem bibel og de indfødtes sprog og tankeverden størst:

1. Da abstrakte begreber ofte savnes, må missionæren gengive bibelens åndelige indhold med mere og mindre profane billeder fra de indfødtes omgivelser;
2. Kristendommen skal forkyndes i sprog, som tit er gennemsyret af hedenske forestillinger;
3. Store grammatikalske og lingvistiske afvigelser fra europæiske sprog;
4. De fra bibelindholdet helt afvigende lokale geografiske, klimatiske, økonomiske, etnologiske o.s.v. forhold.

Trods al hedensk magi og anekult møder vi næsten overalt i Afrika troen på én gud – *Mungu*. Filologen H. H. Johnston optegnede varianter (mulungu, murungu etc.) i 61 afrikanske sprog. Mungu skabte alt; han bor i det høje og ingen har set ham. Man anerkender ham som gud, men da *han* ikke bekymrer sig væsentligt for menneskenes velfærd (det lader han ånderne om), kerer menneskene sig omvendt heller ikke meget om ham. Mungu er ikke et menneske, ej heller en naturånd ... han er simpelthen Mungu.

Brugen af dette gudsnavn i bibelsk betydning meldte sig derfor næsten automatisk. I Krapf's bibeloversættelse til Swahali (1845) står *Mungu* fra skabelsesberetningen til Johannes-åbenbaringsens sidste vers. Og det noget dumpt lydende gudsnavn har siden været brugt i talrige protestantiske og katolske bibler og katekismer lige til nutiden. De hæftige og tit pinlige diskussioner omkring anvendelsen af lokale gudsnavne, f. eks. i Kina, har man ikke kendt i Afrika, hvor en slags »parallelforskydning« til kristendommen blev taget som en selvfølge. På den afrikanske missionsmark er Mungu i dag hos de fleste indfødte blevet identisk med den kristne Gud; kun skarpsindige forskere kan endnu finde reminiscenser af de gamle religiøse opfattelser.

Netop dette forhold, at troen på én sand gud allerede var dybt forankret, gjorde det lettere for missionærerne; de mødte og møder ikke negrenes tankeverden med noget vildfremmed, men kan sige til dem omtrent som Paulus sagde i Athen, da han forkyndte indbyggerne om ham, på hvis alter der stod »Til en ukendt Gud«: – Denne Gud, som jeres forfædre kendte, og I nu ellers ikke kender noget til, denne Gud sendte mig til jer. Jeg bringer hans lys, oversætter hans ord ...

Begrebet *hellig* er måske det sværeste at oversætte. Vi mærker selv, hvordan forsøg på at definere 'hellig' fører os over i et åndeligt vacuum. Hellig er noget meget kompliceret med skiftende betydning, alt efter som det nævnes i forbindelse med Gud, med mennesker eller døde ting – i teologisk eller religionsvidenskabelig forbindelse.

I helligheds-begrebet aner både kultur- og naturmennesket eksistensen af noget gådefuldt,

ærefrygtindgydende, magtfuldt; det både afskrækker og tiltrækker. Missionærerne har i mange områder måttet kæmpe en hård kamp for at udrydde de hedenske hellighedsbegreber og hindre dem i at dominere over de kristne. Ved at fremhæve ét aspekt af begrebet hellig søger man gerne at formidle en udvidet betydning, men ikke altid med held.

De fleste oversætter 'hellig' med synonymet som lys, ren, ublandet etc. På Sydhavsøerne har mange missionærer ladet hellig oversætte med *tabu*. Men selv om tings eller personers tabu *kan* skyldes en helligholdelse, så har tabu dog altid en negativ betydning, medens *hellig* i kristen betydning har en udpræget positiv værdi. Omvendt udtrykker *mana* snarere det positive ved noget helligt og ikke så meget objektets magt. I adskillige tilfælde har kristne forkyndere med lånet af disse ord kun opnået, at de indfødte overførte deres trylle- og fetischkult til kors, alterkar o.a. af kristendommens hellige ting. Man går derfor mere og mere over til at bruge fremmedordet *santu* (af latin sancta).

Der er i de indfødtes tankeverden ikke langt mellem fantasi og virkelighed, og deres sprog rummer talrige drastiske billedord. Men lad os ikke overse, at også Bibelen lejlighedsvis anvender drastiske lignelser, og at navnlig Det gamle Testamente ofte taler meget menneskeligt om Gud.

Afrikas folkestammer har i årtusinder levet i gensidig isolation. Derfor møder vi i den »mørke« verdensdel en babelsk mangfoldighed af sprog og dialekter ... blandt 150 millioner indbyggere over 700 enkeltprog! Alene i Bantuområdet er der optegnet ord i 366 sprog og dialekter – et sandt Eldorado for den sammenlignende sprogforskning.

Det overraskede europæiske sprogforskere, at de afrikanske indfødtes sprog viste sig at være stadig mere righoldige og plastiske, jo længere de trængte ind i dem. Det var nok primitivt levende menneskers sprog, men sproget som sådan var ikke primitivt – det rummede en fylde af grammatiske regler og talrige nye ord for nye ting. I moderne Zulu-ordbøger skal 4.500 af ialt ca. 30.000 ord være af fremmed oprindelse. Ja, mange afrikanske stammer har et større hverdagens ordforråd end flere europæiske folkeslag.

De indfødte flokkes omkring missionsstationen. Bibeloversættelserne kommer i anden, tredje og fjerde række, fordi missionærens daglige gøremål ikke tillader ham dybtgående sproglige studier.

En ung neger bruger mindst 4500 gloser, mange ordbøger har 15–18.000.

Men nægtes kan det ikke, at de indfødtes sprog er fattige på rent abstrakte begreber. Mens vi råder over langt flere begreber end ord, må naturfolkene gribe til ikke-fikserede udtryk, brede skildringer og billedlige omskrivninger. Til gengæld er de indfødtes sprog vore overlegne, når det gælder hverdagens konkrete ting. I Nkomi har man 15 forskellige ord for bananen i alle dens modningstrin. Didinga-folket dyrker 90 slags hirse, der alle har ganske bestemte navne. Nupe- og Haussa-sproget kender hhv. 183 og 311 udtryk for 'stor', alt efter som der er tale om et menneske, et træ, bjerg o.s.v. Omvendt savner de ofte udtryk for bibelsk så elementære begreber som retfærdighed, from, kysk, hellig.

Alt dette stiller selvsagt vore missionærer overfor løsningen af store problemer. De få eksisterende abstrakte begreber udtrykker i reglen noget negativt. Således har Balisproget vel et ord

for 'løgn', men ikke for 'sandhed', flere for 'bedrag', intet for 'ærlighed'; for 'kærlighed' intet ord, men derimod for 'had', et for 'utugt', men ikke for 'kyskhed', o.s.v. Det primitive menneske har måske navne til alle fiskearter, men intet ord for selve 'fisk'. I Zulu betyder twala 'bære noget på hovedet', beleta 'bære på ryggen', pata 'bære i hånden' – men sproget har ikke et ord for det at bære.

Men missionærer, der er tilstrækkeligt lydhøre overfor sprogenes nuancer, kan også tit forbløffes over de enkelte ords udtryksevne. Og de indfødte har selv stor færdighed i at finde frem til præcise og gerne humoristiske »ord-kæder«, når de møder nye begreber. I Ewe kaldes dåben 'hælde Guds vand på hovedet' og den døbbende præst »menneske-kommer-Guds-vand-på-hovedet-mand«. For at læse har indianerne selv dannet det glimrende udtryk »talende se«.

Imidlertid har missionærerne kun sjældent kunnet vente et længere åremål, før de valgte de

rigtige ord og vendinger, men har taget det første det bedste, vænnet tilhørerne til deres brug i ny betydning . . . og så desværre undladt at forske videre efter et endnu mere træffende udtryk.

Som eksempel kan vi tage ordet *ikunda* for 'kærlighed' i Dschagga-sproget. Det betyder 'ville, begære', men også 'elske'. Nu prøvede man heraf at danne et navneord, men stødte straks på faldgrubber. Kikunda betød nemlig 'elskov, liebhaver', kikundi 'forkærlighed', 'at være forudindtaget'. Så søgte man videre og fandt det lokale ord *ifusa* 'at glæde sig'; med bibetydningen 'at have velvilje', 'føle behag' havde det resonans af helt andre sindsstemninger. *Itana* kunne heller ikke bruges – at elske hinanden i itana-betydningen vil sige at vise gensidig ærbødighed. Efter lang tøven valgte man *ikunda* som det i hvert fald bedste udtryk for kærlighed (modsætningen til had), medens *itana* blev brugt som synonym for den kærlighed, der er den selvfølgelige tilstand mellem to mennesker, der holder af hinanden. Men andet og mere end et konstrueret og utilstrækkeligt kompromis var det ikke.

Mere vulgære begreber og – for os – ret selvfølgelige – ting kan volde bibeloversætterne meget hovedbrud. Ord som løve eller slange kan vække helt andre idéassociationer end tilsigtet. Den indfødte tænker måske: Det er min totem, eller: I det dyr møder jeg mine aner. For at opnå den rette forståelse og tilegnelse må der hele tiden tages hensyn til hele det tankekompleks, der ligger bagved de indfødtes naturnavne.

Hvordan skal man f. eks. skildre sceneriet ved den første nadver for et folk, der hverken kender brød eller vin og følgelig heller ikke har nogen ord for de ting? Hvorledes skal Judaskysset gøres begribeligt, når det at kysse er aldeles ukendt? En fortælling som Peters fiske-dræt virker ejendommelig på mange afrikanske negerstammer, der betragter fisk som en modbydelig spise. En grønlandsk eskimo fatter ikke lignelsen om sædemanden; i den første grønlandske bibeloversættelse kom Johannes Døberens udbrud »Se det Guds Lam, som bærer alverdens synd!« til at lyde: »Se, dér svømmer Guds sælunge . . .!« Et ord som 'hyrde' var det næsten umuligt at få forklaret. I Labrador blev bibelens oliventræ til »spæk-fyrretræ«, fordi det-

te træ er bedst kendt og mest anvendt. På Ny Guinea blev Lukas 7, 45 »Du gav mig intet kys« til »Du lugtede ikke min næse«, i Nigeria »Du åd ikke min mund«, på Towothi (Sydamerika) »Du spiste mig ikke overfladisk«.

I størsteparten af Afrika har ulven i fåreklæder (Matth. 7, 15) kunnet omskrives til leoparden. Omvendt har befolkningen på øen Manus i Polynesien svært ved at begribe lignelsen om den gode hyrde, der sætter sit liv til for fårene; her kender man kun vilde får, der oven i købet er farlige for børnene. »Sælges ikke to spurve for én penning?« (Matth. 10, 29) er på Ny Guinea omskrevet til »Sælges ikke to små væverfugle for én hundetand?«. Og »Vær snilde som slanger, enfoldig som duer« blev på Tukudhin-indiansk (nordvestlige Kanada) til »Vær vævre som hermeliner, enfoldige som sælunger«.

En stor part af det, der skiller bibel og missionsmark, drejer sig om ganske konkrete ting: møntsorter, tidsbestemmelser, agrarudtryk, plante- og dyrenavne. Her har fremmedordene vist sig at være uundgåelige og uundværlige hjælpemidler, men omfanget af deres brug er selvfølgelig vidt forskellig. Visse ret distinkte begreber som engel, evangelium, djævel, sakramente, biskop har de fleste steder kunnet gives med tillempede låneord fra græsk, hebræisk eller latin.

Ved oversættelsen af sennepskorn, surdej, vin, brød, segl etc. kan man enten vælge et fremmedord (Luther omskrev de hebræiske dyrenavne behemoth og laviathan til 'flodhest' og 'krokodille'), bruge et ækvivalent ord fra det lokale sprog (i Skandinavien rådyr for gazelle, gran for cypres) eller danne et helt nyt ord, f. eks. Luthers *nådesstolen* om låget på pagtens ark.

Klinten blandt hveden er i vor bibelversion ikke nellikevæksten, men den nære Orients giftige rajgræs, som netop har stor lighed med kornet. På Ny Guinea omskrev man surdejgen til 'den af (kokos)nødder udpressede saft', sennepskornet til et frø af det vældige eucalyptustræ og gazellen til kænguruen.

Andre eksempler: dagens tredie time = tidspunktet, hvor et bestemt træs blade strækker sig opefter (som følge af tiltagende solhede); øvrig-

Selv under primitive forhold benytter vore dages missionærer de mest moderne hjælpemidler for at nå ud med det kristne budskab.

hed = mænd ved styreåren (begge i Jabim); livets brød (Joh. 6, 35) = den livgivende ris (Celebes); De ledte Paulus ved hånden (Apostl. Gern. 9, 8) = de trak ham ved en stok (således som de nausa-talende fører blinde folk); Denne er min søn, den udvalgte (Luk. 9, 35) = dette er min søns hvide fjer (øen Dobu ved Britisk Guayana, hvor fjer af kakaduen eller næsehorns-fuglen regnes for et særlig fornemt udmærkel-sestegn); Eders prydelser skal ikke være hårflet-ning, påhængte guldsmykker (1. Pet. 3, 3) = brug ikke kvastfrisur, påhængte ornetænder (Ny Guinea), Rom. 8, 6 gengives i Jabum med 'faderen, som har skabt alt og er vort oriente-ringstræ' – et udmærket instruktivt billede fra de søfarende papua'ers daglige tilværelse. At kaste lod er samme sted blevet til 'at stille snegle-muslinger på hinanden'.

Adskillige sprog har velegnede symbolske omskrivninger for visse følelsesudbrud. 'Røde øjne' eller 'varm krop' betegner vrede, 'åben lever' og 'hvidt hjerte' glæde (Jabim, Dagomba),

'min maves mellemstykke deltager' = medli-denhed (Ny Guinea), 'hans væmmelse kæn-trede' = han var skamløs (Jabim). »Det være langtfra at rose mig« (Gal. 6, 14) blev på Ny Guinea til »Hellerer taler jeg til min svigermor« – her er det nemlig strengt forbudt og en stor synd at tale med sin kones moder!

Når 'samvittighed' på Kanakuru har kunnet oversættes med 'min maves tanker', i Bachami til 'fordærvet mave' og på Ny Guinea 'det bræn-der i min lever', skyldes det, at man her ikke be-tragter hjertet, men andre organer som stedet for de ædleste følelser; det svarer ganske til Davids udbrud i Salmernes bog 16, 6: »Mine nyrer maner mig, selv om natten«. Hos græker-ne følte samvittighedskvalerne i indvoldene, hos romerne i leveren. På Ny Guinea, hvor stru-ben regnes for sjælens bosted, bliver 'dårlig strube' = sorg. Men naturligvis kan man ind-vende, at disse omskrivninger ikke er oversæt-telser, kun tillempninger af bibelteksterne.

Tilfældigt eller eksperimentelt har man også

Bibelopfattelsen bliver ofte præget af de lokale hedenske trosforestillinger. Dette relief på en tobakspibe viser, hvordan en sydamerikansk indianerstamme tænker sig syndefalds-sceneriet. Øverst troner Vorherre, en slags trolldmand med en giftslange i hver hånd. Ved siderne ses den træske slange, i midten kundskabens træ – en palme, og derunder Kristus med glorie. Tilhøjre står keruben med flammesværdet (her en hyrdestav) og oven over den lækkerstulne Eva samt Adam i en djævels skikkelse.

fundet bedre oversættelser. En missionær fortæller, hvordan han fik fat i et Ngangwela-synonym for 'opstandelse'. Under en spadseretur så han en slange ligge som livløs på vejen. Han ville tage den op, men en af de indfødte bærere gav et advarende råb. »Jamen, den er jo død!« sagde missionæren forundret. »Nej, den er *nahinduka* – 'den står atter op!'« Her var altså det ord for genopstandelse, som han så længe havde søgt.

En anden missionær gik frem på den måde, at han for øjnene af kaliforniske indianere drukkede et antal myg og derefter lagde insekterne på sandet, hvor solskinnets snart fik dem til at live op og flyve væk. Indianerne, som troede at mygene var døde, råbte forbausset: *Ibimabeite* – 'de blev levende igen!' Missionæren noterede ordet og brugte det siden i trosbekendelsen.

Også de bibelske personnavne bereder oversættelserne mange bryderier. Adskillige af dem har ikke blot en fremmedartet klang, men kræver en tungebrækkende anstrengelse eller kan slet ikke udtales af de indfødte. Når de ikke kan sige *r*, må Jesu moder kaldes *Malia*, og har deres alfabet intet *v*, bliver David til *Dabiti*. Kristus omskrives mange steder til *Kilisi*, *Kirisito*, *Filip* til *Silito*, o.s.v. I vore øjne og øren kan sådanne forvanskninger af de hellige navne synes profane. Men lad os her betænke, at det ikke er

mindre »blasfemisk« at ændre Jesu-navnet til italiensk *Gesu Cristo*, fransk *Jesus Christ* [zɛsy kri] og engelsk *Jesus Christ* [dʒizɛs kraɪst].

At moderne bibeloversættere i så vid udstrækning bruger fremmedord, skyldes ikke mindst en række kedelige erfaringer, som i tidens løb blev gjort med brugen af rent lokale ord og vendinger. Alene ordlyden kan give anledning til meningsdødelæggende omtydninger med risiko for vranglære eller latter i Guds hus.

I Yande-sproget har man ordet *du* for neddykke; som *edu* syntes det velegnet som synonym for dåb. Men udtalen af *edu* svarer ganske til et ord, der betyder mus. I det nordlige Uganda opdagede en missionær helt tilfældigt, at *amen* her også betyder fuglelim, hvorfor Fader-vor måtte slutes med 'lad det blive sådan!' En missionær prædikede i et Gabon-dialekt om Helligånden, men det stod tydeligt at læse i tilhørernes ansigt, at der måtte være noget galt. Bag efter sagde en af de indfødte »I dag talte du til os om en stor synd!« Det viste sig, at en lille accentfejl havde givet ordet for 'ånd' en helt obskur betydning. I Zulu var en missionær ikke klar over, at *icala* 'skyld' skal udtales med en smækkende tungelyd; han bad derfor i andagten »forlad os vor store skyld« og sagde i virkeligheden »forlad os vor store næse«!

Vor tids missionærer mærker endnu de nega-

tive følger af det forhold, at de første kristne forkyndere måtte prøve at løse oversættelsesproblemerne, længe før de selv beherskede de indfødtes sprog. Der blev oversat hundreder af sproglige faldgruber og snarer og begået lige så mange tragikomiske fadæser, som gjorde det endnu sværere at udbrede kristendommen.

En meget energisk missionær fabrikerede ved hjælp af en lille ordbog og en muhamedansk tolk en katekismus i Wolofsproget. Bogen måtte siden indsamles og destrueres, fordi en lang række af de kristne læresætninger i hans udlægning havde fået en ganske anden og undertiden stik modsat betydning.

Oversætteren af den første Ronga-bibel til brug i Portugisisk Østafrika skrev, at Adam og Eva efter syndefaldet »hæftede figenblade sammen og gjorde sig øjenlåde«. Matth. 23, 24 blev i den første Hausa-bibel til, at de skriftkloge farisæere »malkede myggen og slugte kamelen«. I begge tilfælde var kun ét lille bogstav årsag til den store forvirring.

'Menighed' blev via græsk ekklesia til *kalisia* på Santali (Bengalen). Men de indfødte pillede

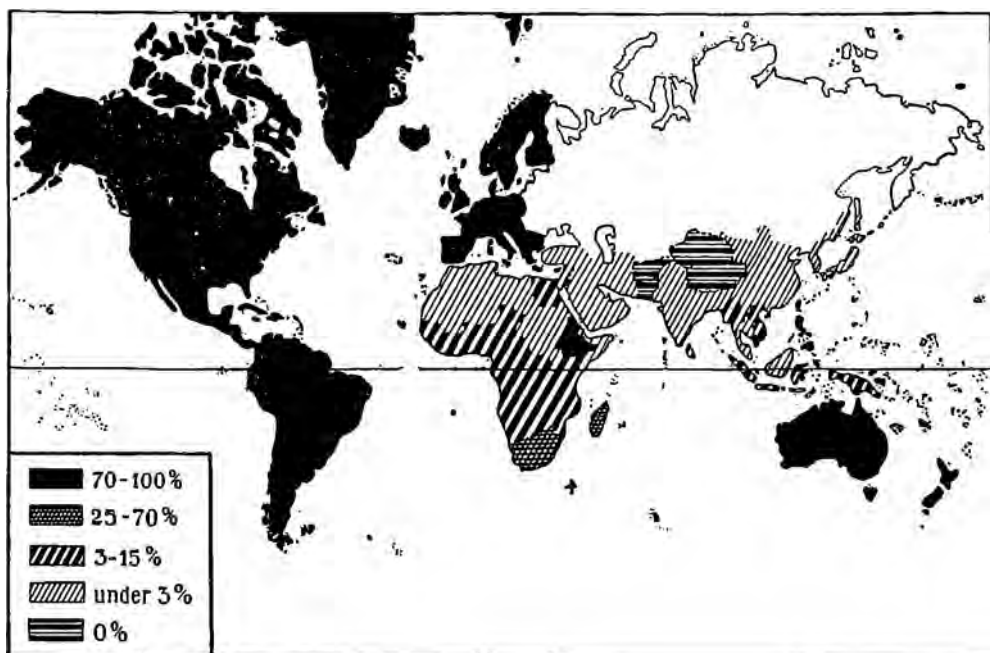
også lidt ved ordet, og så blev det til khali-sea 'sort råddenskab'. »Epistel« oplantede man i Betchu til *diespisetole-tse*. Her kolliderede det med en af de indfødtes egne sproglige nydannelser, nemlig episetole for pistol (egentlig 'små kanoner'). Tilhørerne kunne derfor ikke begribe, hvorfor evangelisterne altid trak pistolen frem, før de begyndte at skrive!

I Schamala indførte man fremmedordet batiza for 'dåb' og opdagede først siden, at der allerede fandtes et sådant lokalt ord, men rigtignok udtrykkende noget stik modsat: 'at behandle nogen nederdrægtigt'. I Haya gik det ikke an at bruge ordet manna for jødernes føde i ørkenen – det lokale 'manna' betød nemlig 'glædespige'.

Sådan kunne der opregnes mange begæde og vanskeligt udryddelige fejl. Ingen ærligt søgende missionær behøver dog at skamme sig over dem; under de givne vanskelige forhold var og er de uundgåelige. Men fejltagelserne bør naturligvis rettes hurtigst muligt.

Hvor sejlglivede forkerte kristne udlægninger kan være, viser et eksempel fra Kongo og Angola. Salt er som bekendt en stor lækkerbissen

Kristendommens procentvise udbredelse (for de hvide områder mangler pålidelig statistik). Så længe ikke hele verdenskortet er sort, behøves der fortsat nye bibeloversættelser.

for negrene. De første Bantu-missionærer gav nydøbte kristne en smule salt under dåbsceremonien – straks fik sakramentet navnet »saltspisningens højtid«. Navnet blev endda brugt i den første Kongo-katekismus. Det skete også, at de indfødte selv lagde salt i børns mund og sagde: »Jeg døber dig!« eller at børnene løb væk fra dåbshandlingen, så snart de havde fået saltet udleveret.

Den svenske etnolog Eric Lundquist fortæller i bogen »Kammerat med kannibaler« om de indfødte på Ny Guinea, at de navnlig mødte talstærkt op til nadverens sakramente. Det vakte missionærernes mistanke, fordi papua'erne ellers ikke viste større interesse for at blive omvendt. Så opklaredes det, at de indfødte betragtede altergangen som en fortsættelse af deres gamle kannibalfester. »Dårlige« tider havde fået dem til at spise svinekød – de fandt det derfor nu helt i sin orden, at kristne missionærer lagde et surrogat i deres mund med forsikringer om, at det virkelig *var* kød og blod. Ydermere havde der været knyttet religiøse ceremonier til kannibalfesterne; de dræbte fjenders styrke skulle overgå til dem, som spiste kødet. Nu tillagde de nadveren samme betydning ...

De to sidste tilfælde viser, hvor svært det er at erstatte ældgamle kultiske forestillinger med kristendommens tro og moral, uden at der sker en ødelæggende sammenblanding.

Mange missionærer har måttet oversætte f. eks. Luthers katekismus 4–8 gange uden at nå til et helt tilfredsstillende slutresultat. Et skrift-

sted som »Og ordet blev kød og tog bolig iblandt os« har været under »behandling« de sidste tyve år, og en missionær indrømmer, at han efter 13 års studier af Schambalaproget stadig ikke har fundet det rigtige synonym for 'retfærdighed'.

I alle kristne missionsområder arbejdes der imidlertid utrætteligt og med stor energi og tålmodighed videre på løsningen af disse problemer. Ofte belønnes oversætterne med opdagerglæden, når de efter måske mange års søgen endelig finder det træffende og fattelige udtryk og dermed slår en ny nagle i broen mellem kristne og hedenske folkeslag.

Men den sidste sproglige afpudsning vil dog først kunne foretages, når indfødte præster, som voksede op i sprogets »lydrum«, begynder at oversætte bibelen. Problemerne vil først være løst den dag, da missionsmarken ophører at være en missionsmark.

LITTERATUR:

C. Skovgaard-Petersen: Bibelen på de tusind Sprog. Kbh. 1935. 388 s.

Walbert Bühlmann: Die christliche Terminologie als missionsmethodisches Problem. Schöneck-Beckenried (Schweiz) 1950. 418 s.

DEN OVERLEVENDE ER ALTID SKYLDNER

A F J A N N I S S E N

DEN lille sætning, der er sat til overskrift over disse linier, kunne lyde som et ordsprog: den overlevende er altid skyldner – men sentensen er ikke gammel, den tilhører vor egen tid.

Under den sidste verdenskrig, dengang man i England knugedes af meddelelsen om, at den unge betydelige forfatter Richard Hillary var faldet som frivillig krigsflyver, kun 23 år gammel, viede Arthur Koestler sin døde ven en mindeartikel, som blev kendt ud over Englands grænser. Heri stod ordene om den overlevende, manden der lever videre som en skyldner, fordi et menneske ved hans side er borte.

At være i gæld, simpelthen fordi man er i live og en anden er død, det er en almindelig erfaring, som imidlertid for folk under og efter krigen kunne antage ganske særlige og ligesom tilspidsede former. Ofte lå der i den efterlevendes følelser noget dybere og mere uforklarligt end den blotte gældbundethed til den døde. Budskabet om et dødsfald kunne ramme en mand på hans samvittighed med en alvor, så han følte en sær skyld ved at være til efter dette. Bar man ikke også på reel skyld over for den døde? måtte der spørges – en skyld, der ligesom først havde kunnet komme til orde gennem den andens bortgang? Eller var det selve døden, som gjorde én skyldig? Kunne dette dødsfald måske være undgået, og hvis det på en eller anden må-

de kunne, havde man da ikke en skyld eller dog en medskyld for, at det alligevel fandt sted?

Sådanne forestillinger, hvorunder den efterlevende bevægede sig fra gældbundetheden og den anfægtede samvittighed henimod en direkte overtagelse af skylden for et andet menneskes død, kan i dag være så overspændte og urimelige, som den sunde fornuft vil – de har dog til tider haft en alvor og en virkelighed, som ikke lader sig bestride.

Det kan man se i litteraturen. At efterkrigstidens bøger herhjemme har været præget af skyldproblemet og af særlige erfaringer om det ondes realitet, er en velkendt sag. En ikke ubetydelig gruppe danske romaner fra årene 1949–56 kan da også med fordel fortolkes ud fra den bibelske syndstanke, denne grundforestilling om den menneskelige natur, som gennem katastroferne i vor kultur i første halvdel af dette århundrede har fået en bekræftelse, der ikke burde kunne glemmes med det allerførste. De romaner, der her er tale om, er især bøger af Martin A. Hansen, H. C. Branner, Leif E. Christensen, Erik Aalbæk Jensen, Gerhard Rasmussen og Erik Rostbøll. Og bag disse danske bøger ligger jo fyrrernes betydelige oversættelseslitteratur herhjemme, hvoriblandt adskillige værker med tilslutning eller tilnærmelse til den bibelske syndstanke: romaner af englænderne Arthur

Koestler og Rex Warner, af den geniale Franz Kafka, af de svenske fyrتيالister Stig Dagerman og Lars Ahlin, af de katolske forfattere François Mauriac, George Bernanos og Graham Greene og af endnu andre.

I hele denne romanlitteratur er der nu et ejendommeligt handlingstræk, en lille betydningsfuld mekanisme i handlingens opbygning, som ikke sjældent gør sig bemærket både i de hjemlige og de udenlandske romaner. Og dette er netop den ejendommelige mekanisme, hvorefter et værdifuldt menneskes død – rimeligt eller urimeligt – lægger en skyld på de overlevende, en skyld som får afgørende betydning for handlingens videre forløb. Man kunne her tale om et særligt moderne romantema, hvis æstetiske princip altså ikke er det egentlige mord sådan som i kriminalromanen, men dog noget tilgrænsende, psykologisk og moralsk set – man kunne kalde det: princippet om *det skyldsættende dødsfald*.

Nogle eksempler vil oplyse om den nærmere betydning af dette tema og de forskellige virkninger, det kan have. I dansk litteratur finder vi et første anslag dertil i J. P. Jacobsens »Niels Lybne« fra det moderne gennembruds tid. Man husker måske det sted i romanen, hvor Niels genser Fennimore, efter at hun i mellemtiden har giftet sig med hans ven Erik. Gensynet fører de to ind i et stormende kærlighedsforhold – medens Erik som mislykket kunstner og ægte-mand hengiver sig selvødelæggende til sine sviture med omegnens dyrlæger. Men så kommer

budskabet om hans pludselige død, og hermed er alt vendt om for Fennimore: slået af sin skyld viser hun Niels døren. Det uventede dødsfald kommer ikke til befrielse for de elskende, sådan som man kunne slutte ud fra et lavere synspunkt, men som en dom: det giver dem uret, og deres forbindelse er for altid umuliggjort.

En lignende vending finder vi i en af efterkrigstidens romaner, Aalbæk Jensens »*Drømmen om det glemte*«: Arne og Kirsten var forelskede i gymnasietiden og kan ikke glemme hinanden, skønt de nu hver for sig er gift. Arnes ægteskab mislykkes, han genser Kirsten, og de gamle følelser er for stærke for dem begge. Da sejler Kirstens mand ud i sin båd og vender ikke tilbage. Han har lidt af en hjertesvaghed i den sidste tid, men –? Og stik imod al fornuft viser Kirsten, som er en kvinde af virkelig storhed, den ulykkelige Arne bort:

»Alt levende dræber, forstår du ikke det? Alting har skyld efter sig eller i sig, jeg ved ikke.

HOLT & MADSEN FOTO

Jeg ved bare, at vi drøfter Gud og prøver at drømme os friske og nye for at møde ham, men vi skulle hviske om barmhjertighed. Forlad os vor skyld.»

I Leif E. Christensens »Fru Ullas forløsning« er det en kvindes død, som sætter skylden ind i verden. Den fine hr. Rufus har af enevoldskongen fået den opgave betroet at »forløse« fru Ulla, men han svigter indirekte og fældes til sidst af sit eget spørgsmål: »Hvem dræbte fru Ulla? I begge de sidstnævnte romaner indgår det skyldsættende dødsfald i en kristelig sammenhæng, hvor mennesket skal komme til at se sig selv som en synder. Det samme er tilfældet hos Gerhard Rasmussen (»Det sande ansigt«, hvor idealisten anklages uskyldigt for et seksualmord, som han til sidst tager på sig i en desperat tilståelse; – »Kaptajnen søger ikke orlov«, hvor forholdet er sønnen over for hans fader, der går i døden for ham) og hos Erik Rostbøll (»Og banen galede anden gang«: humanisten over for sin forsmættede hustru; – »Lyset«: den farisæiske Johan over for venen Stig).

Anderledes er temaet brugt i H. C. Branners »Rytteren«. I denne betydelige, men noget problematiske roman er visse kristelige symboler omkring syndstanken brugt som kunstneriske tjenere for en rent human etik af mystisk tilsnit. Samtidig har vort tema nu fået særlige psykoanalytiske perspektiver. Lægen Clemens er bundet til sin moder, som døde ved hans fødsel: han

er skyld i sin moders død, føler han, skønt han indser det meningsløse i en sådan forestilling (en lignende findes i Koestlers »Dommens dag« og Joyces »Ulysses«, sml. også drengen Thomas i Jørgen Nielsens »Dybet« fra 1940). Af denne grund føler Clemens sig næsten konstant og i alle mulige forhold som den skyldige, sådan som det fremgår af samtalen med Susanne, den kvindelige hovedperson:

»Har du ikke altid lidt dårlig samvittighed?« spurgte hun og smilede.
»Altid. En lille smule.«
»Også over for mig?«
»Dig – og Berta – og patienterne. Alle de mennesker jeg kender. Eller har kendt.«
»Også de døde?«
»Først og fremmest de døde. Det er ligesom min skyld når de dør.««

Men efter Branners tankegang er denne skyldfølelse dyrebare. For den er forudsætningen for den

HOLT & MADSEN FOTO

helt overnaturlige godhed hos Clemens. Godheden er ikke andet end forvandlet skyld, siges det. Og ifølge denne idé må altså Susanne, den kvinde som Clemens skal forløse, indtræde i et lignende dybdepsykologisk skyldforhold, før hun kan blive god, nemlig til Rytteren, den forulykkede Hubert, som hun har været seksuelt knyttet til, og hvis død hun til sidst – trods al urimelighed – tager på sig som sit personlige, selvforskyldte syndefald.

Også i Martin A. Hansens »Løgneren«, der er periodens vigtigste danske roman, ser vi princippet om det skyldsættende dødsfald i virksomhed.

Den prægtige Oluf, ret en yngling efter M. A. Hansens hjerte, sejlede ud med vennen Niels, men de kæntræde – og kun Oluf klarede den lange svømmetur ind til land. Siden forfølges han af mindet om den hjælpeløse kammerat, skyldfølelsen lammer ham, og ad komplicerede veje når denne skyld ind til romanens skrivende hovedperson, skolelæreren Johannes Vig, og bliver i dennes plagede samvittighed af afgørende betydning for den fortløbende syndserkendelse, som er dagbogens vanskelige indre drama. Romanens slutning er etisk opløftende, men rummer samtidig en dyb tragedie, som udelukker, at denne slutning – trods sine grundkristelige præmisser – kan kaldes kristen.

Nærmere en kristelig befrielse fra menneskets tragiske skyldbundethed er Aalbæk Jensens sidste roman, den M. A. Hansen-påvirkede »Gertrud«. Forfatteren tilhører som nævnt den grup-

pe i efterkrigstiden, der stod kristendommen nær, og man vil forstå, at det især er i denne gruppe, vi skal søge temaet om det skyldsættende dødsfald. Det er da heller ikke vanskeligt at se, hvordan netop dette tema under de rette omstændigheder kan opleves i befriende sammenhæng med kristendommens frelseshistorie. Hvis det skyldsættende dødsfald i sin grundtype bliver selve dét, som fandt sted på Golgatha – hvis altså en mands skyld i sidste instans er den at have været med til at korsfæste Jesus, da kan en sådan mand også – helt umiddelbart – se sig befriet for sin skyld, eftersom Jesus jo udtrykkelig tilgav sine bødler, hvorefter han genopstod og gjorde alle anslag til intet.

Ad disse baner kan man, ganske barnligt, forstå sigtet i Aalbæk Jensens sidste roman, hvor der under begravelsen efter Gertruds tragiske offerdød ligesom peges fra det subjektive hen på påsken og den objektive forsoning. Men fortællingens nærmere mening er i øvrigt dunkel og det kunstneriske resultat ikke ganske vellykket.

Til sidst et eksempel fra oversættelseslitteraturen. Den store katolske forfatter François Mauriac har i romanen »Mor og søn« anvendt temaet om det skyldsættende dødsfald i sin egen udlægning, som er bedsk, men ikke uden kristelig dybsindighed.

Mennesket, der går bort, er hos Mauriac en temmelig nederdrægtig skabning, som først gennem døden overbeviser os om sit højere værd. I konklusionen heraf fremdrager forfatteren nu det gamle mundheld om, at de døde altid har uret, men kun for at vende sig udtrykkeligt mod denne overfladiske sandhed, idet han lader den skyldige efterladte forstå, at det forholder sig lige omvendt:

»at de døde altid har ret: thi de hindrer aldrig kærligheden i at gøre sin gerning.

Hvis vi ser tilbage på vort liv, forekommer det os, at vi altid har været skilt fra dem, som vi elskede højest. Det kommer måske af, at når et elsket væsen lever i vor umiddelbare nærhed, er det altid nok til, at vi får det mindre kært.

Det er de levende, som har uret.«

HOLT & MADSEN FOTO

At den overlevende er skyldner, ja, at den levende altid har uret – det er forestillinger, der er virkelig karakteristiske for en tid, da man havde særlige forudsætninger for at læse det berømte sted hos Kierkegaard, hvor der tales om »det opbyggelige, der ligger i den tanke, at mod Gud har vi altid uret.«

Jan Nissen

Kirke og modkirke i Østtyskland

AF KAJ ERIK LINDQVIST

KÆRE Eberhard. Lad disse ord af Walter Ulbricht være dig et minde om denne festdag og en ledestjerne på din livsvej: »Kun den handler moralsk og sandt menneskeligt, som aktivt går ind for socialismens sag«.

Hvad ville De mene, om det var vore unge, der på deres konfirmationsdag fik disse ord med på vejen af præsten, når de stod på kirkegulvet? Ordene er ikke fri fantasi. Tværtimod står de at læse i de officielle instrukser for den måde, hvorpå titusinder af børn bliver konfirmeret i Østtyskland – kun et par timers rejse syd for vor egen grænse.

Hvorfor står ordet *konfirmeret* ikke i det mindste i anførselstegn, når der dog er tale om den rene og skære blasfemi? Fordi konfirmation betyder bekræftelse. Og fordi de unge ved den kommunistiske ungdoms-indvielse – »Jugendweihe« kaldet – virkelig aflægger et løfte, siger et højtideligt ja. Ja til at kæmpe for en lykkelig tilværelse for hele det tyske folk, til at

Hjem fra Jugendweihe, medbringende dagens høst: blomster og Jugendweihe-grundbogen »Weltall Erde Mensch«

I Lübbenau i Spreewald fandt de første socialistiske navngivninger sted i maj 1958. Her forlader børnene og deres forældre jernbanefolkenes kulturhus efter højtideligheden, medbringende blomster og det højtidelige navngivningsdokument

sikre og forsvare freden og til at holde venskab med alle folk i almindelighed og sovjetfolket i særdeleshed og til at »sætte al kraft ind for socialismens store og ædle sag«.

Strider dette løfte da imod det løfte til den treenige Gud, som konfirmanderne aflægger i kirken på en sådan måde, at den østtyske kirke har måttet fastslå, at Jugendweihe og konfirmation er uforenelige?

Ja, for med *socialisme* forstås ikke blot en bestemt måde at indrette samfundet på på linie

med andre måder – f. eks. kapitalismen, som kirken dog i århundredernes løb har affundet sig ganske godt med – men den er samtidig en ateistisk religion, og har dette ikke tidligere været klart, er det blevet det med ministerpræsident Otto Grotewohls tale den 23. marts i år. Her proklameres den ateistiske socialisme som statens religion og grundvold. Dens etik formulerede Grotewohl: »Moralsk er, hvad der tjener socialismens sag« og dens ti bud har Walter Ulbricht ved tidligere lejlighed koncipieret.

At den dialektiske materialisme er en ateistisk livs- og verdensanskuelse er sådan set ikke noget nyt. Nyt er, at den kommunistiske dogmatik nu også har fundet sin *kult* – højtidelige handlinger ved livets store vendepunkter – sin »alterbog« med ritualer til anvendelse ved disse højtideligheder og sine egne *præster* – partifunktionærer, der skal virke som både festtalere og sjælesørgere.

Den første pseudo-religiøse handling, der blev sat i system, var Jugendweihe. Den finder sted på rådhus, i »kulturhuse« eller i partilokaler, der er festligt udsmykkede til lejligheden. Børnene, der har fået en regulær 24 timers undervisning forud i den marxistisk-leninistiske ideologi med en understregning af dens ateistiske præg, møder op med deres forældre i stiveste puds, akkurat som til konfirmation.

»Under ansvar for den fremadstræbende menneskehed, os selv og vor datter lover vi, Emmi og Kurt Eisermann, under mottoet »Det gælder dig, det gælder os alle« at opdrage vor datter til socialistisk tænkende, følende og handlende statsborger i Den tyske demokratiske Republik« ..

»Kære Eberhard. Lad disse ord af Walter Ulbricht være dig et minde om denne festdag og en ledestjerne for livet: »Kun den handler moralsk og sandt menneskeligt, som aktivt går ind for socialismens sag« ...

Ifølge retningslinierne for Jugendweihe-festens udformning kan den indledes med trompetfanfarer. Så følger en ouverture, bygget over kendte arbejder-kampsange. Et kor synger sangen om den røde fane og den statsansatte festtaler holder nu talen til de unge, der munder ud i aflæggelsen af Jugendweihe-løftet i kor. Så spiller orkestret et potpourri over FDJ-sange (»Freie Deutsche Jugend« er den statslige ungdomsorganisation for de ældre børn) og derefter giver festtalen hver af de unge med navns nævnelse et »ord« – som anført i artiklens begyndelse – med på vejen samt det højtidelige dokument, der bevidner, at de har gået til Jugend-

weihe. Også Jugendweihe-grundbogen »Weltall – Erde – Mensch« overrækkes og efter at stemmer har reciteret »sonetter om det socialistiske menneske« slutter festen med Den tyske demokratiske Republiks nationalhymne.

Jugendweihe var, da den blev indført i 1955, et mere uofficielt partiinitiativ, der i de første par år blev en ren fiasko. Den evangeliske kirke i Østtyskland fastslog straks, at den, der går til Jugendweihe, ikke kan blive konfirmeret. Og da konfirmationen er en gammel og indgroet tradition, fyldtes de østtyske kirker med konfirmander, mens Jugendweihe-festerne kun talte et par procent af ungdommen i konfirmations-

Ensretningen af
 ungdommen i Øst-
 tyskland finder,
 foruden i skolen,
 sted gennem de to
 statslige
 ungdomsorganisationer
 »Junge Pioniere«
 for de yngre børn og
 »Freie Deutsche
 Jugend« for de større.
 Her ses »Freie
 Deutsche Jugend
 i deres blå uniformer
 under 1. maj
 demonstrationer på
 Marx-Engels Platz
 i Østberlin i år

»Junge Pioniere« bærer
 hvide bluser og blå
 halstørklæder. Her ses
 de med musik og faner
 på baggrund af ruinen
 af Berlins gamle
 katolske domkirke

alderen. I løbet af de sidste fire år er Jugendweihe fra at være et partiforetagende blevet en officiel statsakt. Den gennemføres i dag ikke blot med allehånde propagandamidler, men fra at være en frivillig sag er den i dag tvungen. En ung, der ikke har gået til Jugendweihe, kan ikke få en læreplads eller komme i gymnasiet. Hans far risikerer at miste sin stilling og i det hele taget er vedkommende en 2. klasses borger i »arbejder- og bondestaten«. Når Jugendweihe og konfirmation udelukker hinanden, betyder det samtidig, at kirken står i fare for at miste en hel generation af sin ungdom og Jugendweihe-tvingen er nu så stærk, at kirkerne har måttet ændre deres konfirmationspraksis. Unge, der er blevet tvunget til Jugendweihe, kan efter »en passende tids forløb« – 12–18 måneder – blive konfirmeret, hvis de i mellemtiden har bekendt sig til kirken gennem kirkegang, deltagelse i kirkens arbejde, i den beskedne udstrækning dette endnu er tilladt, konfirmationsforberedelse og samtaler med præsten. Kun på disse vilkår kan konfirmation da finde sted.

I de store industribyer er det i dag så godt som umuligt at sno sig uden om Jugendweihe. På landet er der steder, hvor kirken endnu har føling med de unge, men i det store og hele er Jugendweihe »det vigtigste skridt i det unge socialistiske tyske menneskes liv«, som det hedder i en diktat, børnene skal skrive i skolen.

Efter at Jugendweihe nu er i god gænge og med tvang gennemføres hvert halve år over hele Østtyskland, har man haft tid til også at interessere sig for en kultisk indramning af andre af menneskelivets tyngdepunkter. I den nye kommunistiske mønsterby StalinStadt, der i løbet af få år er vokset op ved Oder, skal de nye ritualer prøveføres. Her er man uden konkurrence fra kirkens side, for i en kommunistisk mønsterby er der naturligvis ingen levn fra den kapitalistiske og »uvidenskabelige« fortid, hvor kirken uanstøtet kunne drive sit fordømmende spil.

Byrådet sørger for passende lokaler, musik, blomster, levende lys, flag og anden udsmykning, der er trykt sange og ansat talere, som og-

DEN SOCIALISTISKE MORALS 10 BUD

- 1 Du skal altid virke for arbejderklassens og alle arbejderes internationale solidaritet og for alle socialistiske landes ubrydelige sammenhold.
- 2 Du skal elske dit fædreland og stede være beredt til med al kraft og evne at gå ind for arbejder- og bondemagtens forsvar.
- 3 Du skal hjælpe med til at forhindre, at mennesker udbytter hinanden.
- 4 Du skal gøre gode gerninger for socialismen, thi socialismen fører til et bedre liv for alle arbejdere.
- 5 Du skal ved socialismens opbygning handle i den gensidige hjælps og i det kammeratlige samarbejdes ånd, agte kollektivet og lægge dig dets kritik på sinde.
- 6 Du skal beskytte og forøge folkets ejendom.
- 7 Du skal altid stræbe efter at øge din arbejdsindsats, være sparsommelig og styrke den socialistiske arbejdsdisciplin.
- 8 Du skal i fredens og socialismens ånd opdrage dine børn til alsidigt dannede, karakterfaste og legemligt hærdede mennesker.
- 9 Du skal leve ordentligt og anstændigt og agte din familie.
- 10 Du skal stå solidarisk med de folkeslag, der kæmper for deres nationale befrielse og forsvarer deres nationale uafhængighed.

så er sjælesørgere og skal tale med de implicerede: forældre, hvis børn skal modtage den socialistiske navngivning, forlovede, der skal indgå socialistisk ægteskab og efterladte, der på socialistisk vis skal have en slægtning ført til graven. Talerne skal ved samtaler på forhånd gøre parterne klart, hvad meningen med de socialistiske fester er: de »hviler på den socialistiske humanisme, der er ateistisk og ikke anerkender noget højere væsen end den menneskehed, der arbejder og kæmper for fred, demokrati og socialisme«, for at citere Stalinstadritualerne.

Ved navngivningsfesten aflægger forældrene et løfte om at ville »opdrage vort barn til socia-

listisk tænkende, følende og handlende statsborger i Den tyske demokratiske Republik«. Herpå skriver begge forældrene under efter højtideligheden.

Ved ægteskabsindgåelse lyder det socialistiske ægteskabsløfte på »ved fælles hjælp at øge de goder, som socialismen har opnået, og at støtte arbejdernes og bøndernes statsmagt« og disse ord i ritualet kommer før ordene om gensidig agtelse, hjælp og omsorg parterne imellem.

Forældrene til de navngivne børn og de nygifte brudepar får overrakt en mappe med løftets ordlyd, statsvåbnet udenpå og borgmesterens underskrift indeni. For at understrege statens interesse i den enkelte indeholder Stalinstadritua-

I Letschin ved Frankfurt an der Oder fandt Jugendweihe sidste år sted i »Fredens Theater«. Efter højtideligheden marcherer de unge ud i rad og række, mens medlemmer af »Junge Pioniere« danner spalier med blomsterranker.

Under ansvar over for alle arbejdende mennesker, over for hinanden og over for os selv lover vi, Gerda og Herbert Fischer...» – Med præsident Wilhelm Piecks buste som baggrund afholdtes den første »socialistiske ægteskabsindgåelse« i StalinStadt i 1958. Herfra stammer billedet. Den statsansatte festtaler oplæser ægteskabsløftet for brudeparret, mens en sekretær ser til.

lerne udførlige instrukser om, at disse dokumenters indhold ikke skal trykkes, men i hver mappe skal »skrives med kunstnerisk skrift«!

Ved begravelsen aflægges naturligvis intet løfte. Her er hovedvægten lagt på mindetalen, som den professionelle taler skal lade munde ud i en opfordring til at lade den afdødes gode eksempel opmuntre til øget indsats for det socialistiske samfund.

Fælles for alle ritualerne og for de taler, der skal holdes, er, at de menneskelivets højdepunkter, der skal fejres ifølge instrukserne skal sættes ind i en samfundsmæssig sammenhæng. »På grundlag af den dialektisk-materialistiske verdensanskuelse skal fødsel, ægteskabsindgåelse og død værdsættes som begivenheder i det voksende socialistiske samfund«, hedder det.

For at få folk til at benytte sig af de nye kulturelle handlinger udfoldes der en stigende propaganda. Med navngivningen følger f. eks. ofte en bankbog på det nyfødte barns navn, i Østberlin fik det første »socialistiske ægtepar« en fuldt møbleret lejlighed etc., men tvang anvendes endnu ikke.

At ateismen officielt er statens religion kommer ikke alene til udtryk gennem de kultiske handlinger. Det kommer også til udtryk i den selvfølghed, hvormed staten nedkæmper al anden religion. Religion er nemlig ikke en privatsag. Den er statens sag og når religionen hedder ateisme, må trossamfund, der bekender sig til andre religioner, bekæmpes. Det gælder over hele linjen fra Jehovas Vidner, hvoraf flere hundrede sidder i østtyske fængsler, til den evangeliske kirke, der tæller 85 % af befolkningens 16 millioner indbyggere. Østtyskland er jo den lutherske reformations gamle hjemstavn.

Kristendomsundervisning findes således ikke på skolernes timeplaner, mens materialismen doceres i så godt som alle skolefag. Ateistisk litteratur oversvømmer de østtyske boglader, mens kirken ikke kan få lov at udsende sit ungdomsblad, der har været forbudt i mange år, og ikke kan øge de beskedne oplag på de få kirkelige publikationer, der udkommer. De kirkelige forlags virksomhed er stærkt begrænset – naturligvis skal der tilladelse til at udsende hver enkelt bog – og i aviserne findes der intet kirkeligt stof.

*Ikke soldater, men
jernbanefunktionærer.
De er udkommanderet
til at tage del i
1. maj-demonstrationerne
i Østberlin.
I baggrunden ses
Marienkirken, Østberlins
evangeliske domkirke,
hvor Berlins biskop,
Otto Dibelius holder
de prædikener, der
af og til giver genlyd i
verdenspressen*

End ikke en dødsannonce, der nævner Guds navn, kan finde optagelse.

Ved domstolene er der f. eks. truffet afgørelser der viser, at en hustrus kirkelige bevidsthed er skilsmissegrund, »da man ikke kan forlange af et fremskridtsvenligt menneske i vor arbejder- og bondestat, at han fortsat skal føle sig knyttet til en ægtefælle, der i stigende grad vender sig til kirken«, hedder det ordret i afgørelsen. I en anden retsafgørelse blev forældremyndigheden over et ægtepars børn tillagt faderen, idet moderen havde til hensigt at give børnene, der var mindreårige, en kristen opdragelse. I afgørelsen, der faldt ved domstolen i Stralsund, hedder det at »en sådan opdragelsesmetode ikke kan vinde rettens bifald, da den ikke rummer nogen garanti for en opdragelse i demokratiets, socialismens, patriotismens og folkevenskabets ånd«.

Civile folkepolitisoldater som »tilhørere« under præsternes søndagsprædikener, telefonaflytning på bispekontorerne, begrænsning af adgangen til de teologiske fakulteter, restriktioner i

den kirkelige betjening af sygehuse og afskedigelse som middel mod funktionærer og arbejdere, der ikke vil melde sig ud af kirken, er velbevindede træk fra dagligdagen i Østtyskland. Den kristnes livsrum er indsnævret til et minimum og det voldsomme pres mod dem, der bekender sig til kirken, får flere og flere af de mere ligegyldige kirkemedlemmer til at holde sig borte. Derved forsvinder folkekirken og bliver til en lille menighedskærne, der sammen med præsten prøver på i bøn og tro at modstå det hårde pres på arbejdsplads, i det politiske liv og på den kulturelle front. Når f. eks. en arbejder kan modtage løfte om forfremmelse til funktionær med 125 Mark mere i månedlig indtægt, hvis han vil melde sig ud af kirken, kan det, det koster at være en kristen i Østtyskland i dag, tilmed i visse tilfælde gøres op på krone og øre.

Hvad kan kirken gøre i denne situation? I praksis gennemfører den sine gudstjenester og søger derudover at øve sin gerning i den udstrækning, det er tilladt og praktisk muligt: konfirma-

Viljen til fred understreges i Østtyskland bl. a. ved, at også søvartarmede kampvogne deltager i fredsdemonstrationerne

tionsundervisning, bibeltimer, ungdomsarbejde – organiseret ungdomsarbejde er forbudt og sammenkomster mellem unge fra flere sogne udelukket – samt kristendomsundervisning for børnene gennem kirkens korps af kateketer. Kirkeligt-socialt arbejde kan kun i ringe udstrækning finde sted og om en udadvendt missionerende virksomhed kan der ikke være tale.

Men gudstjenestebesøget er nogenlunde konstant og altergangsprocenten er visse steder stigende. Selvom kirken synes at være inde i en fortvivlet forsvarskamp imod statsmagtens kvælergreb, ønsker de østtyske kirker og deres medlemmer ikke at blive betragtet som heroiske martyrer. De mener, at det er deres opgave at blive og leve som kristne under de samfundsforhold, der nu engang råder i Østtyskland. De kan ikke som kristne leve i totalt nej til den samfundsorden, de lever under. De må atter og atter prøve at finde den gode samvittigheds vej frem mellem ja og nej. Deres løsning er ikke flugten til Vesttyskland eller »den indre emigration«, hvor

hjertet og tankerne forlængst er udvandret og kun kroppen er blevet tilbage. Men de bliver færre og færre, der kan holde til det, og de bliver, som hele den østtyske befolkning under det fortsatte politiske pres, trættede og trættede. De har brug for medkristne, også her fra Vesteuropa, der vil hjælpe dem med at løfte deres hænder, så de ikke synker.

Margaret Lindquist

TILHÆNGERNE AF PROFETENS SLÆGTNINGE

AF JOHANNES AAGAARD

DET bliver ofte sagt og skrevet, at kirken må overvinde sin splittelse i konfessioner, da den ellers ikke har mulighed for at forkynde evangeliet på overbevisende måde blandt de ikke-kristne i Asien og Afrika, for hvem kirkelig splittelse er en anfægtelse af budskabets ægthed. Og som kontrast til kristenhedens delthed hører man til tider de andre religioner – og især muhammedanismen – fremstillet som forbilleder.

Som så ofte før, har vi også her en sandhed med forbehold. Det er så vist sandt, at kirken må se at overvinde den konfessionelle splittelse. Men det er for billigt sluppet at henvise til den påståede styrke, budskabet derved skulle få. For det første klarer evangeliet sig nok uden vores afstivning i form af enhedsbestræbelser, og for det andet er det virkelig meget sjældent, at den kirkelige splittelse forarger den ikke-kristne verden på et andet end overfladisk vis. De ikke-kristne er nemlig så særdeles vel vant til religiøs splittelse. Ikke mindst gælder det med hensyn til den for enhed så ofte fremhævede muhammedanisme.

Profeten Muhammed hævdes at have forudsagt, at hans efterfølgere skulle blive delt i 73 samfund, af hvilke kun ét ville være rettroende. Det har aldrig knebet de muslimske teologer at finde partier nok for at nå det antal.

Folkefest præget af vrede og sorg

I denne artikel skal kun ét af disse samfund, men et af de meget vigtige, fremhæves, *shiiter-*

ne: tilhængerne af profetens slægtninge. Det er det andet største muhammedanske samfund, kun overgået af sunnitterne, men ganske vist er shiiterne så igen delt op i flere underafdelinger, der forkætrer hinanden.

I skildringen af det shiitiske samfund vil vi tage udgangspunkt fra deres store årlige fest (i *Muharram*-måned) – som fejres i store dele af Asien og Afrika hver oktober. For nogle få år siden fik jeg en for vesterlændinge sjældent lejlighed til at overvære denne fests kulmination på nærmeste hold. Det foregik i Karachi, Pakistans hovedstad; men med lokale variationer er det stort set det samme, der sker de fleste steder, hvor der er shiiter.

Skulder ved skulder, med sammenbidte, tilkukkede ansigter vandrede tusinder af mennesker gennem Karachis gader. Store hvide faner, oversmurt med frisk blod, blafrede over hovedet på skarerne. Af og til rejste der sig et monotont kor fra mængden som en blanding af sorg og truen. De gik i ligtog for en mand, en beduinfører, der døde år 680 i et ørkenlag ved *Kerbela* (10. okt.).

Processionernes talløse skarer blev med ujævne mellemrum afbrudt af høje, farvestrålende sarkofagliggende bærestole. De var gengivelser af den døde gravmæler. Med deres mangefarvede papirguirlander, strålende miniaturkupler og fantastiske udsmykninger dannede disse i sig selv triste dødssymboler et muntret og lyst supplement til de vrede og bedrøvede ansigter.

Bag nogle af gravmælerne vandrede små kor. Ombølget af røgelse messede de forunderlige, klagende og monotone bønner hen over processionernes mange mørke hoveder. Undertiden standsede processionerne, og sortklædte, tilknap-

pede mænd holdt korte taler med hidsige og op-hidsende ord og armbevægelser, der blev besvaret af mængden med stormende bifald.

Hvad var årsagen til denne vrede og denne sorg?

Shiiternes genvordigheder

Stifteren af den muhammedanske religion var som bekendt hin Muhammed, som udfra Mekka og Medina (i Arabien) gav årsag til den muhammedanske syndflod, som under hans efterfølgere – kalifferne – oversvømmede det meste af den dakedte verden. Mindre kendt er det, at der indenfor den muhammedanske ledelse meget tidligt – med rødder i gamle familiekonflikter fra tiden før Muhammed – opstod alvorlige kompetancestridigheder. Især voldte – efter Muhammeds død – hans svigersøn *Ali* en masse besvær for den tredje kalif Uthman, idet *Ali* og hans folk hævdede, at profeten selv havde bestemt, at hans familie skulle være det nye samfunds ledere.

Den strid kom til at koste en frygtelig mængde liv, først Uthmans, siden også *Alis*, han som i kort tid efter Uthman fungerede som kalif. *Ali* havde imidlertid to sønner, *Hassan* og *Husain*, som ikke var sindet at lade sagen blive ved faderens død. *Hassan* fik modstanderne ganske vist

let af vejen ved en kraftig bestikkelse, men et godt stykke tid senere rejste den yngre søn *Husain* et oprør, som førte frem til slaget ved Kerbela i Irak. Her led *Husain* et afgørende nederlag, faldt selv og blev oprørende behandlet af sejrherrene.

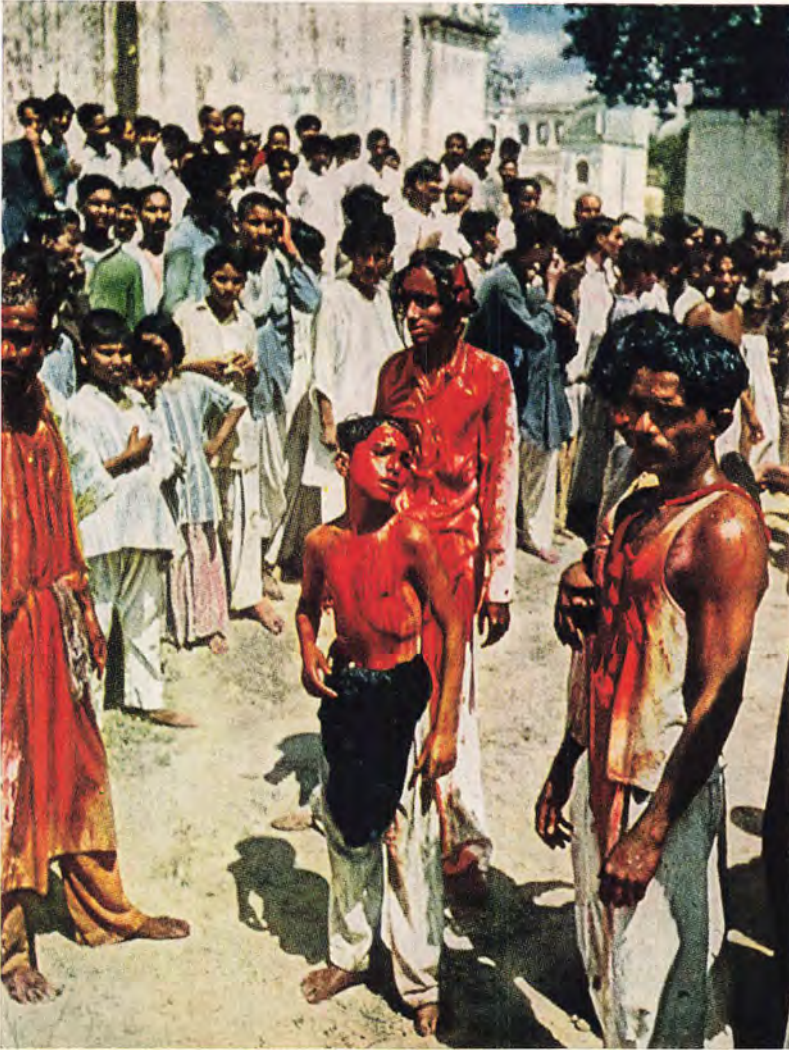
Denne behandling af en af profetens slægt vakte en helt uventet stærk reaktion. De, som kun lunkent havde støttet *Husains* sag, blev i anger ført til at gøre en ny indsats. Det gjaldt især kredse fra Irak og Persien. Denne interesse for profetens slægtninge forbandt sig gennem tiderne med en række forskellige oppositionelle bevægelser indenfor Islam. Først forenede man sig med den politiske og folkelige modsætning til de arabiske erobrere, hvis religion man nok havde antaget, men hvis regime man ikke kunne tåle. Det endte med oprør i Persien og et nyt kalifat, som imidlertid kun i overfladisk forstand blev til støtte for tilhængerne af profetens slægt, shiiterne, som de nu blev kaldt. De blev stadig nødt til at leve mere eller mindre under jorden, og i deres opposition udviklede de sig nu til et særpræget samfund, også læremæssigt.

Sandsynligvis under jødisk og kristen påvirkning nåede de frem til en eskatologisk livsholdning, idet de ventede en frelser, en idealhersker, som skulle bryde ind i tiden og genoprette her-

Den dødes symbolske gravmæler

Det frastødende selvpiner-ritual er forbudt i flere lande, hvor den shiitiske sekt eksisterer, men i Indien, hvor artiklens forfatter har overværet det, er det tilladt og derfor stammer billedet.

redømmet for de ægte islamitter. I forventningen om det kommende rige, rejste de sig flere gange til oprør, men blev altid slået ned på det grusomste. Gennem de stadige forfølgelser udviklede shiiterne et karakteristisk præg som et lidelsens folk, et præg som de, selv idag under rolige og stabile forhold jorden over, har vedligeholdt – i hvert fald til brug ved festlige lejligheder.

En sådan festlig lejlighed er netop den årlige genoplevelse af nederlaget ved Kerbela – Muharramfesten. Shiiternes anger gennem århundreder, anger over deres lunkenhed i de afgørende kampes dage, og deres svære lidelser un-

der forfølgelser og efterstræbelser, alt dette kommer frem som nutidig virkelighed i Muharramfestens lidenskaber.

Ekstatiske selvpinere

Forsøget på at genoplive lidelserne fik også i Karachi meget dramatiske udtryk. Sørgehøjtiden strakte sig over en uge, men kulminerede på Muharrammånedens 10. dag, dels i en begravelse af sarkofagerne i havet, dels i en række fantastiske orgier med selvpilagerier. Disse sidste foregik i Karachis gamle kvarterer, i de snævre og indelukkede gyder, hvor især de unge mænd udfoldede sig.

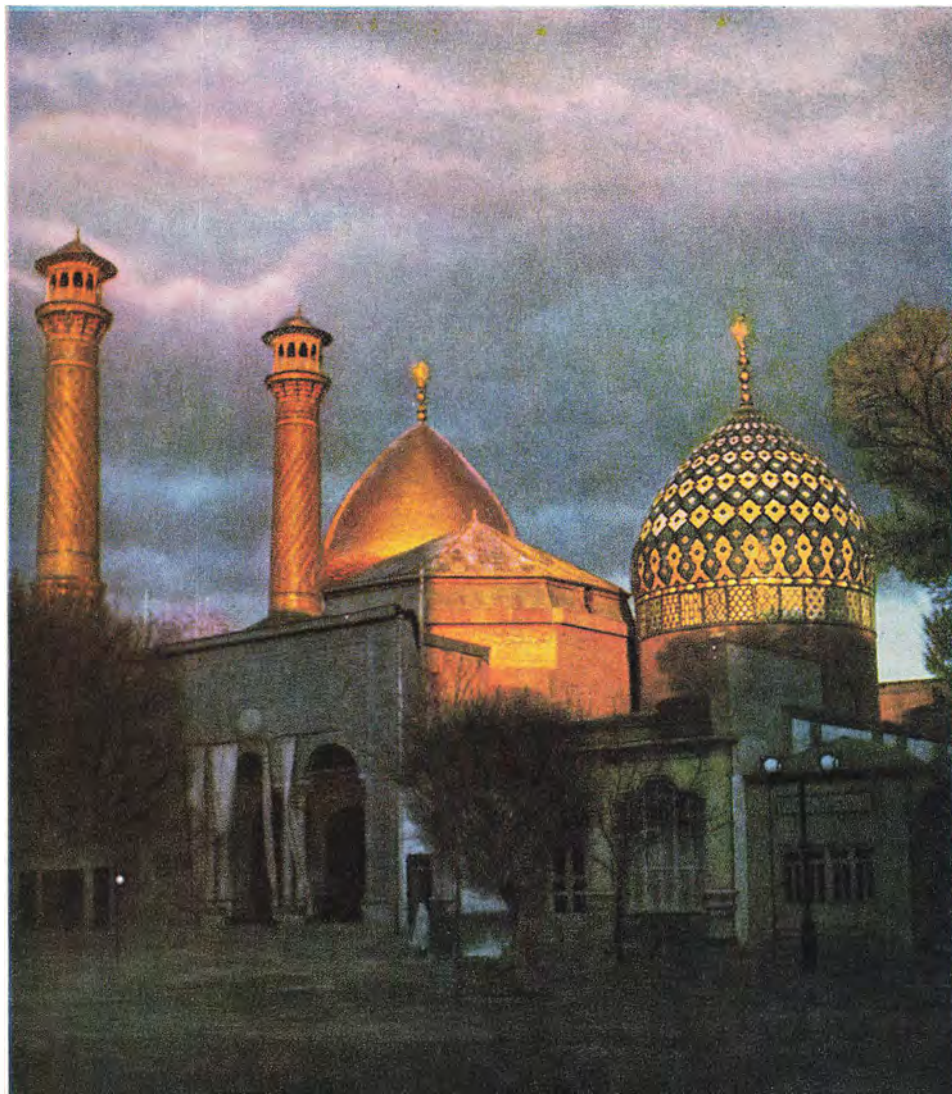

Gennem et tilfældigt bekendtskab på et spisestue havde jeg fået et par sunnitiske venner. Med dem og et par af deres bekendte som en slags livvagt overværede jeg i tre timer et skuespil af en sådan karakter, at jeg flere gange havde lejlighed til at ønske, at jeg havde fulgt velmenende vesterlændinges advarsler mod at gå med. Det var ikke mindst tilfældet, når fanatismen syntes at rette sig mod vores ståsted.

Det var næsten ikke til at få vejret i de snævre gyder – pakket som de var med mennesker. Man stod som sardiner i en dåse. Så langt man kunne se, stod der mennesker maset sammen, men alle med opmærksomheden rettet mod det

besynderlige og afskyelige skuespil, der overalt opførtes på gadernes midte.

I kredse på 15–20 deltagere stod disse mænd med nøgen overkrop og hidsede sig op til en ekstase af sorg og had. Med hænderne hamrede de på deres brystkasser, dumpe og hidsige og rytmiske slag, hurtigere, stadig hurtigere, hårdere stadig hårdere. Blodet piblede ud af det sønderslæede kød og løb ned af dem. I en uhyggelig og aldrig ophørende rytme – med jamrende smerteråb – glemte de efterhånden både tid og sted. Vilde af smerte og borte i ekstasen, men stadig hidsigere jog de sig selv frem til et højdepunkt af dumpe slag, jamren og rallen. En

Det shiitiske samfund er et af de allerstørste inden for muhammedanismen og har mange steder bygget prægtige moskeer. Denne rigt udsmykkede shiitiske moske ligger ved Teheran. 300.000 pilgrimme valfarter hvert år til den, fordi den shiitiske helgen Shah Abdul Azim ligger begravet her. (Begge artiklens farvebilleder er hentet fra værket »Verdens store religioner«.)

gang imellem besvimede en af dem og blev båret væk af tilskuerne. Disse tilskuere stod selv og gyngede mere eller mindre med i selvpinerens takt og tjattede også lidt på deres bryst, men det egentlige og smertefulde arbejde var forbeholdt mændene i kredsene.

Efter hvert højdepunkt i ekstasen rykkede kredsene et stykke fremad, og nye kredse kom derfor stadig indenfor vores synsvidde. Nogle var mere energiske end andre; især var de hårde, når de havde en præst til at hidse sig op. Enkelte af kredsene udmærkede sig ved særlig grusomhed, idet de svang nogle ræddelige svøber, bestående af 10–12 knivsblade bundet sammen i en kæde, mod deres egen ryg. Disse marterinstrumenter hvirvlede de over deres hoveder, så de borede sig ind i ryggen og sider. De unges øjne blev blodskudte af smerte, men rytmen fangede dem, så virkeligheden efterhånden svandt bort i ekstasen.

Midt i det hele sprang pludselig en halvnøgen hvid mand ind i kredsen og mishandlede sig selv solidarisk med sine brune brødre. Mine livvagter fortalte, at det var en perser, som boede i byen.

Ofte blev de klagende råb fra kredsene så tydelige, så vi kunne høre, at mændene jamrede over Alis og Husains død. Også Hasan blev draget ind i klagen over martyrerne. Historisk nøjagtighed er jo ikke så vigtig i en sådan situation.

Forskellige symboler blev båret frem i mængden, bl. a. af heste, udpyntet som til krig. Legenden fortæller, at slaget ved Kerbela blev tabt, fordi Hussain ikke havde heste nok. Derfor er hestemotivet altid fremme i shiiternes gudsyrelse.

De sunnitiske »livvagter« benyttede ofte lejligheden til hviskende at udtrykke deres mishag over det, vi så, men synligt mishag vovede heller ikke de at give udtryk for.

Først efter tre timers forløb tyndede det så meget ud i skarerne, at vi kunne slippe bort. Men bag os fortsatte man, fortsatte ubønhørligt. I smerterne blev disse shiiter samtidige med århundreders nederlag og undertrykkelse.

Tolverne og syverne

Shiiterne blev dog ikke blot forfulgte, og deres historie er ikke blot bestemt af nederlag. De vandt endda ikke så få sejre, og forskellige afde-

Marterinstrumenterne bruges mod egne rygge

Blodplettede faner blafrede over hovedet på skarerne

linger af deres parti kom til at spille en afgørende rolle i Islams historie. I Jemen (i Sydarabien) har en særlig, moderat shiitisk sekt – *zaiditerne* – holdt sig til denne dag og bevaret en dominerende stilling.

Især to underafdelinger gjorde sig gældende: *ismailiterne* (syverne) og *imamiterne* (tolverne). Forskellen mellem dem ligger bl. a. i anerkendelsen af de religiøse ledere. De to grupper er fælles om de første seks *imamer*, som de kaldes. Men derefter skilles de, idet ismailiterne har en speciel syvende og sidste synlige imam, mens imamiterne følger seks af ismailiterne ikke anerkendte imamer til. Imanskikkelsen forstås af begge parter som en syndfri og ufejlbarlig overmenneskelig fører i modsætning til sunniternes

kaliffer, som blot var mægtige, men ganske menneskelige ledere.

Imamiterne findes i stort tal i Nordindien omkring de store floder fra Delhi til Benares. Et mindre tal findes i Pakistan, mange i Afghanistan og i det sydlige Rusland. Den sydlige halvdel af Irak domineres helt af dem, og et ikke ubetydeligt tal findes i det sydlige Libanon. Endelig har de først og fremmest den religiøse magt i Persien. De regner med elleve jordiske imamer. Den tolvte blev borttrykket i sin barndom og lever nu skjult i usynlighed, men vil ved tidens ende komme som Imam Mahdi, som en verdensfrelser (en forestilling som ofte er blevet benyttet af politiske forførrere og iøvrigt findes i alle shiitiske sekter, blot knyttet til forskellige

personer. Også blandt sunniter findes denne forestilling i afbleget form).

I Persien, hvor dette samfund er den officielle religion, fungerer Shahan kun som en midlertidig repræsentant og statholder for den ventede frelserskikkelse, som skal genoprette riget for tilhængerne af profetens familie.

Aga Khans muslimer

Ismailiterne er mere farverige og er kendt for lidt af hvert. Deres theologiske systemer er i høj grad påvirket af gnostiske og nyplatoniske spekulationer. Det ydre er ofte reduceret til at have en symbolsk eller allegorisk betydning. Deres teologi balancerer derfor ofte lige på grænsen til en fornægtelse af meget væsentlige sider af Islam, er f. eks. meget nær ved at reducere Muhammed til én blandt mange profeter og ved at opløse den muhammedanske lovs magtstilling, idet dens ydre påbud gøres rent symbolske. Med denne fortolkningskunst opnår ismailiterne en meget liberal og åben indstilling overfor det lovmæssige i religionen, en frihed de til gengæld opvejer med en absolut autoritetstro overfor deres nulevende ledere.

Kulturelt og politisk har de haft stor betydning. Deres plyndringer i Jerusalem var en vigtig foranledning til korstogenes begyndelse, idet man netop ville værne de hellige steder mod en gentagelse af ødelæggelserne. – I Persiens historie er de f. eks. kendt under navnet assasinerne, som førte et rædselsherredømme i landet. Navnet kom fra et hamppræparat »hashish«, som gjorde dem til viljeløse instrumenter i lederens hænder. Med deres navn og virksomhed »berigede« de bl. a. det engelske sprog med ordet »assasination«. En ejendommelig muhammedansk-hedensk sekt i Libanon »druserne« har også ismailitisk oprindelse.

I nyeste tid er ismailiterne den mest moderne og aktive del af profetfamiliens tilhængere. Under *Aga Khans* ledelse blev de verdensberømte. I alle verdens aviser læste man om partiets tilbedelse af deres legemsfagre leder. Man så billeder af hans opvejninger med stadig mere værdis-

fulde sager, og hans sønners heste- og pigeeventyr var ofte godt stof.

Der findes dog meget mere væsentlige sider af ismailiternes religion. Den repræsenterer i virkeligheden en meget fremskridtsvenlig linie indenfor Islam, har således støttet reformbevægelserne i flere muhammedanske lande og var og er yderst engelskvenlig. Den er aktivt missionerende, først og fremmest i Østafrika, hvor den har flere betydelige humanitære institutioner og en ikke uvæsentlig politisk indflydelse. Den har søgt og søger *både* at lære af den moderne tid (bl. a. af kirkens missionsarbejde) og at bevare det væsentlige i den shiitiske muhammedanismes tradition.

Det største antal ismailiter findes i den vestlige og allernordligste del af Indien, i den allersydligste og allernordligste del af Pakistan, i det vestlige Persien og det vestlige Syrien samt visse steder i Østafrika, især Kenya og Zanzibar.

Sammenfattende kan man sige om *shiiterne*, at de efter deres tradition repræsenterer en ualmindelig hård form for Islam. Lidelser og hårde kår har været identificeret med det at være shiit. Der er derfor tale om en absolut mangel på tolerance overfor andre former for muhammedanisme fra deres side. De er ofte frygtede – og ikke sjældent forhadte af de andre muhammedanere. På den anden side har shiiterne ofte lettere ved at tilpasse sig til den moderne tids vilkår, især gælder det for ismailiterne. Derfor bliver shiiterne skiftevis karakteriseret som den liberale, skiftevis som den mest intolerante del af Islam. Begge bedømmelser er i virkeligheden rigtige.

Litteratur:

Fr. Buhl: Ali som Prætendent og Kalif, Kbhvn 1921.
Johs. Pedersen: Islams Kultur, Kbhvn. 1928.

Ingen ved, hvordan Paulus har set ud, men kunstnere har gennem tiderne lavet mange billeder af ham. Ofte er Det nye Testaments store brevskriver blevet ophøjet i apostlenes række, idet han indtager den frafaldne Judas' plads blandt de 12. Således også i Københavns Domkirke, hvor Thorvaldsen giver os dette billede af ham

Et nyt syn på PAULUS

AF BENT NOACK

PAULUS fylder godt i Det nye Testamente, næsten en tredjedel af det optages af Apostlenes Gerningers beretning om hans liv og rejser og af de breve der går under hans navn. De er næppe alle skrevet af ham, i hvert fald er der adskillige der tvivler om at Efeserbrevet og brevene til Timotheus og Titus er skrevet af Paulus selv; men præget af hans sprog og tankeverden og forkyndelse er de i hvert fald, så det kan trygt siges at uden ham havde de ikke været eller stået i Det nye Testamente.

Han fylder lige så meget i den almindelige opfattelse af den ældste kristenheds liv og historie, eller måske mer. For de fleste af os står han som den største personlighed, den ivrigste og heldigste fortaler for kristendommen i verden udenfor Palæstina, den dygtigste teolog og kirkeleder blandt alle apostlene. Og den stilling indrømmer både hans venner og hans fjender ham.

Fjender har han jo nemlig mange af, eller skal vi sige lidt blidere: kritikere. Paulus har været så ubetænksom at skrive en række breve, som var værdifulde nok til at den kristne eftertid gemte på dem og siden gav dem plads i kirkens skriftsamling. Og som så mange af historiens brevskrivere har han måttet bøde for sin ubetænksomhed med at være lagt blot for alle som vil undersøge hans ydre og hans indre, hans meninger og hans virksomhed, hans fortrin og fejl. Kort sagt, han er den af aposteltidens mænd som vi kender bedst, ja strengt taget den eneste som vi virkelig veed noget om; og menneskelig talt kender vi ham betydelig bedre end vi kender Jesus; en historieskriver vil altid have sikrere grund under fødderne når han skriver om Paulus end når han skriver om Jesus, af den enkle grund at vi ikke har noget skriftligt fra Jesu egen hånd, mens vi altså har adskilligt af Paulus. Og som hans venner har sagt

at det er ham vi først og fremmest kan takke for at kristendommen er nået til den græske hedenske verden, videre til Rom og derfra til os, sådan siger hans kritikere at vel er det sandt, men det er sket på bekostning af det budskab Jesus forkyndte. Utallige er de fremstillinger af kristendommens ældste historie som går på melodien: Jesus forkyndte et glædeligt og enfoldigt budskab, men så kom Paulus og lavede om på det med sin teologiske tankegang, så det blev meget fortænkt og indviklet, ja på en måde kom til at handle om noget helt andet; Jesus havde talt om Gud vor Fader, sådan at folk til alle tider og i alle jordens egne kunne forstå det og glædes over det; men Paulus taler i stedet for idelig om Jesu død på korset, hans blod, om menneskeslægtens uhjælpelige fordærvede og om Jesus som Herren i himlen der er den eneste som kan råde bod på den. Paulus har forandret den oprindelige kristendom; sådan lyder dommen fra det hold, ja man kan endog svinge sig op til at sige at han har forvansket den.

I den skarpe og forgrovede form som udtalelserne her har fået er der vel ingen kyndig der vil skildre forholdet mellem Paulus og hans mester; men det er den forenklede måde at tale om sagen på, som vi vel alle har hørt mand og mand imellem; og videnskabens forskning over Paulus kan ikke sige sig fri for et ansvar for det syn på ham. Det nittende århundredes undersøgelser af Paulus på grundlag af hans breve havde ført til at man i ham så den store selvstændige religiøse personlighed, eneren, der lavede sin egen teologi og som aldrig blev rigtigt forstået af sin samtid; og det samme arbejde havde også ført til at forskellen mellem Jesus og Paulus opdagedes og fremhævedes; begge dele havde sin gode, men begrænsede ret. Begrænsningen lå i selve det nittende århundrede – og i denne forbindelse som i de fleste andre strækker det sig helt op til den første verdenskrig – det århundrede som, også med rette, har ord for mer end noget andet at have forstået det enkelte menneskes betydning, og det både i samfundslivet og i historiens forløb.

Når vi nu i vore årtier på mange felter reagerer mod det billede som tidligere tider har tegnet af Paulus, så har denne reaktions berettigelse naturligvis også sin begrænsning; også vi er bundet til vore forudsætninger; og de er anderledes. Alligevel tror jeg at der i de sidste årtiers forskning er gjort et arbejde af blivende værdi, som efterhånden vil føre til at billedet af Paulus tager sig lidt anderledes ud.

Hvordan ser man da i vore dage på Paulus? Svaret afhænger naturligvis af hvem man er; de lærde plejer jo at være uenige, siger man, og det er de da også her. Men alligevel er der visse tydelige tendenser i forskningen, som giver ret til at tale om et delvis nyt syn på Paulus, selv om meget af det gamle bliver stående.

Et punkt som ganske tydeligt er taget op til fornyet undersøgelse er spørgsmålet om baggrunden og forudsætningerne for Paulus og hans virksomhed. Det er en selvfølge at ethvert menneske har sine forudsætninger, men alligevel er det ikke altid at man er lige opmærksom på dem; eller man er ikke altid lige opmærksom på alle sider ved dem. Paulus havde sin græske baggrund ved at være opvoxet i den græske by Tarsus i Lilleasien, at have set lilleasiater og grækere og romere om sig fra barnsben, og at være opvoxet med græsk som omgangssprog. Han havde sin jødiske baggrund i sin slægt og sit hjem, sit modersmål og sin oplæring i den jødiske tro og videnskab. Men mens man tidligere lagde størst vægt på de græske omgivelser og den indflydelse de havde haft på Paulus, i hans sprog, men også i hans tankeverden og hans missionsiver, så understreges nu om dage nok så meget hans jødiske oprindelse, hans fari-sæiske skoling »ved Gamaliels fødder«, som det hedder i Apostlenes Gerninger, hans bundethed til hans folk og dets lov, historie og fremtidsforventning. Det nye er i og for sig ikke at man er bleven klar over disse forudsætninger og kan efterspore dem i enkeltheder, skønt også hvad det angår er der mange småting som nu forklares ud fra jødisk tænkesæt, mens man tidli-

Paulus hører hjemme i oldkirken, hvor de kristne ofte var udsat for forfølgelse og spot. Denne tegning er fundet indridset i en væg på alatinerhøjen i Rom. Teksten fortæller, at »Alexamenos tilbeder Gud« og den unge mand, der er blevet hånet for sin tro, er blevet karikeret som tilbedende en korsfæstet med aselhoved

gere gik ud fra at de skyldtes enten Paulus selv eller den græske kultur. Det nye er først og fremmest den erkendelse, som gør sig gældende hos mange forskere, men som hævdes kraftigst og klarest af en af vore egne fortolkere, professor Munck, at hele Pauluses kristendomsforståelse og hele hans rastløse virksomhed kun bliver forståelig, hvis man gør sig klart at det for ham først og fremmest drejer sig om Israels, hans eget folks, frelse eller fortabelse. »Sandhed taler jeg i Kristus, jeg lyver ikke, min samvittighed vidner med mig i Helligånden, at jeg har en stor sorg og en uafsladelig kummer i mit hjerte. Thi jeg kunne ønske selv at være bandlyst fra Kristus, om det kunne gavne mine brød-

re, mine kødelige stammefrænder«. »Og til jer, I hedninger, siger jeg: For så vidt jeg nu er hedningeapostel, ærer jeg min tjeneste, om jeg dog kunne ægge dem der er mit kød og blod (altså Israel!) og frelse nogle af dem«. Disse to udtalelser fra Romerbrevet, henholdsvis kap. 9, vers 1–3, og kap. 11, vers 13–14, tager professor Munck i rammeste alvor: det ville være en misforståelse at tro at Paulus først og fremmest var hedningeapostel fordi han var kulturåben, tolerant og vidtskuende eller havde lignende moderne egenskaber. Hans hedningemission skyldes først og sidst at han er ægte og trofast jøde; han er knuget af at hans folk afviser den Jesus som skulle være dets egen forjættede messias, men han må forklare det som Guds vilje med dette folk, en vilje som Gud vil føre til sejr midt igennem den forhærdelse hans selv er ophavsmænd til. Israel skal frelses endda. Derfor er Paulus, det veed han med sig selv, ikke sat til lig en straffende engel at flytte lysestagen fra Israel til hedningerne, ej heller sat til at plante kirkens træ i en mindre karrig jordbund; nej, tværtimod, han er udvalgt til ganske vist at forkynde evangeliet for hedningerne, men så også at føre de kristnede hedninger til Jerusalem, både åndeligt og bogstaveligt; åndeligt ved at indpode dem på Israel, give Israels arv også til dem, føre dem til troen på Israels messias; bogstaveligt ved at lade dem vide at deres frelse var bundet til Sion, »hvorfra befrieren skal komme«, som det hedder i Romerbrevet kap. 11, vers 26, og ved at tage imod den gave som de hedningekristne menigheder på hans opfordring samlede ind til de fattige i Jerusalem og aflevere den som virkeliggørelsen af den gamle forjættelse om at hedningerne til sin tid ville »drage til Herrens bjerg, til Jakobs Guds hus«.

Det er denne kvide for hans folks skyld som har gjort Paulus til teolog. Hans teologi er ikke resultatet af tumlen med tankens problemer, men den er groet frem af hans arbejde med den opgave han vidste sig kaldet til. Og den er ikke forudsætningsløs, heller ikke når det gælder

hans forhold til dem der var kristne før ham. Han er, sandt nok, ivrig for at fremhæve sin selvstændighed overfor de andre apostle, understreger at han har sit evangelium ved en åbenbaring. Af den grund har man gennemgående dels anset Paulus for i alle henseender at være en selvstændigt skabende personlighed, dels ganske ensidigt fremhævet forskellen, ja modsætningsforholdet mellem ham og menigheden i Jerusalem eller, som det hed med slagordene, mellem den jersalemske jødekirke og den paulinske hedningekirke; den ensidighed har i vid udstrækning bestemt vort syn på kirkenes ældste historie.

Paulus er bleven kristen ved at Gud åbenbarede Kristus for ham, og ikke ved menneskers mellemkomst; det siger han selv, og vi må tro ham når han siger det. Men det betyder ikke at han ved sin omvendelse og siden under sin virksomhed som kristen missionær var et blankt blad som Gud uden menneskers hjælp skrev hele det kristne evangelium på. Det betyder at Gud åbenbarede for ham at det som den kristne menighed allerede før ham troede og forkyndte, både det som han i forvejen, som forfølger, vidste om den, og det som han siden, som kristen, fik at vide af den, var sandt. Paulus blev omvendt til at tro det som den jødisk fødte kristne menighed troede før ham. Og han brugte den allerede eksisterende menigheds sprog og fulgte dens praksis. Han overtog, naturligvis, dens dåb og dens nadver, og mange af de sætninger vi læser i hans breve er utvivlsomt ord til andet hvad andre sagde før ham. Det hævder han selv for nadverordenes vedkommende, men også i adskillige tilfælde hvor han ikke udtrykkeligt siger det, er nutidens videnskab klar over at han ikke former sætningerne selv, men bruger dem som de foreligger. Blot et par eksempler: Den hymne om Kristi menneskevordelse som står i Filipperbrevet kap. 2, vers 6-11, har Paulus ikke selv lavet, nej han citerer hvad der i forvejen lød i kristne menigheder; når han i Romerbrevet kap. 3, vers 25, taler om Kristus som den hvem Gud »ved hans blod fremstillede som

sonemiddel«, så er disse udtryk bevist, så godt som den slags ting nu kan bevises, ikke at være Pauluses egne, men ord og vendinger som han har overtaget; det samme gælder formodentlig samme brev kap. 4, vers 25. Og sådan kunne der nævnes meget andet.

Dermed er ikke alt sagt om Paulus. Men i hvert fald i to henseender må opfattelsen af ham og hans indsats revideres:

For det første er det ikke Paulus som har skabt forkyndelsen om Jesu forsoningsdød på korset; der kan tvistes om hvorvidt Jesus selv har forkyndt om sin forestående død og dens betydning; men der er intet som helst grundlag for at gøre Paulus til ophavsmand til den forkyndelse. Den fandtes før ham.

For det andet er det urigtigt at gøre Paulus til talsmand for, ja opfinder af en ny kristendomsform, den hedningekristne eller paulinske ved siden af den jødekirke. Paulus ville ikke selv forkynde andet budskab end det der lød i Jerusalem; at han fortrinsvis forkyndte det for hedninger, er sandt nok, og det ville være tåbeligt at nægte at dets ydre form blev præget af det, men den blev det i grunden forbavsende lidt. Og Paulus var langt fra den eneste kristne jøde der henvendte sig til verden udenfor Palæstina; det glemmes for tit, at da han mod slutningen af sit liv, vel omkring år 60, kom til Rom, fandt han dær en kristenmenighed, eller måske flere, bestående af både fødte jøder og fødte hedninger. Det er et blandt mange tegn på at der var andre end Paulus som drev hedningemission. Det er muligt, og vel sandsynligt, at Paulus var den mest fremragende af dem. Man kan var, så vidt vi veed, også den som stærkest holdt fast ved forbindelsen med modermenigheden i Jerusalem og som skarpest nægtede at sætte noget skel mellem den og alle andre menigheder.

Paul Novak

Kan vi laves om?

PERSONLIGHEDSFORVANDLING I KRISTEN OG PSYKOLOGISK BELYSNING

A F G U D R U N S Ø E

»Du mener, at I simpelthen vil lave menneskene om«, siger lægedatteren Merete – hovedpersonen i Gerhard Rasmussens bog »Tilfældet Max Colbert« – til sin berømte far, der netop har foretaget et forvandlingseksperiment med et menneske, en tidligere forbryder, der ved en operation er blevet lavet om til et tilpasset, arbejdsdueligt medlem af samfundet. Og hun fortsætter: »Jeg føler mig ikke så overbevist som du, om at dette vil føre til noget godt«.

Dette spørgsmål, om det er muligt at blive lavet om, at blive gjort til et andet menneske, rummer så store perspektiver, at det uvilkårligt får det til at løbe koldt ned ad ryggen på en, hvis man tænker det ud i dets yderste konsekvens. Hvem skal bestemme, hvem der skal lave hvem om? Sådant omtrent ræsonerer Merete, som her udtrykker forfatterens egen mening.

Der er en bestemt form for litteratur, der beskæftiger sig en hel del med dette spørgsmål: at blive forvandlet, nemlig eventyrdigtningen. Atter og atter finder vi motivet den fortryllede prins eller prinsesse, der gennem prøvelser og farer og lidelser endelig forvandles og får sin sande og egentlige skikkelse eller personlighed tilbage. Tænk f. eks. på prinsessen i H. C. Andersens eventyr »Rejsekammeraten«. »Dejlighed havde hun nok af, men en ond heks var hun«. På sit natlige flyvetur ud til trolden i bjerget

bliver hun pisket af rejsekammeratens ris, pisket så blodet drypper, mens hun tror, det er hagl, der pisker hende. Tre gange gentager det sig, værre for hver gang. Og brudenatten må hun tre gange dykkes ned i vand, mens hun spræller i modstand i skikkelse af en kulsort svane med gnistrende øjne; men så er trolddommen løst, hun er dejligere end nogensinde og »takkede med tårer i sine dejlige øjne Johannes, fordi han havde hævet hendes fortryllelse«.

Egentlig kan vi vel godt sige, at også hun fra at have været asocial bliver tilpasset!

Der er en fundamental forskel på, *hvordan* forandringen sker i Gerhard Rasmussens bog og i H. C. Andersens eventyr. I bogen har forbryderen ganske vist selv indvilliget i at blive lavet om, men processen sker ligesom udenfor ham; hans »jeg« tager ikke del i forvandlingen. Den sker automatisk, da den først er besluttet. Helt anderledes i eventyret. Prinsessen er med krop og sjæl med i den, mens den sker. Under modstand og lidelse (symboliseret af »haglvejret« o. s. v.) sker der noget væsentligt med hende, så væsentligt, at hun, da det er sket, ikke bare er blevet en anden, men ser sig selv som hun er og som hun var. Hun har altså vundet selverkendelse.

Jeg er klar over, at jeg har tilladt mig en lovlig håndfast fortolkning af eventyret, og at dets symbolik er dybere og mere kompliceret. Men

jeg har prøvet på denne måde at illustrere hvad en dybdepsykologisk behandling, der tilsigter noget i retning af en personlighedsforvandling – eller vi kan også sige karakterforandring – er, og hvad den *ikke* er.

Lad os lige så godt springe i det og straks komme med ordet psykoanalyse, som jo desværre har en så dårlig klang i mange kristne kredse. En psykoanalyse er *ikke* en automatisk forandring af et menneske sådan som i tilfældet Max Colbert. Den er ikke, som det sommetider fra kritisk side er blevet sagt, en pølsemaskine, hvor man bliver puttet ind i den ene ende, derefter hakket til plukfisk i maskinen, for så til sidst at komme ud af den anden ende som den pølse, analytikerens nu finder for godt at lave en om til. Selvfølgelig ikke. Og tværtimod. Det kunde ske i psykologiens barndomstid, da visse psykologer var besat af det for barnealderen karakteristiske overmod, at de af og til udtalte sig som om de kunde lave hvad som helst ud af mennesker. Men nu er psykologien blevet mere beskedent og nøgtern i sin selvurdering.

En analyse er heller ikke en sjælelig amputation, hvor lægen amputerer det smertende kompleks med samt den del af sjælelivet, som hører organisk sammen med det, og lader patienten gå derfra som en sjælelig invalid. Tværtimod. En analyse er et *arbejde*; et strengt arbejde, hvor intet kommer fikst og færdigt af sig selv. Den er et *samarbejde* mellem patient og psykoterapeut, som kræver indsats af hele personligheden hos dem begge, og hvor begge parter må være parat til at vove noget. Såvel den bevidste som den ubevidste side af personligheden må engageres hos dem begge. Dybdepsykologiens område er det ubevidste sjæleliv, eller måske rettere udtrykt: forholdet mellem bevidst og ubevidst, samspillet mellem de to sider af sjælelivet. Normalt skulde samarbejdet mellem disse to sider i personligheden gå gnidningsfrit, men det er som om det er gået i ulave i den moderne vesterlandske kultur, der er ved at lide af »bevidsthedskrampe«, som en Inder engang udtrykte det. Netop derfor har vesten idag så hårdt brug for dybdepsykologien.

En dybdepsykologisk analyse er en af de veje ad hvilken det moderne, bevidsthedforkrampede vesterlandske menneske kan genopdage »den

indre verden« – altså ikke blot sin egen lille personlige indre verden, men det fællesmenneskelige sjælelige oplevelsesfelt som den store schweiziske psykiater og psykolog C. G. Jung kalder »det kollektive ubevidste«, den fælles indre verden med dens farer og afgrunde, dens rigdom og dybder. Opleve bogstaveligt på krop og sjæl igennem drømme, der ligner prinsessens i eventyret, de kræfter på godt og ondt, der ligger gemt i det ubevidste. Disse vældige psykiske kræfter kan måske bedst beskrives, når man siger, de er »magter« i Karen Blixen'sk forstand, magter, urgamle som menneskeheden, og nye og livskraftige i hvert eneste menneske. Det ubevidste er et stykke natur og som sådant hverken godt eller ondt i sig selv. Af bevidsthedens etiske stillingtagen til det afhænger det, om det viser sit positive eller negative ansigt.

De ubevidste kræfter driver deres spil med os alle, raske som syge. »Alle mennesker har »komplekser«, og sygeligt bliver det først, når man tror, man ikke har det, for så har komplekserne nemlig os!« har Jung engang sagt. Det er altså for os alle nyttigt at gøre os klart, at det ubevidste er en realitet, vi må have med i regnestykket for at få det til at gå op. Det har mennesker forøvrigt vidst fra tidernes morgen, og deres viden om det kan vi finde i myter og eventyr og alle store digteres værker.

Jamen psykologernes »snagen« i det ubevidste! Gør den da ikke bare fortræd? Er det nødvendigt at rode op i det, der er gemt og glemt? Nej langt fra altid! Det er altid en problematisk ting at tage den bevidste indstilling fra et menneske, og ingen ansvarsbevidst psykolog vil gribe til det, medmindre der er tvingende grunde for det. Men i visse tilfælde er det nødvendigt, enten for et menneskes egen skyld eller for omgivelsernes skyld; hvis nemlig det ubevidste begynder at give sig til kende på en uhensigtsmæssig måde. Billedlig talt, kan vi sige, at det kan begynde at snige sig ind på skuepladsen i forklædninger og optræde højest generende.

Lad os tage et eksempel: Frk. N. N. kommer til sin læge. Egentlig syg er hun ikke, men hun er angst. Hun kan ikke rigtig forklare hvordan eller hvorfor. Hun ved bare, at angsten ligesom sidder som en knugende fornemmelse i mellemgulvet. Ja, og så er hun altså også bange for at

Karikaturtegning af
M. Brünnich fra 1831.
Tegningen forestiller
Jacob Christian
Lindberg. Tegneren har
haft et skarpt blik for
prædikantens svage
side. Op af den fromme
mands baglomme
stikker en lille djævel
frem og taler med,
uden at prædikanten
aner noget om det

tage en elevator; og hun kan for resten heller ikke lide at sidde midt inde på en række i biografen, så kan hun pludselig blive bange for at gøre skandale. Og til tider må hun gå til sit arbejde, fordi hun ikke kan holde ud at være i en overfyldt sporvogn. Udadtil kan hun skjule det, men indadtil er det som angsten fylder hendes tilværelse og hun synes, hver dag er en byrde. – Angstens årsag ligger gemt et sted inde i hende selv, men i hendes ubevidste; derfor er det, den kan dirigere med hende i st. f. at hun skulde beherske den. Og det kan ikke bringes i orden ved fornuftgrunde eller gode råd, som appellerer til bevidstheden. Man må se at komme på talefod med det ubevidste, hvis en sådan angst skal forsvinde. Og sandsynligvis forsvinder den ikke, før noget i hele personligheden er blevet anderledes, altså før hun er blevet »lavet om« til en vis grad, ∴ gennem analysen aktiviseres kræfter i hende selv, som gradvis bevirker en modning og derved forandring af hendes karakter.

At det ubevidste også kan give sig til kende på uhensigtsmæssig måde som legemlige symptomer, f. eks. hovedpine, opkastninger, hjertean-

fald, er så kendt, at det ikke behøver nærmere omtale.

Enhver analyse sigter på at gøre ubevidst materiale bevidst. Dette er ikke altid rart. Man må forberede sig på ubehagelige oplevelser, hvis man bestemmer sig for at gå i analyse. Et kendt ord af Nietzsche, ofte citeret, lyder: »Dette har jeg gjort«, siger min hukommelse. »Det kan jeg ikke have gjort«, siger min stolthed og forbliver ubønhørlig. Endelig giver min hukommelse efter, ∴ Det jeg skammer mig over er dermed »fortrængt«, så totalt og massivt glemt, at det er blevet ubevidst. Analysen vil hjælpe os til at gå den modsatte vej og hæve fortrængningen. Analyseanden kan føle sig til mode som kejseren i H. C. Andersens eventyr »Nattergalen«: »Husker du det?« hviskede den ene efter den anden af de natlige drømmeskikkelser. »Husker du det?« »og så fortalte de ham så meget, at sveden sprang ham ud af panden.« Så er spørgsmålet, om jeg'et og dermed stoltheden kan bære erkendelsen, eller om man foretrækker at bevare fortrængningen, koste hvad det vil, om så prisen er angst eller hovedpine eller hjertekrampe. I så fald vælger

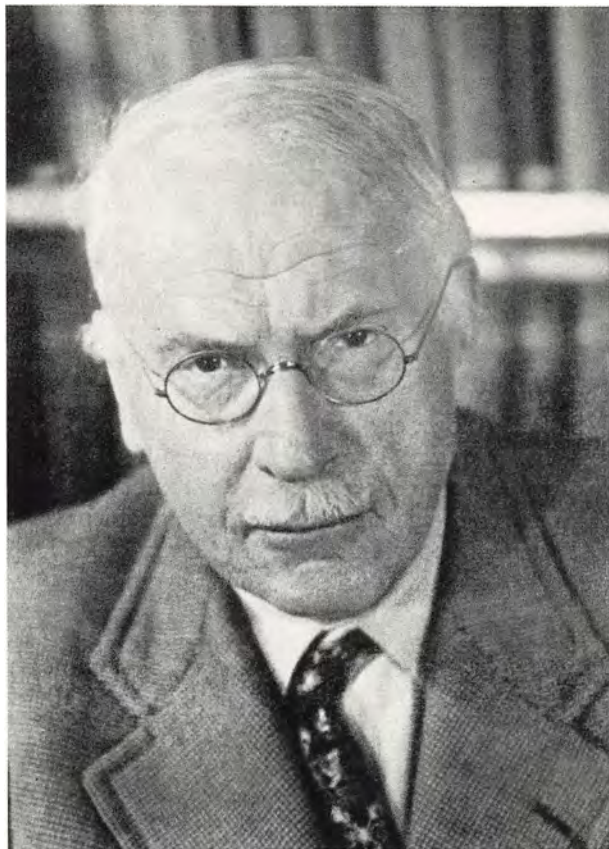
sen. Dette kan være en dyb smerte at erkende, måske især for den, der har ment, at selvudsletman neurosen og den bliver, som Freud har udtrykt det, »en skærmende klostermur«.

Man må som sagt forberede sig på ubehagelige overraskelser. Og der kan blive vendt op og ned på ens begreber om mangt og meget. Den højtpriste selvopofrelse f. eks. Der har den kærlige mor gået og slidt sig op i evig tjeneste, og så går det måske op for hende, at hun har spundet sine omgivelser ind i sit net af velgerninger, akkurat

som edderkoppen spinder sit bytte ind, og som den suger det ud, har hun suget af sine omgivelser, levet af deres taknemmelighed og afhængighed og dermed virket demoraliserende på dem. Selvfølgelig findes der ægte og sand selvopofrelse, men der er en selvudslettelse, som intet har med godhed at gøre, men er et udtryk for svaghed, der kompenseres gennem den magt man på en mærkelig måde vinder gennem selvudslettelsen. Dette kan være en dyb smerte at erkende, måske især for dem, der har ment at selvudslet-

*Illustration af Louis Moe til
H. C. Andersens eventyr
»Nattergalen«. I et mareridt
genoplever kejseren sit liv. »Husker
du det«? hviskede skikkelserne,
»Husker du det«? og så fortalte de
ham så meget, at sveden sprang
ham ud af panden*

telse var et kristent ideal, og har stræbt efter at opfylde det.

Oftentimes kommer selverkendelsen gennem drømme. En drøm kan være en nådeløs afsløring af ubevidste tendenser eller af uægthed i den bevidste livsform. Et eks., hentet fra den amerikanske psykolog Frances Wickes' bog: »The Inner World of Man«, kan illustrere dette på en overbevisende måde:

En dame, som var uhyre aktiv i frivilligt barmhjertighedsarbejde, kunde ikke forstå, hvorfor hun mødte så lidt kærlighed hos sine medmennesker. Hun var ved at blive bitter over det og syntes hun havde fortjent bedre. Så drømte hun, at hun sammen med mange andre var på vej hen for at få sit navn skrevet ind i »Livets bog«. Hun så sig selv majestætisk bevæge sig gennem menneskemængden hen mod manden, der sad med bogen foran sig. Da hun nåede derhen, sagde hun

stolt og højlydt: »Formand for 75 komitéer«. Da hendes navn skulde skrives i livets bog, havde hun ikke et navn, men kun en pralende titel. Her afsløredes noget med hensyn til hendes motiver i barmhjertighedsarbejdet. Hendes rolle som velgører og komitédame havde slugt hende. Hun havde identificeret sig med den og var blevet et hylster uden indre liv, og dermed havde hun mistet evnen til at give og modtage ægte kærlighed. Roden til hendes bitterhed lå altså i hendes egen mangel på kærlighed, ikke i de andres.

»Drømmen ser på dig; du må forvandle dig« har den tyske digter Rilke engang sagt. Lad os omskrive det ganske lidt, så det lyder: »Drømmen ser på dig; du må *lade den* forvandle dig ved at tage den alvorligt«.

En analyse er et arbejde. Der er ikke noget, der kommer fikst og færdigt af sig selv. Men

den er et arbejde, hvor det ligesom ikke er os selv i betydningen: vort bevidste jeg, der arbejder. Vi kan også udtrykke det sådan, at »det er ikke mig der handler, men *noget* handler *med* mig«. Når vi er nået til enden med alle vore subjektive anstrengelser, er færdige med alle vore omveje, først så, idet vi opgiver at kunne, skænkes der os noget andet, så *føres* vi til noget nyt, noget der heler, læger og udvider vort væsen. Men prisen for denne udvidelse af vort væsen er, at vi ser os selv som vi er, og at vi akcepterer os selv, d. v. s. at vi holder op med at dække over os selv og undskylde os selv.

Så længe noget er ubevidst, kan det ikke ændres. Augustin skal have sagt, at sine drømme har man ikke ansvar for; ∴ det, der er ubevidst kan man ikke tage ansvaret for. Psykoterapiens mål er at gøre ubevidst stof bevidst. Dermed udvides altså ansvaret. Kun det man har erkendt og akcepteret, kan man tage ansvar for. Ansvaret er det voksne menneskes adelsmærke og privilegium.

Man møder ofte fra kristen side den indvending, at det ubevidste kommer ikke det kristne liv ved. Jo, det gør. Hvis ikke det ubevidste også bliver »kristnet«, kommer der noget underlig stift og forkrampet over kristenlivet, som hos en kvindelig menighedsarbejder, der i drømme »aldrig, aldrig kunde folde sine hænder til bøn eller få Kristi navn over sine læber«. Men hvis det kristne ord trænger helt ned i det ubevidste, og får lov at slå rod der, så virkeliggøres ordet om, at »sæden vokser og bliver høj af sig selv«.

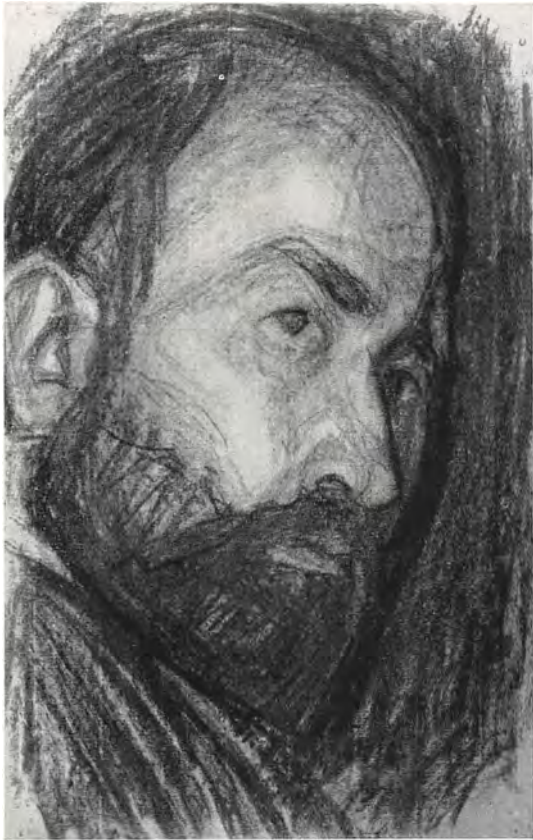
Men ugræsset vil altid være der også, og den der vil rykke alt ukrudtet op med hård hånd, risikerer at rykke sæden med op. Vil man f. eks. rykke alle aggressioner op og rydde dem ud, risikerer man at udrydde evnen til at kaste sig ud i et arbejde – måske et socialt arbejde – med lidenskab. Det, det gælder om er »om vi kan nå til at gøre det gode med al den lidenskab, hvormed vi *kunde* have gjort det onde« (Martin Buber).

En analyse er ikke en »pølsemaskine«, og ikke en sjælelig amputation. Tværtimod. Den er, hvis den lykkes, det enkelte menneskes vej til sig selv, og målet er en integration af hele personligheden, altså netop det modsatte af amputation. Oplevelserne »undervejs« har noget fællesmenneskeligt ved sig; også den kristne må i sin udvikling og modning som menneske ind under de almengyldige psykologiske love. Men samtidig med, at der er noget fælles, almengyldigt over denne »vej«, skal hvert menneske gå vejen på sin helt personlige måde. Hvert menneske har fået sin egen melodi, og han må forsøge at finde den og have mod til at spille den, selv om det så kun bliver ganske sagte.

Enhver må have mod til at være sig selv. For, som Søren Kierkegaard siger. »Det at have et Selv, at være et Selv, er den største, den uendelige indrømmelse, der er gjort mennesket, men tillige evighedens fordring på ham«.

Gudrun Søb

*Selvportræt.
Cirka 1912.
Kobberstiksamlingen.*

AF ERIK CLEMMESSEN

Niels Larsen Stevns som kirkeelig maler

I en ganske sjældnen grad virker blot det, at beskæftige sig med Niels Larsen Stevns og hans værk, frigørende. Her gælder ikke det fiffige skræderord, at klæder skaber folk. Her er det værket, der skaber manden og også værket, der skaber beskueren. Det er ganske vist Niels Larsen Stevns, der har skabt billederne, men vi står overfor en kunstner, der helt har glemt sig selv for sit værk. Som har forladt enhver selvbetragtning, for at værket skulle få mæle. Vi står overfor en ånd med en usædvanlig spændvidde og overlegenhed, og samtidig overfor et menneske, der er fuldstændig i stand til at udslette sin person, når det gælder om at gå ind i en kirke og der yde et værk, som ikke byder, men tjener stedets ånd.

Stevns personlige livsværk faldt i slutningen af hans liv. Han blev over de fyrrer, førend han

kom til at arbejde for sig selv. Måske også hans modenhed har affødt den afgjorte beslutningskraft, der på mange måder afviser enhver diskussion. Det er mands dåd og hensigt, der er sket fyldest.

Niels Larsen Stevns fødtes i beskedne kår i Gjevnø, 9. juli 1864. Faderen var tækkemand, men da alderen blev ham en hindring i dette udsatte arbejde, gik han over til at blive stenhugger. Sønnen kom tidligt ud at tjene, men fik i tolvårsalderen en ledbetændelse i det højre knæ. Sygdommen medførte sengeleje og krykker i fem-seks år, og havde invaliditet for hele livet til følge. Dog blev han i attenårsalderen rask nok til at kunne deltage i et kursus for uddannelse af husflidslærere, og da han her som præmie vandt en kasse med billedskærerjern, var det ganske naturligt, at hans skabende evne gav

*Svinglebjerg kirkes
kordekoration.
Fresco. 1911.*

sig udtryk i, at han begyndte at skære i træ. Et foredrag af den bornholmske højskoleforstander Ludvig Bøgeskov fik afgørende betydning for drengens valg af livsbane. Sygdommen havde medført isolation fra jævnaldrende ungdom, og læsning og husflid måtte naturligt nok blive udveje for et sind, der søgte udefter. Hele højskolebevægelsen måtte blive en frugtbar jordbund for en kundskabstørstende sjæl. I 19–20 års alderen søgte han til højskolen i Vallekilde, og gennem Ernst Trier gik vejen til København, hvor han kom i forbindelse med Jensen-Klint og med Grønvold på Teknisk Skole, og da han

*»Vig bag mig Satan!«
Kristus og Peter.
1910.
Tilhører
direktør Johs. Valeur.*

Den blinde ved vejen råber efter Kristus. Studie. 1910.

desuden måtte have en eksistensmulighed, kom han i malerlære hos firmaet »Lund og Hansen«, hvor Lund var identisk med den senere bekendte teatermaler, om hvem det altid sagdes, at han overgik sig selv. På højskolen var han politisk

interessert og stod yderligt tilvenstre, en indstilling der faldt naturligt sammen med faderens, måske mindre med Zarthmanns, hvis skole han søgte ind på i 1888. Dette år var Zarthmann i Italien, og Joakim Skovgaard forestod under-

*Kristus helbreder
en spedalsk.
1913.
Tilhører
fru Mikkelsen
Sørensen.*

visningen. Forholdet til Skovgaard synes ikke at have været videre varmt. Men da Skovgaard fik øje på Stevns ualmindelige evner som træskærer, og havde brug for en hjælper til at skære englene på rammen omkring »Christus i de dødes rige«, varede det ikke længe før Stevns, sammen med Poul S. Christiansen, som han også kendte fra Zarthmanns skole, fandt et naturligt og frugtbart milieu i den kultiverede kreds omkring Skovgaard. Hele den grundtvigske livsopfattelse blev og forblev hele livet hans åndelige baggrund. Når man hertil føjer hans udtalt politiske indstilling, og hans respekt og erkendelse af Zarthmanns kunstneropdragelse, ligger heri, at man står overfor en personlighed, der er fri for smålighed og spænder vidt i sin fatteevne. Samtidig med, at han arbejdede for Joa-

Illustrationsudkast. Kobberstiksamlingen.

Illustration til Grundtvigs »Paaskeliljen«. 1933. Kobberstiksamlingen.

kim Skovgaard, han har selv i 1936 sagt, at han fra 1888 til 1907 næsten daglig arbejdede for ham, – besøgte han flittigt Zarthmanns skole,

der stadig var det sted, gamle elever vendte tilbage til, når de ville tegne model, drage fordel af skolens kunstneriske moral og atmosfære, og deltage i det eminent kammeratskab. Zarthmanns skole lagde først og fremmest vægt på det karakterudviklende. Det var eleverne der bestemte, hvilke nye elever, der skulle antages. Det var ved udviklingen af synet, at Zarthmann udviklede elevernes karakter, og de der ikke blev kunstnere, blev nyttige samfundsborgere på anden måde. Fynboerne: Johannes Larsen, Frits Syberg, Peter Hansen, Poul S. Christiansen og Karl Schou kommer alle fra Zarthmanns skole. Betragter man idag Zarthmanns værker, for at danne sig en mening om, hvad hans undervisning må have gået ud på, så giver hans billeder svaret gennem den fanatiske, næsten hedenske formdyrkelse, der her har fundet sted. Koloristisk set er Zarthmanns maleri utilgængeligt, hvis man ikke går vejen fra formen til farven. Men læst ud fra formen, bliver farven levende og fast, og kompositionen får indhold og ud-

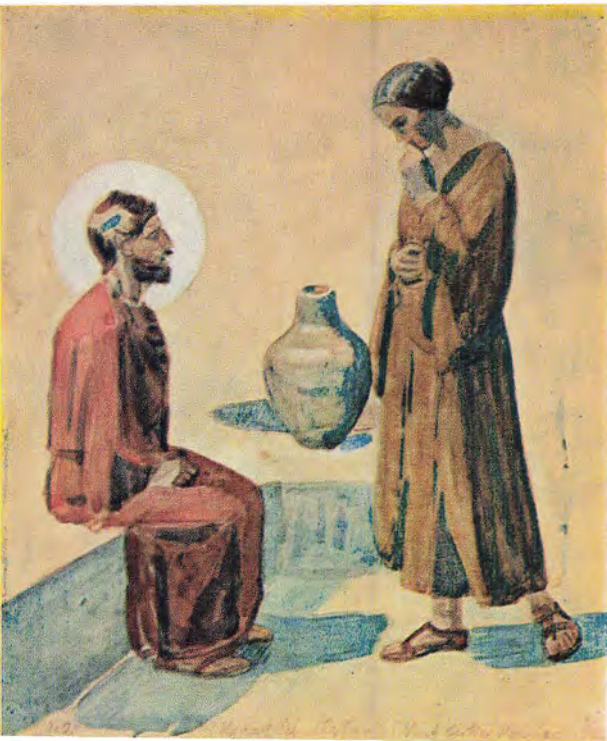
tryk. Da det her drejer sig om fænomener i synets verden, hvor ord hurtigt kommer til kort, fordi det hele foregår i synets og ikke i ordets verden, er det vanskeligt at tale om bevidst og ubevidst, fordi en ting udmærket godt kan være en malende kunstner synligt bevidst, uden at han på nogen måde ville falde på at kunne tolke i ord det, han mener og foretager, hvad heller ikke skulle være nødvendigt. I den kunstneriske bevidsthed formuleres loven i form og farve, og ikke i ord og sætninger. Men der findes to veje at gå. Man kan komme til formen fra farven, og man kan komme til farven fra formen. Dette beror på naturlige dispositioner. Nogle er disponeret for udtalt farveoplevelse, og gennem det skærpendede studium af farven, nærmer de sig

mere og mere dens formskildrende egenskab. Andre er disponeret for formen, som det igangsættende moment i deres oplevelse af omverdenen, og ud fra formen kommer de ind i farvens verden. Når selve figurstudiet er så afgørende for den bildende kunstner, er det fordi figuren er det højeste billedlige udtryk, vi har for vor opfattelse af tilværelsen. Intet andet sted har formernes og farvernes liv nået et tilsvarende højdepunkt. Og når Zarthmanns skole kom til at spille en så afgørende rolle i dansk maleri, må det skyldes en håndgribelig årsag, i dette tilfælde figurstudiet. Atter her i dette forhold må vi undres over spændvidden i Stevns opfattelse. Ved sit arbejde som træskærer, og senere også som stenhugger, har han vagtsomt til det yderste

Illustration til
Grundtvigs
»Paaskeliljen«.
1933.
Kobberstiksamlingen.

*Kristus og samaritanerinden. 1915.
Tilhører direktør K. W. Bruun.*

beskæftiget sig med formspændingernes forløb, med hele blikkets sammenfattende figurskildring. Samtidig med, at han hos Zarthmann har fået farvernes eksistens og spændinger analyseret, har han hos Skovgaard i Viborg Domkirke måttet underkaste sig denne mesters summariske brug af lokalfarven og hans fortolkning af frescoteknikkens væsen, som på en vis måde nærmede sig akvarellens teknik, hvor farven gennemlyses af det underliggende. Man fornemmer en stor åndelig overlegenhed hos den elev, der kan gå ind under to så vidt forskellige kunstnere, og samtidig holde sit eget mål klart og rent. Her har vi da også forklaringen på, at Stevns i sin hele produktion er karakteristisk ved sin dybe, tekniske forståelse og indsigt i

Brylluppet i Kana. 1918-19. Statens Museum for Kunst.

*Kristus og Petrus
i båden.
1916.
Viv kirke.*

hver eneste kunstneriske disciplin, han i sit liv gav sig af med. Ser man hans frescer, ser man hans oliebilleder, ser man hans akvareller og ser man hans tegninger, så er foruden det kunstneriske, det tekniske altid i en næsten ufattelig orden, uden at han noget steds kan siges at forfalde til virtuositet. Dette vil igen sige, at hans store, åndelige overlegenhed har haft sin modpol i en tilsvarende ydmyghed. Hans store hensigt har ganske ensidigt været kunstens væsen, og alt muligt andet har måttet træde i anden række.

En belysning af Stevns indstilling får vi gennem et brev til Zarthmann ved dennes halvfjerdsårsdag, hvor han skriver: »Jeg er en af de elever, som har stået Dem fjernest –.« Han takker læreren, og han tilføjer: »De rettede ikke på den linje og på den linje – skønt det gjorde De også – men De rettede på os selv.«

Når Skovgaard taler om Stevns i et brev fra 1895, er det i vendingen: »Den gode, lille maler, maleren Niels Larsen, han er mig til næsten uerstattelig hjælp mange gange.« Skovgaard kunne bruge ham som træskærer, billedhugger

og senere som en personlig, selvudslettende medarbejder i Viborg Domkirke, men til gengæld kom Stevns hos Skovgaard ind i et åndeligt landskab, hvis baggrund var ham dybt fortrolig fra højskolen, og samtidig var det kunstnerisk et yderst radikalt område, der brød nye veje for hele billedopfattelsen, for det monumentale maleri i samtiden på en måde, der var uhørt og også knyttede forbindelser til de store klassiske traditioner i Italien og Grækenland. I vor tid befinder den skovgaardske æra sig i en bølgedal, på en vis måde mærkeligt, da man jo netop i det sidste årti er begyndt at aktivisere monumental-maleri i stor målestok, men det er som om man ikke kan og ikke vil interessere sig for de uomtvistelige værdier og erfaringer, pioneren Joakim Skovgaard har efterladt os. Stevns senere arbejde blev, vel uden at han direkte har forestillet sig det, en lutret korrektur af Skovgaards indsats. Men derefter er det, som om denne store linje, disse to mestre har anslået og givet os i arv, for en stund er blevet afbrudt, istedet for at blive fortsat. Men så længe vi har disse værker i uskadt eje, ligger stoffet latent, og vil vel en dag finde sin videreførelse.

En stor ro og en brændende længsel efter selvstændigt arbejde har også været et spændingsmoment i sindet hos denne stille mand, der så villigt er gået ind i andres arbejde. Skovgaard yder ham da også i sin artikel i »Tilskueren« i 1916 en hyldest, som var fuldt berettiget. Ønsket om at blive sig selv får hos Stevns sit fulde, maleriske udtryk i »Maria salver Jesu fødder«, det store billede, som idag findes på Aalborg museum. Dog så sent som i 1910 findes i et brev til faderen en redegørelse, der trods al ro og ydmyghed taler om den store forventning. Ganske vist elskede han arbejdet, for arbejdets eget skyld, og intet lille englehoved var så ubetydeligt, at det ikke fortjente den mest samvittighedsfulde udførelse, men hans hu stod til en udfoldelse i stort format.

Han forekommer selv betænkelig ved sit »frivillige fangenskab«, men det dirrer ved ventiler af opsparet kraft, når han angående et forslag

til en kirkedekoration skriver følgende: »Om det bliver til andet end forslaget ved jeg ikke, det er ikke første gang, jeg har lavet forslag, som ikke blev til mere. Men jeg er alligevel glad over sådan noget, for det sætter mig i virksomhed, i mere selvstændig virksomhed, og kommer der ikke noget ud af det nu, kan det komme siden andetsteds fra. Kan jeg da ikke bruge de udkast, jeg har, så kan jeg dog måske bygge på dem. De billeder som jeg har malet i disse vintre, siden vi slap Viborg, de er efter udkast eller forslag til en altertavle, som der var tale om jeg skulle lave til en kirke i nærheden af Viborg. Det blev til, at jeg måtte male en kopi efter et af billederne i Viborg (af Skovgaard! Forf. anmærkning) istedetfor efter mine egne udkast, men nu har jeg jo malt billederne alligevel, ganske vist for egen regning, men jeg har dog gjort det arbejde og det er meget muligt, at disse billeder ikke var blevet til, hvis jeg ikke havde fået opfordring til at give forslag til sådanne. Noget havde jeg dog nok fundet på at lave i disse vintre, men næppe så store figurbilleder. Selvom disse billeder er meget mangelfulde, så har jeg dog anstrængt mig for at gøre dem så gode, som jeg kunne. Og det er vel det bedste man kan komme til, at få anstrængt sig for at lave en ting så godt som man i øjeblikket kan, og sikkert er det jo vel, at jo mere man øver sig, desdo bedre kan man arbejde. I hvert fald kommer der sjældent noget ud af at sidde stille. Denne lærdom er jo egentlig jer. I har selv fulgt den og også sagt den til mig.«

I disse enkle og upretentiøse ord ligger en enfoldig og dyb karakteristik af Stevns selv, af hans forhold til kunsten og hans forhold til forældrene. Han forstår både at tie og bie, og har levet i fuld fortrøstning til, at der nok skulle blive tid til hans livsværk.

En episode, som Skovgaard referer i »Tilskueren«, beretter om Stevns medarbejderskab i 1913 på den fresco, som skulle erstatte den af fugtighed medtagne, der senere kom på Kunstmuseet. Skovgaard fortæller, at kornet (på den fresco, Stevns malede til erstatning for den fjernede)

bølgede for en susende storm, så det så ud, som bondemanden stod og beklagede sig overfor den indbydende over dette Herrens vejr. Altså forfra. Næste dag fik Stevns sat stormen ned til blæst, men selv den var for meget for billedets helhed, den optrådte som noget selvstændigt, som om den betød noget og tog roen bort. Tredje gang nåede Stevns ned på det nødvendige lavmål, og marken er godt nok malet.»

Dette er gengivet utallige gange, indtil det trivielle, men det fremgår tydeligt, at Stevns i de forløbne syv år efter arbejdets aflevering, er vokset ud af Skovgaards domæne, og kun vanskeligt kan indordne sig under Skovgaards »helhedsprincip«. Man aner en vis reaktion hos Stevns mod Skovgaards noget tunge, og lukkede begrænsning af lokalfarven til figuren, figuren har den farve figuren skal have, og man fornemmer det temperament, som ikke kender anden helhed, end den man bærer i sig selv. Stevns

Kristus skriver i sandet. 1922. Vrensted kirke.

senere indtrængen i farven, som han opløser i jordreflekser og himmelreflekser, som gør farven levende og gennemsigtig, har vel kogt under låg, mens han arbejdede i Viborg. Rent legemligt har den fået en vis udløsning, når han som billedskærer »tosk på jernene med store køller«, som Niels Skovgaard et sted har skrevet. Foruden at træskærer- og stenhuggerarbejdet gav ham føden, har det vel stadig næret hans

Altertavlen i Vrensted kirke. (Bebudelsen, Kristus og Nicodemus. Kristus på Korset). 1918.

tørstende formsans. Hans positive natur har haft brug for den sejge modstand i træets væsen, og måske kan man tillade sig at sige, at selve den modellerende opfattelse af figuren på en afgørende måde kom med ind i hele det billede, som Stevns kunst danner for os. Hans figurer har foruden en farveeksistens også en afgørende skulpturel fornemmelse på godt og ondt. Det er altid en risikabel sag for maleren at gøre springet fra fladen, hvor formen er en abstrakt ting, over til skulpturen, hvor formen er en realitet. Men han lærer her, at tager man bort, er det for altid, og lægger man til, så får det følger hele figuren rundt. Dog synes det som om intet, hvad Stevns så indlod sig på, var forgæves, men

at alt opsummerede sig, som kraften i en dampmaskine.

Gennem Skovgaards var Stevns kommet ud på lange og grundige studierejser til Syden, gennem Fynboerne på Zarthmanns skole har han været orienteret om den franske impressionisme og dens landvindinger indenfor lys og farve. Han omfattede det altsammen, men lod sig ikke rokke.

Den lille, i brevet omtalte bestilling, som ikke blev til noget, var dog blevet til, at han selv var kommet igang med udkast og forsøg. »Maria salver Jesu fødder« blev til i årene fra 1905 til 1907. Billedet har fra de første penne-tegninger til den sidste, store og sluttede kom-

Kristus og Høvidsmanden. Privateje.

*Korvæggen i
Ranum kirke med
Kristi genkomst.
1921.*

Den gode Hyrde. 1920. Hvamme kirke.

begynder med en kurve fra Judas venstre ben. Der hersker den lov i billeder, at en sidegående bevægelse altid vil skildre dybden, og her sættes bevægelsen igang og gentager sig i de buer som en rolig takt. Der er tre hovedpersoner, Judas, Jesus og Maria. Og de tre buer gentager i ro den tilspændte konflikt mellem den blågrønne Judas, den røde, mildt lysende Jesus og den gulgrønne Mariaskikkelse, som i lodret plan har sin kontrapost i Martha, hvis blå skikkelse igen kalder på den orangeflammende ild og det lille smalle vindue og den tynde dørsprække, der lader forstå, at udenom huset hersker en gylden solskinsdag, som falder ind i brede striber fra et vindue eller en dør, vi ikke kan se. Lyset falder rødgyldent og varmt over gul-

vet. Skyggen fra Jesus rækker knapt henover bordet, medens skyggen fra pillerne mellem de usynlige buer tilvenstre rækker sikkert og bestemt hen mod Judas, disciplen, hvem pengene var betroet. Han som lige har sagt, at de mange penge, nardussalven kostede, kunne været kommet de fattige til gode. Sammen med skyggenes skarpe snit afleder kanden, frugter og tal-

lerkner bordets voldsomme flugt ind i rummet. Borddugens lysende hvide er i virkeligheden lysrøde og gullige farver, men de virker som det højeste hvide lys.

Både i farve og i dybde er Martha udenfor billedets verden. Det er Judas, der har kastet den første sten. Han står som har han lige slynget en sten, der slår smut henover havets toppe-

*Den kananæiske
kvinde.
1925-26.
Ballum kirke.*

de flade. Disciplenes og Lazarus' rækker både bremser og formidler bevægelsen, som en stor urviser, der i ryk bevæger sig hen til det afgørende ciffer, hen til den hvilende Jesus. Hans ansigt vender mod de andres, og som skikkelse er han både aktiv og passiv, i forbindelse med den knælende kvindeskikkelse og alligevel adskilt fra hende, der kompositionelt danner en mystisk helhed med altret og dets brændende lue bagved. Jesus ligger lige i billedets midte, mellem den kuglerunde kande i allerførste plan og Marthas dybdemålende skikkelse. Selve kompositionen mellem vasen og Martha, mellem Maria og Judas danner et kors, der kunne ligne en tanke. I altfald er det ikke den eneste gang, Stevns indfører korsformen i kompositionen i sine billeder. Bevægelsen fra selve Judas' hoved og hen til Marias og Marthas hoveder er en beslægtet, og dog anden afgørende oplevelse, der næsten ligger i et plan vinkelret på det indfarende bord. Det er ganske mærkelige billedlige mekanismer Stevns har sat igang i dette billede, der tvinger sig en rumlig handling, som er helt og aldeles forskellig fra de anskuelser om dybdefremstilling, man ellers finder hos samtidige og hos Skovgaard. Man får et umiddelbart indtryk af, at en dybt personlig overbevisning om billedets elementer her dokumenteres. At store forbilleder i italiensk kunst har sat sindet i bevægelse, er vel hævet over al tvivl. Men tager man tidspunktet 1906 til 1907 i betragtning, må man undres over den kolossale maleriske vilje og personlighed, der her slynger os en formuleret beretning om en begivenhed i ansigtet, så al tidens stil fejes til side, og verden igen bliver ny. På en vis måde kan man måske nok kalde den store, næsten barnlige gruppering af farveelementerne naiv, navnlig når man nu kender, hvilket strålende forløb hele Stevns farvebehandling fik, men på den anden side, kan man ikke helt frigøre sig fra en så dyb hensigt og indsigt, at næsten den abstrakte periodes isolering af funktioner i billedet kan siges her at være foregrebet, og man aner dunkelt, at her ligger en antydning af den vej, maleriet måske vil tage

den dag, da abstraktionerne forlades for en tilbagevenden til den skildrende beretning. Selve beretningen i billedet har nået en højde og en renhed i sit udtryk, som er sjældnen i dansk kunst. Læser man Johannes-evangeliets malende beretning (kap .12, v. 1-8), og betragter man billedet, så er det ikke en illustration af beretningen, man oplever, det er en genoplevelse gennem billedets elementer af det øjeblik, hvor Judas rejser sig. Gennem Mariaskikkelsens fordybelse i tilbedelsen, og Judas' aktive trekant føler man, at uret er ved at falde i slag, en verdenshistorisk begivenhed tager her sin begyndelse. Og desuden er det i dansk maleri en ny epoke af konstruktiv ekspressionisme, der udfolder sig i den første blomst.

Foruden studier i naturen, træskæreri og huggen i sten øgedes nu mere og mere arbejdet med figurkomposition. »Kristus skriver i sandet« blev det næste. Kompositionen, der begyndte med fire figurer, endte med tre, som sluttelig i 1922 fandt plads i buen over indgangen til Vrensted kirke. Kristus, der bøjer sig dybt ned i forgrunden, og som tyngde drager den vandrete spænding mod jorden, bliver af en eller anden grund ikke forløsende. Måske denne placering af en hovedfigur strider mod noget fundamentalt i billedets verden. Desuden er selve begivenheden måske mere billedligt negativ end positiv. Aktionen beror på en tavshed, der resulterer i noget undvigende, og noget af dette må Stevns selv have erkendt, da billederne i mange år ikke blev udstillet.

Derimod blev »Kristus og Peter«, der er et af de kasserede udkast til Svingelbjerg kirke, som er omtalt i brevet til faderen, udstillet 1911. Her findes da også en voldsom dramatisk handling, der kan forslå, når Kristus til Peter siger: »vig bag mig Satan!« Paralleliteten mellem de to næsten ens fremadskridende figurer er i sig selv så stærk en virkning, som man overhovedet kender i billedet. Men Kristi hoved, der drejes frontalt ud imod os, standser skikkelsernes passage og hændernes modsætning i næsten samme vandrette linje siger, hvad der står tilbage at

*Pinse.
Kobberstik-
samlingen.*

melde. Ved Peters pragtfuldt modellerede hænder dirrer en violet syren midt i alt det grønne, der spaltes af et mægtigt s-formet slyng, der går fra øverste højre hjørne ned til det venstre, hvor planter og fødder og farver ved deres aktion bidrager til, at de to skikkelser får størrelse langt udover det dagligdags. Det bebrejdende udtryk i Jesus ansigt til Peters måbende, skuffede profil spænder ud øverst i billedet, som fødder og skygger forneden. Deres kontrasterende farver, fra orange til violet, holdes sammen af det grønne rum. Sjældent ser man en flade spændt så hårdt ud, og figurerne drager ubønhørligt forbi, – forbi.

Helt anderledes falder decorationen i Svingelbjerg kirkes korrunding ud. Her, i 1911, går Stevns over i en næsten byzantinsk stilisering og formulering, der virker dogmatisk og absolut. Den tronende Kristus sidder i et blått gevandt, der er kastet om en rød kjortel på en gylden trone. På begge sider stiger som røgspiraler to vældige barokke ornamentter op. Med dette

billede, hvis rene og ægte alvor er dybt gripende, om ikke stilistisk helt overbevisende, går Stevns ind i en kirkelig udsmykning, der skulle komme til at omfatte otte gudshuse, og han træder varsomt ind, med en ydmyghed, der gør, at er hans billeder store eller små, så dominerer de aldrig, men tjener det sted, hvor de er kommet. Hans indsats på dette område bliver stående som en fuldt klingende tone i rummets ånd. En gennemgang af Stevns kirkelige arbejder efterlader en helhed af talende kunst, som aldrig overskygger gudshusenes hensigt. I Svingelbjerg kirke forsøgte han i ædel hensigt en billedlig dogmatik, som han har set strålende eksempler på i sydens lande, men som hans nordiske, medlevende væsen må have reageret imod, måske han også endnu manglede studier, før tiden var inde. Og i stedet for at gå ind i kirken med en for ham utilfredsstillende, stilistisk formulering, gik han så ud i det danske landskab med evangeliet. Fra disse år stammer »Den blinde ved vejen råber efter Kristus« (Statens Museum

*Maria
salver Jesu fødder.
1907.
Aalborg Museum.*

for Kunst), og »Kristus helbreder en spedalsk« (Privateje). I førstnævnte er tildragelsen henlagt til et jysk efterårslandskab, i sidste til et frodigt, tidligt, dansk (fynsk?) forår, hvor ingen skygger findes, hvor safterne stiger i de rødmen- de popler, og hyacinterne blomstrer i græsset. Selve handlingens grundplan er korsformet, og tager sin begyndelse i nederste venstre hjørne, stiger med den spedalske skikkelse mod Kristus, som sammen med den syge danner en lukket figur, hvis samspil er en begivenhed, der kolo- ristisk modsvares af apostelrækkens spændte bue,

der går vinkelret på handlingens pil. Mærkværdigvis er kun den spedalskes hånd, Jesu højre hånd og samtlige fødder grundigt gennemarbej- det.

Dernæst følger »Kristus og Zachæus« (Ran- ders) og i 1916 den næste kirkelige opgave, al- tertavlen i Viv mellem Fredericia og Kolding. Selve billedet er knap en meter højt, det sidder indesluttet i en voldsom, forgyldt barok ramme i en prægtig romansk kirkebygning. Det virker med sin opaliserende klarhed som en månesten i en overdådig indfatning. Her, som altid for

eftertiden, får man det indtryk, at Stevns træder ind med en landlig egn i hælene. Hans fortid i Viborg, i Sverige, i Syden, er altid aktuel og nærværende. Blandt de talrige udkast findes således »Kristus og den samaritanske kvinde«. Selve dette møde ved brønden, hvor samtalen kommer til at dreje sig om livets vand, er her blevet en gennemsigtig dråbe, i hvis centrum vandkrukens sluttede form befinder sig. Kristi rolige siddende stilling er bekræftende, og kvindens bevægelige, glidende bøjning, som et buestrøg mod et syngende instrument. Men den endelige

altertavle skulle blive helt anderledes. Det er mødet på vandet mellem den forbarmende Kristus og den sønderlagne Petrus. Den fint rødlig, svagt violette kristusfigur næsten lander med sin favnende gestus mod den usynlige lodrette midterakse, og i nederste venstre hjørne knæler den gullige menneskefisker blandt drættet fra søen. Det nænsomme forhold mellem det gråblå vand og skikkelsernes sarte farver er af sær ynde og blidhed. Det lille billede i den værdige arkitektur og den voldsomme barokke indfatning virker som et kighul ud til livet fra en

pyntelig og djærv formalisme. Som Grundtvig fandt en bestemt, dansk salmetone, har Stevns fundet en dansk malerisk form, så vi snart hvikende, snart stormende fornemmer en himmelrøst.

Medens verdenskrigen 1914–18 går sin gang, arbejder Stevns fortrøstningsfuldt og trofast. »Indtoget i Jerusalem« (Århus Museum) og i 1915–17 følger slutstenen på hans »frie« kristelige billeder »Brylluppet i Kana« (Statens Museum for Kunst).

Der hersker i dette billede en vanskeligt forklarlig søndagsstemning, den samme helligdagens fred, som uden noget påviseligt ydre tegn kan hvile over et dansk landskab på ugens hviledag. Et mildt og varmt lys falder ind fra venstre side og er begrænset til omkring en fjerdedel af det samlede areal. Resten hviler i et lysfyldt halvmørke. Tjeneren yderst til venstre i billedet spiller lodret op med en okker mod de rødblå vinflader, der hviler i store elipser, og i rolige

takter skyder sig vandret frem og hen i første plan i billedets venstre halvdel. Disse figurer modsvares i et lodret plan midt i billeddybden ved to store buers cirkelsnit. Marias hjertevarme hvide sjal og Jesus skjortebluse forbereder med hvidgullig farve gloriernes fulde udfoldelse. De to hovedfigurer bindes sammen ved buen bagved og ved deres beslægtede farver, men er ellers adskilt. Maria er forventning og Jesus er vished. Tjeneren og køgemestren gentager i henholdsvis udeltagende konstateren og spørgende interesse det enkle tema. Den sidegående bevægelse i dette plan standser op ved de to ungersvende yderst til højre, den ene i profil den anden i front, vi fornemmer her et svagt ekko igen, men de synes på nippet til at drukne i brød, kålhoveder og grøntsager, og de tomme fades måner hæver sig i baggrunden og antyder den begrænsede horisont. Den nu og da afbrudte skævhed i belysningen holdes i skak af det vældige, runde kar. Jesus vinkelrette skæring med den mod højre

Forstudier til »Maria salver«. 1906. Kobberstiksamlingen.

*Korsfæstelsesstudie.
Udkast til
Hvamme kirke.
1916.
Privateje.*

søgende, meget sigende dybderetning, sekunderes nænsomt af Marias holdning. Lysfeltets figur antyder en mægtig døråbning tilvenstre udenfor billedrammen, medens de pludselige rytmer og lys i dybet bag buen virker som en dump støj, der fremhæver underrets fred. Stevns universelle sprog er her på højde med situationen. Forvandles her vand til vin, forvandles i billedet lærred og tubefarve til en lignelse i synets verden, som gør billedet til en uforglemmelig oplevelse. Vi står overfor en forening af stof og form, som i sig selv i kunstværket også er højtidelig.

På dette tidspunkt kommer et arbejde til

Hvamme kirke på tale. En myldrende overdådighed af skitser: »Korsfæstelsen«, »Børnene«, »Du er Kristus«, og »Gravlæggelsen« viser at Stevns er redebon, men forståelsen synes at fattes, og sagen henlægges. Dog i sommeren 1918 får Stevns en trefløjet altertavle til opgave. Dens sted er Vrensted i Vendsyssel. Kirkerummet er gammelt, romansk med høje gotiske hvælvninger, beskedent i størrelse, men betagende i virkning. En tung okseblodsfarve, som bænke og træværk er malet med, fortsætter op i de tre smalle sølvornamenterede rammer, som skulle udfyldes. Hovedemnet til det næsten kvadratiske midterfelt er »Kristus og Nicodemus«, samtalen i nat-

Opstandelsen og
apostelkresen
ved himmelfarten.
1924.
Grevinge kirke.

Den fortabte søn.
1919.
Bredstrup kirke.

ten. I den lune aften er farverne dæmpede og intime. Selve baggrunden er bag den okker-blålige Nicodemus grønlig-grå, bag den siena-røde Kristus med grønlig skygger er den blålig-grålig. Et stort, mildt lys synes at komme et sted fra ude tilhøjre, hvorfra også dagens lys falder ind. Sidefløjen tilhøjre er mørkest nærmest lyskilden og skildrer Golgatha, hvis toner finder vej ind til mellemrummet mellem de to samtale centrale skikkelser. I feltet tilvenstre bringer en gyldent lysende engel budskabet til den knælende, blå Maria. Hendes farver er her isolerede, men de finder deres fuldbyrdelse ovre i »Golgatha«. Det store spring i størrelser mellem

*Akvarelskitse
til Kristus
og Nicodemus.
1917.
Privateje.*

fløjene og midterpartiet er søgt reguleret ved en konsekvent, vandret deling nøjagtig i billedets halve højde. De himmelske farver tilvenstre, de natsorte, sorgtunge tilhøjre, forbindes ved det reflekterende rød-gyldne skift i midterfeltet. Stevns vover sig i dette billede ud i en koloristisk kontrapunktik, i et fugerende spil, og giver hermed det Skovgaardske »helhedskrav« en tilrettevisning. Han synes i sit billede at ville sammenfatte alle reflekser fra »Johannes tredje kapitel«s klenodie, og han prøver at vidne, hvad han har set. Han søger karakter og ikke æstetisk skønhed. Farvens store vejr lader han blæse, hvorhen det vil. Hans bebudelses engel bringer

lyset ind, og det bliver stående i glorieerne i de to andre felter, der ellers iøvrigt ligger i dæmrende jordfarver.

Endelig, langt om længe synes det at være ved at gå op for rette vedkommende, at man må bruge en ypperlig kunstner, når man har ham, og bestilling begynder nu at følge bestilling. I 1919 udfører Stevns »Den fortabte Søn« til Bredstrup kirke ikke langt fra Viv. Indfattet af en barok ramme med snoede, hvide søjler i et fladloftet, enkelt kirkerum, beretter Stevns på fordringsløs måde om mødet mellem faderen og den hjemvendte søn. Billedet er nænsomt og uendelig mildt i sit anslag. Faderen er den aktive rødlige kulør, som kommer ind fra venstre med den blågrønne busk som baggrund, for at favne den blåklædte søn, som er kommet gennem den gule kornmark, fra de fjerne blå bjerge, der rejser sig mod en let, rødlig himmel. Skyggetegningen fra venstre helt ned i højre hjørne understreger bjerget og buskens to cirkelslag, der drager hver til sin side, medens de to hovedpersoner forenes i en figur, der er beslægtet med et gotisk vindues fine form. Billedet er ikke problem eller drama, men pastorale. Det ånder taknemlige følelser efter stormen. Måske malerens problemer ikke har været helt så ligetil, det er en anden sag, men de synes løst legende let.

Fra det følgende år og af beslægtet væsen er billedet af den gode hyrde i Hvamme kirke syd for Ålestrup. Men er bevægelsen i Bredstrupbilledet sidegående, er den her direkte frontal. I en venlig bjergegn kommer den rødtligt klædte hyrde lige imod os, omgivet af sin viltre, bevægelige flok. Yderst tilvenstre går, lidt for sig selv, det sorte får, som synes at have været genstand for malerens særlige kærlighed og stille lune. Selve det fremadskridende i det frontale plan er fremkaldt ved en voldsom drejning mellem hoved og fod hos hyrden. Farverne er sarte og tørre, næsten som var støvet hvirvlet op af den fremtrængende flok. Man troer at høre den bløde og sprøde lyd af fremmarchen, en lyd som ikke ligner nogen anden. Det kvadratiske felt ligger trods al bevægelse ganske i ro, og billedet

virker som en dirrende lysplet mod det mørke fløjlsforhæng, der dækker bagvæggen i det lave, kompakte og magtfulde rum, hvor både buen til koret og døbefonten er tung granit.

Men »pastoralerne« var stilheden, før Stevns slap stormen løs i 1921 med sin store fresco »Kristi genkomst« på korvæggen i Ranum kirke. Kun hvælvingen holder igen på den vældige cirkelskive, der brager frem mellem basunernes lodrette linjer. Basunerne, der med vældig lyd bereder vej for den kommende, fungerer her i billedet som aktive elementer, der drager fremefter og nedefter. Indenfor cirklen kommer Kristus, iklædt en gylden kofte med grønt bælte mellem en sky af tolv hvide og citrongule engle. Dragtens brune farve springer på baggrund af det hvide og gule over i en violetagtig kontrast. Det lysende gule går nedefter over i en rødtligt brændende himmel, som flammer over det store, jyske landskab, hvor skyggerne er rent ultramarineblå, vejene lysende hvidblålige og træerne smaragdgrønne. I det måske lidt flade kirkerum kan denne farveeksplosion udfolde sig uhindret. Kommer Skovgaards Kristus i de dødes rige, kommer Stevns' med sin hærske af engle her i de nulevendes land, i selve Ranum by, hvor gårdenes skifertage lyser blegt, som i det hvide solskær inden uvej. Men er farverne kraftige på jorden, er det himmelske syn dog langt stærkere. I landskabets første plan er markerne hvide til høsten, så selv det gyldne alter næsten blegner. På de to store veje, som i vandret plan gentager basunernes retninger i det lodrette, styrter menneskeskikkelser forfærdede afsted, hestene løber løbsk foran vognene, men alt dette er småt sammenlignet med det himmelske syn. Den absolutte form og næsten desperate renhed, som Stevns søgte frem til i Svingelbjerg kirkes dekoration, har nu her fundet sit naturlige udtryk. Det er ikke en naturalisme, men en hel abstrakt variation over elementer, iklædt det jyske landskab som motiv. Bevægelsen fra et voldsomt natursyn over til det sidste altafsluttende drama er næsten umærkelig. Husenes tage ligger som skumkamme i landskabets stivnede hav. Som

*Kristus velsigner
de små børn.
1916.
Udkast til Hvamme kirke.*

lynet, der udgår fra østen og skinner indtil vesten kommer Menneskesønnen. Og meget få er de kunstnere, der kan hæve sig op til sådan patos, uden at blive teatralske. Den lille maler var de store syners mand.

Med sit næste værk forlader Stevns den jyske jord. Efter årelang modstand fra kirkens arkitekt Martin Borch, beslutter man sig i Grevinge ved Holbæk til at anmode Stevns om at dekorere korvæggen bag alteret i byens kirke. En utålelig dominerende ramme omkring et ganske ligegyldigt billede havde vel til hensigt at indskrænke Stevns korvæg bagved det mest mulige, men for ikke længe siden har man hængt dette billede med ramme over på sidevæggen lige for indgangen, så nu korvæggen kan ses i sin helhed med »opstandelsen« tilvenstre og »himmelfarten« tilhøjre. Det hele indesluttet i en gotisk spidsbue. I »opstandelsen« kommer Kristus i uformel skridtgang hurtigt ud af den violette grav, hvis sten en engel vælter bort. I forgrunden ligger soldaterne, som ligeså mange væltede

kakkelovne, lammede helt af slaget. Lyset synes udelukkende at udgå fra den hvide Kristus, en uhyre påskelilje lige bag ham kaster en mægtig skygge, og lyset forplanter sig helt over til apostlenes kreds yderst tilhøjre. Bag Kristus skimtes i det fjerne Golgathas tre kors, bag apostelkredsen går en vej i store zig-zag ind i det store højland, som egentlig kun er farve og vekslende farveværdier, gjort levende, som kun Stevns formår det. Tilvenstre er Kristus den lodrette akse midt i de faldne krigeres elipse, og tilhøjre forsvinder han, som en lillebitte figur, som en ballon, der er sluppet løs, op fra apostlenes hvide firkant, der repliceres af murværket yderst tilvenstre. Overalt skyder liljer, tulipaner, hyacinter og roser frem. En vidt udbredt, yndig blålig-grønlig farve midt i billedet giver både dybde, samling og hvile for øjet. Kompositionen, der navnlig ved sin brug af de lysende hvide farver, er dybt fængslende, er blevet til med den nu fjernede altertavle som hindring. Sig selv uafvidende træder Stevns markante personlighed

Den barmhjertige samaritan. 1938. Helligaandshuset i Slagelse. Gave fra Ny Carlsbergfondet.

måske mere tydeligt frem i Grevinge kirke end noget andet sted.

I 1925 vender Stevns tilbage igen. Han modtager en bestilling på at male en altertavle til Ballum kirke, vest for Tønder. Som en manende forpost rejser den storladne kirke sig ikke langt fra Vesterhavet ude i marsken. Det indvendige rum svarer til det ydres indtryk. Trods sit flade loft virker kirkeskibet overraskende festligt og ualmindeligt. Navnlig er en fin blå farve i retning af klokkeblomst påfaldende. Det to meter høje billede står frit på alterets predella i den dejlige rundende apsis. Her, som altid, går Stevns

yderst varsomt til værks, og føler sig farvemæssigt frem til sit valg af kulører. Rummets farver fortsættes i anden toneart ind i baggrundsfigurerne domæne. I billedets nederste højre hjørne knæler den kanaanæiske kvinde. Hendes klædning slår som en brungul bølge med de oprakte hænder op mod Kristi røde, centrale dominant i billedets midterakse. De blålig-grønne skygger henover det gule gulv fremhæver yderligere de to skikkelsers hensigt. Et voldsomt opgør synes at herske i disciplenes verden i bageste plan. En lysende glorie adskiller Kristi hoved fra baggrundsfigurerne, der også i farverne synes at

tage afstand fra det, som finder sted, og som i bogstaveligste forstand den ganske komposition drejer sig om. Et firkantet blåligt felt øverst tilvenstre danner en skjult kontrapost til den bønfaldende kvindeskikkelse, som er malet med sandt mesterskab. Det kan næsten her forekomme formasteligt at tale om teknisk dygtighed, men farve og penselflugt er forenet i en så lykkelig harmoni, at det må være tilladt at henlede opmærksomheden på det, uden dermed på nogen måde at antyde, at de øvrige partier i billedet lader nogetsemhelst tilbage at ønske. Med dette lykkelige arbejde afslutter Stevns sin række af alterbilleder; hans store, monumentale kompositioner kalder ham til Hjørring og til Odense, men endnu engang vender han tilbage til motiver fra Det ny Testamente. I 1936 overdrager Ny Carlsbergfondet ham den opgave at udsmykke to vægfelter i det nyrestaurerede, middelalderlige Helligåndshus i Slagelse. Den gamle gotiske bygning ligger i direkte tilslutning til det der-værende alderdomshjem, kaldet »hospitalet«. Selve det lille kapel har ingen egentlig funktion mere. Som det nu er, er det nærmest et ærværdigt gemme for de to frescer, der blev Stevns store syntese af et liv mellem farve og ånd.

I pagt med stedets humanitære hensigt blev man enig med kunstneren om to motiver fra Det ny Testamente med henblik på »barmhjerlighedens gerninger«! Man valgte da måske ikke

Illustration til
»Paaskeliljen«.
1933.
Kobberstiksamlingen.

Illustration til Grundtvigs »Paaskeliljen«. 1933.
Kobberstiksamlingen.

helt konsekvent i første tema »den ene af de ti spedalske, der vendte tilbage for at takke Kristus« og »den barmhjertige samaritan«. Måske Stevns i sin livsaften har følt en lignende taknemlighed og de to billeder, der blev udført af den aldrende kunstner personligt uden hjælpere, ejer en patos, som minder om en betydelig mands lidt kantede, men markante skrift. Samtidig gløder i farve og klang en varme og rigdom med et skær, som kun et langt liv kan skænke den, der er nået dybere og dybere ind i tingenes væsen. Selvom farven er opløst i reflekser til det mest gennemsigtige, ligger formerne klare og faste. Var de ikke så sikre, ville man måske kalde dem naive. Det er mod aften, og på »den spedalske« falder lange skygger tværs ind over vejen, hvis linjer er spændt op i modsætning til de gotiske buer. Deres trekant gentager yderpunkterne i kompositionen af Kristus og den spedalske. Langt borte gentager cypresserne den samme figur, men vendt på hovedet. Den røde mur tilvenstre er både farve og mur på en måde, så man aldrig glemmer den. De citrongule lys på træerne i det fjerne klinger i alt det rødlige som fjerne klokker. Man fornemmer, at noget guddommeligt bliver påkaldt.

I »samaritanen« fremhæves forholdet mellem de to mennesker, og hesten bagved samler alle farver i sig, og slutter gruppen til en stille fir-

Kristus og de ti spedalske. 1938. Helligaandshuset i Slagelse. Gave fra Ny Carlsbergfondet.

kant. En pinje og en cypres står æresvagt. Det første billedes blide, varme aftenstemning modsvares her af en frodig atmosfære. Ingen flygtende linjer fører os ind i det bevoksede landskab, kun vandrette, rolige delinger og skift i blågrønne og rødlige toner. Det blå område bag hesten forbinder sig med skyggen under patienten. Den menneskekærlige samaritan gentager i en dybere tone Kristi varme farve. De to værker markerer to sider af Stevns evner. Det dramatiske og det episke.

Michel-Angelo har sagt: »Hverken skulpturen eller maleriet kan berolige den sjæl, som er vendt mod den himmelske kærlighed og favnet

af den hellige ild«. Delacroix har citeret det i sin dagbog. Man kunne fristes til at mene, at noget i den retning måske har været tilfældet med maleren Niels Larsen Stevns.

Erik Glænne.

LITTERATUR:

Leo Swane: Niels Larsen Stevns, udgivet af Kunstforeningen, 1951, Kbh.
Carl V. Petersen: Niels Larsen Stevns. Dansk Kunsthandel, 1917.

JOHANN BUGENHAGEN OG HANS FORHOLD TIL DANMARK

AF WERNER GÖRNANDT

DE tre stjerner, som dannede det stjernebillede, der i reformationstiden lyste på Wittenbergs åndelige himmel, bærer navnene:

MARTIN LUTHER,
PHILIPP MELANCHTHON,
JOHANN BUGENHAGEN.

De to førstnævnte af disse mænd har ikke efter reformationens gennemførelse været udenfor Tysklands grænser. Derimod har Bugenhagen flere gange overskredet ikke blot Kurfyrstendømmet Saksens grænser, men også det tyske riges grænser. Dette skete med reformatorens udtrykkelige billigelse og støtte. Således har Bugenhagen to gange været i Danmark som »Luthers Udsending«, og har ved sit første besøg i Danmark opholdt sig næsten to fulde år i København.

Den 20. april 1958 var det Bugenhagens 400-års dødsdag. Det havde været en god lejlighed til, også i Danmark, at beskæftige sig noget udførligere med ham. Dette er imidlertid, så vidt jeg kan se, ikke sket, og det må beklages både af menneskelige og historiske grunde.

Medens man f. eks. i digteren Klopstocks skrifter (Klopstock har med korte afbrydelser opholdt sig næsten en menneskealder i Danmark som Kong Frederik V's stipendiat, således at han her, uden at være tynget af økonomiske bekymringer, kunne fuldende sin »Messias« og kunne udøve sin indflydelse på den danske literære verden, i særdeleshed på Ewald) med undtagelse af nogle oder til kongen og til kongelige slotte forgæves leder efter et eneste udtryk af taknemmelighed overfor Danmark – støder vi

hos Bugenhagen på mange ytringer af denne art, som tillader den slutning, at han intetsteds har opholdt sig så gerne som i Danmark. Og tager man den historiske betydning i betragtning, som Bugenhagens virksomhed her i landet har haft, så skulle det synes, at han virkelig har fortjent, at man også i Danmark bevarer ham i venligt minde. Vi i Sct. Petri Menighed i København har i alt fald forsøgt at gøre dette, alene af kirkelige og økumeniske grunde.

I anledning af det store 400-års jubilæum i 1936 for Reformationens Indførelse i Danmark holdt vi en mindehøjtidelighed om Bugenhagen, som overværedes af Kong Christian X og Dronning Alexandrine, og ved hvilken den dengang af naziregimet sine kirkelige embeder berøvede, nuværende ledende biskop over hele den Evangeliske kirke i Tyskland, D. Dr. Dibelius fra Berlin, holdt et betydningsfuldt foredrag over temaet »Bugenhagens dänische Sendung«, et foredrag, som udkom trykt i tidsskriftet »Die Furche« (Heft 2, Februar 1937). Og både i Sct. Petri Kirke og i Bugenhagen-Salen (således kalder vi den forsamlingsaal, vi benytter til ikke-gudstjenstlige menighedsformål) hænger der kopier af berømte Bugenhagen-billeder af Lukas Cranach den ældre og den yngre; billeder, som vi selvfølgelig også den 20. april 1958 havde smykket med mindekranse.

Bugenhagen er virkelig samtidig og næsten jævnaldrende med Luther. Han er født syv måneder senere end Luther, men han overlevede ham i næsten 12 år. Han stammede fra Pommern, hvorfor Luther gerne kaldte ham »Dr.

Pomeranus«. 15 år gammel blev han optaget i sin hjemstavns universitet i Greifswald, kom her under humanistisk indflydelse og blev allerede 19 år gammel rektor for latinskolen i Trep-tow a. d. Rega. Snart derpå blev han tillige lektor i klosteret Belbuk. Han blev aldrig munk, men modtog præstevielse, således at han også måtte prædike. Under Luthers indflydelse kom han ved læsning af dennes reformationsskrift »Om Kirkens babyloniske Fangenskab«. Da han atter og atter havde gennemstuderet dette skrift, udbrød han: »Hele verden er hildet i den dybeste blindhed, men ene og alene denne mand ser sandheden!« og trådte derpå i personlig brevveksling med reformatoren. Hans stilling i Pomern blev nu i stadigt stigende grad uholdbar, han udvandrede til Wittenberg og lod sig im-

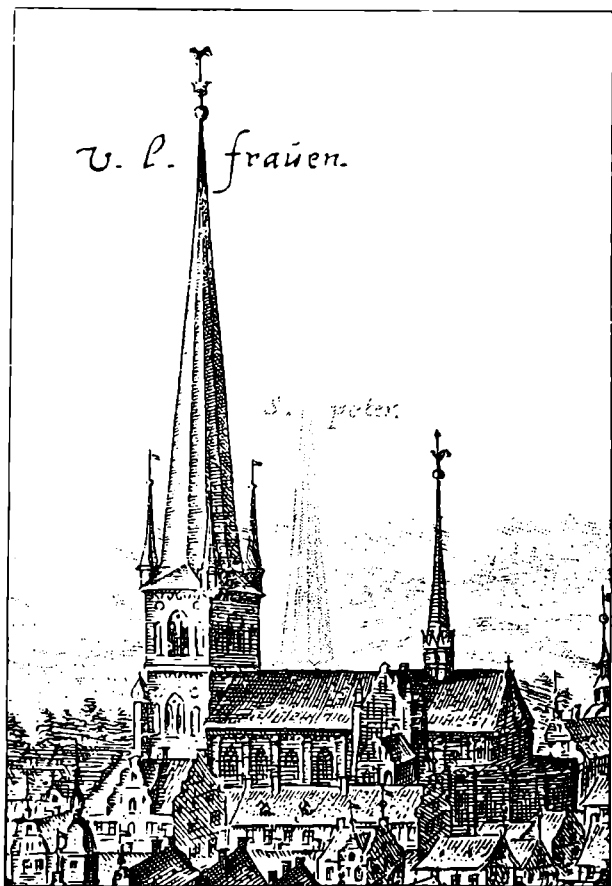
matrikulere ved universitetet her den 29. april 1521. Den allerede berømte rektor og lektor bliver påny student, men længe varer det ikke førend han atter træder ind i de akademiske læreres række. I 1533 bliver han Wittenbergs teologiske fakultets første æresdoktor, og samtidig bliver han dets medlem. Allerede i 1523 var han på Luthers anbefaling blevet kaldet til embedet som sognepræst ved »Stadtkirche zu Wittenberg«, og dette embede forvaltede han trofast gennem 33 år, indtil han som 72-årig måtte op-høre med at prædike på grund af legemlig svag-hed. I de første to årtier af hans embedsgerning var han på grund af sit organisatoriske kirkear-bejde meget på rejse. Under sådan »orlov« var Luther hans stedfortræder i embedet som sogne-præst, som »Unterpfarherr und Lückenbüßer« (»hjelpepræst og fyldekalk«), som reformatoren selv spøgefuldt bemærkede. Siden 1533 – altså siden han blev doktor – blev han desuden af kurfyrsten beordret til at føre overopsyn med kirkerne i Kurkresen på Elbens højre bred. Dog faldt sorte skygger over hans livsaften ved at hans landsherre blev sat i fangenskab og Wit-tenberg blev besat af de kejserlige: hans livs-aften var ikke fri for en vis tragik. Han blev en ensom mand, der dog endnu beskæftigede sig med teologisk kommentatorarbejde og iøvrigt i ivrig beden forberedte sig til sin bortgang. Efter denne skitsering af Bugenhagens ydre levnedsløb vil vi nu vende os til en kort fremstilling af Bugenhagens personlighed. Det særlige, der ken-detegner denne, bliver man efter min mening bedst klar over, når man fremhæver tre ting.

Først og fremmest kan man vel konstatere: I det stjernebillede af tre stjerner, der på Luthers tid strålede på Wittenbergs åndelige og gejstlige himmel, lyser Bugenhagens stjerne med det svageste lys. Bugenhagen er ikke en mand af en profets format med en sådans centenare betyd-

Således så Vor Frue Kirke ud, da Johann Bugenhagen ordinerede de første evangeliske biskopper i den. I baggrunden skimtes tårnet af Sct. Petri kirke, hvor artiklens forfatter er præst for den tyske menighed i København.

V. P. frauen.

S. Petrus

Johann Bugenhagen i reformatorerne kreds, skåret i træ af en ukendt mester fra reformationstiden. Det er Bugenhagen yderst til venstre.

ning som Luther og han er heller ikke nogen lærd af international betydning som Melancthon. Og selv om Luther i 1524 betegnede ham som »den anden teolog in urbe et orbe efter Melancthon«, har dog den teologiske dybde, klarlæggelse og diskussion aldrig været hans egentlige lidenskab og styrke. Som teolog var han steds en »praktisk« teolog: Hans bibelske kommentarer hører egentlig ind under den opbyggelige litteratur, og hans særlige gave og tilbøjelighed ligger i pastoralteologien, d.v.s. i vejledningen og belæringen af vordende og unge uerfarne prædikanter og sjælesørgere i deres pastorale tjeneste. Naturligvis har Bugenhagen

som ingen anden begrebet og inderligt forstået sjælen i Luthers teologi, nemlig at Guds Retfærdighed i skriften ikke skal forstås som aktiv, men som *passiv* retfærdighed, d.v.s. at Gud ikke er retfærdig, men *gør* retfærdig. Men under en samtale med Luther engang om dette emne ytrede Bugenhagen: »Jeg begyndte at gennemgå en forvandling da jeg læste om Guds *kærlighed*, at den havde en *passiv* mening, d.v.s. at vi bliver elsket af Gud«. Med andre ord, i stedet for det stærkt tankemæssigt prægede begreb »Retfærdighed« træder for ham som det centrale begrebet »Kærlighed«, der umiddelbart drager til praktisk hengivelse: »Lad os elske,

thi Gud har fra først af elsket os!« Hos ham ligger accenten på troen, som er virksom gennem kærligheden. Denne hans forkærlighed for praktisk teologi fremgår allerede af den første henvendelse, som han rettede til Luther allerede fra Pommern, og som reformatoren besvarede med at sende ham sit skrift »Om det kristne menneskes frihed«, i hvilket han havde indføjet følgende dedikation: »Du har skrevet til mig, at jeg skal sige Dig, hvorledes man skal leve (modus vivendi). Den virkelige kristne har ikke brug for nogen moralske forskrifter, (d.v.s. ingen anvisning for at leve på rette måde). Thi ham leder troens ånd til alt det, som Gud vil og som kærligheden til ens broder kræver. Læs derfor denne bog!« Og således kunne man, i stedet for som Luther gjorde det, at kalde Bugenhagen for en stor teolog, meget rigtigere og bedre kalde ham for »praeceptor reformationis«,

for reformationens store læremester eller skolemester, som har forstået at udmønte de høje teologiske tanker og sætninger fra Luther og Melancton i gangbar småmønt, som også gjorde det muligt for den jævne prædikant på prædikestolen og læreren på skolens kathedrer at give den reformatoriske forståelse af bibelen og den ny troserkendelse videre til folkets masser. Denne pædagogiske opgave, som den praktiske teolog Bugenhagen udførte, var for ham en meget væsentlig del af den tro, der er virksom gennem kærligheden, selv om den på ingen måde udtømte sig heri, som vi straks vil få at se.

Det andet væsens-kendetegn i Bugenhagens personlighed ligger i hans menneskelige troværdighed. Med ingen af sine medarbejdere har Luther haft et så personligt fortrolighedsforhold, som med ham. Han var hans fortaler, da han friede, han var hans søn Häsichens fadder. Han

Kun et eneste sted mindes Danmark officielt Johann Bugenhagen, nemlig på reformationsmonumentet foran Vor Frue Kirke i København. Her ses, på billedhuggeren Max Andersens relief, Bugenhagen under ordinationen af de første evangeliske biskopper. Men end ikke på den indhuggede tekst under relieffet fremgår det, at det er Bugenhagen, der foretager ordinationen.

var Luthers konstante confessionarius, som under svære anfægtelser indgav ham trøst, rejste ham, og engang hørte hans skriftemål, da døden var ham nær. Efter Luthers ønske talte Bugenhagen ved hans bisættelse, ved hvilken han var så inderligt bevæget, at han knapt kunne tale. Til Melanchton var Bugenhagen knyttet gennem et venskab, der varede i 40 år. Melanchton tilegnede Bugenhagen allerede i begyndelsen af dennes Wittenberg-år en tekstudgave af Romerbrevet med ordene: »Efter Dit forbillede, dyrebare Johannes, giver vi os hen til Paulus«. Og efter Bugenhagens død siger Melanchton om ham: »Vor sognepræsts liv var uden lyde og lykkeligt«. Hvor Bugenhagen end kom hen, og med hvem han end forhandlede – om det var med konger eller fyrster, om det var med rådsherrer eller handelsmænd, eller med gejstlige og kirkeforstandere – det varede ikke længe, så havde han vundet alles tiltro, og det menneskelige bånd, der var knyttet, blev bestående. Man mærkede det straks på ham: aldrig stræbte han efter noget for sig selv; det kom for ham ene og alene an på selve sagen, ved hvilken han følte sig som Guds værktøj. Han ejede ikke personlig ærgerighed, han nægtede at modtage det ham i hans hjemland Pommern og i Slesvig tilbudte bispe-sæde og blev hos sin menighed i Wittenberg, som han selv under den værste pestepidemi ikke forlod og hos hvilken han blev også under krig og okkupation. Denne hans pålidelighed og tro-skab, forbundet med gaven til at lede, som han i højeste grad ejede, gjorde ham skikket også til den største historiske præstation, han har fuldbragt, og som uløseligt og til alle tider vil være knyttet til hans navn.

Man behøver blot føre sig den ene kendsgering for øje: Fra Braunschweig helt op til Island finder vi indtil vore dage den ene lutherske kirke efter den anden. Og alle disse kirker har uden undtagelse Bugenhagen at takke for deres struktur, og dette af ham lagte grundlag har været så fast, at disse kirker endnu i dag, efter mere end 400 års forløb, består. Luther havde altså ret når han sagde om Bugenhagen, at han var

Johann Bugenhagen, som Lucas Cranach den Ældre har fremstillet ham på altertavlen i Wittenbergs Stadtkirche, hvor Bugenhagen var sognepræst i 33 år og hvor han også ligger begravet.

en »Bygmester, sendt af Gud«. Alle de kirkeordninger, som Bugenhagen skabte i det nedertyske og nordiske rum, opviser i det væsentlige tre grundtræk. 1. Det gælder om at uddanne og holde fromme pastorer parate for menighederne, som er i stand til at forkynde evangeliet purt og rent og forvalte sakramenterne på rette måde. 2. Det gælder om oprettelsen af skoler, i hvilke guds ord har sin gyldighed, med dygtige lærere for ungdommens opdragelse. 3. Det gælder om en velordnet forsorg for de fattige og syge, for enkerne og de forældreløse på grundlag af den kristlige kærlighed. Indenfor området af denne »bygmester«-gerning ved den udvortes og den indvortes kirke ligger nu også Bugenhagens bi-

drag til opbygningen af den danske evangelisk-lutherske folkekirke, et bidrag, som så sandeligt ikke er helt ringe. Kong Christian III kaldte straks efter sin overtagelse af regeringsmagten en kreds af hjemlige teologer til at bringe orden i de kirkelige forhold i kongerigerne Danmark og Norge samt i hertugdømmerne Slesvig-Holsten. Da sproget i disse landsdele var forskelligt, valgte man for kirkernes nye grundlæggende ordning det latinske sprog. Udkastet blev sendt til Luther. Den 5. juli 1537 indtraf så, hidkaldt af kongen, Bugenhagen som Luthers sendebud i København, ledsaget af sin familie og af de to netop i Wittenberg promoverede unge doktorer Petrus Palladius og Tilemann von Hussen – og han medbragte det af reformatoren nu anerkendte udkast. Dette udkast stammer altså ikke fra Bugenhagen, indeholder også 6 væsentlige afsnit i stedet for de ovennævnte tre, men støtter sig iøvrigt stærkt til de af Bugenhagen skabte allerede forhåndenværende kirkeordninger. Udkastet underkastedes nu af Bugenhagen og af nogle danskere en fornyet revision og blev den 2. september 1537 underskrevet af kongen og dermed sat i kraft. En dansk bearbejdelse af denne latinske grundlov blev derpå anerkendt på Herredagen i Odense den 31. maj 1539 og Bugenhagen holdt festgudstjenesten ved åbningen af denne. Dermed havde nyordningen fundet sin endelige form. I tilslutning hertil tiltrådte Bugenhagen straks sin hjemrejse til Wittenberg. I 1542 kom han endnu en gang nogle uger til Danmark for bl. a. at indsætte Hans Tavsens i Ribe som Biskop.

For at gøre det ganske tydeligt, hvilken rolle Bugenhagen har spillet ved nyordningen af de kirkelige forhold i Danmark, vil jeg gerne til slut endnu anføre nogle markante data og kendsgerninger i hans næsten to-årige virksomhed i København:

1. Den 12. august 1537 salver og kroner han Kong Christian III på dennes 34-årige fødselsdag, sammen med dronningen, i Vor Frue Kirke i København, i et langt, tildels pompøst ceremoniel. Hvert enkelt afsnit af denne

festlige handling ledsager ordinatoren med forklarende ord, for at gøre de foretagne ceremonier forståelige for alt folket.

2. Den 2. september 1537 indsætter Bugenhagen i den samme domkirke de første 7 evangeliske biskopper (dengang kaldet »Superintendenten« = Tilsynsmænd) i deres nye embede. Denne scene er fremstillet på et af de fire bronzerelieffer på monumentet over reformationens indførelse, som står overfor indgangen til Frue Kirke, hvor dog imidlertid Bugenhagens navn ikke er nævnt.
3. Bugenhagen nyordner det samlede skolevæsen og specielt åbner han den 9. september 1537 efter Kongens ordre Københavns Universitet. Han opretter selv sammen med de to unge doktorer, som har ledsaget ham fra Wittenberg til København – dr. Palladius og dr. Tilemann – det første evangeliske teologiske fakultet og holder daglige forelæsninger gennem tre semestre. 1538 bliver han udnævnt til universitetets rektor.
4. Men hovedparten af sine kræfter og sin tid måtte Bugenhagen ofre på nyordningen af de kirkelige finanser. Ved opløsningen af den katolske kirkeform havde disse mistet deres grundlag. Nu gjaldt det også her at skabe nye former og nyt grundlag. Og som dr. Dibelius konstaterede i sit foredrag: »at Bugenhagen her reddede, hvad reddes kunne, var måske hans største fortjeneste for kirken i Danmark«.

Hvis vi fører os alt det for øje, hvad jeg har forsøgt at skitsere i disse linjer, vil vi også i den Danske folkekirke føle os enige med Luther i dennes dom over Bugenhagen: »En bygmester, sendt af gud«. Og så vil også vi i tankerne lægge en taknemmelighedens og erindringens krans på Bugenhagens grav tilvenstre for alteret i Wittenbergs Stadtkirche, hvor han i over 33 år stod som sognepræst og virkede til velsignelse for sin menighed og for de lutherske kirker i hele verden.

D. Gjermundt

De nye bøger

Verdens store religioner

Dansk udgave redigeret under medvirken af professor, dr. theol. Torben Christensen, professor, fil. dr. Erland Ehnmark, dr. theol. H. Ludin Jansen og overrabbiner, dr. phil. Marcus Melchior. 310 sider, kr. 175,00. Hassings forlag.

Af alt broget og mangfoldigt i menneskelivet er vel den religiøse side af det den mest brogede og mangfoldige – og samtidig den mest ophøjede og mest betagende. Skyldes det kun den danske folkekirkekristendoms puritanske ydre fremtrædelsesformer, at religion herhjemme anses for at være noget gråt og trist, noget visst og dødt? Så meget glædeligere er det, at Hassings forlag har vovet at lægge et så effektivt dementi af påstanden som »Verdens store religioner« på bordet.

Med bistand af ca. 100 anerkendte fagfolk fra hele verden har man givet et både historisk korrekt og et nutidigt levende billede af de store religioner, der tæller størsteparten af vor klodes beboere blandt deres tilhængere: Kristendommen, Jødedommen, Islam, Buddhismen, de kinesiske filosofier og Hinduismen. I deres betagende storhed og deres ofte rystende former træder de os i møde i storværket. Endnu prægtigere i sin farvestrålende rigdom end de 6 hefter af det amerikanske tidsskrift »Life«, der ligger til grund for værket, er »Verdens store religioner« blevet. Gang på gang må man imponeres af det righoldige farvebilledmateriale, det elegante udstyr og det solide indhold, der dækker både den religiøse kunst i fortid og nutid og de enkelte religioners kultiske og kulturelle liv.

Men trods sine 400 illustrationer – hvoraf de 262 i prægtige farver –

er »Verdens store religioner« mere end blot en billedbog. Teologer og religionshistorikere fortæller i udførlige artikler om de enkelte religioners indhold og særpræg og hvert af værkets hovedafsnit rummer fyldige citater fra den enkelte religions egne hellige bøger, så man kan danne sig et førstehånds indtryk af den enkelte religions ypperste litterære nedslag.

Som det må føles naturligt på vore breddegrader optages halvdelen af »Verdens store religioner« af den kristne tro. Dette afsnit rummer en prægtig billedbog over kristen kunst fra alle tidsaldrer, og billedreportager fra det hellige land, fra verdens skønneste domkirker, fra vaticananet, fra den danske folkekirke, fra Bibelens tilblivelseshistorie og fra den syndiske kirke for blot at nævne enkelte afsnit. I ædruelige farvegenivelser besøges det sixtinske kapel

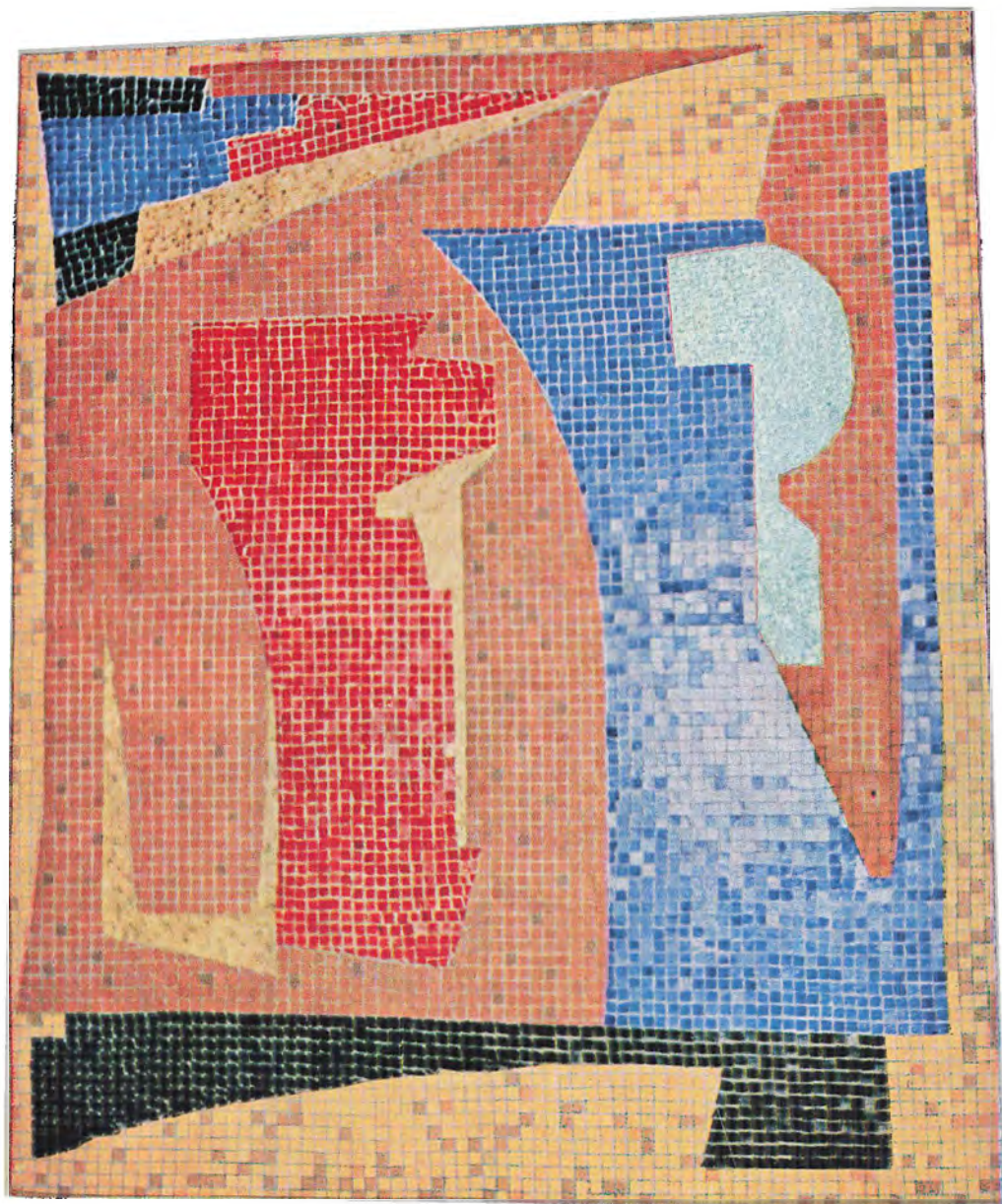
i Rom og i mere amerikansk-prægede farveorgier berettes om den kristne kirkes sakramenter og den måde, hvorpå de forvaltes i forskellige kirkesamfund. De forskellige kristne trossamfund og deres opståen gøres til genstand for en fyldig behandling ligesom også kirkehistorien får, hvad der tilkommer den.

Den, der vil fordybe sig i det store populære værk, vil på begrænset plads få en indføring i de store religioners, især kristendommens liv og lære. Ikke mindst lærere og præster vil i denne storslåede bog få en værdifuld hjælp til arbejdet i klasseværelse og konfirmandstue. Men også den interesserede læser i almindelighed vil gennem »Verdens store religioner« i en tiltalende og lettilgængelig form få en alsidig og levende orientering i religionernes brogede verden.

Kaj Erik Lindqvist.

Lad dette ene af værkets 400 illustrationer bevidne, hvorledes selv de sort-hvide billeder i bogen ofte er fotografiske kunstværker over ganske livsnære temaer som f. eks. de kristne kirkers sociale arbejde.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. — Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. — Klichéer: Illu' Grafia, København. Abonnementspris kr. 54.— pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongensgade 37, Odense. — Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Kirken kritisk belyst

Kritik an der Kirche. Redigeret af Hans Jürgen Schultz. Kreuz-Verlag, Stuttgart. 336 sider, 7,80 Mark.

Süddeutsche Rundfunk har realiseret en dristig, men både god og nærliggende idé: Man bad fyre fremtrædende personligheder om hver i et radioforedrag at sige deres mening om kirken placering i dagens situation, og både protestanter og katolikker, teologer og lægmænd fik en rimelig repræsentation. Fra de mest forskellige udgangspunkter underkastede man kirken en kritisk revision.

Sjældent har en radioserie rejst en diskussion så voldsom som denne. Dels debatterede man, om det overhovedet var kristeligt forsvarligt at kritisere kirken i den store offentligheds påhør, og i den forbindelse blev der såmænd gjort forsøg på at kalde seriens initiativtager, lederen af Süddeutsche Rundfunks kirkelige afdeling, Hans Jürgen Schultz, til orden ved hjælp af en passende »straf«. Dels diskuterede man – og

med ikke mindre lidenskab – selve de såre kritiske, både principielle og konkrete anmærkninger, de fyre bi-dragydere havde haft at gøre til kir-kens fremtræden i nutiden. Og den-ne overmåde levende debat gav god anledning til at formode, at radio-serien havde virket forløsende – ved åbent at formulere, hvad mange tænkte, men ikke turde sige offentligt.

Så stor interesse har der været for denne diskussion, at forlagene lige-frem stod i kø for at udgive indlæg-gene i bogform, og når man nu læ-ser foredragene, indser man let det nyttige i at have dem på tryk. For dette er såvist ikke tilfældige rand-bemærkninger. Tværtimod finder man overordentlig centrale og væ-sentlige overvejelser, der tvinger til alvorlig selvbesindelse. Bogen er skrevet af tyskere, men den virker ikke mindre aktuel på denne side af grænsen. (Forresten gengiver et af kapitlerne Søren Kierkegaards angreb på kirken). Næsten skånselsløst kritiseres kirken og de kristne, men det gøres på en så medengageret måde, at man endnu en gang overbe-vises om, at redelig kritik kan være konstruktiv – også og ikke mindst i kirkens verden. *Jørgen Ginnerup.*

En kampens mand – Overlæge Carl Ottosen

Ved Arne Hall Jensen og Carla Ottosen. 190 sider. Borgens Forlag.

Med Arne Hall Jensen som penne-fører har fru Carla Ottosen skrevet en fordringsløs bog om sin mand, den kendte overlæge Carl Ottosen, der oprettede og i et halvt århund-rede ledede Skodsborg Badesanator-ium. Ottosen, der var født og op-vokset i et front folkekirkeligt land-mandshjem i Vendsyssel, blev i sin ungdom adventist. Han vaklede mellem præste- og lægegerningen, men valgte sluttelig medicinen, fik sin uddannelse i U.S.A. og blev i de følgende årtier den danske adventis-mes mest kendte mand inden for det felt, hvor det alle dage har lig-get adventisterne på sinde at gøre

en religiøst begrundet indsats: sund-hedssagen. Derfor er fru Ottosens mindebog ikke blot en lægebiografi, men også et lille stykke særpræget kirkehistorie – en beretning om et trossamfunds indsats på et bestemt felt, men tillige om det snæversyn og den smålighed, der kan trives un-der en from overflade.

Bogen holder sig klar af polemik-ken, men antyder dog f.eks. over-læge Ottosens bitterhed ved at blive sat fra bestillingen, da han var fyldt 70. Naturligvis er bogen en parts-forklaring, men den er ikke en ren helgenbiografi, og den kan læses med udbytte også af andre end dem, der som overlæge Ottosens trofæller eller patienter har ventet på den.

Kaj Erik Lindqvist.

Dødehavsteksterne

I oversættelse og med noter ved Eduard Nielsen og Benedikt Otzen. 246 sider. G. E. C. Gads Forlag.

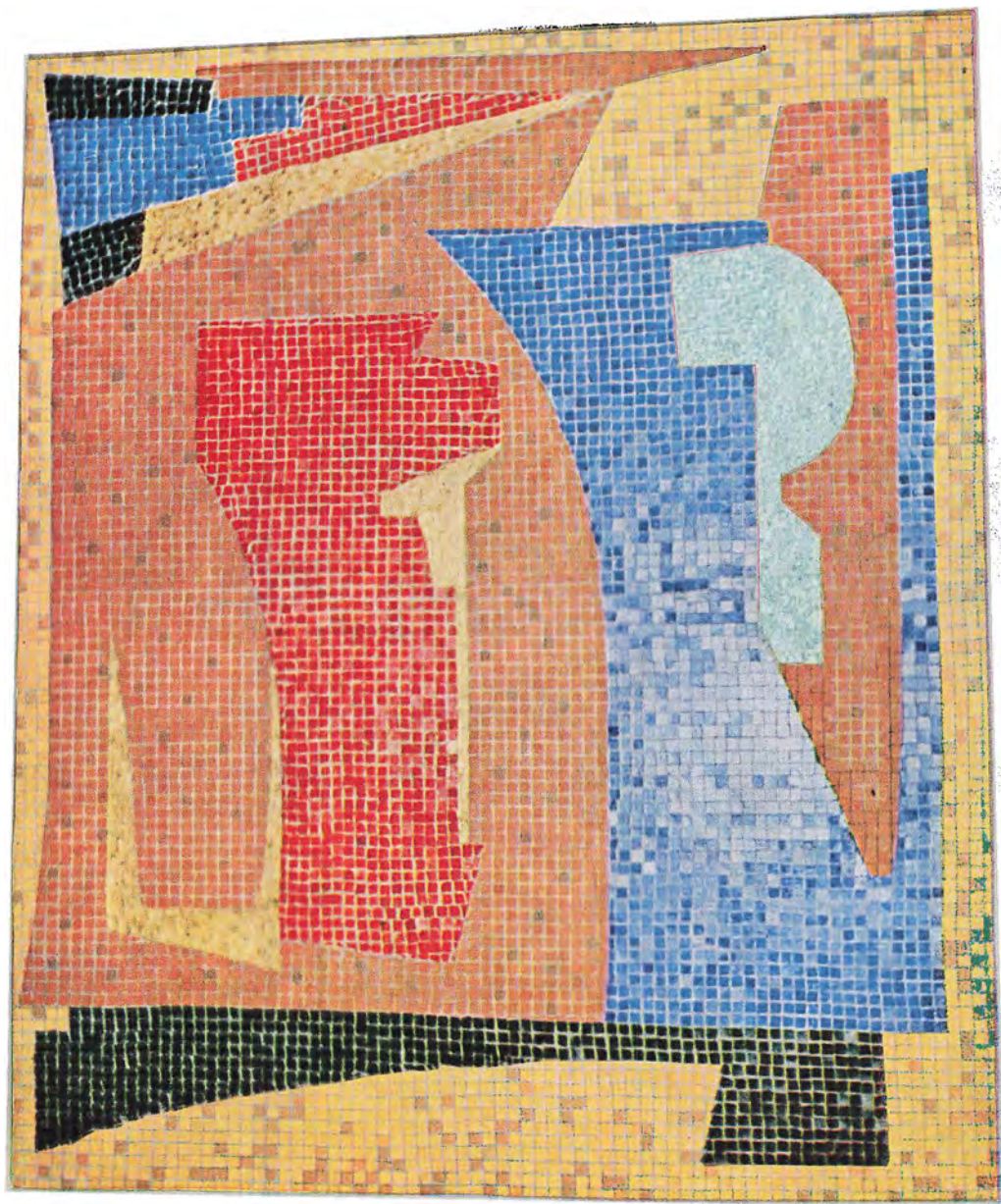
Den noget hæsblesende sensation omkring fundet af »dødehavsruller-ne« ved Qumran har lagt sig. De kyndige forskere kan få ørenlyd. Det helt epokegørende blev det ikke til. Al tale om en slags kristendom før Kristus er urimelig. Afgrunden mellem evangeliernes Kristus og Qumran-sekten er ikke til at tage fejl af. Og dog kan der være en slags indirekte forbindelse, idet man må regne med den mulighed, at Jo-hannes Døberen har haft forbindelse med sekten, før han trådte frem som forkynder.

Mange vil imidlertid sikkert ønske at få så solid førstehåndsviden, som ikke-fagmanden nu engang kan få på et felt som dette. Hvad står der egentlig i teksterne? Dette spørgs-mål besvarer denne meget smukke publikation. Her er givet oversæt-telse med ret udførlige forklarende noter til de fleste af håndskifterne fra den såkaldte hule I. Man har naturligvis ikke medtaget de gam-meltestamentlige bibelhåndskrifter, der jo kun har interesse for fag-mænd. Men ellers får vi, hvad der er bevaret i en sådan stand, at det kan oversættes til en nogenlunde sammenhængende tekst.

Og så kikker vi da indenfor hos dette sære samfund fra tiden om-kring Kristi fødsel. Især den ret vel-bevarede »Sekthåndbog« fortæller os mangfoldigt både om det strengt re-gulerede fællesliv, der næppe har været alt for muntert, og om me-nighedens tro og livssyn, dens på-stand om at være »det sande Israel« ved »tidernes ende«. Et enkelt frag-ment fra hule IV er medtaget. Men det meste fra denne hule venter endnu på udgivelse og bearbejdelse. Måske nye overraskelser forestår.

Danmark er virkelig et kultur-land. Ellers ville en fornem, i bed-ste forstand videnskabelig udgave som den her foreliggende ikke have været mulig. *N. H. Søb.*

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klichéer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Kirkeligt arvesølv

Barnelærdom for voksne, Forlaget Land og Kirke, Oslo 1958 - 88 sider.

Vor generations største dogmatik

Karl Barth: Kirchliche Dogmatik. Auswahl und Einleitung von Helmut Gollwitzer. Fischer-Bücherei. 1957 - 212 sider. 2.20 D.M.

Karl Barth? Er det ikke ham med »isregionen« og »gletscher-spalten«, forkyndelsen af den fjerne, utilnærmelige Gud? Den store fjende af al tale om religiøs oplevelse, fromhed, helliggørelse? Banebryderen for hele den flom af antipietisme, der også har oversvømmet den danske kirke-ager?

Og dogmatik? Er det ikke tåbeligt menneskeligt spindelvæv, som ophavsmandene finder sindrigt eller tilmed vidunderligt, men som bare fordunkler evangeliets klare lys og barnets tillidsfulde tro på Guds godhed og nærhed? Den store ødelæggelse af det enfoldige budskab fra evangeliernes Jesus?

Og nu endelig Barths dogmatik. Det kolossale værk, der begyndte at udkomme i 1932, og som endnu langt fra er tilendebragt, skønt det foreløbig er blevet til 10 store, tykke bind med op mod 8.000 delvis særdeles tættrykte sider? Et værk, der vel aldrig bliver færdigt, nu da dets ophavsmand er henvedt 73 år, et værk, der næsten kan virke som et pragtfuldt eller i alt fald imponerende mausoleum, som man vandrer forbi i større eller mindre ærbødighed eller bare i undren. Læses det, uden af et bitte lille fåtal af specialister eller forhærdede disciple?

Faktum er i hvert fald, at ingen kristen tænker har sat så dybe spor i kirkens liv og tænkning i lange, lange tider som denne omstridte schweizer. Faktum er, at disse spor mærkes særdeles tydeligt ud over hele kloden, på begge sider af den store skillelinje mellem »Øst« og »Vest« og, hvad der næsten er endnu mærkeligere, på begge sider af den konfessionelle grænse mellem katolicisme og protestantisme. Faktum er, at det uhyre arbejde at oversætte kæmpeværket til andre hovedsprog for længst er i gang.

Men navnlig er det en kendsger-

ning, at den, der for alvor fordyber sig i dogmatikken, nok skal holdes fangen. Og hvis han kommer med en populær opfattelse af, hvad Barth står for, skal han nok tvinges til revision, særdeles dybtgående endda. Aldrig har der vel været en dogmatik, hvor i den grad alt samles om Guds nådefulde nærvær i Kristus. Sjældent er der talt så stærkt og klart om Guds kald til helliggjørelse og Guds gerning, når han skaber dette nye liv, som i dette værk. Går det an at udtrykke det næsten sentimentalt, vil jeg sige, at »glæden i Gud« er grundakkorden i alle 10 bind.

Men kæmpe stort er værket. Også unødigt stort, tit tilmed ordrigt ud over rimelige grænser. Nu har så imidlertid en tysk teolog, der for alvor kender og forstår Barth, dristet sig til at foretage et udvalg af de 10 bind, så læserne gennem Barths egne ord føres ind i en række af de vigtigste problemer. Han har så tilmed lettere tilegnelsen ved at skrive en indledning, der virkelig er en dygtig indførelse i kæmpeværket.

Manden, der har dristet sig til dette, er professor Helmut Gollwitzer fra Berlin, kendt også her i landet for den betagende og redelige skildring af sit femårige krigsfangenskab i Rusland efter 1945: »Und führen, wohin Du nicht willst -«. Jeg tvivler om, at nogen kunne have gjort udvalget bedre. Læseren kan være tryk. Lad mig lige nævne, at også Barths arbejde med kristelig etik er med. Vi får et velvalgt afsnit om »mand og kvinde«. Skandinaviske læsere, der kender biskop Nygrens arbejder, vil formentlig med særlig interesse studere et afsnit, der handler om »eros og agape«.

Lad mig lige tilføje, at den, der gerne vil have førstehåndsbesked om Barths meget omstridte »analogilære«, bliver skuffet. Afsnit herom er ikke kommet med. Man kan jo heller ikke få alt på de få sider. Og her er rigeligt at tage fat på.

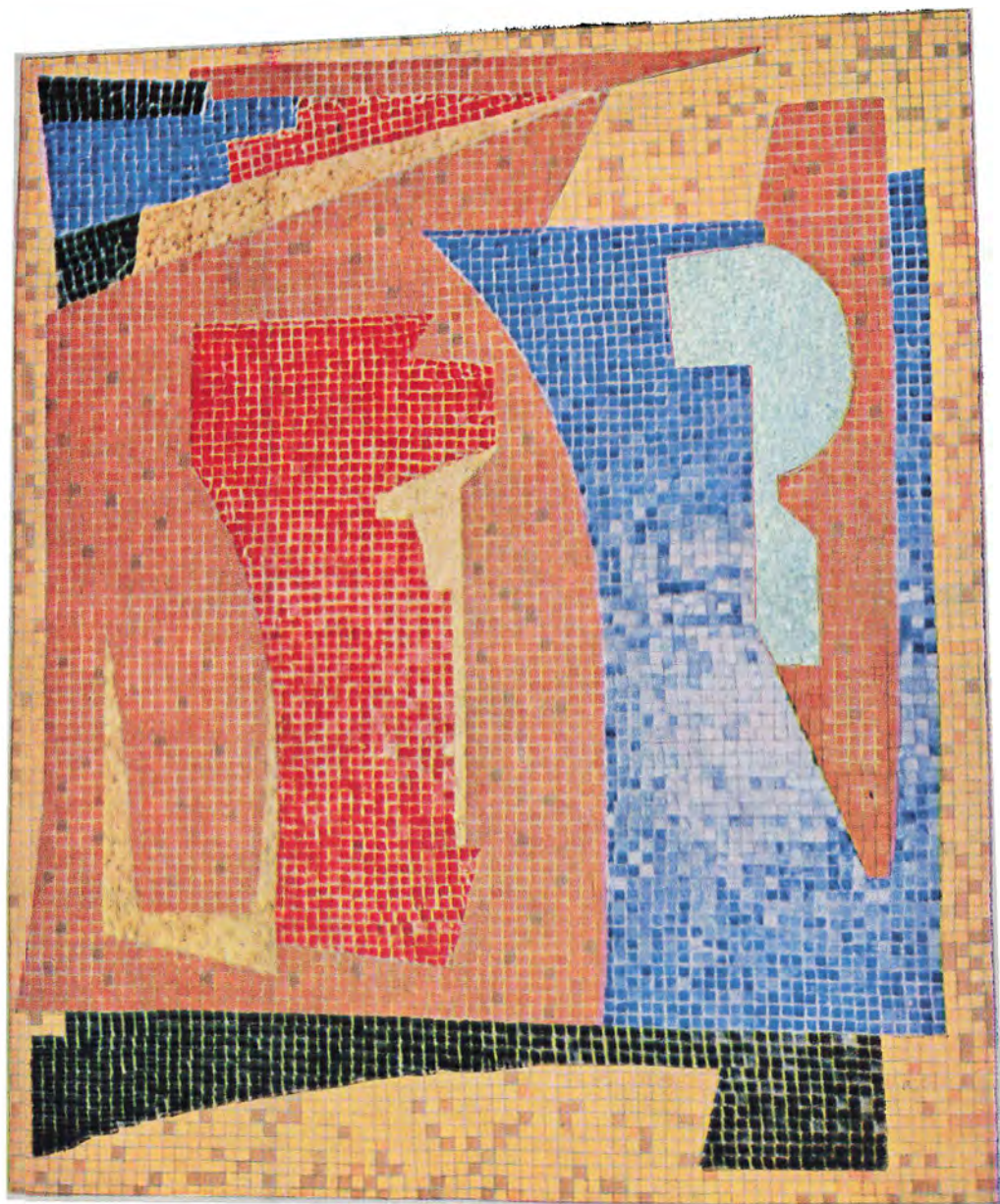
N. H. Søe.

Det er absolut ikke med høje forventninger, man begynder læsningen af bogen. Vignetten og teksten på bogens bagside: Læs denne bog, barnet i dit eget indre ber om det, giver en de værste anelser om (sædvanlig) naivitet, når det drejer sig om at fremstille kristendommens sandheder. Alt for ofte anvender kirkefolk et barnesprog, som er en direkte fornærmelse mod det læsende og hørende publikum. Nærværende bog er heller ikke sluppet helt udenom denne fare.

Bogen er blevet til efter foredrag holdt i den norske radio, et enkelt er dog skrevet på forlagets opfordring, yderligere er et enkelt skrevet på det norske landsmål. Bogen gennemgår de 10 bud i 2 foredrag, trosbekendelse i 3, derudover er der foredrag om dåben, nadveren, Fadervor, samt en studieplan, til hjælp for samtale i studiekredse. Som forfattere står kendte teologer og kirkefolk som bl. a. Alex og John Johnson, biskopperne Fjellbu og Skard, de teologiske doktorer Godal og Svanholm og pastor Juvkam. Stoffet er lagt til rette for »den jævne mand«, og det er rosværdigt, men det drejer sig om et meget traditionel form. Pontoppidans katekismus har helt sejret hos forfatterne og der er næppe eet sted, hvor man har mod til at vove sig udover traditionelle forklaringer. Man skal derfor ikke regne med særlig værdi, når det drejer sig om at konfrontere moderne mennesker med kristendommen, hertil vil bogen ikke umiddelbart egne sig, da det er åbenbart - mærkværdigt for samtlige, at man tillægger læserne en tilvanthed til de kristne udtryk og begreber.

Vil man derimod bruge bogen i kirkelige studie- eller samtalekredse stiller det sig anderledes. Der er ingen tvivl om, at den bag i bogen anbragte studievejledning kan blive en værdifuld hjælp til at fordybe sig i tankegange, som deltagerne i forvejen er noget bekendte med. Stoffet er koncentreret gammelt kirkeligt arvegods - eller skulle jeg skrive arve-sølv. Bliver vi i billedet vil sikkert adskillige glæde sig over at få dette pudset op.

Orla Møller.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klichéer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Moderne katolsk helgen

Therese af Lisieux: En sjæls historie efter hendes eget manuskript. Indførelse og noter af M. Drouzy, O. P. Sankt Ansgars forlag 1958, 262 + 92 sider, 18,75 kr. + 7,25 kr.

En mærkelig bog. Man gribes, man frastødes, og man gribes påny. Man spørger forundret: Er dette virkelig så stort og så nyt, som det er blevet anset for at være? Er det ikke sagt før af mennesker med større ånd og vingefang end den lille franske nonne fra Karmeliter-klosteret i Lisieux? Og så ender det med, at man alligevel føler, at her er på enestående måde sagt noget om hemmeligheden ved livet i Gud og for medmennesket som to sider af samme sag. Det siges enkelt og ligetil, og det leves lige så enkelt, i komplet lydighed og afhængighed af Gud. Thereses arbejde består i at lade sig omdanne, genskabe af Gud. Og hun udfører dette arbejde i barnets tillid og frihed uden ængstelse eller anspændelse. Hendes budskab og hendes liv er enkelt og usammensat. Hun er på en gang barn og moden, d.v.s. hun er »blevet barn påny« i evangeliets forstand, hvilket betyder forening af barnets tillid og det modne menneskes visdom i Gud.

Her er ord, som man kunde tro var sagt af Luther, som f. eks. disse: »Ved mit livs aften vil jeg træde frem for dig med tomme hænder, thi jeg beder dig ikke Herre, om at tælle mine gerninger«.

Og her er en solidaritet med medmennesket, med synderen, med ateisten, som vi kender det fra Dostojefski. Men Therese måtte leve denne solidaritet igennem til dens yderste konsekvens, som for hende betød at vished og klarhed blev taget fra hende, og hendes sjæl blev overfaldet af det tætteste mørke. Hun gennemlever i de sidste 1½ år af sit liv andre menneskers lidelser og sjælekvaler. Gudsforladthedens dybe mørke; ingen støtte, ingen vished, intet andet har hun end en hårdnakket vilje til at tro. Dette er

noget af den stedfortrædende lidelses hemmelighed.

En måned før sin død siger Therese: »Hvis mine ønsker bliver bøn-hørt, vil »min himmel« blive tilbragt på jorden indtil verdens ende«. Løst fra tid og rum skal hendes kærlighed efter hendes død strække sig til rummets yderste grænse. Er det overmod? »Er det dumdristighed?« spørger hun selv, da hun gør Jesu ypperstepræstelige bøn til sin egen. Pater Drouzy's svar i indledningen til bogen er, at Therese er blevet så ligedannet med Kristus, at hun til sidst er det indtil forveksling.

Den lille Therese døde knap 25 år gammel i året 1897 og blev helgenkåret i 1925. Gudrun Søe.

De kristne og atomtruslen

De kristne og afværgelsen af krig i atomalderen. Forlaget Aros, Århus, 1959, 80 sider, 6,00 kr.

Denne lille bog fortjener at blive læst af mange, og vil også blive det, sådan som verdenssituationen er i dag. Fet må man dog straks gøre sig klart: den giver ikke, vil og kan ikke give en fulgyldig løsning af det meget alvorlige spørgsmål, der ligger i titlen på bogen. Det er en rapport fra en kommission, som Kirkernes Verdensråd nedsatte til drøftelse af dette emne, og som var meget alsidig sammensat: ialt fjorten personligheder, der ikke alle var enige og da de forelagde bogen for verdensrådets centralkomité, var der også dér kun enighed om een ting: at den ikke måtte fremtræde som

rådets udtalelse – men som en studiebog til grundig overvejelse og til fortsat drøftelse i videre kredse. Det tjener den også til, selvom det er rigtigt hvad professor N. H. Søe, der var medlem af kommissionen, i et forord siger, at den på visse steder er ret ordrig og også siger ting, der er velkendte. Men den er et klart udtryk for alvorlige kristnes tanker i en dybt alvorlig situation. Den drøfter mange af vor tids forhold, tekniske, nationale og sociale problemer, som det må tegne sig for en kristen bevidsthed. Først og fremmest dog det store spørgsmål om afværgelse af krige, både begrænsede krige og den totale krig, som de nye, frygtelige våben vil gøre til noget andet end krig før har været, til »en katastrofe af hidtil ukendt art«. I kommissionen var der fuld enighed om, at afværgelsen af en sådan krig var en bydende nødvendighed, anderledes var det, når det gjaldt begrænsede krige. Meningsforskellen her kommer frem i bogens vanskelige femte kapitel – hvor det åbent erkendes, at der endnu ikke er nået en klar og endelig løsning. Bogen er derfor også taget til indtægt for forskellige synspunkter.

Men alt i alt er det rigtigt som det er sagt af et af verdensrådets medlemmer: Bogen vil kunne få stor betydning ved at vise dybden og sammensathed i disse problemer, og også den kristne samvittigheds bekymring overfor dem, – selv om den ikke giver nogen klar løsning. Det er en bog til alvorlig eftertanke, men ikke til at hente en færdigset mening fra. Jens Rosenkjer.

Billedbibel og verdenskunst på én gang

Jesu liv i kunstens mesterværker. Udvalgt af Marvin Ross, dansk forord af L. Rostrup Bøyesen. P. Haase og søns forlag, 1958. 126 s., 78,00 kr.

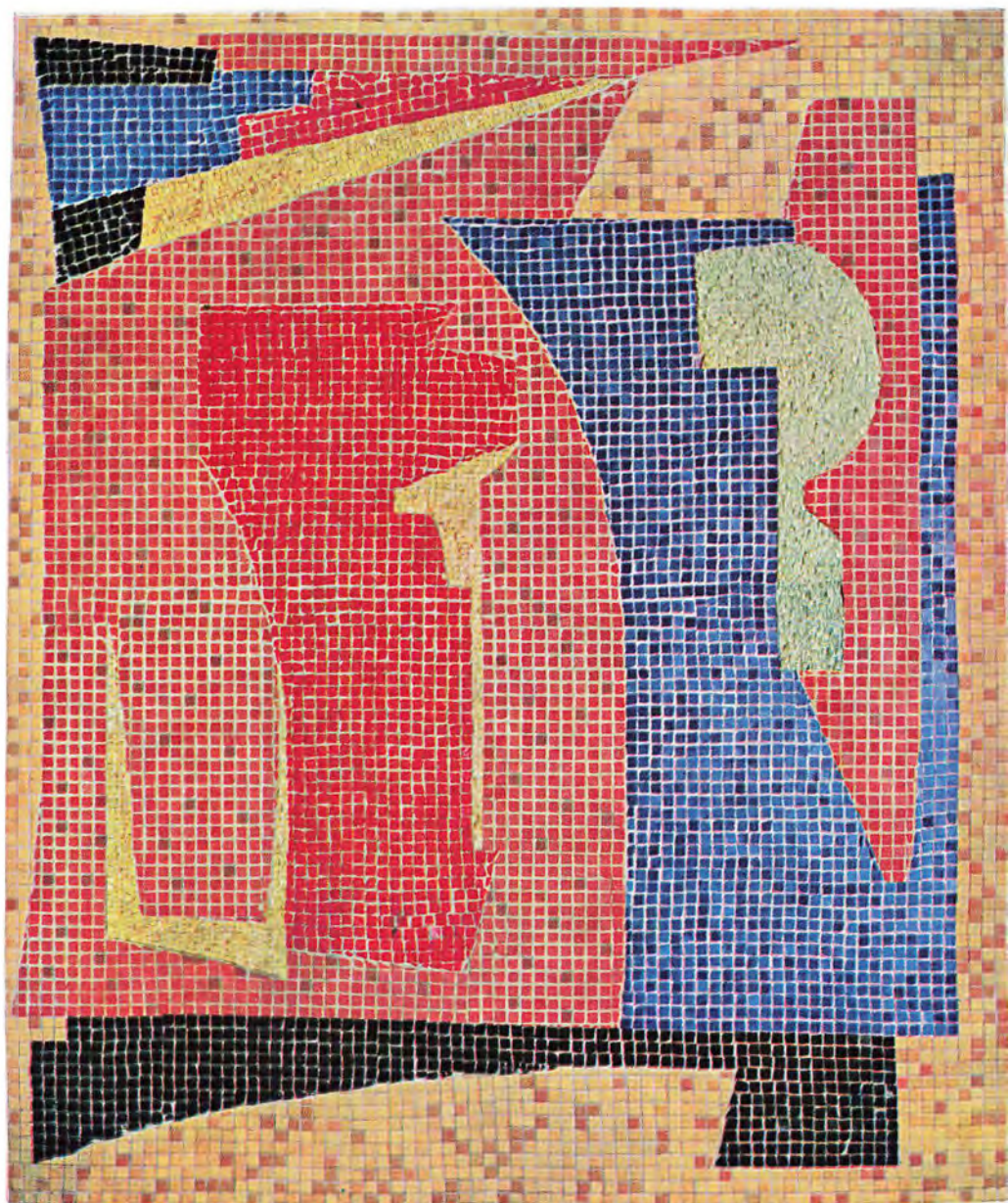
En dejlig billedbibel – og en samling ædel verdenskunst tillige. Netop derfor er man taknemmelig for det statelige værk, for hvor tit har Jesus-skikkelsen ikke mødt os i trommesalsklædebon?

Side om side med de helsides flerfarve-dystryksreproduktioner står den evangelietekst, der illustreres og således følger vi bibelens Kristus fra før hans fødsel til hans himmelfart, holdt os for øje af f. eks. Duccio,

Giotto, Memling, Cimabue, Fra Angelico, El Greco og Rembrandt og af Limoges-emaillernes, Chartre-rudernes og Byzans-mosaikkernes anonyme mestre. Mange vil dog beklage, at redaktøren har unddraget os de sidste 3-400 års Kristus-kunst.

Navnlig forældre og lærere, hvem det ikke er ligegyldigt, i hvilken kunstnerisk form deres børn møder Det nye Testaments farverige beretninger, bør belaste deres bogkonto med købet af værket. De slår to flumet eet smæk og får et nobelt udstyr og en solid indbinding oven i handelen. Kaj Erik Lindqvist.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Roman fra Sydafrika

Gunnar Helander: *Storstadsneger*, O. Lohses Forlag Eftf., 1958, 230 sider, 12,50 kr.

Det er farligt at skrive en roman om Sydafrika, fordi den kommer til at stå som et aktstykke, et dokument, der citeres som kildemateriale – og det netop i en situation, som er ladet med spænding og dynamit, og hvor kendsgerning står mod kendsgerning, hvor billedet er mere varieret og modsætningsfyldt, end de klare udtalelser lader ane. Det er farligt, fordi virkeligheden skal tilskrives romanens handling og linie; en roman om Sydafrika kan kun stå, hvis den formår at gribe ned i den dybe smerte, den dirrende svingning mellem håb og fortvivlelse hos både den sorte og den hvide mand. Vi har litteratur, som gør dette; der er Alan Patons gribende og stærke »Ve mit elskede land«. – Der er Huddlestons bog »Himlen bliver mørkere«, der er Laurenz van der Posts bøger, og der er andre.

Hvordan står Helanders bog i denne sammenhæng? Den handler om den afrikanske familie Zondi, som flytter ind til Johannesburg og her indfanges i mødet mellem den sorte og den hvides verden, som dette møde udspilles i al sin smerte og forvirring i en industrialiseret storby; i dette er der perspektiver, som ville passe på masser af situationer andre steder i Afrika udenfor Sydafrika. Omkring denne hovedlinie befinder sig forskellige personer i dramaet – boerbetjenten, (som synes at være omtrent den eneste repræsentant for boerfolket, kristent eller ikke-kristent, som forfatteren har fået øje på), den svenske missionær Ørn (ejendommeligt, at det de facto ikke er de skandinaviske missioner og missionærer, som i praksis er gået i spidsen på afrikanernes side i racebrydningen). Og der er forskellige andre. På adskillige punkter er der ansatser til fine personetegninger: Moder Zondi, sønnen Filemon, den afrikanske præst Hlongwane og boerbetjenten Piet.

Det er ikke nogen dårlig bog, slet ikke; den er i mange henseender et sandfærdigt billede. Og alligevel virker den på i hvert fald en læser mærkelig tom og lidt overfladisk.

Er det, fordi det er en »missionsbog«, som til sidst alligevel skal have en slags happy end, og som skal have denne hvide missionær som et centralt punkt, (selvom han også har sin indre uro)? Er det – måske grundlæggende –, fordi man ikke trods alt føler hos forfatteren selv i hans eget sind den dybe medlidende tragedie; her er langt fra Helander til Huddleston og Paton. Erik W. Nielsen.

Klog Grundtvig-bog!

Hal Koch: *N. F. S. Grundtvig*, Gyldendal, 1959, 244 sider, 17,75 kr.

Fra det dystre efterår 1940 husker mange af os professor Hal Kochs Grundtvig-forelæsninger, der under indtryk af situationen fik en vældig tilstrømning, ja fremkaldte en »Grundtvig-renæssance« herhjemme, som blev baggrunden for dannelsen af Dansk Ungdoms Samvirke med Hal Koch i spidsen og efter krigen for oprettelsen af Krogerup høj-skole.

Forelæsningerne affødte en bog om Grundtvig på svensk i 1941, som Hal Koch i 1943 lod udkomme på dansk, idet han ville forsøge at gøre Grundtvig tilgængelig for udenforstående, navnlig for byboere. Det meste af den tidligere Grundtvig-litteratur er skrevet af folk, der har stået indenfor i grundtvigske kredse og har derfor været uforståelig for

Kirkelig indavl - eller For troens egne

Heinrich Giesen: *Sei fünf Minuten still*, Kreuz Verlag, Stuttgart, 1958, 376 sider, 7,80 D.M.

Bogen er på 365 sider, med et andagtstykke til hver dag i året. Den er i Tyskland udkommet i mere end 200.000 eksemplarer. Forfatteren er generalsekretær for »Den tyske evangeliske kirke« og, som må antages at have temmelig stort indslag, når det er lykkedes at få en andagtsbog som ovenstående ud i så stort et oplag, for det kan ikke være bogens kvalitet alene, som er årsagen. Der er ikke tale om nogen fornyelse af genren, som ellers nok kunne trænge til det, om man ikke hellere skulle ønske den en hurtig død.

Oplægget er efter traditionelt skema et vers eller flere fra bibelen, et skønsomt og iøvrigt centralt sigte ligger bag valget af skriftordene. Derefter følger udlægning, prædiken, men mest moralbæring, også som oftest i gamle slidte sko, med mellemrum – af ikke for systematisk

uindviede, hævder Hal Koch, der betragter sig selv som udenforstående.

Det må erkendes, at opgaven blev løst med dygtighed og friskhed og med en redelighed, som måtte vække beundring. Mere saglig bog om Grundtvig er næppe skrevet.

Nu er den udsendt i 2. udgave med enkelte ændringer, fremkaldt af den frodige Grundtvig-forsknings resultater i de mellemliggende år.

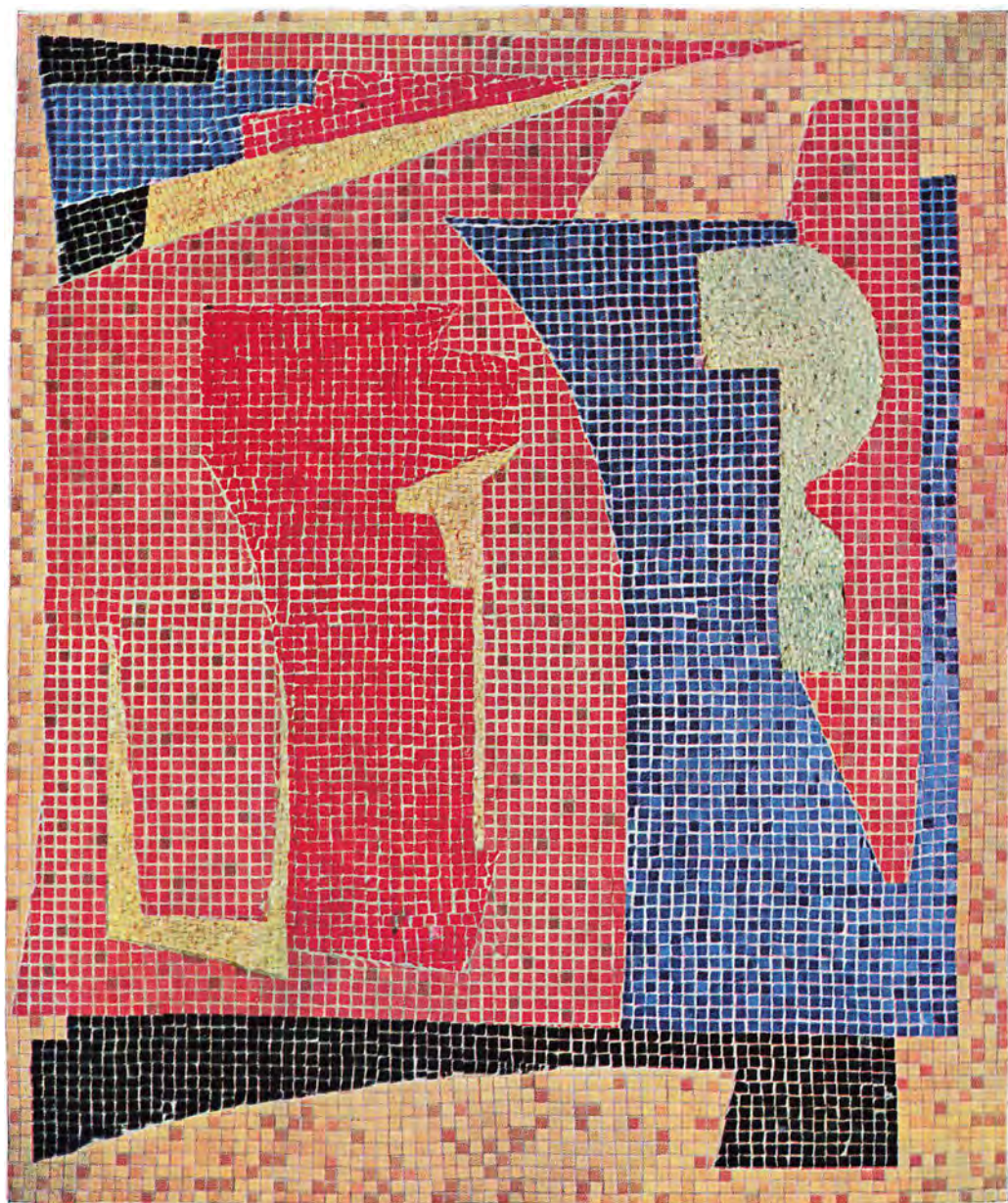
Inden for sit formål: »Reden über Grundtvig an die Gebildeten unter seinen Verächtern«, vil jeg varmt anbefale bogen. Men den udenforstående Hal Koch røber sig, når han om Grundtvigs verdenshistorie erklærer: »derfor bliver det her som i mytologien ikke den lærde forsker, der når ind til sagens kerne, men kun(!) den beændede tænker og skjald«, og når han kritiserer verdenshistorien med den begrundelse, at den faglige historiske forskning ikke har kunnet bruge den, og påstår, at det kun er »værdifulde enkelt-iaagttagelser« og dens »sunde almen-menneskelige dømmekraft«, der består i dag af dette store værk. Som om ikke Grundtvigs historiske og folkelige *syn* er det, der i dag består.

Når man har læst den kloge Hal Kochs bog, bør man gå til Johan Borups menneskelige og fint poetiske Grundtvig-biografi, hvor manden er set indefra – for at få et nødvendigt supplement! Poul Engberg.

karakter – forsøges opspil til moderne mennesker. På samme måde veksles der i afsluttende citater fra moderne tysk digtning med ord af direkte og indirekte kristelig karakter. Situationen er anderledes i Tyskland end her til lands, den religiøse hunger større efter Hitlers ørkenind, ellers kunne en sådan bog næppe gå.

For mig at se sætter forfatteren sig »mellem 2 stole«. Skal man tale til moderne mennesker, må man tale ind i deres situation og ikke som her ved siden af. Der er opspil til Toto og hverdagsbemærkninger, men ikke i særlig grad til problemer. De moderne mennesker er »den ene stol«, og dem satte forfatteren sig ikke på. »Den anden stol« er kirkens egne, dens indavl, for dem og ud fra deres problemstilling er bogen skrevet, men de var bedre tjent med en systematisk og livsnær skriftgennemgang end andagtsbøgenes sædvanlige »åndelige sukkergød«. Så heller ikke her ramtes rigtigt.

Orla Møller.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes

De nye bøger

Det personlige skriftemål

Wolfgang Böhme: *Beichtlehre für evangelische Christen, Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart, 110 sider, 6,80 DM.*

Denne lille bog om det personlige skriftemåls brug i de evangeliske kirker er et tidens tegn. Overalt på jorden sker der i disse år en genopdagelse af værdien i kirkens gamle arvegods. Ikke mindst er det personlige skriftemål blevet genopdaget. Ingen nærer noget ønske om igen at gøre det obligatorisk – som det f. eks. var her i Danmark gennem 2–300 år efter reformationen. Men det imødekommer et dybtgående behov i nutiden, og forfatteren, en tidligere jurist, der siden blev teolog, viser her, hvorledes skriftemålet aldrig har været helt forsvundet i de lutherske kirker, og hvorledes det som noget ganske naturligt kan komme i stadig stigende brug.

I Tyskland er der, ikke mindst gennem kirkedagene, i de senere år blevet gjort mere og mere brug af det personlige skriftemål hos præsten. Det samme gælder andre lutherske kirker, især i Danmark og Sverige.

Forfatteren gør fortrinligt rede for skriftemålets bibelske grundlag, for Luthers livslange, høje værdsættelse af det og for dets plads i kirkenes liv.

Men den største del af bogen indeholder fyldige vejledninger både for den, der vil gå til skriftemål, og for præsten. Det er ganske tydeligt, at forfatteren har en dybtgående praktisk erfaring i skriftemål og sjælesorg. Dertil kommer en fremragende evne til at udtrykke sig kort og klart.

Anmelderen er i den sjældne situ-

ation at kunne sige: der savnes intet i denne bog; her er, hvad vi har brug for at vide om det personlige skriftemål.

Svend Borregaard

Antikatolsk greuelpropaganda

B. H. Pearson: *Fra trældom til frihed, O. Lohses Forlag Eftf., 1959, 176 sider, 12,50 kr.*

Sydamerika er lukket land for de fleste af os. Vi ved, at katolicismen – i sine mest vulgære former – dominerer, men at evangelisk kristendom nu langsomt vinder fodfæste. Men vi tørster efter virkelig besked. Derfor griber man begærligt »Fra trældom til frihed« – og skutfes.

Bogen er en harsk omgang antikatolsk greuelpropaganda: en biografisk skildring af en ung mand fra Peru, der går i kloster, men der oplever så grupvækkende ting, at han tilslidst flygter for at komme i

forbindelse med protestantiske missionærer. Nu bliver den tidligere munk selv vækkelsesprædikant i tilknytning til nogle af de mere eller mindre sværmeriske amerikanske »kirker«, der ikke mindst i Sydamerika føler sig kaldede til at missionere løs.

Deres ulidelige jargon præger iøvrigt hele bogen, hvis oversætter, der af og til dumper i slemme fælder, er forblevet i stilen, når han i sit forord ønsker, at bogen vil »kalde nye Kristi stridsmænd til at fylkes om korsets fanestang«.

Bogen blev nedskrevet små 20 år efter, at den er foregået og udkom i Amerika i 1940. Endnu 20 år efter udsendes den nu på dansk. Hvorfor dog? Den kirkelige udvikling går stærkt i Latinamerika, så hvad man end iøvrigt kan indvende imod bogens delvis aldeles utroværdige skildringer, er den nu – 40 år efter – simpelthen uaktuel.

Vi trænger til orientering om, hvad der foregår i Sydamerika i dag, men den må være saglig og vederhæftig.

Kaj Erik Lindqvist

Peter Schindlers gengivelse af Det nye Testamente

Det nye Testamente (med nøgle) ved Peter Schindler, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1959, 714 + 336 sider, 36,50 kr.

Udgaven er et nyt optryk, med mindre typer og i mindre format, men ellers uforandret.

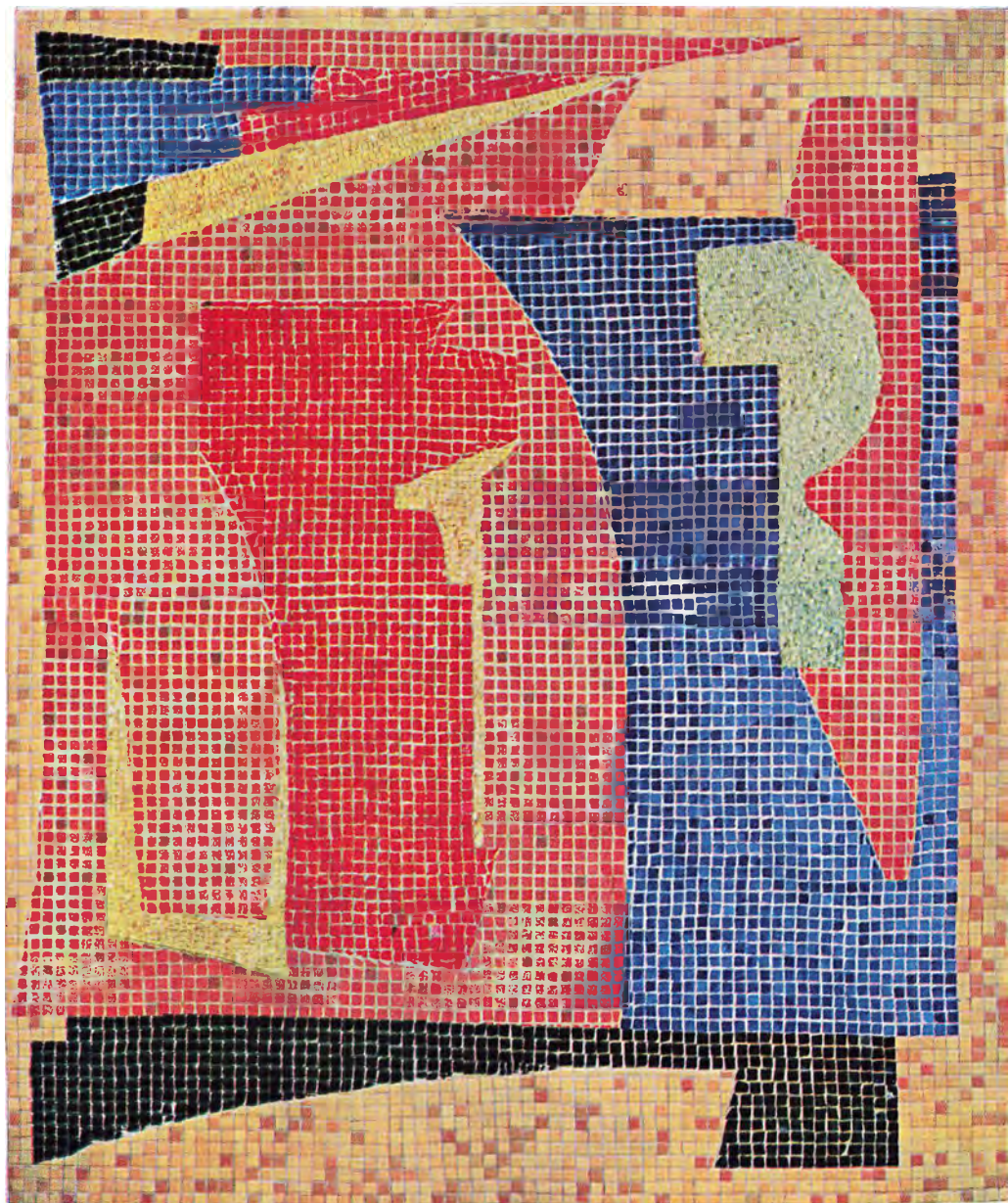
Desværre, for der kunne godt være forbedret og rettet uden at bogen havde mistet sit præg, som Schindler gav den i 1. udgave i 1953. Det er ikke retfærdigt at bedømme den som oversættelse, når Schindler selv kalder den en gengivelse. Som oversættelse ville den være umulig, dertil er den alt for bred og snakkesalig, alt for ujævn i valget af danske ord, ganske ubekymret om hævdvunden sprobrug, fuld af tidsprægede og allerede forældede gloser, foruden at man af en oversættelse venter at den holder sig til den rækkefølge som de nytestamentlige skrifter nu engang har i bibelen. Disse anker mister for en del deres ret overfor en gengivelse. Hvis man tager Schindler på ordet og læser hans værk som en friere gengivelse af de nytestamentlige skrifter, finder man meget at glæde sig over, adskillige gode og ramnende udtryk, mange særdeles

mundrette ordstillinger, som også bibeloversættelserne kunne nyde godt af. Schindler har et stort ordforråd, og man næsten mærker at han, når han er faldet over et godt ord i læsning eller samtale, har noteret sig at det kunne bruges til at gengive et eller andet græsk ord i Det nye Testamente med; og det er ikke nogen dårlig fremgangsmåde for en bibeloversætter, at spørge sig selv om der ikke er visse gode ord som savnes i vore oversættelser. Schindler er noget af en ordkunstner, og der er meget at lære af ham, ligesom han da også selv har lært af vore bedste bibeloversættere, især de grundtvigske.

Men også en gengivelse må holdes i ave. Det kniber det med, og den lejlighed, som 2. udgave var til at luge lidt i ordlyden, er forsvømt. Herren hedder stadig »Kyrios«, og Peter har stadig sit latinske navn »Petrus«; Schindler kan ikke blive enig med sig selv om hvorvidt disciplene skal kaldes lærlinge eller disciple; og på sidste side giver han Johannes et af Guds navne, ved i stedet for »den ældste« at kalde ham »den Gamle af dage«.

Bent Noack

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. – Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København. Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongensgade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Karaktergivning til historien

Poul Saxe: Kirkehistorie 1. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck, 1959, 218 sider, 16,50 kr.

Bogen, som er beregnet for seminariet, men kan læses af alle, er ikke let. Forfatteren er mere debattør end fortæller. Ud fra et bultmannsk syn på »Jesu forkyndelse« vurderes tanker og hændelser, hvorved forfatterens theologiske karaktergivning kommer til at skygge for de historiske fænomener. Dog kan »karaktergivningen« træde tilbage som i 3 udmærkede kapitler om middelalderen (IX–XI), hvori man bemærker nye synspunkter i fremstillingen af skolastikken (fransiskanerskolen).

Bogen er solid, men der findes skæmmende forgrovnings. Kun enkelte kan nævnes. At korsdøden ikke spiller nogen synderlig rolle hos Ireneus (s. 38), er en uhyrlig påstand, ligeledes at den evangeliske og paulinske problemstilling var ganske glemt i det 2. århundrede (s. 43), eller at Abailard var pelagianer (s. 183). Når der polemisk tales mod »dogmer« eller »forsoning«, opereres ofte med upræcise kategorier (s. 26 f, 84 f, forestillingerne om synd og frelse i den nikænske orthodoxi udsprunget af naturfilosofiske overvejelser)! Han kan i sin modvilje mod dogmatik (som afviger fra hans egen) havne i vulgære flokler: Thomas udgav dogmatiske spekulationer for at være guddommelige, absolute sandheder (s. 190).

I. bind går til reformationen. Gid forfatteren i II. bind må få mere lyst til blot at fortælle om det, der var, og mindre lyst til at »vurdere« det. Det sidste kan læseren selv uden hans hjælp. Forfatteren burde lære hos Hal Koch! *Regin Prenter.*

Aktuelt portræt af en levende kirke

Günter Jacob, Hermann Kunst og Wilhelm Stählin (red.): Die Evangelische Christenheit in Deutschland – Gestalt und Auftrag, Evangelisches Verlagswerk, Stuttgart, 1958, 450 sider, 48 D.M.

Ikke alene i økonomisk henseende er der sket fantastiske ting i Tyskland

siden 1945. Mindre påagt end »vel-færdsunderet« er således det kirkehistoriske eventyr, der har udspillet sig i Tyskland siden »år Nul«.

En del af, hvad der er hændt, er kendt herhjemme, vel navnlig de store kirkedages samlende kraft og de evangeliske akademiers virksomhed. Andre træk i den tyske kirkes liv i dag er ukendte for os – og såmænd også for mange tyskere, selv for de aktive i kirkens arbejde. De sidder rundt om i menighederne og mister, fordi de nærmeste krav skal honoreres, perspektivet over deres kirkelige virke. Navnlig til disse henvender »Die Evangelische Christenheit im Deutschland« sig.

Værket er ikke en kirkehistorie, men simpelthen standardværket om Tysklands evangeliske kirke i dag – det værk, hvor også danske må søge hen, hvis de på eet sted vil have alt væsentligt at vide om den sag. Bogen fremtræder i stort format, i fornemt udstyr og med et væld af billeder. En lang række af den tyske kirkes kendteste mænd har skrevet dens 28 kapitler. Man får et godt indblik i den tyske evangeliske kirkes teologi, gudstjeneste og menighedsliv, i dens historie – den ældre såvel som den

nyere (kirkekampen i trediverne) og den alleryngste (situationen i Øst-tyskland i dag) – og i de mange arbejdsformer, hvorved kirken søger at løse sin opgave i den moderne verden; de kristne digteres vidnesbyrd, indsatsen i presse, radio og film, kirkearkitektur, -musik og -kunst, diakoni og ydre mission.

Også vejledning til kristenliv i dag rummer værket i afsnittene om politisk ansvar, om kald og stand, om mand og kvinde og om skole og samfund.

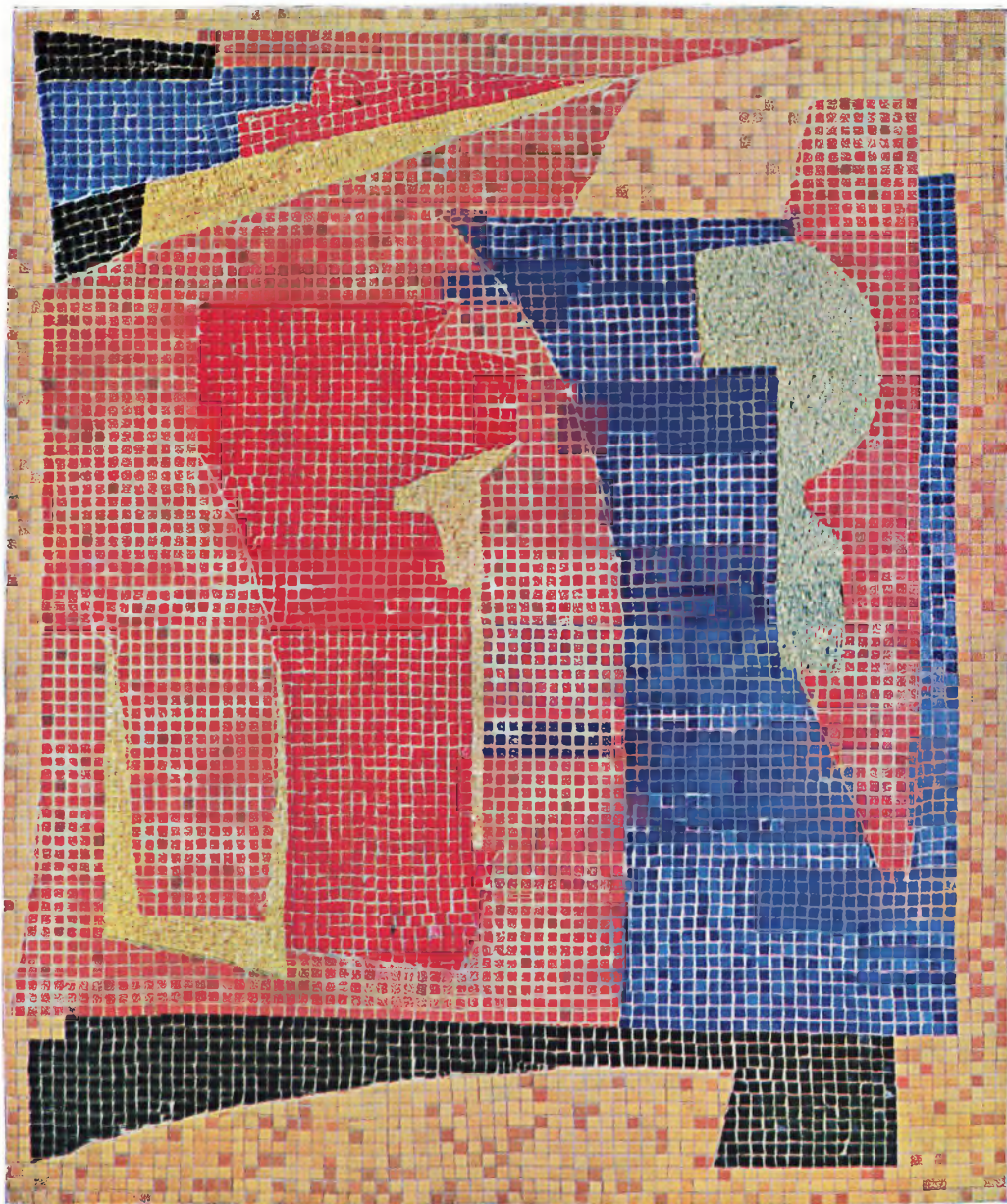
Billedmaterialet er udsøgt med særlig omhu og med heldig hånd. Heri møder man ikke blot glimt fra kirkekunstens store billedbog, men også fra den arbejdende kirke i dag. Det er sympatisk, at værket holder sig til sagen og undgår kirkepolitik og persondyrkelse. Ikke mange nulevende personer er omtalt og der er blandt de langt over hundrede billeder ikke et eneste personportræt.

En ting savnes: et afsnit om Tysklands evangeliske kirkes rent faktiske struktur og organisation. Med dette forbehold kan værket anbefales den, der ønsker at få et udførligt indtryk af, hvad der foregår i Tysklands evangeliske kirke i dag.

Kaj Erik Lindqvist.

Billedstoffet i »Die Evangelische Christenheit in Deutschland« ligger langt over gennemsnittet i kirkelige publikationer. Kan diakonien få en bedre præsentation end gennem dette smilende hverdagsbillede?

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Europæiske perspektiver

Norden og Europa. En hilsen fra Snoghøj. Redigeret af Poul Engberg, V. Tams Jørgensen og Bent A. Koch. I kommission hos Arnkrone. 1959. 122 sider. Kr. 9,50.

Forstemmende mange årsskrifter fra højskoler og andre institutioner fremtræder som dødsenstriste og ligegyldige tryksager, der næppe kan være trykomkostninger, endsiges opbevaring værd. Hvad der står i dem, har ikke længere levetid end det meste avisstof: i dag måske aktuelt, i morgen bedst egnet til fyret! Og ofte serveres dette stof endda i så trist og fantasiforladt udstyr, at heftet ryger direkte i papirkurven.

Derfor er det en behagelig overraskelse at få i hånden det årsskrift, den nordisk-europæiske højskole på Snoghøj (i samarbejde med landsforeningen Grænsen og tidsskriftet Front og Bro) har udsendt som sin første hilsen såvel til skolens venner som til en bredere offentlighed. Det er såvist ikke nogen tryksag af de gængse. Tværtimod tager man ikke i betragtning at betegne heftet som en rigtig bog, både stor og statelig at se til – som man kunne vente, når det er *Erik Ellegaard Frederiksen*, der har stået for tilrettelægning, og når *Sven Havsteen-Mikkelsen* har forsynet titelblad og bagside med smukke træsnit. Hvad udstyret angår, kan man være bekendt at sætte denne bog ind i enhver bogreol, og indholdet svarer værdigt til ydret.

Naturligvis er der i denne bog, hvad der nu engang hører til i et årsskrift, beretning og den slags. Men gennemgående hæver indholdet sig højt og fornemt over, hvad man ellers kan finde af tilfældige artikler i et årsskrift. Der er nemlig båd-

de linie og perspektiv i bidragene. Tilsammen giver de, trods forfatterens og emnernes mangfoldighed, udmærket oversigt over den væsentlige kulturelle problematik i forbindelse med Nordens placering i det nye Europa, selvom skabelsen af de syv ved siden af de seks i nogen grad har ændret det politiske og økonomiske billede, siden bogen blev skrevet. Mellem bidragyderne finder man så udmærkede forfattere som den svenske rektor *Folke Wirén*, den romersk-katolske pater *Rieber-Mohn* fra Norge, professor *Regin Prenter*, *Jørgen Bukdahl*, *Ejnar Thomassen* og *Holger Kjær*. Det er så afgjort en bog i fornemt plan.

Jørgen Ginnerup.

Næstekærlighed i praksis

Edgar H. S. Chandler: The High Tower of Refuge, Odhams, London, 1959, 264 sider, 21 shillings.

Med det mest »spændende« kulørte omslag nogen kirkelig tryksag nogensinde er blevet forsynet med har direktøren for Kirkernes Verdensråds flygtningeafdeling, amerikaneren, dr. Edgar H. S. Chandler skrevet en bog om kirkernes indsats i flygtningespørgsmålet.

Det er ikke altid, den spænding, der slår læseren i møde fra et bogomslag, indfries af bogens indhold, men i dette tilfælde er indholdet kun altfor spændende – desværre kun. For den frygt og nød og rædsel og dramatik, som flygtningesituationen rummer, er ikke opdigtet; den overtræffer den mest fantasifulde forfatters forestillingsevne, og alligevel er den millioner af menneskers daglige skæbne, reel og håndgribelig som intet andet.

Og dog står den os så underligt fjern. Flygtninge har vi ikke rigtig

tænkt på, siden de sidste tyske flygtninge drog hjem i 1948. Men for 40 millioner mennesker er flygtningetilværelsen i 1959 en bitter virkelighed, forårsaget af krigens ulykker, naturkatastrofer og efterkrigstidens politiske omvæltninger. Og netop som verdensflygtningearer skal ruske op i verdens slumrende samvitighed, udsender en af de mænd, der bedst af alle kender flygtningenes skæbne, sin bog om kirkernes indsats på dette felt.

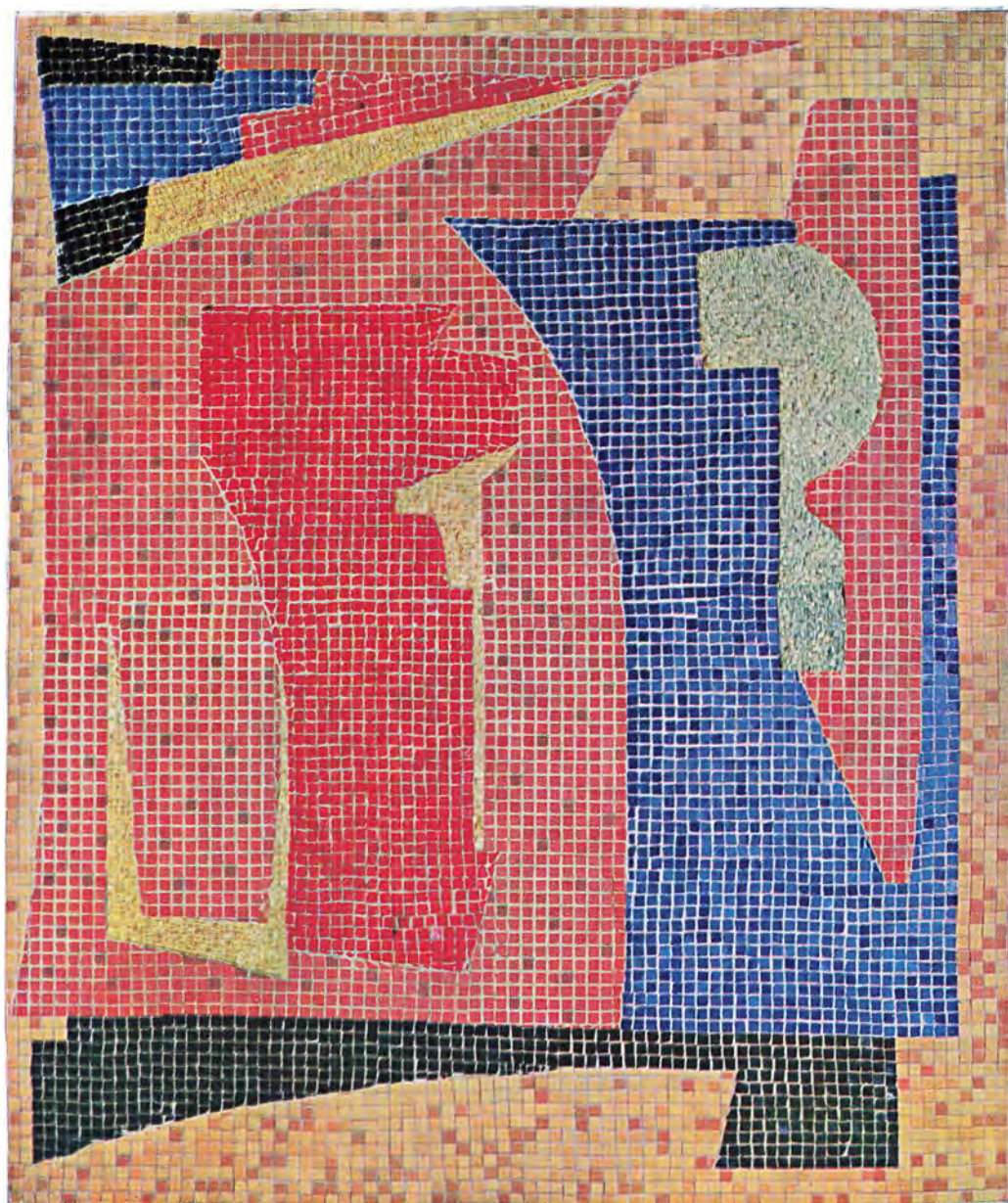
Bogen fører sin læser til flygtningens centreringer: Berlin, Hongkong, den nære Orient, Ungarn, Østrig. Der er ikke mange statistikker, skemaer og rapporter i den, men der er mennesker. Og er det ikke netop kirkens særlige kald til og forudsætning for flygtningehjælp, at den ved noget om det enkelte menneskes værdi.

Bogen om kirkernes hjælp til flygtningene genfortæller simpelthen et af de mest gribende – og samtidig mest imponerende – kapitler af den moderne kirkehistorie. Den fortæller om de titusinder, der blev hjulpet til en ny fremtid af kirkerne, om de tusinder af gamle, der fandt hvile og omsorg efter årene i flygtningelejrene, om de mange børn og unge, der blev hjulpet til uddannelse og arbejde. Om de koreanske flygtninge, der på grund af kirkernes hjælp kunne begynde livet forfra, og om det fantastiske projekt, der netop i disse måneder er ved at fuldbyrdes: flytningen af over 1000 ortodokse flygtninge fra Kina til Brasilien, hvor Kirkernes Verdensråd har købt 5.000 tønder land jord til dem.

Og derfor er dr. Chandlers bog ikke bare en bog om menneskelig nød, men tillige en opløftende bog om, hvordan kirkerne fandt hinanden i løsnings af en konkret opgave i næstekærlighedens tjeneste. Den er den første samlede fremstilling af kirkernes indsats over for efterkrigstidens største menneskelige problem. Den er et vidnesbyrd ...

Kaj Erik Lindqvist.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.– pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. – Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

De kvindelige præster

Kvinden og Kirkens Embede. En meningsudveksling mellem pastor Dag Monrad Møller, pastor Johs. I. Hansen, pastor Verner Schroll, professor Regin Prenter og biskop Halfdan Høgsbro. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck. 1959. 154 sider. Kr. 10,50.

Det kirkehistoriske kapitel om de kvindelige præster i Danmark blev ikke skrevet til ende, da biskop Øllgaard i 1948 ordinerede de første. Nu har tre fynske præster atter rørt ved problemet – et tegn på, at den tilbundsående gennemtænkning af problemet, vi snød os fra for 10 år siden, fortsat savnes. Derfor kommer denne bog som en ny udfordring i 1959.

Den rummer de tre præsters forespørgsel til folkekirkens ni biskopper samt professor Regin Prenters ledsagende udførlige erklæring, der – ligesom forespørgslen – går klart imod kvindelige præster. Af de ni forespurgte var der kun een retfærdig, der svarede, nemlig biskop Høgsbro, der redegjorde for, hvorfor han går ind for kvindelige præster. Og de 100 af bogens 150 sider udgøres da af en alsidig og værdifuld brevvæksling mellem Høgsbro og Prenter, hvor de ud fra hvert sit synspunkt kulegraver problemet. Vigtige spørgsmål drøftes: Hvad siger Bibelen – og hvad siger den ikke? Hvad mente reformatorerne? Er vi i dag bundet af deres udsagn? Hvilken betydning har consensus (enighed mellem biskopperne om ordinationsvilkårene)? Kan staten ad lovgivningens vej indføre kvindelige præster i kirken? Etc. Etc.

I bogens debat går der sagligt tilværks, og den bringer derved ting frem, der i kampens hede, da de følelsesmæssige faktorer fik lov at dominere, gled helt i baggrunden. Bogen indhenter nu det forsømte, der

fortsat er aktuelt, og sætter en saglig diskussion i gang. Dette er virkelig lykkedes takket være både Høgsbros og Prenters sobre argumentation og derfor er bogen langtfra så passé, som dens emne kunne lade formode. Den er tankevækkende læsning for præster og lægfolk i folkekirken.

Forstemmende er det imidlertid, at kun een af biskopperne tog handskens op. Ja, biskop Baun stred troens gode strid under Skivesagen. Men hvor er de syv?

Kaj Erik Lindqvist.

Kirke og mission i dag

Lesslie Newbigin: En udfordring til ny tænkning om kirkens mission. Oversat fra engelsk »One Body, One Gospel, One World« af Johannes Aagaard. Dansk Missionsråd. 1959. 64 sider. Kr. 2,00.

»I de sendende kirker repræsenterer missionselskaberne alt det, som er ædelt og mest selvopofrende i kirkens arbejde«.

»I store dele af Asien og Afrika betyder ordet mission – i modsætning til ordet kirke – det sted, hvor magten er, hvor pengene er, hvor den gamle kolonialitet stadig har til huse, mens den er bandlyst fra den politiske arena«.

»Den mest alvorlige kritik, der er rettet imod vor nuværende missionsvirksomhed, er, at den i så høj grad er sunket ned til at være en slags skyttegravskrig, og at hjælpen fra de ældre kirker i så stort omfang bliver brugt til at hjælpe de unge kirker til at forblive, hvor de er, og at vi i så ringe grad er i stand til at bruge de store åndelige og materielle reserver, som kirken uden tvivl ligger inde med, til et nyt fremstød«.

– Dette er bare et par af de bemærkninger, hvorigennem denne

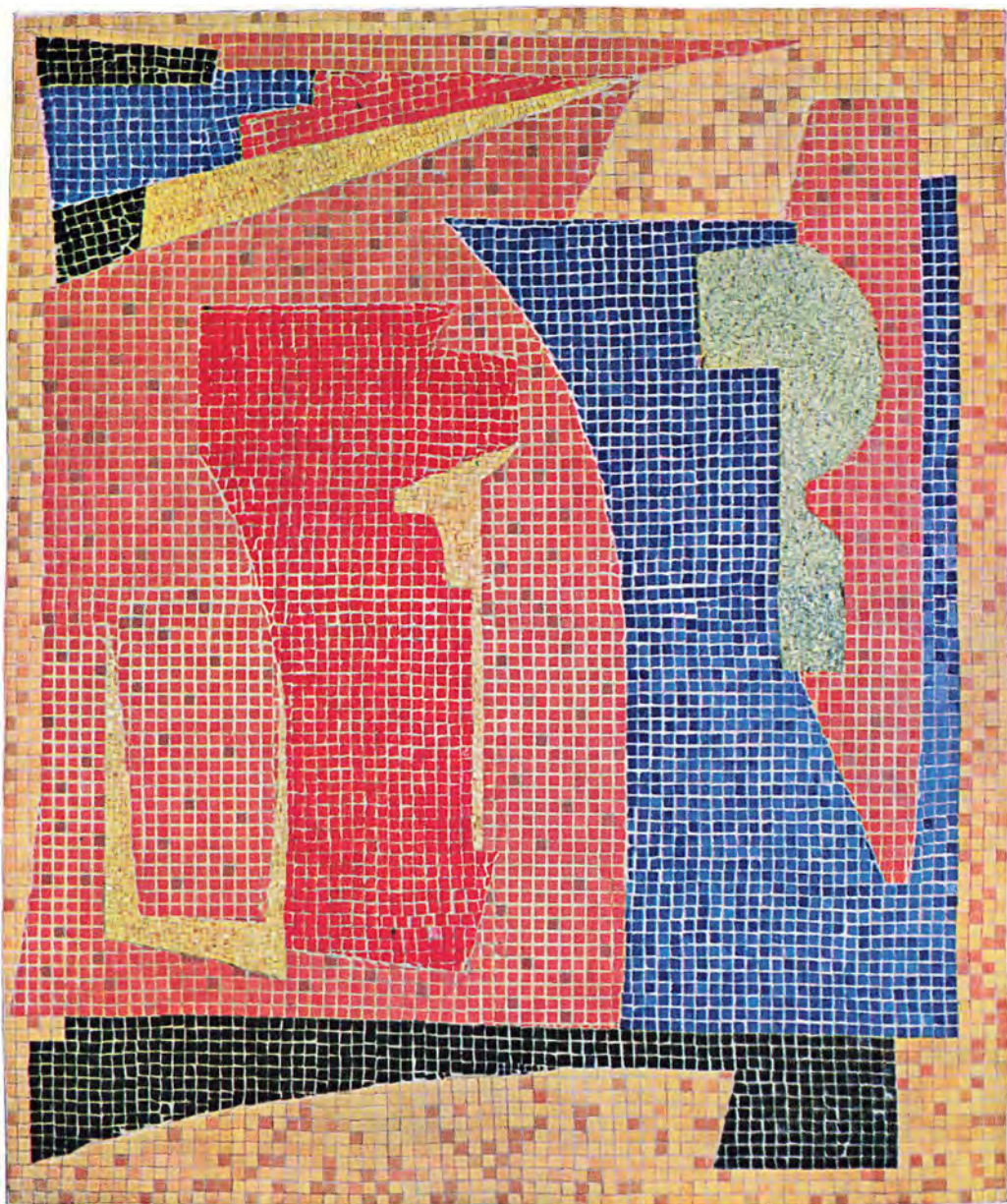
bogs forfatter kaster et skarpt lys ind over missionsproblemerne i dag, ca. 250 år efter den protestantiske missions begyndelse. Forfatteren, der er skotsk presbyterianer af herkomst og født 1909, har siden 1936 været missionær i Sydindien, en tid var han biskop i Den syndiske Kirke, der blev organiseret 1947, og fra juli dette år er han generalsekretær for »Det internationale Missionsråd«. På »Nyborg Strand« i august 1958 var han den, der holdt de daglige morgenandagter. Men bedst er han vel kendt hos os gennem sin til dansk oversatte »En syndisk dagbog«, der udkom 1952.

Denne nye lille bog er på en måde let læst og dog er den overordentlig vægtig. På de få sider får han sagt noget væsentligt om snart sagt alle vigtigere missionsproblemer i øjeblikket. Den har bud både til den, der er optaget af hedningemissionen, f. eks. lederne af kredsene, og ikke mindre til dem, der er kritiske eller ligegyldige eller direkte negative over for alt dette.

Det slås fast, at mission er kirkens liv. »Hele kirken med et forsoningens evangelium til hele verden«. Den gamle adskillelse mellem kirke og missionsmark bliver stadig mere urimelig. Som det hedder i lykkelig fordanskning: set fra Ålborg er jordens yderste grænse måske Tokio; men set fra Tokio må det vel så være Ålborg. Væsentlig er opgaven den samme dér og her. Ordet »kirke« er brugt i helt forvrænget betydning, hvis det ikke implicerer mission. Og missionsarbejdet må tvinge os sammen, ikke blot i en vis organisatorisk enhed, men mod ægte fællesskab om evangeliet og tjenesten for dette i forkyndelse af social indsats som en uadskillelig og i sagens egen natur grundet enhed.

Er der stadig brug for særlige missionærer fra de gamle kirker til Asien eller Afrika? Giver det mening at vælge missionsarbejdet for en begrænset tid og ikke som livskald? Hvorfor er de unge kirker så levende interesserede i at mødes med andre kirker i deres egen del af kloden og i at danne »regionale« konferencer? Disse og mange andre spørgsmål tages op. Men læs selv bogen, studer den.

N. H. Søb.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. —
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. — Klicheer: Illu' Grafia, København.
Abonnementspris kr. 54.— pr. år. Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongens-
gade 37, Odense. — Eftertryk af bladets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

Manden bag kirkedagen

Werner Hühne: *Thadden-Trieglaff – Ein Leben unter uns*, Kreuz-Verlag, 1959, 268 sider, DM 13,80.

Hvem er dog den mand der ud af brændende kristentro og iver for det kristne lægfolks myndiggørelse skabte de tyske kirkedage? Nu foreligger der en bog om ham, den pommerske adelsmand og jurist, Reinold v. Thadden-Trieglaff. Det er en betænkelig sag at biografere en nulevende, men bogen er ingen helgenbiografi, selvom kirkehistorikerens vurdering af kirkedagen og manden bag den må vente lidt endnu.

Foreløbig har journalisten ordet og han fortæller den gribende beretning om den preussiske junkers vej fra fædrenes godsder til den tyske evangeliske kirkedag. Den gik over den tyske bekendelseskirkens ledelse, fængselsophold, tjeneste som bykommandant i et besat land, hvis indbyggere han reddede fra sin egne landsmænds terror, krigsfangenskab, livet som syg og fattig flygtning i efterkrigstidens Tyskland, de trange år, hvor ingen syntes at have brug for v. Thadden, frem til det store eventyr i tysk kirkeliv, som kirkedagene er blevet. Forunderligt, at eet menneske kan nå at opleve så meget i vore dage og forunderligt at læse, hvorledes det altsammen omsattes til indsats i den kristne kirke. Bogen kaster nyt lys over adskillige sider af den tyske kirkekamp, over den kristnes stilling som soldat og krigsfange og over de tyske kirkedages tilblivelse. Dette sidste vil få også danske læsere til at arbejde sig igennem bogen. Det lønner sig.

Kaj Erik Lindqvist.

For lærere og præster

Kr. Jensen & Sv. Ebbe Jakobsen: *A-mappe, Religion, bd. 11. Nyt Nordisk Forlag*. 1959. 48 sider, kr. 4,35.

Fornylig udkom arbejdsmappen Religion I i 3. oplag, og nu foreligger den længe ventede Religion II. Her har en lærer og en præst samarbejdet for at give de rigtigste oplysninger på den lettest fattelige måde. En mængde klare og enkle tegninger, der er lette af farvelægge, og som også er udført af en lærer, er i høj

grad med til at anskueliggøre de forskellige emner: Den danske folkekirke, Martin Luther, Luthers lille katekismus, kirken hjemme og ude samt ydre mission. Dispositionen er således en klar helhed: i første halvdel får eleverne at vide, hvad vi i den danske kirke tror på, og i anden halvdel på hvilken måde denne tro praktiseres og udbredes. Mappens opgaver, der er beregnet til 8.-9. klasse, er klart formuleret og kræver ofte kun korte svar; men til gengæld er eleverne nødt til at slå op i salmebog og Ny Test. Alle oversigter er udført i heltsidestegninger, hvori der også er plads til elevsvar. Mens trosartiklerne og Fadervor har fået god plads, har man kun givet budene (der dog stadig er aktuelle) to sider ud fra det synspunkt, at

Menneskekundskab og dyrepsykologi

Mogens Højgaard: *Mennesker og andre dyr*. Hans Reitzel. 1959. 157 sider, kr. 14,75.

Man kan være uenig om berettigelsen af vivisektion i lægevidenskabens tjeneste. Men ingen kyndig vil benægte, at forsøg med dyr har lært os adskilligt til brug ved behandling af mennesker. »Slægtskabet« på det fysiske felt er altså faktisk respekteret og frugtbargjort. Så skulle det vel også være rimeligt, at man søger at udvide vor viden om menneskers psykiske natur, især deres naturlige driftsliv, ved at studere de os nærmest stående dyrearters væremåde. Det har man da også i lange tider gjort. Magister Højgaards bog er altså ikke noget principielt nyt, på ingen måde. Titlen kan virke irriterende. Den strider mod hævd bunden sprogbrug. Og selvfølgelig giver den lidt at et program. Men nyt er det altså ikke.

Vist har bogen slagside. Men det har så mange værdifulde bøger. Den fremhæver ensidig stærkt de sider, hvor menneskets psykologi ligner dyrenes. Det specifikt menneskelige kommer oftest kun ret antydningvist med i billedet. Men det er der, omend langt fra nogenlunde udtømmende. Forfatteren antyder f.eks. ikke det besynderlige faktum, at selv de mest primitive mennesker, så vidt vi kender dem, er religiøse, mens det ikke giver mening at anvende denne glose om noget hos »de andre dyr«. Og han drøfter ikke det højest interessante problem, om ikke mennesket i forbløffende grad har »privilegium« på det, som dog vel næsten er det modbydeligste af alt, lysten til »trampe på«, at nedvær-

»det store bud i loven« og en kort typegennemgang af et enkelt bud må være nok.

Mappens sidste halvdel er en hel »kirkelig fører«, tilrettelagt for skolelæringdommen. Mange kirkelige institutioner har savnet et sådant kontaktblad med de unge. Opgaverne er vanskelige at stille i dette afsnit. Typen er den: besøg en diakonisse og få at vide, hvad hun bestiller, skriv evt. en stil om det (i samarbejde med dansklæreren). Mange literaturhenvisninger giver muligheder for at udarbejde supplerende ark.

Religion II er vel gennemtænkt og indeholder mange ideer – også for de lærere og præster, der ikke benytter den aktiviserende arbejdsform.

Kai Vardrup.

dige, at vanære sin næste og nyde denne »triumf«. De »gamle« sagde, at syndens egentlige rod ikke er »dyrighed« eller »sanseligt begær«, men »hovmod«. Her er et kapitel, der var studium værd.

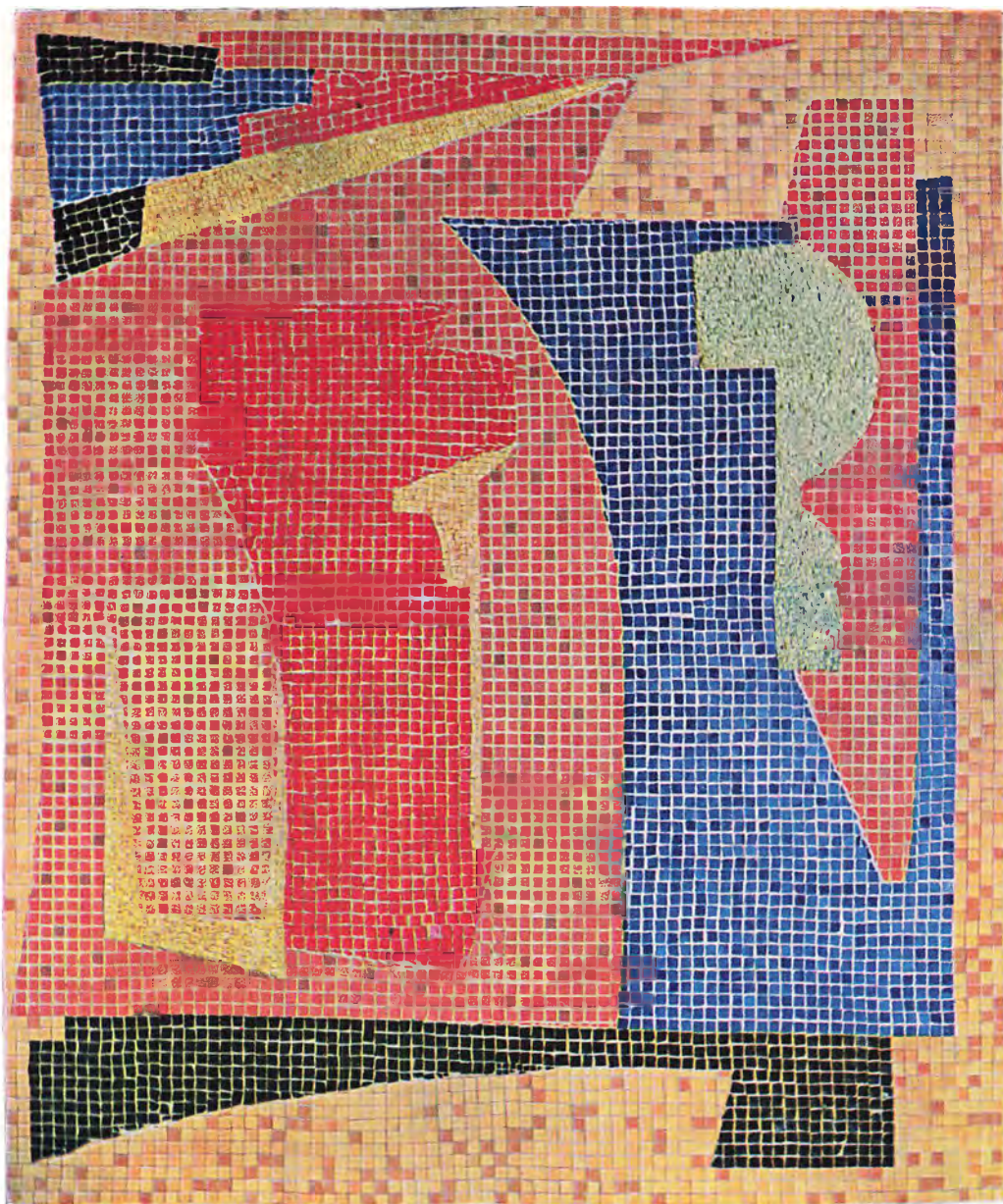
Umiddelbart føles det som en vanskelighed, at forfatteren ikke klart gøre rede for, hvornår mennesker bør følge deres »dyriske« drifter og hvornår ikke. Han mener åbenbart, at det første i ret udpræget grad gælder på det seksuelle felt, det andet derimod i forhold til de naturlige drifter, der vil føre os til at handle ilde mod dem, der er »anderledes«, altså f.eks. fremmede racer. »Racefordom hviler utvivlsomt på et biologisk grundlag«, hedder det, og alligevel er den »etisk set forkastelig«.

Bagved aner man imidlertid en etik, som hylder princippet om størst mulig lykke for det størst mulige antal mennesker som rettesnor. Den dybtgående kritik af dette princip, som kristne og ikke-kristne etikere har fremført, omtales ikke. Men man kan jo heller ikke vente alt i en lille bog med et bestemt sigte.

For forstandige mennesker er det en absolut læseværdig bog. Skulle nogen være sur over, at bogens problem overhovedet rejses, må han gå i sig selv og omsinde sig. Dyrepsykologi er ikke bare interessant som et »neutral« studieobjekt. Emnet kommer os ganske direkte ved, hvad enten vi kan lide at indrømme det eller ej. Og den foreliggende bog er ikke blot underholdende, men tankevækkende.

N. H. Søb.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongensgade 37, Odense – Eftertryk af bla-
dets tekst og billeder uden tilladelse forbydes

De nye bøger

Vejen til Rom

J. Rudfeld, A. Strange og O. Rørdam Bonnevie: *Kirken kaldte mig hjem. Sanket Ansgars Forlag, 1959, 110 sider, 7,00 kr.*

Tre tidligere præster i folkekirken fortæller i denne bog om deres overgang til den romersk-katolske kirke. Der er her tale om tre hver for sig smukke og nøgterne skildringer – uden usaglige polemiske udfald – af års tjeneste i den danske folkekirke og af pinefulde overvejelser – navnlig af nadverlæren – før det afgørende skridt fra kirke til kirke.

At den slags konversionsberetninger fra tid til anden fremkommer, skal ikke ærgre eller bekymre folkekirkemedlemmer. Konversioner vil altid ske og beretninger derom kan kaste lys over et og andet i folkekirkenes lære og praksis, som godt kan trænge til overvejelse. De tre foreliggende vil vække interesse uden formentlig at bevæge deres læsere til at foretage deres forfatters skridt.

Missionsroman af virkelig værdi

Louise A. Stinetorf: *Hinsides Hungerens Land. Gyldendal, 1959, 225 sider, 19,75 kr.*

Dette er i betydelig grad en bog om kvinder, svage og stærke, hvide og sorte, kristne og ikke-kristne, kvinder i kamp med livets mest fundamentale virkelighed: sygdom, død, håb, mening – og det er en aldeles fremragende bog; det er risikabelt at åbne den, for man lægger den ikke fra sig igen, før man har nået det sidste blad. Den er skrevet med lune og smil. Ind imellem graves der meget dybt, og bogen bliver meget mere end blot en spændende roman.

Bogen handler om Laura, som hører hjemme i Afrika, er vokset op på forældrenes missionsstation og selv senere bliver missionær i Afrika – om hendes korte ægteskab med Jimmy – om livet på missionsstationen og om Lauras og Jimmys møde med »viftetolket« på den anden side af »Hungerens land«.

Og når De har læst bogen igennem i eet stræk, så læs den en gang til og lyt til, hvad den siger.

Og de formår jo heller ikke at skjule, at vejen mellem Rom og Wittenberg ingenlunde har ensrettet færdsel. I lande som Danmark og Italien vil trafikken naturligt nok gå fra den store kirke til den lille; i Tyskland er vejen rundt regnet lige befærdet i begge retninger. Og når blot konvertitterne – som i dette tilfælde – ærligt og sagligt lægger deres overvejelser frem for læserne, kan den slags bøger kun gøre nytte.

Kaj Erik Lindqvist.

Om dåben

Anna Sophie Seidelin: *Dåben. Gyldendal, 1959, 16 sider, 1,85 kr.*

Disse få linjer for at gøre opmærksom på, at Anna Sophie Seidelins på en gang smukke, sande og kætterske lille essay – tidligere offentliggjort i Theologisk Oratoriums serie »Under Guds Ord og oplæst i radioen – er udkommet i pjeceform. God at give væk til dåbsforældre.

Kaj Erik Lindqvist.

Gamle Maa Koo (Lauras barnepige, opdrager og vejleder) »sort, rynket, vis og uråd« siger: »Vi bestemmer ikke, hvordan vore børn bliver; vort liv blev formet, før vi selv blev til. Ingen kan forme det om i et helt andet mønster«. Her er bogens egentlige kerne. Disse »mønstre« er der, i Afrika og Vesten; mennesket, afrikaneren og den vestlige missionær er indfanget i dem. Og alligevel har gamle Maa Koo ikke helt ret; livet kan ændres; der kan ske noget, som gør livet og »mønstret« anderledes. »Når jeg drager ind i en ny landsby, ser jeg altid efter blomster. Efter sære imitationer af de almindelige havevækster. – Jeg gør det, fordi det, at der er et par blomster af den art, betyder, at en kristen – måske en missionær – engang har levet der.« Måske det blev en »mutation«, men noget nyt kom ind, som havde sin rod i noget helt andet end »mønstret«, i evangeliet selv.

For en gangs skyld: en »missionsroman« af virkelig værdi.

Erik W. Nielsen.

Aktuel fremtid

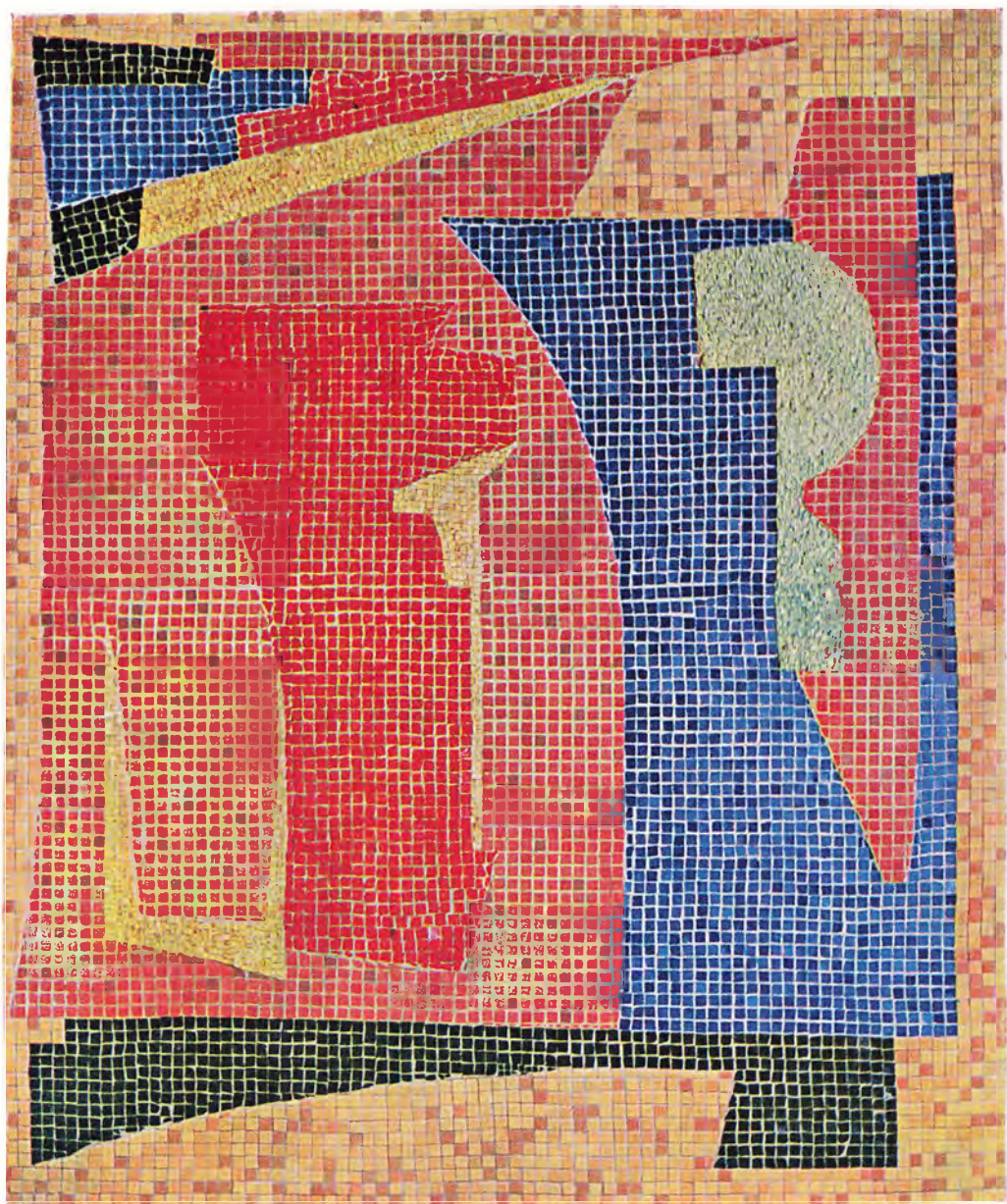
Jevgenij Samjatin: *Vi. Oversat af Noemi Eskul-Jensen. C. A. Reitzels forlag, 1959, 167 sider, 15,75 kr.*

Sommetider synes man, at nutiden beskrives bedst i fremtidsromaner. Livet idag har mere at gøre med i morgen end med i går. Fremtiden er begyndt – den fremtid, der vender op og ned på så mange begreber og forsøger at lade alle »jeg«er opsluge i et stort, mekanisk virkende »vi«. Vi skriver 1959, men må om og om igen tænke på 1984.

Det er endnu mærkeligere med denne bog. For den beskriver et fremtidssamfund i slutningen af det kommende årtusind, men den blev skrevet allerede i 1921. Dens forfatter – Jevgenij Samjatin – var russer af nationalitet og revolutionær af overbevisning. Selv oplevede han kun første fase af udviklingen i den unge Sovjet-stat, inden han skrev sin bog, men ikke desto mindre forudså han visionært, hvordan det senere måtte gå. I så chokerende grad var Samjatin en seer, at denne beretning om den totalitære fremtidsstat idag føles mere aktuel end adskillige samtidsskildringer. Længe før Huxleys »Fagre nye verden« og Orwells ætsende »1984« så den russiske forfatter som i et syn den fremtid, der truede og truer i diktaturstaten i særdeleshed, men i virkeligheden også lurer som en farlig mulighed i ethvert moderne samfund.

Her fortælles om en kæmpeglasby, hvis diktator, Velgøderen, vil krone sit værk med opsendelsen af et rumskib. Det er et samfund, hvor man mener at have udryddet det forældede begreb: sjælen. Mennesket er jo bare et stykke mekanik. Nu er pointen i historien imidlertid den opmuntrende, at sjælen vågner – overraskende nok hos selve rumskibets bygmester, og hermed befinder vi os midt i den fundamentale konflikt i vor tid: konflikten mellem den enkelte sjæl og det store, afsjælede maskinsamfund. Bogen er uhyggeligt aktuel, også ud fra et specielt kirkeligt synspunkt. Der prædikes undertiden idag, som om vi levede i går. På ejendommelig vis og i en ejendommelig form minder denne bog os om, at det er en anden situation, evangeliet nu skal forkyndes ind i. Vi tvinges til at tænke om igen og begynde forfra.

Jørgen Ginnerup.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongensgade 37, Odense – Eftertryk af bla-
dets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.

De nye bøger

150 års dansk kirkehistorie

P. G. Lindhardt: *Vækkelse og kirkelige retninger. 2. udgave.* – Hans Reitzel, 1959, 220 sider, 21,50 kr.

1.-udgaven så dagens lys i 1951 og var en »skitse, et rids« af, hvordan professor Lindhardt så på det arbejde med nyere dansk kirkehistorie, som han da gav sig i kast med. I forordet dertil angav Lindhardt principielle synspunkter for det arbejde, bl. a. måtte kirkehistorien ses i større sammenhæng, også med de politiske, sociale og økonomiske forhold som baggrund. En holdbar skildring lod sig ej heller skrive alene på baggrund af beundreres biografier af de store personligheder eller deres selvbiografier, men måtte i langt højere grad end det før var gjort, skrives ud fra arbejde med de samtidige kilder.

Mens 1.-udgaven derfor havde noget antydningvist over sig, hele dette forskningsarbejde forestod, så udsendes denne 2. udgave efter at Lindhardt selv og mange andre har ydet væsentlige bidrag til forståelse af tiden. Meget her er da nøjere afvejet, skildringen hviler på fastere grund, og de store linjer står klarere fordi stoffet er omgrupperet. Det er

således en ny bog, der foreligger – også en bedre, selv om den megen ny viden kan tynde fremstillingen noget, og man for at nyde bogen må medbringe nogen fortrolighed med kirkelig sprogbrug, navnlig gælder dette for de sidste afsnits vedkommende.

I »hovedtræk og grundsynspunkter« fastholder Lindhardt her den skildring, som han gav i 1951, og gør det med fuld ret. Men et af hans principper for arbejdet, at objektiv historieskrivning aldrig nås, erkender han selv, gælder også her, det er *hans* billede af fortiden, som er givet os. Dermed er Lindhardt næsten ved at gøre en dyd af en nødvendighed, det gælder dog at lade fortiden selv komme til orde og tale ud fra sine forudsætninger, og sine steder i historien kunne det ideal nok komme nærmere. Vil fremtidigt arbejde med de sidste 150 års danske kirkehistorie ændre noget ved Lindhards skildring, så ændrer det i hvert fald ikke, at vi har fået en i høj grad læseværdig, en både livfuld og såre inciterende og mere dybtgående skildring, end vi havde før.

Carl Trock.

Et åndehul af de få

Dansk Kirkeliv, redigeret af Orla Møller og Sv. Ebbe Jakobsen, Forlaget Aros, 1959, 112 sider, 9,75 kr.

Efter et par omtumlede år, siden professor Regin Prenter afstod redaktionen af den danske folkekirkens traditionsrige adventsbog, er Dansk Kirkeliv nu ved at finde sin form. Orla Møller har suppleret sig med endnu en sprælsk Ålborgpræst og Århus-forlaget Aros tager fat, hvor Gud slap. Det fortjener Aros tak for.

Omkalfatringen fra den Prenter-ske til den Møllerske redaktion fik mange adstadige mennesker til at korse sig, men 1959-udgaven af Dansk Kirkeliv har på flere punkter knyttet tråden tilbage til den gamle linje samtidig med, at den er en udfordring til ny tænkning om

vor kirkes situation og dens opgaver. Vi har i folkekirken for få åndehuller af den slags.

Årets tilbageblik, der bør være et af Dansk Kirkelivs tyngdepunkter, er skrevet af sognepræst Per Aagaard. Artiklen er lidt tung i træv, men ellers vederhæftig. Som det er naturligt for netop en årbog anno 59 skriver sognepræst Urban Schrøder om den nye højkirkelige bevægelse og professor Regin Prenter giver sit skarpe indlæg på det grundtvigske Odense-møde om højkirkeligheden: »Offerets plads i gudstjenesten« – årgangens vægtigste bidrag. Blandt bidragyderne er også de to redaktører med behandlinger af aktuelle kirkelige problemer. Pastor Sv. Ebbe Jakobsen sætter således nogle – så vidt det kan skønnes – berettigede spørgsmåls-

tegn ved vor kirkes nuværende oplæring af sin ungdom i skole, søndagsskole og konfirmandstue og sognepræst Orla Møller skriver tankevækkende om den folkekirkelighed, der for hele den yngre generation er det positive svar til den negative kritik af de overlevede kirkelige retninger. En »Skitse til et interview« med programchef Hans Sølvhøj på kun et par sider er derimod så fragmentarisk, at redaktørernes kritiske sans burde have forment det adgang til den traditionsrige advents- og årbog, som med dette års udgave synes at være på vej ud af eksperimenterne og ind i en fremtid, hvor respekten for Dansk Kirkelivs tradition går hånd i hånd med ønsket om at tjene kirken ved at sætte dens brændende problemer under debat.

Kaj Erik Lindqvist.

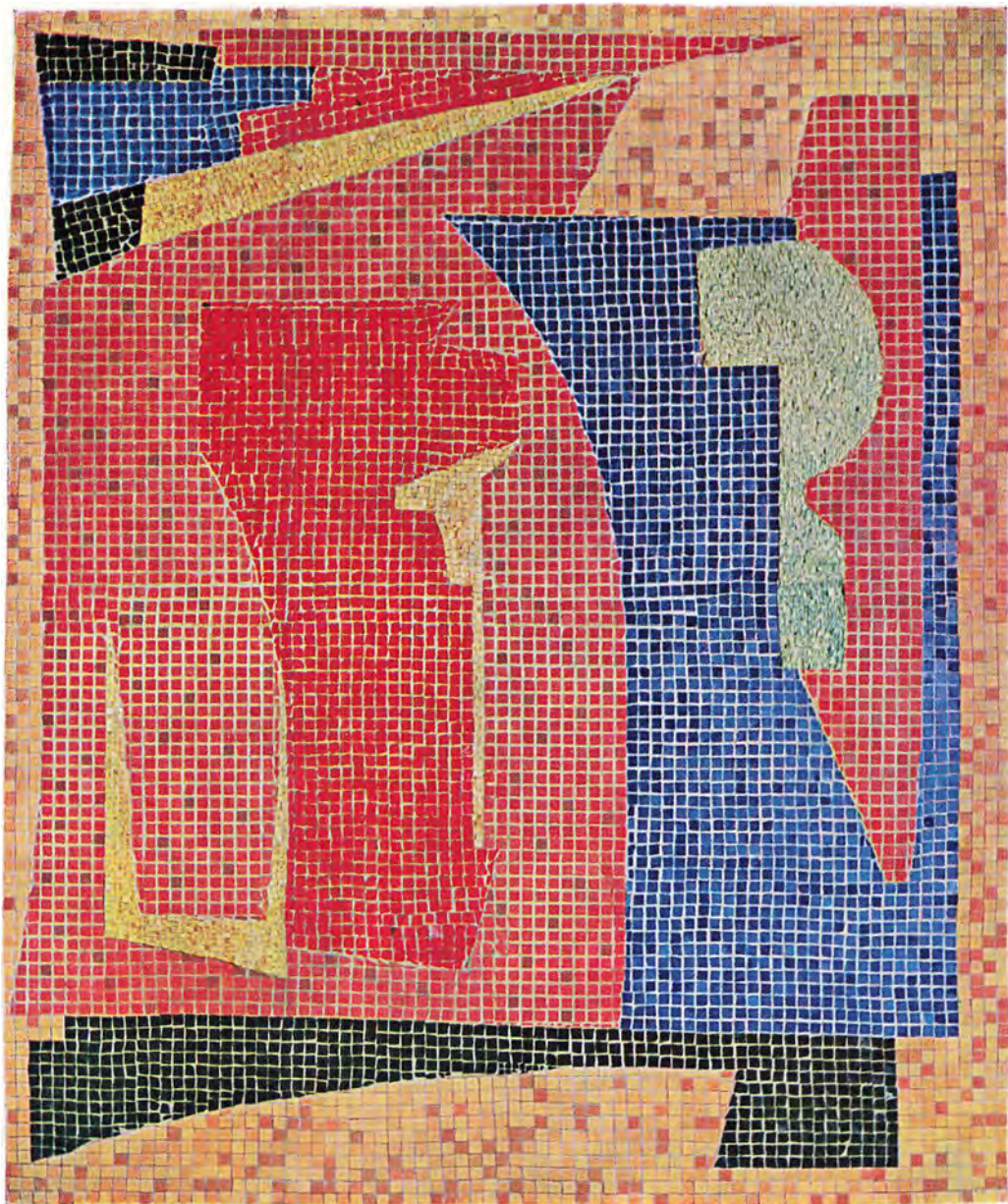
Berggrav genoplevet

Alex Johnson: Eivind Berggrav, Spenningens mann. Land og Kirke, Oslo, 1959, 175 sider, 15,15 kr.

»Troen er Guds funktion, derfor nytter det ikke at fundere, man må fungere.« Sådan sagde Berggrav engang – karakteristisk nok. Hvad han rørte ved, skulle først og fremmest være levende, spillevende og uden omsvøb. Sådan var jo biskoppen. Og sådan er denne bog. Det er ikke nogen dybtgravende, teoretisk præget analyse af den store, norske kirkemand, der fik betydning langt udenfor sit eget lands grænser og vel i bedste forstand kunne kaldes en verdenskirkeemand og en kirkens verdensmand. Der er noget skitseagtigt, anekdotisk over Johnsons hastigt skrevne skildring, og det er dens iøjnefaldende begrænsning. Men den *fungerer* – den gør Berggrav lyslevende, tegnet i veltrufne øjeblikk-billeder, og den er ikke et eneste sted kedelig. Man ser denne biskops storhed i det små, og man får glimt af hans sindsrigdoms og virkefeltets paradoksale sammensætning. Alle sider er med: spændingen mellem tvivl og tro, mellem biskoppen og barnet i biskoppen. Man lærer at kende på nært hold journalisten, skolemanden, videnskabsmanden, kirkemanden, modstandslederen og den økumeniske pioner Berggrav – og ser mennesket, det forunderligt levende og virksomme menneske, bag det alt sammen. Det er et portræt, der ligner.

Jørgen Ginnerup.

Copyright: Ejnar Munksgaards Forlag, København, og Skandinavisk Bogforlag, Odense. –
Tryk: H. P. Hansens Bogtrykkeri A-S, København. – Klicheer: Illu' Grafia, København.
Ekspedition: Skandinavisk Bogforlag A-S, Kongensgade 37, Odense. – Eftertryk af bla-
dets tekst og billeder uden tilladelse forbydes.